

ڪلن - ته پوءِ اچو، ٿي وڃو شروع

جڻڪي - ماما، هن ڏس ۾ ڇا آهي؟

ڪلن - سنڌي ڪڙهي!

جڻڪي - (رڙ ڪري) سنڌي ڪڙهي؟ ستياناس!

واڌومل - ڪلن، توهي ڇا ٺاهيو آهي؟

ڪلن - اڃا ته هيءُ ٻي شيءِ ڏسو نه!

جڻڪي - اها وري ڇا آهي؟ ڏس ۾ ئي سٺي نٿي اچي.

ڪلن، اها آهي سائي پاجي.

جڻڪي، اها ماما، توهي ڇا ڪيو آهي؟ اهي شيون ڪيئن ڪاٺيون.

ڪلن - ڪاٺيون پٽ ڪاٺيون - جي اهي نه وٺي ته هيءُ پٽائي جي ٽڪي ڪاٺي ڏس.

جڻڪي - توکي ته خبر آهي مونڪي اها اصل نه وٺندي آهي.

ڪلن - نه وٺندي ائين ته به ڪاٺي پوند.

جڻڪي - اسان ته ڪاٺون نه ڪاٺون پر هي پنڊيا صاحب ڪيئن ڪاٺيندو. اهي به ڪي ڪاٺون جون

شيون آهن؟

پنڊيا - اصل اهي شيون اهڙيون خراب آهن ڇا؟ هي توهان چئو ڇا ٿا؟ ذرا مان ڪاٺي ته ڏسان، جن

جي سڳنڌ اهڙي بڙيا پيئي اچي سي خراب ڪيئن هونديون؟ هيءُ سنڌي ڪڙهي

آهي؟... واهه! هيءُ ته ڏاڍي سٺي ٿي لڳي! هيءُ پٽائي جي ٽڪي؟ هيءُ به سواد ۾

لاجواب آهي!... هيءُ ڇا آهي؟

ڪلن - سائي پاجي.

پنڊيا - هيءُ به مست پيئي لڳي! هي ڊيپڙي وانگر ڇا آهي؟

ڪلن - اهو آهي توم جو ڍوڍو.

پنڊيا - لاجواب! هي ته سواد ۾ اسانجي ڊيپڙي کان به وڌيڪ سٺو آهي.

جڻڪي - سر، اهي شيون توهان ڪي وٺن ٿيون؟

ڪلن - توهان ڪي شيون سچ پچ وٺن ٿيون؟ سرس لاڳي ڇي؟

پنڊيا - ها ٻيو نه ڇا! هن کان وڌيڪ سٺيون شيون مون اڄ تائين نه ڪاٺيون آهن. واهه پائي واهه

مجا اچي ويئي.

واڌومل - پنڊيا صاحب، هي توهان چئو ڇا پيا؟

پنڊيا - مان سچ ٿو چوان، گجراتي چيزون ته اسان گهر ۾ روز ٺاهيندا آهيون. ساوٿ انڊين ڊشز

به هونئن ۾ جام ملنديون آهن. پر سنڌي وراثتيون مان اڄ پهريون دفعو ڪاٺي رهيو

آهيان، ٺهيل به تمام سٺي نموني آهن.

واڌومل - ها پنڊيا صاحب، هن رويوار تي ضرور اچجو.
 ڪلن - ان ڏينهن توهان کي ٻيون ٽيون شيون ڪاٺ لڳ ملنديون.
 پنڊيا - پرامس؟
 چئڪي - ها پرامس!

(سنگيت)

ڪلن - اڄ ته توهان، پنهنجي صاحب کي اچڻ ڏيو. اهڙيون ٽي شيون ڪارايانس جو عمر ڀر ياد
 ڪندو هون، گجراتي شيون نه ڪهنس. ڄڻ سون ڪپيس سون.
 واڌومل - پر به ڀاڳن واري، تو اڄ ٺاهيو ڇا آهي؟ مونکي به ته پڌا.
 ڪلن - توهان کي به ڪونه پڌائيندس. جي اڳواٽ پڌائينديمانو ته صاحب کي فون ڪري اچڻ کان
 ئي منع ڪري ڇڏيندا.
 واڌومل - تون ڪلن يعني ڪلي، سچ پچ ڪالي ماتا جو روپ آهين... هي مالڪ، تون بچائجان؟
 هن گهر واري کان.

(گهٽي وڃڻ جو آواز)

واڌومل - پٽ، چئڪي ڏس ته ڪير آهي؟ شايد پنڊيا صاحب نه هجي.
 چئڪي - ويل ڪم سر، گڏ آيوننگ.
 پنڊيا - گڏ آيوننگ، گڏ آيوننگ...
 واڌومل - اچو اچو، پنڊيا صاحب، اسان توهان جي ئي راهه ڏسي رهيا هئاسين.
 پنڊيا - هلو مسٽر واڌومل، هلو مسز واڌومل، ڪئين خوش آهيو نه؟
 ڪلن - ها، توهان به خوش آهيو نه!
 پنڊيا - اوه، بيس بيس؟ مونکي دير ته نه ٿي نه!
 واڌومل - توهان بلڪل پوري وقت تي آيا آهيو. کانو ڦليل تي تيار آهي.
 پنڊيا - مان به اڄ ذرا تڪڙو آهيان، ڪنهن پارٽي سان ملڻ وڃڻو آهي.
 واڌومل - ته پوءِ توهان کي دير نه ڪرائبي.
 پنڊيا - ڪاٺي جي سڳند ته ڏاڍي بڙيئا پيئي اچي، لڳي ٿو اڄ خاص آئيڪم ٺاهيون اٿو. سرس
 مڃائي!

واڌومل - اڄ منهنجي شريعتي خاص آئيڪم ئي ٺاهيون اٿو. مون کان به سيڪريٽ رکيون اٿس.
 خبر ٺاهي ڇا ٺاهيو اٿس.

چئڪي - ماما کي ڏاڍيون سٺيون وٽرائيئون ٺاهڻ اينديون آهن.
 پنڊيا - ته پوءِ ڀلا درشن ڪرايو نه! پيٽ ۽ اُوندر يعني ڪوٺا جوڙي رهيا آهن.

جڻهن تي - ڀاڳن واري يعني لکي.

پنڊيا - ته تنهنجي مدي لکي آهي. ائين نه؟

واڌومل - ها ها... نه نه... ائين ته سر لکي اسان آهيون. يعني هڪي لکي مان آهيان جو مونکي، اهڙي...

پنڊيا - گهر واري مٺي آهي. ائين نه؟ (ڪلي ٿو) ها... ها... ها... (واڌومل ۽ جڻهن به ڪلن ٿا)
واڌومل - اڄ اڃ ڀاڳن واري... هي آهن پنڊيا صاحب... ۽ پنڊيا صاحب هي آهي منهنجي گهر واري...

پنڊيا - شريمني مٿان! يعني توهان جي ڀاڳن واري.

مٿان - نمستي صاحب.

پنڊيا - نمستي نمستي... اچو ويهو.

جڻهن تي - اڄ مٺا، مٺي ويهه... اڙي واهه اڄ ته گرما گرم کاڌي جي خوشبو پيئي اچي.

واڌومل - ڪائيندا ته آڱريون ڇڏيندا.

پنڊيا - اڃا؟ ته پوءِ ٿي وڃي شروع

جڻهن تي - اڙي واهه! هي ڪمن ڏوڪڙ... هن ۾ ڇاهي؟ واهه دهني ڪڙهي... ۽ هن ۾؟ ٻڌاڻا وڙا... ۽ هي شريمنڊ.

واڌومل - (آهستي) ڀاڳن واري، هي تو ڇا ٺاهيو آهي؟ ماري رکيڻ. (زور سان پنڊيا صاحب کي)

پنڊيا صاحب، مان وٺو هي ڪاٺي ڏسو. ڏوڪڙن سان هي ۽ چٽي ڏاڍي سواڊي لڳندو؟

پنڊيا - سو ته نيڪ آهي مسٽر واڌومل. هي توهان ڪهڙيون وٽرائيئون ٺهرايون آهن؟ اهي شيون ته

اسانجي گهر ۾ روز روز ٺهنديون آهن. مان ته اهي ڪاٺي ڪاٺي تنگ ٿي پيو آهيان.

مان ته اها ڊوپ رکي آيو هوس ته ٻيون هڪي شيون ڪاٺن لاءِ ملنديون.

واڌومل - اڙي ڀاڳن واري، انهن گجراتي شين جي بدران ٻيون هڪي شيون ڇو نه ٺاهي؟ پنڊيا

صاحب پاڻ گجراتي آهي ان ڪري اهي شيون ته هو هميشه ڪائيندا هوندا نه! ذرا

حڪم ته سوچين ها!

مٿان - پر مونکي ڪهڙي خبر ته هو اهي شيون روز ڪائيندا هوندا. مان ته پاڻ سمجهو ته هي

گجراتي آهن ته گجراتي شيون پسند ڪندا.

پنڊيا - ته چڱو نيڪ آهي. اچو ته اڄ انهن گجراتي وٽرائيٽين جو مزو وٺون. پر ياد رکو. مسٽر

واڌومل، مان توهان کي ائين ڇڏڻ وارو نه آهيان. ٻئي دفعي توهان وٽ انهن گجراتي

وٽرائيٽين کان سواءِ ٻيون هڪي وٽرائيٽيون اچي ڪائيندس.

جڻهن تي - ته پوءِ سر، هن سنڊي تي ئي اچو نه. ڏاڍو مزو ايندو.

واڌومل - خوش هجين ڀاڳن واري خوش هجين، تو ته منهنجي دل وٽان ڳالهه ڪئي آهي.
 جڻڪي - مَما توکي خبر آهي ته ڊنڊ هڪ ڏينهن بيلو - ڪلر جي الٽي ڪهڙي شي؟ وٺي آيا هئا...
 ڪلن - بيلو - ڪلر جي؟ يعني ته پيلي رنگ جي؟ هاها، هو! پورائي ته نٿو چوين؟
 جڻڪي - ها ها، پورائي... اصل اهڙي ٿڪي جو ڪاٺن تي دل ٿي نه پيشي ٿئي، منهنجو ته وات ٿي
 خراب ٿي پيو هو.

واڌومل - پڻهن ته ڏاڍي شوق سان وٺي آيو هو، پر پٺ، اها ته مونکي به خاص وٺندي آهي،
 جڻڪي - توهان کي وٺندي آهي ته پلي ڪاٺو، پاڻ کي نٿيون وٺن اهي شيون، اهي به ڪي ڪاٺن
 جون شيون ٿينديون آهن!
 واڌومل - اڙي بابا، نٿيون وٺو ته نه ڪاٺو، توهان کي ڪو زوري ٿو ڪري ڇا؟ هيئن انهن جي ڳال
 ته نه ڪريو.

(ڪال بيل جو آواز)

واڌومل - لڳي ٿو، پنڊيا صاحب اچي ويو آهي، ڀاڳن واري تون وڃ رنڌڻي ۾، وڃي ڪم ڪي لڳ.
 تون وري ڪيڏانهن ٿو وڃين جڻڪي پٺ!
 جڻڪي - مان هيئر دوستن سان راند ڪرڻ ٿو وڃان،
 واڌومل - گهر ۾ مهمان آيو آهي ان سان ته ملندو وڃ... اچو اچو پنڊيا صاحب ڏاڍي دير لڳايو، هن
 سان ملو هي! آهي منهنجو ڪڪو جڻڪي،
 جڻڪي - هلو سر،

پنڊيا - توهان جو پٺ ته ڏاڍو هوشيار ٿو لڳي، ڇا ڪندو آهي؟

واڌومل - ڪاليج ۾ پڙهندو آهي.

پنڊيا - ويرِي ڳڏ،

واڌومل - پنڊيا صاحب، توهان جي لاءِ منهنجي شريعتي! اهڙيون وٽرائيون ٺاهيون آهن جو ڪاٺيندا

ته سچ پچ سندس ساراهه ڪرڻ کان سواءِ نه رهي سگهندا.

پنڊيا - ويرِي ڳڏ، مسٽر واڌومل انهن وٽرائين جي ساراهه جي سڳنت تي ته چڪجي هتي پهتو

آهيان، پاڻ کي نيون نيون وٽرائيون ڏاڍيون وٺنديون آهن.

واڌومل - ته پوءِ توهان کي گهڻو انتظار نه ڪرائبو.

جڻڪي - منهنجي ماما توهان جي لاءِ ڏاڍي سڪ سان اهي ٺاهيون آهن، سو.

واڌومل - (سڏ ڪندي) اڙي او ڀاڳن واري... پنڊيا صاحب اچي ويا آهن، ذرا حلدي ڪري وٺ.

پنڊيا - مسٽر واڌومل، توهان جي گهر واري جو نالو ڀاڳن - واري آهي ڇا؟

واڌومل - هو؟ نه نه، اهو ته سندس پيار جو نالو آهي، هونئن سندس نالو ڪلن آهي، ڪلي!

پنڊيا - اُچا اُچا ڪلن کي توهان پيار سان ڀاڳن واري چوندا آهيو! ويرِي ڳڏ، ويرِي ڳڏ.

گهرايو اٿم. تنهنجي هيڏي ساراھ ڪئي اٿم ته بدلي ۾ تون منهنجو اهو ننڍڙو ڪم به نه ڪندين؟

ڪلان - هٿو هٿو، مسڪا هٿو، مڪن هٿو... ٻيو به جيڪو وٺيو سو هٿو.

واڌومل - ڏس ڏاهي آهين نه؟

ڪلان - مان ڏاهي آهيان؟

واڌومل - ٻيو نه ته ڇا؟ مان ڪوڙا ٿو چوان؟

ڪلان - ته پوءِ توهان جو ڪم ٿي ويندو. نتاڻستو!

(ٻئي ڪلان ٿا.)

(درشيءَ بدلجڻ جي اشاري طور سنگيت)

جئڪي - ڊنڊ، او ڊنڊ، مانڪي پڪنڪ تي ويڻو آهي.

واڌومل - پٽ، پڪنڪ تي ته ڀلي وڃ پر هيئن ڊنڊ، ڊنڊ ته نه ڪر. ڊنڊ ٿو چوين ته لڳي ٿو ته مان

مري ويو آهيان.

جئڪي - توهان کي ڀلا ڊنڊ نه چوان ته ٻيو ڇا چوان؟

واڌومل - بابا چئ، دادا چئ... ٻنهي مان جيڪو وٺيئي سو چئ. ڊنڊ نه چئ. مان مري ويو آهيان ڇا؟

جئڪي - ڊنڊ، توهان پي پرائيئون ڳالهائون پيا ڪريو. هاڻي زمانو بدلجي ويو آهي. هاڻي اهي اولڊ نالا ڪونه ٿا هلن.

واڌومل - پٽ، زمانو بدليو ڪونهي. ماڻهن جا من بدلجي ويا آهن. شهرن جي ماحول ۾ رهي ماڻهن جا "دماغ" بدلجي ويا آهن.

جئڪي - توهان کي ته ڊنڊ، انهن اولڊ شين جو اُڃايو شوق آهي. جڏهن پي ڏس، چوندا، اهي گيمس پيمس نه ڪريو. سنڌي گيمس ڪريو.

واڌومل - پٽ توکي ڪهڙي خبر ته انهن سنڌي راندين ۾ ڪهڙو مزو ايندو هو. ننڍي هوندي جو ڇڏڻ راند ڪندا هئاسين ته وقت ڪيئن گذري ويندو هو، سا خبر ئي ڪانه پوندي هئي. وري جو رات ٿيندي هئي ته ڦر ڦر سونڌي ۽ پٽ پٽاڻي، سُرمي ڊاڻي جهڙيون رانديون ڪندا هئاسين. ونجه وٺي راند ڪندا هئاسين، پٽ، توکي ڪيئن سمجهايان ته اهي رانديون تنهنجين انهن گيمس کان ڪيڏيون نه سٺيون ۽ سستيون هونديون هيون.

جئڪي - پر به ڊنڊ، اهو جمانو ڪونهي.

واڌومل - زمانو ڇو نه آهي، رڳو ان لاءِ تياري ڪبي.

ڪلان - پٽ، تنهنجي ڊنڊي جو وس هلي ته جيڪر توکي انهن، چڪن ۽ صوفن جي بدران گيدوزا،

ليار ۽ لوڙهه ڪارائي. مٺائي جي بدران گيهر ۽ گبت ڪارائي.

واڌومل - ها، چانهه سان گڏ ٻاڙڙ به آڻجان؟

ڪلن - ٻاڙڙ نه، بسڪيٽ. صبح سان ٻاڙڙ کپيس. هزار دفعا توهان کي چيو اٿم ته اها ٻاڙڙ جي پچر ڇڏيو.

واڌومل - ٻاڙڙ به ڀاڳن واري، روز روز ڪٿي ٿو کان. ڪڏهن ڪڏهن ته اڃا ٿيندي آهي.

ڪلن - جي ڪڏهن ڪڏهن اڃا ٿيندي اٿو ته بسڪيٽ چو نه ٿا ڪانو.

واڌومل - جو مزو ٻاڙڙ آ، سو بسڪيٽ ۾ ڪٿي خير، تون نه سمجهندي؟. وڃ وڃ، چانهه کڻي

آه. ها، اخبار به ضرور کڻندي اچڻ. (پنهنجي منهن) هل ڀائي واڌومل ته ڏوئون منهن.

ڪريون آفيس وڃڻ جي تياري... دير ٿيندي ته وري ڀاڳن واري جي ٻولتي ٻڌي

پوندي.

ڪلن - (زور سان) وري ڪيڏانهن ويا؟

واڌومل - (پريان کان) اڙي ڀاڳن واري، توڻي ته چيو ته جهٽ ۾ منهن ڏوئي اچو. اڌ منٽ ئي ڪونه

ٿيو آهي، ته وري اچي مٽي آهين! اجهو منهن ڏوئي اچان ٿو.

ڪلن - مونکي ڇا آهي! منهن نه ڏوئو، سڄو سنان کڻي ڪري اچو. هتي چانهه، پيئي ٿري ان

ڪري ٿي سڏ ڪيانو.

واڌومل - اچي ويس ڀاڳن واري اچي ويس. هروڀرو ائين ناراض نه ٿي. اڙي ها. ڀاڳن واري، توکي

هڪڙي ڳالهه ٻڌائڻ ته وسري ويئي، هتي ويهه. هتي منهنجي ڀرسان ويهه ته ٻڌايان؟

ڪلن - صبح سان هتي ويهان. ٻيا ڪي ڪم ئي ڪانه آهن ڇا؟

واڌومل - ٻڌ ته سوين. منهنجي آفيس جو باس آهي نه، مسٽر پنڊيا... تنهن کي مون پنهنجي گهر

دعوت ڏيئي گهرايو آهي، اڄ شام جو اچڻو آهي.

ڪلن - اچڻو آهي، ته پوءِ مان ڇا ڪريان؟

واڌومل - توکي ڏس، هن جي سواگت ۾ بس ڪي نه ڪي وئرائيئون ٺاهڻيون آهن، هي ڪاٺي هو

خوش ٿي وڃي.

ڪلن - اهي خفا ٻڌا مون کان ڪونه ٿا پڇنو.

واڌومل - ڏس، ڏاهي آهين نه! صرف اهوڪو ڏينهن منهنجي ڪري ٿوري تڪليف وٺي پوند؟

کيس ڪاٺي تي اڄ اهڙيون شيون ڪارا جو هو خوش ٿي وڃي.

ڪلن - اڃا ته پوءِ پنهنجي صاحب کي خوش ڪرڻ لاءِ مون کان ٿا مزوري ڪرايو!

واڌومل - اڙي ڀاڳن واري، ائين ناهي. تون رڌڻ پچائڻ ۾ هيڏي هوشيار آهين، ان ڪري صاحب

اڳيان تنهنجي ساراهه ڪري ويٺس. هاڻي ساراهه ڪري ويٺس سو ڪري ويٺس. صاحب

چيو جيڪڏهن توهان جي گهر واري وڌڻ - پچائڻ ۾ ايڏي هوشيار آهي ته پوءِ ڪنهن

ڏينهن سندس هٿ جو ڪانو ضرور کائڻو پوندو. انهيءَ ڪري ئي اڄ کيس ڪاٺي تي گهر

پاڳن واري!

□ هوندراج بلواڻي

پاتر	واڌومل
سرڪاري ملازم	ڪلن
واڌومل جي گهر واري	جڻڪي
واڌومل جو پٽ	پنڊيا
واڌومل جو باس	

(صبح ٿيڻ جو سنگيت)

ڪلن - هيڏانهن، ٻڌو ٿا؟ اخبار وارو لڳي ٿو اخبار ڦٽي ڪري ويو اٿو، ڇانهه به تيار آهي، اڃا نه اٿندو ڇا؟

واڌومل - (اوپاسي ڏيندي) اوف او.. اڃا صبح ٿئي ئي مس ته هيءُ پاڳن واري، ڪالي ماتا جو روپ بڻجي اچي اڳيان بيهي... ها، چئ... صبح ٿي ويو ته ڪهڙو پهڙو ٿئي پيو، اصل آرام ئي ڪرڻ ڪونه ٿي ڏين!

ڪلن - (خار مان) مونڪي ڇا آهي، پيا هجو سڄو ڏينهن، آرام ئي ڪرڻو اٿو ته وٺو آفيس مان لنبي ڇڏي ۽ ويهي پڇو سڄو ڏينهن پلنگ، هر روز جي اهائي ڪٽ پٽ، مان ته اچي ڦاٽي آهيان.

واڌومل - بس ڪر پاڳن واري بس ڪر... ائين هروڀرو ناراض نه ٿي، تون ناراض ٿيندين ته منهنجو ڇا ٿيندو؟

ڪلن - ناراض نه ٿيان ته پيو ڇا ڪريان! روز صبح جو توهانڪي اٿارڻ لاءِ ڪيڏي ٿي مغزماري ڪرڻي پئي، اصل ڪي صفا هو آهيو.

واڌومل - هو آهيان يا هي... آهيان ته تنهنجو نه! هاڻي سپاڻي کان ڏسج ته ڪيئن نه جلدي ٿو اٿان، توکي اها مغز ماري نه ڪرڻي پوندي، هاڻي ته بس نه؟

ڪلن - هاڻي، نهيو نهيو... سپاڻي جي ڳالهه سپاڻي ڏئي ويندي، پهرين اچ ته جهٽ ۾ اٿي ڏيکاريو، اهو مو پلنگ توهان ڪي ٿو چنبڙي الڻي توهان ٿا پلنگ ڪي چنبڙو.

واڌومل - بس هاڻي وڌيڪ مهڻا نه ڏي پاڳن واري، ون، ٿو، ٿري... ڏس اٿي وينس نه!
ڪلن - اٿي ڪري منهن پنهن ڏوٽو ته اخبار ۽ ڇانهه اٿي ڏيانو.

چندر :- (زور سان) پريتي - ڇا تون ؟
 پريتي :- (زور سان اوڇنگارون ڏيندي) جي ها تنهنجي انهي ڏينهن جي نادانيءَ سبب مون ۾
 تنهنجو انش اچي ويو آهي ۽ مان انهيءَ انش کي هن پيٽ ۾ پالي رهي آهيان.
 چندر :- نه نه مان اهو ڪڏهن به ثابت ٿيڻ نه ڏيندس. اڄ مان سيٺ جي گهران پڪو پرن ڪري
 نڪتو هوس ته پئسي جي ڪري پنهنجي پيار ۽ گهرجي عزت ۽ آبرو کي هن طرح
 بدنام نه ٿيڻ ڏيندس. مان هن طرح هرگز عصمت فروش نه ٿيندس. اسين ٻئي قرباني
 ڏيئي پنهنجي پويتر پيار جي ثابتي ڏينداسين. هيءَ ڏس مان (کيسي مان زهر جي
 شيشي ڪڍندي ۽ پريتيءَ کي ڏيکاريندي) انهيءَ جو آڀاءُ به سوچي آيو آهيان.
 پريتي :- (شيشي ڏسندي) هيءَ ڇا ته تون پنهنجو پاڻ...!
 چندر :- ها، پريتي هينئر بس هن ظلمي ۽ بيدرد دنيا مان جيءَ پرڃي ويو آهي. (اهو چوندي هو
 تڙ تڪڙ ۾ شيشي کوليندي منهن سان لڳائي ٿورو زهر پي ٿو وڃي. ليڪن ايتري ۾
 پريتي جوڙي هن کان اها ڦري پاڻ به باقي رهيل پي ٿي وڃي)
 پريتي :- منهنجا پريتم - محبوب جيڪڏهن تون نه رهندي ته مان هيءَ تنهنجو انش پيٽ ۾ پاليندي
 ڪٿي رهندس. مان به توهان کڏ تنهنجي منزل تي ٿي اچي پهچان پل....
 (اهو چوندي هو چندر جي مٿان ڪري ٿي پوي ۽ پرلوحه پڌارجي ٿي وڃي. پردو ڪريٿو).

7- CHA-16,

Jawahar Nagar, Jaipur-302004

ڏيئي ڪونه

چندر :- بس بس ، اهوئي قصو اسان سان گذري رهيو آهي. ڪله مون توکي چيو هو ته مان نيٽا جي شاديءَ لاءِ پئسي جي گهر پنهنجي سيٺ مويرام اڳيان رکندس.

پريتي :- جي ها، ته ڇا هن سان ڳالهه ڪيم؟ مونکي ته وشواس آهي جيئن هن پهرين تنهنجي پتا صاحب جي اوچتي پرلوڪ پٽارجن ۾ مدد ڪئي هئي ته هيئر به ضرور ڪندو.

چندر :- مدد ته ڪريڻو ليڪن.....

پريتي :- ليڪن ڇا ؟

چندر :- اهوئي ته مان هنجي اپاهج ڏي پشپا سان شادي ڪريان.

پريتي :- (حيرانيءَ مان) شادي ؟ ليڪن هو هڪ سيٺ ۽ تون هن وٽ نوڪري ڪندڙ ڳهاردار.

چندر :- انهيءَ ۾ ڪهڙو گناهه آهي. جيڪڏهن مان هنجي ڏي سان شادي ڪريان ته مان به هن سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي ٿو سگهان.

پريتي :- (روئندي) مونکي خبر ڪانه هئي ته تنهنجو شريف سيٺ هڪ انسان جي ويس ۾ ابليس نڪرندو.

چندر :- پريتي - ڏانهن هتي شريف انسان به پنهنجي مطلب ۽ خواهش لاءِ هن دنيا ۾ ڇا به بڻجي سگهيو ؟

پريتي :- (سسڪندي) سو به بلڪل ائين ؟

چندر :- (دک جي نوع ۾) ها بلڪل ائين. نه رڳو ايترو پر هو هڪ گوليءَ سان به شڪار ڪرڻ ٿو چاهي.

پريتي :- سو ڀلا ڪيئن ؟

چندر :- هن ٻيو پرستاو ته کولي ڪين چيو. مان سمجهان ٿو ته پشپا جي شاديءَ کانسواءِ هو نيٽا جو اسان کان سنگم به گهرڻ ٿو چاهي. هو رنڙ جو آهي.

پريتي :- ها پنهنجي ڪام پورتي ۽ مطلب لاءِ انسان ايترو هروڀرو نيچ ٿو ٿي سگهي. سو اڄ مون ڏٺو آهي.

چندر :- ليڪن

پريتي :- ٻئي ڪنهنڪي ڪنهنجي پيار ۽ امنگن جي ڪهڙي پرواهه ؟ (روئندي ۽ اوچنگارون ڏيندي) هيءُ اسانجي ڪهڙي نه وچتر حالت بڻي آهي، ته ڪو هن دنيا ۾ ڪنهنڪي هيترو چاهي ٿو، ڇا اسان غريبن کي پيار ڪرڻ جو ڪو حق ناهي.

چندر :- حق ڇو نه آهي، ليڪن اهو رڳو سرمائيندارن کي. اڄ اهو پويتر پيار اسان لاءِ پاپ بڻجي پيو آهي.

پريتي :- پاپ ڇا ۽ ٻيچ ڇا، هڪ فرض به ته وڃ ۾ آهي. جيڪو نڀاهيندي انسان هڪ گنهگار آهي. اڄ اهو فرض اسان لاءِ هڪ پريڪيا بڻجي آيو آهي. تون پيل اهو پاڙ.

چندر :- (حيرانيءَ ۽ اداسائي سان) ۽ تون.

پريتي :- مونکي رهن ڏي. هيئر ته مان ڪٿي جي نه رهي آهيان. تنهنجي انهي ڏينهن جي نادانيءَ ڪري منهنجي هڪ جان نه ليڪن ٻن انسانن جي جان جوڪم ۾ آهي. هيءُ ڏس

پرتڪش پرمان خبر اٿئي مان هيءُ ننڍڙو سويٽر ڪنهن لاءِ مڙهي رهي هئس.

چندر :- ٻٽو پرستاو

موتيرام :- جي ليڪن پهرين تون انهي تي پنهنجي چوڻ موجب گهرائپ سان سوچ ته سھين.

چندر :- برابر مونکي سوچڻ ڏيو. (اٺين چوندي چندر جو اٿان اٿي آهستي آهستي ڊرائينگ روم مان ٻاهر نڪري وڃڻ)

سين پنجنون بدلجڻ لڳا هڪو ميوزڪ

(ساڳيو راڌان ٻائي جو گهر جتي ڪمري ۾ ڪٽ تي ويٺي پريتي هڪ ننڍڙو ڳاڙهي ڪلر جو سويتڙ مڙهي رهي آهي ۽ ڪڇ ڌيان سان ان ۾ ڏسي به رهي آهي. در تي ايتري ۾ ڏيري ڏيري ٺڪ ٺڪ ٿئي ٿي ۽ هو اٿي دروازو کولي ٿي ۽ چندر کي اداس اداس اندر ايندي چوي ٿي)

پريتي :- ڇو اڄ ڪهڙي ڳالهه آهي. جو وري هن وقت آيو آهين؟...

چندر :- ڪڇ نه، ڪابه...

پريتي :- (چندر جو منهن چڱي طرح ڏسندي) ضرور ڪا ڳالهه آهي. نه ته تون مزاحي ۽ ڪونئس باز ماڻهون هن طرح منهن لڳائي، ڇپ چاپ اچي وڃين؟

چندر :- ڇا ٻڌايان؟ ڪڇ مسئلو ئي اهڙو اچي الجھيو آهي.

پريتي :- اهڙو ڪهڙو مسئلو، الجھيو آهي.

چندر :- (چوندي چوندي هٻڪي ٿو) ها ڪڇ مسئلو پنهنجو پاڻ ڇا سوچيو هيم ۽ ڇا ٿي پيو.

پريتي :- (حيرانيءَ مان) ڪڇ ڳالهه نه ڪندين ته خبر ڪئين پوندي؟

چندر :- ڪيان به ڪئين؟ هڪ طرف فرض ۽ ٻئي طرف پيار آهي. بس انهيءَ ڪشمڪش ۾ الجھي ويو آهيان.

پريتي :- فرض - پيار - ڪشمڪش.

چندر :- جي ها...

پريتي :- مونکي ته ڪڇ به سمجه ۾ نه آيو، تون صفا کولي ڇو نه ٿو ڳالهائين؟ رڳو هن طرح ٻرولين ۾ ڇو پيو الجھائين؟

چندر :- ڇا ڳالهائين؟ ڳالهائڻ لڳا هائي رهيو به ڇا آهي؟

پريتي :- نه رهيو آهي ته نه ڳالهه، سڌو ٿي ويهه ته ڪافي ٺاهي ٿي اچان. آرام سان ويهي پيئڻ خاص تنهنجي لڳا ڪافي جو پڪيٽ ڪلهه اڃان گهرايو آيم.

چندر :- (اداس نوع ۾) نه نه رهڻ ڏي، جيترو تون منهنجو خيال ٿي رکين مان تنهنجو ڪڇ به رکي نه سگهيو آهيان.

پريتي :- تو مونکي پنهنجو جيون ساٿي بڻايو اهاڻي مون لڳا وڏي ۾ وڏي خوشيءَ جي ڳالهه آهي. مونکي توکان سواءِ گهرجي به ڇا؟

چندر :- ليڪن مان.... مان تنهنجو جڏهن ٿيان نه؟

پريتي :- (مايوس ٿيندي) اهو اڄ چوڻ ڇا ٿو...

چندر :- پريتي مان بلڪل هوش حواس ۾ آهيان. هيءَ دنيا ڏاڍي سنگدل بي رحم آهي. سچ پچ سچي انسانيت ۽ پوتر پيار جو هتي ڪوبه ملهه ناهي.

پريتي :- اهو ته آهي. پراڻي چوڻي آهي ته سُڪئي کي ڪير سهي ڪونه ۽ برابر ڏکڻي کي ڪير

توڪي ڪڏهن پاڻوٽ نوڪريءَ تي رکيو. ليڪن؟

چندر:- ليڪن ڇا؟

موتيرام:- اهوئي ته پٽ، سڀ ڏينهن هڪجهڙا ته نه ٿيندا آهن. سڀني تي لاهيون چاڙهيون اينديون رهنديون آهن. انهن کي منهن ڏيڻ لاءِ پڻ وقت تي مڙس تي قرباني به ڪرڻي پوندي آهي.

چندر:- جي سيٺ صاحب.

موتيرام:- جا پڻ تون اڄ ڪري سگهين ٿو.

چندر:- ڪٿين سيٺ صاحب؟

موتيرام:- پٽ توکي ته خبر آهي، ته مونکي پرماتما رڳو ٻه نياڻيون ڏنيون آهن. جنهن مان هڪ وڏي سيماءَ جي شادي به ٿي وئي آهي ليڪن هڪ نياڻي پشپا اڃان ويڙهي آهي.

چندر:- برابر

موتيرام:- سا به گرو جي ديا سان هر ڪم ڪار منتر ۾ هوشيار آهي پر هڪ پير ۾ ننڍي هوندي ڏک لڳڻ ڪري هلڻ ۾ معمولي اٽڪ اٿس.

چندر:- جي، برابر سيٺ صاحب. توهانجي نياڻي پشپا منهنجي ڪلاس فيلو رهي چُڪي آهي. مان کيس چڱيءَ طرح سڃاڻان تنهنڪن توهانجي گهر ڪم ڪار سان ايندي ويندي هن سان چڱي طرح واقفيت آهي.

موتيرام:- ته انهيءَ باري ۾ تنهنجو ڪهڙو ويچار آهي.

چندر:- ويچار؟ سيٺ صاحب مان سمجهي ڪين سگهيس.

موتيرام:- انهي ۾ پٽ سمجهڻ جي اهڙي ڪهڙي ڳالهه آهي؟ مان اڄو هت تنهنجي هٿ ۾ ڏيڻ ٿو چاڏيان، پوءِ ته تون. هن گهر جو سڀ ڪچ آڏين.

چندر:- (اُچرچ ۽ حيرانيءَ مان) نه... نه... سيٺ صاحب مان انهيءَ جي لائق ناهيان. تنهنڪانسواءِ مان....

موتيرام:- تنهنڪانسواءِ ڇا؟

چندر:- (ڳالهه بدلائيندي) ائين هي انهيءَ رشتي ناتي لاءِ توهانکي منهنجي ماما صاحب سان پڻ ڳالهائڻو پوندو.

موتيرام:- اڙي ڀائي. "ميان - بيبي راضي ته ڪيا ڪريگا قاضي" انهيءَ ۾ پهرين تنهنجي منظوري ۽ خواهش جي طلب آهي. راضي ڳالهه تنهنجي ماتاجيءَ جي انهيءَ سان پاڻ مان اُچي توهانجي گهر ڳالهائيندس. آخر ته نياڻيءَ جو پيءُ آهيان.

چندر:- (حيرانيءَ ۽ ڏکي دل سان) جي.

موتيرام:- انهي کانسواءِ مونکي ٻيا لاءِ به هڪ ٻي ڳالهه سڄهي آئي آهي جنهن ۾ هوءُ بيحد سڪي رهندي.

چندر:- سيٺ صاحب هيءُ به ڪا اهڙي ڳالهه معمولي ناهي. هيءُ ته زندگي پڙ جو سنگرام آهي. مونکي ڪچ سوچڻ ڏيو.

موتيرام:- ڀلي پُٽ مون ته تنهنجي اڳيان هڪ قسم جو ڊبل يعني ٻُٽو سَڪيو سولو پرستاو رکيو آهي.

ڪريو. مان توهانجو سڄي عمر شڪرگذار رهندس.

موتيرام :- (تمام گنيرتا سان سوچيندي) نيٽا جي شادي!

چندر :- هي.

موتيرام :- ته چئبو ڪو چوڪرو ڏٺو آٿو.

چندر :- بلڪل چڱي طرح. اهو ممڙي ڪي به پسند آهي.

موتيرام :- ڇا ڪندو آهي؟

چندر :- هتي شهر ۾ ڇانهه يعني جيڪا بروڪ بانڊ ڪمپني آهي نه...

موتيرام :- ها.. ها.

چندر :- ان ۾ سليس مٺن آهي ۽ ٻه هزار پگهار آٿس.

موتيرام :- ٻه هزار ڪمائڻ وارو به ڏينهي لپي ٿو گهري.

چندر :- جي - توهانڪي ته خبر آهي. سيٺ صاحب اهو اسانجي پنهنجي سماج ۾ هڪڙو نڪرو

مرض فشن طور ٿي پيو آهي. ۽ تنهن کانسواءِ شادي جو خرچ.

موتيرام :- ڪيتري پئسي هي گهرج پوندي.

چندر :- (ٿورو سوچي ڪري) اٽڪل ٽيهه هزار کن راهه جا خرچ ايندا.

موتيرام :- (حيران ٿي مان) ٽيهه هزار! هيڏا سارا پئسا ڪٿان ايندا؟

چندر :- سائين پرماتما توهان صاحبن ڪي سڀ ڪُج ڏنو آهي. تنهن کانسواءِ مان توهانجو ٻڌو

پانهو آهيان.

موتيرام :- (ڌير ۽ پيار سان) پٽ، اهڙي ڳالهه ناهي ليڪن هيتري ساري رقم سا به ڪٿس ۾ ڪٿان

ايندي؟

چندر :- (هٿ جوڙيندي) وري به عرض ٿو ڪريان. توهان ۱۰ لک ۱۰ لک وڏي رقم ناهي. پرماتما هي

ديا سان سڀ پنڌارا پرپور آهن.

موتيرام :- توکي ته خبر آهي ته تنهنجي پتا خوشيرام هي سرگواس ٿيڻ تي تو پڻ نرم مان ڇهه

هزار قرض ورتو هو. سو هيئن مس مس وڃين لڏو آهي.

چندر :- برابر. سيٺ صاحب. اها به توهانجي مهرباني هئي. نه ته ڪير اسان عورين جي ٻڌي ها.

پتا صاحب جي اوچتي پرلوڪ پڌارجڻ تي ايترو سارو خرچ اچي ويو هو هاڻي وڃين

برابر پورو ٿيو آهي.

موتيرام :- پٽ چندر - ڇهه هزار ته ايڏي وڏي رقم ڪانه هئي. ليڪن ٽيهه هزار تمام وڏي رقم

آهي. ايتري مان ڏيڻ ۾ پائڪي اسمرٽ پيو سمجهان. (ٿورو رکي) ها. باقي هڪ

سجهاو منهنجي من ۾ آيو آهي. هيڪڙهن.....

چندر :- (آٽولي مان) سجهاو سيٺ صاحب ڪهڙو؟

موتيرام :- (سوچيندي ڌيري) اهوئي ته تون پڻ شادي جي لائق اچي ٿيو آهين. ڇو نه پاڻ شادي

ڪري انهي مسئلي کي حل ڪري ڇڏين.

چندر :- ڪيئن ڇا؟

موتيرام :- پٽ مونکي خبر آهي ته سنڌ ۾ توهين پنهنجي مڇي مانڙي وارا هئا. تنهنجو پتا

خوشيرام منهنجو چڱي طرح واقف هو. هنهنڪري ئي مون بنا ڪنهن سوچ وڃار جي

وڃين فنڪٽريءَ ۽ اڙڙي پاڙي ۾ مٺائي ورامجو جئين چندر ۽ پريتيءَ جي مڱڻي جي کين خبر پوي.

چندر :- ها، ها، اُهي اُسان لاءِ هڪڙي مٺائي جو باڪس ڪوڙو آهي. هلو مان به توهانکي پهچائي ٿو اُچان. (سڀ اٿن ٿا ۽ ڪمري کان ٻاهر نڪرن ٿا)
(سين ٿيون بدلاجڻ لاءِ هلڪو ميوزڪ)

(ساڳيو راڌان پائي جو گهر - پريتي پنهنجي گهر ۾ پلنگ تي ليڻي ڪتاب پڙهي رهي آهي در تي ٽڪ ٽڪ جو آواز ٿئي ٿو ۽ اٿي دروازو ٽپي کولي)

پريتي :- (دروازو کوليندي چندو کي ڏسندي) ها؟ چندر تون.

چندر :- (گهر اندر ايندي ۽ دروازو بند ڪندي) جي ها پريتي ڇو؟

پريتي :- پر... پر هيڏي مهل ڪيئن آيو آهين؟ ڇا اڄ ڪم تي ڪونه ويو آهين ڇا؟

چندر :- ڪم تان ته ڪنهن بهاني موڪل وٺي آيو آهيان.

پريتي :- توکي ائين نه ڪرڻ گهرجي ۽ ٻيو ڪير هن طرح ڏسي وٺي ٿو.

چندر :- ڀلي ڪو هيئن ڏسي وٺي نه؟ سڀني کي خبر آهي ته مان توکي پيار ڪريان

ٿو ۽ تون منهنجي مڱيتر آهين.

پريتي :- اهو ته برابر آهي. تڏهن به ڪي مريادا جون حدون ٿينديون آهن.

چندر :- (آتاولي سان) مريادا جون حدون؟ اڙي چري. هيئنر ته پاڻکي مڱڻي بعد شاديءَ جو لائيسنس مليل آهي.

پريتي :- ته ٻه؟

چندر :- ته ٻه؟ مان توکي جي پري پيار ڪرڻ چاهيان ٿو.

پريتي :- مونکي خبر آهي، تنهنجي جي پري پيار ڪرڻ جي طريقي جي، تون اصل...

چندر :- (پريتيءَ جي بلڪل نزديڪ ٿيندي) هاڻي اصل رهيو نٿو ٿئي. رات جو ننڊ ئي حرام ٿي وئي آهي. هر وقت جتي ڪٿي تون ئي تون نظر ٿي اچين.

پريتي :- (اهل ڪندي) شريڙ ڪٿي جو، مان چوانٿي ته هروڀرو مان هيءَ وٺ (چندر جي منهن تي هلڪي ٽف هڻندي کيس پري ٿي ڪري)

چندر :- بس!

پريتي :- ٻيو، سڀ شاديءَ بعد (چندر کي پاڻوٽ نزديڪ ايندو ڏسي) اڙي اڙي هيءَ تون ڇا ڪري رهيو آهين!

چندر :- ما؟ لو (My Love) بس. پنهنجي ٿوري پياس مٺائي رهيو آهيان.

پريتي :- ڪير ڀلا اچي وڃي ٿو.

چندر :- هتي ڀلا ڪير ايندو تنهنجي معي ته اڃان فنڪٽري مان دير سان ايندي، انهيءَ لاءِ ته آيو آهيان.

پريتي :- شاديءَ بعد پوري پياس ٻجهائج.

چندر :- اهو ته ٻيو ٻجهائيندس. پر هيئنر ته ڏس ڪهڙو نه مزو اچي رهيو آهي. خالي تنهنجي شرير کي...

پريتي :- هٿ پري ٿي.

بهيداسين جڏهن نيٽا وڃين شينهن ڪلهي چڙهندي.

راڌان :- جيڪا توهانجي مرضي.

جسي ٻائيءَ :- (چندر کي سڏ ڪندي) چندر. او چندر.

چندر :- (اندر ايندي) جي - ممي.

جسي ٻائيءَ :- (ڪلندي) چندر پٽ، تون ته پريتيءَ کي ڏسندي ائين ٿو پگهلجي وڃين جيئن اصل

باهه اڳيان موم، خبر ناهي اندر ڪمري ۾ ڪهڙيون ڳالهيون پيا ڪيو.

چندر :- ممي، مڙيئي دنيا جو واڻ سواڻ پئي ڏٺوسين ورتوسين ۽ پڻ پريتيءَ کان پڇي رهيو

هوس ته اڄ اوچتو هن طرح ڪيئن ڪاهه ڪئي اٿو؟

جسي ٻائيءَ :- (وري ڪلندي) توکي سڀ خبر آهي تڏهن به،

چندر :- او - ممي تون ته..

جسي ٻائيءَ :- مان ڇا، (ور مان ڪنجين جو چلو ڪيندي) هان وٺ، هيءَ الماڙيءَ جي چاٻي اتي

جيڪا هڪ وڏي هيري جي منڍي نيٽا لاءِ ٺهرائي هئي نه اها سنڀالي ڪڍي اچ ته اچ ئي

مگڻي جي رسم ٿي وڃي.

چندر :- سچ ممي،

جسي ٻائيءَ :- جي، ها، اڄ هيءَ سڀيئي انهيءَ لاءِ ته خاص ڪهي آيا آهن. تنهنجو به ته اهڙي

ويچار آهي نه، ته هڪوار مگڻو ته ٿي وڃي.

چندر :- (خوش ٿيندي) جي - ممي.

جسي ٻائيءَ :- ته پوءِ پٽ دير ڇا جي؟

چندر :- وٺ، ممي، مون ته پريتيءَ کي اينديئي ڪلهه ٻي ٺهرايل سوني منڍي ٻائي به ڇڏي.

جسي ٻائيءَ :- واھ... ايڏي تڪڙ. ڪُڇ وات به ته منو ڪرائينس ها. ليڪن شادي لاءِ هن طرح تڪڙ

نه ڪڇ.

چندر :- او ممي،

جسي ٻائيءَ :- جي، ها، مون اهو راڌان کان واعدو ورتو آهي، ۽ هيٺر توکي به وري ٻڌائي

ڇڏيان، ته پنهنجي پيڻ جي جوابداريءَ بعد ئي توهانجي شادي ڪنداسين.

راڌان :- (وڃ ۾) پيڻ فڪر نه ڪر، گرو نياڻين جو ڀاڳ به ڀلي ڪندو. ڪوشش ڪرڻ سان ڪو سُٺو

گهر ضرور ملي ويندو. باقي هيٺر نيٽا لاءِ ڇوڪرا ڄمندا ڇا؟

جسي ٻائيءَ :- ڄمندا ته ڪونه، پر پيڻ جو خيال ته رکڻو آهي نه؟

راڌان :- سو ته رکڻو پوندو. (اٿڻ جي نوع ۾) هاڻي موڪل ڏيو ته گهر پهچي ٻيو به ڪم ڪار

وڃين لاهجي. (پريتي ڏانهن اشارو ڪندي) هل پٽ پريتي گهر به اُڪيلو ڇڏي آيا

آهيون.

جسي ٻائيءَ :- (منائي جي دٻن ڏانهن اشارو ڪندي) ڀلا هيءَ جو توهين هيڏا سارا منائي جا

باڪس ڪٿي آيا سي ته ائين پيا آهن. ڪُڇ کاڌو پيئو به ڪونه؟

راڌان :- (ڪلندي) رهڻ ڏيو. اهي ته اسين توهان لاءِ وٺي آيا هئاسين، منڍيءَ جي رسم بعد منهن

منو ڪنداسين.

جسي ٻائيءَ :- پر مامتا ڪندو. شل رهجي اچي اُسان لاءِ هڪئي باڪس ڪوڙ آهي، ٻيا توهين ڪٿي

راڌان :- ۽ هنجي ماءُ؟

پريتي :- اها به ڪڏهن وڃ ۽ آڏو نه ايندي. ڪلهه اها خوش خبري پڻ مونکي چنڊر رستي تي ٻڌائي هئي.

راڌان :- ته پوءِ ڇو نه سڀاڻي ئي آرتوار ڏينهن هلي هنن جي گهر اصل رسم مطابقت توهانجي مڱڻي جي هڪ ڪري آڇون وڌيڪ گنج اڊمبر ڪرڻو ناهي.

پريتي :- ڀلي.

راڌان :- منهنجي فشڪري جا خاص سڃاڻپ وارا، تون مان چنڊر هنجي ماءُ پيڻ پيو ڪو خاص هنن جو هجي بس ايترائي ڪوڙ آهيون ڪئين؟

پريتي :- (شرمائيندي) جيئن توهانجي مرضي.

(سين پيون بدلائڻ لاءِ هڪو ميوزڪ)

(چنڊر جي گهر جو هڪ وڏو ڪمرو جنهن ۾ هڪ طرف سوفا سيٽ ۽ ٻي ڪرسيون ۽ هڪ ٽيبل پيل آهي. هڪ پاسي ڪنڊ ۾ هڪ ٽپائي تي ٽي، وي، رڪيل آهي ۽ ان تي ڪتاب وغيره اخبارون رکيل نظر اچي رهيون آهن.)

راڌان :- (جسي هائي ڪي) پيڻ اچڪلهه ڏس زمانو ڪهڙو نه خراب لڳو پيو آهي. سڪيئي ڪي ڪير سهي ڪين. ۽ وري ڏکئي ڪي ڪير ڏئي ڪين.

جسي هائي :- تون ته اصل راڌان - هميشه پرولين ۾ پيئي ڳالهائيندي آهين. آخر ٿيو ڇا؟
راڌان :- اهوئي جيڪو هميشه ٿيندو رهيو آهي. ڪڏهن ڪنهن ڪم سانگي پريتي ۽ چنڊر ڪٿي گڏ مارڪيٽ ۾ ٿا نڪرن ته بس اسيني پاڙي اوڙي وارن جا منهن ڪلي ٿا وڃن.

جسي هائي :- (عجب مان) منهن ئي ٿا ڪليو وڃن؟

راڌان :- ها، توکي ته خبر آهي، چنڊر جو ننڍپڻ کان ئي وڏي پريتي سان ڪيڏو نه پيار آهي. اصل هڪٻئي تان پهار پيا ويندا آهن. ليڪن اهو هن سڌريل سماج کان سٺو وڃي نه؟
جسي هائي :- سو ڀلا ڪيئن؟

راڌان :- پيڻ تون ته ٿئين چوڪري واري، توکي ته ڪو چنڊو نه لڳندو پر منهنجو ته ماڻهون اصل منهن ئي پئي ويا آهن. تنهنڪري توکي التجا ٿي ڪريان ته ڇو نه هنن ٻنهي جو مڱڻو ڪرائي اصل سماج جو هميشه لاءِ ٻوٽ ٿي بند ڪري ڇڏجي.

جسي هائي :- پيڻ، انهي سان ڪو سماج جو منهن ٿوريئي بند ٿيڻ وارو آهي، اڄ مڱايو ته سڀاڻي وري شادي لاءِ تڪڙ ڪندڻ. ۽ دير پوڻ تي ٿانا ۽ تڪا ڏيندين. مونکي ته چنڊر کان وڌيڪ نيتا جي چنڻا آهي.

راڌان :- چنڻا؟

جسي هائي :- جي ها آهي ته چنڊر کان وري هڪ سال ئي ننڍي. ليڪن ڏسڻ ۾ ڄڻ هن کان ٻئي سال وڏي ٻئي لڳي. چوڪريون وڌندي وڻ لڳيو وڃن.

راڌان :- برابر.

جسي هائي :- جيڪڏهن اڳ مڱڻي جي رسم ادا ڪرڻ مان ئي ماڻهن جو ٻوٽ بند ٿي وڃي، ته مونکي ڪو به اعتراض ناهي. ليڪن واعدو اهو رهيو ته چنڊر جي شادي تڏهن

ڪيائين. ڪنهن به ٻُڙڪ نه ٻوليو. بس، "ٻُڙي ڪري سو ليلا ۽ چوڻي ڪري سو پاپ."

پريتي :- اها ئي ته اسانجي سماج ۾ ٻه اڪيائي ۽ تنگدلي آهي.

راڌان :- مان ته انهيءَ کان به قدم اڳتي وڌي چوندس ته هي سماج ڪيڏي نه بي رحم بي مروت آهي. توکي خبر ناهي ته تنهنجي پتا جي اوچتي بيمار پوڻ ۽ پرلوڪ پڌراجڻ بعد مون هن سماج جون ڪيتريون نه جُنيون سڻيون آهن.

پريتي :- جُنيون - ممي؟

راڌان :- جڏهن ٻاراھان مهينا گهر ۾ رهي ٻاهر ڪُجهه ڪرڻ لاءِ نڪتس ته هيءُ سماج جا نيڪيدار هن جسم ڏانهن ائين ڏسندا هُئا جڏهن مٿي آسمان ۾ اڏامندڙ سِرڻ هيٺ زمين تي پيل گوشت جي ٽڪرن کي ڏسندي آهي ۽ انکي پائڻ لاءِ زور ڪري پيئي لامارا پائيندي آهي.

پريتي :- (دڪ جي نوع ۾) پوءِ ممي.

راڌان :- پوءِ هن ٻاٻي پيٽ لاءِ مونکي ڪيترو نه در در ڀڙڪڻو پيو. "کاڌي ته پٽ ڪوھ به ڪٿي ويندا آهن." پر شاباس هُجي پُٽ تنهنجي پتا جي هڪ غريب دوست رامچند کي جنهن وقت سر خبر پوڻ تي ٻن انسان جي زندگي بچائي ورتي.

پريتي :- ٻن انسانن جي؟

راڌان :- جي ها، هڪ تنهنجي ۽ ٻي مُنهنجي، تون انهيءَ وقت فقط ٻن سالن جي مس هئين - تنهنجي پتا جي انهيءَ دوست رامچند کي هڪ ننڍڙي پُٺماني تي ڪپڙي جي ريڊي ميڊ فئڪٽري هُئي. جنهن مونکي پنهنجي فئڪٽريءَ ۾ سبڻ جو ڪم ڏنو. نه ته ته....

پريتي :- نه... ته، ته، ڇا؟

راڌان :- اهوئي - هيءُ نردئي سماج الڳ ڪهڙا وُل وهائي ها.

پريتي :- ممي تو ته ڪڏهن به مونکي انهن حالتن کان واقف ئي نه ڪيو آهي؟

راڌان :- پٽ انهيءَ مان هاڻي ڇا ورتو. اٿا دل جا سُپيل زخم ڪلي پوندا، جيڪو درگذر ٿي ويو سو ٿي ويو. هينئر توکي ئي خبردار ڪريان ته....

پريتي :- (وچ ۾ ئي) خبردار ڪريان مطلب؟

راڌان :- ڀلا ڪهڙو ڪم پيو هُيئ جو ڪلهه سهي سنبري چندر سان گهمڻ نڪتي هئين؟

پريتي :- ممي، ڪلهه ڪاليج مان ٻي، ڪام جي مارڪ شيٽ وٺي هُئي، جنهن ڪري چندر کي چيو هُئ ته گڏجي هلي وڃي اينداسين.

راڌان :- تڏهن به پُٽ سنڀالي پير ڪڍڻ نڪ آهي.

پريتي :- ماڻهن کي ته بس نوڙيءَ مان نانگ ڪرڻ ايندو آهي. ڀلا ڪنهن سان گڏ وڃڻ به ڪو گناهه آهي. توکي ته خبر آهي. مونکي چندر ننڍي ئي هوندي کان ڪيڏو نه چاهيندو آهي.

راڌان :- سڀ خبر آهي. هڪ ڏينهن مون چندر جي ماءُ جسيءَ سان به اها ڪلي ڳالهه ڪڍي هُئي، ليڪن هن ڪو جواب نه ڏنو. ڪنڌ ڪڍائي هلي ويئي.

پريتي :- جيڪڏهن ائين آهي ته ممي، سڀاڻي ئي هل هن جي گهر، مونکي ته چندر چوندو آهي ته هو مونکي پنهنجو بڻائڻ لاءِ هر دم تيار آهي. ليڪن رڳو بس تون ها پرين؟

عصمت فروش

□ موهن "آداسي"

پاٿر

۱.	چندر	هڪ نوجوان عمر ۲۷ سال کن
۲.	پريتي	هڪ نو جوانڙي عمر ۲۴ سال کن
۳.	راڌان ٻائي	پريتي جي ماءُ
۴.	جسي ٻائي	چندر جي ماءُ
۵.	موتيرام	چندر جو سيٺ، فرم جو مالڪ

سين پهريون

(هڪ ساڌارڻ ڪمرو جنهن ۾ هڪ پاسي پلنگ ۽ ٻئي پاسي هڪ ننڍڙو ٽيبل رکيل آهي ۽ ٽيبل جي سامهون گرسِي رکيل آهي، پٽ تي سامهون هڪ جهوليل جو ڪئنيڊر کنگيل آهي. پريتي ڪو ڪتاب کڻي پلنگ تي اڏ لڀيل پڙهي رهي آهي، ايتري ۾ سندس ماءُ ٻاهرين دروازي کان اندر ايندي) راڌان :- (پريتي کي) اڄ فئڪٽري ويندي صبح صبح ڪرشنا پهرين ته ڪٿي ڪيڪاريو ليڪن ٻوڏ ڳالهين ڪندي ٿوڪ هنئين ته توکي ڪٿي ڪٿي پريتي تي ظابطو رکڻ گهرجي.

پريتي :- ظابطو ڇو، مون وري هنجي ڪهڙي ٻلي ماري آهي جو هن طرح.

راڌان :- اهوئي تنهنجو ريل چيل چندر سان ڪڏ گهمڻ تي ٻيو ڇا تي؟

پريتي :- ريل چيل، ۽ جڏهن ممي، سندس ڌيءُ ڏرگا هن پاڙيوارِي ڪشن سان هوڳلن ۽ ڪلبن ۾ ويندي هئي.

راڌان :- برابر ڌيءُ، ويندي هئي ۽ ايتري ۾ ڇاڻ اٿم ته راتيون رات گهر مان عائب رهندي هئي، ليڪن هنن تي ڪهڙي معيار ڇو جو ڏرگا هڪ ڏنوان، شهر جي وڏي ۽ وڏي سينڪ شونڌيرام جي ڌيءُ ۽ ڏرگا ٿيڪسٽائيل مل جي مالڪ آهي.

پريتي :- هون مالڪ "پاڻ نه ٻلي، ڏوجهان متيان ڏيوِي."

راڌان :- پٽ توکي خبر هئڻ گهرجي ته سماج ۽ ريتيون رواج رڳو عربيين جي پائيندي لاءِ آهن نه ڪي آميرن لاءِ.

پريتي :- مينهن چوي ڳانءُ کي ته هل پُڄ ڪاري، ليڪن هن ڪڏهن پنهنجي پوري ڪارائڻ ڏني آهي.

راڌان :- برابر، پنهنجي ڪارائڻ ڪير ٿو ڏسي، توکي ته خبر آهي ته ڏرگا گهمندي ڦرندي ۽ رنگ رليون ته ڪشن سان ڪندي هئي ليڪن آخر ۾ شادي جمناداس جي پُٽ ڪمار سان

ڪملايش :- ته پوءِ وري ڏاڏا ۽ تهه ڪيئن جدا ٿيندو ؟

ڏاڏا :- انهن ٻڌالهيون سنڱن کي واوريندو.

ڪملايش :- ڏاڏا، اهو 'واورڻ' وري ڇا آهي ؟

ڏاڏا :- واورڻ معنيٰ واڌ (هوا) ڏيڻ، ان لاءِ هاريءَ وٽ هڪڙا خاص وڏا ڇڄ ٿيندا آهن، انهن ۾ اهو ڳاھيل مال وجهي، آيو ٿي، ڇڄ مان اهو آهستي آهستي مٽيرائيندو رهندو. هوا جي زور تي تهه ۽ ان جدا ٿيندا ويندا.

ڪملايش :- پر باباجي، پوري قدر واري هوا هجي ته ؟

ڏاڏا :- ته هڪڙميءَ ويچارو لاءِ وري به ممسيت، ان ۾ وري سندس ڪهر جا پاتي يا هتي مزور هنڪي مدد ڪندا، اهي ٻين ڇڄن سان ٿي هوا ڏيندا رهندا، هن کي هي ڪم جلدئي پورو ڪرڻو آهي، نه ته جي اچي مينهن پيو ته سندس اهو مال خراب ٿي ويندو يا ٻئي جانور ۽ چوها مڪا کائي ويندا يا ته چوري به ٿي وڃي، ۽ جڏهن ان تيار ٿي وڃي ته حقدار (زميندار) اچي ٻڌئي ڪري ويندو ؟

ڪملايش :- ٻڌئي يعني ڇا ڪندو ؟

ڏاڏا :- ان ان کي ٻائيندو (ورمائيندو) هاري ۽ حقدار پنهنجو پنهنجو حصو ورهائي ڪٽندا، هاڻي ڪسان پنهنجي ڪهر جو سارو ان ڪندي ۾ وجهي رکندو ۽ باقي نيمتال ڪري پنهنجون ٻيون گهرجون پوريون ڪندو.

ڪملايش :- باباجي، اها ڪندي وري ڇا آهي ؟

ڏاڏا :- هاري مٿي جي هٿ وڏي گول پيٽي يا مٿوڙي ٺاهيندو آهي، ان کي اندران ۽ ٻاهران گانءَ مينهن جي ڇيڙي (گوبر) جو لين (ليپو) ڏيندو آهي، ان ۾ اهو ان سلامت پيو هوندو آهي، اهو ئي آهي اهو ان، جو اسين ڪاٺون ٿا ۽ ان تي جيئون ٿا !

ڪملايش :- ته باباجي، اهو ڏاڏو ته وڏو وس وارو ۽ قيمتي آهي !

ڏاڏا :- ها پٽ، اهو ته آهيئي، اهي آهن سون جا ڏاڏا، سون کان به سوايا، جو سون ڪانسواءَ ته اسين جي سگهون ٿا، پر انهن ڏاڏن کان سواءَ نه ! اهي آهن آسانجي جيءَ جياپي جا ڏاڏا.

ڪملايش :- ڏاڏاجي، اهڙيءَ قيمتي شيءِ جي مان ضرور خبرداري رکندس ۽ ڪسان هاريءَ جو ماڻ ڪندس. منهنجا سهسين سلام نمشڪار ان هڪڙمي ڪسان کي، جو پنهنجي جان جلائي جهان جي جيون کي جيوت رکي ٿو.

ڪڏهن ان کي اچي کس لڳي.

ڪمليش :- باباجي، اها کس وري ڇا آهي؟

دادا :- اها آهي هڪ بيماري، جا فصل کي اچي وڻندي آهي. ان ۾ هڪ قسم جو جيت ٿيندو آهي، جو تازي ان جي داڻي جي جيئو کي ڪاٺي ڪپائي ڇڏيندو آهي. پر جي ان کان ڊاڻا بچي وڃن، ته پڪل ان تي وري جهار جا والا شروع ٿين.

ڪمليش :- اها جهار وري داداجي، ڇا آهي؟

دادا :- اهو آهي، جو جهارڪيون، چڙياڻون، ڪانو، ڪبوٽر ۽ ٻيا پکي وٺي ڪري اچي سنگن جو ان ڪاٺي وڃن ۽ ڪسان ويڇاري جو جڳهو ٿي جهڻ ڪيو ڇڏين.

ڪمليش :- داداجي، هيءَ ته توبه زاري آهي ويڇاري هاريءَ لاءِ ان لاءِ ڀلا هو ڇا ڪري؟

دادا :- ڪڙمي ان لاءِ جدا هنڌن تي ٻه چار ٻيهه (اوچا منهن) ٺاهي، انهن تي گهر جا پاتي واري وڻي تي چڙهي هاڪارين (آواز ڪن) ۽ ڪاٺياڻي سان گليڪ (مڙي جا ڇڏا) چوطرف چوڙي پکين کي پڇائين. اتي هن جي هلاڪي اچا پوري نه ٿي ٿئي؟

ڪمليش :- ته اڃا به ويڇاري هاريءَ لاءِ ڪو ٻيو وٺل پيو آهي ڇا؟

دادا :- ها پٽ، جي ڪو سخت واڌ وڇوڙو لڙي پوي ته هن جي بيٺل پوک ليڏي پوي ۽ گاهه ۽ ان ڪارو ٿي، خراب ٿيو پون.

ڪمليش :- ته باباجي، هيءَ ته ويڇاري ڪسان لاءِ مصيبت مٿان مصيبت مڙندي ٿي اچي؟

دادا :- اهو ته پٽ آهيئي. ان ڪاٺيو به هاريءَ لاءِ ڪو سڪر سانت آهي ڇا؟

ڪمليش :- ته ڇا، اڃا به ويڇاري لاءِ ڪي سختيون آهن؟

دادا :- ها من، جي انهن سڀني ڪالن کان بچي ان جا دنيا سڪي پڪا ٿيندا، ته هاري ان ۾ لاٻارو وجهندو.

ڪمليش :- لاٻارو يعني ڇا؟

دادا :- ڪسان ماڻهو ڪٿا ڪري، بيٺل فصل ڪاٽيندو ۽ ان جا سنگ ۽ ڪانا (گاهه) جدا ڪندو. گاهه - ڪائن جا بند پٽي ڪڙا ٺاهيندو. يعني اهي بند اڀا ڪڙا ڪري بهاريندو يا ته منهن ٺاهي ان تي رکندو، نه ته جي اهو گاهه زمين تي ئي ليٽيو پيو هوندو ته ان کي اڏهي وٺي ويندي ۽ اهو مڙي ٿي ويندو.

ڪمليش :- ته پوءِ باقي انهن سنگن کي ڇا ڪندو؟

دادا :- انهن کي ڪٽي وڃي ڪنهن ڊيري يا کليل ميدان تي رکندو ۽ پوءِ انهن مٿان گاهه ڳائيندو.

ڪمليش :- داداجي، گاهه وري ڇا ٿيندو آهي؟

دادا :- گاهه آهي. سنگن مان ان ڪيڏن جو طريقو. سنگن جا ننڍا ننڍا ڍڳ ڪري، انهن مٿان بيل گهمائيندو. هڪ ئي وقت پنج ڍڳا پٽي، هڪ مهري (لڪڙي جي ٿوڻي يا لٺ) جي چوڌاري سنگن جي مٿان ڦيرا ڏياريندو. ائين آهستي آهستي سنگن مان ان ۽ تهن (چڪا) تار ٿيندا ويندا. پوريءَ طرح سنگن مان ان لڪري، ان لاءِ هاري ساڳين ئي سنگن تي ئي چار دفعا گاهه ڳاهيندو.

ڪمليش :- ته پوءِ وري داڻا ۽ تهه ڪيئن جدا ٿيندو ؟

دادا :- انهن ڳالهين سنگن کي واوريندو.

ڪمليش :- دادا، اهو 'واورڻ' وري ڇا آهي ؟

دادا :- واورڻ معنيٰ واءُ (هوا) ڏيڻ. ان لاءِ هاريءَ وٽ هڪڙا خاص وڏا ڇڄ ٿيندا آهن. انهن ۾ اهو ڳاهيل مال وجهي، آيو ٿي، ڇڄ مان اهو آهستي آهستي ڪيرائيندو رهندو. هوا جي زور تي تهه ۽ ان جدا ٿيندا ويندا.

ڪمليش :- پر باباجي، پوري قدر واري هوا هجي ته ؟

دادا :- ته ڪڙميءَ ويچارِي لاءِ وري به مصيبت. ان ۾ وري سندس گهر جا پاڻي يا ڪي مزور هنڪي مدد ڪندا. اهي ٻين ڇڄن سان ئي هوا ڏيندا رهندا. هن کي هي ڪم جلدئي پورو ڪرڻو آهي، نه ته جي اچي مينهن پيو ته سندس اهو مال خراب ٿي ويندو يا ٻئي جانور ۽ چوها ڪٺا ڪاڻي ويندا يا ته چوري به ٿي وڃي. ۽ جڏهن اُن تيار ٿي وڃي ته حقدار (زميندار) اچي بڻئي ڪري ويندو ؟

ڪمليش :- بڻئي يعني ڇا ڪندو ؟

دادا :- اُن اُن کي ٻائيندو (ورهاڻيندو) هاري ۽ حقدار پنهنجو پنهنجو حصو ورهاڻي ڪندا، هاڻي ڪسان پنهنجي گهر جو سارو اُن ڪندي ۾ وجهي رکندو ۽ باقي نيڪال ڪري پنهنجون ٻيون گهرجون پوريون ڪندو.

ڪمليش :- باباجي، اها ڪندي وري ڇا آهي ؟

دادا :- هاري مٽيءَ جي هڪ وڏي گول پيٽي يا ڪونڙي ٺاهيندو آهي. ان کي اندران ۽ ٻاهران گانءَ مينهن جي چيڻي (گوبر) جو ليئه (ليپو) ڏيندو آهي. ان ۾ اهو اُن سلامت پيو هوندو آهي. اهو ئي آهي اهو اُن، جو اسين ڪاڻون ٿا ۽ ان تي جيئون ٿا !

ڪمليش :- ته باباجي، اهو داڻو ته وڏو وس وارو ۽ قيمتي آهي !

دادا :- ها پٽ، اهو ته آهيئي. اهي آهن سون جا داڻا. سون کان به سوايا، جو سون ڪانسواءِ ته اسين جي سگهون ٿا، پر انهن داڻن کان سواءِ نه ! اهي آهن اُسانجي جيءُ جياپي جا داڻا.

ڪمليش :- داداجي، اهڙيءَ قيمتي شيءِ جي مان ضرور خبرداري رکندس ۽ ڪسان هاريءَ جو ماڻ ڪندس. منهنجا سهسين سلام نمشڪار ان ڪڙمي ڪسان کي، جو پنهنجي جان جلائي جهان جي جيون کي جيوت رکي ٿو.

ڪڏهن ان کي اچي کس لڳي.

ڪمليش :- باباجي، اها کس وري ڇا آهي؟

دادا :- اها آهي هڪ بيماري، جا فصل کي اچي وڻندي آهي. ان ۽ هڪ قسم جو جيت ٿيندو آهي، جو تازي ان جي دائي جي جيو کي کائي ڪپائي ڇڏيندو آهي. پر جي ان کان دانا بچي وڃن، ته پڪل ان تي وري جهار جا والا شروع ٿين.

ڪمليش :- اها جهار وري داداجي، ڇا آهي؟

دادا :- اهو آهي، جو جهريون، چڙيائون، کانو، ڪبوتر ۽ ٻيا پکي وٺي ڪري اچي سنگن جو ان کائي وڃن ۽ ڪسان ويچاري جو جڳهو ٿي جهڻ ڪيو ڇڏين.

ڪمليش :- داداجي، هي ته توبه، زاري آهي ويچاري هاري لاءِ ان لاءِ ڇا ڪري؟

دادا :- ڪڙمي ان لاءِ جدا هنڌن تي ٻه چار پيهه (اڇا منهن) ٺاهي، انهن تي گهر جا پاتي واري وٽي تي چڙهي هاڪارين (آواز ڪن) ۽ کانپائي سان گليل (مٽي جا ڇڏا) چوڻوڙي پکين کي پڇائين. اتي هن جي هلاڪي اچا پوري نه ٿي ٿئي!

ڪمليش :- ته اڃا به ويچاري هاري لاءِ ڪو ٻيو وٺل پيو آهي ڇا؟

دادا :- ها پٽ، جي ڪو سخت واڌ وڇوڙو لڙي پوي ته هن جي بيٺل پروڪ ليڏي پوي ۽ گاهه ۽ ان ڪارو ٿي، خراب ٿيو پون.

ڪمليش :- ته باباجي، هي ته ويچاري ڪسان لاءِ مصيبت مٿان مصيبت مڙندي ٿي اچي!

دادا :- اهو ته پٽ آهيئي، ان کانپوءِ به هاري لاءِ ڪو سڪ سانت آهي ڇا؟

ڪمليش :- ته ڇا، اڃا به ويچاري لاءِ ڪي سختيون آهن؟

دادا :- ها من، جي انهن سڀني ڪائن کان بچي ان جا دنيا سڪي پڪا ٿيندا، ته هاري ان ۾ لاٻارو وجهندو.

ڪمليش :- لاٻارو يعني ڇا؟

دادا :- ڪسان ماڻهو ڪٿا ڪري، بيٺل فصل کائيندو ۽ ان جا سنگ ۽ ڪانا (گاهه) جدا ڪندو، گاهه- ڪائن جا بند ٻڌي ڪڙا ٺاهيندو. يعني اهي بند اڃا ڪڙا ڪري بهاريندو يا ته منهن ٺاهي ان تي رکندو، نه ته جي اهو گاهه زمين تي ئي لڏيو پيو هوندو ته ان کي اڏهي وٺي ويندي ۽ اهو مٽي ٿي ويندو.

ڪمليش :- ته پوءِ باقي انهن سنگن کي ڇا ڪندو؟

دادا :- انهن کي کڻي وڃي ڪنهن ڊيري يا کليل ميدان تي رکندو ۽ پوءِ انهن مٿان ڳاڙه ڳائيندو.

ڪمليش :- داداجي، ڳاڙه وري ڇا ٿيندو آهي؟

دادا :- ڳاڙه آهي، سنگن مان ان ڪڍڻ جو طريقو. سنگن جا ننڍا ننڍا ڍڳ ڪري، انهن مٿان بيل گهمائيندو. هڪ ئي وقت پنج ڇهه ڍڳا ٻڌي، هڪ مهري (لڪڙي جي ٿوڻي يا لٺ) جي چوڌاري سنگن جي مٿان ڦيرا ڏياريندو. ائين آهستي آهستي سنگن مان ان ۽ ته (ڇڪا) ڌار ٿيندا ويندا. پوري طرح سنگن مان ان نڪري، ان لاءِ هاري ساڳين ئي سنگن تي ئي چار دفعا ڳاڙه ڳاهيندو.

ڪي ڪو سُرُو نه لڳي وڃي.

ڪمليش :- دادا، اهو سُرُو وري ڇا ٿيندو آهي؟

دادا :- هڪ قسم جي سُروريءَ جو جيت ٿيندو آهي جو ڊاٽن جو اندريون ڳپ (ست) سُرِي (ڪاٺي) ويندو آهي. اهڙا ڊاٽا پوءِ ڪنهن نه ڪم جا ٿيندا آهن، جو انهن جو طاقت وارو جزو نڪري ويندو آهي.

ڪمليش :- اهو ته هاريءَ لاءِ وڏو وئڻ ٿيو! ان کان پوءِ ڀلا هاري ڇا ڪندو؟

دادا :- ها، هاري ويڇاري لاءِ وئڻ ته ٿيو ئي، ان کان پوءِ هاري پنهنجي زمين تيار ڪندو. ڪمليش :- يعني ته؟

دادا :- زمين تي جيڪي چوٽا موٽا ڪرڙا ڪنڊيون يا ڪي ٻيا ٻوٽا هوندا، انهن کي ڪاٽيندو. اهو ڪچرو گڏ ڪري ان کي جلائيندو. پوءِ زمين مان لاهه (پاڙن جا ڳٽا) ڪڍندو. زمين کي ريجه (پاڻي) ڏيندو. پوءِ زمين کي ڪيڙيندو (هر ڏيندو). مٽيءَ جي ڳنڍن ڳوڙهن تي ويلن (Roller) گهمائيندو. گاهه گند ڪڍي، زمين کي صاف سڌو ڪندو. ان لاءِ هن کي هر، ويلن ۽ جوڙو به ڏاندن جو ۽ ڪي همراھ به رکڻا پوندا ۽ انهن ڍڳن ڍورن جي کاڌ خوراڪ جو بندوبست به ڪرڻو پوندس.

ڪمليش :- ته باباجي، هاري ڪسان کي ته وڏوئي ڪم ڪرڻو ٿو پوي!

دادا :- اهو ته پٽ آهيئي؟ پر اڃا به ته گهڻوئي ڪم ڪرڻو آهي ان ڪسان کي، اهي ڊاٽا تيار ڪرڻ لاءِ.

ڪمليش :- ته هن کي ته پورهيو ئي پورهيو ڪرڻو آهي!

دادا :- سو ته آهي، ان کان پوءِ ڪڙمي (هاري) ٻارا ٻيا ٺاهي، سڌين قطارن ۾ ٻجه وڃهي، انهن کي مٽيءَ سان ٿيندو. جيئن پڪي نه آهي ان جا ڊاٽا، چڱي ڪاٺي وڃن. تنهن کان پوءِ ان کي پاڻي ڏيندو. جي هن کي موڪ جو (flow) پاڻي نه هوندو ته ڪوهه مان ئي پاڻي نار رستي مٽي ڪڍي، زمين کي پاڻي ڏيندو، جنهن لاءِ هن کي نار جوڙڻو يا ٺاهڻو پوندو، تنهن وچ ۾ هن کي سڌائين ڊپ رهندو ته ان ٻجه کي ماکوڙيون يا ڪيوليون نه ڪاٺي وڃن. ۽ ڪڏهن ڪڏهن ته اُسريل ۽ اُڀريل سلا، مينهن جي وري نه پوڻ ڪري، سڪي سڙي وڃن.

ڪمليش :- باباجي، مون کي ته ويڇاري ڪسان تي قياس ٿو اچي، پوءِ ڀلا ڇا؟

دادا :- سلا وڏيرڙا ٿيندا، ته ڪڙميءَ کي چوهن ۽ موسڙن (ننڍا ڪوٽا) جو ڊپ، جي بيٺل فصل جون پاڙون ئي ڪاٺي وڃن، يا ته وري ٻاهريان جانور، ڍور ڍڳا، سوئر هاٿي وغيره اچي ٻوڪ کي پيلي (ڪاٺي لتاڙي) خراب ڪيو وڃن.

ڪمليش :- ته؟

دادا :- ان لاءِ رات ڏينهن هن کي ان ٻوڪ جي خبرداري ڪرڻي پوي ٿي، ننڊون ڦٽائڻيون پوين ٿيون ۽ ڪڏهن ته ان سنڀال ڪندي هن کي نانگ بلائون به ڪاٺي وجهنديون آهن.

ڪمليش :- ان کان پوءِ، باباجي؟

دادا :- ڪانا وڏا ٿين، ته سنگ جهلين. سنگن ۾ جڏهن ان جا ڊاٽا اچڻ شروع ٿين، ته ڪڏهن

سون جا داڻا .

□ سي ايڇم. رائسنگهاڻي.

دادا : ڪمليش پٽ، ڏس اها اُن جي ٿيلهي ڪٽندي، ڪيترا نه اُن جا داڻا هيٺ ڪيرائي، زيان ڪري ڇڏي؟

ڪمليش : دادا جي اها ته لپ ڪن ڏاڻن جي آهي، ڪن ٿورن پئسن جا اُن ۾ ڇا ؟
دادا :- اُن ۾ سڀ ڪجهه. اُن ۾ پئسن جو خزانو ۽ اُن جا اُٺار ويا هلي.

ڪمليش :- (ڪمليش عجب ۾ اچي ويو، اڪيون آڀيون ٿي آيس) دادا جي اهو وري ڪيئن ؟
دادا :- (ڪڪي ڪي پر ۾ وهاري) ڏس پٽ، تون جي ايترو زيان روز ڪرين ته هڪ ئي سال ۾ نه جيترا پئسا وڃن، اهي جي تون گڏ ڪري هڪ پٺي مٿان رکندو وڃين ته اها اُڀي لاند، جيڪر هن ڇت کان به مٿي هلي وڃي ۽ اهي اُن جا زيان ٿيل داڻا جيڪر سال ۾ ٻه چار ڳوٺيون پري ڇڏين.

ڪمليش :- اهو ته بروبر آهي باباجي، اڄ توهان منهنجي من ۾ وڏي سوچه بوجهه وڌي آهي، مان ته هيل تائين اهڙين ننڍين ۽ ٿورين ٿورين شين يا ڳالهين تي ڪو ڌيان ئي ڪين ڏنو آهي. هاڻي اڳتي ۾ سٺ سڪيس.

دادا :- ۽ اُن کان وڌيڪ اهو به ته سوچ ته اهو تڏڙو ڏاڻو، جنهن جي تون ڪاٺي قيمت ٿي ڪين ٿو ڪئين، سو ڪيترو نه ڪارائتو ۽ ڪمائتو آهي !

ڪمليش :- دادا جي، اهو به ته مهرباني ڪري ٻڌايو نه !
ڏٺا :- انهن ڏاڻن مان ڪا روڻي ۽ ڀوڄن ٺهي ٿو سا ته اسان جي تن بدن ۾ رت ست پيدا ڪري ٿي، اسان جو تن بدن ٺاهي ٿي. اها اسان ۾ ڇاپو ٿي پوي ٿي.

ڪٺڻ :- ها بابا سائين، مون هاڻي سمجهيو ته هي اسان جو ماس ساس سڀ اسانکي اُن ۾ سڙي وڃن وڃن مان ٿي ملي ٿو.

ڏٺا :- ڇو ته وري سوچ ته اهو ڏاڻو ڪيتري نه محنت ۽ پرشارت سان پيدا ٿي، اسان وٽ نه ٿو ڇڏين.

ڪٺڻ :- ته اهو به ته ضرور ٻڌايو.
ڏٺا :- ته ضرور ٻڌي ۽ ٻوڪيندا آهن. هاري پهرين ته ويندو بچ جي ڳولها ۾. سڌو سڌو بچ ڏانهن نه ڏيکاري ٿو. ان کي پوري طرح خبرداري سان سانڍي رکندو، ته جيئن ڏاڻن

معاملو گنپير ٿو نظر اچي!... ڪجهه بندوبست ڪرڻو ئي پوندو... نه ته سڀني پاڙيوارن جي مهرباني سان، اسان جي گهر جو ٻُنيو ئي ٻئي پاسي ٿي ويندو.
(ان نموني پنڌرھان ڏينھن گذري وڃن ٿا - سڀني مهمانن ۽ ٻارن جا آواز - گڏيل ۽ جدا جدا ٻڌڻ ۾ اچن ٿا - ڪٿي ڇڏا ڪٿي اٽلڪا)
زال :- مون چيو ڄا، ته سٺي آهي!.. ڪُل -چار ڪمرا آهن.. رات راجو ۽ نيلو ڪي به وٺي اينديس.

مرد :- (آهستي) ڪنھنجي نه ڪُڇڻ جو هروڀرو اڃوڳ قائدو نه وٺڻ گهرجي.
پھريون ٻار :- (خوشي ۽ وڃان - ٿپا ڏيندي) اڙي ديبو هي ڏس موٽر گاڏي ڪٿي ۾!.. ۽ هي هوائي جهاز !!
ٻيو ٻار :- اڙي مايا!.. هي باندو ته ڏس!.. رانديڪا ته تمام سٺا آهن.. (آهستي) اچو ته ٻاهر ڪڍون!

پھريون ٻار :- نه، ممي ماريندي!
زال :- (سڏ ڪندي) اڙي مايا، ديبو! هيڏانهن اچو!! هي فيڊر ڪٿي اندر بيبو ڪي کير ته وڃي ٺهاريو!!

(مايا فيڊر وٺي اندرئين ڪمري طرف ڊوڙي ٿي ۽ پٺيان ديبو ٽُڙن ۽ ڊوڙيس ٿو. اندرئين ڪمري ۾ ڇڪتاڻ سبب ٻنهي جي هٿن مان فيڊر ڇڏائجي وڃي شوڪيس ڪي لڳي ٿو... هڪ زبردست نڪاءُ سان شيشي جو سامان، رانديڪا ۽ ڪوپ پليٽون ٽڪر ٽڪر ٿي هيٺ ٿا ڪرڻ، پاسي وارن ڪمرن مان سڀ ڊوڙندا اندر اچن ٿا ۽ هڪ ئي آواز ۾ رڙ ڪندي)

گڏيل آواز :- اڙي!... هي شيشي جو ڪٿي ڪنھن پڳو؟
ٻئي ٻار :- (گڏيل آواز) ممي!... مون نه پڳو!... هن پڳو!!
(ٻنهي روئڻ ٿا)

ڪمار :- (ڊوڙندي) ڇو ڇو... ڇا ٿيو؟ (پڳل شوڪيس ڏسي) هي پڳوان!... (پنھنجي منھن) اڃا وڌيڪ ترسو ته هن گهر کي پاڙيوارا ڪنڊھر بڻائي ڇڏيندا!!... پنڌرھن ڏينھن اندر ته هنن منھنجي گهر جي ڪابه شيءِ باقي نه ڇڏي آهي!.. پڳوان مت ڏني جو ڪالھ ئي ڪمڪا ڪي اچڻ واسطي ارجنٽ ڊبل تار موڪلي ڇڏيم. اڄ جواب اچڻ ئي گهرجي.

ڪمار :- (هڪ ئي وقت ٻارن کي روڪيندي) زال - مرد
۽ ٻيا آواز :- اڙو!! اڳتي نه وڌو ٻارو!... پيرن ۽ شيشا نه لڳتو!... پري ٿيو.... (ٻارن جو روئڻ چالو) اسين شيشا ميٽي وٺون... (سندر ماءُ جو اچڻ)

سندر ماءُ :- (عجب ۾) اڙي، هي ڇا ٿيو؟ هي شو ڪيس ڪنھن پڳو؟
ڪمار :- (تڏو سامه ڪڍي) بس ماسي!... پاڙي جو ننگه نياھڻ جو اهو نتيجو مليو آهي!... (ايتري ۾ سائيڪل جي گھنٽي سان گڏ ٻاهران پوسٽ مٿن جو آواز)

ڪمار :- (تار پڙهندي) هون... ڪمڪا جي تار آهي. لکيو اٿس اڄ رات واري گاڏي ۾، پنھنجي پيڻ جي ٻارن سميت اچي رهي آهي.. ماسي، هاڻ مونکي وڌيڪ ته چوڻ نه گهرجي.. جيڪو

ڪمار :- ها ها ، نيٽ آهي ، چڱو ٿيو ويڃاري ساوتريءَ جو نيٽ ته ڀاڳ ڪليو ا

پيٽن ماڻ :- ٻه ها ، مان نوڪر کي پاڻ سان وٺي آئي آهيان ، ٻاهر بيٺو آهي ، اڄوڪو ڏينهن اهو
سوفا سيٽ ۽ اندر ڪپٽ ۾ رکيل سينگاپور وارو ٿي سيٽ ته ڏج ، اڄ واڌائيءَ تي ڪپندو ، ٻاڙي
مان ڪم ٿئي ته پري ڇو وڃجي ؟

ڪمار :- (اوچتو چرڪ ڀري - چڙريل آواز ۾) سينگاپور وارو ٿي سيٽ !!!

پيٽن ماڻ :- گهٻرا ، نه ، سڀ سامان سڀاڻي ، جهڙيل حفاظت سان پهچائي ويندو... (سامهون بيٺل
جهڙيل کي) مٺا ، ڏسين ڇا پيو... ڪن هيءَ سوفا سيٽ... تون هلندو ٿيءَ ته مان ٿي سيٽ
ڪٿي ٿي اڃان ا (ٿي سيٽ ڪندي) چڱو پُٺ ، مان هلاڻ ٿي ، تون شام جو ڇهين بجي پهچي
وڃي .

ڪمار :- (پلنگ تي پاڻ اڇليندي) هي ڀڳوان... هي ٻاڙيوارا پنهنجا فرض نباهيڻدي ، هٿ هٿ
ڪري منهنجي گهر جي هرڪا شي ” ٻاڙي ڪٿي وڃڻ تي ڪمر ڪشي بيٺا آهن ، هيٺلر ئي
هي حال آهن ته منهنجي اندر هن پلنگ جي چادر به نه ڇڏيندا... (ٿورو ترسي گهر اندر
چڪر لڳائيندي ۽ پڻ پڻ ڪندي) ڪجي ته آخر ڇا ڪجي ؟ مونکي ته ڪجهه سمجهه ۾ ئي
نٿو اچي ا (ٻاهران زالن ٻارن ۽ مردن جو آواز ۽ پڻ پڻ ، سڀ ماڻهو پاڻ ۾ پنهنجي نموني
هڪٻئي سان ڳالهائيندا اچن ٿا ، اُن وڏي ٽوليءَ جي اڳواڻي سندر ماڻ ڪري رهي آهي)

سندر ماڻ :- (ڪنگهڙندي) اچو اچو... حجاب ڇا جو ٿا ڪريو... هي ته پنهنجو ئي گهر آهي... هين
هين اسين سڀ ٻاڙيوارا پاڻ ۾ گهر جي پاتين وانگر رهندا آهيون... (ڪمار ڏانهن) ڪيئن پٽ
ڪمار ، مون نيٽ چيو نه ؟

ڪمار :- (چٽلي پاسي ، هيٺون ماڻهن جو لشڪر ڏسي دهلجي ٿو وڃي ۽ واٽڙن وانگر نهاريندي)
اهو ته نيٽ آهي ماسي... پر مون توهان جو مطلب نه سمجهيو .

سندر ماڻ :- اڙي پٽ ، پنهنجي سندر جي شاديءَ تي هي سڀ مهمان آيا آهن ، ڏرمشالا ته پرڄي
ويئي آهي ، ٻاڙي جا ٻه ٿي خالي گهر ته اڳيئي مهمانن سان سٽجي ويا آهن ، سوچيم
تلهنجا ٻار ٻاهر ويل آهن ، خالي گهر توکي به کائڻ ايندو هوندو ، هي ٿورا مهمان هتي
رهيا پيا هوندا ، ته تنهنجي لاءِ به وندر ٿي پوندي ، تنهن کانسوا تون اڪيلو ٻاهرين اوطاف
واري ڪمري ۾ رات جو ٽائيم پاس ڪري سگهين ٿو... هين هين...

ڪمار :- (منهن تي جنسي هنج هارجي ٿي وڃيس - ٿوري دير ته نڙيءَ مان آواز ٿي نٿو ڪريس ،
جيئن تيئن ڪري گهٽيل آواز ۾) پر ماسي ، گهر اندر ڪيتروئي قيمتي سامان جو پيل آهي ،

سندر ماڻ :- اڙي پٽ ، سامان جي چنتا نه ڪر ، اها جوابداري منهنجي سر تي... تنهن کانسوا مون
سڀني کي خاص تاهيد ڪري ڇڏي آهي... بس ، ڏکيو سکيو وقت ويندو پاس ٿي ، چيو
ڪين اٿن ، ” سو خرچي به پاڙو سٺو وٺجي... ” (مهمانن کي) هڪو هڪو... اندر هلو... پر
سامان جي سنڀال ڪجو... چڱو ، مان هلاڻ ٿي...

(وڃي ٿي)

ڪمار :- (ٿڌو شوڪارو ڀريندي) هي ڀڳوان... تون ئي هن گهر تي مهر ڪج... باقي مونکي

پڳوان!... اڄ پهرئين ڏينهن سامان لڏجڻ شروع ٿي ويو. (پيرن جي آهٽ ۽ ڪُرسی تي پاڻ اڇليندي) هيئر ئي هي حال آهي ته اڳتي ڇا ٿيندو؟ ...
(دروازي تي ٽڪ ٽڪ ڪير آهي؟ دروازو کليل آهي.. اندر اچو!

جمڙي ماءُ:- (مشڪندي) مان تڪڙي آيس، جو چيم متان پاڻو آفيس نه هليو وڃي... ڇا ڪجي؟
'پاڻو.. منهنجي ننڍي ڌيءُ جيڪا جبلپور مڱيل آهي، ان جو گهوٽ اوچتو اچي نڪتو آهي. اڄ وسپت آهي، اٽي جي چڪي به بند آهي، ۽ پوين تاريخن هڻڻ ڪري، ڪنڊ به خلاص ٿي ويئي آهي... هيءُ پاڻي اٽي جي، ٿورو انٺڙين جو آچار ۽ ڪورو ڪنڊ جو جيڪر ڏيو.. هين هين.. منهنجو نانني، سينون ڏاڍي چاهه سان کائيندو آهي!

ڪمار:- اهو ته سڀ ٿيڪ آهي، پر...
جمڙي ماءُ:- (وڃ ۾) توهين چنتا نه ڪريو پاڻو، ڏينهن ٻن ۽ واپس ڏيئي ويندس! ... اسين وس پهچندڙن ڪنهن جي اڳيان هٿ نه ٽنگيندا آهيون، پر پاڙي ۾ اهي هڪٻئي جا ڪم ته پيا پون. ڪمار:- (نرڙ ۾ گهٽج وڃي پر ظاهري مشڪندي) اها ته ڳالهه سچي آهي... مونکي ڏيو اها پاڻي، جمڙي ماءُ:- توهان ڇو ٿا تڪليف ڪريو پاڻو، مان پاڻيهي ٿي ڪٿان...
مونکي خبر آهي ته انٺڙين جو آچار، اٽي جو دٻو، ڪنڊ جي برٺي ڪٽي رکيل آهي.. (دٻي، برٺي ۽ پاڻي جو آواز - ڪمار وانڙڙن وانگر کيس ڏسندو رهي ٿو. آچار اٿو ۽ ڪنڊ ڪٽي ويندي) هين هين!... (پيرن جي آهٽ - اوچتو موٽندي) ڏٺم!... ڏٺو ڪونڊو ته ڪٿڻ ئي وسري ويو.. هين هين... ڇا ڪجي، گرميءَ ۽ ٽاڌل ٺاهڻ تي اڄ ٻارن ضد ڪيو آهي! ڪمار:- ها ها... ڪٽي وڃو، پر ذرا ڪونڊي جي سنڀال ڪجو... ڪٽي نندن ٻارن جي ور چڙهي ويو ته...

جمڙي ماءُ:- توهان بلڪل ٻي فڪر رهو پاڻو، پراڻي شيءَ اسين سامه سان سانڍيندا آهيون! ڪمار:- (اونهو سامه ڪندي) اهو ته آهيئي.
جمڙي ماءُ:- هين هين... (وڃي ٿي - ويندي پريان) ڪنهن به قسم جو ڪم پئيو ته بنا سنڪوچ جي چئجو... (ڪلندي) پاڻو، پاڙوئي ته اُٻو اُٻو، ڀاءُ پيڻ ٿيندو آهي... هڪ ٻئي جو خيال رکڻ به ته ضروري آهي!... (وڃي ٿي)

ڪمار:- (پنهنجي منهن) هي چڱو ڀارتويارن منهنجي گهر تي ڇاپو مارڻ شروع ڪري ڇڏيو آهي... هڪ وڃي ٿو ٻيو اچي ٿو... مان به منهن ڪٽرو ٿي وٽان گهر لٽائيندو!
پيمن ماءُ:- (پيرن جي آهٽ) اڙي ڪمار پٽ! ڀتين سان ڳالهائين ڪري رهيو آهين، ڪيئن ڪمار:- (ڦڪو ڪلندي) نه نه ڏاڏي! بس ائين ئي...

پيمن ماءُ:- اڙي پٽ، واقايون هڪٻئي!... من جي مراد پوري ٿي اٿيئي!... تنهنجي دوست رامچند جي ڌيءُ مڱي اٿيئي.
ڪمار:- ڪير ساوتري مڱي يا لچمي؟
پيمن ماءُ:- تون به ڪمال ٿو ڪرين پٽ، وڏي ڪي وهاري ننڍي ڪيئن ڪبي؟ ساوتري مڱي آهي! اڄ پڪي مصري وٺندا... تون شام جو ٿيڪ ڇهين بجي پهچي وڃ!

ڏاڏي :- ها پٽ، هڪ ٻي خاص ڳالهه ڪندي سنڪوچ به ٿئي پيو، پر ڇا ڪجي.....

ڪمار :- (وچ ۾) ها ها... چئو چئو.... ان ۾ سنڪوچ جي ڪهڙي ڳالهه آهي ڏاڏي! پاڙي ۾ هڪ ٻئي جو ڪم ته ٿئي پيو.

ڏاڏي :- پٽ، توکي ته خبر آهي، ايندڙ مهيني منهنجي ننڍي پوٽي سندريءَ جي شادي آهي. چوري به ضد ڪري بيٺي آهي ته پنهنجو ڏاجو پاڻ ٺاهينديس؛ صرف مونکي مشين آڻي ڏيو..... هيئن هيئن.... تو وٽ، هٿ جي سلائي مشين هيئر ڪم ۾ ته ايندي ڪانه، جيڪڏهن ڏيئي سگهين ته مهيني ڪن لاءِ توهان جي، هٿ واري مشين مان ڪٽائي وڃان.

ڪمار :- (منهن ڦهڙو - آواز ڊرڪيل) ڀلي ڪٽائي وڃي..... جو پر ٿوري.....

دولت رام :- (در تي ٽڪ سان گڏ ٻاهران آواز) اڙي ڀائي ڪمار صاحب، گهر ۾ ته آهين؟

ڪمار :- (آواز سڃاڻندي) ها ها ڪير ؟ دولت آهين ڇا..... اڙي ڀائي نيڪ ته آهين نه؟

دولت رام :- (پريان ڳالهائيندو ايندي) اڙي ڀائي، ڪهڙا ٿو حال پڇين! مان ته ساڳئي شهر مان شادي ڪري اچي ڦاٿو آهيان.... ڪڏهن سس - سهڻو سهج ڪرڻ پيو ايندو ته ڪڏهن سالو صاحب، پنهنجي ٻارن جي سٺا سميت اچي در تي سٺ هڻندو ته ڪڏهن سدا جڙي سالي پنهنجي پلٽن سميت سس ڪنيو بيٺي هوندي! وري جي ڪو ڏڻ وار ٿيو ته پوءِ سائين گهر ۾ تر چڻ جي به جاءِ ڪانه بچندي. انڪري بيمار ٿي بستري داخل ٿيڻ کان آفيس ۾ ڪنجهندي ڪرڪندي ڪم ڪرڻ پسند ڪندو آهيان (اوچتو ڏاڏي جيئن ماءُ تي نظر پوندي) ڪير، ڏاڏي جيئن ماءُ! هيئن هيئن.... ڏاڏي، هري رام! ڪئين نيڪ آهيو نه!

ڏاڏي :- ها پٽ، ڪيئن تنهنجي ڪنوار نيڪ آهي نه؟

دولت رام :- ها ڏاڏي، مهانگائيءَ سان گڏ سچ پچ ته هنن مهمانن به چيلهم پڇي ڇڏي آهي. گرميءَ ۾ سيمينٽ جي ڳوٺين وانگر سٽيا پيا آهن. پنکو ڇت جو آهي، سو به وڇين ڪمري ۾. سوچيم ڪمار جا ٻار ٻاهر ويل آهن، ٿيبل پنڪي جي ضرورت هوندس ڪانه، ڇو نه ڪجهه ڏينهن لاءِ ڪمار جو ٿيبل پنڪو ۽ ڪپڙن استري ڪرڻ لاءِ سندس پريس ڪم آڻجي!..... انڪار ته ڪندوئي ڪونه... (ڪمار ڏانهن حُجت سان) ڪيئن ڀائي، آهي يا نه، چئو ها... هيئن هيئن.. (کلي ٿو)

ڪمار :- (تڏو شوڪارو ڀريندي) هاها ڀائي، پاڙي ۾ ته اهي ڪم ٿين پيا.

ڏاڏي :- ها پٽ دولت، آيو آهين ته هڪ مون پڙهيءَ جو به ڪم ڪندو وڃ نه؟

دولت رام :- هاها... چئو ڏاڏي!

ڏاڏي :- پٽ، هيءُ مشين جيڪر ڪٿي منهنجي گهر پهچائي اچين ته....

دولت رام :- هاها... ڇو نه... مشين توهان جي گهر ڇڏي، پوءِ ٿو اچي مان ٿيبل پنڪو ۽ پريس ڪٿي وڃان.

ڏاڏي :- (آسپس ڪندي) پٽ، شل جواني مائيندين.

(مشين کڻڻ ۽ پيرن جي آهٽ)

ڪمار :- (پنهي جي وڃڻ کانپوءِ، زور سان دروازو بند ڪندي هڪ تڏو شوڪارو ڀري) هي

ڪمار :- ٻاهر وڃان، اڄ ته اصلي رنگ ۾ اچي ويئي آهين!

ڪڪڙ :- بس ڪريو هاڻ! اجايو.....

جهامن :- (وچ ۾) ڊنڊي، اسين ريل گاڏي ۾ هلنداسين نه؟..... موهني چويٽي موٽر ۾ هلنداسين،

ڪمار :- ها پُٺ، اسين ريل گاڏي ۾ هلنداسين. (ٿانگي رُڪڻ جو آواز) اسٽيشن اچي ويئي.....

لهو..... لهو، آهستي..... جهامن، تون موهني ۾ ڪي هٿ ڏي..... (ٿانگي واري ڪي پئسا ڏيندي)

هان ڀائي، هي پنج روپيا..... (ڪڪڙ ڪي) ڪڪڙ، تون بستري ۾ هٿ وجهه ته مان پيٽي ۽

ٻيو سامان ٿو کٽان.....

(ٻيون جي آهٽ، سامان گاڏي ۾ رڪڻ ۽ ڪپڙن ڇڏڻ جو آواز)

ڪڪڙ :- سامان ته سڀ اچي ريو..... ڇڳو هاڻ توهان جلد لهو نه ته گاڏي ڇُٽڻ مهل، لهڻ ۾ تڪليف

ٿيندو..... ۽ ها، ٻيو ٻڌو! مهرباني ڪري خط جلدي حادي لکندا ڪجو!

ڪمار :- تون هي اوني ٿي پڪن مان پنجن سالن جي سڪ پوري ڪري اچ!.....

(گاڏي جي سيٽي ۽ ٿوري دير کانپوءِ ڇُٽڻ جو آواز)

ڪڪڙ :- (اتاولائي سان) جلدي ڪريو..... لهو... گاڏي هلي پيئي!

جهامن ۽ موهني (ٻئي گڏ) :- ڊنڊي، ٿاڻا!..... ڊنڊي ٿاڻا!.....

ڪڪڙ :- (پريان) مون ڇيو خط لکجو... دير اصل نه ڪجو!..... پنهنجو خيال رکجو!

ڪمار :- ها ها! (ٻارن ڪي خواب ڏيندي) ٿاڻا!..... ٿاڻا!.....

(گاڏي جو آواز چالو - ٿوري دير کانپوءِ بند)

درشيءِ ٻيو

(دروازي تي لڪ لڪ جو آواز - ٿوري دير رکي وري آواز)

ڪمار :- (اوباسي ڏيئي - آلس موڙيندي) اڙي ڀائي، ڪير آهي؟

ڏاڏي :- (پريان) پُٺ ڪمار، اڃا سمهيو پيو آهين ڇا؟..... هيڏو سج چڙهي آيو آهي، آفيس ڪونه

ويندين ڇا؟؟

ڪمار :- (دروازو کوليندي) اوھ!... ڏاڏي جيئن ماڻا!..... اچو اچو!..... هين هين... ٿڪاوٽ سبب اڪم

ٿي نه ڪلي!

ڏاڏي :- پُٺ، تنهنجي ڪنوار پيڪي وڃڻ کان اڳ، گهڻي ڀارت ڪري ويئي هئي!..... ڇا ڪجي،

اوڪي سوڪي ۾ پاڙي واراڻي ته ڪم ايندا آهن نه!!

ڪمار :- اها ته سڄي ڳالهه آهي ڏاڏي!

ڏاڏي :- پنهنجين ڪير جي بوتلن سان گڏ، تنهنجي ڪنوار جي چوڻ تي، تنهنجي لا ۾ ڪير جي

بوتل اسان وٺي رکي هئي. مار پوي ننڍي پيبي ۾ ڪي جنهن ڪير پي ڇڏيو..... هين

هين... هان، هيءَ حالي شيشي!

ڪمار :- ٺيڪ آهي. مان پاڻيهي هوڪل تان چانهه پي ايندس.

ڪمار :- اڙي پر تون ايترو وهلور ڇو پيئي وڃين؟..... مون چيوئي ڇا، جو.....

ڪملا :- (روندي) هي ته ڀڳوان منهنجي پيءُ کي سڪي سڪي سالن کان پوءِ پٽ ڏنو، جنهن جي چڙهيءَ جي بهاني پيڪي وڃڻ لاءِ تيار ٿيس، نه ته اڃا به.....

ڪمار :- (وچ ۾) اوه!.... ڀڳوان تنهنجي پيءُ کي هر سال پٽ ڏئي ۽ تون هر سال پيئي پيڪي وڃين، پر هينئر ته مهرباني ڪري بس ڪر، اجايو وقت پيو وڃي.

ڪملا :- (ڳوڙها اڳندي) پر توهان ائين ڇو چيو ته.....

ڪمار :- (وچ ۾) اڙي ڀائي مون ته ڇا، منهنجن نئين وڏن سڀني توبه ڪئي، تون مهرباني ڪري جلدي ڪر..... (پريان ويندي - پنهنجي منهن) آرسِيءَ تان ڪٿي اُڃائي باهه ٻاري اٿس..... (موٽندي) هان وٺ..... (آرسِي ڏيندي) هيءُ آرسِي!

ڪملا :- (آرسِي وٺندي) نيڪ آهي..... پر آئيندم، مهرباني ڪري اهڙا ٽڪا تير نه هڻجو.

ڪمار :- ڇڪو نيڪ آهي. پهرين سامان سڀ سنڀال..... ٻار ڪيڏانهن ويا؟..... (سڌ ڪندي) جهانم، موهني!

ڪملا :- ٻار ٻاهر بيٺا آهن..... پر توهان ٿانگي واري کي چئي ڇڏيو هو نه؟... اڃا تائين ته آيو ڪونهي!

ڪمار :- بس، اچڻ ۾ ئي هوندو..... تون سامان سنڀالي، ٻاهر ڪڍي رک ۽ ننگ سنڀالي ڳڻي ڪٽج..... رستي ۾ ڏسج، ٻارن ۽ سامان جي..... ننگن مان ڪو ننگ رهجي نه وڃيئي.....

اڪيلي آئين، ان ڪري سڀ خيال توکي ئي رکڻو آهي!

ڪملا :- توهين ان ڳالهه جي چنتا نه ڪريو، مان سڀني سان پڄي ڪاڻڻ واري آهيان.

ڪمار :- (توڪڙنيءَ سان) ها ها..... اهو ته ايتني ظاهر آهي.

ڪملا :- ڇا چيو؟

ڪمار :- (مشڪندي) ڪجهه نه..... ڪجهه نه..... هين هين!..... مون ٿي چيو ته..... (اوچتو ٿانگي

جو در تي بيهڻ جو آواز) ڏس! ٿانگو به اچي ويو... هاڻ جلدي سامان رک! (پيتين، بستري

۽ سامان رکڻ جو آواز، ٻارن جي ڪلڻ ۽ پڻ پڻ جو آواز) سڀ سامان اچي ويو نه؟.... در بند

ڪر.....

(دروازي بند ٿيڻ ۽ ٿوري دير کانپوءِ ٿانگي هلڻ جو آواز ۽ گڏو گڏ ٻنهي جي گفتگو چالو)

ڪملا :- مون چيو گهر ۾ پرڻ سنڀالي هاجو، سيڌو سامان، ريڊيو پنڪو، مشين شيشي جو سامان،

برٿڊون آچار وغيره، سڀ جي سنڀال ڪندا رهجو.

ڪمار :- تون ڪو خيال نه ڪر. اهو مهڻو ڏيڻ ڏکيو سڳيو پاس ٿي ويندو.

ڪملا :- روئي گهر ۾ پاڻ ڪري ڪاڻجو.... بڙاري روئي ڪاڻي پاڻ کي بيمار نه ڪري ڇڏجو. مان

وڃان ته پيڪي ٿي، پر منهنجو سڄو سامه توهان ۾ اٽڪيل هوندو.

ڪمار :- (مشڪندي) ته چئبو هي ويندي وقت جو قرب ڏيکاري رهي آهي؟... هين هين!

ڪملا :- ته توهين ڇا ٿا سمجهو!... روبرو چاهي توهان سان ڪيترو به وڙهندي هجان، پرڻ ته

در وقت توهان جي چنتا هوندي آهي!... توهان جي خط ۾ ٿوري به دير پوندي آهي ته.....

ڪمار :- (ٻاٽ - روم مان جواب ڏيندي) پر گاڏي ڇڏڻ ۽ اڃا به ڪلاڪ پيا آهن..... تون به شل نه ڪنهن ڳالهه جي پٺيان پئين!..... پوءِ ته گهر جي سيني ڀاتين کي پيئي ليفٽ رائيٽ ڪرائيندين!.

ڪملا :- هاڻ سنان ڪري نڪرڻ جي به ڪندا يا اڃا اندران پيا ڳالهائيندا. هتي مان اڪيلي سر ويڙهي ڪم ڪريان.....

ڪمار :- (ٻاهر ايندي) اجهو آيس..... (ويجهو آواز) هاڻ منهنجي لاءِ ڪهڙو حڪم آهي؟
ڪملا :- توهان کي خبر به آهي ته مان اسٽيشن تي گاڏي جي ٽائيم کان، ڪلاڪ اڳ ۾ پهچڻ چاهيندي آهيان...؟ (اوچتو ياد ايندي) آڙي!..... هي ٻار اندرئين ڪمري مان آرسِي کڻڻ ويا، پر اڃا تائين ڪانه ملين ڇا؟.... (سڌ ڪندي) او جهاڻ!..... موهني!..... آرسِي توهان مان ڦاٽي ڪين توهان آرسِي مان ڦاٽا؟....

(پريان ٻنهي ٻارن جي وڙهڻ جو آواز)

جهانم :- مان چوان* ٿو مون کي ڏي آرسِي، مان ڏيندس ممي* کي.
موهني :- (روسامي وارو آواز) تون ڇو ڏينس، آرسِي پهرين مون ڪنهي آهي.
جهانم موهني (ٻئي گڏ) :- ممي!..... آ..... سي!

(ٻئي وڙهڻ ٿا - وڙهندي ٻنهي جي هٿن مان آرسِي ڪري پوي ٿي - آرسِي پڇڻ جو آواز)
ڪملا :- (پريان) آڙي، آرسِي پڇي ڇڏيو ڇا؟.... (پنهنجي منهن) هنن ٻارن کي ڪم ڇڻ ته مصيبت، نه ڇڻ ته به مصيبت! سچ ٻڌايو ڪنهن پڇي آرسِي؟
جهانم :- (روئندي) ممي، موهني* منهنجي هٿ مان ڦري.

موهني :- (سسڪيون ڀريندي) هل ڪوڙا! تو ڪونه منهنجي هٿن مان ڪسي؟
ڪملا :- (ٻنهي کي ڏک هڻندي) ٻئي ڪوڙا آهيو..... ڪم جا نه ڪار ها، دشمن اُناج جا!..... رڳو ڪاٺي ۽ وڙهي جاڻو... ڏهين روپئي جي ٿلهي ٻنڌ جيڏي آرسِي هڻي پڇي ڇڏيو!.....
(ٻنهي کي ڪنن کان جهليندي) سچ ٻڌايو، ڪنهن پڇي، نه ته مان ٻڌائي ٿي ڇڏيانو.....
ڪمار :- (وچ ۾) اوه!... ٺهيو هاڻ ڇڏ ڪڍي ٻارن کي، خسيس آرسِي* لاءِ وٺي ها* ڪوڙا ڪڍي اُٿئي.

ڪملا :- (گرجندي) توهان جي لاءِ هي* آرسِي خسيس آهي. توهان کي خبر آهي، هي* ممي* کي ڏاجي ۽ مليل آرسِي، هن ساهه سان ساندي رکي هڻي ۽ مون کي شادي* ۾ ڏني هئائين. منهنجي ماءُ جي نشاني، هنن نياڳن ٻارن منڻ ۾ پڇي ڇڏي!!

ڪمار :- پر هاڻ ان ڳالهه مان ورتو به ڇا؟.... تون خسيس ڳالهه کي به تيلي* مان ٽپ ڪريو ڇڏين!..... هرڪا ڳالهه.....

ڪملا :- (ڪروڙ ۽ ۽ روئندي) ها ها..... مان ئي ٻري آهيان (سسڪيون) ڀڳوان سيئي عيب مون ۾ ئي پريا آهن.. (پيٽي* جو ڍڪ زور سان بند ڪندي) ڪڏ ۾ پوي، مون کي پيڪي وڃڻو ئي ناهي!... جتي پنج سال ماءُ پيءُ جي منهن ڏٺي ٿيا آهن، اتي ڏهه سال پل بيا به گذري وڃن.

جڏهن پتني پيڪي ويئي

□ چمن شرما

پاٽر

پاڙيسري	۵. دولٿرام	آفيس ۾ ملازم	۱. ڪمار
پاڙيسري	۶. جمڙي ماءُ	ڪمار جي پتني	۲. ڪملا
پاڙيسرياڻي	۷. ڏاڏي جيئڻ ماءُ	سندن ٻار	۳. جهامن
پاڙيسرياڻي	۸. پيمڻ ماءُ	سندن ٻار	۴. موهني
	۹. سندر ماءُ پاڙيسرياڻي		

ڪملا :- (ڪپڙن جي پيتي ٺاهيندي ~ ٻارن کي) اڙي جهامن - موهني!... بش شرت ۽ فراق هينئر مون هتي رکيا هئا، توهين ڪٿي ويا ڇا؟ (هلندي ~ پنهنجي منهن) هي ٻئي ٻار ويا ڪيڏانهن؟ (پيرن جي آهت، ٿوري دير کانپوءِ ٻنهي کي ڳچي ۽ کان پڪڙيندي) مان ويٺي بش شرت ۽ فراق ڳولهيان، توهان هينئر ئي پاڻي وٺو ٿا، ٿپا ڏيندا... لاهيو... جلدي ڪريو... اوهه! (لاهندي) هي ڪپڙا به ايتري پاڻي پورا ڪندڙ ته باقي نانائي گهر پراڻا ميرا ڪپڙا هلي پائيندڙ؟

جهامن :- ممي، مون پاڻي به ڪانه ٿي، موهني ۽ چيو ته
 موهني :- (وچ ۾ ڪٽي) هل ڪوڙا!... ايتري ڪوڙا ٿو ڳالهائين، تو ڪونه.....
 ڪملا :- (ٻنهي کي چيڻيندي) هاڻ بس ڪريو!... توهان ٻار ته ڪم ۾ ڪم وڌائڻ وارا آهيو، (بش شرت ۽ فراق لاهي پيتي ۽ وجهندي) اڙي!... توهين هتي بيٺا ڇا ٿا ڏسو؟ وڃو، اندرئين ڪمري مان ڪٿ تي رکيل آرسِي ڪٿي اچو ته اها به بند ڪريان پيتي ۽.

جهامن :- ممي، ڇو...؟ نانا جي گهر آرسِي به ڪانهي ڇا؟
 ڪملا :- بڪ ڇڏ، هاڻ وٽ کان وڏيون ڳالهائون ٿو ڪرين! نانهن وٽ ڪٿ به لڳل توکان به وڏي ته آرسِي آهي.

موهني :- ته پوءِ ممي، آرسِي ڇو ٿي ڪئين؟
 ڪملا :- (پاڻو سان) ڏاها ٻار، وڏي مسافري ۽ وقت سُرُمو سرائي سُئي - ڏيري، صابن - ڦٽوٽي ۽ ٽوال سان گڏ آرسِي به ڪٽڻ ضروري آهي، متان رستي تي ضرورت پوي..... (ڪپڙا پيتي ۽ وجهندي) ڇڱو، هاڻ جلدي ڪري آرسِي ڪٽي اچو..... (پتي سان پريان ڳالهائيندي) مون چيو توهان اڃا سنان پيا ڪريو ڇا؟... (پنهنجي منهن) هي ڀڳوان!.... هنن جو سنان به غريب جي شادي آهي! (پريان - زور سان) مون چيو، هاڻ جلدي ڪريو!... مون بسترو - پيتي ۽ ٻيو سامان به ٺاهي ورتو، پر توهان جو سنان اڃا پورو نه ٿيو آهي.

(Music)

انسپيڪٽر؛ ڪميشنر صاحب هي تمويذ شينهن جي مونهن ۾ آهي. اچي ڏسو!
 ڪمشنر:- ته گنگو ئي گوپال آهي. پنڊت شانتني پرڪاش جو خوني! انسپيڪٽر صاحب "پنر
 جنم" بابت توهان جو ڇا ويچار آهي؟

B 203, Chintamani, Shanker Lane,
 Kandivali (w) Bombay - 400067

هئي.

مهراج :- ڇا هي ٻالڪا اڳين جنم ۾ پندت جي هئي؟

ماءُ :- توهان! ----- توهان واپس آيا آهيو پنهنجو وڃڻ پالڻ، پٽ رام توکي ياد آهي نه ته پنهين پيران تياڳڻ وقت مونکي وڃڻ ڏنو هو ته -----

پڳونتي :- "دمي رو" نه، موت انتم ياترا نه آهي، موت کانپوءِ پٽر جنم به آهي. مان وري جنم وٺندس ۽ تمام جلد ڏسجان، توهان هن گهر ۾ ئي وري ملڻ ايندس." ڏس دمي مان آيو آهيان. پنهنجو وڃڻ نپاڻ.

ماءُ :- ڏس، ڏس پٽ پندتجي اسان سان ملڻ آيا آهن. اڄ اچي پيءُ جا پير ڇهه! رام :- بابا!

مهراج :- ڪمال آهي، تنگ جيتري چوڪري ڏينهن ڏئي جو توهان جي اکين ۾ سرمو پائي رهي آهي. ماڻي جلدي مون کي پڏايو ته مان وڃي ٻين يجمانن جو شراڌ ڪاوان! پڳونتي :- هاڻ تون شراڌ، نه جيل ۾ ماني ڪاٺيندين - ڪمشنر صاحب گرفتار ڪيو هن کي، هن ئي پنهنجي پيءُ گوپال عرف گنگو سان ملي منهنجو قتل ڪيو.

انسپيڪٽر :- هيءُ خون جو ڪيس آهي. انڪري ثابتيءَ جو هجڻ بلڪل ضروري آهي. پڳونتي :- ثابتي پوليس جي حوالي ڪرڻ ۽ گناهه گارن کي سزا ڏيارڻ لاءِ ئي ته مان هتي آئي آهيان ----- انسپيڪٽر صاحب راجيش تي نظر رکجو. اچو ڪمشنر صاحب (قدمن جا آواز ----- ميوزڪ ----- قدمن جا آواز ----- ميوزڪ، دوازو ڇيڄاٽ ڪندي ڪلڻ جو آواز -) هيءُ آهي، منهنجي پوڄا جو ڪمر ۽ هيءُ ماما، ڪالي ماما جي تلوار، گنگو عرف گوپال جي پٺيءَ تي ٿيل گهاٽ هن ماما جي تلوار سان ٿيل آهي --- ان ڏينهن مان ماما جي ڌيان ۾ هن ئي ڪمري ۾ ويٺو هوس (Music) قدمن جا آواز - (Music FLASH BACK) گهر ۾ مان بلڪل اڪيلو ماما جي ڌيان ۾ مڪن هوس ته اچانڪ - - - - - (شيشي جي گلاس ڪرڻ ۽ ڀڄڻ جو آواز) ڪير؟ - - - - - مون ڏٺو گوپال ۽ هنجو پٽ راجيش منهنجا اٽليپ سنسڪرت منتر وديا جا ڪتاب چورائي، ڀڄڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهن. مون --- مون اتي گوپال کي پڪڙيو! گوپال ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪئي، ان چڪتاڻ ۾ گوپال جي گلي وارو تعويذ ڇڄي منهنجي هٿ آيو. خبر نه ان تعويذ ۾ ڇا هو گوپال وڏي چري سان مون تي وار ڪيو. راجيش مون کي پڪڙيو، ٻنهي چري سان مون کي خونا خون ڪري ڇڏيو. اچانڪ منهنجي هٿ ۾ ماما جي هٿ واري تلوار آئي. مون ان سان ڀڄندڙ گوپال جي پٺيءَ تي گهاٽ ڪيو. زخم گهرو هو ته به خون وهائيندا گوپال ۽ راجيش منهنجا ڪتاب چورائي ڀڄي ويا. بس ياد نٿو اچيم ته مون اهو تعويذ ڪٿي رکيو؟

ڪمشنر :- ته تنهنجو موت ڪٿي ٿيو؟ پڳونتي :- هتي، هن ڪمري ۾ -- ها ياد آيو. اهو تعويذ ماما واري مورتي جي شينهن جي کليل موهن ۾ رکيو هوم. مون مرڻ کان پهرين... انسپيڪٽر :- مسٽر رام ڇا مان اهو تعويذ ڳولهي سگهان ٿو؟ رام :- بلاشڪ پر بوت لاهي، پوڄا جو ڪمر آهي نه

رام :- شري ڪرشن جي شڪتيءَ جي ڳالهه نه ڪيو. جواب ڏيو ڇا توهانجي پنهنجي شڪتيءَ سان
 ٻي روم ۾ ويٺل شخص جو ٻيٽ پري سگهو ٿا ؟
 مهراج :- سروسش ! شرات ڏينهن گهر گهرائي تو برهمڻ جي ٻي عزتي ڪئي آهي. نادان معافي وٺ
 نه، ته-----

رام :- نه، ته ڇا ؟ ---- تون مون کي شراب ڏيندين ؟ اهو نه وسار ته مون وٽ تنهنجو، تنهنجي
 پيءُ ۽ حاندان جو ڪچو چنڊ آهي. ڏسندين ؟ ----- جواب ڏي ڪٿي آهي تنهنجو
 پيءُ.

مهراج :- بڪواس بند ڪر ----- اڄ ماڻي اڄ ----- ڪل يگ، گهور ڪل يگ، ڀارت ۾ ناستڪ
 وڃن ٿا وڌندا، انگري هر طرف خون، چوريون، مافيون، بم، بندوقون اڻانتي، آتڪواد
 ۽ هاهلڪار مٿل آهي. قسم ڪرشن جو

(دروازي جي گهٽي)

رام :- مان ٿو دروازو کوليان ----- (دروازو کولڻ جو آواز) تون ! ----- بيبي، توکي
 ڪنهن سان ملڻو آهي.

ڀڳونتي :- توهان سڀني سان انگري ته بمبئيءَ مان اجمير آيو آهيان.

رام :- (واٽڙو ٿي) آيو آهيان ؟ ---- !

ڀڳونتي :- (ٿڪ) ڀُل ٿي ! تنهنجو نالو رام آهي نه ؟ ----- ۽ هيءُ ----- هيءُ آهي
 دميتي - جنهن کي مان پيار وڃان دمي چونڊو هوس !

رام :- (واٽڙو ٿي) چونڊو هوس !

ماءُ :- دمي ---- ! Music (ستار)

ڀڳونتي :- اڙي، تون ته راجيش آهين مهراج گوپال جو آواره پٽ !

رام :- پر تون ڪير آهين ؟

ڀڳونتي :- دمي تون به مون کي نٿي سڃاڻين ؟ ----- ياد آئيئي، بدريناڻ، ڪيدارناڻ جي

ياترا لاءِ جڏهن اسان بريليڪ پهاڙ چڙهي رهيا هئاسين، تڏهن منهنجو پير ترڪي ويو

هو ۽ تو روئي روئي اڪيون ڳاڙهيون ڪري ڇڏيون هيون. بس هڪ جنم ۾ ئي تنهنجو

جنم جنم وارو رشتو پورو ٿي ويو ڇا ؟

ماءُ :- تون ! ----- توهان ؟ ---- آخر چوڻ ڇا ٿا چاهيو ؟

ڀڳونتي :- دمي مون کي سڃاڻ. مان موٽي آيو آهيان تنهنجو نٿ ڪٿ ----

مهراج :- مون کي اٿن ڏهن يجمانن وٽ اڃا ويڻو آهي. هيءُ ڇوڪري ته ڪا ڪسڪيل ٿي ڏسجي،
 هون - نٿ ڪٿ.

ماءُ :- رام هڪ منٽ (پاسيرو) هيءُ بيبي ڳالهائون پڙهين جهڙيون ٿي ڪري. مان ته اصل -----

(دروازي جي گهٽي) (دروازو کولڻ)

ماءُ :- رام پٽ، ڏس ته پوليس ڇو آئي آهي ؟

ڪشمش :- ڏکو نه، اسان هن بيبيءَ سان گڏ آيا هئاسين. پاڙي مان جاج پڙتال ڪرڻي هئي

انگري ڀڳونتيءَ کي اڪيلو هتي موڪليوسين. ها ته توهان کي شايد يقين نه اچي، پر

هيءُ بيبيءَ جي داعوي آهي ته اڳين جنم ۾ هيءُ ئي پندت سائتي پرڪاش ياردواح

رام :- پر امي سو سال اڳ ڪيتريون ڳالهيون غيب ۾ هيون ۽ اڄ ماڊرن سائنس جي ترقيءَ ڪيترائي انساني ڀرم توڙيا آهن. تون ئي ٻڌا ممڻي. جڏهن شاسترن مطابق ڀڳوان شري رام، ڪرشن ٻڌجي جنم وٺي ٿو سگهي ته ڇا اهو ممڪن نه آهي ته بابا به ڪو نئون جنم وٺي ڌرتيءَ تي آيا هجن. (دروازي جي گهٽي)

رام :- (دروازو کولي) اچو مهراج اچو توهان صرف ٻه ڪلاڪ پنجاهه منٽ ۽ ٽيهه سيڪنڊ ليٽ آهيو. مهراج :- قسم ڪرشن جو يجمان، گهران صبح جو پنجين وڳي نڪتو آهيان. ڇهن شرڌالن وٽ شرڌا ڪاٺي دکشتا وئي. بس ڊوڙندو هتي اچي پهتو آهيان. ها !

رام :- وڏي مهرباني توهانجي --- اچو --- وهو. امان مهراج آيو آهي. جهٽ ڪر ----

مهراج :- يجمان پنڪو ته تيز ڪر. ڏاڍي گرمي آهي. قسم ڪرشن جو

ام :- هڪ سوال پڇانو --- سچ ٻڌائيندا ؟

مهراج :- (ڪلندي) جيستائين پوڄن جو پرڀند ٿئي، توهان هڪ ڇو ڏهه سوال پڇو. توهان جي سرڳي پتا پنڊت شانتني پرڪاش ياردواج مهاودوان، مهاگڻوان ۽ مهاپنڊت هئا. آخر به توهان به ته انهن جا سپتر آهيو انڪري مهرباني ڪري ڏکيو سوال نه پڇجو قسم ڪرشن جو مان ته توهانجي پتا شري جي چرڻ جي ڏول برابر به نه آهيان

ام :- توهان هاڻ چيو ته صبح کان ڇهه شرڌا ڪاٺي آيا آهيو. مهراج مان ته هڪ ويلو ڪائيندو آهيان ته پنج ڇهه ڪلاڪ ڪجهه به ڪاڻ تي من نه ٿيندو اٿم. توهان ايترو ڪاڏو ايترو جلدي ڪيئن ٿا ڪاٺي ۽ هضم ڪري سگهو ؟

مهراج :- قسم ڪرشن جو يجمان، شرڌتن ۾ اسان مهراج ائين سمجهه ته ڪاڻ جو ڏيڪاءَ ڪندا آهيون. ٻه گرهه ڀيٽ ۾ باقي سڄو ڪاڏو ٽفن ۾.

ام :- هون ته اهو ٽفنن ۾ ڀريل ڪاڏو ڇا ڪندا آهيو ؟

مهراج :- (تڪڙ ۾) وڪڻندا آهيون نه ! نه، نه منهنجو مطلب هو ورهائيندا آهيون نه ويچارن بکين، بيمارن ۽ ٻي سهارن ۾ ! قسم ڪرشن جو (ٿهڪ)

ام :- مهراج ڇا برهمڻن جو پوڄن سچ پچ پراڻيءَ کي پهچندو آهي ؟

مهراج :- هاڻ ؟ --- ها ها. قسم ڪرشن، جو ڪاڏو پيٽو، ڪپڙو لٽو، دکشتا مطلب ته شرڌتن ۾ پراڻي جي نمت مهراج کي ڏنل هر وستو ضرور پراڻيءَ کي پهچندو آهي يجمان.

ام :- پر به ائين ڪيئن ٿو ٿي سگهي ؟

مهراج :- چو..... چو

ام :- اڳني سنسڪار بعد پراڻي جو ناسونت سرير ناس ٿيو پوي، بچي ته مرتيو بعد آتما ---- سوڪيم آتما کي هن ڪاڏي، ڪپڙي وغيره جي ڪهڙي ضرورت ؟ ۽ توهان جي ٻن گرهن ڪاڻ سان آخر پراڻيءَ کي ڪهڙي تربيتي ٿيندي ؟

مهراج :- ودوان پتا جي جا مورڪه پتر ---- توکي شايد ياد نه آهي ته مهاڀارت ۾ دروپتيءَ جي ٽالهيءَ ۾ ٻڃيل صرف هڪ چانور جي داڻي سان شري ڪرشن ڀڳوان، پنهنجي شڪتيءَ سان ڪيترا ڪوهه پري نديءَ ۾ شان ڪندڙ هزارن ساڌن جو پيٽ ڀريو هو. ها ! قسم ڪرشن جو.

۾ برابر ڪجهه ڪارو آهي.

ڪمشنر :- پڳونتيءَ جي داعوي آهي ته هو ئي اڳين جنم ۾ پنڌت شانتني پرڪاش ياردواج هئي.
انسپيڪٽر :- اسٽرينج! آٽه ڪانٽ بليو! آٽه ڪيئن وشواس ڪجي؟ هيءَ زندگي آهي، ڪو ناٽڪ يا فلم ته نه آهي؟

ڪمشنر :- انسپيڪٽر صاحب سمجهڻ جي ڳالهه اها آهي ته اڳين هفتي تائين پڳونتي ٻين عام ٻارن جيان بلڪل نارمل هئي، اڃانڪ هن جي درشتي جا دُوار گليا، ۽ هيءُ هاليڪا هاليڪا نه رهي، ڪائونٽ ۾ پڙهندي به پنهنجن سنسڪرت سلوڪن ۽ وڏن گرنتن جي بحث ۾ هن وڏن وڏن مڃيل وديا گرن جي ڏندين آڱريون ڏياريون آهن، توهان گنگوءَ جي حميس لاهي ڏسي سگهو ٿا، مون کي خاطري آهي ته هن جي پٺيءَ تي گهاٽ ضرور هئڻ ئي گهرجي!

انسپيڪٽر :- گنگو خميس لاه!

گنگو :- اُون ----- اُون ----- اُون

انسپيڪٽر :- چوان ٿو لاه حميس -----

گنگو :- (چيڇن - چلاڻ جا آواز) (خميس ڦارڻ جو آواز)

انسپيڪٽر :- او، نوا! ----- ڪمشنر صاحب برابر گنگوءَ جي پٺيءَ تي گهاٽ آهي ۽ گهاٽ پراڻو به اڏائي انچ ئي ٿيندو ته گنگو -----

پڳونتيءَ :- گنگو نه انسپيڪٽر صاحب گوپال - گوپال گوروڌنداس رامناڻي، پنڌت شانتني پرڪاش ياردواج جو قاتل!

(Change Over Music)

رام :- امي، مهراج اڃا نه آيو، مونکي آفيس ۾ تمام سروري آڀائونائمينٽ آهي.

ماءُ :- پُٽ اڄ پنهين جو شراڻ آهي، توکي چيو ته هوم اڄ موڪل وڃ، بس مهراج اچي ته مهراج جا چرن ڏوٽي تلڪ ڏياري، مهراج کي پوڄن ڪرائي ۽ دڪشڻا ڏيئي تون وڃ،

رام :- لڳي ٿو اڄ ميمو سرور ملندو، سمجهه ۾ ئي نٿو اچي ته آخر شراڻ ڪيا ڇو ٿا وڃن!

ماءُ :- پنڌت شانتني پرڪاش ياردواج جو پُٽ ٿي تون ٿو اهڙا هلڪڙا سوال پڇين؟ ----- اسان ته بارهان ئي مهنا پيا جيڪي وڏي ڪاٺون پٽ، پراڻي حو اسان کان ساريڪ ريت جدا ٿي ويو، ڇا هو هڪ ڏينهن به پنهنجي گهر پوڄن نه ڪري؟

رام :- پر امي ذرا سوچ بابا ته سرير ٿياڳڻ بعد آتما بڻجي پرماٽما جي ڪمل چرڻن ۾ وڃي واسو ڪيو، هاڻ تون ئي سمجهاءُ، ڇا اها سوڪيم آتما جبهن کي انساني اکيون ڏسي به نٿيون سگهن، سا هيءَ تنهنجا ڏال، چانور، تريل پٽاڻا، ڪريڪ ۽ سيرو مالپڙو، ڪاٺيندي؟ ----- ۽ تنهن کانسواءِ هرسال مهراج بابا جي نالي ڌوٽي، حميس، ٿوال ڇمپل ۽ روڪڙا رپيا ڏکڻا به وڏي ٿو وڃي سي سڀ ڇا بابا جي آتما پائي گهمندي؟ امي اهو انڌوشواس نه آهي ته ڇا آهي؟

ماءُ :- پٽ گرونانڪ صاحب به چئي ويا آهن ته "ليکون ڪيئي نه چوٽيئي" پنهين ته ٻيو عريب ۽ گهرجائو شخصن جي مدد ڪندو هو. سمجهه ڪٿي بابي جي نالي ۾ دان ڏنڻ مهراج کي، اسان جا وڏا سون سائڻ کان پيا شراڻ ڪرائيندا اچن، سرور ڪو ته راز هوندو شراڻن

حولدار :- مٺڳو ڇاڻو ڪاڙو ڪاڙو ---- ڇو تو ڳري مار ڪائين ؟
 انسپيڪٽر :- ڳڻڻو ڇاڻو نه ڪائيندو ڇاڪاڻ جو بليڊ ڳڻڻو جي وات ۾ ڇپ ڏيڻان لڪل آهي.
 مٺڳو :- اُون ---- اُون ---- اُون. (روشندي آواز ڪري ٿو)
 انسپيڪٽر :- مان صرف ٽي ڳڻڻس ۽ جي ان وچ ۾ ڳڻڻو بليڊ منهنجي تري تي نه آيو ته يا
 رڪجان ؟ ---- بليڊ ننڍڙا ننڍڙا ٽڪرا ٽڪرا ٻڙجي تنهنجي منهن ۽ پيٽ کي
 پاشيپٽ جو ميدان بڻائيندو. تنهنجا آندا، ٻڪيون، ڪليجو، چيريندي توکي تڙڦائي
 تڙڦائي خون جون آڻيون ڪرائيندو - ڪٿي بليڊ

ميوزڪ ----- هڪ

ميوزڪ ----- ٻه

ميوزڪ ----- ٽي ----

حولدار :- سائين، بليڊ !

انسپيڪٽر :- ڳڻڻو، ڇپ ٻاهر ڪڍ. Music، ڳڻڻو تنهنجو نالو ؟

حولدار :- سائين مان ڳڻڻو کي گذريل ڏهن سالن کان سڃاڻان. ويچارو ڳڻڻو آهي.

انسپيڪٽر :- ڳڻڻا ماڻهون ٿورا ٻوڙا به هوندا آهن، مونکي شڪ آهي ته ڳڻڻو جي پيٽ ۾ بليڊ
 جيان ڪو راز آهي انڪري هن پنهنجي زبان کي تالو لڳائي ڇاپي ڪٿي لڪائي رکي
 آهي. بس اها ڇاپي ملي ته هن جي زبان جو تالو به ڪڍندو.

ڳڻڻو :- (زخميل مٿي جيان) اُون ---- اُون ---- اُون.

(ٿانگي جي ويجهو اچي بيهڻ جو آواز)

حولدار :- سائين ڪمشنر صاحب ۽ مهمان آيا آهن.

انسپيڪٽر :- اچو اچو ڪمشنر صاحب! توهان اوچتو هتي ؟ هي؟ بيبي توهان جي ڌيءُ آهي ؟

ڪمشنر :- انسپيڪٽر ٿيڻ ڇڏي، مان اجمير ۾ هڪ نرالي، رهسپم خون جي ڪيس ۾ ڇاڇ ڪرڻ
 آيو آهيان. هي بيبي ڀڳونتي ٿي آهي. اهو سنسنيڪيز رهسپم نرالو ڪيس !

ڳڻڻو :- اُون ---- اُون ---- اُون ---- اُون (ميوزڪ).

ڀڳونتي :- انسپيڪٽر انڪل هن شخص جو نالو پنڊت گوپال داس رامناڻي آهي نه ؟

انسپيڪٽر :- نه، هي ڳڻڻو آهي. هي پنڊت نه مشهور پاڪيٽ مار آهي. خبر نه آهي ڇو هي
 ٻاهر آزاد رهڻ کان هتي حوالا ۾ رهڻ وڌيڪ پسند ڪندو آهي ؟

ڀڳونتي :- انڪل هي شخص خوني آهي، قاتل. مان هن کي چڱي طرح سڃاڻان.

انسپيڪٽر :- تون هتي اجمير ۾ ڪٿي رهندي آهين ؟

ڪمشنر :- ڀڳونتي بمبئي رهندي آهي ۽ اڄ پهريون دفعو اجمير آئي آهي.

ڀڳونتي :- انسپيڪٽر اگر هن توهانجي ڳڻڻو ۽ منهنجي گوپال جي پٺيءَ تي جي هڪ ٻن،
 ايڏائي انهن جو اونهون گهاٽ آهي ته مان ثابت ڪري ڏيکاريندس ته هي ڳڻڻو نه پر

گوپال آهي. اجمير جي مشهور پنڊت شانتني پرڪاش ياردواج جو قاتل !

انسپيڪٽر :- شانتني پرڪاش ياردواج جو قاتل ----- برابر اهو ڪيس اڄ ڏينهن تائين اوڀر

آهي ڇاڪاڻ جو شانتني پرڪاش جو قتل ٿيو هو يا آپگهات، اڄ تائين مسٽري آهي.

پوليس رڪارڊ مطابق آپگهات ۽ پنڊت جي گهر وارن جي شڪ مطابق خون، مطلب دال

ٽلوء ماء:- جهٽ ڪر. هڪ پنهنجي اها موٽر ۽ وٺي هل اسان کي پڳونتيءَ جي گهر..... نه ته پئسا نه ملندو. ها.

ڊرائيور:- امان ڇيم ته هن گهٽيءَ ۾ ٽئڪسي نه ويندي؟

ٽلوء ماء:- وري اهو بناتا هئب..... ڇو نه ويندي تنهنجي ٽئڪسي هن گهٽيءَ ۾؟ هن گهٽيءَ ۾ ڪو پوت آ پريته آ؟ هان؟

ڊرائيور:- دادِي، سامهون هوءَ اچو سرڪاري بورڊ ڏسو ٿا. "NO ENTRY" معنيٰ اندر وڃڻ جي منع آهي.

ٽوپڻ ماء:- گهڻا رپيا ٿيا؟

ڊرائيور:- ۹ رپيا امان (مارن ۽ ڪار جي وڃڻ جو آواز)

ٽلوء ماء:- بيهه تڪڙ نه ڪر - ٽئڪسيءَ وارا، هو ڏس - ڪار هن گهٽيءَ ۾ ويندي..... ۽ هو ڏس ماڻهو پي ٿا وڃن.

(پوليس جي سيڙي)

ڊرائيور:- هان ڏسجو ته پوليس وارو ڪيئن ٿو هن جي جهنڊ لائي!

ٽلوء ماء:- ڏس، ڏس، تنهنجو پوليس وارو هنن کي سلام ڪري رهيو آهي.

ڊرائيور:- "پرسٽاپار" پارٽڪل ڪئنسر ثابت ٿيندو.

ٽوپڻ ماء:- وٺ رپيا، هل، ٽلوء ماء پنڌ. پڳونتيءَ سان ملي جلدي گهر به ته موٽڻو آهي.

ڊرائيور:- امي پڳونتي بيبي ته گهر ۾ نه آهي. هوءَ آڇ صبح جو ئي پنهنجي اڳئين هنم جو اکين ڏٺو حال ڏيکارڻ، اخبار وارن، پنڌتن ۽ ڪمشنر صاحب سان گڏ اجمير ويئي آهي.

(Change Over Music)

حولدار:- انسپيڪٽر صاحب، لڪپ ۾ هن گونگي گنگو ۽ ٻن قيدين کي بليڊ سان حوما خون ڪري ڇڏيو آهي.

انسپيڪٽر:- بليڊ ڪٿي آهي؟

حولدار:- سر، اسان حوالاٽ جو چيو چيو ڇاڻيو آهي. هر قيدي جي تلاشي پڻ ورتي آهي پر بليڊ يا ٻي ڪا ٿير ٽڪي ڇپيو به ٿي ملي.

انسپيڪٽر:- مون. بليڊ آهي ته هن گونگي گنگو وٺ ٿي هڻڻ گهرجي. ----- حوالدار تون گنگو لا ڇڪڻ جو بندوبست ڪر!

حولدار - گنگو مري ويندو ڇڪڻ به ڪاٺيندو - هو برهمڻ آهي

انسپيڪٽر:- ته مٺائي جو بندوبست ڪر. مٺائي ۾ به حلوو هجي ته ڪيا ماتا ۽ ها برف جو پاڻي به آڻج- - گنگو بايد ڪٿي آهي؟-----

گنگو:- اون --- اون ----- اون -----

انسپيڪٽر:- حوالدار، گنگوءَ کي حلوو ڪارا ۽ ----- گنگوءَ کي حلوو ڪارا ۽----- حلوو ----- حلوو ڪاء ----- يا برف جو پاڻي پي.

حولدار:- سر گنگو صرف پاڻي پي رهيو آهي ----- هو حلوو ڇو نٿو کائي.

انسپيڪٽر:- حلوو نه کائي، گنگو برف جو پاڻي پيئي ٿو. مطلب صاف آهي حوالدار گنگوءَ جا هٿ ٻڌ ۽ مونکي لڪڙي ڏي.

جي، ماڻهن کي اڪيرون، چرخ ڪندڙ ڳالهيون ٻڌائي رهي آهي. ها، انڪري ڪٿان، ڪٿان
تا ماڻهن ڪهي، هُن جي مَر اچن.

توپڻ ماءُ :- ته ڀڳونتي جوتش وديا جا به ڪر شما ڏيکاري رهي آهي؟

تلوءَ ماءُ :- ان ڪري ته مان ڀڄندي تو وٽ آئي آهيان. ڀڳونتي جي ماءُ تنهنجي سامهڙي آهي.
مون کي به، پاڻ سان ڀڳونتي جي مَر وٺي هل، مان هُن کان پنهنجي پُٽ توپڻ لا
ڀڄندس ته "ڪڏهن منهنجي توپڻ کي نوڪري ملندي؟". ڪڏهن هُن جي شادي ٿيندي؟
ڪُنوار منهنجي تلوءَ کي مون کان ڪسي ته نه ويندي؟ ۽ ڪڏهن تلوءَ پيءُ کي عقل
ايندو؟ "

توپڻ ماءُ :- ڀڄو ته مون کي به آهي تلوءَ ماءُ.

تلوءَ ماءُ :- ڇا؟

توپڻ ماءُ :- ته ايندڙ جنم ۾ به مان توپڻ پيءُ جي توپڻ ماءُ بڻجندس يا نه؟

تلوءَ ماءُ :- ٿي سگهي ٿو ته ايندڙ جنم ۾ هو توپڻ ماءُ ۽ تون توپڻ پيءُ.....

توپڻ ماءُ :- ائين ٿئي ته تلوءَ ماءُ سچ پچ مزو اچي وڃي! هل ته هلون ڀڳونتيءَ جي گهر.....

(Change Over Music)

(روڊ ٽرفڪ، ٽئڪسيءَ جي هلڻ جو آواز)

توپڻ ماءُ :- تلوءَ ماءُ، هيءُ ٽئڪسيءَ وارو اسان کي غلط رستي تي نه وٺي آيو آهي؟..... تو ته

ڇيو پئي ڀڳونتيءَ جي گهر ٻاهران، اخبارن وارا، فوٽو گرافر، ٿي وي - ريڊيو وارا ۽

ماڻهن جو ميلو لڳل آهي، پر هتي ته ڪانوڙ پيا ڪان، ڪان ڪن.

تلوءَ ماءُ :- اڙي مٺا ٽئڪسي وارا، ٻڍي ماڻيون ڏسي اکين ۾ سرما پاتا هئ ڇا؟..... مٺي تم ڪو

ڇوا ته ميري ڪو سنڌي ڪالوني لي هلو، تم ميري ڪو يي ڪونسي مدراسي ڪالوني

ليڪر آيا هئ؟

ڊرائيور :- سنڌين جو سنڌين ۾ ئي ڀروسو ڪونهي، اهائي ته سنڌين ۾ ڪمزوري آهي.....

تلوءَ ماءُ :- اڃائي سياڻپ نهيون ڏڪائو، هم هندي ۾ ڳالهائڻي هئ تو تم سنڌي ۾ ڳالهائي هماري

مسخري ڪرڻا هئ؟

ڊرائيور :- سنڌي ماڻهن ۽ ڀينرن گهرن ۾ ٻارن سان سنڌي ڳالهائڻ ڇڏي ڏني آهي تڏهن ته سنڌين

کي سنڌي ڳالهائڻ ۽ سنڌي چواڻڻ ۾ شرم ٿو اچي ۽ سنڌي ٻولي اچي پوئين پساھن

تي پهتي آهي. امان، گهٽ ۾ گهٽ سنڌيءَ سان سنڌيءَ کي ڀڳل ٿڌل هنديءَ يا انگريزي ۾

نه پر سنڌي ۾ ڳالهائڻ گهرجي، جيئن ڪڇي ڳالهائيندا آهن.

توپڻ ماءُ :- تلوءَ ماءُ، ڀائڙو ڇڻي ته سچ ٿو منهنجي پاڙيسرڻ ڪڇي نه آهي.

تلوءَ ماءُ :- هو نه صرف پنهنجي گهر جي ڀاتين پر پوئن ڏوهتن سان به ڪڇيءَ ۾ ڳالهائيندي آهي

۽ هنن جي ٻارن کي توتلي ڪڇي ٻڌي مونکي به ڏاڍي خوشي ٿيندي آهي -- ها پٽڙا

ڀڳونتيءَ جو گهر.....

ڊرائيور :- امي ڀڳونتي جو گهر ته هن گهٽيءَ جي هُن ڀر آهي. توهان کي ٿورو پنڌ ڪرڻو پوندو.

تلوءَ ماءُ :- ڇڙڙا! ڪيون پنڌ ڪري هم؟ هماري پاس پئسا نهيون هئ ڇا؟

توپڻ ماءُ :- سنڌي ۾ ڳالهائڻ توپڻ ماءُ پنهنجيءَ مٺيءَ سنڌي ۾ ڳالهائڻ.

پنر - جنم

□ مدن جمائي

پاتر:

۱. ٽوپن ماءُ	۶. گنگو
۲. ٿلوءَ ماءُ	۷. رام
۳. ڊرائيور	۸. ماءُ
۴. انسپيڪٽر	۹. پڳونتي
۵. حولدار	۱۰. ڪمشنر
	۱۱. مھراج

سنگيت (ويڊيو/ٽيپ تي سنڌي گيت چنڊر/ڪنور جو ٻڌجي ٿو)

ٿلوءَ ماءُ:- ٽوپن ماءُ، ٿو ڪجهه ٻڌو ؟

ٽوپن ماءُ:- ٿلوءَ ماءُ، مان ڪا ٿو وانگر واندِي ته نه آهيان جو سڄي پاڙي اولڙي جون خبرون گڏ ڪري گهڻين هي ڪُتن، ڪُتن کي به وڃي ٻڌايان. منهنجي مڃ ٽوپن ماءُ اها نوس نوس ڇڏي ڪو رام سُمرڻ ڪر ته ايندڙ جنم به سڦلو ٿيڻي.

ٿلوءَ ماءُ:- (ڪلندي) شل ڪي ٻچا ڪيئي..... چئڻ ته سچ ٿي، پر ٻڌو نه اٿيئي، "هيري سنڌي هير ٽنگ ٻچي ته به نه لهي." ٽوپن ماءُ ڏاڍي ڪم جي خبر آندي اٿم، ٻڌڻي هجيئي ته اهي پاپڙ سُڪائڻ ڇڏ، نه ته مان وڃان ٿي ٽيئون ماءُ جي گهر. خبر ٻڌائڻ ها...پوءِ ڏوراپو نه ڏجان ته حشر ڇو نه ٻڌا. ها، چئ ومان يا وڃان؟

ٽوپن ماءُ:- ايڏو ٿي نچين. مطلب ته ڪا خاص حشر آهي، ٿونڪي ۾ جهٽ ٻڌا ته تنهنجو هان به هلڪو ٿئي.

ٿلوءَ ماءُ:- مون تنهنجي پڪي ساهيڙي جي ڌيءَ پڳونتيءَ جي ٿي ڳالهه ڪئي.

ٽوپن ماءُ:- ڇو...؟ ڇا ٿيو پڳونتيءَ کي؟

ٿلوءَ ماءُ:- چون ٿا، پڳونتي ان ڏينهن مندر ۾ جهوليمل جو پلٽ پائيندي، اوچتو بي هوش ٿي ويئي.

ٽوپن ماءُ:- اها به ڪا خبر آهي. ان ڏينهن مان به ته هُوس مندر ۾.

ٿلوءَ ماءُ:- موندڻ:- اڏ نه منجهاءِ، پهرين ڳالهه پوري ڪرڻ ڏي. ٻي هوشي مان هوش ۾ ايندي. ڇڻ ٿا پڳونتيءَ کي اڳيون جنم ياد آيل آهي ۽ هن اڳئين جنم جا سڀ ڏس پتا ٻڌايا آهن. نه صرف ايترو پر پڳونتي هان هڪ مهاڄوتشيءَ جيان، بنا هٿ يا جنم پتري ڏسڻ

پروگرام

تاريخ



سلسلو



مدن چماڻي - ۱ / چمن شرما - ۱۰ / سي ايڇ . رائسنگهاڻي - ۱۹ /
موهن "اداسي" - ۲۲ / هوندراج بلواڻي - ۲۴ /

شعور جي خلاف بغاوت ڪندو آهي ته ان بغاوت جي اثر هيٺ فنڪار پنهنجي فن ۾ غير فاني چيزون وجهندو آهي. ان ڪري فنڪار جي تخليق ۽ زندگي اچي ويندي آهي.

فرائڊ هڪ هنڌ چيو آهي ته ادب زندگي جي ان عناصر جو انتخاب ڪري ٿو جو لاشعور جي تنهن ۾ لڪل آهي ۽ ادب ان انتخاب بعد ان عناصر کي بلڪل ننگي روپ ۾ پيش ڪري ٿو.

فرائڊ ادب وانگر جنسيات کي به اهائي اهميت ڏئي آهي جيڪا بگهه کي آهي. هن جنسيات جا ٽي ڏاڪا ٻڌايا آهن.

پهرين ڏاڪو پندا ٿيل کان پنجن سالن تائين رهي ٿو. جنهنکي Narcissis چوندا آهن. ٻيو ڏاڪو پنجن سالن کان ٻارهن سالن تائين رهي ٿو. جنهنکي Period of latency چئجي ٿو. ٽيون ڏاڪو ٻارهن کان ارڙهن سالن جي عمر تائين رهي ٿو جنهنکي Period of castration چيو وڃي ٿو. فرائڊ جي خيال مطابق ٻارپڻ ۽ جنهنجي موجودگي ٻار کي خود پنهنجي ذات جو عاشق بڻائي ڇڏيندي آهي. ٻار جي ان ڪيفيت کي Oedipus Complex چئجي ٿو. يعني هو پيءُ جي خلاف بغاوت ڪرڻ چاهي ٿو. ماءُ کي جنسي فيجائنات جي تسڪين جو ذريعو سمجهي پيءُ کي رقيب سمجهي ٿو. پيءُ جي خلاف هن جي خيالات اُڀري ٿي. ليڊن پيءُ جي شخصيت ان کي اڀرڻ جو موقعو نٿي ڏئي. هو مجبور ٿي وڃي ٿو. سندس محموري کيس خاموش ڪري ٿي ڇڏي ۽ پوءِ هن جي خاموشي ان الجھن کي سلجھائي ڇڏي ٿي. ٻار اڳوڻو چوسي ٿو يا ڪا شي منهن ۾ رکڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. ائين ڪرڻ سان کيس جنسي تسڪين ڇواري ۾ ڇمي ۽ جي شڪل اختيار ڪري ٿي. ٻار خار جي زندگي ۽ جنسي تسڪين خاطر ماءُ طرف ڏسي ٿو ليڪن حذران سندس نگاهن پنهنجي ماحول تي پون ٿيون ته کيس هڪ ٻي شخصيت نظر اچي ٿي ها هن جي ماءُ کي پيار ڪري ٿي ۽ اها شخصيت هن جي پيءُ جي آهي.

هو پنهنجي پيءُ کي رقيب سمجهي ٿو. ۽ حسد نفرت سان کيس ڏسي ٿو ليڪن پيءُ جي طاقتور هستي جي سامهون هو مجبور ۽ خاموش ٿي وڃي ٿو. پنجن سالن کان ٻارهن سالن جي عمر تائين جنسي لحاظ کان خاص ترقي نٿي ٿئي. جواني واري حصي ۾ ٻارپڻ جون تسنائون فيجائنات خواهشون اڀرن ٿيون. ان عرصي ۽ جنسي فيجائنات بيحد تيز ٿي وڃي ٿي. فرائڊ جو خيال آهي ته ان فيجائنات سان رنج به جنم وٺي ٿو. ٻارپڻ جي جنسي زندگي جا اثر ان وقت اڀرڻ لڳن ٿا. هن منزل تي اچي نون ۽ پراڻن قدرن ۽ اختلاف پيدا ٿئي ٿو. جنسي جذبا زندگي تي گهرا اثر ڇڏين ٿا ۽ اهي ئي گهرا اثر آهن جن تي فنڪار خيالن جون عمارتون تيار ڪري ٿو. ادب، موسيقي، سنگتراشي، رقص ۽ چترڪاري فرائڊ جي نظر ۽ جنسي خواهشون آهن ۽ ٻيو ڪجهه نه. ان ڪري فرائڊ چوي ٿو ته اسانجي فنڪارن کي اهڙيون تخليقون پيش ڪرڻ گهرجن جن مان اسين اهائي لذت حاصل ڪريون. جن کي اسين تصور ۽ محسوس ڪريون ٿا.

رچنائتمڪ دؤر ۾ اهڙي درشتي ڪرڻ واريون ڪهاڻيون ۽ ناول لکيا جن ۾ سماج سُڌارڪ، وُشيا اڌار، اڇوت، ڪسان، مزور، زميندار، ماستر، وڏو وواه، رشوتخوري، راجنيتڪ اٿل پٽل وارا موضوع هئا. اهڙو ڪوبه وُشيه ڪونه هو جنهن کي هُن ڇڏيو هجي. انهن سماجڪ اوڻاين ڏانهن ڌيان ڇڪائيندي، انهن کي سُلجهائڻ جو رستو هُن ٻڌايو. هر هڪ ڪهاڻي ۾ ڪنهن مسئلي جو حل موجود هوندو هو. پر پنهنجي انتم - دور ۾ هن پنهنجو نظريو ڦيريو. سماج جي علحدا علحدا طبقن جي عيوضين کي ڪٽڻ بدران هن سڄي طبقي جي مجموعي جو وجهو ۽ مارڪسواڊي درشتي جي ياترن جو چُناڻ ڪيو. "شطرنج ڪي ڪلاڙي" "چوڏس ڪي رات" ۽ "ڪفن" جهڙيون يثارتواڊي (حقيقت پسند) ۽ ڪلاتمڪ ڪهاڻيون لکيون. اهڙيون آکاڻيون جن ۾ حل ڏيڻ تي زور ڪونه ڏنو ويندو آهي، صرف مسئلن کي پُر اثر انداز ۾ پيش ڪيو ويندو آهي. جتي ڪردار ورگه هيڻ هوندا آهن، يعني هو ڪنهن به مخصوص طبقي جي ليبل کان آجا هوندا آهن. هن جي هڪڙي ئي ليبل هوندي آهي - انسانيت جي!

پريمچند جهڙي ليکڪ پنهنجي اميج کي ڦيرڻ ۾ سڪوچ ڪونه ڪيو ۽ اها آهي ذهني سجاڳي ۽ آزاديءَ جي نشاني.

پنهنجي وويڪ سان ايمانداري ڪري پاڻ کي وڌيڪ ۽ وڌيڪ ڦهلائڻ لاءِ جڳهه ڏيڻ، من جي منع ٿيل منورئين (Inhabitions) کان مُڪتي حاصل ڪرڻ، ننڍڙن ارادن کان پاڻ کي ٻاهر ڪڍڻ، هيٺان مٿان، هيڏانهن هوڏانهن نهاري، پنهنجي شخصيت کي وسيع ڪرڻ جو موقعو ڏيئي مانسڪ سوتنترتا پائڻ سان، رچناڪار وڪاس جي راهه ڏانهن قدم وڌائي سگهندو.

پر اڄ جو ليکڪ ٻاهرين دٻاون کي پنهنجي اندرئين قابليت کان وڌيڪ ترجيع ٿو ڏئي، ٻاهرين لوڪ پريٽا، پُرسڪار، مان سمنان، ادبي سياست، جهيڙا جهٽا، آدرستڪار، اُڪڊمين تي نامزد ٿيڻ جي اُتڪشتا، مکيه مهمان ٿيڻ جو موڙ، هن لاءِ پنهنجي رچنائتمڪتا کان وڌيڪ پريه آهي. ۽ ٿئي ائين ٿو ته اڄ جو ليکڪ پنهنجي ڪلا ۽ وڪاس جي قبر مٿان پنهنجن ئي هٿن سان سندر، عاليشان ۽ سمنان ڀريو مقبرو تعمير ڪري ٿو ۽ هو خود به ان ڳالهه کان اڻڄاڻ رهجي وڃي ٿو.

7, Floriana Estate, Boat Club Road, PUNE-411001

ادب ۽ جنسيات

□ نانڪ مدناڻي

فضا ۽ حالتون ادب پڻدا ڪن ٿيون. ادب جي تخليق لاءِ فنڪار ذميوار آهي. لاشعور جڏهن

پر ائين ٿيندو آهي، ائين ٿي رهيو آهي. اڪثر ليڪڪ پنهنجي پائڪن جي دٻن اندر اُن جي بڻايل اميڇ جي فريم ۾ قيد ٿي وهندو آهي. ته ڇا اهو واجب ناهي ته ليڪڪ هر وقت پنهنجي اُن اميڇ جي غلامي جي زنجيرن ۾ جڪڙيل ٿي رهي؟

استري ليڪڪ لاءِ ته پاڻ بيٺا پنڌن آهن! پهريون هڪ خاص طرح جي ليڪڪا مٺڻ جي زميواري ۽ ٻيو سموري استري حاتي جي عيوضيپڻي جي جوابداري. استري ليڪڪا هر وقت ليڪڪن ۽ پائڪن جي نظرن ۾ رهي ٿي. هو مَن کي سڀ وقت تڪيندا ۽ توريندا وٽن ٿا. ڪٿي مَن اهڙي جهڙي ڳالهه لکي ۽ ترٽ هنجو! اميڇ اهڙو ٺهي پوندو ۽ اها ڳالهه هُنن جي مَن ۾ گهڙي ويندي ته هُجي نه هُجي. ڏڪر ڪيل واقعو مَن جي زندگي سان ئي وابستہ آهي! عصمت جُهتانِي هڪ ڀيرو اهڙي بيپاڪي ڪئي ۽ هن تي اها ليبل لڳي ويئي ۽ اُن بعد هو اهڙي نموني جون ئي آکاڻيون لکندي رهندي. پوپٽي هيراندازي، ڪنهن حد تائين بيپاڪي ڪرڻ جو سافس ڪري ٿي، ۽ ان ۾ شڪ ناهي ته پنهنجي اميڇ کي توڙڻ ٽوڙڻ ۽ نت نئون ڪرڻ، سافس جو ئي ڪم آهي!

ڪملا داس پنهنجي آتم - ڪٿا ۾ حجاب لاهي، ڪن اهڙين ڳالهين جو ذڪر ڪيو هو جنهن هنجي اميڇ تي اثر وڌو ۽ مَن کي سيڪس - پرڏان ليڪڪا جو ٺهو لڳي ويو.

اهو فيصلو ليڪڪ يا ليڪڪا جو اٿس، ڪرڻ ئي ڪندو ته هو پنهنجي اميڇ جي پرواهه ڪري يا نه ڪري ۽ جي ڪري ته ڪيتري ڪري.

مگر اڪثر ائين ٿيندو آهي ته پهرين پاڻ دواران بڻايل اميڇ ۽ پوءِ سماج دواران مليل ريڪنگنيشن جي هيٺيان ڊپيل ليڪڪ پاڻ کي سوڙهو ڪندو ويندو آهي ۽ جئين اميڇ وڌندو ويندو آهي، هنجي اندر جو رچناڪار جامڙو ٿيندو ويندو آهي ۽ هڪ وقت اهڙو به ايندو آهي جو ريڪنگنيشن جو راکاس مَن جي رچنامڪتا کي ڳرڪائي ويندو آهي! هر وقت پنهنجي لکڻين کي پنهنجي پائڪ جي رائي دواران ماڻن جو روڙيو سافس وڪاس لاءِ گهڻي ۾ گهڻو گهاٽڪ ثابت ٿيندو ان ۾ ڪو شڪ ناهي.

پنهنجي ئي مخالفت پاڻ ڪري پنهنجي اميڇ کي وري وري ٽوڙي سگهڻ جي قوت، هڪ سِيڪ (matured) ۽ گرونگ سافسڪار جي حاصلات آهي. وقت پوڻ سان ليڪڪ جي سؤجهه پوجهه ۽ تجربن ۾ اضافو ٿيڻ سپاويڪ آهي. پوءِ هو ساڳيو ڪالهم وارو ليڪڪ ڪيئن رهي سگهندو؟ محتمل تبديليءَ جو ٻيو نالو وڪاس ئي آهي، ان اميڇ جي تبديلي، وڪاس ئي سڏبو، سافس جي هڪ شاخ ڪهاڻي جي وڪاس تي هڪ هڪ نظر وجهجي.

اڄ جي ڪهاڻي ۽ اڳين ڪهاڻيءَ جا فرق واضع ٿي بيٺا آهن. اهو سڀ ڪم وقت ئي ڪبو آهي. پاوواڊي (جذبات پسندي) زمين کان يٿارٿوواڊي (حقيقت پسندي) ڌراٽل تائين، ڪهاڻي، ايڏي تيزيءَ سان پنهنجا رُخ مٽيا آهن جو پراڻي ڪهاڻي پرمپرا جو ميزان ٽڙي ويو آهي. نئين ڪهاڻي جي تيز رفتار سان پُرانا مُله، رويي ۽ دلچسپيون ڀڄي نٿا سگهن. پوءِ به ان وڪاس سان قدم ملائڻو ٿو پوي.

هنديءَ جي مشهور ۽ مهان ڪهاڻيڪار منشي پريمچند پنهنجي جيوڳ جي اولائي ۽ اهم

جيان گجراتي ۽ مارواڙي ۾ ٻيون واپاري جاتيون آهن. اهي به سڄي ڀارت ۾ ڦهليل آهن سڪ سڄي هندستان ۾ آهن. اهي پنهنجون ٻوليون دوردراز هنڌن تي جتي سندن ٻولي سيکارڻ جو ڪوبه اسڪول نه آهي، اتي ائين جاتين جا ٻار پنهنجي پنهنجي ٻولي ڪيئن سکڻ ٿا. توهان کي اهڙو ڪوبه مارواڙي، گجراتي، مرهٽو يا سڪ نه ملندو جيڪو چوي ته مونکي پنهنجي ٻولي نه ايندي آهي. مونکي سنڌي نه ايندي آهي اهو چوڻ کان اڳ اسان کي شرم اچڻ کپي اسان جو گردن شرم وڃان جيڪي وڃڻ کپي. جنهن ڏينهن سنڌين کي اهو شرم محسوس ٿيڻ لڳندو ان ڏينهن منجهن پنهنجي ٻولي سکڻ جي چاڻ پيدا ٿيندي. چاهه پيدا ٿيڻ سان هو ٻولي سکڻ لاءِ راهه ڳوليندا. ٻولي سکندا - لکندا پڙهندا ۽ ڪم آڻيندا. ان ريت سنڌي ٻولي امر رهندي.

P.O.BOX 89, AJMER-305001.

ساهتڪ اميج ۽ وڪاس

ٽريننگ شپائي

وڪاس ڇا آهي؟

ڇا اهو ممڪن آهي ته زندگيءَ جا ملهه سدائين ساڳي جا ساڳيا رهن؟ ڇا ائين ٿي سگهي ٿو ته ساندھ ڏهه سال، اسانجي جيون جي ڌارا ساڳئي نموني هلندي رهي ۽ ان جو وهڪرو ساڳيو ئي هجي؟ آدرش ساڳيا، رفٽي ڪرڻي ساڳي، شخصيت ساڳي، خيال ساڳيا؟ جيڪڏهن ائين ٿي سگهي ٿو ته ان کي نالو ڪهڙو ڏجي؟ وڪاس يا اوڪاس؟؟ يا ڪجهه به نه؟

جڏهين ڪو رچناڪار، ڏهه سال اڳ لکيل پنهنجي رچنا پڙهي ٿو ۽ ان جو نوع، لهجو، شيواولي ساڳيا نظر اچن ٿا ته هنجي من ۾ سنڌو جو احساس اڃاگر ٿيڻ گهرجي يا استغش جو؟ هر هڪ ليکڪ پنهنجي پانڪ کي، پنهنجو اميج، هڪ تصوير يا سروب ڏيندو آهي. هڪ خاص شخصيت پانڪ جي ذهن ۾ سمائجي ويندي آهي ۽ اهڙي ئي آشا، اهڙي ئي تقاضا هو ان ليکڪ جي لکڻين مان ڪرڻ لڳندو آهي. سچ پچ ته پانڪ ان اميج کي پنهنجي دل جي هڪ ڪٽ ۽ رسي بيڪر ٿي ويندو آهي ۽ ليکڪ پنهنجي هر هڪ لکڻيءَ ۾ ان اميج سان ئي نڀائيندو آهي. جيڪڏهن هنجي ڪا رچنا، ان آشا کي پوري نه ڪندي ته هنن کي ائين لڳندو آهي ڄڻ ته هنن سان قريب ڪيو ويو آهي، ڊوڪر ڏنو ويو آهي! ان منورتيءَ کي پانڪن جي (۽ اسين سڀ پانڪ آهيون) ”ذهني سُستي“ کانسواءِ ٻيو ڪهڙو نالو ڏيئي سگهجي ٿو. جيڪڏهن هو، هڪڙي ليکڪ مان سدائين، هڪ ئي نموني جي مانسڪتا ۽ هڪ ئي ويچارڌارا جي اميد رکندا ايندا ۽ ٻيو ڪجهه ملڻ جي حالت ۾ هنن کي جهنگجلاشت ۽ نراشا ئي ٿيندي؟

ٿيندي آهي. جهڙي ريت زبان جي بنا انسان گونگو ٿئي ٿو. هو ڪجھ به ڳالهائي نه سگهندو. اظهار ڪري نه سگهندو. اهڙي ريت پنهنجي ٻولي کان سواءِ سڄي سنڌي جاتي گونگي ٿي پوندي. پاڻ کي عقلمند سمجهندي به اسان جي سنڌين هي عقل جون ڳالهيون ڪونه سمجهيون آهن. سڀ کان وڏو دوش اسان سنڌين ۽ نئين ٿيڻ جي ماتائين جو آهي. اڄ جي سنڌي ماڻه پنهنجي ٻار کي سنڌي نه ٿي سڳاري ته هو ڳالهائيندو ڪٿان؟ اڄ اسان مٿان انگريزيت جو پوت سوار آهي. سرڪار اسان کان سنڌي ڪونه ٿي ڇڪائي بلڪ سرڪار ته سڀ سهوليتون اسان کي سنڌي سکڻ لاءِ ڏنيون آهن. سنڌي اڪاڊميون کوليون آهن. سنڌي ڪتابن تي انعام ٿا ڏين. سنڌي اسڪول کولي ڏيڻ لاءِ تيار آهي. ليڪن اسان هينئر پاڻ سنڌي کي ڇڏي انگريزي جي پٺيان پيا آهيون. انگريزي انيڪ هنڌن تي سنڌي اسڪول بند ٿي ويا آهن ۽ ٻين هنڌن تي سنڌي اسڪول بند ٿيڻ جي تياري ۾ آهن. ان جو ڪارڻ اهو آهي ته سنڌي ٻارن جو تعداد وڃي ٿو گهٽجندو.

اهڙي حالت ۾ هينئر اسان سنڌي پاشا جي پريمين اڳيان اهو مسئلو آهي ته اسين سنڌي ٻولي کي امر ڪيئن ڪريون؟ ان لاءِ ڪهڙا آپاءِ وڌون؟

چاهه پڻدا ڪرڻ - سنڌي ٻولي کي امر رکڻ لاءِ اسين پنهنجي سنڌي ڀائرن ۽ سنڌي ٻولي لاءِ چاهه پڻدا ڪريون. چاهت تڏهين پڻدا ٿيندي جڏهين هو پنهنجي ٻولي جي اهميت سمجهندا. چاهت ٿيڻ کانپوءِ لکڻ ۽ پڙهڻ ۽ ڳالهائڻ لاءِ راهه به پڻدا ٿيندي. اڄ جي اسڪول بند ٿي ويا آهن سي وري به کلي سگهندا. چاهه پڻدا ڪرڻ جو ڪم سنڌي اڳواڻن سنڌي ماسترن، پروفيسرن، ڊاڪٽرن، وڪيلن، سماجڪ ڪم ڪندڙن جو ته آهي ئي پر انهن سڀني جي پيٽ ۾ هن وقت سنڌي سماج مٿان اثر سنت مهاڻائين جو وڌيڪ آهي. سنڌين ۾ ڌارمڪ ڀاونا ٻين جي پيٽ ۾ وڌيڪ آهي. هو سنتن اڳيان لمسڪار ڪن ٿا، جهڪن ٿا ۽ سنتن جي آڳيا جو ٻالڻ ڪن ٿا. اڄ جيڪڏهن اسين سڀني سنتن مهاڻائين کي اهو ذهن نشين ڪرايون ته سنڌي جي سڀني سنتن جو ساهتيه وائي ته سنڌي لاءِ آهي. ساڌو واسواڻي جو نوري ڳرڻ، سوامي ٿينون رام جو پريم پرڪاش ڳرڻ، سامي جا سلوڪ، شاهه صاحب جون رچنائون، سوامي بودراج جون رچنائون وغيره سڀ سنڌي ۾ ئي آهن. جيڪڏهن سنڌي پڙهڻ وارا ۽ سمجهڻ وارا هوندا ته اهي رچنائون اهو وهنديون نه ته بيڪار پيئون هونديون. انگريزي هر ساڌو سنت پنهنجو اهو فرض سمجهي ته هو پنهنجي هر ڪٿا عيوتن م هر روز سنڌي ڀائرن پيئرن کي سنڌي ٻولي جي اهميت سمجهائي ۽ منجهن سکڻ لاءِ چاهه پڻدا ڪري.

سنت ۾ هر ٽڪائي ۽ مندر ۽ گرمڪي ۽ هندي (شاستري) اکر سڳارڻ جو بندوبست هيو. گرمڪي ۽ هندي لاءِ الڳ اسڪول ڪونه هيا جن ۾ اهي ٻيئي ٻوليون سکڻ جي چاهه هئي اهي ان ريت سکندا هيا. ان ڪري هينئر هندوستان ۾ جتي جتي سنڌين جا مندر ٽڪاڻا ۽ آشرم آهن اتي سنڌي سکڻ لاءِ ڪلاس کوليا وڃن. ان کان سواءِ هر شهر ۽ جيڪي به سنڌي پنڄاڻتون آهن سي پنهنجي طرفان ٻارن کي سنڌي سڳارڻ جو بندوبست ڪن. سنڌي ڌرم شالائن ۾ راتري شالائون کولي سنڌي سڳاري سگهجي ٿي. گهرن ۾ ماڻه پنهنجن ٻارن کي سنڌي سڳارڻ جو انتظام ڪري سگهن ٿا. آءٌ چوندو آهيان ته نراش ٿيڻ جي ضرورت نه آهي. اهو سڀ ڪم ٿي سگهي ٿو. سنڌين

سنڌي ٻوليءَ جي وڪاس جا ڪي آيا

□ نانڪرام ايسراڻي

سنڌي ٻولي امر رهي هڪ نهائت ئي دلڪش نعرو آهي سنڌيت جي هر سماروڻ ۽ هر سميلن تي لڳايو ويندو آهي. ليڪن ان هوندي به سنڌي ٻولي ڏينهن پوءِ پنڌي ٻوندي پيئي وڃي. سنڌي ٻولي امر رهڻ بجاءِ مرڻ طرف تڪڙيون وڌائڻي رهي آهي. ائين ڇو آ؟ ديش جي اٺيڪ حصن جو هر سال دؤرو ڪيان ٿو. الڳ الڳ جاتين جي ماڻهن وچ ۾ وڃان ٿو ليڪن ڪٿي به ٻوليءَ کي امر رهڻ جو نعرو لڳندو نه ٻڌو اٿم. ان هوندي به پنجابي، هندي، مراڻي، گجراتي، ٿامل، ٽيليگو، ڪنڙ، بنگلا، آريا، آسميا وغيره، ديش جون ٻيون جيڪي به ٻوليون آهن سي مرڻ ڪونه ٿيون، بلڪ وڪاس ڪري رهيون آهن. سنڌيءَ وانگر هن ديش ۾ انگريزي سنسڪرت اردو عربي وغيره ٻيون اهڙيون ٻوليون آهن جن جو هن ديش ۾ آزادي کان پوءِ زبردست وڪاس ٿيو آهي. اهي ٻوليون مرڻ ڪونه ٿيون. انهن جي امرتا لاءِ ڪي نعرا ڪونه ٿا لڳن ليڪن ان هوندي به انهن ٻولين جو وڪاس جاري آهي. ليڪن سنڌي ٻوليءَ جو وڪاس ڇو رُڪجي ويو آهي؟ نه رڳو ايترو پر ڊڪ سان ٿو ڇوڻو پوي ته اڄ سنڌين کي سنڌي سکڻ لاءِ، سنڌي لکڻ پڙهڻ ۽ ڳالهائڻ لاءِ ڇوڻو ٿو پوي، سمجهائڻو ٿو پوي ۽ ان لاءِ سنڌي سميلن ٿا ڪرڻا پون، سميلن ۾ پرستاءُ پاس ڪري سنڌين ٻارن کي سنڌي سکڻ لاءِ اپيلون ٿيون ڪرڻيون پون. ڪيڏي نه ڏک جي ڳالهه آهي!

هينئر اچو ته ان جي ڪارڻن تي ويچار ڪريون. ملڪ جي ورهاڱي سبب جا پڙهي سنڌ کان لڏي آئي سا پاڻ سان سنڌي ٻولي ڪٿي آئي. سنڌي ساهتيه به پاڻ سان ڪٿي آئي. جتي جتي به سنڌي ويا سنڌيت جون بستيون ٺهيون. اتي سوڌ سيڪڙو سنڌي اسڪول ڪليا ۽ سينيٽي ٻار جيڪي اسڪولن ۾ داخل ٿيندا هئا اهي سنڌي پڙهندا ويا. اهو سلسلو ۱۵ - ۲۰ سال هلندو رهيو. ان کان پوءِ ڏيري ڏيري اسان سنڌي ٻولي کي پڙهڻ ڇڏيندا وياسين. سنڌي ٻولي ڪهڙي ڪم ايندي؟ اسان کي هاڻ هت هندوستان ۾ رهڻو آهي ته هندستان جون ٻوليون سڪڻيون پونديون. اسين ٻارن مٿان هڪ ٻوليءَ جو وڌيڪ ٻوجھ ڇو وڌايون وغيره جهڙين ڀاونائن سنڌي ماڻهن ۾ واسو ڪيو. اسان اهو سمجهڻ ڇڏي ڏنو ته سنڌي اسان جي مائٽر پاشا آهي. اسان جي وڏن جو ورثو آهي. اسان جو سمورو ساهتيه ان پاشا ۾ آهي. سنڌي پوريءَ طرح وڪاس ٿيل ٻولي آهي. اسان جي مٿان سنڌي پاشا کي جيوت رکڻ جي ذميواري آهي. اسان کي جي ڪڏهين سنڌيءَ جي ناڻي پنهنجي الڳ هستي هند ۾ قائم رکڻي آهي ته اسان کي سنڌي ٻوليءَ کي جيوت رکڻو پوندو. اسين اهو به ڀلجي رهيا آهيون ته جهڙي ريت زبان جي اهميت شريهر اندر آهي، اهڙي ريت ٻوليءَ جي اهميت جاتي لاءِ

ٻيو دور يعني سنڌي ڪهاڻي^۲ جو هي رومانئڪ دور به اٽڪل ڏهه سال کن هليو. يعني سال ۱۹۶۱ کان ۱۹۷۰ تائين. جئن پهرين دور يعني ترقي پسند دور به. ماهوار ادبي مخزن نئين دنيا پنهنجو پارٽ خوب ٺاهيو. تيئن وري هن رومانئڪ دور ۾ ماهوار مخزن "ڪونج" سٺو پارٽ ادا ڪيو. ان کان سواءِ ڪهاڻي رسالي هن دور کي وڏي هٿي ڏني.

ورهاڻي کان اڳ واري سنڌي ڪهاڻي جي نمورتي هئي - آسانند مامتورا، امرلل هنگوراڻي ۽ نادر بيگ ته ترقي پسند دور جي ڪهاڻي^۲ جي نمورتي هئي - آئند گولائي، گوبند پنجابي ۽ گوبند مالهي. ته سنڌي ڪهاڻي^۲ جي رومانئڪ دور جي نمورتي هئي - موهن ڪلپنا، گنو سامتاڻي ۽ لال پشپ.

سال ۱۹۷۰ کان وٺي اٽڪل سال ۱۹۸۰ تائين واري عرصي ۾ سنڌي ڪهاڻي^۲ جو رومانئڪ دور ڇٽڪ پورو ٿي چڪو هو ۽ سنڌي ڪهاڻي^۲ هڪ نئون موڙ ورتو هو. جنهن کي ڪن ڪهاڻي به سڏيو ته ڪن ان ڪهاڻي^۲ کي من وينا جو نالو ڏنو. بس ليڪڪ پنهنجي من ٿي من اندر ڇا ٿو محسوس ڪري ان جو چتر هن ان وقت جي ڪهاڻين ۾، انند ڪيماڻي، شياڻ جئسنگهاڻي ۽ ڪن ٻين ڪهاڻيڪارن ان نموني جون ڪهاڻيون لکيون. پر هي دور ايترو لوڪ پري ڪونه ٿي سگهيو. جيتوڻيڪ ڪهاڻيون ڇڏي انداز ۾ لکجي ويون آهن.

هن دور ۾ ٻيا به ڪي ڪهاڻيڪار پيدا ٿيا، جن سنڌي سماج جي وچولي طبقي جي روز مرف جي زندگي^۲ جون جلمڪون پنهنجن ڪهاڻين ۾ ڏنيون آهن، جن ۾ ايشور چندر جو نالو اول ۾ ڪڍي سگهجي ٿو.

سال ۱۹۸۰ کان سال ۱۹۹۰ تائين بس ائين ڪهاڻيڪار ڪهاڻيون ته لکن ٿا ۽ سٺيون ٿا لکن. پر اهي ڪنهن خاص واد يا ازم يا ويچار کي پيش نٿيون ڪن.

هن دور جي ڪهاڻين ۾ شهري زندگي، وچولي ڪٽنب جي مالي محبوري، نون شلھوڪارن جي رهڻي ڪرڻي جو چتر آهي. ڪي نوان ڪهاڻيڪار به اُسريا آهن، پر اهي ايترو اثر ڏاڍو نه آهن جو اهي الڳ طور پنهنجو پاڻ ڳٽائي سگهن.

سنڌي ڪهاڻي^۲ جا اهي مکيه چار دور ليکيا ٿا وڃن. ها هڪ ڳالهه ضرور ڏٺي ويئي آهي - هڪ دؤر جا ڪهاڻيڪار ٻئي دؤر ۾ ڇٽڪ لکن بند ڪري ڇڏين ٿا. سواءِ ڪن ڳاڻ ڳڻين جي، ڪي وري ڪڏهن نه ڪڏهن ڪا ڪهاڻي لکي ڇڏين ٿا. پر اهي ائين ڇٽڪ تنڊ مان اٿيا هجن ۽ وري چادر ٽاڻي سمهي پون.

سنڌي ڪهاڻي^۲ هاڻ جيئن تيئن پوءِ وڃي ٿي گهٽ لکبي. جيڪو وهڪرو پهرين هو سو هاڻ ڪونه رهيو آهي. ڪڏهن ڪڏهن ائين ٿيندو به آهي.

هاڻ سال ۱۹۹۰ کان پوءِ ڇا ٿو ٿئي. ڪهڙو دؤر ٿو اچي اهو ڏسڻو آهي.

ان مجموعي ڄڻڪ سنڌ جي اصلوڪي ڪهاڻي لکندڙن ۾ وشواس پيدا ڪيو ته هو به ڪو گهٽ ڪونه آهن. هنن جو ٻين ٻولين خاص طور اردو ۽ هنديءَ مان ڪهاڻيون ترجمو ڪري سنڌي ۾ آنديون وينديون هيون. هاڻ اصلوڪيون ڪهاڻيون اچڻ لڳيون. بس پوءِ ته بهاري ڇاپڙيا اصلوڪين ڪهاڻين جا مجموعا ڇپايا، ته ٻيا به ان قسم جا مجموعا نڪتا. سوشلسٽ سنڌ وغيره. انهن ۾ جدا جدا ليکڪن جون اصلوڪيون ڪهاڻيون آهن. ان سان گڏ شيخ اياز جي ڪن چونڊ ڪهاڻين جو مجموعو "مفيد وحشي" به نڪتو. اهو عرصو سال ۱۹۴۱ کان سال ۱۹۴۶ تائين هليو. اهو عرصو ڄڻڪ سنڌي ڪهاڻيءَ جي جنم جو ۽ بانڙڻ پائڻ وارو هو. ته ايتري ۾ ديش جو ورهاڱو ٿيو - سال ۱۹۴۷ ۾.

ورهاڱي بعد سال کن ته خاموشي رهي. ڪي ايڪڙ پيڪڙ ڪتاب نڪتا، ته ڪهاڻيون به لکيون ويون.

پر سال ۱۹۵۰ کان وري هڪ نئين لهر لڳي ۽ سنڌي ڪهاڻي اڳتي جو وڌي ته بس وڌندي هلي. ها، سنڌي ڪهاڻي، اصلوڪي سنڌي ڪهاڻي. جا دنيا جي ڪنهن به ٻوليءَ جي ڪهاڻيءَ سان برميچي سگهجي ٿي.

ورهاڱي بعد واري ڪهاڻيءَ کي اڄ تائين ڪن جدا جدا دورن ۾ سهوليت جي خيال کان وراهي سگهجي ٿو. جيئن ته،

۱. سال ۱۹۵۰ کان ۱۹۶۰ تائين ترقي پسند ۽ ملڪي سک جو دور.

۲. سال ۱۹۶۱ کان ۱۹۷۰ تائين رومانسڪ دور.

۳. سال ۱۹۷۰ کان ۱۹۸۰ تائين حقيقت پسند دور.

۴. سال ۱۹۸۰ کان ۱۹۹۰ تائين سنڌيءَ جي اُڪهاڻي ۽ نوان تجربا.

ورهاڱي بعد نه فقط سنڌي عوام بلڪ سنڌي ليکڪ به هن نئين فضا ۾ اچي ويا. ٻين ٻولين جي ادب جو اڀياس - نئين حالتن جو هئڻ. ان سنڌي ڪهاڻيڪارن تي اثر وڌو. سنڌي پناهگير ڪئمپن ۾ ڪيئن ٿا گذر ڪن، ۽ آيل مشڪلاتن کي همت سان منهن ٿا ڏين، ان جو چتر ان وقت جي ڪهاڻين ۾ بخوبي ظاهر آهي.

تازو تازو پنهنجو ملڪ ڇڏي، پنهنجي جنم ڀوميءَ کان جدا ٿي هنن حالتن ۾ اچڻ سان پنهنجي زمين جي ياد به ان وقت جي ڪهاڻين ۾ آهي. ان سان گڏ تنهن وقت سياسي حالتن جو اثر به ان وقت جي ڪهاڻين تي آهي. ان دور ۾ ڪيترائي نوان ڪهاڻيڪار ۽ نوان ليکڪ پيدا ٿيا. جي اڳتي هلي پنهنجي اهميت تمام شدت سان جٽائي سگهيا آهن.

مان هت ڪن ليکڪن جا نالا ڄاڻي وائي نٿو ڏيان، جو ڀل کان ڪو رهجي ويندو ته اجاڻي مان هت ڪن ليکڪن جا نالا ڄاڻي وائي نٿو ڏيان، ان ڪري فقط سنڌي ڪهاڻيءَ جي اوسر جوڻي ٿو ذڪر غلط فهمي پيدا ٿيڻ جو انديشو آهي. ان دور ۾ سنڌيءَ جون ڪي ليکڪائون به پيدا ٿيون. جي ڪنهن به نموني ڪو گهٽ ڪونه ڪريان. هن دور ۾ سنڌيءَ جون ڪي ليکڪائون به پيدا ٿيون. جي ڪنهن به نموني ڪو گهٽ ڪونه آهن. بلڪ ٻه رتيون سرس ٿيون آهن.

سنڌي ۽ جي ننڍي ڪهاڻي

□ ڊاڪٽر نارائڻ ڀارتِي

ائين جي ڪهاڻي جي وصف وجهي سمجھائجي يا پڙهجي ته چڱائي صفحا ان ۾ لڳي وڃن، پر جي ٿوري ۾ ائين چئجي ته ڪنهن هڪ وڏي زندگي جي ڪنهن پهلو، ڪنهن هڪ گهٽڻا کي ڪلٽمڪ ڀنگ سان ورنن ڪجي ته اها ڪهاڻي آهي. ڪهاڻي ته جدا جدا دورن مان لنگهي آهي. ڪڏهن هن سکيا ڏني آهي، ڪڏهن سماج جو چتر چٽيو ته ڪڏهن ڌرمي وشواس کي پڪو پختو ڪيو. - ۽ اڄ ڪهاڻي جي وصف ڪافي دور لنگهي اُڪهاڻي جي درجي تي پهتي آهي. سنڌي ڪهاڻي به گهڻو ته انهن دورن تان گذري آهي، پوءِ ڪٿي گهڻو ڪٿي ٿورو.

اڄوڪي سنڌي ڪهاڻي جو جنم ڪو گهڻو اڳ ڪونه ٿيو آهي - مان هت سنڌي لوڪ ڪهاڻي جو ذڪر ڪونه ڪري رهيو آهيان - پر اڄوڪي سنڌي ڪهاڻي جو.

سنڌي ۾ پهرين اصولي ڪهاڻي جا لکي ويئي يا اڄ ذڪر هيٺ اچي ٿي اها سنه ۱۹۱۴ ۾ ڪاڪي لالچند جڳتيائيءَ جي خُر مڪيءَ جا آهي. ان بعد ڪيتريون اسلوڪيون ڪهاڻيون لکيون ويون آهن، پر سچ پچ جا رفتار سال ۱۹۳۰ کان شروع ٿي، ۽ جا رفتار اڃا سوڌو هلندي پئي اچي ته پوءِ سال ۱۹۳۰ کان ئي سال ۱۹۳۰ ڌاري سنڌي ڪهاڻي ۾ هڪ ثمرورتي پيدا ٿي، جنهن ۾ آسانند مامتورا، امرلال هنگڙواڻي، نادر بيگم آهن. آسانند مامتورا انسان اندر کي ظاهر ڪيو. انهن ڪهاڻين کي منرو گيانڪ ڪهاڻيون به چئي ٿو سگهجي. سندس ڪهاڻين ۾ ڳنوارڻ اهڙي قسم جي ڪهاڻي آهي.

امرلال هنگڙواڻيءَ پنهنجي روزمره جي زندگيءَ ۾ جيڪي ڳڻو وائڻو ۽ پٿر، انهن گهٽڻائن، شخصن کي چترت ڪيو. ادو عبدالرحمان ۽ ٻڍيءَ جي پاڇهه اهڙي قسم جون ڪهاڻيون آهن. نادر بيگم وري مسلم حيات تان ڪهاڻيون ڪڍيون ۽ پاٿر به اهي ڪڍيا.

سال ۱۹۳۶ ۾ سچي ديش اندر ترقي پسند جو دور آيو. ترقي پسند ليکڪن گڏجي جماعتبندي ڪئي. ان جو اثر سنڌي تي به پيو - پر پهرين ترجمي دوران - پر هت سوال سنڌي جي اصولي ڪهاڻيءَ جو آهي. انهن اصولي ڪهاڻين جو پهريون مجموعو نڪتو "ريگستاني ٿول" ان مجموعي ۾ ڪنهن هڪ ليکڪ جون ڪهاڻيون ڪونه هيون بلڪ جدا جدا ليکڪن جون. اصولي ڪهاڻيون گڏ ٿيل آهن. گوپند مالهيءَ جي اصولي ڪهاڻي آهي ته ليکو تلسيائيءَ جي به. سوڀو گيانچنداڻيءَ جي ڪهاڻي آهي ته گوپند پنجابيءَ جي به.

هو هڪدم مٿي ويٺي. سائين سچيڏنو هن کي ڏسي چيو، "بسم الله اسانجا طبيب اسانجا
حڪيم اچي ويا،" هڪدم ٽپ ڏيئي اتي ڪڙو ٿيو ۽ نوبتو ۽ تازو ٿانو ڏسڻ ۾ آيو.

نياز ۽ نثرت

سچل نياز ۽ نثرت جو سائين هو. چيو اٿس :-

نگڙا نمائي دا، جيوين تيوين پالڻا،
ميري آهيان، مندي آهيان، بيشڪ بندي آهيان
ڇڪين ميڏا ڇولڻا، عيب نه ڦولڻا
پيئي مان پٺاري، لڳي ٿيڏي لاري،
جوڳي نال جالڻا، اسان ول هي آوڻا،
يار سچل تون، لتڙي ڪشالي،
گھونگھت ڪولڻا، ٻه ٻه ٻولڻا.

"آ پانهن جي پانهي، آهيان عيبدار سچل،
عمر سچائي ڪوڙ ڪمايم، بخش مونکي اهو جاني
روز ازل ڪون، ابد تائين، آهه ڳچيءَ منهنجي ڳاني
ڏوهه ڏنگايون ڏس نه منهنجون، محب ڪرين مهرباني،
ڪيئن سچو ڇي دل سان دلير، دوست ڪيو ديواني،"

30-B/3 M.G.Nagar,

Chembur, Bombay-400074

مومل:

هي جو ٿيڻو هو، سو اکر ميٽيندو ڪوئڪو
هٿيرو زهر زبان سان، من ڳالهين ڪيڻو هو.
ٻا ته پائڻون پهڻو هو، مون کي زير زمين جي.

مارئي ۽

ماروڙا ماندي، آله اوھان ري ڪا آھيان !
سُڪيا آئين ساڻھ ۽، هت بند رھي باندي
هت قسمت قيد اللھ جي، هي اڃانڪ آندي
آھيان اوھان جي ڳالھ ڪون، ويل نه ڪنھن واندي
چڱي ٿي چاندي، اينديس لوڻي وڻي لوھ ڏي

ھير رانجهو ؛ رانجهو ھير جي عشق ۾ تخت چڙھي ويڙاڳي ٿيو هو.
انسان بہ دنيا جي عشق ۾ پنھنجو حقيقي تخت وڃائي ويٺو آھي،

مالڪ تخت هزار جو، رانجهو آ راجا
ڏکڻ جا ڏاجا، لکيا ھيم لوح ۽.

راڳ جو شوق

سچل راڳ جو بيحد شائق هو. راڳ ڏي اصل کان واغب هو، تنبورو کڻي ڳائيندو به هو. راڳ
راڳرين جي ڌري پُري ڄاڻ هئس. راڳ سندس روح جي راحت ۽ دل جي دولت، من جي موح هو.
مستيءَ جي حالت ۾ ناچ به ڪندو هو. راڳ چريو ته بيخوديءَ ۾ اچي ويندو هو ۽ شعر چونڊو ويندو
هو.

مرزا علي بيگم جو چوڻ آهي :- هڪڙي پيري سچل صاحب ضعيف ٿي، لڙهي ويو. سخي
قبول محمد کي سندس حسن پرستيءَ ۽ راڳ جي شوق جي ڄاڻ هئي، تنهن مير رستم خان کي
چواڻي موڪليو ته ڪي خوبصورت ڳائڻيون روانيون ڪريو. انهن کي هار سينگار ڪرائي اوچتو
سندن جاءِ ۾ آندائون ته انهن کي ڏسي، سچل اهڙو ته خوش ۽ سرهو ٿيو، جو ٽپ ڏيئي اٿيو ۽ هنن
جي راڳ تي نچڻ ۽ ٽپڻ لڳو ۽ بلڪل چڱو ڀلو ٿي پيو.

ڪي چون ٿا ته لاڙڪاڻي جي جيوڻي ڳائڻيءَ ٻڌو ته ميان سچيڏنو بيمار آهي، سو وڃي
پڇي اڃانس ۽ مجرو به ٻڌائينس. هو سينگار ڪري پشواز ۽ چيرون پائي درازن ۾ آئي ۽ پڇيائين
ته سچيڏنو ڪٿي آهي؟ طبيبن ۽ فقيرن چيس ته، ”سچيڏنو سخت بيمار آهي.“

مان قري ڪيئن غلام ٿي آيو آهيان.

"اتم اهو ارمان، ڇا منجهان هت ڇا ٿي آيس
ڇاڪر ٿيس نه ڄاڻان ڇا کان، صحيح هوس سلطان،
شاهي هيٺ شان، دلبر پنهنجي ديس ۾،
سچل آيس اوچتو، ڪٿي سورن جو سامان،
ڇا منجهارون ڇا ٿي آيس، اهو اتم ارمان،
حيرت ۾ حيران، مونکي هير هتي ڪيو."

سچل به شاهه وانگر سسئي، مومل، نوري ليلا، ماروئي، ٻيجل جا مثال ڪنيا آهن - وڌيڪ هير
رانجهو ۽ جو قصو ڪنڊو اٿس. مڙيندي هنن مان روحاني معنائون ڪڍيون اٿس

سسئي :

پنهون پنهنون ٿي ڪريان، آءُ پڻ پنهنون پاڻ،
اديون اٿيس اڃاڻ، ڇو ڪين پروڙيم پاڻ ڪي
پاڻ ئي پنهل آهيان، ڄاڻو ڪونه پيو.
ظاهر منهنجي ذات ڪي، ڪيچين پاڻ ڪيو
سچل سارو سچ ٿيو، وڇوڙو ورهه ويو

نوري :

راجا راضي ٿيو ته مهاڻا سڀ امير ٿي پيا،
ڏٺي به جن تي راضي ٿئي نٿن ڪي نوازي
ڇوليون جنهن ڇٽ هيون، اڄ ٿيون لاهين لائو،
جتيون جڙائو، پايو وتن پير ۾،

ٻيجل :

لوڪن لڪ نه ڪائي، سالڪ ڪي سمجهي،
راجا ڪي رمزن، چارڻ جي چريو ڪيو،
سهڻي :

جيئن دل دلي سان، ساهڙ ڪين سڄو،
ڪڇو ٿيس، ڪڇو تا، ساهڙ پڳس سير ۾،
يعني جيسين سرير سان پيار آهي، تيسين الله نه ملندو
ان مان معلوم ٿيو ته هو اڇيو اوڪي ۾ ملي.

"پريان سندي پار ڏي، پنڌ عجائب آهي
گهروئي سوگهه، مٿي در دوست جي
مارڳ مران مثال، دعا ڪريجو جيڏيون.
هوت ههڙي حال، مانُ مٿان مون هٿ ٿئي.

گيتا ۾ چيل آهي ته اتمڪ ديس ۾ وچتر وايو منڊل آهي، جنهن جو وستار انساني ٻوليءَ ۾
ڪري نه ٿو سگهجي، اتي رڳو ايشوري جوت آهي. هن سنسار جو شور شغل اتي ڪانهي، نڪو راڳ
روپ، نڪو صورت،

سچل به ساڳيو ئي ڏڪر ڪيو آهي :-

نڪا صورت ائين، نڪا تار تتوار،
نڪو ڏسڻ وارو، نڪا سُرت ستيار،
لٽا شور مٿمار همزم (سپ) حق ٿيو.
خود شناسي ۽ پنڌ ٿوڙڻ.

سچل جو سارو ڪلام خود شناسي يعني پاڻ سڃاڻڻ جي خيال سان سرمشار آهي، انسان پاڻ
سلطان آهي ۽ سحدي هي لائق، ڇو ته پاڻ ئي خالق آهي، خدا انسان جي روپ ۾ پنهنجو تماشو
پاڻ پسڻ آيو آهي.

"عشقون تي انسان، آيو سيلڻي سير تي،
صورت ۾ آدم جي، آدم دم مهمان
سچا اتون سلطان، سگر سچ سڻايو."

اسين خيالن جي قيد ۾ جڪڙيا پيا آهيون. انسان کي اهي زنجير ٽوڙڻ گهرجن، پوءِ هو
پنهنجو شان سڃاڻندو، اسانجي مشڪلات اها آهي ته جڏهن به روحاني فڪر ۾ يا عبادت ۾ ويهون
ٿا، تڏهن اسانکي نفاق وارو خيال پيو سٽائي.

"جڏهن ويهين فڪر ۾ خاصو ڪري خيال
تڏهن فرق وارا في الحال بند ٻڌئي وڃ ۾."
هتي ٻاهرين پاڪيزگي نه گهرجي، پر روحاني خمار.

مڪيه ارمان

سچل هميشه فڪر ۾ نظر ايندو هو ۽ اداس لڳندو هو. اهوئي ارمان هوندو هوس ته سلطان

هندڪي ٻوليءَ ۾ گيان

سچل روحاني گيان هندڪي ٻولي ۽ ديوتائن جي روپ ۾ ٻه ڏٺو آهي، اها سندس بي تعصبيءَ جي جبري شاهدي آهي،

"پوڄاريءَ جي پارڪو، مهاديو تن من،
گونگا گم رهن، ٻڌن ڏسن ڪين ڪي،"
پورب سندا پير لاهوتي ڪئي ويا،"

گر ناري ڪنڀير سچا گم گر گيان ۾،
جاڏي پورب پنڌ تڏي آلم نه وڃڻو
هي هنن جو هنڌ، منهنجو پنڌ هنگلاج ۾

سچل جو دور -

سچل سائينءَ جي دور ۾ سياسي چڪتاڻ اڳري روپ ۾ نمايان هئي، خاص طور نادر شاهه جي رتو ڇاڻ، لٽ مار، ۽ ساليانو ڏن چڪاڻڻ وارو ڍنگ مغلن جي هستيءَ کي نيست نابود ڪري ڇڏيو هو، سنڌ ۾ به ٽالپرن ۽ ڪلهوڙن وچ ۾ چڪتاڻ هئي، سرحدن تي سلامتي نه هئڻ سبب ڌارين جو مڪو مٽل هو، هندستان وانگر سنڌواسين کي به فرنگين جو خطرو هو، سندن جاسوس سنڌ ۾ به پکڙيل هئا، ان ڏانهن اشارو ڪندي سچل سائين هڪ بيت ۾ چيو آهي:

اولهه سج نه الهی، مٿاڻ ٿئي اوڀر،
ميڙي ويندو مغربي، تاريخي ۾ تير،
ڇڏي ويندو ڇپرين، ڏونڊن سندا ڏير،
مري ڏين ٿا مام ۾، ماڻيڪي مٿير،
وجهه اٿئي وجهه پاڻ ۾ هيڪڙائيءَ جي هير
ناسي دي ناخير، نيٺ پوءِ نابود ڪر.

روحاني راهه

روحاني راهه يعني آتمڪ مارگ ته نهايت ئي اوکو آهي، ان تي چڙهندي جي مرڻ ٿا، تن جو نصيب اعليٰ آهي،

"جي تون مارگ تي مريڻ وڏا طالع (بخت) تو
سانول (جانب) ساڳيو سو، مٿان تون هٿ مڙهي،

تڪا مسجد تڪيو، تڪو ٽڪاڻو
 تاتاي ٽئين ٿاڻو جاتي "مون" "تون" ناهه ڪا
 مذهب مور نه مڃيان، مان مشري منجهه مدام."
 ان جو اهو مطلب نه آهي، ته سچل اسلام کان منڪر هو. ساف اڪرن ۾ چيو اٿس :
 پنج ئي وقت نماز پڙهه، تون سر نچائي چو ڪلام.

هو صحيح معنيٰ ۾ مسلمان هو، نه فقط نالي ۾. اسلام جنهن جو مطلب آهي حق کي تسليم
 ڪرڻ ۾ رضا تي راضي رهڻ، ان جو هو پورو پورو پيروي ڪندو هو. هنجو عقيدو هو ته مذهب آهي
 الله سان فيڪڙائي حاصل ڪرڻ جو وسيلو. پاڪ پروردگار کي رسڻ جي راهه، انسان ذات بلڪه
 ڪائنات ان خالق جي لپايل آهي.

"الف مون آدم ٿيو، ڪري هنگامو ٿيل،
 هندو مومن سو ٿيو، ڀول نه پئي ڪنهن ڀل"

الڪري پيد پاؤ، وير وروڌ وڌيا جهڙو جهڙو ڇا جو.
 "تو بوائي وصل ڪردن اميدي،
 نيا بوائي فصل ڪرون امدي.

تون ميلاپ لا آيو آهين ۽ نه جدا ڪرڻ لا^۶
 "ڪي مذهب من مون، ساجهر ساڻ سويل،
 هندو مومن سان ملي، محبت جا ڪر ميل.
 متان ٿئي اوڀل، اولهه سج نه آهي،
 شاهه عبداللطيف به چيو آهي :

"روزا نمازون، اي پڻ چڱو ڪم،
 او ڪو ٻيو فهم، جنهن سان پسي پرين ڪي

سچل سائين^۷ واکي رواجي طور مذهب جي خلاف سمجهيو ويندو آهي. پر اها اڻڄاڻائي
 آهي. سندس ڪلام ۾ ڪٿي به مذهب جي مخالفت جو ڪو به اشارو ڪونه ٿو ملي. بلاشڪ هن مذهب
 جي غلط روايتن ۽ تعصب کي ننڍيو آهي. هن ان ڳالهه تي زور ڏنو آهي ته مذهب يا ڌرم جو صحيح
 روح انسانيت آهي. نيم ملا، نيم پٽڻ ئي آهن، جن پنهنجي پيٽ پوڄا ۽ مطلب خاطر چرخي کي
 الٽو ڦيرو ڏيئي ڪٿي دنيا کي گمراهه ۽ پريشان ڪيو آهي.

سچل به هڪ هنڌ چيو آهي : طالب کي مرشد کان اهوئي معلوم ٿئي ٿو ته جيڪي ڏسجي پيو ، سو مڙيوئي حق آهي. طالب کي هر دم جي حال ۾ رهڻ گهرجي. "انا الحق" چوڻ جڳائي. ٻئي هنڌ چيو اٿس :

هي سڀ حسن جمال اسانجو جنهن ۾ پاڻ پياسين ،
ڏوهه ثواب کان آڃا ٿي ، پوءِ سچل بيا ٿياسين.
عجب ته اسانجو جسم ئي خدا جو محل آهي. پوءِ به اسين وتون سندس جستجو ڪندا. اهو هڪ اهڙو عجب آهي ، جهڙو خدا خدا کي ڳولهي.

جيئن سچ آهي پريشان ، سوئي ڳولهي سچ کي ،
مچلي جيئن آب سان ، آب پهچي طغيان (چوليون)
تارو پچي نجم (تارو) کي ، شاهه ڳولي سلطان ،
هو مڙيو ئي پاڻ ٿيو ، ڪير ٿيا حيران.
سچو ڪجي صفت ۾ ، اهو باريءَ ڪيو بيان

مذهب جي ٻنڌڻ کان آڃو

سچل مذهب جي ٻنڌڻ کان پائڪي آڃو رکيو ۽ ظاهري مذهبي رسمن ۽ رواجن کي اهميت ڪين ڏنائين، چيو اٿس :

"ڏسو عشق جو انصاف ، سڀئي مذهب ڪيائين معاف.
مڪي وڃڻ ڪيهو ، تن اندر طواف."
سچل جي خيال موجب مذهبن ۽ ڌرمن جي ڪري ئي غلط فهميون ۽ مونجهارا پيدا ٿيا آهن.
"مذهبن ملڪ ۾ ماڻهو منجهايا ،
اوڏا ڪين آيا ، عقل وارا عشق کي"

آهي سڀ خدائي خدا ، پوءِ ڪير ٿو ڪنهن سان اڻٻڌت ڪري.
سچل رام رحيم هڪ ڪري سمجهندو هو. صوفي لاءِ صوفي هو. چيو اٿس
"جوئي آهيان ، سوئي آهيان ، هندو مومن ناهيان
نامڻ سني ، نامئن شيعا ، سڀ ڪين سڏايان.

انجو ئي ظهرو آهي. سڀ صورتون دلبر جو ديدار ۽ جلوو ٿيون پسانين. سچل به چيو آهي :

"اسين ساڳي خود آهيون. عام چوي ائين ناهي."

"صحيح سڃاڻح سري، خود آهين وي خداڻي.
جا ڏي ويڪان ٿاڏي ماهي، ذات صفات سچو هڪائي"

"سڀ ڪنهن صورت ۽ سپرين، سرتيون ساري ڳالهه سليانئون،"

"صورت سڀ سلطان، پاڻ ڏسڻ آيو پنهنجو تماشو."

سچل کي اهو احساس هو ته آتما (روح) جو سندس اندر ۽ واسو هو ۽ شاهه عبداللطيف جي ڪلامن به هڪئي متاثر ڪيو، ته حق تههجي اندر ۽ آهي.

"وڃين ڇو وٽڪار؟ هٿ نه ڳولهيون موت کي،
لڪو ڪين، لطيف چئي، ٻاروڇو ٻر ٻار،
ناٿي نٿي نهار، تو ۽ ديرو دوست هو"

سچل پڻ چيو آهي :-

"وورپان ڇو وٽڪار، جيڏيون آهي جي وا ۽،
صحيح سڃاڻم سرتيون، دل ۽ آهي دلدار،
ناحق وندر ڇو وڃان، پاڪر ۽ آهي ڀٽار،

شاهه صاحب چيو آهي :-

"پاڻي ۽ مٽي جهوپڙا، مورڪ اڄ مرن،
ساهان اوڏو سپرين، لوچي تان نه لهن،
دم نه سڃاڻن، دانھون ڪن مٿن جيئن،

سچل چيو آهي :

ساون اوڏو سپرين، ڪوهه پڇان پيو ٻار.

سامي چوي ٿو :

پري نهارڻ پرين ۽ کي، هي چئن سندو جات
سائين توهين ساڻ، واتيون ڏينهن روحل چوي :

تنهنجو شاهي شان، ٻولي پانهپ ناهه ڪا.

عاشق انا الحق، آڪيو ٻيو آڪيج

هادي عبدالحق، حرف هدايت هي چيو.

ڪن جو چوڻ آهي ته سچل "انا الحق" جو نعرو هڻي، خدا هجڻ جي دعويٰ ڪين ڪئي، پر پنهنجي وجود کي "الحق" ڪوٺيو. يعني ته مان حق جو وجود آهيان. سچل چيو آهي :

"عشقون ٿي انسان، آيو سيلاني سُر تي،

صورت ۾ آدم جي، آدم دم مهمان

سچا اتون سلطان، سکر سچ ستايو"

وري چيو اٿس :

"پاڻ پنهنجو پاڻهين، صورت منجهه سڃاڻ،

الله الله ڇو چوين، پاڻ ئي الله ڄاڻ،

تون ئي ٻڌندڙ، تون ئي ڏسندڙ، شاهد آ قرآن،

ناهي شڪ گمان، سچو سائين هيڪڙو."

"سچو سائين هيڪڙو، ناهي شڪ گمان"

"آهيان مان اسرار، جيڏيون مونکي ڪير ٿيون پانيو،

نوري ناري ناهيان، آهيان رب جبار."

سچل صرف پاڻ کي شهنشاهه نه ٿو سڏي، پر هر انسان کي حق سمجهڻ جو شرف ٿو ڏئي.

سچل جي هڪ سٽ "الله الله ڇو چوين، پاڻ ئي الله ڄاڻ." مان پرسڌ آهي ته سچل ويدانت،

تصوف ۽ شاهه عبداللطيف جي ڪلامن مان متاثر ٿيو ۽ دعويٰ ڪري ٿو "مان حق آهيان!"

ويدانت چوي ٿو ته هيءُ سارو سنسار مايا آهي. هر هڪ جيو ۽ آتما براجمان آهي. جيو، آتما

۽ پرماتما ساڳي ڳالهه آهي. ويدانتي چون ٿا ته سالڪ جڏهن انتم اوسٽا ۾ اچي ٿو، تڏهن چوي

ٿو "اهم برهم اسمي"، صوفي چون ٿا ته طالب جڏهن آخرين منزل تي رسي ٿو ته چوي ٿو "انا

الحق." آله حق آهيان.

"هم اواست"

تصوف جو خاص عقيدو ۽ اصول آهي ته انسانن جا روح خدائي روح جا جزا آهن. اهي جزا

آخر موٽي وڃي روح ڪُل يعني حق ۾ "گڏبا". تصوف چوي ٿو ته جملي عالم به انجو نور آهي،

سامي ڏسي ڪين ڪي، منهن مڙهي ٿي پائي،

ستگر جاڳائي ته جاڳي جڙي پاڻ سان.

سامي ٿي جي سلوڪن ۾ زندگي ٿي جو ڏڪر ڀلي نه هجي پر ويدانتي ويچار جا ڀن ڀن پرڪار آهن. مايا، اوديا، مورڪ، اڳيان، گرو، گرمڪ، وٿراڳ، جپ تپ، ڀڳتي ۽ آتم گيان، ويدانت جي هر انش کي وڌيڪ بڻائي ان تي اٽيڪ سلوڪ چئي، هُن الڳ الڳ پهلوئن کان ويدانتي ويچار بابت گيان کي هڪ قسم جي ڳونا ڳونيت بخشي آهي، جنهن جو مثال سنڌي ٿي ڪان سڙا ٿي ڪنهن ٻولي ٿي شايد ٿي ملندو.

B-12, Lokumal Apartment, Mahatany Park, Chembur, Bombay 400 071

سچل سرمست

□ سرگواسي تيرٿ سڀاڻي.

سچل اناالحق (مان حق آهيان) جو نعرو بلند ڪيو، تنهنجو سنسڪرت ۾ ٿاني سخن آهي، ”اهم برهم اسمي“ يعني مان برهم (ايشور) آهيان. برهم گيان يا برهم وديا کي تصوف جي ٻولي ۾ معرفت ٿو چئجي، يعني حقيقي ڄاڻ. صوفي خدا کي مطلق جمال مطلق خير ۽ مطلق خير مطلق حق ٿا چون. سنسڪرت ۾ ”شوم، ستيم، سندرم“ ٿا چون. انگريزي ۾ ABSOLUTE BEAUTY (ABSOLUTE GOOD, ABSOLUTE TRUTH) ٿا چون.

سچل کي ”سرمست“ انهي ڪري سڏيندا آهن جو هو هميشه وجد ۽ حال (مستي ٿي) واري حالت ۾ مستغرق هوندو هو، پاڻ درازا ۽ ڄاڻو هو، جنهن کي صدف وچان سندس مقصد مستغراق ”در راز“ يعني راز جو در سڏيندا هئا. سچل کي سندس طالب ’حافظ درازي‘ سڏيندا هئا. سندس ڪل ۾ حافظ جي شعر واري مستي ۽ منصور جي عشق واري مخموري آهي. هو پاڻ کي آخر زمان جو منصور ٿو سڏي ۽ ور ور ڪري ”انا الحق“ جو نعرو ٿو هڻي.

”وجد وحدت جو سدا خاصو تهين خمار هو،

مرد سو منصور وانگر، عشق جو اوتار هو.“

سچل جو مرشد سندس چاچو ابدالالحق هو. مرشد وٽان ئي کيس ”اناالحق“ چوڻ جو آديش مليو.

”ستگر سج سڻايو، سچا تون سلطان،

تنهنجو شاهي شان، ٻولي پانهپ ناهه ڪا.

عاشق انا الحق، آکيو پيو آکيج

هادي عبدالحق، حرف هدايت هي چيو.

ڪن جو چوڻ آهي ته سچل "انا الحق" جو نعرو هڻي، خدا هجڻ جي دعويٰ ڪين ڪئي، پر پنهنجي وجود کي "الحق" ڪوٺيو. يعني ته مان حق جو وجود آهيان، سچل چيو آهي :

"عشقون ٿي انسان، آيو سيلاني ستر تي،

صورت ۾ آدم جي، آدم دم مهمان

سچا ائون سلطان، سنگر سچ سڻايو"

وري چيو اٿس :

"پاڻ پنهنجو پاڻهين، صورت منجهه سچاڻ،

الله الله چيو چوين، پاڻ ئي الله ڄاڻ،

تون ئي ٻڌندڙ، تون ئي ڏسندڙ، شاهد آ قرآن،

ناهي شڪ گمان، سچو سائين هيڪڙو."

"سچو سائين هيڪڙو، ناهي شڪ گمان"

"آهيان مان اسرار، جيڏيون مونکي ڪير ٿيون پيائيو،

نوري ناري ناهيان، آهيان رب جبار."

سچل صرف پاڻ کي شهنشاهه نه ٿو سڏي، پر هر انسان کي حق سمجهڻ جو شرف ٿو ڏئي،

سچل جي هڪ ست "الله الله چيو چوين، پاڻ ئي الله ڄاڻ." مان پرسڻ آهي ته سچل ويدانت،

تصوف ۽ شاهه عبداللطيف جي ڪلامن مان متاثر ٿيو ۽ دعويٰ ڪري ٿو "مان حق آهيان!"

ويدانت چوي ٿو ته هيءُ سارو سنسار ماياءِ آهي. هر هڪ جيو ۾ آتما براجمان آهي. جيو، آتما

۽ پرماتما ساڳي ڳالهه آهي. ويدانتي چون ٿا ته سالڪ جڏهن انتم اوستا ۾ اچي ٿو، تڏهن چوي

ٿو "اهم برهم اسمي"، صوفي چون ٿا ته طالب جڏهن آخرين منزل تي رسي ٿو ته چوي ٿو "انا

الحق." آله حق آهيان.

"هم اواست"

تصوف جو خاص عقيدو ۽ اصول آهي ته انسانن جا روح خدائي روح جا جزا آهن. اهي جزا

آخر موٽي وڃي روح کُل يعني حق ۾ "گڏبا." تصوف چوي ٿو ته جملي عالم به انجو نور آهي،

سامي ڏسي ڪين ڪي، منهن مڙهي ٿي پائي،

ستگر جاڳائي ته جاڳي جڙي پاڻ سان.

سامي ٿي جي سلوڪن ۽ زندگي ٿي جو ڏڪر ڀلي نه هجي پر ويدانتي ويچار جا ڀن ڀن پرڪار آهن. مايا، اوديا، مورڪ، اڳيائي، گرو، گرمڪ، وٿراڳ، چپ تپ، ڀڳتي ۽ آتم گيان. ويدانت جي هر انش کي وٿي بڻائي ان تي اٺيڪ سلوڪ چئي، هن الڳ الڳ پهلوئن کان ويدانتي ويچار بابت گيان کي هڪ قسم جي گونا گونيت بخشي آهي، جنهن جو مثال سنڌي کان سواءِ ٻي ڪنهن ٻولي ۾ شايد ئي ملندو.

B-12 Lokumal Aparment, Mahatany Park, Chembur, Bombay 400 071

سچل سرمست

□ سرگواسي تيرٿ سڀاڻي.

سچل اناالحق (مان حق آهيان) جو نمر و بلند ڪيو، تنهنجو سنسڪرت ۽ ٿاني سخن آهي، ”اهم برهم اسمي“ يعني مان برهم (ايشور) آهيان. برهم گيان يا برهم وديا کي تصوف جي ٻولي ۾ معرفت ٿو چئجي، يعني حقيقي ڄاڻ. صوفي خدا کي مطلق جمال مطلق خير ۽ مطلق خير مطلق حق ٿا چون، سنسڪرت ۾ ”شوم، ستيم، سندرم“ ٿا چون، انگريزي ۾ ABSOLUTE BEAUTY (ABSOLUTE GOOD, ABSOLUTE TRUTH) ٿا چون.

سچل کي ”سرمست“ انهيءَ ڪري سڏيندا آهن جو هو هميشه وجد ۽ حال (مستيءَ) واري حالت ۾ مستغرق هوندو هو، پاڻ درازا ۽ ڄاڻو هو، جنهن کي صدق وچان سندس مقصد مستغرق ”در راز“ يعني راز جو در سڏيندا هئا. سچل کي سندس طالب ’حافظ درازي‘ سڏيندا هئا، سندس ڪل ۽ حافظ جي شعر واري مستي ۽ منصور جي عشق واري مخموري آهي، هو پاڻ کي آخر زمان جو منصور ٿو سڏي ۽ ور ور ڪري ”انا الحق“ جو نمر و ٿو هڻي.

”وحد وحدت جو سدا خاصو تنهين خمار هو،

مرد سو منصور وانگر، عشق جو اوتار هو.“

سچل جو مرشد سندس چاچو عبدالعق هو. مرشد وٽان ئي کيس ”اناالحق“ چوڻ جو آديش مليو.

”ستگر سج سڻايو، سچا تون سلطان،

تنهنجو شاهي شان، ٻولي ٻانهپ ناهه ڪا.

عاشق اناالحق، آکيو ٻيو آکيج

هادي عبدالحق، حرف هدايت هي چيو.

ڪن جو چوڻ آهي ته سچل "انا الحق" جو نعرو هڻي، خدا هجڻ جي دعويٰ ڪين ڪئي، پر پنهنجي وجود کي "الحق" ڪوٺيو. يعني ته مان حق جو وجود آهيان. سچل چيو آهي :

"عشقون ٿي انسان، آيو سيلاني ستر تي،

صورت ۾ آدم جي، آدم دم مهمان

سچا اتون سلطان، سنگر سچ ستايو"

وري چيو اٿس :

"پاڻ پنهنجو پاڻهين، صورت منجهه سچاڻ،

الله الله چو چوين، پاڻ ئي الله ڄاڻ،

تون ئي ٻڌندڙ، تون ئي ڏسندڙ، شاهد آ قرآن،

ناهي شڪ گمان، سچو سائين هيڪڙو."

"سچو سائين هيڪڙو، ناهي شڪ گمان"

"آهيان مان اسرار، جيڏيون مونکي ڪير ٿيون پانيو،

نوري ناري ناهيان، آهيان رب جبار."

سچل صرف پاڻ کي شهنشاهه نه ٿو سڏي، پر هر انسان کي حق سمجهڻ جو شرف ٿو ڏئي.

سچل جي هڪ سٽ "الله الله چو چوين، پاڻ ئي الله ڄاڻ." مان پرست آهي ته سچل ويدانت،

تصوف ۽ شاهه عبداللطيف جي ڪلامن مان متاثر ٿيو ۽ دعويٰ ڪري ٿو! "مان حق آهيان!"

ويدانت چوي ٿو ته هيءُ سارو سنسار مايا آهي. هر هڪ جيو ۾ آتما براجمان آهي، جيو، آتما

۽ پرماتما ساڳي ڳالهه آهي. ويدانتي چون ٿا ته سالڪ جڏهن انتم اوستا ۾ اچي ٿو، تڏهن چوي

ٿو! "اهم برهم اسمي"، صوفي چون ٿا ته طالب جڏهن آخرين منزل تي رسي ٿو ته چوي ٿو "انا

الحق." آءٌ حق آهيان.

"هم اواست"

تصوف جو خاص عقيدو ۽ اصول آهي ته انسانن جا روح خدائي روح جا جزا آهن. اهي جزا

آخر موٽي وڃي روح کُل يعني حق ۾ "گڏبا." تصوف چوي ٿو ته جملي عالم به انجو نور آهي،

سامي ڏسي ڪين ڪي، منهن مڙهي ٻائي،
ستگر جاڳائي ته جاڳي ڇڏي پاڻ سان.

سامي ٻي سلوڪن ۾ زندگي جو ذڪر ڪري ٿي ته هڪ ڀيري پر ويدانتي ويچار جا ڀن ڀن پرڪار آهن. مايا، اوديا، مورڪ، اڳيان، گرو، گرمڪ، وٿاڳ، جپ تپ، ڀڳتي ۽ آتم گيان. ويدانت جي هر انش کي وڌيڪ ٻڌائي ان تي انيڪ سلوڪ چئي، هن الڳ الڳ پهلوئن کان ويدانتي ويچار بابت گيان کي هڪ قسم جي گرنا گوشت بخشي آهي، جنهن جو مثال سنڌي کان سواءِ ٻي ڪنهن ٻولي ۾ شايد ئي ملندو.

B-12, Lokumal Apartment, Mahatany Park, Chembur, Bombay 400 071

سچل سرمست

□ سرگواسي تيرٿ سڀاڻي.

سچل انا الحق (مان حق آهيان) جو نعرو بلند ڪيو، تنهنجو سنسڪرت ۾ ٺاهي سخن آهي، ”اهم برهم اسمي“ يعني مان برهم (ايشور) آهيان، برهم گيان يا برهم وديا کي تصوف جي ٻولي ۾ معرفت ٿو چئجي، يعني حقيقي ڄاڻ، صوفي خدا کي مطلق جمال مطلق خير ۽ مطلق خير مطلق حق ٿا چون، سنسڪرت ۾ ”شوم، ستيم، سندرم“ ٿا چون، انگريزي ۾ ABSOLUTE BEAUTY (ABSOLUTE GOOD, ABSOLUTE TRUTH) ٿا چون.

سچل کي ”سرمست“ انهي ڪري سڏيندا آهن جو هو هميشه وجد ۽ حال (مستي) واري حالت ۾ مستغرق هوندو هو، پاڻ درازا ۽ ڄاڻو هو، جنهن کي صدف وچان سندس مقصد مستغرق ”در راز“ يعني راز جو در سڏيندا هئا. سچل کي سندس طالب ”حافظ دراوي“ سڏيندا هئا، سندس ڪلا ۾ حافظ جي شعر واري مستي ۽ منصور جي عشق واري مخموري آهي، هو پاڻ کي آخر زمان جو منصور ٿو سڏي ۽ ور ور ڪري ”انا الحق“ جو نعرو ٿو هڻي.

”وجد وحدت جو سدا خاصو تهين خمار هو،

مرد سو منصور وانگر، عشق جو اوتار هو.“

سچل جو مرشد سندس چاچو ابدال الحق هو. مرشد وٽان ئي کيس ”انا الحق“ چوڻ جو آديش مليو.

”ستگر سج سڻايو، سچا تون سلطان،

نڪتي ورڪت ٿي، نڪي گپ گرهست ۾

چاليهن هائيتاليهن ورهين جي عمر ۾ ڪنهن ڪامل پرش کيس چيو ته امرتسر ۾ سندس پٽ پڌري ٿيندي. يعني کيس سنتان جي پراپتي ٿيندي. امرتسر سان سندس روحاني ناتو ته اڳ ۾ ئي هو. شايد اولاد جي اڀلاڪا ڪري به هو ڌرمپنتي^۱ سميت سنڌ ڇڏي، اچي امرتسر ۾ تائنيڪو ٿيو. چون ٿا ته اُتي اُسي سالن جي ڄمار ۾ کيس پٽ ڄائو. پر اها ڳالهه وسهل جهڙي نه ٿي لڳي. ٿي سگهي ٿو ته اهو سندس گود ۾ ورتل پٽ هجي.

سامي سنڌ ڇڏي وڃڻ کانپوءِ، ڏسجي ٿو ته امرتسر ۾ ئي رهيو آهي. سندس عمر جي ۱۰۷ سالن واري وڏي عرصي ۾ سنڌ جي سياسي خواجه سماجي حالتن ۾ ڪافي بدل سڌل، لاهه ڇاڙها رهيا آهن. سندس عمر جا پهريان ڪجهه سال ڪلهوڙن جي صاحبي، وچ وارا ورهيه ميرن ۽ ٽالپرن جي حڪومت ۽ پڇاڙي^۲ جي سلوڪن ۾ ان سمي جي اٽل پتل ۽ ماڻهن جي زندگي جو ڪوئي ذڪر نه ٿو ملي. ان جا ٻه سبب ٿي سگهن ٿا. هڪ جيئن اڳ ۾ ئي چيو ويو آهي ته سنت ڪاوي ۾ سنساري ذڪر گهٽ ۽ آتمڪ ويچار وڌيڪ رهندو آهي. ٻيو ڪارڻ اهو ٿي سگهي ٿو ته سامي پنهنجي عمر جا پهريان ۴۰ - ۴۵ سال ئي سنڌ ۾ رهيو. باقي ۶۰ - ۶۲ سال هو سنڌ کان ٻاهر امرتسر ۾ ئي رهيو آهي. لحاظا اها زندگي جيڪا هن پهرين ۴۰ - ۴۵ ورهين ۾ ڏني ان جو تمام ٿورو ذڪر ئي سهي، سندس ڪوتاهه ۾ ملي ٿو. پر پوين ۶۰ - ۶۲ سال جيڪي هن سنڌ ۾ گهاريائين ٿا ته انهن ۽ اها زندگي جيڪا هن ڏني ئي ڪانه، ته ان جو ذڪر سندس ڪاوي ۾ ڪيئن ملندو؟

سامي^۳ جي سلوڪن جو سارانش ویدانت آهي، جنهن جو ست سار اهو آهي ته انساني جيو برهم جوئي روپ آهي پر اڳيان جي ڪري سنسار روپي مايا کي ست سمجهي ويٺو آهي ۽ ان ۾ ڪام ڪروڌ لوپ، موهه ۽ انڪار جي پنجن ويرن وڪارن سان الجھيو پيو آهي. گرو^۴ جي ڳيان ۽ مارگ درشن سان اڳيان ۽ اوديا جو انديرو ۽ مونجهارو دور ٿين ٿا ۽ جيو سڌا لاءِ برهم سان ملي هڪ ٿي ٿو وڃي.

ويدانت جو اهو مختصر سار چوڻ ۾ جيترو سولو آهي، سمجهڻ سمجهائڻ ۽ هنڌائڻ ۾ ايترو سول نه آهي. ڇو ته ويدانت ڪو ڌرمي مت ناهي، بلڪ جيون جيئن جو هڪ طور طريقو آهي. ان کي اهو ئي صحيح سمجهي سمجهائي سگهي ٿو جنهن ان کي هنڌائي پنهنجي جيون جو حصو ڪري ڇڏيو هجي. سامي^۵ نه صرف ويدانت چڱي طرح سمجهيو هو پر هنڌايو به هو. تڏهن ئي ته هو هڪ ئي سلوڪ ۾ ويدانت جو سڄو سار ههڙي سول ۽ سهڻي نموني ڏيئي سگهيو آهي.

مايا ڀلائي، وڌو جي پرم ۾،
اڻ هوندي درياھ ۾ غوطا نٿ ڪائي،

هن بيت ۾ سمايل ويچار ۽ سامي لفظ جي استعمال مان لڳندو ته اهو سامي جو سلوڪ آهي. مگر حقيقت ۾ اهو شاه جو بيت آهي. اسلام کان اڳ واري ٻانگ سان شاه جو مطلب هنن جي 'اوم' واري انادي شبد سان آهي جيڪو اسلام کان گهڻو اڳ جو آهي.

بيو مثال -

مورڪن ميڙي ڪاڳر ڪوٺ ڪٺا ڪيا ،
سامي لوپ لهرنيا ، رخت بنا ويڙهي ،
عاشق چڙهيا آڇ تي ، ورق سڀ ويڙهي ،
شهر وڳم کون ٿيڙي ، سته ڏسن سپرين .

هيءُ سلوڪ ساميءَ جو آهي، پر آخري سٽ ۽ آيل 'شهر وڳم کون ٿيڙي' هندو نه پر اسلامي حوالو آهي. حضرت محمد صاحب فرمايو هو ته جيڪي الله ۽ اعتقاد رکڻ ٿا ۽ سٺا ڪم ڪن ٿا سي سڀ مونکي پنهنجي ڪندڙ جي شامي وڳم کان به وڌيڪ ويجهڻا آهن.

سامي ۽ سندس سلوڪ

سامي ۱۷۴۲ع ۾ شڪارپور ۾ ڄائو ۽ ۱۰۷ سالن جي عمر ۾ ۱۸۵۰ع ۾ امرتسر ۾ گذاري ويو. واپاري ڪٽنب ۾ جنميو هو انڪري سندس ڪرت ڪار به ڏندو واپار هو. تن ڏينهن ڪپڙي جي واپار جي وڏي منڊي امرتسر ۾ هوندي هئي جنهن ڪري امرتسر سندس چڱو اچڻ وڃڻ ٿيندو هو. ننڍي کان ڌرمي ڳالهين ڏانهن لاڙو هوس. سوامي مينگهراج جهڙي سڌ پورش سان سنگهه ٿيس ته کيس پنهنجو گرو ڪيائين ۽ شرڌا وڃان سندس نالي ئي سلوڪ چيائين. ڏنڌي واپار ۾ ڪيئي ڪوڙ ڳالهائڻا پون ٿا. سپاويڪ، ساميءَ جهڙي ڌارمڪ من ورتي واري شخص جو من اڇاڻيو هوندو. جيئن پاڻ چوي ٿو :

ورلو ڪو واپاري، سودو ڪري سمج جو.

امرتسر ايندي ويندي، ان پوتر ڌرمي تيوت آستان تي هن جيڪا من جي شائني ۽ آتمڪ پريڙا پاتي هوندي، ان مان کيس ائين لڳو هوندو ته هو ڪوڙ ڪپڙ ۽ مايا مٽيا ۾ يلحي پئڪي، پنهنجو وقت وڃائي ۽ خاص خزانو ڪوهي رهيو آهي، جيئن چوي ٿو :

يلي هن بندي، خاص خزانو ڪوهيو ،

ڪڏي وڌائين پاڻ کي ڌڪي منجه ڏنڌي،

ڏنڌي واپار مان ته سندس من کڻو ٿيو ئي هوندو، پر ساڌن سنتن جي سنگت صحبت ڪندي گرهستي جيون مان به سندس چاهه ۽ موهه گهٽجندو ويو هوندو. پر پوءِ به هن گرهست تياڳي، ويراجي تي سنڀاس نه ڌاريو جيئن ڪي ٻيا ڪندا هئا ۽ پنهنجا ٻار ٻچا رولي ويندا هئا. هن اهو وڃون وه ورتو هو ساڌ سنگت ڪيائين ۽ گرهستي جيون به گهاريائين. البت ائين جيئن پاڻ چوي

پر ماتما جي ڳيان تي سماج جي مٿئين ورگه وارن برهمڻ پنڊت ودوانن جو قبضو هو. اهي جيڪو ارٿ مڪن، سمجھڻ ۽ سمجھائڻ، سوئي عام ماڻهوءَ کي قبول ڪرڻو هو. ڪرم مارگ جنهن تي خاص زور ڏنو ٿي ويو، ان کي سمجھڻ ۽ ان تي عمل ڪرڻ ماڻهوءَ لاءِ ڏکيو هو.

پڳتي ڌارا جو شروعاتي يا پهرياتي روپ ڏکڻ ڀارت جي تمل پراڻت ۾ اڀريو. جتي سماج جي هيٺين ورگه وارن مان آڏواڙا پڇتن جو هڪ گروھ اٿيو جنهن عام ماڻهوءَ کي آتمڪ ڳيان ۽ ايشور پراپتي لاءِ پڳتي مارگ جو ڏس ڏنو ۽ پنهنجي اِشت ديو سان پڳتي ذريعي ستمڪ ٿيڻ جو سولو طريقو اڻايو. هنن پنهنجا آڏياتمڪ اُنيو قلم بند به ڪيا جيڪي 'پرېنڌم' جي نالي سان سڏجڻ لڳا ۽ ڇهن ڪيرتن ۾ ڳائجڻ لڳا. تمل ماڻهن وٽ انهن جي ويدن جهڙي مهما ۽ مڃتا رهي آهي. ڏکڻ ڀارت ۾ پڳتي ڌارا جو اهو سلسلو عيسوي پين صديءَ کان نائين صديءَ تائين رهيو آهي.

مهاراشٽر ۾ پڳتي ڌارا، جيڪا يوگ - پڳتي ڌارا سڏجي ٿي، ڏهين ٻارهين صديءَ ڌاري وارڪري سنتن وٽان آئي. جيئن آڏواڙا پڳتي ياوُ جي ڪري پڳت سڏيا ويا تيئن وارڪري به سادي، سٺي ۽ ڌرمي ريت جي ڪري سنت ڪوٺيا ويا. سنت گيانيشور پنهنجي يوگ ساڌنا ۽ آتم ڳيان سان ان وقت جي هٽي جوڳين ۽ ايماني ڌرم - شاسترين کي عام ماڻهن جي اڳيان نيچو نوايو آهي. سندس امر رچنا گيانيشوري مراني ماڻهن لاءِ گيتا جيتري اهميت رکي ٿي. ٻيا وارڪري سنت نامديو، ايڪناٿ ۽ تڪارام ٿيا. آهن جن جو پنهنجو عوامي اِشت ديو وٺل هو. پنڊرپور جو اهو وٺل جو مندر وڏو ڌرمي تيرٿ اِستان ليکيو ويندو آهي جتي سنت نامديو ۽ سنت تڪارام جا ڇهن ۽ اينگهه ڇهه شردا سان ڳاتا ويندا آهن.

اتر ڀارت ۾ اها پڳتي ڌارا تيرهين ۽ چوڏهين صديءَ ڌاري آئي ۽ مکيه طور ٽن روپن ۾ اڀري. جائي سي جنهن تي تصوف جو اثر هو تنهن جو پريم مارگ، ڪبير جنهن ساڌن جو سنگ ڪيو هو، ان جو ڳيان مارگ ۽ تلسيداس، سورداس ۽ ميرا جو پريم - پڳتي مارگ. اهو پريم - پڳتي مارگ نامديو ۽ تڪارام وارو پڳتي مارگ ئي هو. فقط اهو هو ته نامديو ۽ تڪارام جو اِشت ديو وٺل هو ۽ تلسي، سور ۽ ميرا جا اِشت ديو رام ۽ ڪرشن هئا.

سنڌ ۾ اها پڳتي ڌارا پندرهنين سورهين صديءَ ۾ آئي. جتي ان جو رنگ روپ ويتر وڌيڪ وڌندڙ ٿي پيو. سنڌ ۾ تصوف ته گهڻو اڳ اچي چڪو هو. ان سان جو ويدانتي ويچار مليو ته سنڌ جي سنت ڪاوبه جو روپ ئي انوپ ٿي پيو. هنن جو ڌرمي ويچار مسلمان شاعر وٽان اچڻ لڳو ۽ مسلمانن جو مذهبي گفتو هندو ڪوي وٽان اظهار ڪرڻ لڳو. ٻن مثالن سان مان اها ڳالهه چئي ڪرڻ چاهيندس.

پهريون مثال -

لنگه ڪڍيائون لانگه، موٽي ڪن نه مسحو،

جا اسلامان اڳي هئي، سا ٻڌائون ٻانگه،

سامي ڇڏي سانگه، گڏيا گورڪناٿ ڪي.

سنت کوي سامي

□ گرشن راهي

شاعرن جي ٽمور تي:-

شاهه - سچل - سامي، سنڌي شاعريءَ جي ٽمور تي ليکي ويندي آهي. اڳاڻي سنڌي شاعريءَ جو ذڪر ٿيندو آهي ته ٽنهي شاعرن جا نالا از خود زبان تي اچي ويندا آهن ۽ ٽنهي جي شاعريءَ جي گڏيل ڪٽ به ڪئي ويندي آهي. درحقيقت، ڏٺو وڃي ته ٽنهي جي شاعريءَ ۾ هرو ڀرو ڪا هڪ جهڙائي ڪانهي، صحيح معنيٰ ۽ چئجي ته هو هڪ ٻئي جا هم - وقتي ڪوي به ڪونهن. شاهه جو جنم ۱۶۸۹ع ۾ ٿيو ۽ ۶۳ ورهين جي عمر ۾، ۱۷۵۲ع ۾ هن وفات ڪئي، تڏهن سچل جيڪو ۱۷۲۹ع ۾ ڄائو تنهن جي عمر فقط ۱۲ سال ۽ سامي جيڪو ۱۷۴۲ع ۾ ڄائو هو تنهن جي عمر صرف ۹ سال هئي! ظاهر آهي ته ۱۲ سالن يا ۹ ورهين جي عمر ۾ انهن شاعري ڪانه شروع ڪئي هوندي! شعر جي لحاظ کان ڏسجي ته شاهه جي شاعري ان دور جي شاعري آهي جيڪو سنڌي لوڪ ڪٿا وارتا جي زباني سامت کان پوءِ جو دور سڏيو ويندو آهي. شاهه پنهنجي شاعريءَ ۾ پنهنجي وقت ۽ ماڻهن جي زندگيءَ ۽ سماج خواهه سندن جذبن ۽ امنگن جو بخوبي ذڪر ۽ پرڀرور ورتن ڪيو آهي. شاهه ان ڪري سنڌيءَ جو اعليٰ عوامي شاعر آهي. سچل جي ڪلام ۾ فارسي علميت جو ڪافي اثر آهي. سنڌيءَ ۾ سرائيڪي کان سواءِ هن فارسيءَ ۾ به ڪلام ڪهيو آهي جيڪو ديوان آشڪارا جي نالي سان قلم بند ڪيل آهي. سنڌيءَ خواهه سرائيڪيءَ ۾ ڇپيل سندس ڪافي به ان ڪري فارسي غزل کي وڌيڪ ويجهي آهي. پر سچل جي ڪلام جي خاص خوبي آهي ان جي وجداني ڪيفيت ۽ ان جو ٻي ٻاڪ لهجو. جنهنڪري هو سرمست سڏيو ويندو آهي. مذهبي ڪٿو جي خلاف سچل جوئي پهريون اعتراض آواز آهي جيڪو ايڏو ته بلند ۽ ٻي ٻاڪ آهي جو ڄڻ لالڪار ٿو لڳي. سچل ان ڪري سنڌيءَ جو عظيم باغي شاعر آهي. شاهه ۽ سچل جي شاعريءَ کان ساميءَ جي ڪوٽا علحدي آهي، جنهن کي سامت ۾ سنت ڪاويو سڏيو ويندو آهي. سنت ڪاويو ۾ سنساري زندگيءَ يا ديهي دنيا جو ذڪر گهٽ ۽ آتمڪ، آڏاٽمڪ، آتم گيان ۽ انٽر درشن جو ورتن وڌيڪ هوندو آهي. ساميءَ جي سڄي ڪوٽا انهيءَ ئي رنگ ۽ رنگيل آهي. سامي ان ڪري صحيح معنيٰ ۾ سنڌيءَ جو سنت ڪوي آهي ۽ سندس ڪوٽا جي صحيح ڪٽ سنت ڪاويو ۾ ئي ڪري سگهجي ٿي. سنت ڪاويو ۽ پڳتي ڌارا:-

ڀارت جي لڳ ڀڳ سڀني ٻولين ۾ سنت ڪاويو ملي ٿو. اهو سنت ڪاويو مکيه طور پڳتي ڌارا جي ماتحت رچيو ويو آهي. پڳتي ڌارا ڏسجي ته هڪ عوامي هلچل هئي. ڌرم شاسترن ۽ آتما

ڳڙ جي ڪُٽي، ڪهر، وغيره تيار ڪرائي عوام ۾ ورهائيندا هئا.

هڪ سنسڪرتيءَ جو ٻيءَ ويجهي سنسڪرتيءَ تي اُتر پوڻ لازمي آهي. ڀارت ۾ اچڻ بعد، گجرات ۽ مهاراشتر ۾ رهندڙ ڪيترائي سنڌي هندو به گربا ناچ ۾ حصو وٺڻ ٿا ۽ ٻڌي ۾ گڏيل جي استابن ڪن ٿا. دهليءَ ۾ پنجابين جي اُتر هيٺ، سنڌين جي شادين ۾ برات سان گڏ، زالون به رستي تي نچنديون هلنديون آهن، سنڌ ۾ ڇچ ۾ مرد ته نچندا هئا، پر عورتون ڪڏهن به عام رستن تي ڇچ ۾ ڪين نچنديون هيون.

حالتن پٽاندڙ ڪنهن سنسڪرتيءَ ۾ وقت به وقت ڪي قدر تبديل به ٿي ويندي آهي. سنڌ جي لوڪ ڪٿائن - عمر - مارئي، ليلا - چنيسر، مومل راڻو، سورٺ - راءِ ڏياچ، دودوچنيسر، سهڻي ميهار، نوري - ڄام تماچي، وغيره جا چرتر ته سنڌي هندن توڙي مسلمانن ۾ ساڳيءَ ريت سان مشهور آهن. پر جڏهن کان وٺي سنڌ ۾ سنڌيت جي لهر لڳي آهي، تڏهن کان وٺي سنڌي مسلمانن به راجا ڏاهرسين کي سنڌ جو لائاني سورمو ڪري مڃڻ شروع ڪيو آهي. هاڻي هو محمد بن قاسم کي ڌارئي ملڪ مان اچي سنڌ تي حملو ڪندڙ ٿا ليکين، جنهن جو سنڌي وير ڏاهر بهادريءَ سان مقابلو ڪيو هئو. ساڳيءَ طرح، هوش محمد شيديءَ، شهيد بلاول ۽ سنڌ جي ٻين سپوتن کي به گهڻي فخر سان ياد ڪيو پيو وڃي.

ڀارت ۾ رهندڙن نوجوان پيڙهيءَ جي سنڌين لاءِ هاڻي سنڌي لوڪ - سنسڪرتيءَ جون ڪيتريون ئي خاصيتون اُڃنبي بڻجي ويون آهن. جنڊيءَ جا پينگها ۽ ڪاشيءَ جون سرون، سازن ۾ چنگ، بوڙيندو ۽ ڪينرو، ڪپڙن لٽن ۾ ڪيس، سوسيون، اُجرڪون ۽ رليون، سنڌي پائيندڻ جون خاص پڳڙيون، عاملن جون مخمل جون گول ۽ ڊگهيون ميراڻيون ٽوپيون، ڪاڌن ۾ ڏاجورا، گيدوڙا، ليپار، پُسي ۽ پڪا، - اهي اهڙيون شيون آهن جن جي ڀارت جي سنڌي نوجوانن کي ڪابه ڄاڻ ڪانهي، ڪو وقت ايندو جو سنڌين جون خاص ريتيون - رسمون، ساڻ - سوڻ، ڏڻ - تيوهار، وغيره به نئين پيڙهيءَ جي سنڌين کي ياد نه رهندا، انهيءَ ڪري ضروري آهي ته سنڌي ڪلچرل سينٽر، انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي، وغيره جهڙيون سنسٽائون برپا ڪري، سنڌين جي لوڪ - ورثي کي سنجوئي محفوظ ڪيو وڃي، نه ته اهو وقت پري نه آهي، جڏهن ڀارت ۾ سنڌي سڀيتا ۽ سنسڪرتيءَ جون خاصيتون ڪنهن کي ياد به نه رهنديون.

D-127, Vivek Vihar,

Delhi-110 095

ٽا. ڀارتِي لوڪ - سماج ۾ اهي آڳاٽي زماني کان وٺي هلندا پيا اچن. انهيءَ جي وڏي ثابتي آهي اُترو ويد. اهو ويدن واري زماني جي لوڪ - سنسڪرتيءَ جو هڪ وشو - ڪوش آهي. هڪ طرف رگ ويد ۾ آسان ڪي ان دور جي اوچي طبقي واري سماج جي يڳي - هوم واري سنسڪرتيءَ جو چتر ملي ٿو. ته ٻئي طرف اُترو ويد ۾ وري سماج جي عام ماڻهن جي لوڪ سنسڪرتيءَ جي جهلڪ ملي ٿي. انهيءَ مان اها ڳالهه به بخوبي ثابت ٿئي ٿي ته ڀارتي سماج ۾ اهو ورگ - پيد ۽ جاتي پيد، آڳاٽي سمي کان وٺي هلندو پيو اچي. رگ ويد ۽ اُترو ويد جي پيٽ ڪرڻ سان اهو به معلوم ٿئي ٿو ته سماج جي انهن ٻنهي طبقن جي ٻوليءَ ۽ اظهار جي شڪل ۾ به فرق هئو. اُترو ويد ۾ ڪيترائي لفظ اهڙا آهن، جيڪي سنسڪرت ساهت ۾ ٻئي ڪنهن به هنڌ استعمال نه ٿيا آهن. ممڪن آهي ته اهي ان زماني جي ٻول چال واري لهجي تائين محدود هئا. اُترو ويد ان اٽوڪي لهجي جي لفظن کي پاڻ وٽ سڃوڻي رکيو آهي. اڄ ڪالھ به آسان ڪي هر ڀاشا ۾ معياري ۽ ٻول چال وارن لهجن وچ ۾ فرق ملي ٿو.

هتي اها ڳالهه به ڌيان ڏيڻ لائق آهي ته سنڌي لوڪ سماج ۾ ڪيترائي لوڪ - وِشواس ۽ ساڻ سوڻ وغيره اهڙا آهن، جيڪي هندن ۽ مسلمانن ۾ هڪ جهڙا آهن. انهيءَ جو مکيه ڪارڻ آهي ٻنهي سنسڪرتين جو هڪ ٻئي تي اثر، مثال طور، سنڌي مسلمان هندن جي اثر هيٺ ماتا جي بهيماريءَ ۾ سينڌ ديويءَ جي پوڄا ڪندا آهن، ٿڌو رکندا آهن ۽ مٺا لوڪ ٻچائي مريض کي ڇنڊو به هڻندا آهن. مونکي ڇڏي يادگيري آهي ته حيدرآباد سنڌ ۾ مڪئي گهڻي ڀرسان رهندڙ هڪ گريائيءَ کان مسلمان شينڪل ماتا جي چانديءَ جي ٺهيل مورتِي پوڄا ڪري وٺي ويندا هئا. اها مريض کي گچيءَ ۾ پائيندا هئا ۽ گريائيءَ کي اوراڻن ڳاڻن. توڙي ڇنڊي هڻڻ ڪري به گهرائيندا هئا. ڇنڊ گهرڻ ۽ سج گهرڻ وقت گريوتِيءَ عورت کي سڌو لپٽائي ڇڏڻ، پيدا ٿيڻ واري ٻار جي پيءُ ۽ مامن جو ورتل گهرڻ ۽ ڪوبه ڪم نه ڪرڻ، ڇڻيءَ جي رسم ڪرڻ. مري ويل ماڻهو، جيڪڏهن پنجڪن ۾ گذاري ويو آهي ته ان جي شانتيءَ ڪري ساڻ - سوڻ ڪرڻ، شاديءَ جي رسم ۾ اُٿل مقرر ڪرڻ ۽ ڇنڊ - پڪيءَ، گهڙين ڀرڻ وغيره جا ساڻ ڪرڻ - اهي اهڙيون ريتيون آهن جيڪي هندن جي اثر ڪري سنڌي مسلمان به ڪندا آهن. ٻئي طرف ڏسون ته ڪيترائي هندو صوفي درويشن جي درگاهن تي گلن جون چادرون ۽ پڙڇاڙهيون آهن ۽ منوڪامنائون پوريون ٿيڻ ان ڪري پيرن - فقيرن جي آستانن تي سڪائون باسيندا آهن. سنڌ ۾ ڪيترائي هندو عاشورن جي جلوس نڪرڻ وقت، ننڍڙن ٻارن کي تابوتن هيٺان لنگهائي، ٻارن جي وڏي عمر ڪري دعائون گهرندا هئا. هو تابوتن کڻندڙن کي خيرات پڻ ڏيندا هئا. محرم جو مهينو شيعن ڪري ماتم جو مهينو آهي. ان ڪري انهيءَ مهيني ۾ گهڻي هندو ڪوبه شيع ڪم نه ڪندا هئا. سنڌ ۾ پوڙيل ڌيءَ کي پيڪا ان مهيني ۾ پاڻ وٽ نه گهرائيندا هئا. هندو پنچانگنن به حشر ۽ پٽيندڙن کي پاڻيءَ پيارڻ ۽ جڳهه جڳهه ڪهرن ورهائڻ جو بندوبست ڪنديون هيون. صفر پوئين آريهه (صفر مهيني جي پڇاڙيءَ واري ٻڌر ڏينهن) تي ماتم پورو ٿيندو هئو. ته سنڌ ۾ هندو پڻ مسلمانن سان گڏ اهو ڏينهن ملهائيندا هئا ۽ رستن تي

لوڪ رهڻي - ڪهڻي

لوڪن جي رهڻي - ڪهڻي جو به نرالو طريقو هوندو آهي. ان ۾ پنچائتي سرشتي کي وڏي اهميت آهي، اڄ تائين پڻ ڳوٺن توڙي شهرن ۾ جدا جدا برادرين ۽ طبقن جون پنچائتون ٺهيل آهن. شادي ۽ غمي ۾ پنچات جا سڀ ماڻهو هڪ ٻئي جي مدد ڪندا آهن. مڪي ۽ ڪي فيصلي کي پنچائت جو هرڪو ماڻهو اکين تي رکندو آهي.

رهڻي ڪهڻي جا ٻيا مکيه جزا آهن - پوشاڪ، کاڌا - پيٽا، زيور ۽ ڪٽنب جو سرشتو. نئين زماني جي اثر ڪري سنڌي هندن جي ڪا خاص علحدي پوشاڪ نه رهي آهي. سنڌ ۾ ته هندو توڙي مسلمان هاڻي گهڻو ڪري قومي ڊريس سلوار ۽ ڊگهي قميص پهرين ٿا. زالون اڪثر سلوار - مڪرتو پائين ٿيون، انهيءَ هوندي پڻ سنڌين جا ڪي ويس وڳا علحدا آهن. سنڌ ۾ سنڌي ٽوپي ۽ اڇرڪ سنڌيت جون خاص نشانيون بڻجي چڪيون آهن - ڀارت ۾ ڏسجي ته پراڻي پٺڙهيءَ جا سنڌي مرد، سنڌي نموني جي سٿڻ ۽ قميص پهريل ڪڏهن ڪڏهن نظر اچي ويندا آهن. ٻڙڙين جي به سنڌي سٿڻ ۽ پيشگير جو ڍنگ نرالو هوندو آهي، پائيندن ۽ شڪارپورين جي سنڌي پٺڙيءَ جي بناوٽ ئي نرالي آهي. ڪيمخاب جي گول ميراڻي ٽوپي ته هاڻي فقط ميوزيم ۾ يا فوٽن ۾ نظر ايندي آهي. سنڌي عورت جي چوٽيءَ ۽ ٻن موٽين واري نت ٻئي ڪنهن به پراڻت ۾ نظر نه آئي آهي. مڪي زالون نت سان گڏ ڏانڊئي به پائينديون آهن، جيڪا نرڙ ۽ سينٽ تان لنگهائي، چوٽيءَ وٽ مڪنديءَ سان اٽڪائينديون آهن. ڪي عورتون وري نڪ جي وچ واري پاڙيءَ ۾ ٻوڙو پائينديون آهن. ٿر جي هندن ۾ مردن توڙي عورتن جا ويس - وڳا ويس ۽ زيور گهڻو ڪري مارواڙين وارا هوندا آهن. الڳ الڳ ذاتين جي پوشاڪ توڙي زيورن ۾ ڪا نه ڪا نرالي ڳالهه هوندي آهي، جنهن مان سندن سڃاڻپ به ٿيندي آهي.

سنڌين جي کاڌن پيئن ۾ ڪي خاص شيون اهڙيون آهن، جيڪي ٻين پراڻتن جا ماڻهو گهڻو ڪري استعمال نه ڪندا آهن. مثال طور، بيهه، ڏاجورا، لوڙاهه، پٻڻيون، ٻوڙاڻي، ليار، گيديوڙا، مٽيرا يا چير، بيهه ۽ چيرن جون ڪچڙيون، ڏونڪا، اڏڙ، وغيره. سنڌي ٻاٻڙ، سنڌي مڙهي ٺاهڻ جو ڍنگ ئي نرالو آهي، جنهن کي پنهنجو سواد آهي. نيرن تي ٺڪي يا لوڻ مرچائي ڪوڪي ٺاهڻ، تڏڙيءَ تي مٺا لولا پچائڻ جو طريقو به ٻين هنڌ عام نه آهي.

سنڌ جا منگهه، ڪاشيءَ جو سرون، جنڊيءَ جي ڪم وارا پينگهه، چاريدار اڳڻ، آرسين جي پوت ڀريل زنانين پوشاڪون، اڇرڪون ۽ رلهيون به پنهنجي نراليئيءَ کان مشهور آهن.

هتي ٿوري ۾ سنڌي لوڪ جي مکيه مکيه پهلوئن جو جائزو پيش ڪيو ويو آهي. تاريخي اوسر جي لحاظ کان ڏسجي ته ڪيترائي لوڪ - وشواس، ريتيون - رسمون، ساڻ سوڻ، ٺوٺا توڙي ٺوٺا، جهاڙ ٺوٺا ذريعي بيمارين جا علاج، اهڙا آهن، جيڪي ٻين پراڻتن ۾ به عام جام نظر اچن

ٻيلو' سنڌي هنڌن جو تيرتو اسٽان آهي. انهيءَ پنٿ جا آسرو هاڻي ڀارت جي ڪيترن شهرن (بمبئي، دهلي، هردوار، بنارس) ۾ برپا ڪيا ويا آهن. سنڌ ۾ مسلمانن جي گهڻائي هئي. ان ڪري انهن جو اثر سنڌي هنڌن تي پوڻ سڀاويڪ هئو. ڪيترائي سنڌي هندو صوفي درويشن ۽ نشچو رکندڙ آهن. درازن ۽ سچل جي درگاهه آندڙ نماڻي فقير جي به سعادتي ٿيل آهي، جيڪا سچل ۽ عقيدو رکندڙ هندو عورت هئي، صوفي مت ۾ نشچو هئڻ ڪري گهڻن سنڌي هنڌن ۾ ڌرمي تنگدلي نه آهي. ذات - پاٽ ۽ چوٽا چوٽ جي پيد پوار کان به اهي اڪثر پري آهن.

لوڪ وندر جا طريقا

اڄ ڪالھ جي زماني ۾ جڏهن من ڪي وندرائڻ جا نوان نوان طريقا مروج ٿي ويا آهن، ٽيليويزن جي ايجاد سان ته هاڻي ريڊيو ۽ سنيما ڪي به گهڻو ڌڪ لڳو آهي، ويڊيو ڪئسيٽن جي ڪري اڄ ڪالھ ٽيئيئر ۾ وڃي فلمن ڏسڻ جو شوق ڏينهن ڏينهن گهٽيو پيو وڃي، ان حالت ۾ پراڻي زماني جا وندر جا ساڌن ڪهڙو ڌڪ جهليندا؟ انهن جو دائرو هاڻي ڳوٺن تائين محدود ٿي ويو آهي، سرڪاري سطح تي لوڪ - ڪلاڪارن ڪي همٿائڻ جون رٿون، جڏهن کان وٺي عمل ۾ آيون آهن، تڏهن کان وٺي وري لوڪ - وندر جي ساڌن ۾ سجاڳي آئي آهي. سنڌي لوڪن جي وندر جا ڪجهه ذريعا، جيڪي هاڻي به سنڌ جي ڳوٺن ۾ نظر اچن ٿا، انهن ۾ مکيه آهن - ملهه - ڪشتي، پنڇو لڙائڻ، بازيگرن جون بازيون ۽ تماشا، پولڙا ۽ رڄ ويڙهاڻڻ، نترن ۽ ڪڪڙن جي ويڙهه ڪرائڻ، ڪٽي سان پاليل باندڙ يا رڄ ڪي لڙائڻ، جوڳين جو مرليءَ تي نانگ ٺچائڻ، نورڙ ۽ نانگ جي ويڙهه ڪرائڻ، وغيره. اهي نظارا ڪڏهن ڪڏهن وڏن شهرن ۾ به ڏسڻ جو وجهه ملي ويندو آهي، ڪئپٽلين جا ناچ ڏيکارڻ ۽ به اٽوڪي ڪلا سمايل آهي.

سنڌ ۾ ڪنهن زماني ۾ زميندار ۽ رئيس پسن - پڪين جو شڪار ڪرڻ جا گهڻا شوقين هئا، پر جديد دور ۾ سرڪاري بندش پوڻ سان اهو شغل هاڻي گهڻو گهٽجي ويو آهي، لغڙا اڏائي پاڻ ۾ لڙائڻ جي وندر وري زور وٺڻ لڳي آهي، ڀارت ۽ گجرات ۾ خاص ڪري مڪر سنڪرات واري ڏينهن پٽنگ بازيءَ کي گهڻي اهميت ڏني وڃي ٿي.

شهرن توڙي ڳوٺن ۾ رانديون ڪري من وندرائڻ، ٻارن ۽ عام جام نظر اچي ٿو. عام سنڌي راندين جا ڪجهه مثال آهن - لڪ لڪوڻي، ٽنڊي ماکوڙي، چور پوليس، ڏاڪ چمي، ارچڪ مرچڪ، پٺڻ، نوٽڻ، چلهر، ڪوڏي ڪوڏي، ونجهوڻي ۽ منڇڪ منڇي، ليڊو، ڪئرم، تاش نئين دور جون رانديون آهن. شطرنج جي راند دماغي ڪيل آهي ۽ ان کي ته عالمي درجو حاصل ٿي چڪو آهي. ٻارن جي ڪيترين راندين ۾ ٻارڻا ٻول به ٿڳو ڪڏ چيا ويندا آهن.

ڳوٺن ۾ رهندڙن لاءِ رات جي وقت ڳوٺاڻي ڪچهري ڪرڻ هڪ عمدو وندر هو ساڌن آهي. ان ۾ شعر جي پلٽ پلٽان سان ڪڏ، ڳجهارتن، ٻرولين، هنر ۽ ڳورو جي بيتن ڏيڻ ۽ سلڻ جي به چٽاڀيٽي ٿيندي آهي.

زندگيءَ ۾ اهي مکيه سنسڪار آهن.

جيڪو ڄائو آهي اهو ڪنهن نه ڪنهن ڏينهن اوس مرڻو آهي. مرنو سنسڪار سان به گهڻي ريتيون رسمون ڳنڍيل آهن. مردي کي سنان ڪرائي پوءِ ڪائيءَ تي کڻي وڃي مسائن ۾ ڄلائڻ، تئين ڏينهن تي هائون ميڙڻ ۽ اهي تيرتن تي وڃي پرواهه ڪرڻ، چائڻو يا پڳڙين جي رسم ڪرڻ، ڏهاڪي تائين ڏيئو پارڻ، يارهي ۽ ٻارهي جو ڪرم ۽ پنج دان ڪرڻ، جيڪڏهن ماڻهو پنجن ۾ مٽو آهي ته انهن جي شانتيءَ لاءِ نارايڻ ٻلي ۽ ٻيون پوڄائون ڪرڻ، هر هڪ مهيني مرڻ واريءَ نت تي شراڌ ڪرڻ ۽ ٻارهن مهينا پورا ٿيڻ تي ٻارهن ماسي ۽ ڀاڳوت جو پاڻ ڪرڻ، - اهي مرتڪ - سنسڪار جا مکيه انگ آهن. ان ۾ ٻارهين ڏينهن تائين اڪثر گرڙ - پراڻ ۽ ناسڪيت جو پاڻ رکائڻ جو به رواج آهي. ٻارهن مهينا پورا ٿي وڃڻ بعد به ٻڍي جي مهيني ۾ ۽ مرنو واري مهيني جي نت تي شراڌ ڪري مري ويل پراڻيءَ کي شردانجلي ڏئي ويندي آهي.

(۳) وڏا ڏڻ ۽ تيوهار، ورت نيم، وغيره: هر هڪ لوڪ - سماج ۾ وڏا ڏڻ ملهائڻ ۽ ورت نيم رکڻ جو رواج آهي. گهڻا تيوهار ته شاسترن موجب آهن، جيڪي سڄي ڀارت ۾ ملهيا وڃن ٿا. جيئن ته - نورائرا، رام ٺومي، درگا آشتمي، ڪرشن جنماشڪمي، رکشا ٻڌڻ، دسهرو، ڏياري، وغيره. پر ڪجهه ڏڻ اهڙا آهن جيڪي خاص سنڌين جا تيوهار آهن، يا اهڙا آهن جيڪي ڀارت جي ٻين پراڻن ۾ عام نه آهن. ڇيٽي ڇنڊ سنڌين جو خاص ڏينهن آهي، جنهن جو واسطو اڏير لال جي جنم سان پڻ آهي. ڪيترا واپاري نئين سال جون وهيون ڇيٽي ڇنڊ تي رکندا آهن. اڄ ڪالھ ڀارت ۾ اهو سنڌين جو قومي ڏينهن به آهي. ساوڻ جي مهيني ۾ نئين سنهن، وڏي سنهن (جن کي ٿڌڙي به چئبو آهي) ۽ گوگري يعني نانگ پنجمي جا ڏڻ به سنڌين لاءِ گهڻي اهميت رکن ٿا. لال، لوهي ملهائڻ جو رواج سنڌ ۽ پنجاب ۾ گهڻو آهي. ڀارت ۾ اچڻ بعد مهاراشٽر ۽ گجرات جي سنڌين گربھي ۽ گڻيش چوٽ جا تيوهار به ملهائڻ شروع ڪيا آهن.

هر هڪ مهيني جي ڇنڊ، گيارس ۽ ستتراين يعني پورڻ ماسيءَ تي سنڌي ورت رکندا آهن ۽ ٻاهريون کاڌو نه واپرائيندا آهن. ڏياريءَ رات ميلهارا پوڄي چوڻ "ڏياريءَ جو ڏيو ڏنو، ننڍو وڏو ڇپر مٺو." اهو رواج سنڌين ۾ ئي آهي. ساوڻ مهيني جي پهرئين سومر تي مهاديو جو سڳڙو ٻڌڻ ۽ ٻڍي جي سهائي انهن تي مهالڪشميءَ جو سڳڙو ٻڌڻ، پڻ سنڌي زالن ۾ عام آهي. ساڳيءَ طرح، ٿيجڙي، ڪڙوا چوٽ جا ورت به سنڌي عورتون رکنديون آهن.

لوڪ - ديوتائن کي پوڄڻ ۽ پيرن - فقيرن جي درگاهن تي وڃي سڪائڻ ڪرڻ، عام طور هر هڪ سماج ۾ مروج آهن. امر لال يا اڏيري لال جو سنڌ جي اتهاس ۾ ڪٿي به حوالو نٿو ملي. پر پراڻن جي ڪٿائن وانگر اڏير لال جي جنم ساکي ۽ سندس پوڄا اڄ ڪالھ سنڌيت جو مکيه جزو بڻجي چڪي آهي. ان موقعي تي وڏيءَ دام دوم سان بهراڻا ڪڍجن ٿا ۽ ڇيڇ هڻي ماڻهو نچن ٿا. پيرپڻو، پيرپٿورو، بابا رامديو، لال شهباز قلندر، گوگل پير به سنڌي هنڌن جي من تي چاڻيل آهن. گرونانڪ جي پٽ بابا سريچند جا شش اداسي ساڌو سڏبا آهن. سنڌ ۾ ان پنٿ جو برپا ڪيل 'ساڌ'

سان ڏيکي، پوءِ گهر آندو وٺي ويندا آهن. ان وقت گهوٽ ڪنوار کي ڏيون وٽ وهاري، ڏتر مٺل جي رسم آڏا ڪئي ويندي آهي. ان ۾ ڪنوار اول گهوٽ سان، پوءِ سڀني سامهن مائٽن سان لوڻ، ترن يا ڪڻڪ جا بک پري ڏي - وٺ ڪندي آهي.

شاديءَ جي سنسڪار ۾ ڪن جاتين ۾ بيا به ساٿ سوڻ، شھ ڪندا آهن. جيئن ته - جسراج جي پوڄا، پاڻيءَ ۾ ڀريل دلي مان ڪنوار کان روپيا ڪڍائڻ، ڪنوار مٿان ڪپھ جا گل اچلي، اهي گهوٽ کان چونڊائڻ، ڪنوار ڪارڪ يا روپيو مٺ ۾ جهلي، مٺ زور سان بند ڪري ۽ گهوٽ ڪنوار جي مٺ کولي اها ڪارڪ يا روپيو ڪڍي، گهوٽ کان پير سان ڌڪ هڻائي ڏيکڻي پڇائڻ، ساليڻ طرفان گهوٽ جي جُتي چورائڻ ۽ پوءِ خرچي وٺي اها واپس ڏيڻ، گهوٽ جو ڪنوار کي وڃڻي سان هوا ڪرڻ، ساليڻ ۽ ٻين ڪنوار جي ساهيڙين جو گهوٽ کان پروليون سلائڻ، چنر جو ساٿ ڪرڻ، سيح تي گهوٽ ڪنوار کي ويهاري کين کير پيئارڻ، سهاڳڻ رات بعد صبح جو گهوٽ کان ناريل پڇائڻ، وغيره؛ انهن مڙني سائن - سوڻن جو مقصد سک - پريم وڌائڻ هوندو آهي.

(۲) ٻيون ريتيون - رسمون شاديءَ بعد هندو ڌرم ۾ ٻار جي ڄمڻ کان اڳ ئي سنسڪار شروع ٿي وڃن ٿا، جيڪي سندس مرڻ بعد به به پيا هلندا آهن. هرڪو سان گڏ لوڪ ريتيون رواج ۽ ساٿ - سوڻ ڳنڍيا پيا آهن. زال جي گرپ ڌارڻ ڪرڻ ۽ اتم درجي جي ٻار جي حاصلات لاءِ سنسڪار، گريپوتي عورت کي پنجين مهيني اڌ ڳهيءَ جو سوڻ ڪرائڻ، ستين مهيني يا نائين مهيني پيٽ واري عورت کي تيل لڳائڻ جو سوڻ ڪرائڻ ۽ سندس گود ۾ پٽ ٻار وهارڻ، سج يا چنڊ گرھن ٿيڻ تي زال جو خاص ڌيان رکڻ، جيئن ٻار تي گرھن جو ڪو اثر نه ٿئي، - اهي مکيه ساٿ آهن جيڪي ٻار جي جنم کان اڳ ئي ڪيا وڃن ٿا. ان بعد آهه ٻار جي ڄمڻ وقت ساٿ سوڻ ڪرڻ. ان عرصي ۾ گريپوتي عورت کي ۽ ٻار کي ڪنهن ڌاروئي جي نظر نه لڳي، ان جو خاص ڌيان رکيو ويندو آهي. گهڻا ماڻهو پٽ جي ڇڏي حوتشيءَ کان ٺهرائي، ڇهين ڏينهن تي گهڻي ڌام ڌوم سان نالو رکندا آهن. جيڪڏهن ڌيءَ ڄائي ته سندس جنم پٿري به تيار نه ڪرائيندا آهن. جيڪڏهن ٻار سڳڻن ۾ ڄائو آهي ته انهن جي شائنتيءَ لاءِ خاص پوڄائون ڪرائيون پونديون آهن. ٻار کي پالي نپائي وڏو ڪرڻ تائين به هرڪو قدم تي جدا جدا ساٿ سوڻ ڳنڍيا پيا آهن، ٻار کي دٻ نه ٿئي، ان لاءِ سندس مٿن کان ڪاٽي يا چاقو رکڻ، کيس نظر کان بچائڻ لاءِ ڪارو تلڪ لڳائڻ، ڪارو ڌاڳو پڌڻ، ڳچيءَ ۾ سوئر جو ڏنڊ، گامي جو سڪو وغيره پڌڻ. جنڊ جي چوڌاري ٿيرا پائي، روهي پوڄڻ جي رسم به گهڻا ڪندا آهن. ٻار کي اول اول ان ڪارائڻ سان به ساٿ سوڻ ڳنڍيا پيا آهن.

پٽ لکي يا ڌيءَ، ٻنهي حالتن ۾ ٻارهن مهينا پورا ٿيڻ تي هن جو مٺ - سنسڪار چڱيءَ ڌام ڌوم سان ڪيو ويندو آهي. ان کان پوءِ پٽ جي حالت ۾ اٺين - ڏهين سال يگيو - پويٽ يا جئڻي جي رسم ڪئي ويندي آهي. جڻيو پاڻڻ جو مطلب آهي ٻار جو علم جي ڪيتر ۾ ٻيو جسم وٺڻ. ان ڪري کيس 'دوج' سڏيو ويو آهي يعني جيڪو ٻه دفعا ڄمي ٿو. ان طرح شاديءَ تائين انسان جي

شاديءَ جي تاريخ کان ڪجهه ڏينهن اڳ ۾ گهوڻين توڙي ڪنوارين جي گهر ۾ ريتين رسمن سان سوڻ جي شروعات ٿي ويندي آهي. انهن سان گهڻو ڪري واسطو رکندڙ لاڏا به ڳاتا ويند آهن. جيئن ته، شو جو روت (شاديءَ کان اڳ ايندڙ سومر تي ڪبو آهي)؛ ڏيو تاقڻ؛ هيڊ جو ساڻ (اڪريءَ ۾ مهريءَ سان ست سهاڳڻيون ملي هيڊ ڪٽينديون آهن)؛ جند ٻُڪيءَ جو ساڻ (ست سهاڳڻيون گڏجي جند ۾ ڪٽڪ پيهنديون آهن)؛ گهڙيءَ جو ساڻ (گهوٽ ماءُ دلي پاڻيءَ جي پريندي آهي، جنهن ۾ اهنر ست دفعا ڪاتي ڦيرائيندو آهي. ان بعد گهوٽ ماءُ دلي مٿي تي رکي ۽ ساڄي هٿ ۾ ٿالهي ڪٽي، جنهن ۾ ڏيو ٻرندو آهي ۽ ٿهه يعني شاديءَ جي مهورت وارو لکيل ڪاغذ ۽ ٻيون پوڄا جون شيون هونديون آهن، اُچي ڏيون وٺ رکندي آهي، اتي پوءِ گهوٽ کي ساڄي مڙي ۾ لاڻ ٻڌبي آهي ۽ سڀني برادريءَ وارن کي ڳاڙهي سٺ جو ڪنگڻ ٻڌبو آهي)؛ تيل جو ساڻ (گهوٽ کي ست سهاڳڻيون تيل ۽ آبڻ لڳائين)؛ ڏک جا ساڻ (گهوٽ کي هار سينگار ڪرائڻ، مڪت، بوچڻي ۽ ٻونگي پائڻ، چيلهه ۾ ڪرپان ٻڌڻ. ان وقت ڪنوار جي طرفان به ڪي زالون گهوٽ کي سڳڙي ڪرڻ، سينگارڻ اينديون آهن ۽ ڪناريٽو براهمڻ لڳن جو نمنترڻ ڪئي ايندو آهي). ان بعد چچ ڪنوارين کي گهر ڏانهن سرڪس ۾ هلندي آهي، جنهن ۾ گهوٽ گهڙيءَ تي ويٺل هوندو آهي، ڇاڇي بنڊ - باجن، دملن ۽ شهنائين جي ٽن تي نچندا هلندا آهن. گهوٽ سان گڏ اهنر تلوار ۽ ڍال ڪٽي هلندو آهي. گهڙيءَ تي گهوٽ سان گڏ ڪنهن ٻار کي بيلهه وهاريو آهي، جنهن مان سنتان جي ڪامنا ظاهر ٿئي ٿي.

ڪنوارين کي گهر وٺ، ڪنوار جي طرف وارا سڀئي، گهوٽ ۽ چچ جي آجيان لاءِ بيٺا هوندا آهن. گهوٽ ۽ سندس مکيه عزيزن جو هار پاڻي سواگت ڪندا آهن. ان وقت ڪنوار ماءُ گهر جي دروازي تي گهوٽ سان 'در ڏانئون' جو ساڻ ڪندي آهي، جنهن ۾ ست جي ڏاڳي سان گهوٽ جي ماپ ڪبي آهي؛ در جي چانئڻ وٽ ڪنوار کي به وٺي اُچيو آهي ۽ ٿالھ ۾ گهوٽ ۽ ڪنوار جو ساڄو پير رکائي، ان کي ڪنوار جا ماءُ پيءُ کير ۽ پاڻيءَ سان ڌوئندا آهن، ان بعد گهوٽ ۽ ڪنوار کي گهر اندر ڏيون وٺ وهاري، در ڏانئون واري ست سان هٿيالا ٻڌندا آهن. ڀلو ڀلي به اتي ٻڌبو آهي، ان بعد گهوٽ ڪنوار کي وٺي اُچي منڊپ ۾ وهاريندا آهن.

ويدڪ ريتيءَ سان جيڪڏهن وهانءُ جو سنسڪار ڪبو آهي ته ان ۾ ٽي چار ڪلاڪ لڳي ويندا آهن. ان ۾ مکيه حصا آهن - ڪنيادان، هوڻ، هٿيالا ٻڌڻ يعني پاڻيگرهڻ، اگنيءَ جي چوٽاري گهوٽ - ڪنوار کي ست ڦيرا ڏيارڻ، سڀت - پدي، گهوٽ - ڪنوار جو هڪ ٻئي کي مال پائڻ، سڀت پديءَ ۾ گهوٽ، ڪنوار کان ست قدم ڪٽائيندو آهي ۽ هر هڪ قدم تي هو هڪ ٻئي کي جيون ۾ ساٿ ڏيئي هلڻ بابت وچن ڏيندا آهن. ان وقت براهمڻ منگلاشٽڪ ۽ لائنون پڙهي، گهوٽ - ڪنوار کي آسيس ڏيندو آهي.

وواه سنسڪار پوري ٿيڻ بعد، گهوٽ، ڪنوار کي پنهنجي گهر وٺي ويندو آهي. ڪنوار کي ساهري گهر موڪلڻ جي رسم گهڻو ڪري پريات ٿيڻ کان اڳ ڪئي ويندي آهي. ساهري گهر ۾ قدم رکڻ وقت به چانئڻ تي کير ڇڏيندا آهن ۽ ڪنوار جي مٿي تي ٿالهيءَ ۾ ڏيو ٻاري، ان کي ڀرڻ

ڪي نالا وري پکين موجب آهن - جيئن ته طوطارام، طوطلداس، ڪنياٽومل، مينا، ڪونج، طوطي، وغيره.

(سنڌي نالن ۾ ڪهڙا لوڪ وشواس آهن ۽ منجهن ڪيترو اتهاس سمايل آهي، انهيءَ لاءِ ڏسو پنڊت ڪشنچند جيتلي جو لکيل ڪتاب "سنڌي نالن ۽ سنڌيت جي سڳندا".)

(۲) لوڪ - ريتيون ۽ ڏڻ - وار (Folk practices and Festivals)

ريتيون - رسمون ۽ ساڻ سوڻ ڪرڻ، وڏا ڏڻ ملهائڻ، ورتن - نيمن جو پالن ڪرڻ، لوڪ ديوتائن جي پوڄا ڪرڻ، - اهي سڀ هر هڪ لوڪ - سماج جي زندگيءَ جو مکيه حصو آهن، انهن مان ڪن جو وڏن ته شاسترن ۾ ڪيل آهي، جيڪي ويدن واري زماني کان وٺي هندو لوڪ عمل ۾ آڻيندا پئي رهيا آهن. پر انهن سان گڏ ڪيتريون ئي اهڙيون رسمون ۽ رواج جڙي ويا آهن، جن جو ڌرمي ڳرڻن ۾ ڪوبه ورڻ نٿو ملي. انهن جو پالن هر هڪ علائقي ۾ لوڪ - پرڀيرا مطابق ڪيو ويندو آهي. جدا جدا پرائتن ۾ ڪيتريون ريتيون رسمون هڪ جهڙيون آهن، ته ڪي ٻيون وري ڪن خاص علائقن تائين محدود آهن. فقط سنڌي هندن جون ئي ريتيون - رسمون ڪڏهن ته انهن ۾ پڻ اثر - سنڌ، وچولي ۽ لاڙچي رسمن ۾ ٿورو گهڻو فرق ملي ٿو. ٿر پارڪر جي هندن جون ته گهڻيون ريتيون، سنڌ جي ٻين حصن جي ريتين کان علحديون آهن. انهن تي راجستان ۽ گجرات جي ريتين رواجن جو اثر آهي. ساڳيءَ طرح، الڳ الڳ ذاتين (جهڙوڪ ڀيل، مينگهواڙ، ڪولهي، سونارا، لوهار، ڪنڀار وغيره) جي رواجن ۾ به فرق هوندو آهي. انهن مڙني جو هتي ورڻ ڪرڻ مشڪل آهي، ان ڪري فقط مکيه ۽ عام ريتين - رسمن ۽ ساڻ سوڻن جو هتي ذڪر ڪجي ٿو.

(۱) شادي ۽ ان سان واسطو رکندڙ رسمون :- سماج جو سرشتو قائم رکڻ لاءِ شادي سنسڪار آهي 'شادي' جنهن سان ڪنهن هڪ ڪٽنب جي رچنا ٿئي ٿي، عام طور هندو، ڇوڪري يا ڇوڪريءَ لاءِ جوڳو گهر ڳرهن لاءِ گهڻي ڪوشش ڪندا آهن. جنهن گهر سان رشتو ڪرڻو آهي، سو سماج ۽ اوچي يا برادر طريقي وارا هجي، ساڳئي گوثر يا برادريءَ وارو نه هجي، ويجهي شهرت واري وارو نه هجي. حڪمن گهريل سڀ ڳالهين ملي ٿيون اچن، ۽ جوتش جي حساب سان راج ڪجي - ڇوڪريءَ جون جنم پٿريون ملي ٿيون اچن، تڏهن آتي سڱ ڳنڍڻ جو فيصلو ڪجي ٿو. جدا جدا رسمون ۽ ساڻ سوڻ شروع ٿي وڃن ٿا. سڀ کان اول آهي مڱڻو، جنهن کي 'مڱڻ' چون ٿا. ان ۾ گهڻيتا. ڪنواريتن جي گهر وڃي يا ڪنهن مندر ٽڪائي ۾ ويهي، ڪنهن مندر ۾ ڪندا آهن. اڄ ڪالھ ان سان گڏ مُنڊي پائڻ جي رسم به جڙي ويئي آهي، جنهن ۾ ڇوڪريءَ جي گهر ويندو آهي. حتمي ٻئي هڪ ٻئي کي مُنڊي پائيندا آهن، جنهن کي 'مڱڻ' چون ٿا. ان بعد ٻيو قدم آهي شاديءَ جي تڻ مقرر ڪرڻ. شاديءَ جي تڻ ۾ ڪنواريتا تياريون شروع ڪري ڇڏيندا آهن.

بدران وڃي لٺ تي پوندو. (۹) رات جو تپ يا چور تپ لاهڻ لاءِ بيمار ماڻهو جي ڪٽ جي واڻ ۾ سڀرنديءَ واري پاسي، هيٺان واڻ ۾ اهڙيءَ طرح تالو هڻجي جو مريض کي خبر نه پوي، ان سان تپ لهي ويندو. ان جو ٻيو علاج اهو به ڪندا آهن ته چور کان ڏاڳو وٺائي، مريض کي ڳچيءَ ۾ ٻڌندا آهن. (۱۰) نظر نه لڳي ان لاءِ اڪثر ٻار کي لوندڙيءَ وٽ يا مٿي تي ڪارو تڪ لڳائبو آهي. (۱۱) ماما جي بيماريءَ هٽائڻ لاءِ اوراڻا ڳائيندا ۽ ڇنڊا هڻندا آهن ته ماما وڌندي نه آهي ۽ پنهنجي مدي موجب لهي ويندي آهي. (۱۲) وچونءَ جي ڏنگ جو زهر لاهڻ لاءِ اڪثر اوجھي کان ڇهاڙ ڦوڪ ڪرائبي آهي. (۱۳) جنن ڀوتن جي لڳت لاهڻ لاءِ ماهر اوجھن ۽ ڀوپن کان علاج ڪرائيندا آهن. لڳت واري ماڻهو کي ديويءَ جي مندر ۾ يا هنومان جي مورتيءَ اڳيان به جهولائيندا آهن. (۱۴) بيمارين هٽائڻ لاءِ اڪثر تموڙ پيرن - درويشن کان تيار ڪرائي، مريض کي ٻڌندا آهن.

(۸) - آپسوڻ هٽائڻ لاءِ خاص نالا رکڻ

ڇٺيءَ رات جڏهن ٻار تي نالو رکيو ويندو آهي، تڏهن جونش موجب حساب ڪري سندس راس مطابق نالو رکڻ جي ريت عام آهي، پر ڪيترن حالتن ۾ ڀرمن - سنسن جي هٽائڻ لاءِ، يا بدسوڻ کي دور ڪرڻ لاءِ ڪي خاص نالا ٻارن تي رکيا ويندا آهن، انهن جا بنياد ٻه لوڪ - وشواس تي آهن، ڪجهه مثال هن ريت آهن: ٻن - ٽن ٻارن جي گذاري وڃڻ بعد جڏهن سوکڻو ٻار ڄمي ٿو تڏهن مٿس اٺوئندڙ يا ڪنهن ڪوڙيءَ شيءِ جو نالو رکندا آهن، جيئن کيس ٻين جي نظر نه لڳي، جيئن ته - ڪوڙومل، مرچومل، بصرمل، کودڙومل، ليڏومل، گيلارام (ڳهيلو مان ڦريل روپ)، بودومل، بودارام، ڏاندومل.

ڪڏهن ڪڏهن اهڙي ٻار جي وڏي حياتيءَ لاءِ ڪامنا وارا نالا به رکيا ويندا آهن، جيئن ته - جيوئڻداس، جيئندرا، جيوئترا، هوندومل، رهندومل، جڙياسنگهه، جڙيومل، ورندمل (ورڻ يعني وڏن جي معنيٰ ۾) سلامترا، ساڳيءَ طرح، گهمڻ مل، کلڻ مل، ٽڪڻ مل يا ٽڪيومل به خوشيءَ جي تمنا وارا نالا آهن. ٻار تي پرماٽما جي مهر رهي، ان لاءِ اِشت ديو جو نالو به مٿس رکيو آهي - ماتاڏنو، گرڏنو، ديويءَ ڏنو، دولهڏنو يا دهلڏنو، درياهه ڏنو يا دريانومل، گربخش، گرسها، هربخش، چرڻداس، ٿانورڏاس، (سنسڪرت ستاور) ٿانئون مل (سنسڪرت ستاو).

ڪنهن خاص نڪتر يا مهيني ۾ ٻار ڄمي ٿو ته ان جي شانتيءَ لاءِ انهيءَ مطابق نالو رکيو ويندو آهي - هاسومل، آسومل، هاسي ٻائي (اُشليشا نڪتر موجب)، منگهو، مينگهو (مگها نڪتر موجب)، مولو، مولي (مول نڪتر موجب)، چترا، ريوتي به نڪيترن موجب رکيل نالا آهن. مهنن موجب نالا آهن - ڇيٽومل، ڇينمل، ڇيني ٻائي، پوهومل، ڦڳئمل، ڪي نالا ڏينهن مطابق آهن - سومومل (سوم يا سومر موجب)، آرتمل، آڏت مل، آڏومل (آرتوار موجب رکيل نالو آهي جنهن جو سنسڪرت مول شبد آڏتبه آهي، جيڪو سنڌيءَ ۾ بدلجي آڏت، آرت، آڏو ٿيو آهي)، منگل داس، ٻڌرمل، جمعمول (جنهن مان جمعاڻي، جمناڻي آڪهه آهي)، ڪيڻو، ڪيڻل جي معنيٰ آهي 'شراب پيئل، مدمست، نشي ۾ چور' جنهن جو سنسڪرت روپ 'ڪشيُو' آهي، ان جي به ساڳي معنيٰ آهي.

وقت ڪاري ٻلي رستو اورانگهي وڃي ته آپسوڻ آهي. (۲۹) ڪم تي ويندي جيڪڏهن سامهون ڪاٺي تي مُردو نظر اچي، کانءُ گلابي گڏ بيٺل هجن، ڀريل ڍڳي گاڏي ويندي هجي ته ڪم ٿيندو. (۳۰) جنهن ماڻهو جو ذڪر پيو هلي ۽ اهو اتي پهچي وڃي ته چئبو آهي ته سندس عمر وڌي آهي. (۳۱) مور جا ڪنڀ گهر ۾ رکڻ سان نانگ ۽ مائون اتان پڇي ويندا. (۳۲) مور جا ڪنڀ ڪتاب ۾ رکڻ سان علم وڌندو. (۳۳) ٻليءَ کي مارڻ يا لوهه جي شيءَ اٿڻ پاپ آهي. (۳۴) رات جو ڪتو اوناڙون ڪري ته آپسوڻ آهي. ان ڪري بيماري يا ڏڪر ايندو. (۳۵) آسمان ۾ جيڪڏهن پڇڙ تارو نڪتو ته ملڪ ۾ جنگيون لڳنديون. (۳۶) چنڊ جي چوڌاري جيڪڏهن پڙ ٺهيو ته ڪو وڏو ماڻهو مرندي. (۳۷) جيڪڏهن جتيءَ جو پادر، ٻئي پادر تي چڙهي پوي ته اهو ماڻهو مسافريءَ تي ويندو. (۳۸) چنڊر ڏينهن وار نه لهرائجن، نهن نه ڪڇن، تيل خريد نه ڪجي، لوهه جي شيءَ نه وٺجي، ان سان اُٺهوند ٿيندي. (۳۹) هٿ جي تريءَ ۾ خارش ٿئي ته ڪٿان نه ڪٿان پئسا ملندا. (۴۰) عورت جي ساڄي اڪه ٿري ته سپاڳي ۽ مرد جي ساڄي اڪه ٿري ته نقصانگار. (۴۱) جنهن ٻار کي مٿي ۾ 'پڳ' - ور هوندو، سو سپاڳو ٿيندو ۽ ڄمڻ کان پوءِ پنهنجي پٺيان پاڻ آئيندو. (۴۲) پير ۾ پدم جو نشان هئڻ سپاڳ جي نشاني آهي. (۴۳) رات جو کانءُ لنوي ته ڏڪار پوندو يا ان ملڪ جي بادشاهه کي نقصان پهچندو. (۴۴) گهر مٿان چپرو اچي ويهي يا لنوي ته اها نياڳ جي نشاني آهي. (۴۵) ٿنگ تي ٿنگ رکي ته سمهي، ان سان گهر ۾ غريبي ٿيندي.

(۷) بيماريون ۽ علاج

ڪيترين بيمارين جي دور ڪرڻ لاءِ لوڪ ٿوڪا ڪندا آهن. جن جي ذريعي سندن وشواس آهي ته بيماريون دفع ٿي وينديون. ان جا ڪجهه مثال هن ريت آهن :- (۱) ننڍڙي ٻار کي روح - ڇڏي ڏيندو. (۲) جنهن ٻار کي مٿيان ڏند اڳ ۾ ڄمڻ ته اهي نياڳا ليکبا آهن، ۽ نانائڻ لاءِ نقصان ڪندا. ان لاءِ نانائڻ چانديءَ جو ننڍڙو تيرڪمان ٺهرائي، ان کي ٻار جي ڳچيءَ ۾ ٻڌي ڇڏيندا آهن ته نياڳ دور ٿي وڃي. (۳) ٻار کي وڏي ڪنگهه ٿئي ته کيس ٿي ڏينهن گڏهه جو کير سامهون ڏهائي، هڪدم تازو پيارهي، ته ڪنگهه لهي ويندس. (۴) ٻار کي نظر لڳي ته ٿوڙي تان مٿي ڪٽي، ٻار تان گهوري باهه ۾ اڇلائيندا آهن يا ڳاڙها مرچ ٻار تان گهوري باهه ۾ اڇلائيندا آهن ته نظر هٽي ويندي آهي. (۵) آنڙي نڪري نه ڪنهن در جو ڪڙو اڪه تي ڇهائي ڇهجي ته 'آنڙي' گونهن ڪانڙي، مون تان لهي وڃي هن تي پٺ. (۶) هڏڪي بند نه ٿئي ته ٺڪ بند ڪري ساهه منجهائجي يا پاڻيءَ جا ست ڍڪ ڀرجڻ ته هڏڪي بند ٿي ويندي. (۷) چڪي پوي نه پيرن جي آڱوڻن ۾ سڳا ٻڌجن، تيل سان پيٽ تي مالش ڪجي ته چڪي لهي ويندي. (۸) واري جو تپ جيڪڏهن هفتي کن بعد به نه لهي ته پوءِ جنهن ڏينهن تپ جي اچڻ جو وارو هجي، ان ڏينهن بيمار کي ان بستري تي نه سمهارجي پوءِ ان بستري تي لٽ رکي مٿان چادر وجهي ڊڪي ڇڏجي. ان سان بخار بيمار

هوندا آهن. جن چڙهڻ، لڳت هڻڻ، ڇايا پوڻ محاورا انهيءَ وشواس جي پيدائش آهن. عام ماڻهن جو اڪثر اهو به وشواس هوندو آهي ته وڻن - ٿڻن، کنڊهرن ۽ اجهڙ جاين ۾ جن - پوت رهندا آهن. انهيءَ ڪري هو رات جي وقت اهڙن هنڌن تان نه لنگهندا آهن.

(۲) سوڻ - آپسوڻ: لوڪ - مانس تي سوڻن ۽ آپسوڻن جو تمام گهڻو اثر آهي. زندگيءَ ۾ هر قدم تي هو انهن جو ويچار رکي ٿو. هتي سوڻن - آپسوڻن جا ڪجهه مثال ڏجن ٿا. (۱) مڪان جي پيڙهه ڪوٽڻ وقت پوميءَ جي پوڄا ڪئي ويندي آهي ۽ پيڙهه ۾ سونو نانگ، ڪير ۽ کنڊ به وجهندا آهن ته جيئن ان گهر ۾ رهڻ وارا سدائين سکيا - ستابا هجن ۽ پاڻ ۾ ڪير - کنڊ ٿي رهن. (۲) گهرجي اڳڻ ۾ پير نه پوکجي، ڇاڪاڻ ته اها نياڳ آهي. (مسلمان پير جا پن مٺي ماڻهوءَ جي اکين تي رکندا آهن ۽ مردي کي غسل ڪرائڻ واري پاڻيءَ ۾ به پير جا پن وجهندا آهن. ان ڪري گهر ۾ پير جو وڻ سٺو سوڻ نه ليکيو ويو آهي.) (۳) هٿن پيرن جا ننهن لاهي گهر ۾ نه اچجن، نياڳ آهي. رات جو به ننهن ڪٽڻ آپسوڻ آهي. ڏندن سان هٿن جا ننهن چلڻ خراب ليکيو ويو آهي. (۴) گهر ۾ سونئڻي يا بهاري آبي ڪري نه رکجي، ان ڪري جهڳڙي ٿيڻ جو امڪان آهي. (۵) ڪارا ڪپڙا نه پائجن، اهي ماتم جي نشاني آهن. (۶) بيٺي سٿن نه پائجي، ان سان اڻهوند ٿيندي. (۷) سهاڳڙ زال سفيد سادا ڪپڙا نه پائي، اهي نياڳ جي نشاني آهن. (۸) سڌ ڪندڙ کي "جيءُ" ورندي ڏجي، "هان" چوڻ سٺو سوڻ نه آهي. ان تي چوڻي "اهي" - "هان" ڦٽ تان، جيءُ ڪير - ڪٿورو پيءُ؛ (۹) چيلهه تي ٻئي هٿ رکي بيٺو نياڳ آهي. (۱۰) منگلي يا چلهه ۾ پار کي ڪڪن ساڙڻ کان منع ڪبي آهي. کيس ڊپ ڏبو آهي ته ائين ڪندين ته ننڍ ۾ بستري ۾ مٽندين. (۱۱) باهه تي پير سيڪڻ نياڳ آهي. (۱۲) ماني ٿئي تي ڦوڪجي پوي ته چوندا آهن ته ڪاڻ واري کي گهڻي بڪ لڳي آهي. (۱۳) ماني ڪاٺي ٽالهيءَ ۾ هٿ نه ڏوڏجن، نه ته اڻهوند ٿيندي. (۱۴) ڳالهائيندي يا ڪاٺيندي ڇپ ۾ چڪ پوي ته چوندا آهن ڪنهن عزيز ياد ڪيو آهي. (۱۵) مرد ماڻهو ڪنو يا ديگڙو نه چٽي، نه ته سندس شاديءَ ۾ مينهن وسندو. (۱۶) ڪٽ تي ويهي پير نه لوڏجن، اها نياڳ جي نشاني آهي. (۱۷) اونڌو ٿي نه سمجھي، اهو به آپسوڻ آهي. (۱۸) سج اُڀرڻ کان پوءِ ننڊ مان اٿڻ يعني دير سان اٿڻ سٺو نه آهي. چوندا آهن ته سڄي دنيا جي سومت ڪٿي اٿيو آهي. (۱۹) رات جو ڪنجيون نه چٽڪائجن، نه ته گهر ۾ جهيڙا ٿيندا. (۲۰) رات جو گهر ۾ بهاري پائڻ سان اڻهوند ٿيندي. (۲۱) رات جو ڪٽولي جي واڌڻ نه ڇڪجي، نه ته ان کي ڏيئون گهڻيون چمنديون. (۲۲) رات جو پيڳڙا نه ڪاٺجن، غريبيءَ جي نشاني آهن. (۲۳) ڏيو يا بتي ٻارڻ بدران چنڊي ڏيو جاڳاءُ، ساڳيءَ طرح ڏيو اجهائڻ يا وسائڻ بدران چنڊي - ڏيو ڳل ڪر. (۲۴) گهر تي ڪاٺ لٺي ته ڪو مهمان يا عزيز ايندو. (۲۵) ڦٽي ڏيندي، جيڪڏهن ڦٽي هٿ مان ڪري پوي ته مهمان ايندو. (۲۶) ماني ڪاٺيندي، جيڪڏهن گهره هٿ مان ڪري پوي ته آپسوڻ آهي. (۲۷) ڪنهن ڪم تي وڃڻ وقت جيڪڏهن پٺيان ڪنهن سڌ ڪيو يا چڪون ڏنيون ته اهو ڪم نه ٿيندو. (۲۸) گهر مان نڪرڻ

(۲) ڀاڳ ۾ وشواس :- عام ماڻهن جو نصيب جي ليڪ ۾ گهڻو وشواس آهي. چاڻي انسان کي پنهنجي تدبير تي ڪيترو ئي پروسو ڇو نه هجي، ته به هو تدبير کي ڏاڍو ٿو سمجهي. ان بابت ڪجهه چوڻيون ڏسو :- سڀ ان جل جي اختيار آهي. جيڪي هوندو ڀاڳ ۾، سو وڏي پوندو ڀاڳ ۾؛ تدبير اڳيان ڪهڙي تدبير؟ دائي دائي تي مهر آهي. جيڪو لکيو منجهه اُڙل، تنهن کي ڪير وجهي جهل؟ ڇا جي ڏنگا ڏير، منهنجو ڏينهن ڏنگو م ٿئي. ڪنهن جي ڀاڳ سان ڪا ريس؟

(۳) جوتش ۽ گرهن - ٺڪٽرن ۾ وشواس : ستارن ۽ گرهن جو انسان جي زندگي تي گهڻو اثر ٿئي ٿو، ان ۾ سڀني لوڪن جو اعتقاد آهي. انهيءَ ڪري هو اڪثر جوتشين ۽ نجومين کان پنهنجي قسمت جي اڳڪٿي پيا ڇڏيندا آهن. ان باري ۾ به سنڌي ۽ گهڻي محاورا ۽ بهانڪا ملن ٿا، جيئن ته - "پير ۽ چنڊر اٿس" جي معنيٰ آهي ته هو پڙهندو ٿو رهي، جوتش موجب پير تي چنڊر جو گرم هجي ته انسان کي ٿرڻان ڪرڻ نه ڏيندو آهي. چنڊر جي ساڍي ست ورهي ۽ اڍائي ورهي دشا به عوام ۾ گهڻي مشهور آهي. "فئن جو پاڻ ۽ چوڻن چنڊرما آهي" يعني منجهن هميشه ڪٽپ ۽ جهڙو هلندو ٿو رهي، جنم ڪندڙي ۽ راس کان چوڻين گهر ۾ چنڊرما جو مٿن سٺو نه ليکبو آهي. ساڳئي طرح، اٺ چٽاڪو مٿن، ڏوٽا هاري مٿن، محاورن ۾ به مطلب آهي ته پاڻ ۾ ميل - ميلاپ نه مٿن، انهن جو اڪري مطلب، بن جئن جي جنم - ڪندڙي کي ملائڻ وقت اٿن ۽ ڇهن يا بن ۽ ٻارهن راسين جي لهڻا ڏيئي سان آهي. حوتش جي حساب موجب ان کي سٺو نه ليکبو آهي، "جيئي سڪ نه ويٺي." چوڻين جو مطلب آهي ته جيڪو ٻار جيئ جي مهيني ۾ جمي ٿو، ان کي زندگي ۾ گهڻي ڪشمڪش ڪرڻي پوي ٿي. "ستارو زور اٿس" يعني ڀاڳ زور اٿس. ٻئي طرف ستارا گردش ۾ مٿن جو مطلب آهي ڏکيا ڏينهن مٿن.

(۴) گرم ۽ پٺر جنم ۾ وشواس : ڀارت جي مڙني لوڪن جو اهو مت آهي ته اڳين جنمن جي ڪرمن ڪري، انسان کي هن منس حوڻ ۽ ڦل ملي ٿو. پنهنجن ڪرمن انوسار ئي هو موجوده جنم ۾ سگهه - ڊگه پوڳي ٿو. ساڳئي طرح، هن جنم ۾ هو جيڪي ڪرم ڪندو، انهن موجب کيس ٻيو جنم وٺڻو پوندو. جيستائين کيس موڪش حاصل ٿئي. مڪتي ملڻ تي هو چوراسي لک حوڻين جي ڦيري کان چوٽڪارو پائي، پرماتما ۾ لين ٿي وڃي ٿو. سرڳ يا نرڪ، بهشت يا دوزخ ۾ مرڻ بعد وڃڻ جو لڳاپو به انهيءَ ڪرم جي سڌانت ۾ وشواس رکڻ سان آهي. ڀارتي درشن شاستر جا هي اهڙا سڌانت آهن، جيڪي عام جنتا جي دل ۽ دماغ تي چانپا پيا آهن.

(۵) جنن - پوتن، ديون - پرين جي هستي ۾ وشواس : دنيا جي مڙني لوڪن جو اعتقاد آهي ته هن ڪائنات ۾ جنن - پوتن، ديون - پرين جي به هستي آهي. انهيءَ ڪري گهڻين لوڪ ڪٿائن ۾ اهي انسان ذات جي مدد ڪندڙ يا کيس نقصان پهچائيندڙ جي روپ ۾ موجود

(۴) ننڍا گفٽا ۽ ٻول (Minor folk utterances)

پهاڪا، چوڻيون، محاورا، پروليون، جهاڙ- ٿوڪ جا منتر، ٻاراڻا ٻول جيڪي ٻارن جي راندين ۾ چيا ويندا آهن، ننڍڙا لطيفا، گاريون ۽ فاحش گفٽا، وغيره.

ڪن عالمن لوڪ ادب جي جدا جدا قسمن کي نظم ۽ نثر ۾ ورهايو آهي، جيڪو صحيح نه آهي. لوڪ ادب ۾ اهي ٻه روپ بلڪل جدا نه آهن. نثر ۾ چيل ڳالهين، آکاڻين، لوڪ ڪٿائن ۾ گهڻو ڪري مرڪزي ويچار تي يا ڪنهن نقطي تي زور ڏيڻ لاءِ انهيءَ کي دوهن، بيتن وغيره ۾ چيو ويندو آهي. ساڳيءَ طرح، ڏسبو ته ننڍڙن ٻولن ۾ پهاڪا وغيره نثري جملن توڙي نظم جي صورت ۾ پڻ ملن ٿا. لوڪ ادب، معياري لکيل ادب کان انهيءَ ڳالهه ۾ الڳ آهي ته اهو پيڙهي درپيڙهي، زباني روايتن ذريعي اسان تائين پهتو آهي ۽ انهن جو اصل سرچڻهار نامعلوم آهي.

سنڌي لوڪ - جيون جا طريقا

هن مضمون جي محدود دائري ۾ فقط سنڌي هندن جي لوڪ جيون جا ڪجهه پهلو ڪٽي، انهن جي جهلڪ پيش ڪرڻ منهنجو مقصد آهي. انهن ۾ ڪيترا پهلو آهي آهن، جيڪي سنڌي هندن توڙي مسلمانن ۾ هڪ جهڙا آهن. جيڪڏهن باريڪيءَ سان ڇاڄبو ته فقط هندن جي جدا جدا ورگن ۽ ڄاڻين ۾ پڻ الڳ - الڳ ريتيون - رسمون، روايتون ملنديون. ساڳيءَ طرح، مسلمانن جي به جدا جدا قبيلن ۽ فرقن ۾ علحدا علحدا رواج ملن ٿا، انهن باريڪين جو جائزو پيش ڪرڻ لاءِ هڪ وڏي ڪتاب جي ضرورت آهي. ان ڪري هتي سنڌي هندن جي لوڪ جيون جا فقط مکيه ۽ عام طور مروج پهلو ڪٽي، ٿوري ۾ انهن جو جائزو پيش ڪيو ويو آهي.

(۱) لوڪ - وشواس (Folk-Beliefs)

لوڪ - وشواس، لوڪ جي من ۽ دماغ جي اڀج آهن. اهي عام ماڻهن جي روزاني زندگيءَ کي گهڻو متاثر ڪن ٿا. انهن مطابق ئي هو جيون ۾ وهنوار به ڪن ٿا. مکيه لوڪ - وشواس هن ريت آهن :-

(۱) پرماتما جي هستيءَ ۾ وشواس :- دنيا جي مڙني ملڪن جا لوڪ، جن ۾ سنڌي به شامل آهن، پرماتما جي هستيءَ ۾ وشواس رکن ٿا. انهيءَ جي تصديق سڀني ٻولين جي لوڪ - ڪٿائن، پهاڪن ۽ چوڻين مان ٿئي ٿي. سنڌي پهاڪن ۽ چوڻين جا ڪجهه مثال ڏسو :- عيبن کان آجو آهي هڪ الله. مارڻ واري کان بچائڻ وارو ڏاڍو آهي. راڪي رام ته ماري ڪون، ڏنا جي ڏاتار، سي جهوليءَ پاڻي مون جهليا. بندي جي من ۾ هڪڙي ته صاحب جي من ۾ ٻي، سڄيءَ دل تي صاحب راضي، ايشور جي در دير آهي، پر اُنڌير نه آهي.

ٻولي، ذريعي اظهار

لوڪ جڏهن ٻوليءَ ذريعي پنهنجن امنگن ۽ ويچارن جو اظهار ڪن ٿا، تڏهن لوڪ - ادب جو سرچڻ ٿئي ٿو. لوڪ - ادب جا مکيه قسم هن ريت آهن :-

لوڪ - ادب (Folk Literature)

(۱) لوڪ شاعري (Folk poetry)

هن اندر شعر جا سڀ قسم اچي ٿا وڃن. انهن مڙني جي مکيه وصف اها آهي ته انهن کي سُر، تال ۽ لُڻ ۾ ڳائي سگهجي ٿو. ان لاءِ نظم جي بحر - وزن، ردیف، قافئي وغيره جي پابندي لازمي نه آهي. لوڪ شاعريءَ جا مکيه ٻه ڀاڱا آهن :-

(الف) لوڪ گيت (Folk Songs)

لوڪ گيتن ۾ ڪنهن ڳالھ يا قصي جو سربستو بيان نه هوندو آهي انهن ۾ فقط نفيس جذبن جو سهڻي نموني اظهار ڪيل هوندو آهي.

(ب) نظم ۾ ڳاتل قصا ۽ داستان (Folk poetic Narratives)

نظمي قصن ۽ داستانن کي پڻ لوڪ گيتن وانگر ڳائي سگهيو آهي. پر هنن ۾ امنگن جي نزاکت ڀرئي اظهار سان گڏ سلسليوار دنگ سان قصي يا داستان کي بيان ڪرڻ تي به گهڻو زور ڏنو ويندو آهي.

(۲) لوڪ ڪٿائون (Folk tales)

ديون - پرين، بادشاهن - شهزادن، جانورن، پکين، ٺڳن - چورن وغيره جون ڪهاڻيون؛ بارن جون آکاڻيون. انهن ۾ گهڻو ڪري وچ ۾ ڏوهيون، بيتن وغيره جو به استعمال ڪيو ويندو آهي.

(۳) لوڪ ڊراما (Folk Drama)

ڳوٺاڻي ڪچهريءَ ۾ مسخون جا چرچا - گهاٽا، دوکڻا، نماشا، پڳت، رام - ليلا، ڪرشن - ليلا، وغيره.

لوڪ - جيون، لوڪ سنسڪرتي جو هڪ مکيه حصو آهي. سنسڪرتي، جنهن کي انگريزيءَ ۾ ڪلچر (Culture) چئجي ٿو، انهيءَ جي وسيع معنيٰ جي دائري ۾ انسان ذات جي طبعي ۽ باطني ترقيءَ جا سڀ پهلو، سماجي ۽ مذهبي ملهه، توڙي انسان جي اظهار جا سڀ طريقا اچي وڃن ٿا. لوڪ - سنسڪرتيءَ کي انگريزيءَ ۾ فوڪ - ڪلچر يا فوڪ - لور (Folk culture, folk lore) چئجي ٿو. ڪن ودائن جي راءِ ۾ انگريزي 'فوڪ' لفظ جي طرز تي ڀارتِي بولين ۾ 'لوڪ' لفظ جو استعمال ٿيو آهي. انهيءَ کي آڏيندڙ جيڪي به مکيه نت يا جزا آهن، تن کي ٿوري ۾ سامهون ڏنل چارٽ ۾ ڏيکاريو ويو آهي :

لوڪ- جيون جي طريقن کي هتي وستار سان سمجهاڻ کان اڳ، لوڪ - اظهار جي طريقن تي ٿوري ۾ روشني وجهڻ ضروري آهي.

لوڪ - اظهار جا طريقا (Folk Ways of Expression)

لوڪ پنهنجن امنگن ۽ ويچارن جو اظهار جدا جدا طريقن سان ڪري ٿو. انهيءَ جا مکيه ٻه قسم آهن : (الف) ٻوليءَ ذريعي اظهار ؛ (ب) ٻوليءَ کان سواءِ ٻين طريقن سان اظهار. هن ٻئي قسم هيٺ لوڪ ڪلائون ۽ لوڪن جا هنر - ڌنڌا وغيره اچي وڃن ٿا.

ٻنهي طريقن جي اظهار تي لوڪ - مانس ۽ لوڪ - پرڀيرا جي ڇاپ هوندي آهي. ڪنهن هڪ ڪلاڪار جي رچنا، عوام ۾ مروج ٿي وڃڻ بعد، سموري لوڪ - سماج جي رچنا بڻجي ويندي آهي. وقت گذرندي اها خبرڻي ڪانه پوندي آهي ته انهيءَ جو اصل رچيندڙ ڪير هئو. سڀلڻا، سياويڪتا، ۽ غير - موضوعي سندرٿا، لوڪ اظهار جون مکيه صفون هونديون آهن.

(۱) لوڪ - ڪلائون (Folk arts)

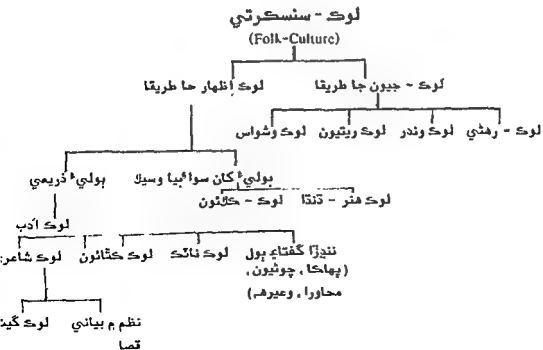
انهن جا مکيه قسم آهن :- عمارت سازي (Traditional Architecture)، مورتِي ڪلا (پٽل ۽ بت ٺاڻڻ، مٽيءَ جون مورتيون ۽ رانديڪا ٺاڻڻ، ڪپڙن مان گڏا - گڏيون ٺاڻڻ، ڪنڀتليون ٺاڻڻ)؛ چترڪلا (رنگن سان ديوارن، ڌرتيءَ، سرن، ڪاٺ، ڪاغذ وغيره تي چٽ چٽڻ)؛ ناچ يا نرت ڪلا (چيچ، ٽپو، جهمر، چيڪلي، گھڙي جو ناچ، ڏونڪن جو ناچ، مڦرمان، دلندل ناچاڻ، وغيره)؛ سنگيت ڪلا (سازن جي وچت سان گڏ ڳائڻ ۽ نچڻ).

(۲) لوڪن جا هنر - ڌنڌا (Folk-Crafts)

لوڪن جا اهڙا هنر ۽ ڌنڌا جيڪي پيڙهي در پيڙهي هلندا پيا اچن. جيئن ته، واڍي جو جنڊيءَ جو ڪم، سوناري جو زيورن تي ميناڪاريءَ جو ڪم، لهار جو برتن ۽ اوزار ٺاڻڻ، ٺانارڪو ڌنڌو، ڪنير جو مٽيءَ جي رانديڪن ۽ برتنن ٺاڻڻ جو هنر، زالن جو ڀرت ڀرڻ، سبڻ ۽ رلهين ٺاڻڻ جو هنر.

ٻڄائڻ لاءِ، دليءَ کي رڳي. ان تي پوت جي شڪل ڇڏي، عمارت جي ٻاهرين ديوار مٿان ٽنگين ٿا. دهليءَ ۾ شاهي سڙڪن تان لنگهندي، آفيس ڏانهن يا ڌنڌي ڌاريءَ تي ويندي، ڪيترائي ماڻهو، فوٽ پائڻ تي تيل جي بالٽين ۾ رکيلن، ٿين جي ٽڪرن کي ڪاٽي، ان مان ٺاهيلن "شني گره" جي بوتن مٿان چنڇر ڏينهن پيسا رکندا نظر ايندا آهن. موٽر-ڪار يا آٽوڪشا پٺيان اڪثر ڪاري سڳي لٽڪندي نظر ايندي آهي. ڪي وري سڳيءَ بدران ڇٽي ٽنگي ڇڏيندا آهن. مقصد اهو هوندو آهي ته بريءَ نظر کان بچاءُ ٿئي. تهويڙن ۽ گرهن جي پڙن واريون منڊيون پائڻ ۾ گهڻي پڙهيل ماڻهو به وشواس رکن ٿا. ان حالت ۾ ائپٽهيلن ڳوٺاڻن ۽ تعليم يافتہ شهري ماڻهن ۾ ڪهڙو فرق ٿيو؟

منهنجي وڃار ۾ لوڪ - سامتيم، لوڪ گيت، لوڪ - ڪٿا وغيره مرڪب لفظن ۾ "لوڪ" لفظ جي معنيٰ "ڳوٺاڻا يا ائپٽهيل شخص" کڻڻ صحيح نه آهي. حقيقت ۾ اتي "لوڪ" جو مطلب آهي - "اهي ماڻهو، جن جو پنهنجي ورثي ۾ حاصل ڪيلن رسمن - رواجن، ريتن - روايتن، ڀرمن - سنسن، ڳوٺن - قبيطن ۾ پورو پورو اعتقاد آهي ۽ انهيءَ موجب پنهنجي روزاني زندگي به گذارين ٿا. اهي لوڪ ڳوٺن ۾ به آهن ته شهري سماج جي هرڪ طبقي ۾ به موجود آهن. مطلب ته لوڪ جي دل ۽ دماغ تي سندس اُٻائي ورثي جو گهرو اثر هوندو آهي ۽ ان موجب ئي هو پنهنجو جيون گذاريندو آهي.



سنڌي لوڪ - جيون

□ ڊاڪٽر مرليڊر جيٽلي

"سنڌي لوڪ - جيون" جو هتي مطلب آهي "سنڌي لوڪن جي زندگي جو طريقو".

"لوڪ" اصل ۾ سنسڪرت لفظ آهي، جنهن جون ڪجهه معنائون آهن - (۱) سنسار، جهان (۲) ڌرتي (۳) قوم، قبيلو، سماج (۴) علائقو، پرديش (۵) رعيت، پرڄا.

انهن معنائن ۾ اهو لفظ سنڌي ٻوليءَ ۾ به ڪتب اچي ٿو. سنڌيءَ ۾ "لوڪ" لفظ ڪي قدر بدليل روپ ۾ به استعمال ٿيندو آهي. جيئن ته، لوڪ، لوڪ (ڪٽنب، قبيلو، ٽولي)، لوڪ (جڳهه، ڳوٺ، جهان) انهيءَ لفظ مان سنڌيءَ ۾ ٺهيل ڪجهه مرڪب لفظ هن ريت آهن :-

پرلوڪ، ٿرلوڪ، سُرڳ لوڪ، مرتيو لوڪ، پاتال لوڪ، لوڪا چار، لوڪا چاري، لوڪ - مرجات، لوڪ - وهنوار، لوڪ ڌرم، لوڪ - تنتر، لوڪشاهي، لوڪ - مت، لوڪنات، لوڪ پري، لوڪ ڌرم، لوڪ سيا، وغيره.

جڏهن اسين "لوڪ" لفظ جو استعمال لوڪ - آداب، لوڪ - ساهتيه، لوڪ - گيت، لوڪ - ڪٿا، لوڪ - وشواس، لوڪ - ناٽڪ جهڙن سمان ۾ ڪريون ٿا، تڏهن "لوڪ" لفظ ڪي هڪ خاص معنيٰ ملي ٿي. ڪن عالمن اهڙن مرڪب لفظن ۾ "لوڪ" جو مطلب سمجهايو آهي "ڳوٺاڻا ماڻهو، دھقاني، اٽپڙهيل، ڳنوار". منهنجي ويچار ۾ اهڙن مرڪب لفظن ۾ "لوڪ" جو اهو مطلب ڪٿڻ صحيح نه آهي، ڇاڪاڻ ته لوڪ - ساهتيه جا سرچڻهار ۽ لوڪ گيت ڳائيندڙ چاهي مکيه طرح ڳوٺن ۾ رهن ٿا، پر اڄ ڪالھ اهي شهرن ۾ به رهيا پيا آهن. ٻيو ته کين اٽپڙهيل ۽ ڳنوار سڏڻ به نڪ نه آهي، ڇاڪاڻ ته سندن لوڪ گيتن ۾ امنگن جو جيڪو نزاکت ڀريو اظهار نظر اچي ٿو، اهو اوچي درجي جي لکيل ساهتيه کان ڪنهن به حالت ۾ گهٽ نه آهي. اهڙن عوامي شاعرن جي رچيل پرولين ۽ گجھارتن، هنرن ۽ ڏور وارن بيتن ۾ ٻوليءَ جي نرالي سٽاءَ ۽ معنيٰ جي گهرائيءَ جون چيڪي خاصيتون ملن ٿيون، النڪارن يا رنگين - زبانيءَ جو جيڪو دلڪش استعمال ملي ٿو، اهي اعليٰ درجي جي اديبن جي شاعريءَ کان ڪنهن به حالت ۾ هيٺ نه آهن. ٻيو ته اسين روزاني زندگيءَ ۾ ڏسون پيا ته ڪيترائي اعليٰ تعليم حاصل ڪيل شخص به ڀرمن - سنسن، ٽوٽن - ڦٽڻ، جنترن - منترن، چڻن - پوٽن، سائن - سوٽن ۽ ريتين رسمن ۾ اعتقاد رکن ٿا. مثال طور، پڙهيل - ڳڙهيل ماءُ پڻ پنهنجي ٻار کي بري نظر کان بچائڻ لاءِ ڪاڄل يا سرمي جو ڪارو تلڪ لڳائي ٿي، کيس سوئر جو ڏند ڏاڳي ۾ ٻڌي ڳچيءَ ۾ پائي ٿي. تعليم - يافتہ ماڻهو به نئين مڪان کي بري نظر کان

روايت

سلسلو



سلسلو



ڊامٽر مرليڌر جيٽلي - ۱ / مٽرشن راهي - ۱۸ / سرگواسي تيرٿ سپاڻي-۲۲/
ڊامٽر نارايڻ ڀارتي - ۲۲ / نانڪرام ايسراڻي - ۲۵ / ريٽا شهاڻي - ۲۷ /
نانءِ مدناڻي - ۲۹ /

پيت ۽ چهرو

ڪشن بجاج

دوستن مٿن مائٽن جي صلاح مڃي مون سڀ سرگرميون ڇڏي گهاٽي جي ڍڳي وانگر رات ڏينهن هڪ جهري آخر ڏهن سالن جي سخت محنت کان پوءِ پراڻو قرض لاهي سڪم جو ساھ ڪنيم. هاڻ مالي حالت اڳي کان ڪي قدر ٺيڪ آهي.

ڏهه سال لمبو عرصو 41 سالن مان 51 جو بڻجي ويس. يار دوستن سان گڏ پنهنجو چهرو به وسري ويو.

ان ڏينهن شهر ۾ هڙتال هئي. هلنگ تي ليڏي وهاڻي تي ڪنڌ رکي سامهون واري پراڻي پٽ ڏي نهاري رهيو هئس. ڪهڙي نه پراڻي ۽ بڊرنگ ٿي ويئي آهي. جنهن پٽ تي ڏهن سالن ۾ نظر نه وجهڻ جي فرصت نه ملي. اڄ ان کي گهروري ڏسي رهيو هئس. اڄ اها پٽ منهنجي نظرن ڏيڻ وانگر ڇپي رهي آهي.

سوچيم : سڀاڻي ئي سڀني پٽين ۽ فرس جا ڇاپورا لاهرائي ٽائلس ۽ چپس جو ڪم ڪرايان. ان ڏهه هزار خرچ ايندو ته ايندو هاڻ اهڙو خرچ ڪرڻ جي حالت ۾ هئس.

اوچتو نئي خريد ڪيل گودريج جي آمري جي آرسِيءَ تي نظر پيم. اٿي ڪري آرسِيءَ ۾ پنهنجو چهرو ڏٺم. ڪي منٽ ته پاڻ کي سڀني جي ڪوشش ڪيم. پر سڃاڻي نه سگهيس جو لڪو ته پيل ڳاڙها گل هئا. نڪو ڪارڊ وارو نه اکين ۽ چمڪ. خشڪ، اڇا وارو. ڏاڙهي اڇي، اکين ۾ منهنجي ڪارڊ نشان - نه... نه... اهو منهنجو چهرو ڪونه هو.

جيتوڻيڪ هيان پنج ڏهه هزار خرچ هڪ سئو ته اڳي جهڙو ٿي سگهي ٿو. چئن ڏينهن ڪم ڪندڙ منهنجي چهري جي ڪوشش ۽ لڪيٽ منهن ٻيرو...

هڪ مارڊن روميو جي روايتي ڪهاڻي !

نانڪ مدناڻي

مديريڪا بس ڌيمي هلي رهي هئي، بس شاگردن سان ڪچاڪچ پيريل هئي، ان جو سبب اهو هو ته اها بس يونيورسٽيءَ کان لنگهي رهي هئي، آٺ، ٻي، ڪاليج وٽ بس رکي ته هڪ چوڪري بس ۾ چڙهي آئي، هن کي ڏسي بس ۾ ويٺل شاگردن جي دٻين ۾ هلچل مچي ويئي ڇو ته چوڪريءَ ۾ اهو ڪجهه هو جو عام رواجي چوڪرين ۾ نه هوندو آهي. هو خوبصورت ته هئي ئي ليڪن سندس نڪ جي نوڪ، ڇپ جي لالائي ۽ ڳلن ۾ ڪپ اهڙو ته دلڪش هو جو شاگرد دل ئي دل ۾ سندس پيٽ شرميلا ٽنگور سان ڪرڻ لڳا. هڪ شاگرد جو ڪافي لنبي قد جو هو ۽ ڪافي ڄاڻو ٿي لڳو ان چوڪريءَ جي لڳو لڳ اچي بيٺو. مديريڪا بس ايڪڙ بيڪڙ سواريون ڪڏندي هلي رهي هئي، اچانڪ ان شاگرد جي هٿ مان ڪجهه ڪتاب ڪري پيا. ائين محسوس ٿي ٿيو جڏهن زوريءَ ڪتاب ڪيرايو ته ڪتاب ان چوڪريءَ جي گود ۾ اچي ڪريا، اها چوڪري ڪجهه سهنجي ويئي، ان کان اڳ اهو نوجوان شاگرد کيس ڪجهه چوي هڪ عجيب ڳالهه ٿي گذري، هڪ نوجوان جو شڪل صورت ۾ هريانا پرائنٽ جو ٿي لڳو، وڏي اڳتي آيو ۽ لنبي قد واري شاگرد کي ڳٽر کان جهلي حڪم هلائڻ واري نوع ۾ کيس چيائين، "هي ڪتاب ڪن ا" ان شاگرد هڪ ڪن هريائوي جوان ڏانهن ڏٺو ۽ ٻيءَ ڪن هن ڇپ چاپ آهي ڪتاب چوڪريءَ جي هنج مان ڪڍي ورتا، ان هريائوي نوجوان جي اکين ۾ رت ٽهڪي رهيو هو، هن وري ان نوجوان شاگرد کي چيو، "هاڻي پنهنجي پيڻ جا چرڻ ڇهه" ان شاگرد وٽ ائين ڪرڻ کان سواءِ ٻيو چاڙهو ئي ڪهڙو هو ا بس ۾ ويٺل اهو نظارو ڇپ چاپ ڏسي رهيا هئا، سڀني هيسيل نگاهن سان ان هريائوي جواب ڏانهن بهاريو، ان چوڪريءَ به هن طرف ڏٺو، هن جي اکين ۾ شڪرگذاري نمايان هئي.

سگهيو.

شوپا جي اکين جا پردا دل جي درياهه کي روڪي نه سگهيا ۽ آنسن جي روپ ۾ اچلجي هنجي اکين مان وهڻ لڳا. هن کان سڌڪو نڪري ويو. هو پنهي هٿن ۾ پنهنجو منهن لڪائي سڌڪو پيريندي واپس اندر روم طرف ڊوڙي ويئي.

وجيه جي اکين مان آنسون وهڻ لڳا. هن نيلم جي مٿي تي پيار ڀريو هٿ گهمايو.

"اٽڪل توهان ته ڪلائيندا آهيو پر توهان روئاريندا به آهيو ڇا؟"

وجيه وري پيار ڀريو هٿ نيلم جي گل تي گهمايو. هن روم جي در طرف نظر ڦيرائي چيو،

"شوپا - شوپا - پليز شوپا،"

"....." اندران ڪوبه جواب ڪونه آيو.

نيلم وائڙن وانگر نهارڻ لڳي.

وجيه آليل اکين سان گهر طرف هلڻ لڳو. هنجي ڪنن تي هڪ صرف شوپا جا سڌڪا سڌڪا

..... سڌڪا

وجيه مٿي آسمان ۾ نهاريو. سج ديوتا پنهنجو پاڻ کي لڪائي رهيو هو. پڪي پنهنجي آڪيڙن

طرف وجيه رهيا هئا. هڪ پڪي اڪيلو آهستي آهستي پر ڦهلائيندو رستو ڦيرائي پنهنجي آڪيڙي

طرف گهر طرف وڃي رهيو هو.

Prakash Bhawan, 9. Gayakwadi Plot, Rajkot - 360001

هو پڙندو چاڻيل هو. هو پنهنجي سڪيلتي ڏي جي ارمانن کي مٽي ۾ ملائڻ کان به نٿي رهيو. بچاري شويآ ڪجهه ڪڇي ئي نٿي سگهي. جيئن ئي زبان کولي ٿرت هنجي زبان بند ڪئي ٿي پئي.

وجيه تڪڙي سائيڪل هلائي رهيو هو. هو شويآ سان ملڻ پيو چاهي. هن جي دل ۾ اڻڌمانڌ ڇي ويئي هئي. هنکي شويآ کانپوءِ هڪ هڪ، ٻل هڪ هڪ ورهيه سمان گذرندو نظر اچي رهيو هو.

هو جيئن ئي هنجي گهر پهتو تيئن ئي نراش ٿي ويو. در تي تالو لڳل هو. هن پاسي ۾ رهندڙ مورت کان پڇيو. تڏهن هن چيس ته هو ٻئي شهر ويا آهن. شايد شويآ ديدي جي شادي اتي ئي ڪرائي ايندا.

"هيءُ... هيءُ توهان ڇا چئي رهيا آهيو؟"

"جي، هيءُ سچ آهي."

"توهان وٽ هنن جو ڪو پتو آهي؟"

"نه."

"اوه! هڪ ڊگهو سامه ڪئي وجيه ڪنڌ هيٺ ڪري واپس گهر طرف هلڻ لڳو.

اوچتو هوا جي زوردار جهونڪي تي در کڙڪيو ۽ وجيه جي ويچار مالاها ٽٽي پيئي. هن هڪ ڊگهو سامه ڪيو، هن ڪلپنا به ڪونه ڪئي هئي ته هنجي ملاقات شويآ سان هتي هن روپ ۾ ٿيندي. هن ٻوڙي زمين تي ڪريل ڪتاب ڪٿي اندر ڪپت ۾ رکيو ۽ در بند ڪري آهستي آهستي قدم ڪڍندو شويآ جي گهر طرف هلڻ لڳو.

در بند هو، هن در کڙڪايو،

"انڪل توهان"

"....."

"اچو - اچو انڪل اندر اچو. توهان ويهو مان مميءُ کي سڏي ٿي اچان."

وجيه ڪرسي تي ويٺو. هن روم ۾ چئني طرف نظر گهمائي.

"ممّي هي آهي منهنجو انڪل اسانجي پاسي واري گهر ۾ ئي هي رهندا آهن."

وجيه شويآ ڏانهن نهاريو. هوءُ سفيد ساڙهيءُ ۾ هئي. هنجو چهرو ڪومايل گل وانگر هو. اڳي هوءُ تڙندي هئي، مشڪندي هئي. هيئر اها رونق هنجي چهر تي نه هئي. اداسي، مايوسي

هنجي چهر تي چاڻيل هئي. ٻنهي جون نظرون مليون.

معصوم نيلم گهڙيءَ ماءُ طرف ته گهڙيءَ وجيه طرف نهاري رهي هئي. هن کي ڪجهه سمجهه ۾ نه

اچي رهيو هو. وجيه لڙ ڪڙائيندڙ لفظن ۾ چيو، "شويآ! تون - تون هن حال ۾..." هي وڌيڪ ڪجهه چئي نه

ڳالهه آهي؟ هنجو من مڃي نه رهيو هو. هن سوچيو ته مان ئي وڃي ٿو وٺي اچانس. پر همت
ڪونه ٿيس. هي به ڪو جيئن آهي!

شوپا کانسواءِ جدائي جي تڙڱ هنڪار سون نه ٿي سگهي ۽ هڪ ڏينهن هيءُ منجي گهر وڃي
پهتو، پر در وٽ دربان هنڪي روڪيو.

"اڙي مان آهيان."

"مان توهانڪي سڃاڻان ٿو، پر توهانڪي گهر اندر وڃڻ جي اجازت ڪونهي."

"ڇو؟"

"اها ته مونکي به خبر ڪونهي ته توهانڪي ڇو روڪيو وڃي ٿو بابوڄي."

"ڇڱو ته منهنجو هڪ ڪم ڪر."

"ڪهڙو؟"

"تون شوپا کي خبر ڏي ته مان آيو آهيان"

"ته بابوڄي،"

"ڇو؟"

"ڇو جو شوپا ديدني لت اچي ڪونه سگهندي."

"آخر ڇو؟"

"انجي به مونکي خبر ڪونهي ۽ مهرباني ڪري توهان هتان وڃو؟"

"مان شوپا سان ملڻ کانسواءِ ڪو به ويندس."

"بابوڄي مهرباني ڪري توهان هتان هليا وڃو، مان توهانڪي هٿ ٿو جوڙيان،"

هيءُ ڪنڌ جهڪائڻ لڳار واپس هليو ويو، پر منجي دل ۾ انڌا ماڻه مٿل هئي. هيءُ بيچين
هو، گهڻي ڪوشش ڪئي هن سان ملڻ جي پر اهو ممڪن ٿي نه سگهيو. منجي دل تڙڙي اٿي.

هوڏانهن شوپا بند پڃري ۽ پئي پئي تڙڙي رهي هئي ٻاهر نڪرڻ لاءِ. وچ ۾ وجھ سان ملڻ
و، جيئن پکي بند پڃي ۽ تڙڙندو آهي ڦٽڪندو آهي. ٻاهر نڪرڻ جي ڪوشش ڪندو آهي،
پنهنجي پرين سان ملڻ لاءِ ۽ ڪندو آهي پر نڪري نه سگهندو آهي. تنهن، پر شوپا جي تڙڙڻ
تڪڙ سان در ٽروڙي ٿي ڪلي سگهيو هنڪي گهر کان ٻاهر قدم رکڻ کان به سخت منع ٿيل هئي.

من ان ڏينهن وڃي، کي گيت وٽ سيل ٿيو هو، پر هوءُ سمجهي پيئي ته چوڪيدار هن کي اندر
نه ڏيڻ ڏيندو ۽ ٿيو به ائين هو ويچارو جيئن آيو هو تنهن واپس هليو ويو، مايوس، مسڪين.

ڪي ڏينهن ائين ٿي پيو هجي هاڻي ته هن کي سگهي هن جي وات مان وڃي
ڪي ڏينهن ائين ٿي پيو هجي هاڻي ته هن کي سگهي هن جي وات مان وڃي
ڪي ڏينهن ائين ٿي پيو هجي هاڻي ته هن کي سگهي هن جي وات مان وڃي

ڪي ڏينهن ائين ٿي پيو هجي هاڻي ته هن کي سگهي هن جي وات مان وڃي

ڪي ڏينهن ائين ٿي پيو هجي هاڻي ته هن کي سگهي هن جي وات مان وڃي

"جي... جي... هو! آهي ته ڄاڻڪي منهنجي ساهيڙي انجي گهر ويئي هيس!" هو ڏمڪندڙ ڇڏي رهي هئي.

"ڪوڙ ڳالهائي رهي آهين مونسان؟"

"جي... نه پاپا مان ڪوڙ ڪونه ٿي ڳالهائين"

"ته ڇا تون وڃي سان گڏ ڪونه آئي آهين هينئر."

"جي... جي..."

"هو توکي هينئر ڇڏڻ آيو. مان پنهنجي اکين سان دري مان پنهي کي ڏٺو، ڇا اهو به ڪوڙ آهي؟"

جهڙي نموني ڪونهي چور چوري ڪندي پڪرجي وڃي ۽ گهٻڙائجي وڃي اهڙي حالت هئي شويپا جي. هينئر هو ڏمڪڻ لڳي.

"ڇڻ، ڇپ ڇو ٿي وئين."

هنجي زبان الڳي ڪيڏانهن گم ٿي ويئي. ڪن ڀل بعد هنجي پيءُ وري چيو، "ڏي ڪوبه پيءُ پنهنجي اولاد جو برو نه چاهيندو آهي، هو هميشه انجي فاعدي جي ئي ڳالهه سوچيندو آهي، مان تنهنجي پلائي لاءِ چئي رهيو آهيان، ته تنهنجا قدم جتي پهتل آهن، اتان واپس وري وڃ" ڪن ڀل شائستي چانئجي ويئي.

"جي ائين نه ٿيو ته ياد رک، انجو انجام سٺو نه ٿيندو." پيءُ جي هن مليل ڏمڪي تي شويپا ڊڄي ويئي.

"پر پاپا ڪهڙي خرابي آهي هن ۾. هو ڪو آوارا ڪونهي، سٺي خاندان جو سٺو چوڪرو آهي. مان هن کي چاهيان ٿي. اسان ٻئي هڪ ٻئي کي پيار ڪيون ٿا، چاهيون ٿا،"

"بند ڪر اها بڪواس جيتري آزادي مون توکي ڏني انجو تو اڄوڪ فاعدو ورتو آهي، تون نٿي ڄاڻين ته مان جيترو نرم آهيان ان کان وڌيڪ ڪٺور آهيان. هن جي ته مان اڄ ئي خبر وٺندس هو سمجهي ڇا ٿو پاڻ کي؟"

"پتا جي هن کي مهرباني ڪري ڪجهه نه چئو."

"بس ڪري ويه ۽ وڃ پنهنجي ڪمري ۾، خبردار جو اڳتي ٻاهر وڃڻ جي به ڪوشش ڪئي آئتي ته ٽنگون پڇي ڇڏيندوسان"، "پيءُ کي غصي ۾ ڏسي هو هلي ويئي ڇپ چاپ ٻئي ڪمري

۾.

وڃي اتي بيٺن مناسب نه سمجهيو ۽ هليو ويو پنهنجي گهر طرف.

ڪيترا ئي ڏينهن گذري ويا. هو هنکي ڪونه ملي سگهي، هيءُ هن سان ملڻ لاءِ تڙڙڻ لڳي، ڪيترائي ڏينهن گذري ويا، پر شويپا هنکي ڪونه گڏي. هنجي من ۾ طرح طرح جا ويچار اچڻ لڳا. هيترا ڏينهن ٿي ويا آهن، ڇا شويپا کي منهنجي ياد ڪونه ايندي هوندي؟ ضرور ياد ايندي هوندي. هو مونکانسواءِ رهي ئي ڪونه سگهندي هوندي، پر هو اچي ڇو نه ٿي؟ آخر ڪهڙي

"اِهو صدمو مان ڪڏهن به برداشت نه ڪري سگهندس ۽ تون اِهو سوچي به ڪيئن ٿو سگهين. مان توهان سان سڄي دل سان سڄو پريم ٿي ڪيان. مان ته تنهنجي ڪري دولت ته ڇا پر هن جهان کي به ٺڪرائي ٿي سگهان وڃي."

"شوپا ايتري اُپهري نه بڻج، اڄ جي دنيا ڪنهنجي وهندڙ آئسن جي پڪار ڪونه ٿي ٻڌي. تنهنجو پيءُ هيءُ رشتو بلڪل سويڪار نه ڪندو.

"پريم ته ذات پات نه ڏسندو آهي نه اُميري، نه غريبي، پريم جيڪڏهن پويتر هُجي ته انکي زمانو ته ڇا پڳوان به مٽائي ڪونه ٿو سگهي."

"اڄ تائين ڪوئي به سڄو پريمي هن دنيا ۾ مٽي ڪونه سگهيو آهي شوپا!"
 "جيڪڏهن تو مونکي ٺڪرائي ڇڏيو ته ته مونکي توکان سوا هيءُ دنيا ويران لڳندي، مان توکانسوا هڪ ٻل به جي نه سگهندس ۽ اُپگهات ڪري هن جهان مان پاڻ کي مٽائي ڇڏيندس."

"آتم هتيا ڪرڻ بزدلن جو ڪم آهي ۽ مان ڄاڻان ٿو ته تون بزدل ڪونه آهين."
 "لڳي ٿو تو مونکي اڃان سڃاتو ڪونهي. تو منهنجي پيار کي پرکيو ڪونهي. مان تنهنجي

آهيان، صرف تنهنجي. صرف تنهنجي ۽ توکانسوا مان هڪ ٻل به نه جي سگهندس هڪ ٻل به نه."
 "سچ شوپا تون ايترو مونکي چاهين ٿي!"

"ها مان توکي چاهيان ٿي. بيحد، بيحد چاهيان ٿي وڃي."
 "شوپا... اڄ چوندِي هن شوپا کي پنهنجي پاڪر ۽ پري ڇڏيو.

پر قدرت کي شايد ٻيو ڪجهه ئي منظور هو. جنهن ڳالهه جو چپ هو، آخر اهوئي ٿيو. هنجي ۽ شوپا جي پيار جي خبر شوپا جي پيءُ کي پئجي ويئي. هن هننکي پهرين ڪيترائي دفعا گڏ گهٽندو ڏٺو، پر شايد ائين سمجهيو هوندائين ته ڪلاس ۾ گڏ پڙهڻ ٿا، دوست هوندا، پر جڏهن هن ڏٺو ته ڳالهه ڪجهه ٻيو ئي رنگ وڃي رهي آهي، تڏهن هن کان رهيو نه ويو. هو غصي ۾ لڻ ٿي ويو. هن ويچار ڪيو ته هلندي شوپا جي شادي ڪرائي وڃي، ان کانسوا ٻيو ڪو چاڙهو ڪونهي. اڃانڪ هڪ ڏينهن هن دري مان شوپا کي ۽ وڃي کي پنهنجي گهر طرف ايندو ڏٺو، هو دريءَ کان ٿورو هٽي ويو.

شوپا وڃي کان موڪلڻي جيئن ئي گهر ۾ قدم رکيو تيئن شوپا جي پيءُ رڙ ڪندي چيو،
 "شوپا!"

وڃي مينڻ ئي شوپا جي نالي جي رڙ ٻڌي تيئن هنجي قدم وڪڇي ويا ۽ هو ٻڏڻ لڳو بيهي رهيو.

"هتي، هتي، شوپا گندي ڇيو."
 "ڪيئن رهندي ٿي؟ غصي ۽ شوپا جي پيءُ رڙ ڪندي پڇيو. ويچاري شوپا پيءُ کي غصي ۾ هٿ نه ڏيئي، پر پريون دفعو ئي ڏسي رهي هئي.
 "ٻڌو، ڪيئن رهندي ٿي؟"

"تڪڙو ڪهڙي آهي اٿان تُو."

"ست ٿي ويا اڃان تُو چوڻ دير ڪونهي."

"اوه! ست ٿي ويا!" هيءُ چرڪ ڀري اٿيو. تڪڙو تڪڙو سنڀري ناستو ڪري اسڪول طرف روانو ٿي ويو. اڄ هن ڪلاس ۾ هڪ نئون چهرو ڏٺو. ڪن ڀل لاءِ هيءُ هن ڏانهن نهارڻ لڳو. بس پهرين نظر ۾ پڻ هو! هنجي دل ۾ سمائجي ويئي. هن به هنڪي ڏنو. اسڪول جي آخرين پيڙو تائين هو هڪ ٻئي ڏانهن نهاريندا رهيا. هو به هنڌانهن ڇڪجي رهي هئي شايد. نظرون نظرن سان مليون. ٻنهي جي دلين ۾ هڪ ئي نظر سان پيار پندا ٿي ويو. ائين لڳي رهيو شايد ڪيتري ئي وقت کان وٺي هڪ ٻئي کي سڃاڻيندا هجن. هن جيڪو سڻو ڏٺو هو، جيڪا تصوير پنهنجي دل ۾ ٺاهي هئي اها هنڪي سامهون ئي نظر اچي رهي هئي. هو جنهنجو نالو شويبا هو، سچ پچ بيحد سندر هئي.

ڪجهه ڏينهن ائين هلندو رهيو. شانت نظرن سان ئي هڪ ٻئي سان ڳالهائيندا هئا. هنجو پيار وڌندو رهيو. ٻئي گڏجندا هئا. گڏجي پيار جون ڳالهيون ڪندا هئا. باغيچن جي شانت ڪنڊ ۾ ويهي پيار ڪندا هئا. پيار جون ڳالهيون ڪندا هئا.

هڪ ڏينهن هيءُ اداس ويٺو هو. هن چيو "تون اڄ اداس ڪجهه ڪوهيل ڪوهيل نظر ڇو اچي رهيو آهين؟"

"نه... مان... مان ڪٿي آهيان اداس. مان اداس ڪونه آهيان."

"تون ڪوڙ ڳالهائي رهيو آهين. تنهنجو هي غم ڀريو چهرو، تون ڪيترو به ڪوڙ ڳالهائيندين سڃاڻي لڪائي ڪونه سگهندي!"

"ڳالهه هيئن آهي ته..." چوندي چوندي هيءُ رکجي ويو.

"ڇو، ڇا ٿيو! چوندي چوندي رکجي ڇو وئين؟"

"مان توسان هڪ ضروري ڳالهه ڪرڻ چاهيان ٿو."

"ڇو نه! جڏهن مان سڄي تنهنجي آهيان پوءِ مونڪان لڪائڻ ڪهڙو؟" هن گنيپر ٿيندي چيو، "شويبا مان چاهيان ٿو ته تون پنهنجا قدم هتان ئي واپس ڪڍي وٺ. هن کان وڌيڪ قدم ڪڍڻ شايد تنهنجي منهنجي لاءِ خراب ٿين. اڳيان هڪ وڏي ڪاهي آهي. جيڪڏهن اسان پنهنجا قدم نه روڪياسين ته ڪٿي لڙڪڙائي پاڻ ان ۾ ڪري پونداسين."

"تون! اڄ هيءُ ڇا ويٺو ڳالهائين! ڪجهه خبر پويئي ٿي ڪين نه؟"

"شويبا مان جيڪو ڳالهائين ٿو اهو سوچي سمجهي ڳالهائين ٿو. تنهنجا ماءُ پيءُ هيءُ رشتو ڪڏهن به منظور نه ڪندا، ڪڏهن به نه، توهان ۽ اسان ۾ زمين آسمان جو فرق آهي تون مونکي پلجي وڃ."

هنجي اکين ۾ آنسون اچي ويا.

"شويبا رو! نه، اسانجي ان ۾ ئي پلائي آهي."

"ويري فائين." هن چيو

"تنهنجو نالو ڇا آهي؟"

"اٽڪل، منهنجو نالو نيلم آهي."

"ڏاڍو سٺو نالو آهي تنهنجو."

"سٺو ته آهي نه؟ توهانڪي خبر آهي ڪنهن رکيو آهي منهنجو هيءُ نالو."

"نه ڀلا مونڪي ڪهڙي خبر؟"

"منهنجيءُ مميءُ رکيو آهي هيءُ نالو. هن کي ڏاڍو وڻندو آهي."

"اڃا؟"

"تنهنجو ٻڙ ڇا ڪندو آهي، نيلم."

"...."

"نيلم، پٽ، تنهنجو ٻڙ ڇا ڪندو آهي؟"

"اٽڪل، مون ته هنن کي ڏٺو ئي ڪونهي"

"ڇا مطلب؟"

اوچتو نيلم جي نالي جو سڏ ٿيو. نيلم ڊوڙي گهر طرف واپس ويئي. نيلم جي ممي هئي

جيڪا هن کي سڏ ڪري رهي هئي. هن جيئن ئي نيلم جي مميءَ ڏانهن نهاريو، هن کان ڇڙڪ

ٺڪري ويو. هوءُ ٻن هن ڏانهن ئي نھاري رھي هئي. هوءُ سفيد ساڙهي ۾ هئي. توت ئي هوءُ اندر

هلي ويئي نيلم کي وڏي. هو سوچ ۾ پئجي ويو. هو اهڙيءَ ۾ هن حال ۾ ۱۱۱؟

هنجو دماغ چڪر کائڻ لڳو. نيلم هنجي ڏي آهي! هنجي دماغ ۾ ويچارن جو طوفان مچي

ويو. ماضيءَ جون ڳالهيون اکين اڳيان ٿري آيس.

صبح جا ست. سورج ديوتا آڪاش جي سفر تي ٺڪري چڪو هو. سج کي ايندو ڏسي ڇنڊ

الڳئي ڪيڏانهن گم ٿي چڪو هو. رات جي اوندھ ڀرڻويءَ کان موڪلائي چڪي هئي. اهي شانت

رستا جيڪي رات جي ڪري سُٺا هئا سي هينئر ماڻهن جي چهل پهل ۾ ٽرئفڪ سان ڀريل هئا.

ٿڌي وڻندڙ هوا لڳي رهي هئي. ڪيترا ئي پنهنجن ڌنڌن تي وڃي به چُڪا هئا. ڪيترا وڃي رهيا

هئا. ڪي شخص اڃان تائين پلنگ جي نرم گاديئن تي دنيا کان بيخبر آرام فرمائي رهيا هئا.

هيءُ به اڃان تائين سمجهيو پيو هو. هنجي ممي به ئي دفعا اٿارڻ به آئي. هنجو اٿڻ تي من

ٿي ڪونه پيو ٿئي آخر مميءَ تنگ ٿيندي چيو:

"ات سج ٺڪري چڪو آهي. اڃان سمجهيو وهندي ڇا. اسڪول نه ويندين ڇا؟"

"..." هن ڪوبه جواب ڪونه ڏنو

"اٿين ته ڪين نه! اسڪول نه ويندين ڇا؟"

"اٿان ته ممي."

ته منهنجي سامهون ئي اٿ ته ته جيئن مان ويندس تون وري سمجهي پوندين.

لچمڻ ريڪا

گرداس، اين. آهوجا 'آجيب'

وجيب آفيس مان ڇڻي سڌو گهر آيو، ڪپڙا بدلائڻي روم مان ڪتاب ڪڍي هميشه جيئن اڳ ۾ اچي آرام ڪرسي کولي ويٺو. اڃان ڪتاب کولي ئي رهيو هو ته ڪنن تي هميشه جيان اُچ به مٿر آواز ڳونجڻ لڳو. سنهو پر وڻندڙ مٺو آواز. ڪنڌ مٿي ڪڍي ڏنائين هو آهي، هنجو گهر هنجي گهر جي لڳو لڳ آهي، اڳ به ڪڏ آهي، ڀت نه آهي صرف تارون لڳل آهن ڪنهن حد نائين، هو اڳ ۾ رکيل پينگهي تي ويٺي ويٺي لڏي رهي آهي، هن هن ڏانهن نهاري مشڪيو، هنجي مشڪ مٿي ۾ وڻندڙ آهي.

هو هر روز اتي ائين ئي هنجي آفيس مان اچڻ بعد ايندي آهي ۽ پينگهي ۾ لڏندي سنهي پر مٿي آواز ۾ گيت گنگنائيندي آهي، هنجي مشڪ هنڪي بيحد وڻندي آهي دل ٿيندي اٿس ته هو بس ائين ئي مشڪندي رهي ۽ هو بس هن ڏانهن ڏسندو رهي، ڏسندو ئي رهي. الڏي ڇو هنجو من هن ڏانهن ڇڪجي ويندو آهي، هو هنڪي وڻندي آهي هو هنسان ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪندي آهي، پر الڏي ڇو ڳالهائيندي نه آهي، هو هنجي ئي انتظار ۾ رهندي آهي شايد، هي آفيس مان ٿي ڪپڙا بدلائڻي هٿ وهي مس ته هو به اچي پينگهي تي ويهي لڏندي آهي، هنجو ڏيان هوندو آهي يا نه به هوندو آهي نڌهن به هو سنهي مٺي آواز ۾ ڳائي هنجو ڏيان پاڻ ڏانهن ڇڪيندي آهي.

هنجي بدلي هن شهر ۾ تازوئي ٿي هئي، هڪ دوست جي مدد سان هنڪي هئي هيءُ جڳهه رهڻ لاءِ ملي مساوا ٿي، هن سوچيو هو ته پهرين جڳهه جو بندوبست ٿي پوءِ ئي گهروارن کي گهرايان، جنهن وقت جڳهه ڏسڻ هو هٿ پهريون دفعو آيو هو، انوقت به هو پنهنجي در وٽ بيٺي هئي ۽ هن ڏانهن گهوري گهوري نهاري رهي هئي ۽ اهڙي ئي مسڪراهٽ هن ان وقت به آندي هئي، پنهنجن ڇپن تي، هنڪي ان جي مشڪ ان وقت به وڻي هئي، هنجو گول گول چهرو، نرم نرم ڳل، چوٽيءَ ۾ گلاب جو گل، جنهن مهل ڏس تنهن مهل پيئي مشڪي، هنڪي ائين لڳو ٿي ته هن سان آخر هنجو ڪهڙو رشتو آهي، جو هو هن طرف ۽ هيءُ هن طرف ڇڪجي ٿو، هنجي مشڪ تي هي به مشڪي ويندو آهي ۽ هن کان هڪ هڪو ٽهڪ نڪري ويندو آهي.

هيئنر هو هن ڏانهن نهاري مشڪي رهي هئي، هن هٿ مٿي ڪري اُچ هن کي سڏ ڪيو هو پينگهو ڇڏي دنجي ڀرسان آئي ۽ هيءُ ڪرسي تان اٿي هنجي ويجهو آيو.

"هلو، ڪهڙا حال آهن؟"

منهنجي آهين پرائن کان به وڌيڪ پياري. ۽ منهنجي نيٺن اڳيان تون سدائين شل اهڙي ئي سروب ۾ تڙيل گل وانگر هجين."

سندس من، آشا ۽ اتساه جي تيع سان جن ته نچي رهيو هو. ائين پٽي سان ڳالهائيندي سوچڻ لڳي ته اسانجي سنساري جيون جي اڄ نئين پريات آهي. شل اها پريشا پورن ثابت ٿئي. سوچڻ لڳي ته حياتي ۾ ڪيتريون ئي شپ ۽ اشي گهڙيون اڄن تيون جن ۾ خوشي ئي خوشي ۽ دڪم ئي دڪم سڪي جا بٽي پاسا جن پاسن ۾ اچن ٿا. چوڻ لڳي ته هي ڪنهنجي اُپراڌ جو نتيجو ناهي، جيون ۾ جو سپاويڪ بڻجڻو آهي سو اوس ئي ٿئي ٿو.

ايشور ۾ ويساه رکي رڪمڻي پنهني ٻارن کي تيار ڪري ٿي ۽ پنهجي پاڻ پرڪاش کي پنهجي سڀني سهاوڻي بنسبت واقف ڪري ٿي ۽ پنهجي پٽي کي جنهن درشيه ۾ پنهجي سڀني ۾ ڏٺو هوائين تنهن کي ڏيان ۽ رڪي سگر جي چورن تان مٿو ٽيڪي موٽر ۾ گواليار (لشڪرپاڙا) چولڪ ۾ اچن ٿا. بن ڪلاڪن جي عرصي بعد ان هنڌ پهچن ٿا جتي ڪيترن دڪانن جي رونق لڳي پيلي آهي - ان وقت رڪمڻي اندر ۽ هيٺين پراڻتا دهرائي ٿي، جا هميشه هن جي دل ۾ اڪريل هئي.

"منجهيل کي نه منجهاءُ ڀريو - منجهيل کي نه منجهاءُ ڀريو

ڇو ٿو پاڻ مونکان لڪائين، ڇو ٿو ٻار ٻار آزمائين

هاڻي ڏي تون درشن منهنجا ڀريتم پيارا."

ساڪيات پنهجي پراڻ پٽي کي هو هڪ ڪشادي دڪان جي مُهن وٽ ڏسي ٿي ۽ سندس ڇهڙو بهڪي ٿو جنهن وقت پنهجي ٻارن ۽ پاڻ سان گڏ ڀريم پوروڪ هڪٻئي کي گڏجن ٿا ۽ گد گد ٿي رڪمڻي پنهجي پٽي جي نزديڪ وهي ٿي!

هي درشيه آئند روپي هو. جنهن جو اندازو لڳائڻ مشڪل آهي. رڪمڻي اوڏي مهل سڌ ٻڌ ۾ نه هئي. ۽ ڇنڊي ڇنڊي جهومڻ لڳي.

"ميري لعل جي تيرا انت نه ڄاڻا." ۽ ڀريو جي وڏائي ڪرڻ لڳم "تون سلطان ڪها هئم ميان. تيري ڪوئن وڏائي." تن بابا نانڪ تيري وڏي ڪمائي.

جنهن تڙڻ ۽ انتظار ۾ رڪمڻي پنهجي ڀريتم لڳ ڦارون پئي وڌيون تهڙئي آئند ۾ اڄ ڪپڙن ۽ نئي ماپي، ۽ جنسي ڇنڊي ڪڏندي پهونگي مزاح ۽ اچي نرت ڪندي ٿي لڳي.

وڙ پائيا پرڀ انٽريامي

نانڪ سهاڳ نه ٿيا

بابي نانڪ وڇڙيا ميل ملايا.

نه وسارڇ، پر ماتما اٿيئي پرم شڪتي انجو ئي سهارو وٺڻ.

شايد مان به گواليار ۾ نجوم ت جو دڪان وٺي اتي ڪڇ عرصو آزمايان ڄڻ سرسوتي جو شاديءَ تي پيسي جي هٿي ملي.

ٺههجو پتي

ويچارو انسان دل جي دنيا ۾ گهڻائي پور پچائي ٿو ۽ جي آشائون اميدون نه هجن ته سنسار جو موه ئي ڪيئن رهي؟ رڪمڻي سوچڻ لڳي ته ڪهڙيون رڪاوٽون سندس پتيءَ کي آڏو آيون آهن جي هنڪي وطن ڇڏڻ کان روڪي رهيون آهن، اونهاري جي سخت اُس ڌرتي تي ڄڻ ٽانڊا وسائي رهي هئي ۽ پتيءَ جو خط وِرَ وِرَ ڪري پڙهي رهي هئي، پر پوءِ اڳيان ارداس ڪرڻ لڳي ته هي پرپو ا جيون ۾ اهڙيون گهڙيون ڇو ٿيون اچن؟ دڪ وڇوڙي جي پيڙا ۾ پريا ۱۴ مهنا گذري ويا پر وڌيڪ احوال وري پتيءَ وٽان نه آيو!

انهيءَ وچ ۾ هُن آگري ۾ پيءُ پرڪاش وٽ وڃڻ جو فيصلو ڪيو ۽ ٿورن ڏينهن اندر ٻارن سميت اوڏانهن پهچي ويئي ۽ موهن کي به اتي انجنيري ڪاليج ۾ داخلا ملي ويئي. ورلاپ ڪرڻ لڳي: هي پرپو منهنجي پراڻا ڇو نه ٿو ٻڌين؟ اٽل سهاڳ جو تلڪ منهنجي ولاپ ۾ لکيل آهي تنهن جي آسپس تو مونکي شادي بعد ڪئي هئي، تنهن ليڪه کي تون مينڻ هڻندين ڇا؟

هر منش جو سپاو ائين آهي ته جڏهن هن جو من انيڪ ويچارن جي پينگهي ۾ لڏڻ لڳندو آهي تڏهن هنجي ڪلپنائڻ جي حد ئي نه رهندي آهي ڪڏهن سندر ويچار ته ڪڏهن نراشا جا خيال، پر جيون ساٿي بنا جيون جي گذارش ئي ڪهڙي؟ پرش ڪانسوا؟ استري جي سڪن جو ملهه ئي ڪهڙو؟ ڪال ۽ موت جي تقاضا ٻهڙل ۽ اُن ٿر آهي، من تي جڏهن ويچار ڪندي ڪندي اُڻپ ويچار اچن ٿا ته آشا جو ترورو به ڏسي نه سگهيو آهي، پتيءَ جي سونهن به سندس پتيءَ جي ڪري ئي شوپنيڪ ٿي لڳي. "ڇا ڪرمن جو ڦل ايترو دڪ ڏيندڙ آهي؟" ائين هرهر پاڻڪان پڇندي رهي.

رڪمڻي پنهنجي پتي ۽ ٻن ٻارن سان هر چنڊ تي گرن جي آرٽي پريم نيم سان ڪندي هئي، چنڊ ڏينهن امبرت ويلي سڀو آيس - بلڪل سهاوڻو مٺو سڀو سندس چهرو پريات وانگر بهڪڻ لڳو. جڏهن هن پنهنجي پريتم کي سڀني ۾ ڏٺو، هو سندرٿا ۽ گڻن ٻنهي جو ميلاپ هئي ۽ آقي باقي کيس آشيرواد ملي ۽ سندس چهرو چمڪڻ لڳو. نراس دل تي دلجا جا بادل برسڻ لڳا، نراشا مان قري آشا جا کيس آواز معلوم ٿيڻ لڳا.

هن کي سپاويڪ اهو ڪڻڪو ياسڻ لڳو ته هيتري عرصي بعد هيءُ آشيرواد پنهنجي منٺار پريتم جي طرف کان آهي يا من جا بدبدا - هنجي هنئين تي نار اچڻ لڳو ۽ من ۾ شرڏا ۽ وري وري پريتم جي پيار جو احساس معلوم ٿيڻ لڳس ۽ ائين سمجهيائين ته پتي آهي ته هن گواليار ۾ جوتش جو دڪان کوليو آهي ۽ چوي ٿو تنهنجي من جي پاونائڻ جي مان مرحبا ڪريان ٿو، تون

انهي رفتار سان هلندي هلندي هن جو سمجڻ جو سلسلو هن لاءِ پريشانيءَ جو باعث بڻجي پيو. بقايائون ڪيتريون روڪجي پيون ۽ بئنڪ جا ذراقت ڪو لکيرو هن جي ٿيلهي مان لمائي ويو ۽ جن لاءِ وري نئين سر هنڪي بئنڪن جي ڪرمچارين سان لکپڙهه ڪرڻي پيئي. معاملو چوڻ طرف ڪنڊير ٿيڻ لڳو جن سمورين مشڪلاتن جو پورنتا سان پنهنجي ڌرم پٽيءَ رکڻيءَ کي ڄاڻ نٿي ڏيئي سگهيو. جو ٺهال ڪاتي جي سرشتي تي ڪافي اثر پوڻ لڳو ۽ سموريءَ لکپڙهه جي مڪمل طرح اوڳهڙ ٿيڻ لڳي. جنهنڪري حڪيم صاحب هڪ ڏينهن دل ۾ سوچيو ته وڌيڪ رهيل اوڌر ملڻ مشڪل آهي. نه اوڌر ڏجي ۽ نه اوڌر ڪڍجي. اهڙو اصول زندگيءَ ۾ هئڻ سدائين سڪ ڏئي ٿو. حالتن پٽاندڙ سياڻپ جو ڪم ٿيندو ته جيڪا رقم ملي آهي تنهن تي راضي رهي ڪل بچائي ديس ڇڏجي. جيڪو ڏاڍن سان وڙهي سو رت پنهنجو هاري، "تڪي پارائن ۽ تڪي منجهه دما".

انگ اڳيئي لکيا پاڙڻ پوءِ بيا، انگ جيڪي نصيب ۽ لکيل هوندا سي ڪين ٽرنڊا - دنيا جو مفاصلو سدائين هڪ جهڙو نٿو رهي. هڪڙا سڄن مان ساوا، ٻيا ساون مان سڄا ٿين، دل کي آلت ڏيڻ لڳو ته جيڪي ڀرپوءِ جي پاران جڙي اچي تنهنڪي واه واه ڪجي، "جڙي کي جس"، رڪمڻي جنهن کي سدائين سنتوش هو تنهن کي اُٿل سڀني ڏسڻ کان پوءِ آڏو مانڌا جو ڪڪر آڏو اچڻ لڳو، ڪڏهن ڪڏهن حيون، دردن ۽ دڪن جو داستان بڻجي پوي ٿي، انسان جڏهن مشڪلات ۾ اچي تڏهن پنهنجن مسئلن حل ڪرڻ ۾ ٺهڻ رهي ٿو، پر پراوا معاملو سولائي سان حل ڪري سگهي ٿو.

ڪجهه ڏينهن بعد؛

صوبو جو رڪمڻيءَ کي سندس پٽيءَ وٽان خط مليو جنهن ۾ هيٺين طرح سماچار هو؛

پياري مڙي!

وانگرو واکو.

حالتون اهڙيون آهن جو ڌرن ڏڪيو ٿي وڃي، ٻاهر ته حنسي ٿهر لڳو پيو آهي. جڏهن انسان ڪاٺيءَ جي رخت ٿو ملي تڏهن ته خاص طرح ڀرپوءِ جي سهاري وٺڻ جي درڪار ٿئي ٿي، جڏهن آپڻا ٿي اچي تڏهن ڀرپوءِ ڪانسوا ڪوبه ڪنهنجو ساٿي ڪونهي. ويچارڻ جي دنيا ۾ ڪنهن آڻائڻ جا ڪرڻا پرڪاش ٿين ٿا ته ڪڏهن نا اميديءَ جي لهرن ۽ غلطان ٿي ٿو وڃجي، پر سڌارتي ويلي جنهن نموني ارداس گڏجي ڪندا هئاسين تنهن طرح ئي اڄ منهنجي هردي جي ستم برپا جي بل سان جيت حا آثار پاس ۽ اچن ٿا. اتيڪ يادگيريون ۽ رهائيون منهنجي سڌارتي ويلي ڪري رهيو آهن اندر هي دڪو جو پياري اظهار ڪريان ٿو اشارن ۾. هيءُ وقت سڌارتيءَ جو حيترو صبر ۽ تبحر ٿاڻو ڪو ۽ ڀرپوءِ در ارداس ڪبي، اوترو ئي سائينءَ جي سڌارتيءَ ۾ اڄ ڄاڻ تون سروسوتيءَ ۾ مومن سميت پنهنجي پاڻ پرڪاش وٽ سبزي منڊي آڻين ٿا. هر ڇي سڄن ۽ هوندينءَ - حند متن جي خاطري اٿم ته سروسوتيءَ جو اڪلا

وڇڙيا ميل ملا

جئڪرشن گورسهاڻي

رجمعڻي ڏياريءَ جي شپ ڏينهن اُمبرت ويلي روئي اٿي. سندس نت نيم هو اُسر جو اٿي اُشان پاڻي ڪري گورپاڻيءَ جو ڪلاڪ ڏيڍ آڀياس ڪرڻ. ٻارن کي نيرڻ ڪرائي گهر جي ڪم ڪار کي لڳندي هئي. اڃ صبح جو جئن ئي اٿي تئن اُٿپ سڀو جيڪو رات جو ڏٺو هئائين تنهن منجھي اندر ۾ اُشانتي پيدا ڪئي هئي.

حڪيم پريمچند سنڌ ۾ هڪ ننڍڙي شهر ۾ وڏڙن جي ڏينهن کان پنهنجي اباڻي گهر ۾ رهيل هو ۽ پنهنجي وطني ۽ آسپاس ڳوٺن ۾ مريضن جي شيوا ڪندو هو. طبابت سان گڏ نجومت ۾ به ماهر هو ۽ ضرورت وقت شهر جا توڙي ٻاهرين ڳوٺ جا رهاڪو هن کان گهرن ڳوچرن ۽ چئنين نپاسڻ جو ڪاريه به ڪرائيندا هئا. رهائي رسائي وارو مڙس هو ۽ جيڪو وٽس پير پري ايندو هو ته عزت پائي ويندو هو.

ننڍو شهر هو. جيتوڻيڪ اتي هڪ ڊاڪٽر اڳيئي هو پر حڪيم پريمچند جي قرب کي ڏسي ننڍو وڏو وٽس بنا هڪ جي دوا وٺڻ ايندو هو. هٿ ۾ شفا ۽ مڪ ۾ نام، سڀ ڪنهن سان پريت پيار جو ورتاءُ ڪندو هو ۽ ڪنهن ڪنهن مهل واندڪائي ملندي هئس ته ٻارن سان ويهي روح رهاڻ ڪندو هو ۽ منڙو نام انهنڪي ڄاڻيندو هو؟ ٻار به اسڪول مان موٽندي اسپتال وٽان لنگهندي حڪيم پريمچند کي منڙا سڏڙا ڪري چوندا هئا، "ڪاڪا سائين هري رام" ۽ جيسين موٽ ۾ جواب نه ملندو هون تيسين اڳتي نه وڌندا هئا.

هندستان پاڪستان ٿيو. حڪيم صاحب چوطرف جو وايومنڊل ڏسي فيصلو ڪيو ته ڪٿنب کي هندستان روانو ڪجي ۽ پوءِ ڪڇ عرصي بعد رهيل بقايائون وصول ڪري سمورو اسپتال جو سامان ۽ نجومت جا ڪتاب وغيره بند ڪري جهاز ۾ بمبئيءَ روانا ڪجن ۽ پوءِ پاڻ اڪيلي سر پنهنجا اباڻا گهر هميشه لاءِ لڏي بمبئي وڃي. حڪيم صاحب جا ڪي ڏورانهان مٿ مائٽ ۽ پريتوان بمبئيءَ ۾ هئا جن کيس آڇ ڪئي هئي ته حال ڌرم پتتي ۽ ٻن ٻارن کي وٺڻ ڏياري موڪلي ۽ پوءِ جڏهن پاڻ پنهنجا پلو آجا ڪري هندستان ۾ اچي تڏهن بمبئي يا ٻئي ڪنهن شهر ۾ آئيندڻ جو اڏو ٺاهي. سندس ڌرم پتتي رڪمڻي، ڌيءُ سرسوتي ۽ پٽ موهن بمبئيءَ مهني ڪن اندر روانا ٿي ويا ۽ حڪيم صاحب کي پهچ اچي ويئي. فئمليءَ جي اسهڻ بعد حڪيم پريمچند کي اُباڻو آڪيڙو ڏاڻن ۾، سامان بند ڪرڻ ۾، بئنڪ جي پونجي ۽ اڌار بقايا ڪئي ڪرڻ ۾ رٿيل مدت کان زياده سميه لڳي ويو. کيس هن ڏس ۾ ڪافي رڪاوٽون درپيش اچڻ لڳيون.

واپومنڊل اڻوڻندڙ هئڻ سبب، کاڌ خوراڪ جي سهوليت نه هئڻ سبب هنڪي پنهنجو گهر بند ڪرڻو پوندو هو ۽ پاڻ سان ننڍي ٽيلهي ضروري ڪاغذن ۽ بئنڪ ڊرافٽن جي ڪٿي نڪرندو هو ۽ وري انهيءَ ڏينهن شام جو يا ٻئي ڏينهن صبح جو پنهنجي آستان تي ايندو هو.

آيا آهيون. ايمان سان اسان توهانجا مددگار آهيون. اسان تي وشواس ڪيو. اسان توهانکي ڪج نه چوندا سين، اسان توهانکي بچائڻ آيا آهيون. توهان جي واهر ڪرڻ آيا آهيون."

۽ ان وشواس تي اسانجي ڏاڏي همت ڪري دروازو کوليو. ڏسون ته ٻاهر ماڳهين ايتڙ هو. مهاجرن جي گهر جا دروازا بند هئا. انهيءَ گوڙ ۽ هڪڙو به مهاجر ڪونه هو. سڀ سنڌي مسلمان ۽ سنڌي پٺاڻ هئا. مون ڏٺو انهيءَ گوڙ ۽ اهي به شامل هئا جيڪي صبح جو اڳ ۽ مهاجرن سان گڏ اسانکي مارڻ آيا هئا!

منهنجي ڏاڏي انهن ڏانهن به نهاريو. سڀ منجهيل هئا. هو اڳتي وڌي آيا ۽ اسانجي ڏاڏي جي اچي پيرن تي ڪريا.

"امان!" هنن چيو. "اسان کي معاف ڪيو. اسان کان غلطي ٿي ويئي هئي. اسان جيڪو چئون ٿا ان ۽ ڪا لڳي ڪانهي. سچ آهي سچ! توهانکي خبر ناهي ته شهر ۽ مينڻر اسان سنڌي مسلمانن ۽ مهاجرن وچ ۽ جهڳڙو لڳو آهي. هيءُ جهڳڙو سنڌين ۽ مهاجرن وچ ۽ آهي. هي جهڳڙو بهاري ۽ سنڌين وچ ۽ آهي. اسانجي هڪ سنڌي چوڪري هڪ بهاري چوڪري کي ٿڌ وهائي ڪڍي ۽ جهڳڙو چالو ٿي ويو. ڪٿي ڪٿي ڪنهن پاڙي ۽ سنڌي هندن کي به ماريو اٿن. انڪري اسانکي ڊپ لڳو متان توهانکي ڪج پاڙيوارا مهاجر اڳوهون وارو بدلو وٺن. اسان توهانجو بچاءُ ڪرڻ لاءِ آيا آهيون، توهان واڻيا ته جهڳڙي مان ڇا ڄاڻو؟ ان ڪري نه ڪهاڙي رکو ۽ نه ڪا لوڙاهه. هي ولو لوڙاهيون ۽ ڪهاڙيون. پنهنجي بچاءُ لاءِ پاڻ وٽ رکو."

۽ انهن اندر اچي منهنجي وڏي پيءُ کي ڏٺائون.

"من بهادر ٿي. اسانجو توهان سان ساٿ آهي. ڊپ جي ڪا ڳالهه ناهي. اسانجي توهان سان پوري واهر آهي. اسان هر هر ٻيا اتان اينداسين جتي جتي به سنڌي هندو گورائي ۽ آهن. ان پاڙي ۾ پهرو ڏينداسين. جيستائين جهڳڙو بند نٿي."

۽ ڪج پنهنجا ماڻهو ٻاهران بيهاري هو هليا ويا.

۽ هاڻي جڏهن هن عمر ۽ سوچيان ٿو ته سچ پچ سوچ ۽ پئجي ٿو وڃان ته آخر سچ ڇا آهي؟ ڌرم يا ٻولي؟ آهي ڪو جواب؟

مندا، "منهنجي ماءُ مونکي ڳالهائيندي رهي.

"پر ان مان ورنڊو ڪڍ نه، اڃا به ڊيگهه نه ڪيو، جيڪو ٿيو سو ٿيو. هاڻي ڇا ڪجي؟" اهو ٻڌي منهنجي ڏاڏي چيو.

ان وچ ۾ اسانجي چاچي به ٻارن سميت ڪوٺ ٽپي اچي اسانجي گهر ۾ سلامتي حاصل ڪئي، ويڃاري ٻارن سميت ڪافي ڊچل پيئي لڳي ۽ مان... مان به ويچارو ٿي، ڏوهارين وانگر قاتلن اکين سان منهن ۾ ٿي بيٺو هوس. ڊچل، ڊچل سين جي ڳارين جو نشان!

ايتري ۾ منهنجو ننڍو ڀاءُ ڏسڻ ۾ ڪونه آيو، سڀني سمجهو شايد ٻاهر رهجي ويو. سڀني کان چرڪ نڪري ويو. هيٺ مٿي او ويندي ٽپڙ تائين ڳولهيوسين. ڪٿي به ڏسڻ ۾ نه آيو، گهر ۾ جنسي روڊن مچي ويو، ٻاهر ڳوڙ، دروازي تي ڏنڊن، لوڙهين جا ٽڪ لڳي رهيا هئا، دروازي کي پڇڻ جي ڪوشش چالو هئي. ڳوڙ ۾ سنڌي مسلمان به جام هئا، انهن جون ڳاريون گند سڀ ٻڌڻ ۾ پئي آيو.

پر اوچتو اهو ڳوڙ بند ٿي ويو. ٻاهران منهنجي چاچي جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو، جيڪي سڀ اندر هئا، اسان سڀني جون مٿيون منجهيل هيون. ٻاهر ڇا هلي رهيو هو ڪنهن کي به ان گهٽ ۽ ٻوسٽ ۾ خبر ئي ڪونه پئي هئي ۽ جڏهن پنهنجي جو آواز ڪنن تي پيو ته اچرچ لڳو ۽ هن جي چوڻ تي اسان دروازو کوليو. مون ڏٺو ٻاهر جنسي راکشس بيٺا هئا، وڏيون وڏيون اڪيون، ڳاڙهيون ڳاڙهيون، ڪاريون اڇيون ڏاڙهيون. گوڏين ۾ لٽين، لوڙهين، ڪهاڙين ۽ ڏنڊن سان مشت ٻيٽا هئا ۽ انهن کان الڳ اسانجي چاچي سان گڏ خان شمس الدين پٺاڻ بيٺو هو جو گنيپيرتا سان ڳالهائي رهيو هو ۽ اسانکي آتڻ ڏيئي رهيو هو. هو اسانجي شهر جي مکيه پٺاڻن مان هڪ هو ۽ اسانجي چاچي جو پڪو دوست هو. هو اڪيلو ئي اڪيلو منهنجي چاچي سان گڏ آيو هو ۽ چڻ شانتِي جو دوت بڻجي آيو هو.

منهنجو ننڍو ڀاءُ ئي جيڪو ڪوٺا ٽپي ٽپي - ٻانڀڻ جو پاڙو جو به خالي هيو ۽ بزار طرف کليل هو - اتان نڪري دڪان تي پهچي ويو هو ۽ پوءِ منهنجو چاچو شمسدين کي گهران وٺي آيو هو.

پر تڏهن به اسانکي تاڪيد ڪري ويو هو ته اسان در اندر رهون ۽ در هميشه بند رهي ۽ اسان ائين ئي ڪيو، جيستائين مومنن جي من ۾ ناڀر اچي، ڪڇ ڏينهن ته لڳندا، ۽ لاچار ئي اسانکي ائين ڪرڻو پيو.

پر وري اسانجي ان شانت رهڻ ۾ رخنو پئجي ويو. شام جا اٽڪل ساڍا چار وڳا هئا جو وري اسانجي گهر ٻاهران اسانجي بند در تي زور زور سان ڌڪن جا آواز ٿيا ۽ تنهن سان گڏ ماڻهن جا آواز.

"دروازو کوليو! جلد کليو!" ٻاهران آواز اچڻ لڳا.

"اسان توهانجا پنهنجا آهيون." سڀ سنڌي ۾ ڳالهائي رهيا هئا. اسان توهانجي مدد ڪر لا"

ته ٿيو هو جو اڳئين ڀارت کان سسيل هو ۽ ٻيو هو پاڪستان جو ان ڀارت کي سسائي ڪري ٺاهيو ويو هو. ٻنهي پاسن کان ماڻهن جي لڏپلاڻ چالو هئي. اسانجي شهر ڳڙهي ياسين ۽ سنڌي مسلمانن جي گهڻو ڪري ڏراني پٺاڻ هئا. انهن پٺاڻن ۽ ٻين سنڌي مسلمانن ڀارت مان لڏي آيل مسلمانن جي دل وڃان سان آجيان ڪئي هئي. انهن مسلمانن کي، جي مان سمجهان ٿو بهاري هئا، اسانجي پاڙن يا ٻين پاڙن مان ڇڏي ويل هندن جا خالي گهر ڪلف پيڇي رهڻ لاءِ کولي ڏنا هئا. سنڌي مسلمان ڏاڍو گد گد ڏسڻ ۽ آيا.

ڀلا سڄي جي سڄي سنڌ پاڪ مسلمانن کي ٿي ويندي! واشيو هڪڙو به نه رهندو؟ ۽ سنڌ ته ڇا پنجاب ۽ بنگال به پاڪ ٿي ويندا. ان ڪري ته ”پاڪستان“ نالو رکيو ويو هو. يعني شد ماڻهن جي رهڻ جي جڳهه. اقبال ميان به سچ پچ ته سٺو نالو چونڊيو هو. انهن جو حوصلو وڌيل هو. آءُ تن ڏينهن ۾ اٽڪل 11 سالن جو هوس. جيئن ته اسانجو پاڙو سنڌي هندن کان خالي ٿي ويو هو، صرف اسانجو اڪيلو گهر هو ۽ اسانجي ڇاڇي جو گهر جيڪو وڏي بزار ۽ بڪالي هو. ٻنهي جا گهر وڃي رهجي ويا هئا. باقي برادريءَ وارا ڪٿي پئي ڪنهن پاڙي ۾ رهندا هئا. هيڏو سارو پاڙو خالي ٿي ويو هو ۽ ڀارت مان اچي مهاجرن والاريو هو. اهڙا گهڻائي هندن جا خالي پاڙا اچي مهاجرن والريا هئا. حال ته سڀ ڪج شائستي سان پئي هليو. ڏيري ڏيري انهن جا ٻار اسان سان هري مري ويا هئا ۽ اسان سان گڏجي واند روند به ڪندا هئا. ڪڏهن ڇڏي راند ته ڪڏهن اٿي ڏڪر وغيره.

راند راند ۽ کل ٻل مان ايڏو سارو جهڳڙو ڪڙو ٿيندو، مونکي خواب خيال پي ڪونه هو. مان اڄ ۽ چئي چڪو آهيان. منهنجي عمر ننڍي هئي. 11 سالن جو چوڪرو هوس. وڏا ته ويچارا جهليندا هئا ته انهن مهاجرن جي ٻارن سان گهٽ ڳالهائيون، جيستائين خبر پوي ته گهڙي سڀاءُ جا آهن. ڀلا ٻار جو ٿياسين سو وڏن جي ڪير ٿو مڃي. اسانجو پتا ڪئنال اسٽنٽ هئڻ ڪري ٿر ۽ سرڪاري نوڪريءَ ۾ هو. باقي سنڀالڻ وارو هو اسانجو ڇاڇو، جو بڪالي هو. هو ته صرف سنڀالڻ لاءِ هو ۽ نه مار يا دڙڪا ڏيڻ لاءِ. شايد هن ايترو حق محسوس نه ڪيو هو، ان ڪري ايترو زور نه ڪندو هو ۽ صرف سمجهائيندو هو.

...۽...۽... سچ پچ هڪ ڏينهن واري نه ڏيڻ ڪري مون هڪ مهاجر جي پٽ کي هڪ زوردار چماٽ وهائي ڪڍي. هروڻندو روڻندو پنهنجي گهر ويو. ٿوري دير کان پوءِ اسانجي گهر جو دروازو بند ٿي ويو ٻاهر-نورا پڌڻ ۽ آيا. ”ڪافر ڪنهن جا“ جا. ”پاڪستان زندهه آباد.“ ”اسلام خطري ۾.“ وغيره وغيره. انهي ڳوڙ ۾ سنڌي مسلمان به حام هئا. اسان ڪافي ڊڄي وياسون. گهر ۾ اندر سڀني مون کي پئي گهٽ وڌ ڳالهائيو. گاريون دڙڪا لعنتون هڻڻ شروع ڪيون.

”هن بيوقوف حي ڪري هيترو ڪج ٿيو آهي. گاريون، گند ڳوڙ گهمسان، ٻاهر الٽي ڇا ڇا لڳو پيو آهي. هر ڪنهن جي هٿن ۽ لوڙهيون، ڪهاڙيون، ڏنڊا آهن. الٽي ڇا ٿيندو، ڪهڙو تهر

مون اوچتو پڇيو ، "منجو پتي..."

"پتي؟" ٻڌي ۽ وانڙو ٽيندي چيو ، "ڪنهنجو پتي؟"

"سوني ۽ جو؟"

"پر هن شادي ڪئي ئي ڪٿي آهي؟ هنجي شادي ٿي ئي ڪونهي. هنجي پير ۾ سفيد داغ آهي نه؟... ڪوڙم؟"

"ڪوڙم؟"

"ها ، هن توهان کي شايد ڪونه ٻڌايو آ؟ ڪن ڏينهن کان اهو سفيد داغ وڌندو ٿو وڃييس. انجي علاج لا؟ ڊاڪٽر وٽ ويهي آهي."

هي سڀ ٻڌي منهنجو وات کليل ئي رهجي ويو. ڪي پل شانت ٿي ويئي رهيس. هڪ وشال سمنڊ جڻ پل ۾ ٻاڦ ٿي سگهي ويو ۽ انجي هيٺان بيابان واري خشڪ ريت نظر اچڻ لڳي. مان اٿي بيش ۽ جيم ، "ڇڄوس ته ريڪا ملڻ آئي هئي. وري ڪنهن ٻئي دفعي ايندس. هيئر ذرا تڪڙي آهيان."

تڪڙيون وڪون ڪندڙ مان ٻاهر نڪري آيس . مون پنهنجو صحيح نالو ڪونه ٻڌايو. پنهنجي هڪ پياري سامهڙي ۽ اڳيان هن ٻريم ۽ آندڊ جو جيڪو هڪ تصويري چتر چٽيو هو ، اهو پل جيئن جو تيئن قائم رهي. هنجي خيالي زندگي ۽ تي ڪوڙ جو. هڪ سهڻو ريشمي پڙڌو ڀلي ڀڪيل رهي. اها هن مون سان ڪا ٺڳي ڪونه ڪئي هئي. ان ۾ هن جو ڪو ڏوه ڪونه هو. اهو ته شايد وڌاتا جو ڏوه هو ، هن جنهنڪي فاش ڪرڻ نٿي چاهيو.

مون من ئي من هنکي پنهنجون شپ ڪامنائون ڏنيون ۽ وري ڪڏهن به هن سان ملڻ جي ڪوشش نه ڪئي.

1061 A, Sardarnagar,

Ahmedabad 382475.

آخر به سچ ڇا آهي؟

ڄڻ يو. ڪڪريجا.

سنه ۱۹۴۷ع جي ڳالهه آهي. ورهاڱو ٿيو هو. ڀارت کي ٻن ٽڪرن ۾ ورهايو ويو هو. هڪ ڀارت

۽ اوچتو هڪ ڏينهن منهنجي شادي طيءَ ٿي ويئي. اٽيل ٽن سالن لاءِ آميرڪا ويل هو ۽ ٽن سالن جي پوري ٿيڻ تي هو واپس اچي ويو هو. ايندي ئي پڇيو هئائين، "ڪيئن مون سان شادي ڪرڻ لاءِ تيار آهين نه؟"

ايتري وڏي عرصي بعد وڇڙيل پيار ملڻ تي مان خوشيءَ وڃان پاڳل ٿي ويئي هئس. بس هو به شاديءَ جي تيارين ۾ مشغول ٿي ويس. اسڪول ۾ مون استعفا ڏياري موڪلي هئي، اٽيل ايتريون ته ڳالهيون ڪئي مونڱو هو جو مونکي فرصت ئي ڪونه ملندي هئي. هنجي اچڻ کانپوءِ هڪ ڏينهن هو به اسڪول نه وڃي سگهي هئس. ڪڏهن ڪڏهن سونيءَ جي ياد دل تي تري ايندي هئي. سوچيندي هئس هنڪي اسڪول مان خبر ته پئجي ويئي هوندي.

گهڻو تمام گهڻو خوش هوندي...

آخر شادي ٿيڻ کان ٽي ڏينهن اڳ مان اسڪول ويس. سڀني سان ملڻ نينڊ ڏيڻ ۽ خاص طور سونيءَ جو چهرو ڀسي آندڙ وٺڻ خاطر!

پر سونئي اسڪول ۾ ڪونه هئي. ڪنهن ٻڌايو ته ٽن ڏينهن کان هو آئي ٿي ڪونه ٿي. شايد بيمار هجي! مونکي ذرا دک ٿيو. هنجي گهر جي پڇا ڪئي، پر ڪنهنڪي خبر ئي ڪانه هئي. آخر اسڪول جي ڪلرڪ کان سندس درخواست ڪيائي هنجو پتو معلوم ڪيو. اتي وڃڻ لاءِ تيار ٿيس ته قدم پٺتي مٽڻ لڳا. من ۽ آيو، هنڪي سٺو نه لڳندو. هيڏن ڏينهن جي رشتي درميان، هن هڪ ڏينهن به مونکي پنهنجي گهر اچڻ لاءِ انوائٽ نه ڪيو هو. ڪا ڳالهه ضرور آهي، جنهن ڪري هو لڪائڻ ٿي چاهي. هنجو اهو راز مونکي ڪلي ميدان ۽ آئي ظاهر ڪرڻ نه گهرجي.

وري سوچيم منهنجي شاديءَ جي خبر پوڻ تي هو تمام گهڻو خوش ٿيندي. ۽ مان هنجي گهر طرف نڪري پيس. گهر جو پتو سولائيءَ سان لڳي ويو. منهنجي ڪلپنا سڄي هئي. ڪار رکڻ واري ڪنهن وڏي آفيسر جي لائق اهو گهر ڪونه هو. هڪ پراڻي مڪان جي ڊبل روم ۾ هو رهندي هئي. گهر تائين وڃڻ وارو رستو گندو هو. مون من ٿي من ڪيو. هن چوڪريءَ جي، پئسي بابت ڪا مشڪلات هوندي...

هي منزل جي بلڪل ڇيڙي تي هنجو ڪمرو هو. مون دروازو کڙڪايو. هڪ ٻيڙي عورت ٻاهر آئي، مون پڇيومانس، "سوني هت رهندي آهي؟"

"ها، اچو نه!" هن چيو، "هو بيمار آهي. ٿورو ئي وقت اڳ هو ڊاڪٽر وٽ ويئي آهي. توهين هنجي اسڪول مان آيا آهيو؟"

مان پنهنجي اچڻ جو مقصد ظاهر ڪيان يا نه، اهو ويچار ڪندي مون ڪنٽه لوڏايو. جنهن جو مطلب ها يا نه، ڪجهه به ٿي سگهيو ٿي. اندر وڃي مان هڪ ڪرسيءَ تي ويهي رهيس. هيڏانهن هوڏانهن نظر ڊوڙايم ته تمام گهڻي پئسي جي تنگيءَ جا آثار ظاهر هئا. موجود انجي، سڀ ڪجهه صفائيءَ ۽ ترتيب سان رکيل هو. پر انجي اندران ڪجهه خاليپڻو به نظر اچي رهيو هو.

تي اسين هلي رهيا هئاسين تڏهن هنن، مونڪي پروپوز ڪيو هو. اتي اسين ڪاليج جي ٽورن تي ويل هئاسين. هنن چيو هو، "اهڙو ئي بي داغ اچو آجرو، پاڪ ۽ پوتر اسان جو جيون بڻيو رهندو." مان ته شرمائجي ويئي هئس. گهر اچڻ سان ئي مميءَ سان سربستي ڳالهه ڪيم. منهنجا ماءُ پيءُ ٻئي هنڪي سڃاڻيندا هئا، انڪري هو تمام گهڻو خوش ٿيا... ۽ هوءُ اوچتو شرمائجي ويئي. مون ڏانهن نهاري مڌرتا سان مرڪي ڏنائين. "معاف ڪجانءِ اها ڳالهه ياد ايندي آهي، تڏهن مان هوش ڪوهي وهندي آهيان."

مونڪي هنجو پتي ڏسڻ جي چاهنا ٿي. هڪ ناريءَ جي دل ۾ ايتري خوشي، آندڻ ۽ پيار جي گرمائش پري ڇڏيندڙ اهو پرس ڪهڙو هوندو؟ هڪ ڏينهن مون هن کي چيو، "تون شاننا ڪروز ۾ رهندي آهين نه؟ ڪهڙي هنڌ؟ مان هن آرتوار تي انهيءَ طرف اچڻ واري آهيان. تون جيڪڏهن گهر موجود هجي ته مان تو وٽ به اچان!"

"مون وٽ؟" گويا اوچتو چرڪ پيريندي هن چيو، "آرتوار تي ته... اسين پڪنڪ تي وڃڻ وارا آهيون. ان ڏينهن هنن جو جنم دن آهي. اسين گهر رات جو مس موٽنداسين."

مان هن ڏانهن نهاري رهي هئس. هن نظر ڦيرڻ ڇڏي هئي ۽ وري منهنجي دل ۾ گمان ڪر موڙي اٿيو هو. هن پيري به هن ڪوڙ ڳالهايو هو. آرتوار تي هوءُ ٻاهر وڃڻ واري ڪونه هئي. فقط هن مونڪي پنهنجي گهر اچڻ کان روڪڻ تي چاهيو. شايد کيس ڊپ هو ته مان هنجي رواجي حالت ڏسي وڻندس يا شايد... شايد هوءُ...

هن ٻڌايو هو اسين سڀ ڏينهن الڳ الڳ روپ ۾ ملهائيندا آهيون. هنن جي جنم دن تي اسين هميشه پڪنڪ تي ويندا آهيون ۽ منهنجي جنم دن تي... هوءُ ٿورو رڪجي ويئي. شايد اڳتي چوي يا نه، ان سوچ ويچار ۾ هئي، پوءِ هن ٻڌائي ئي ڇڏيو، "منهنجي جنم - دن تي هو پنهنجي هٿن سان کاڌو تيار ڪندا آهن ۽ مونڪي ڪارائيندا آهن. کاڌو هو ڏاڍو سٺو تيار ڪندا آهن. اڄ صبح ئي هنن گجرن جو سيرو ايڏو سٺو ٺاهيو هو جو ڇا ٻڌايان؟ ٿورو بچيو آهي. مان سيائي توکي انجو ٿورو سواد وٺائڻ لاءِ کڻي اينديس." پر ٻئي ڏينهن هوءُ اهو کڻي اچڻ پلجي ويئي هئي، مونڪي خبر هئي ته هوءُ چوندي، "وسري هيو."

مونڪي ٿورو دڪ ٿيو. ههڙي سڌي، سنسڪاري ۽ من موهندڙ چوڪري هن ريت ذري ڳالهه تي ڪوڙ ڇو ڳالهائيندي هوندي؟ شايد اها هنجي مانسڪ بيماري هوندي. ڪنهن ڪالپنڪ ڊپ جي بچاڙ کان، ڪنهن ڪمي هوندي؟ اولاد... شايد هنڪي اولاد جي چاهنا هوندي؟ اولاد... ڇا هنڪي اولاد ڪونهي؟ انهيءَ ڳالهه جي ڪري شايد هن جون حقيقتون هن کان محروم رهنديون سجن. پر هوءُ ايتري ته من موٽي هئي جو ڪوڙ ڳالهائڻ جي باوجود به هوءُ ڏاڍي بياري لڳندي هئي. هونئن به جيڪا عورت پنهنجي پتيءَ جي پريم ۾ ايتري ٻڌل هجي، ان جو هڪ اڌ ڏوهه معاف ڪري سگهجي ٿو.

اسين اسٽيشن تي پهتاسين. پليٽ فارم تي اچي هن مون کان پڇيو، "توهان جي ريلوي پاس فرسٽ ڪلاس جي آهي يا سيڪنڊ جي؟ مون ته سيڪنڊ جي ٺهراڻي آهي. منهنجي پاڙي جون به ٽي چوڪريون هن طرف اينديون آهن. انهن وٽ سيڪنڊ ڪلاس جي پاس آهي. تنهنڪري گڏ رهڻ جي خيال کان مون به سيڪنڊ جي ئي ٺهراڻي آهي."

خبر ناهي ڇو اوچتو منهنجي من کي ائين لڳو ڇڻ هو؟ ڪوڙ ڳالهائي رهي آهي. جيئن هو؟ ٻڌائي رهي هئي اهڙي سٺي حالت شايد هنجي پتي؟ جي نه به هجي. ممڪن آ هنجي حالت رواجي هجي. منهنجي من ۾ پيدا ٿيل گمان کان هو؟ بي خبر هئي.

هيڏانهن هوڏانهن ٺهرائيندي هن اڳتي چيو، "هيءُ ته چوندا آهن توکي ڪار ۾ اسڪول ڇڏيندو مان آفيس هليو ويندس. پر هنن جي آفيس اسڪول جي بلڪل ايترو طرف آهي. انڪري مون انڪار ڪيو مان. اسين گهران گڏ ئي نڪرندا آهيون."

ايتري ۾ لوڪل ٽرين اچي ويئي. مون وٽ فرسٽ ڪلاس جي پاس هئي. انڪري منهنجو ۽ هنجو ساٿ چڻي ويو. جدا ٿيڻ بعد هنجي ڪومل چهري جي ڪشش ڪجهه گهٽ ٿي ۽ منهنجي من ۾ شڪا حتم ورتو. پهرين ئي ملاقات ۾ پنهنجي باري ۾ پنهنجي پتيءَ جي باري ۾ هيتريون ساريون ڳالهائون ڪرڻ واري هيءُ ناري ڇا تمام پورڙي آهي؟ گهڻو جذباتي آهي؟ يا هو؟ سچ پچ مون سان پنهنجائپ ٿي محسوس ڪري؟

تلهن بعد اسين هڪ ٻئي جي قريب ايندا وياسين. هن ۾ خاص قسم جا سنسڪار هئا. اڪثر هو رستي ويندي نظر ايندي هئي ته ڪنهن سندر شيءَ ڏانهن منهنجو ڌيان ڇڪائيندي هئي. جنهنڪري مان، اتان اُچ وڃ جي ساوجود به نه ڏسي سگهندي هئس. جڳهه جو ڪو حصو، وڻ جو ڪو قسم، ڪنهن گهٽيءَ جو ڪو موڙ، هو؟ ڪانه ڪا خوبصورتِي انهن سڀني ۾ ڳولهي لهندي هئي.

پر هنڪي سڀ کان وڌيڪَ فڪر ته پنهنجي پتيءَ جو هو. هن ٻڌايو هو، "روز صبح جو شيو ڪرڻ کانپوءِ هو پنهنجو چهرو منهنجي ويجهو آڻي اڳهندا آهن. ڏس ته! ڏاڙهي ٺيڪ لٿي آهي؟" ۽ هو؟ اهو سڀ چوندي چوندِي ڄڻ رڪحي ويندي هئي. مونکي ڏرا حجاب ٿيندو هر ڀر هنڪي انهيءَ ڳالهه جو ڌيان ئي نه رهندو هو.

هڪ ڏينهن هن مون کان پڇيو هو، "پيڻ تون به شادي ڇو نه ٿي ڪرين؟" ۽ مون چيو هو، "اڃا وقت ويو ڪونهي. وقت اچڻ تي شادي به ڪري وٺنديس. اڃا ته ايكويهن سالن جي آهيان." هو؟ مون ڏانهن ڄڻ عجب وڃان ڏسندي رهي.

"توڪي خبر ڪونهي. هيءُ ئي عمر لڳڻ لهن جي آهي. پتيءَ جو پريم هڪ انوکي ڇيڙ آهي. ٻيو سڀ ته ٺيڪ پر زندگيءَ جو مزو ته پريم ۾ ئي آهي."

اوچتو ڄڻ هن ۾ ٻاراڻي چنچلتا اچي ويئي هئي. انهيءَ انداز سان هن اڳتي ٻڌايو، "اسان جي نئين جيون جي شروعات خوبصورت جڳهه کان ٿي هئي. ڪشمير جي ڪلنمرگ جي برفيلي اڇاڻ

روڪي ڇڏيو. چيائون، "توڪي بستري تان اٿڻو ئي نه آهي. منهنجو رواجي دڪم به ڏسندا آهن ته هو اهڙي ريت وياڪل ۽ پريشان ٿي ويندا آهن." ۽ ائين چوڻ کانپوءِ هن هڪ موھيندڙ تهڪ ڏنو هو. ڪجهه اهڙي ادا سان چڻ ڪنهن پئي جي اڳيان نه بلڪ پنهنجي گھوٽ اڳيان ئي ڪلي رهي هجي!

پر نه ڄاڻان ڇو مونکي ائين لڳو ته هو ڪوڙ ڳالهائي رهي آهي. ڪالھ شام هنجو انتظار ڪرڻ بعد مان باغيچي طرف گھمڻ جي لحاظ کان ويٺي هئس، تڏهن مون هنکي ڪجهه پريرو پيءُ عورت سان گڏ ويندو ڏٺو هو. مون پنهنجي من کي سمجھائڻ جي ڪوشش ڪئي، شايد هو سوني نه هجي پر مون ڄاتو ٿي ته هو سوني ئي هئي.

هن کان اڳ به ٿي دفعا اهڙي شنڪا ٿي هئي، ته هو ڪوڙ ٿي ڳالهائي. هڪ سماج سڌار سنسٽا پاران هلندڙ اسانجي اسڪول ۾ هو داخل ٿي تڏهن سڀ کان پهرين سڃاڻپ مون سان ئي ٿي هئس. هو ڪجهه رزرو مائينڊيڊ پئي لڳي. مون ڳالھين دواران هنجو من هڪو ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي هئي. هن ٻڌايو، "هي اسڪول تمام ننڍڙو ٿو لڳي. هن کان اڳ مان ڪافي وڏي اسڪول ۾ ماسٽريائي هئس."

"هن کان اڳ توهين ڪٿي هئا؟"

"احمدآباد جي هڪ ڪانوينٽ اسڪول ۾! تمام صاف سٿرو ۽ ڍنگ سان ٺهيل آهي. اتي ڪم ڪرڻ کانپوءِ پئي هنڌ ڪم ڪرڻ مونکي سٺو نٿو لڳي. پر منهنجي گھوٽ کي پرموشن ملڻ تي هتي پوسٽنگ ٿيس ته اسين هتي هليا آياسين. مونکي ته هيءُ بمبئي شهر به سٺو نٿو لڳي. هتي ماڻهن جي به ڪا حياتي آهي! اصل مشنيري لائيف لڳي پيئي آهي، احمدآباد گھڻو سٺو شهري آهي." ڪجهه وقت رکجڻ کانپوءِ هن اڳتي چيو "پئسن جي لاءِ ڪم ڪرڻ جي مونکي ڪا ضرورت نه آهي. پر منهنجو سڀاءُ ڪم جو عادي آهي. گھر ۾ ٺڪمڻو وهڻ سٺو نٿو لڳي، تنهنڪري منهنجي مسٽر چيو ته ڪنهن شيوا واري سنسٽا ۾ ڪٿي نوڪري ڪر. پئسا ٿورا ملن ته به ڪا ڳالھ ڪانهي. پر توکي ان مان سنئون ملندو ۽ اڪيلائپ نه لڳندي. سچ پچين ته منهنجي گھوٽ جو سڀاءُ ڏاڍو سٺو آهي. عهدي ۽ شان جي هننڪي ڪا چاهت ڪانهي ۽ نه ئي ان لاءِ ڪنهن قسم جي ڪٽ پٽ ٿي اٿن. تنهن ڪري ته مان هن ننڍڙي اسڪول ۾ ڪم پئي ڪريان."

پهرئين ئي ڏينهن هو مون سان ڪلي دل سان ڳالهائڻ لڳي هئي. شام جو به اسين اسڪول مان گڏ ئي نڪتا هئاسين ۽ ڳالھيون ڪندي اسٽيشن ڏانهن روانا ٿياسين. شام جي سونهري روشنيءَ ۾ مونکي هنجو چهرو وڌيڪ موھيندڙ پر ڪجهه غمگين لڳو هو. مونکي هڪدم هنجي لاءِ موھ جاڳيو هئو. هو ڪيتري نه حلیم سڀاءُ واري هئي! کيس پئسي جو ته ذرا به ايمان ڪونه هو. منهنجو هٿ ازخود سندس ڪلهي تائين هليو ويو ۽ مون چيو، "مونکي خوشي آ جو اسڪول جي هن بن سنسڪاري وٽائورڻ ۾ هڪ صاف دل دوست ته ملي."

ڪار اڃان يا ته شهر ۾ ئي هوندي يا سيٺ جي شهر واري سڙڪ تي هوندي. ته پوليس حرڪت ۾ اچي وئي. هيڊ صاحب فون تي پنهنجي آفيسر کي اطلاع ڪيو. سڄي شهر جي پوليس کي وائيليس سان خبر پهچائي وئي. اڌ ڪلاڪ اندر ئي ڪار ۽ سون پڪڙيو ويو.

مرليڊر سان گڏ هيڊ صاحب مکيه ٿاڻي تي پهتو. منوهر جو منهن لٽل هو. اٽڪل ڏهه لکن جو سون پڪڙيو ويو هو. پوليس ڪاروائي ڪري رهي هئي. مرليڊر کي پوليس سان گڏ ڏسي منوهر کي شڪ پيو. هن جو شڪ صحي ثابت ٿيو جڏهن ڊي. ايس. پي. مرليڊر سان هٿ ملائيندي تعريف ڪئي. منوهر اهرائي هو.

منوهر اهو به ٻڌو ته پوليس آفيسر مرليڊر کي قانون انوسار سون جي قيمت جو ۱۰ حصو انعام طور ڏياريندو ۽ اهڙن سمگلنگ ڪندڙ اميرن کي مرليڊر جهڙا بهادر جوان ئي پڪڙائي سگهندا آهن.

منوهر کي محسوس ٿيو ته ڪنهن مجبور انسان کي ڏکي ڪرڻ جو نتيجو هو ۽ منحو سڄو ٻريوار پوڳيندو. ان ۾ ڪوبه شڪ ڪونهي ته سون ته سڄو ضبط ٿي ويندو پر پاڻ به جيل ويندو. انهن جي عزت مٿي ۾ ملي وئي. هنن مرليڊر سان نياڻ نه ڪيو هو ته ڇو هو پنهنجي لاءِ نياڻ جي سوچي، ٻي جي ڪنياڻ جي سزا هن کي ملندي. منوهر جي اکين ۾ پائي اچي ويو.

منوهر جي اکين جو پائي ڏسي مرليڊر کي الڳ ڇو سٺو نه لڳو.

هو گهڻو وقت اتي ترسي نه سگهيو.

Gopal Aur Kamlesh Chitrashala

Salumbar (Udaipur)

سفيد داغ

منوهر نهالاڻي

هو سراسر ڪوڙ ڳالهائي رهي هئي، اهو ڄاڻندي به هو مونکي پياري لڳي هئي. هنجو چهرو ڪومل ۽ روپ موهيندڙ هو. مٿي جا وار ڪُڪُه، ان ريت پڪڙجي بيپندا هئس جو هو هيڪاري وڌيڪ ڪشش ڪندڙ لڳندي هئي.

يڪدم نردوش لهجي ۾ هن چيو هو، ”ڪالهه اوچتو ئي مان ذرا ناڄاڪ ٿي پيئي هئس. تنهن ڪري توهان وٽ اچي نه سگهيس. هونءُ مون اچڻ جي تياري ڪئي پئي، پر منهنجي گهوٽ مونکي

ڏيري ڏيري اها تڪليف عادت ٿي پئي، تڪي ڪري ٿئي پوڻ هر هڪ ڏينهن جي ضرورت هئي. بنان اهڙي حالت جي ڪمائيءَ جي ٻيو وسيلو ڪونه هو. سندس گهر اسي نوي ڪلوميٽر پري هو، مهيني اڌ ۾ گهر ٿي ايندو هو. ٻارن کان نه گهڻو پري هو ۽ نه ڀرسان.

اٺين ئي وقت جي رفتار هلندي هلي. هڪ ڏينهن وڏي چوراهي جي ڀرسان شهر جي مشهور سون چانديءَ جي دوڪان سامهون هن سڃاتل ڪار ڏٺي، ڪارون ته سيڪڙو روز ڏسندو هو پر هن ڪار ڄڻ هن کي پنهنجي طرف ڇڪي ورتو. وري به پڪ ڪرڻ لاءِ ڪار جي قريب رکشا ڪاڍي آيو. سچ پچ هيءُ ڪار سينٽ جي هئي، من جي ڪنهن ڪنڊ ۾ ڊپل ڪروڙ وس ٿي هن سينٽ سان ملڻ ٿي چاهيو.

رڪشا ڪنڊ پاسيري ڪري انتظار ڪرڻ لڳو. ٿوري دير کانپوءِ سينٽ جو وڏو پٽ منوهر دوڪان کان ٻاهر آيو. مرليڏر اڳتي سُرِي آيو. ٻئي هم ڪلاسي هئا، منوهر ڏسي هن کي ڪيڪاريو، منوهر کي ڏسي مرليڏر جو ڪروڙ اڏامي ويو. هن به مشڪي ڪيڪاريو، پڇڻ ٿي مرليڏر ٻڌايس ته هو رڪشا هلائيندو آهي، مرليڏر محسوس ڪيو ته منوهر کي ڪٿي اڻ لکي چوڻ لڳي آهي، اٺين ئي ٿوري ڳالهه ٻولهه ڪري منوهر ڪار ۾ چڙهي هليو ويو.

ڪار هلي وڃڻ تي هن جو من ڳورو ٿي ويو، شايد ڊپل ڪروڙ جو ٻوجھو اڃان به من تي هوس، رڪشا کي بي مني ٿي هلائيندو رهيو، اوچتو رڪشا کي هن بريڪ ڏني پوئتي مڙي ڏٺائين، ڄڻ ڪجهه وري ڏسڻ ٿي چاهيائين جيڪي ڪجهه هن ڏٺو هو سچ پچ هو يا فقط ڪلپنا، نه... نه... منوهر جي هٿ ۾ بريڪ ڪيس هو، بريڪ ڪيس ننڍڙو هو، پر اهو منوهر گهڻو وقت هٿ ۾ جهلي نه سگهيو هو، ڪار جو دروازو کولي سٽ تي رکيو هو، ڳالهائيندي هٿ ۾ جهلي ٿي سگهيو، حال حوال ڏيڻ وٺڻ ۾ مشڪل سان پنج ست منٽ ئي گذريا هوندا، هو ايترو وقت به بريڪ ڪيس جهلي نه سگهيو هو.

هن ان وقت اهڙو ڪجهه سوچي ورتو جو پيانڪ هو، جئپور ۾ مرليڏر جتي رهندو هو اهو مڪان پوليس چوڪيءَ ڀرسان هو، ڪانسٽبل ۽ هيڊ صاحب واقف ٿي ويا هيس، هن انهن کي به پنهنجي حالت جو ڪارڻ ٻڌايو هو، چوڪيءَ جا ڪرمچاري هن سان سڄي همدردي رکندا هئا، پنهنجي سوچڻ مطابق يڪدم رڪشا ڪاهي پوليس چوڪي آيو، تيزيءَ سان رڪشا هلائڻ ۽ پيانڪ سوچ تي عمل ڪرڻ جي پائو ڪري هو سهڪڻ لڳو.

هن کي سهڪندي اندر ايندو ڏسي هيڊ ڪانسٽبل ڪرسيءَ تان اُٿي معنيٰ پري نظرن سان ڏسڻ لڳو، سهڪندي ئي مرليڏر چيو، "منهنجي مدد سان گڏ توهان ديش جي شيوا به ڪندا." هيڊ صاحب هن کي سامت ۾ اچڻ لاءِ چيو، پر مرليڏر چيس ته وقت تمام ٿورو آهي، مرليڏر منوهر سان ملاقات بابت ٻڌايس ۽ پنهنجو شڪ به ظاهر ڪيو.

جڏهن مرليڏر ڪار جو نمبر ڏيندي چيس ته بريڪ ڪيس ۾ غير قانوني ڪجهه ڪنيل آهي ۽

مرليٽر کي ڏاڍو ڏک ٿيو. مرليٽر سيٺ کي هنجي ايمانداري، سچائي، مڊٻڻو، مڪيٻڻو قائم رکڻ لاءِ پنهنجي واعدن تي قائم رهڻ جي لاءِ چيو ته سيٺ جو ڪنڌ ته جهڪي ويو پر پئسي جي ڪارنهن هنجي ويڪ کي ڪارو ڪري ڇڏيو. ڪارو پردو ايترو طاقتور ثابت ٿيو جو پنهنجو نڪ ڪپيل ڏسي به دل نه لڏيس.

مرليٽر لاءِ اهم سوال هو ته هو ڪيئن پنهنجو گذارو ڪري. ڪهڙي نموني بچڻ جي پالنا ڪري. ڪوڙ جي سچ مٿان جيت ٿي. وشواس کي ڊوڪو مليو. ڪروڙن جي مال کي پنجن ستن هزارن جي دوڪان هيٺ ڪپرائي ڇڏيو. ٽن ايترو نيچ آهي يا ٽن جي لالچ. هو سمجهي نه سگهيو ته ڪئين سيٺ کي سمجهائي ته هو دوڪان بنا برآمد ٿي ويندو.

ڇهن مهينن کان گهر ويٺو هو. آمدنيءَ جو ڪو ذريعو ڪونه هو. ويٺي پئي کاڌائون. دوڪان جو وڏو آسرو هو. وڏي اميد هئي ته نئين دوڪان تي نئين شروعات ڪبي. محنت ڪري دڪن جا ڏينهن پلحي ويندا. پر هاڻي ته گهر جون شيون ٿيون وڪريون پيون. هو ڏاڍو ششدر ٿيو. ٻيو ڪو دوڪان به ڪونه ٿي مليس. جي مليس به ته ٽيهه چاليهه هزارن ۾ پگريءَ جي روپ ۾. هي گهر هي هڪ هڪ شيءَ نيلام ڪري ته به ايتري رقم نه ملندس. هن جي اکين ۾ پاڻي اچي ويو. سڄي رات نند ڪانه آيس.

ٻئي ڏينهن نماڻو ٿي مرليٽر سيٺ وٽ ويو. هٿ جوڙي چوڻ لڳو. ”سيٺ صاحب توهان جي ڪرپا ٿيندي. دوڪان بنا منهنجا ٻچا بڪ مرندا. جي توهان کي دوڪان گروي رکڻو آهي ته رقم ٿوري ٿوري ڪري ڏيندو رهندس. دوڪان جي مونکي سخت ضرورت آهي.“

سيٺ هاڻي اڳ وارو ڪونه هو. هن جون اکيون مٽي هيون. لڄ ۽ شرم کان بلڪل آڇو هو. شايد سمجهي ڇڏيائين ته ڪپيل نڪ مرليٽر سامهون لڪائڻ ۾ ڪو فائدو ڪونهي. هاڻي هو مرليٽر سامهون ايترو ايماندار ۽ سڀتيو ڪونه رهيو آهي جيترو ٻين سامهون آهي. مرليٽر سامهون ته هو سڄو ننگو ٿي پيو آهي. اچو آجرو شير ڪارنهن جي ليپ سان سڄو ڪارو ٿي ويو آهي. ڪروڙ ۽ سيٺ مرليٽر کي چيو، ”دوڪان توکي ڪنهن به حالت ۾ ملي نه سگهندو. تون هتان هليو وڃ.“

مرليٽر کي به ڪروڙ آيو. پر پاڻ کي قابو ڪندي گنڀير آواز ۾ چيائين. ”سيٺ... هي دوڪان ۽ مڪان نه توهان جا آهن ۽ نه منهنجا. هي ته ڪنهن جا به نه آهن. منهنجي پل جي ڄاڻ ڪانهي ته ڇا ٿيندو. توهان جا پتا ائين ئي هلي ويا. ٿاڻو ڪاٿائين ۽ ٻس شام جو اڱڻي جي حوالي. توهان به ان ڳالهه کان پري نه آهيو. هڪ ٻي ڳالهه. جڏهن مونکي پئڪندو ڏنو ويندو تڏهن توهان جي ايمانداري اڳهاڙي ٿيندي.“

مرليٽر گهر هليو ويو.

نراش ٿي مرليٽر جنهنڊر ۽ رڪشا هلڻ لڳو. شروع ۾ ڏاڍي تڪليف محسوس ڪرڻ لڳو. پر

ڪنڌ هيٺ جهڪي ويو آهي، جيڪي ڪجهه مرليڌر چيو هو، اهو سچ هو. مرليڌر جي پيءُ سيٺ کان دوڪان سورهن سال اڳ ڪرائي تي ورتو هو ۽ ايترو ڪجهه ڪمائيندو هو جو گهر جي پورٽ ٿيندي هئي. اوچتو مرليڌر جو پتا سرڳواس ٿي ويو. مرليڌر کي پڙهائي ڇڏي دوڪان ڪرڻو پيو هو. سيٺ جو وهنوار مرليڌر سان به ساڳيو ئي ايمانداري سان هلندو رهيو. مرليڌر کي سيٺ لاءِ من ۾ ڏاڍي عزت هئي. سڄو علائقو هن کي چڱو مڙس سمجهندو هو.

سيٺ کي اتي ويهه پنجويهه دوڪان هئا جي سڀيئي ڪرائي تي ڏنل هئا. پاڻ سيٺ سون چاندي جي وڏو واپاري به هو. بيا به اهڙا دوڪان هئا پر هن جي دوڪان جي پيٽ سڀ کان وڌيڪ هئي. سڀ جو اهڙو ويچار هو ته هو ان علائقي جو ڌنوان واپاري آهي. هن وٽ ايتري ملڪيت آهي جي ويڻي سندس ست پيڙهيون ڪاٽن.

اهو به سچ آهي ته هنجو دشمن به گهڻيئي هئا. اهڙن جي سوچنا تي سيٺ جي دوڪان تي چاپو پيو هو. ويهه لک بنان حساب ڪتاب جي هٿ ڪري ظبط ٿيل اٿس. جنهن جو فيصلو اڃان سرڪار ڪونه ڪيو آهي.

پر تنهن هوندي به وهنوار ساڳيو ئي هلندو پئي هليو. ڪو به بدلا ڪونه آيو هوس.

سيٺ پاڻ پريوار سميت مرليڌر جي دوڪان مٿان ڪمرن ۾ رهندو هو. اهو سڄو حصو ڪجهه پراڻو هو. سيٺ جو ويچار ٿيو ته اهو ڊهرائي نئين نموني ٺهرائجي، نقشا وغيره ٺهي ويا، ميونسپالٽيءَ کان منظوري به ملي ويئي، هڪ ڏينهن مرليڌر کي گهرائي سيٺ چيس، ”تو کي به ٽي مهينا تڪليف ٿيندي. پر دوڪان توکي نئون ٿي ملندو. تون پنهنجي سهوليت سان دوڪان خالي ڪر.“

مرليڌر کي دوڪان وري ٺهڻ جي خبر هئي. مرليڌر کي ڏاڍي خوشي ٿي. ڪجهه ڏينهن ته نئين دوڪان جا خواب به ڏسڻ لڳو. اهو به سوچڻ لڳو ته دوڪان کي هاڻي وڌائبو، نئون دوڪان نئون ڪاروبار گهر ۾ ٻار به وڌيا آهن. آمدني به وڌيڪ ٿيڻ گهرجي. مرليڌر کي سيٺ ديوتا پاسڻ لڳو.

جلدي دوڪان خالي ڪري سامان اچي گهر رکيائين. جڏهن دوڪان خالي ڪري ڇاپي سيٺ حوالي ڪرڻ لاءِ وڃڻ لڳو تڏهن دوستن چيس ته سيٺ کان ڪجهه لڪائي وٺ ته دوڪان وري توکي ڏي. وقت ڏاڍو خراب آهي. پئسو ڪڏهن ڪنهن جي نيت بگاڙي ٿو پتو نه ٿو پئي.

ڪلي مرليڌر چين، ”اهڙو ڪروڙپتي بيڻيمان ٿيندو ڇا؟ هي ته لفظن تي لڪن جو واپار ڪري. معمولي دوڪان لاءِ دوکو نه ڏيندو. اهو مونکي پورو وشواس آهي. اهڙي انسان کان لڪرائي وٺڻ معنيٰ هن مٿان تهمت مڙهڻ.“

پر دوڪان نئين سر ٺهي وڃڻ تي سيٺ مرليڌر کي گهرائي چيو ته دوڪان هاڻي هن کي نه ڏنو ويندو. هو ڪٿي بهي جڳهه جو بندوبست ڪري.

ڪارو اڇو

ننڍلعل پرسراماڻي

"مرليڌر، هاڻي توکي دوڪان نه ڏئي سگهيو."

"ڪارو؟"

"اڄ ڪالھ دوڪان مسواڙ تي ڏيڻ ممٺي دوڪان تان هٽ ڪڍڻ."

مرليڌر ڇپ ڇاپ عجب ۾ پڙندو رهيو.

"ڏس مورچ مل دوڪان خالي ڪرڻ کان نابري واري ڇڏي آهي. محبوبو ٿي ڪورٽ ۾ ڪيس ڪيو آهي... لعلچند دوڪان خالي نه ڪري، نه ڪيو. ڪورٽ ۾ ڪيس به ڪڏي ويو... ٻڌا توکي دوڪان ڪيئن ڪرائي ٿي ڏيون؟"

مرليڌر هاڻي ڇپ ڇورياءُ، "سيٽ، مان نه مورچمل آهيان ۽ نه لعلچند آهيان. منهنجي سڀا کان توهان واقف آهيو، سائن کان توهان سان وهنوار ٿو هلي. ڪڏهن ڪو چوبهل ڪانه ٿي. جڏهين به دوڪان جي مسواڙ وڌائي مون هڪدم وڌائي ڏني. توهان مڪامپ لڪارايو، مون بنان اعتراض جي لکي ڏنا، توهان ڪرائي جون رسيدون نه ڏنيون، مون ڪجهه نه چيو. توهان ته دوڪان لئين سڀ ٺهرائي ڏيڻ جو واعدو ڪري، خالي ڪرايو آهي... هاڻي چئو ٿا ته دوڪان نه ڏيندا.. مان غريب ڪيڏانهن وينديس."

"ڏس مرليڌر، دوڪان منهنجو آهي. ڪرائي تي ڏيان يا نه، منهنجي مرضي."

"دوڪان برابر توهان جو آهي. ڪنهن جي مجال آهي هو ان ڳالهه کان انڪاري هجي پر انرا دوڪان توهان وٽ ويهارو ڪن آهن. سڀيئي ڪرائي تي هلن پيا، انهن جهڙو مان به ڪرائيدار ٿي رهندس. جيئن اڳ هوس. چاهيو ته ڪرايو وڌايو."

"توکي دوڪان وري نه ڏئي سگهيو."

"سيٽ صاحب، توهان هتان جا مدبر عزتدار، مان شان وارا واپاري آهيو. هرڪوئي توهان کي سڄو ۽ سڀئي سمجهندو آهي. تنهن ڪانسوا توهان جات جا مڪي به آهيو. توهان ٻين سان انصاف ڪندا آهيو. توهان جا لفظ پتر تي لکير مثل آهن جي ڪڏهن به نه بدلهندا آهن. توهان درڪان واپس ڏيڻ جو واعدو ڪيو، مون دوڪان خالي ڪيو. توهان تي ته ائوٽ وشواس آهي. توهان پنهنجي واعدي کان مُڪري سگهندا، اهو ته مان سڀني ۾ به سوچي نه ٿو سگهان."

انهن لفظن سيٽ جي من کي هڪ دفعو ته لوڙي ڇڏيو. مرليڌر محسوس ڪيو ته سيٽ جي

اهو جهه ڳوٺاڻن کي تعليم يافتہ بنائڻ -
 ساڪشرتا اڀياس ۾ اسانجو ڳڻت نه.
 ته رچنا نه فقط ڳوٺ جي سڀني
 ٿي آهي، مڄل سڪول هاڻي سڀ
 رڻي رهيو آهن، ڳائيندڙ جو ڪو
 ڪيٿريون شيلڊون ۽ سرٽيفڪيٽ
 ساڻيو آهي ۽ ورهايو آڏي.
 ڪجهه سالن بعد ڪو
 سالن کان رچنا جو ڪو
 بطح ٿي ٿيندڙ سندس
 لائونڊ اسپيڪر ڪو
 اسٽر جو نالو ڪو
 رٿيفڪيٽ، ڊاڪٽر

سرليڌر جي پيءُ سيٺ کان
 جو گهر جي پورٽ ٿيندي
 دوڪان ڪرڻو پيو هو.
 ليڌر کي سيٺ لاءِ من ۾

ٿي. پاڻ سيٺ سون
 پيٽ سڀ کان وڌيڪ
 بٽري ملڪيت آهي

هي دوڪان ٿي
 فيصلو اڃان

سو ڪجهه
 ي ويا،
 نه ٿي
 الي

جو واپار ڪري،
 کان لڪارائي وٺڻ

دوڪان هاڻي هن کي نه

جهلڪ هن نموني چيائين. پنج سال اڳ ئي سندس شادي هڪ فوجي جوان ٻريتم داس سان ٿي. ٿام سان ٿي گذري. شاديءَ جو مطلب هن اهوئي ٿي جاتو ته سوڄ ڳهرن ونگن جا ٻيڙ ٻرل ۽ ڄمڻندڙ مڪڙا پائبا، سرور سون سان ڄمڻميو ٻيو هوندو. سهاڳ جي سمورين نشانين سان منهن ٻهڻدو وڻندو. وهانءُ جي رسم اڏانگيءَ وقت وڏي ڳوٺڻي سان سندس چنڊ جهڙو ڇرو ڏيکارڻو سهاڳ جي سڀني جي ڌڙمڻ سان ڪڍي هياڻو هيءُ ٻڌي ويڙي هئي. ٻريتم آهستيءَ سان سندس ڳوٺڻي هٽايو. اهڙي خوبصورتي ڏسي هو خود تي ٿي رشتي سٽي ويٺو. وڃڻا هي ڪاڏيءَ کي پڪڙي اڃا منهن مٿي ٿي هڪيائين ته دروازي تي ٿڪ ٿڪ ٿي. ٻريتم ڏٺو. منڍي هو. منڍي ملڪ تي دشمنن بدنيئيءَ سان حملو ڪيو آهي. جان ماز حوائن جي ضرورت آهي. هي سر صدق سٽي ملڪ جي مٿيءَ جو مان وڌائين. فرض ۽ ٻريتم هي هن مٿو ٻريتمشا وقت ٻريتم هڪ ڪس ۽ وڃڻا ڏانهن نهاريو، پر فرض کي سڀ کان وڌيڪ اهميت ڏيندي ڳوٺ راڻا جي ان لباس ۾ ٿي وڃڻا کان موڪلڻي روانو ٿيو. وڃڻا ته ٻريتمو نظر سان سندس ديار به نه سٽي سگهي.

ٻن ڏينهن بعد ريڊيو تي سهاڳار آيو ته ڀارت جي حوائن دشمن سان مقابلو سٽي ٻهڻدو ڇوڪريون واپس ورتيون آهن پر لڙڪيءَ ۽ هن جان ماز سهاڳين جان جي ماري لڳائي اهو ۽ ٻريتم داس سڀ کان اڳرو هو. ڏٺو واري هيءُ خبر ٻڌي ٻريتم جي ماءُ پيءُ کي خود ڪار وڌيڪ پنهنجي پياري نهن وڃڻا جي چٽا ستارو منهن ڏيکارڻو بل به سهاڳ به سڪه به هائو ۽ رهڙا ڏوڏي حياتي سندس آڏو هئي.

وڃڻا جي پيءُ کيس ٻيڙيءَ هڏي وهڻ ۽ ڏور ٻريتمو ٻريتم وڃڻا سڏڻا ٻريتمو ڇو هڏي هڏي ها ماءُ پيءُ ئي سندس ماءُ پيءُ آهن. هن ڳهر ۾ ئي هو ڏاڍي حياتي ڏيکارڻي ٻريتم جي پٽ کي ننڍڙي عمر ۽ ئي ايتري سمجهه رکڻ واري نهن تي لهر ڏيکارڻو هن کيس مٿو ٻاس مڪرائي ماسٽريءَ جي شيننگ وٺرائي. ٻيڻ ڏوڏري سٽي هن وندرائي سگهي اهو ته سهرڙي کيس صاف چيو ته، پٽ توکي ٻريتم اوڏو ڏو سڪه ڏيڻي وڃي ها ته ٻيڻ ڏو مڪمله مڏي ٻولي ها، هن حالت ۽ مٿواري هوندي به تون - - -

وڃڻا هڪ ٻڌي سهرڙي کي چيو هو. هاڻا هن ملڪ ۾ ٻيڻ منجهه هي منجهه به نه ٿي ڏوڏري آهي هنن مڱيل هوندي به سڀي عمر شيد جي باد ۾ ڏاڍي اڻاهه ڏک ڏنا مون وري به اڻاهيءَ جي چوگرد ڦيرا ته پاتا آهن. توهان ويلا آهرو سهارو رکڻ ۽، منهنجو ڏوڏو هڪڙي ڏوڏي کان وڌيڪ قيمتي ۽ تسلي بخش آهي. توهان منهنجو خيال نه مٽيو.

وڃڻا جي حياتيءَ جو هيءُ انوسٽرڊڙ ماڻ ٻڌي مان سندس آڏاسيءَ جو اشارو سمجهي سگهيس. پر مون کيس سمجهايو ته "وڃڻا" جيئن ۽ مقصد ته ڏوڏو هوندو آهي. تو جهن حالت ۾ رواجي ڇوڪريءَ کان مشهور هجڻ جو مثال ڏنو آهي ساڳيءَ ريت تعليم ۽ سمورن ڀاوسا رکي تون هڪ غير رواجي اڏاڻا ٻڻجي سگهين ٿي. هڪ ٻار هجڻ جي حالت ۽ تنهنجي حياتي محسوس ۽ محدود ٿي وڃي ها. هاڻي سڪول جون سوين نياڻيون ته تنهنجي آڏو آهن ٿي پر وڃڻا انهن ڀيل ڳوٺاڻن کي به تو جهڙي لشڪارن وهڻ جي ضرورت آهي ۽ تنهنجي مڱج جي هو ڏينهن

روشنيءَ جو ترورو

ڪملا گوڪلاڻي

راڄڌانيءَ جي روينڊرمنٽ جي شاندار نموني سجايل سٽيج جنهن تي گورنر صاحب، مکيه منتري مهوديه، تعليمي وزير، تعليمي سيڪريٽري ۽ تعليمي ڊائريڪٽر نظر اچي رهيا آهن. هال ۾ رکيل هزار ڪرسيون ته ماڻهن سان ڀريل آهن ئي، چوڌاري دروازن وٽ ۽ پٺيان به حشام ماڻهن جا بيٺا آهن. ملڪ اڄ ماسٽرن جو ڏينهن ملهائي رهيو آهي، جنهن موجب پرائنٽيپ سرڪار به انهن بهترين ماسٽر صاحبان جو سڻمان ڪري رهي آهي، جن موافق توڙي بدترين حالتن ۾ رهندي به پنهنجي پيشي سان نڀاهيندي تعليم لاءِ ڪي نوان آيا مقرر ڪيا آهن. ڪن مخصوص سرگرمين ۾ خود ڪي لڏن مڪيو آهي. ڪي عهديون خصوصيتون سندن شخصيت ۾ آهن جنجي ڪري هو عام ماسٽرن کان ڳڻيو مٿي ٿي بهن ٿا.

هال جي ڪاٻي پاسي الڳ ڪرسيون رکيل آهن، جن تي اڄ سڃاڻ ٿيل وارا ماسٽر صاحبان براجمان آهن. مان ساڄي پاسي رکيل پٿرڪارن جي ڪرسيون مان هڪ تي ويٺي آهيان. قومي سطح تي مشهور جنهن اخبار جي مان سانسڪرتڪ ۽ ساهتڪ سنواد ڏاتا آهيان ان ۾ ڇپيل منهنجا ليکڪ، فيچر ۽ مضمون جهجهي مقبوليت حاصل ڪن ٿا. در اصل ان قسم جي سرگرمين ۾ منهنجي شخصي چاهه پڻ آهي. انڪري خود مان ئي اهڙن پروگرامن تي ويندي آهيان جيئن واسطي دارن کان انٽرويو وغيره وٺڻ جي سولائي ٿئي. جيئن ته ڪي سال مان خود تعليم سان جڙيل رهيس انڪري اڄوڪي پروگرام ۾ خاص دلچسپي اٿم.

سٽيج تي ماسٽريائيون خاص مهمانن جي آجيان ۾ سواگت گيت ڳائي رهيون آهن. والينٽر هر هڪ درشڪ ڪي هڪ بروچر ڏيئي ويو آهي جنهن ۾ اڄ سڃاڻ ٿيندڙ ماسٽرن جي تصوير سميت واقفيت موجود آهي. مان انجا ٻيا اٽلاٽ لڳان ٿي. ٻئين نمبر پيج تي ئي منهنجون نظرون ڳپي وڃن ٿيون. شريعتي رچنا جي تصوير ڏسي منهنجي آڏو ۲۲ ورهيه اڳ جو منظر ساڀيان ٿي پوي ٿو. تڏهن مان ڳوٺ جي جنهن سکول ۾ هيڊماسٽريائي هئس، رچنا جي به اُتي ئي مقرري ٿي. پهرئين ئي ڏينهن هن منهنجو ڌيان خاص طرح پاڻ ڏانهن ڇڪايو. سدائين اداس، گم سڻ ۽ پنهنجو پاڻ ۾ محدود رهندڙ هئي. سندس شخصيت لفظن کي بيحد ڪنجوسيءَ سان استعمال ڪرڻ سندس فطرت هئي. مرڪ سندس حڪم جي محتاج رهندي هئي. تهڪ ڏيئي ڪلڻ جهڙي ڳالهه تي معمولي مرڪ به مشڪل سان سندس چپن تي نمودار ٿيندي هئي. قد جي ڊگهي، سنهڙي سهڻي ته هئي. خاص ڪري سندس موڪريون ڳالهائيندڙ اکيون، اکين ۾ موجود بي پناهه اداسيءَ سان سندس من جي پڙا ظاهر ٿي پوندي هئي.

سندور کان خالي سندس سينٽ تلڪ بنا سڄي سندس لالٽ سندس نالي آڏو چنبڙيل شريعتي لفظ کي گويا بي معنيٰ ٿي ڪيو. سندس عمر محض ۲۰ ورهيه هئي. پنهنجي گذريل حياتيءَ جي

"لاڳ ڀڳوانداس جي گهر واري؟" پاپاجي پڇيو.

"ها" بيبي چيو.

"پاڻي لاڳ سان ته آسانجا ڏاڍا سوڻا وسوڻ هئا." هُنن صوفا تي ويهندي چيو.

ڪجهه دير خوش چڱيئيئيءَ جون ڳالهيون ۽ هيڏانهن هوڏانهن جون ڳالهيون ٿينديون رهيون. پوءِ اُشوڪ جي ماءُ نيزاريءَ واري نوع ۽ چوڻ لڳي. "پاڻي صاحب! اڄ مان توهان کان ڪجهه گهرڻ آئي آهيان، پورو وشواس اُٿم ته توهان مونکي نااميد نه ڪندا."

مون ڪجهه راز پري نظر سان پنهنجي پين پرمجيت ڏانهن نهاريو. ڏٺم ته اُشوڪ ۽ پرمجيت آسانجي نظر پچائي بيحد پيار سان هڪ ٻئي ڏانهن نھاري رهيا هئا. اُچانڪ پرمجيت مون ڏانهن نھاريو ۽ مونکي پاڻ ڏانهن ڏسندو ڏسي هڪدم شرمائجي ويئي ۽ ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو.

اُشوڪ ماءُ چوڻ لڳي - "پاڻي صاحب! اڄ مان توهان کان توهانجي "داختر پرمجيت گهرڻ آئي آهيان." ۽ هن پنهنجو ٻلند ٿلهلئيندي چيو - "کيس منهنجي جهوليءَ ۽ وجهي منهنجي جهولي خوشين سان پري ڇڏيو، پاڻي صاحب!"

پاپاجي ڪجهه سوچ ۽ پنڃي ويا ۽ سوالي نگاهن سان بيبي ڏانهن نھارڻ لڳا. بيبي به تمام گنپير ۽ سوچ ۽ ٻڌل هئي. هو چوڻ لڳي، "اهو ناممڪن آ. هندو ۽ سڪن جي وچ ۽ رنجش ايتري قدر وڌي ويئي آهي جو آسان سڪهه ڀريوار ڪڙي جو ويانهه هندو ڀريوار ۽ ڪري نه ٿا سگهون."

پاپاجي بيبي جي ڳالهه ٻڌي هڪ ٿڌو ساهه کنيو ۽ گنپيرتا سان چوڻ لڳا - ڏيويندر! تون اهو چو ٿي پنڃي وجيبن ته هن ديش جي مٽيءَ ۽ دشمنيءَ جو ٻج ٻوڪڻ سان اهو ڪڏهن به پروان نه ٿو چڙهي سگهي، ڇري! هن مٽيءَ ۽ ته اها تاثير آهي جا پرديسي ذاتين جي دشمنيءَ کي پاڙن کان پٽي پاڙ ۽ جذب ڪري ڇڏيندي آهي. باقي، هن ئي ڌرتيءَ جي سنڌان ۽ ڇا جو وير... ڇا جي دشمني! هيءُ ته صرف وقت جا لوڏا آهن. واهه گروءَ گهر ويٺي پرمجيت لاءِ اهڙو لڏت گهوٽ موڪلي ڏنو آهي، آسانجي پرمجيت جي قسمت سٺي آهي... واهه گروءَ جي مهر آهي."

ايترو ٻڌندي ئي پرمجيت شرمائيندي آئي اندر پهچي ويئي. بيبي اُئي ڪري اُشوڪ جي ماءُ کي پنهنجي پاڪر ۽ پري ڇڏيو.

Behind Bombay Medical Stores,

Kote Gate, BIKANER.

هن منائيءَ پيتي ڪجهه ڀريو ڪري رکي. ويهن کانپوءِ نرڙ تي ڪجهه گنجهه نموندار ٿيا ۽ هن چٽائي اُشوک کي ڏسندي پڇيو - "هاڻي ته هندن ۽ سڪن جا پُراڻا سنڀت ٿي ختم ٿي رهيا آهن. ايتري وقت کانپوءِ اُچانڪ توکي سرجيت جي دوستي ڪيئن ياد آئي آ؟"

"ائين نه چئو بيبي!" اُشوک ڌير سان چوڻ لڳو. "هندو آهي ئي آهن ته سڪن به آهي ئي ساڳيا آهن، ڪوئي فرق ڪونهي. ۽ نه ئي سنڀتڻ ۾ ڪو فرق پئجي سگهيتو. منهنجي پوسٽنگ ٻاهر هئڻ سبب اسانجو پاڻ ۾ ملڻ ضرور گهٽ ٿيندو آهي. پر اسانجون دليون ته ڳنڍيل آهن!"

"خير تون ڇا ڪندو آهين؟"

"مان يونيورسٽيءَ ۾ ليڪچرر آهيان. هفتو اڳ ئي هتي بدلي ٿي آيو آهيان." اُشوک چيو. مون ڏٺو: پرمجيت جي اکين ۾ هڪ چمڪ جوڙي آئي. هن چيو "مان به هن سال يونيورسٽيءَ ۾ داخل وٺندس." ۽ هن شرمائيندي اکيون جهڪائي ڇڏيون.

"بس... بس، جيترو پڙهيو اتيئي ڪافي آ، ڇا ڪندين؟ وڌيڪ پڙهي." بيبي ڪجهه چڙهيندي پرمجيت ڏانهن نهاريندي چيو، "هاڻي گهر ۾ رهي گهر جو ڪجهه ڪم ڪار سگهه ڪريو؟ اُچڪله ته سڀ چوڪريون ٿيون پڙهن! سٺو آهي پڙهي ڪري پنهنجن پيرن تي بيهندي. اُچڪله چوڪرين لاءِ به هائير ايجوڪيشن اوتري ئي ضروري آهي بيبي! جيتري چوڪرن لاءِ، مون چيو

"بس... بس رهڻ ڏي پتر! توهان پنهني پيءُ پتر جي لاءِ پيار ته کيس بگاڙي ڇڏيو آ." هن ڪجهه غصي ٿيندي چيو.

ان ڏينهن ته ڳالهه اُتي ويئي ٿي ويئي.

هن ڳالهه کي ڪجهه ڏينهن مس گذريا هوندا جو هڪ ڏينهن سنجها وقت اُشوک پنهنجي ماءُ سان گڏجي اسانجي گهر آيو. پاپاجي ان وقت گهر ۾ ڪونه هئا. مان بيبي ۽ پرمجيت هئاسين. مون ڏٺو بيبي اُشوک ۽ سندس ماءُ جي اچڻ تي ڪا خاص خوش ڪونه ٿي، پر اُتي ڪي آدر ڏيڻ لاءِ هن ظاهر طور کين ڪيڪاريندي ڊرائينگ روم ۾ ويهاريو. اسان سڀ ڊرائينگ روم ۾ ويهي ڳالهائون ڪرڻ لڳاسين. ڪجهه وقت کان هندو ۽ سڪن جي وچ ۾ فرقيوار فساد وڌڻ ڪري ۽ سندن دلين ۾ نفرت وڌڻ سبب شايد بيبي جي من تي به هاڻي هندن لاءِ ڪجهه ڪوڙاڻا اچڻ لڳي هئي. هوءُ بي دليو اُشوک جي ماءُ سان ڳالهائي رهي هئي.

دروازي تي آهت ٿي. لڳو ته پاپاجي گهر ۾ داخل ٿيا آهن. ٿوري دير کانپوءِ پاپاجي ڪنگهي ڪري ڪمري ۾ داخل ٿيا. اُشوک ۽ سندس ماءُ اُتي بيٺا. اُشوک جي ماءُ مٿي تي پوتي ٺيڪ ڪندي هٿ جوڙي نمسڪار ڪيو. "نمستي، ڀائي صاحب."

اُشوک اچي پاپاجيءَ کي پيري پيو. "پيري ٿو پوان چاچاجي،"

"جيندا ره پتر!" پاپاجي آسپس ڪئي ۽ غور سان اُشوک جي ماءُ کي ڏسڻ لڳا.

"اُشوک جي ماءُ آ؟" بيبي چيو.

پر ٻاڀاڇي شانت ويٺا رهن ٿا. ٻاڀاڇي جي هڪ ڳالهه منهنجي سمجهه ۾ ڪانه ٿي اچي. هڪ طرف پنجاب سان ايترو موٽ جو هو روز آل انڊيا جلدو کان خبرون پڌر بنا آرام سان ويهي به نه سگهن ۽ پنجاب ۾ هندو ۽ سکن جي هٿيائين جو ڳالهيو پڌي سندن اکيون آب وهائڻ شروع ڪري چڏن. ۽ صبح سویر آڻي گردواري وڃي سندن آسمانن جي شانتيءَ لاءِ ٻارڙڻا ڪن. پر اکر بيبي پنجاب هلڻ لاءِ کين چوي ته هو ڇڏي ساڌي وڃن.

هڪ ڏينهن ان باري ۾ مان کائڻن پچائڻو ته هو چون ٿا. ”پٽر! پنجاب سان محبت ان لاءِ جو اهو انسانجي جسم جو هڪ ٽڪرو آهي. جسم کي اکر ڪا سٺي به ڇڏي ته ڪيترو نه سؤر ٿئي ٿو؟ هيءُ ته ڪجهه مطلب پرست ماڻهن جو رچيل تماشو آهي. پر تماشو ٻڻجي ويا آهيون اسين دهليءَ مان لڏي پنجاب هليا ويا آهن. پر انهن جا سنهڙا ڇا هتي وهندڙ سندن رشتيدارن سان ختم ٿي ويا آهن؟ ته پوءِ تون ئي ٻڌا؟“ انسان کي انهن جو فڪر ڇو نه ٿيندو؟ تنهنجي بيبي چوي ٿي ته اسان به پنجاب هليون، پر مان پچائڻو آخر ڇو؟ آخر ڇو؟ پنهنجو هي شهر ۽ ٻاڀي ڏاڏي جي ملڪيت وڪڻي پنجاب هلون؟ آخر ڇو؟ ”هو شايد جذبات جي درياھ ۾ وهندا ٿي ويا ته کين ڪنگهه اچي هلاڪ ڪيو ۽ سندن جسم هو خون پستجي سندن چهري تي ڦهلائڻ لڳو.“

هڪ ڏينهن شام جو اُشوڪ پنهنجي پيڻ جي شاديءَ جي مٺائي ڏيڻ انسانجي گهر آيو. اسان ٻنهي ڊرائينگ روم ۾ ويٺي ڳالهائيندڙين ته پرمجيت ڇانهه ۽ بسڪيٽن هي پليٽ آڻي انسانجي ميز تي رکيا. ۽ پوءِ ”منهنجي پٺيان اچي بيبي.“

ڇانهه پيئندي پيئندي مون ٺوٺ ڪيو ته اُشوڪ ٻار ٻار مون ڏانهن نهاري مسڪرائي رهيو آهي. اچانڪ بجليءَ جي ڪرنل جيئن هڪ ويچار دماغ ۾ آيو ته منهنجي پٺيان پرمجيت بيٺي آهي. شايد هو به اُشوڪ کي ڏسي مسڪرائي رهي هجي! اهو ويچار ايندي ئي مون چيو. ”پرمجيت“ پر شايد پرمجيت پڌو ڪونه

مون ڪجهه زور ڏيندي سڏ ڪيو. ”او... اي، پرمجيت!“

”جي... جي... وڃي!“ هن چڻ نڀ مان سجاڳ ٿيندي چيو.

”وح، بيبي کي ته سڏي اچ.“ مون چيو.

هو اندر هلي ويئي ۽ ٿوري دير ۽ بيبي کي ساڻ وٺي آئي. مون بيبي کي مٺائيءَ جي ٻيٽي ڏيندي چيو. ”بيبي، مٺائي اُشوڪ کڻي آيو آ. به ڏينهن اڳ سندس پيڻ جي شادي هئي نه.“ بيبي پهريان مٺائيءَ جي ٻيٽيءَ کي ائين کڻو چڻ ان ۾ ڪو وڇون ڀريل هجن يا ڪو ٽائيم بم رکيل هجي ۽ پوءِ اُشوڪ ڏانهن ائين نهاريو چڻ هو ڪو اوڀرو ماڻهو هجي جنهن کي هن پهريون دفعو ئي کڻو هجي ۽ سوچيندي هجي ته هيءُ ٻڙي طبقي جو ماڻهو اسان وٽ ڇو آيو؟

مون بيبي کي ائين نهاريندو ڏسي چيو: ”بيبي هيءُ اُشوڪ آهي. منهنجو دوست. ڪا پڳوانداس جو پٽر. اسان ٻئي گڏ خاليج تائين پڙهيا آهيون. تون کيس سڃاڻين ڪونه ٿي ڇا؟“

”ها... ها، سڃاڻان ٿي... سڃاڻان ٿي.“ بيبي طنزي لحن ۾ چيو. ۽ پوءِ ديوان تي ويهندي

"هي اُشوڪ، لالا پڳوانداس جوئي پُٽر آ نه؟" بيبي پڇي ٿي.
 "ها بيبي." مان مختصر جواب ڏيئي چپ ٿي وڃان ٿو.

"پر پُٽرا! اُجڪلهه ديس ۾ پاڻي ٿو ٻري، هندو ۽ سڪن جا پُراڻا سنهڻا نه ختم ٿي رهيا آهن. تون هن طرح..."

مان بيبي جي ڳالهه کي ڪٽيندي چوان ٿو. "نه بيبي سنهڻا اهي ئي آهن. صرف ڪجهه خودغرض ماڻهن جو اهو ڪم آهي جو نفاق ٻڌا ڪري رهيا آهن."
 "اچي وٺو ويرجي." پرمجيت شايد اندران خطه مونکي ڏيئي رهي هئي.

"پُٽر!" هي پاپاجي آهن. سفيد وڏو ڪرتو چوڙيدار پاڄامو ۽ سفيد ڀڳڙي پاتل. لنبي سفيد ڏاڙهي ۽ ٻهڪندڙ لنبي چهري تي گول شيشن وارو چشمو پاتل. سٺ سالن جي عمر هوندي به ڪافي تندرست شير. سدا ضرورتمند جي مدد لاءِ تيار رهندڙ پاپاجي پنهنجي عينڪ ٺيڪ ڪندي چون ٿا - "تون خطه پڙهه نه پوءِ صلاح ڪيون ٿا، مان تيسين جلندر کان خبرون ٻڌي وٺان، ٻڌو اٿم اڄ وري اٿي ڪجهه هٿيائون ٿيون آهن!"

"او هو! اهڙيون به ڇا خبرون، جو اوهان ريڊيو سان ئي چپڪي ويٺا آهيو؟" بيبي چوي ٿي - "پڙهه پتر، تون پڙهه، ڏس ڇا لکيو آهي تنهنجي چاچا؟"

مان خطه پڙهڻ لڳان ٿو. خط ۾ ٻه ڳالهائون خاص لکيل آهن، پرمجيت لاءِ سٺو چوڪرو ڏنو اٿن ۽ مون کي اتي اچي ڏنڌو ڪرڻ جي صلاح ڏني اٿن. پاپاجي خبرون ٻڌي ڪري ريڊيو بند ٿا ڪري ڇڏن ۽ آرام سان ٽنگون ٽهلائي موڙي جي پُٺ سان مٿو لڳائي اکيون بند ڪري ڪجهه سوچڻ لڳن ٿا.

"مان نه هتي دهليءَ ۾ ئي ڇڏي آهيان، مان پنجاب ڪونه وينديس." پرمجيت وڏي واکي چوي ٿي.

پاپاجي سڀ ٻڌندا رهن ٿا، ۽ هڪ گهرو ساهه کڻن ٿا. بيبي پرمجيت ڏانهن ڪجهه ناراضپي ۽ شوخ نظرن سان ڏسندي رهي ٿي.

مان به پنهنجو اعلان ٿو ڪريان. "مان به اتي وڃي ڪو ئي ڏنڌو ڪرڻ ڪونه ٿو چاهيان، اُسان هتي ئي رهنداسين دهليءَ ۾..."

پرمجيت منهنجو اعلان ٻڌي گلاب جي گل وانگر ٽڙي پوي ٿي ۽ مان مسڪرائڻ لڳان ٿو. بيبي ناراض ٿي منهن ٽهلائي ويهي رهي ٿي. پر پاپاجي ڪجهه به ڪونه ٿا چون ۽ بلڪل شانت ويٺا رهن ٿا.

بيبي ڪجهه ناراضي سان چوي ٿي. "هي هتي ئي رهندا، پنجاب نه ويندا.. پنهنجي بابي ڏاڏي جي ملڪيت ڇڏي... هونءِ! هنن کي ڇا هي..." هو روتل هارڪي ٿيندي چوي ٿي. "هتي ڀل ڪنهن ڏينهن واه ڪرو نه ڪري! ڀل ڪجهه ٿي گذري... اُسان ويٺا به سڄي هندن جي پاڙي ۾ آهيون.. ها! ربا...!" ۽ هو روتل پوي ٿي.

"ها سرجيت، واهم گروء ڪري اسانجي دوستيءَ وانگر سڀ هندو ۽ سکن جا رشتا جيڪي صدين کان هلندا اچن، شل قائم رهن. چڱو مان هلا.."

"اڙي ائين ڪيئن ٿيندو؟ ڳالهيون ۽ ته مان پئجي ٿي ويس!" سرجيت سنگهه چيو ۽ رڙ ڪري پنهنجي پيٽ کي سڏ ڪيائين، "پرمجيت.. او اي پرمجيت.."

"آئي ويرجي... اجهو آيس..." چوندي پرمجيت ونڌڻي مان نڪري آئي ۽ اچي سرجيت سنگهه جي ڀرسان بيٺي، "ڇاهي ويرجي؟" هن پڇيو ۽ اکين جي ڪنڊن کان هوڏا اُڻوڪ ڪي ڏسڻ لڳي.

"او اي پرمجيت! اُڻوڪ لاءِ ڪا ڪسي پسي ڪوئي ناشتو..."

"ها ها، اجهو ڪڍي آيس!" هن مُشڪندي چيو ۽ جلدي جلدي ونڌڻي ڏانهن هلي ويئي.

ٿوري دير ۽ ٽي ڀرم هٿ ۽ هڪ ٿري ۽ لسيءَ جا ٻه وڏا ڳاڙس ۽ پليٽن ۽ گيهه پُڙل ٻه ڪوڪيون ۽ انهن مٿان تازي نڪتل مڪڻ جا چائا رکيل، ڪڍي آئي انهن جي اڳيان رکيا.

اُڻوڪ پرمجيت کي ڏسندو رهيو، "پرمجيت به ته هاڻي وڏي ٿي ويئي آ."

پرمجيت پنهنجي بابت ڳالهه ٻڌي ته هڪدم شرمائجي ويئي، اکيون جھڪجي ويئون ۽ سندس ڳڻن تي لالڻ چانئجي ويئي ۽ هوءُ جلدي سان اندر ڇوڙي ويئي.

۽ دروازي تان ٻهچي سرجيت سنگهه سڏ ڪيو، "ڀرم... او اي ڀرم... دروازو بند ڪري وڃ، اسان وڃون ٿا."

پرمجيت شايد اندرين دروازي جي پٺيان ئي بيٺي هئي، هوءُ هڪدم سامهون اچي بيٺي، ٻئي دوست گهر کان ٻاهر نڪتا ۽ اُڻوڪ جيسين پنهنجو سڪوٽر اسڪارٽ ڪري ٻئي دوست روانا نه ٿي ويا تيسين پرمجيت دروازي وٽ بيهي کين ڏسندي رهي ۽ اڃانڪ ڪجهه سوچي هوءُ مسڪرائڻ لڳي.

✽

شام جو ڏنڌلو انڌيرو ٿي چڪو هو جڏهن مان گهر پهتس، انگڻ ۾ پرمجيت تندور ۾ روئي سيڪي رهي هئي، ۽ بيبي سڳڙيءَ تان سرنگن جي ساڳ ۾ جو ڊيگڙو لاهي ان ۾ گيهه ۽ ٿورم ساڙي وائي ڏيئي رهي هئي.

پاپاجي ورائندي ۽ وڪيل ريڊيو جي ڀرسان ويهي آل انڊيا ريڊيو جلدنر تان پنجابيءَ ۽ ايندڙ خبرون تمام گهڻي ڌيان سان ٻڌڻ ۾ مشغول هئا.

مان اچي ڪري ورائندي ۽ پيل هڪ موٽري تي ويهي رهيس. ڀرم مون کي ڏسندي ئي چيو، "ويرجي، اڄ جلدنر کان چاچا جي چڙي آئي آ..."

ڀرم جي ڳالهه ٻڌم ۽ ڏٺم ته بيبي جي اکين ۾ ڪجهه چمڪ نظر آئي، مون پڇيو، "مون کي ٻڌايو ته ڪونه آيو؟"

جواب ڀرم ئي ڏنو، "توهان ته ويرجي ڪجهه ڏينهن کان پنهنجي دوست اُڻوڪ جي پيٽ جي شاديءَ ۾ ئي مشغول هئا. سڄو سڄو ڏينهن گهر کان غائب! اڄ به منهنجن جو نڪتا ته اجهو هاڻي پيا ٿا اچو."

هن ڌرتي جي سنتان

راڌا ڪشن چانڊواڻي

جيئن ئي مان گهر ۾ داخل ٿيس ته منهنجي پيٽ ۾ رجحيت اطلاق ڏني. "توهانجو دوست اڻوڪو آيو آهي ۽ توهانجو انتظار ڪري رهيو آهي."

مان تڙت ڊرائينگ روم ۾ هليو ويس. اڻوڪو صوفا تي ويٺي ڪاٺي مئگزين ڏسڻ ۾ مشغول هو. مونکي ڏسندي ئي هو مسڪرايو ۽ اٿي بيٺو.

مون اڳتي وڌي کيس پاڪر ۾ پريو. "بلي او بلي... اڄ ڪيتري وقت کانپوءِ تُو توکي ڏسان اڻوڪو!"

"ها دوست سرجيت! وقت ڪجهه ايتري تيزي سان ٿو ڊوڙندو وڃي جو اڪه ڇنڀ ۾ ئي ڪيترو عرصو گذري ويو."

آسان ٻئي صوفا تي ويهي رهياسين ته هن هڪ انويٽيشن ڪارڊ ڏيندي چيو: "مڌو جي شادي آ، توکي انويٽي ڪرڻ آيو آهيان سرجيت!"

"اڃا!" مون چيو، "مڌو ايڏي وڏي ٿي ويئي! منهنجي گود ۾ اچي ويهندي هئي." مون ڪارڊ کولي ڏٺو، تمام خوبصورت هو.

"ها سرجيت، مڌو ۱۸ سالن جي ٿي ويئي آهي، توکي ته خبر آهي ته، بابا کانپوءِ مون ئي مڌو کي پنهنجي ڌيءُ وانگر پاليو نپايو آهي، اُمان جي مرضي آهي ته سندس اکيون بند ٿيڻ کان اڳ هو مڌو جي شادي ڏسي وڃي."

"۽ تنهنجي؟" مون پڇيو.

"اها به ٿي ويندي يار. تو ته گهر اچڻ وڃڻ ئي ڇڏي ڏنو آهي سرجيت. ڪجهه وقت اڳ ٿيل سانپڊايڪ ڊنگن جي ڪري تيزي سان بدليل حالتن هندو ۽ سکن جي دٻيلن ۾ جيڪو زهر جو ٻج پوکيو آهي، انکي پاڙ کان پٽي اچڻ جي ڪوشش ڪرڻ جي بجاءِ ڪي خود غرض ماڻهو انکي ڦندو ۽ سکن جي خون سان سينچي رهيا آهن."

"چوڻ ته نيڪ ٿو اڻوڪو! آسان به ته ننڍپڻ جا دوست آهيون. هڪ ئي سکول ۾ گڏ پڙهياسين، ڪاليج جي هاسٽل ۾ هڪ ئي ڪمري ۾ پائڻ وانگر رهياسين. ها، اُنڪاپوءِ مان پنهنجي ڌنڌي ۾ مشغول ٿي ويس ۽ تون پنهنجي نوڪري ۾. ان ڪري پاڻ ۾ اڄ وڃ ضرور گهٽجي ويئي، پر اسانجي دوستي ۾ ته ڪو فرق ڪونه پيو آهي!"

اڄ نئين سر سان پنهنجي زندگي شروع ڪريون.

”نه نه! مان هتي ڪنهن به حالت ۾ رهي ڪيئن سگهنديس منهنجو هتي دم گهٽجي رهيو آهي. مان پنهنجي وطن آمريڪا وڃي پنهنجن دوستن سان گڏ آزاديءَ جي زندگي بڻر ڪنديس. جتي ڪوبه ڪنهن کي چوڻ وارو ڪونهي. جيڏي مهل مرضي پوي گهر مان هلي وڃ ۽ جيڏي مهل مرضي پوي گهر واپس اچ. مان ڪنهن سان گڏجي گهمان ۽ ڪنهن سان گڏ رات ٿي گهمان ان لاءِ مونکي ڪوبه چوڻ وارو ڪونهي.“

سريش چيس، ”پنڪي! اها ريل چيل ڪا زندگي ڪانه آهي. ڪنهن به هڪ جو ٿي رهڻ ئي سڄي زندگي آهي. هڪ کي پاڻ ارپي ۽ موت ۽ ان کان پيار حاصل ڪرڻ ئي سڄي زندگي آهي. اڄ جيستائين تون خوبصورت ۽ جوان آهين ۽ جيستائين تو ۽ جوڀن جي ڪشش آهي تيسيتائين اهي ٻواڻا فرينڊ تنهنجا آهن، مگر ان بعد... جيئن ٿيندو سفر آهي سو ڪنهن جي سهاري تون پار ڪري سگهندين؟“

مگر تڏهين به پنڪي باز نه آئي هن کي جوانيءَ جو اندڙ هو، هو وديشي سنسڪرتيءَ ۽ بلبل هڪ آزاد بلبل هئي. هن جو پارت جي سنسڪرتيءَ ۾ دم گهٽڻ لڳو ۽ هو ان لوجوان سان گڏ واپس آمريڪا هلي ويئي. سريش کي وڻاس هو ته هو ضرور واپس ايندي مگر ٻن سالن گذرڻ بعد به هو واپس نه آئي، سريش کيس واپس اچڻ لاءِ اٽڪل خط به لکيا هئا مگر انهن جو ڪجهه احوال ڪونه ڪو آيو. آخر مجبور ٿي سريش ٻي شادي ڪئي. هاڻي هو سڪي زندگي گذارڻ لڳو. وندنا جهڙي خوبصورت هئي تهڙي ئي شيلونتي، گڻوان ۽ چرتروان پڻ هئي. هو ٻڌي جي آگيا ۽ رهي سس سهري جي شيوا ڪرڻ ئي پنهنجو فرض سمجهندي هئي. هو لڄارڻ پارٽي سنسڪرتيءَ ۽ سڀيتا جي پوڄارڻ هئي. هن ريشما ۽ راجو کي جنم ڏنو.

اهڙي طرح ست سال پيا به گذري ويا. هاڻي پنڪيءَ جو جوڀن گهٽڻ لڳو ۽ سندس ٻواڻا فرينڊ به ساڻس ڪنارو ڪرڻ لڳا. هو سوچڻ لڳا ته هاڻي هيءُ فقط ماڪيءَ جي سڪل مانارو آهي جنهن ۾ ماڪيءَ جو ڌرو به ڪونهي. هاڻي هن جي ڪوبه ويجهو ڪونه ٿي آيو. هاڻي هن کي پيار ۽ سهاري جي ضرورت هئي مگر آمريڪا ۾ کيس ڪنهن به پيار نه ڏنو ۽ ڪنهن به سهارو نه ڏنو. هاڻي هو سريش جي ڳالهين کي سچ سمجهڻ لڳي. هن سچ کي سڃاتو هو ۽ هو پڇتائڻ لڳي. آخر ٻيو ڪو سهارو نه ڏسي هو انڊيا واپس آئي ۽ سريش سان ملي پڇتا ظاهر ڪيائين مگر سريش کيس چيو ته مون شادي ڪئي آهي ۽ ٻه ٻار آتم ۽ تمام سڪي زندگي گذاري رهيو آهيان. پنڪي! مون تو لاءِ ڏاڍو انتظار ڪيو مگر تو ڏاڍي دير ڪئي.

هن ڌرتي جي سنتان

راڌا ڪشن چانڊواڻي

جيئن ئي مان گهر ۾ داخل ٿيس ته منهنجي پيڻ پرمجيت اطلاع ڏني، "توهانجو دوست اشوڪ آيو آهي ۽ توهانجو انتظار ڪري رهيو آهي."

مان تڙت ڊرائينگ روم ۾ هليو ويس، اشوڪ صوفا تي ويٺي ڪاٺي مئگزين ڏسڻ ۾ مشغول هو. مونکي ڏسندي ئي هو مسڪرايو ۽ اتي بيٺو.

مون اڳتي وڌي کيس پاڪر ۾ پريو. "بلي او بلي... اڄ ڪيتري وقت کانپوءِ تو توکي ڏسان اشوڪ!"

"ها دوست سرجيت! وقت ڪجهه ايتري تيزيءَ سان ٿو ڊوڙندو وڃي جو اڪه ڇنڀ ۾ ئي ڪيترو عرصو گذري ويو."

آسان ٻئي صوفا تي ويهي رهياسين ته هن هڪ انويٽيشن ڪارڊ ڏيندي چيو: "مڌو جي شادي آ، توکي انوائٽ ڪرڻ آيو آهيان سرجيت!"

"اڃا!" مون چيو، "مڌو ايڏي وڏي ٿي ويئي! منهنجي گود ۾ اچي ويهندي هئي." مون ڪارڊ کولي ڏٺو، تمام خوبصورت هو.

"ها سرجيت، مڌو ۱۸ سالن جي ٿي ويئي آهي، توکي ته خبر آهي ته، بابا کانپوءِ مون ئي مڌو کي پنهنجي ڌيءَ وانگر ٻاليو نپايو آهي، اُمان جي مرضي آهي ته سندس اُڪيون بند ٿيڻ کان اڳ هو مڌو جي شادي ڏسي وڃي."

"۽ تنهنجي؟" مون پڇيو.

"اها به ٿي ويندي يار، تو ته گهر اچڻ وڃڻ ئي ڇڏي ڏنو آهي سرجيت. ڪجهه وقت اڳ ٿيل سانپردايڪ دنگن جي ڪري تيزيءَ سان بدليل حالتن هندو ۽ سکن جي دٻين ۾ جيڪو زهر جو ٻج پوکيو آهي، انکي پاڙ کان پٽي اچڻ جي ڪوشش ڪرڻ جي بجاءِ ڪي خود غرض ماڻهو انکي هندو ۽ سکن جي خون سان سينچي رهيا آهن."

"چوين ته نيڪ تو اشوڪ! آسان به ته ننڍپڻ جا دوست آهيون. هڪ ئي سڪول ۾ گڏ پڙهياسين، ڪاليج جي هاسٽل ۾ هڪ ئي ڪمري ۾ پائرن وانگر رهياسين. ها، انڪاپوءِ مان پنهنجي ڌنڌي ۾ مشغول ٿي ويس ۽ تون پنهنجي نوڪري ۾، ان ڪري پاڻ ۾ اڄ وڃ ضرور گهٽجي ويئي، پر اسانجي دوستيءَ ۾ ته ڪو فرق ڪونه پيو آهي!"

اڄ نئين سر سان پنهنجي زندگي شروع ڪريون."

"نه نه! مان هتي ڪنهن به حالت ۾ رهي ڪين سگهنديس منهنجو هتي دم گهٽجي رهيو آهي. مان پنهنجي وطن آمريڪا وڃي پنهنجن دوستن سان گڏ آزاديءَ جي زندگي بڻر ڪنديس. جتي ڪوبه ڪنهن کي چوڻ وارو ڪونهي. جيڏي مهل مرضي پوي گهر مان هلي وڃ ۽ جيڏي مهل مرضي پوي گهر واپس اچ. مان ڪنهن سان گڏجي گهمان ۽ ڪنهن سان گڏ رات ٿي گهاران ان لا" مونکي ڪوبه چوڻ وارو ڪونهي."

سريش چيس، "پنڪي! اها ريل چيل ڪا زندگي ڪانه آهي. ڪنهن به هڪ جو ٿي رهڻ ئي سچي زندگي آهي. هڪ کي پاڻ ارپي ۽ موت ۽ ان کان پيار حاصل ڪرڻ ئي سچي زندگي آهي. اڄ جيستائين تون خوبصورت ۽ جوان آهين ۽ جيستائين تو ۽ جوڀن جي ڪشش آهي تسيستائين اهي بوا فرينڊ تنهنجا آهن، مگر ان بعد... جيون لنڊو سفر آهي سو ڪنهن جي سهاري تون ٻار ڪري سگهندين؟"

مگر تڏهين به پنڪي باز نه آئي هن کي جوانيءَ جو اند هو، هو وديشي سنسڪرتيءَ ۽ بلبل هڪ آزاد بلبل هئي، هن جو پارت هي سنسڪرتيءَ ۽ دم گهٽجڻ لڳو ۽ هو ان نوجوان سان گڏ واپس آمريڪا هلي ويئي. سريش کي وشواس هو ته هو ضرور واپس ايندي مگر هن سالن گذرڻ بعد به هو واپس نه آئي. سريش کيس واپس اچڻ لاءِ انيڪ خط به لکيا هئا مگر انهن جو ڪجهه احوال ڪونه ڪو آيو. آخر مجبور ٿي سريش بي شادي ڪئي. هاڻي هو سڪي زندگي گذارڻ لڳو. وڏنا جهڙي خوبصورت هئي تهڙي ئي شيلونٽي، گڏوان ۽ چرتروان پڻ هئي. هو پتيءَ جي آگيا ۽ رهي سس سهري جي شيوا ڪرڻ ئي پنهنجو فرض سمجهندي هئي، هو لڄارڻ ڀارتيه سنسڪرتيءَ سڀيتا جي پوڄارڻ هئي، هن ريشما ۽ راجو کي جنم ڏنو.

اهڙي طرح ست سال پيا به گذري ويا. هاڻي پنڪيءَ جو جوڀن گهٽجڻ لڳو ۽ سندس بوا فرينڊ به ساڻس ڪنارو ڪرڻ لڳا. هو سوچڻ لڳا ته هاڻي هيءُ فقط ماڪيءَ جي سڪل مانارو آهي جنهن ۽ ماڪيءَ جو ڌرو به ڪونهي. هاڻي هن جي ڪوبه ويجهو ڪونه ٿي آيو. هاڻي هن کي پيار ۽ سهاري جي ضرورت هئي مگر آمريڪا ۾ کيس ڪنهن به پيار نه ڏنو ۽ ڪنهن به سهارو نه ڏنو. هاڻي هو سريش جي ڳالهين کي سچ سمجهڻ لڳي، هن سچ کي سڃاتو هو ۽ هو پڇتائڻ لڳي. آخر ٻيو ڪو سهارو نه ڏسي هو انڊيا واپس آئي ۽ سريش سان ملي پڇتا ظاهر ڪيائين مگر سريش کيس چيو ته مون شادي ڪئي آهي ۽ به ٻار اٿم ۽ تمام سڪي زندگي گذاري رهيو آهيان. پنڪي! مون تو لاءِ ڏاڍو انتظار ڪيو مگر تو ڏاڍي دير ڪئي.

جي سنسڪرتي ڇڏي ڀارت جي سنسڪرتي اپنائڻي پوندي جنهن تي اسان ڀارتواسين کي نه ناز آهي، مگر وديشي به انجي ساراهه ڪندا آهن.

پنڪي تي سريش جي سمجھائڻ جو ڪوبه اثر ڪونه ٿيو. اٽلو نانگ وانگر ڦوڪارا ماريندي چيائين ته، "هيءُ جاهلن واري انڊيا جي سنسڪرتي مونکي نه گهرجي، جتي قدم قدم تي بندش هجي. مان ته آزاد پڪيءَ وانگر آڪاش ۾ اڏامن چاهيان ٿي ۽ نه ان بند پڪيءَ وانگر جنهن جو پڇري اندر گهٽجي گهٽجي ساهه نڪري. مان پُر ڪٽيل پڪيءَ جيان به جيئن نه ٿي چاهيان جو چاهيندي به اڏامي نه سگهي. مان پنهنجي پٽيءَ جي غلام بڻجي رهڻ نه ٿي چاهيان. وواهه جو مطلب اهو ته ڪينهين جو منهنجي مٿان فقط پٽيءَ جو ئي اڌڪار هجي، مان ان آزاد پڪيءَ وانگر آهيان جنهن کي آڪيڙو پيلي پنهنجو هجي مگر ان هوندي به هو ڪٿي به ڪنهن سان به گڏ آزاديءَ سان گهمي ڦري ۽ رات گهاري سگهي. مونکي اها سنسڪرتي گهرجي جتي پٽي ۽ پٽي ٻئي آزاد هجن. ڪٿي به آزاديءَ سان ڪوبه جنهن سان چاهي ان سا گڏ رات گهاري سگهي، جهڙيءَ طرح هر روز ساڳي ڀاڄي کائڻ ۾ سواد نه ايندو آهي ۽ دل ٻي ڀاڄي کائڻ لاءِ تڙڙي اٿندي آهي تهڙي طرح ئي هيءُ سيڪس جي بڪ آهي جهڙيءَ طرح پيٽ جي بڪ مٿان ۽ ڏانڊو بدلائڻ لاءِ هوٽل تي به روٽي کائي سگهجي ٿي تهڙي ئي طرح هيءُ شرير جي سيڪس جي بڪ به ڪٿي به ڪنهن سان به مٿائي سگهجي ٿي. ان ۾ اعتراض جي ڪهڙي ڳالهه آهي؟"

سريش کيس سمجهاڻيندي چيو ته "پنڪي! اها سيڪس جي بڪ برباديءَ ۽ بدناميءَ جي راهه آهي اهڙي ناري جا ڪنهن به هڪ جي نه آهي سا ڪنهن به هڪ کي پنهنجو نه ٿي چئي سگهي ۽ نه وري ڪو مرد ئي هن کي پنهنجو چئي سگهي ٿو. هن ۾ ته فقط سوارٿ ئي سمايل ٿيندو آهي. پيار يا پريم انهن لاءِ ڪابه اهميت ڪانه ٿو رکي جيستائين پنهنجن جي هڪٻئي ۾ سوارٿ آهي تيسيتائين فقط اهي هڪٻئي جا آهن ان بعد... مگر پٽي ۽ پٽيءَ ۾ سوارٿ نه مگر سچو پريم ٿيندو آهي. هو هڪٻئي لاءِ قرباني ڏيڻ لاءِ تيار هوندا آهن، ايتري قدر جو هڪٻئي لاءِ جان قربان ڪرڻ ۾ به دير ڪين ڪندا آهن.

اسان جي ديش جي ناري هڪ مهان ناري مڃي ويندي آهي. هو جنهن گهر ۾ پرڻجي ايندي آهي ان مان ئي سندس ارڙي نڪرندي آهي. هوءُ شاديءَ کي هڪ پوتر ناتو سمجهندي آهي. هوءُ پنهنجي پٽيءَ جي پريم ۾ پنهنجي اهميت ئي ختم ڪري ڇڏيندي آهي. هوءُ تياڳ جي مورت مڃي ويندي آهي ۽ ساڳئي وقت پٽي به پنهنجي پٽيءَ جي پاواناڻ جو قدر ڪندو آهي. هو پٽيءَ جي قرباني ڪرڻ لاءِ به تيار آهي. هو پٽيءَ جي خوش رکڻ لاءِ هو هر طرح جي قرباني ڪرڻ لاءِ به تيار آهي. هو پٽيءَ جي موت پيار ۾ ئي ڏيندو آهي. تنهن ڪري جيڪي ٿو جي ناريءَ جيان پاڻ کي سنڀال. مان توکي دل سان ڏسڻ چاهيان ٿو. مان تنهنجيءَ جهول ۾ خوشيءَ جا لاءِ منهنجي پيار جي موت ۾ مونکي پيار ڏي، تو

جنهن جي سڀيتا ۾ مهمان نوازيءَ جو گڻ سڃاڻيل آهي هن ديش جا ميزبان بڪ ڪڍي به مهمان نوازيءَ ۾ ڪا ڪمي ڪانه ڇڏيندا آهن سريش جن ته هر طرح سان آسودا هئا سو هو مهمان نوازيءَ ۾ ڪيئن پئتي پوندا ؟

اهو نوجوان جڏهين سريش سان گڏ گهر آيو ته ان کي ڏسي پنڪي نري پيئي ۽ سندس اداس چهره تي چمڪ اچي ويئي ان نوجوان کي ان گهر ۾ رهندي هفتو کن ٿي ويو هو مگر اڃان وڃڻ جو نالو ئي نه پيو وٺي پنڪي به هاڻي خوش گذارڻ لڳي هن جي چهره تي هاڻي رونق هئي، هر روز ان نوجوان سان گڏ ڪڏهين باغ ۾ ته ڪڏهين سٺيما ته ڪڏهين پارڪ وغيره هلي ويندي هئي، اها روپڪار ڏسي سندس سس جي من ۾ سندن پندا ٿيو ته سريش جي ڪيترو زور ڀرڻ تي به هو ڪڏهين ٻاهر گهمڻ ڪانه ويندي هئي، ۽ ڪونه ڪو بهانو ڪري ٿاري ڇڏيندي هئي مگر هن نوجوان کي پاڻ سان گڏ وٺي هرمنڌ وڃڻ لاءِ تيار ٿي وڃي ٿي ۽ هن سان گڏ ڏاڍو خوش نظر اچي رهي آهي ۽ پيئي ٿينگ ٿيا ڏئي سو آخر ماجرا ڪهڙي آهي ؟ انهيءَ طرح جي وهنوار هن جي من ۾ شڪ پندا ڪيو.

هڪ رات جو هن ڏٺو ته جنهن ڪمري ۾ هن نوجوان کي رهايو ويو هو ان ڪمري مان پنڪيءَ جو آواز اچي رهيو آهي، هن دروازي جي اوڻ ۾ جيڪي ڏٺو ۽ ٻڌو تنهن تي هن کي وشواس ئي نه پيو اچي، هن ڏٺو ته پنڪي ان نوجوان جي پلنگ تي ان جي پاڪر ۾ سجي اڳهاڙي پيئي آهي، هو اهو اڳهارپ جو نظارو برداشت نه ڪري سگهي ۽ هن آفستي آفستي وڃي پنهنجي پٽيءَ کي اڏاريو ۽ هن جيڪي اندر ڏٺو هو سو سڀ کيس ٻڌايو، اهو ٻڌي هو ٽپي ٻاهه ٿي ويو ۽ غصي ۽ اچي ان ڪمري جو دروازو زور سان ڪڙڪايائين ۽ نوجوان کي زور سان سڏ ڪيائين جو ٻڌي هو بڻي چٽا ڏکي ويا ۽ يڪدم اٿي ڪپڙا پائي ٻاهر نڪري آيا، هن ڀر ڪري نوجوان کي ٽٽڙ هڻي پنهنجي گهر مان لوڌي ڪڍيو، انهيءَ گوڙ تي سريش به جاڳي پيو، سندس ماءُ سريش کي سربستي ڳالهه ڪري ٻڌائي، اهو ٻڌي هن پنڪيءَ ڏانهن نفرت ڀري نظر سان نهاريو، سريش پنڪيءَ کي سڏ ڪري چيو، ”پنڪي اٿو هيءُ سٺو نه ڪيو.“

اهو ٻڌي پنڪيءَ غصي ۾ ڀرجي چيس، ”مون ڇا ڪيو آهي؟ هيءُ منهنجو بوا فرينڊ آهي هن سان منهنجو ائين ڪيتري وقت کان هلندو پيو اچي ۽ مون ئي کيس انڊيا گهرايو آهي جو هن کان سواءِ مان ويڳاڻي ٿي پيئي آهيان، منهنجا بيا به اتي بوا فرينڊ آهن، اهو سڀ اتي هلندو آهي.“ سريش کيس سمجهائيندي چيو ته، ”اڳ تون ڪنواري هئڻ مگر هاڻي تون منهنجي پٽي آهين، هتي هندستان ۾ پٽيءَ کي پنهنجي پٽيءَ سان وقادار رهي پنهنجو پٽيءَ وارو ڌرم پالڻو پوندو آهي، هو پنهنجي پٽيءَ جي آڳيا ۽ رهندي آهي، هتي هر عورت کي پوتر رهڻو پوندو آهي، هتي ڪنهن پراڻي پرش سان نظر ملڻ به پاپ مڃيو ويندو آهي، بوا فرينڊ وغيره ڀارت جي منسڪرتي ۾ ڪونه ٿيندا آهن، تون به ڀارت جي سڌن ۽ ڀارت جي ٺونهن آهين ڇاڪاڻ ته تنهنجي پيڪا به اصل ڀارت جا ئي آهن، تنهن ڪري توکي هتي ڀارت جا نيم ئي پالڻا پوندا، وديش

ماءَ کي به موھت ڪري ڇڏيو.

آخر سريش ۽ پنڪيءَ جو مڱڻو ٿيو ۽ مُنڊي پاتِي ويئي. هفتو کن ته سريش ۽ پنڪي گڏ گهمندا رهيا. هڪٻئي کان سواءِ هنن کي ٻي ڪابه سار ڪانه هوندي هئي. ان بعد اها ولانتي پري پنهنجين ماءُ، پيءُ سان گڏ آميرڪا هلي ويئي مگر سريش جي نينن جي ننڊ به هوءَ پاڻ سان گڏ کڻي ويئي. سريش سڄي رات هن جي ياد ۾ جاڳندي گذاريندو هو. سريش جي اها حالت سندس ماءُ کان ڳجهي نه رهي سگهي ۽ هن پنهنجي پتيءَ رميش چندر سان پنهنجي پٽ جي حالت جو ذڪر ڪندي سريش کي جلد شادي ڪرائڻ لاءِ زور ڀريو اهو ٻڌي سريش چندر پنهنجي سيٺ لاءِ ڪمار سان ٽيليفون تي شاديءَ جي تاريخ طم ڪئي.

هاڻي شاديءَ جون زور شور سان تياريون ٿيڻ لڳيون اها شادي به ڏاڍي ڌام ڌوم سان ٿي پلا ٻئي پارٽيون سٿيون هيون. ان ڪري هنن شاديءَ ۾ پئسو پاڻي ۽ وانگر وهايو. سريش جي پتا کي خوب ناٿو مليو سريش کي سهڻي ڪنوار ڪچ ۾ ملي. سريش جي ماءُ کي وري نئين نويلي نونهن ملي ان طرح سڀيئي خوش هئا.

سريش ۽ پنڪي هنڊيمُون لاءِ ڪشمير ويا. اتي قدرتي نظارا جهڙا ۽ باغ ڏسي ٻئي پيا تڙندا هئا. مگر هفتي کن بعد ئي پنڪيءَ جي سريش ۾ اها دلچسپي نه رهي هاڻي هوءَ ويڳاڻي گذارڻ لڳي. اهو ڏسي سريش وائڙو ٿي ويو. سريش کانئس ويڳاڻي ٿيڻ جو سبب پڇيو. مگر هن اها ڳالهه ٿاري ڇڏي ۽ ڪوبه جواب نه ڏنو. سريش هر طرح کيس خوش رکڻ لاءِ ڪيترائي پتن ڪيا، مگر هن تي ان جو ڪجهه اثر ڪونه ٿيو. ان ڪري آخر پنهنجي شهر واپس هليا آيا.

پنڪي هاڻي اها پنڪي نه رهي سريش جڏهن به کيس گهمڻ ڦرڻ يا پڪڙڻ لاءِ چونڊو هو ته هوءَ مٿي ۾ سور، طبيعت نيڪ نه هئڻ يا ٻيا ڪي بهانا ڪري ٿاري ڇڏيندي هئي، جنهن سبب سريش نراس رهڻ لڳو. آخر اها حالت به سندس ماءُ کان ڳجهي نه رهي سگهي. هوءَ سوچڻ لڳي ته پنڪيءَ کي آخر ٿي ڇا ويو آهي. هتي ته کيس ڪوبه دڪ ڪونهي. هر طرح جا سک سندس لاءِ موجود آهن نوڪر چاڪر سندس ڪم جي ڪم جي پوئواري ڪرڻ لاءِ هر وقت تيار ويٺا آهن. پوءِ ڪهڙي ڪمي آهي اسان وٽ؟ يا ڪهڙي ڪمي آهي منهنجي سريش ۾؟ ان ڪري هوءَ ڪهڙيءَ ڪهڙيءَ پنڪيءَ کان پڇڻ لڳي توکي ڇا گهرجي جو اسان وٽ ڪونهي؟ تون هن طرح اداس چوڻي رهين؟ پنڪي جواب ڏيندي هئي "الاجي ڇو، منهنجو من هتي نه ٿو لڳي." سسٽس کيس سمجهائيندي چوندي هئي ته نئين گهر ۾ اچڻ سان ڪجهه ڏينهن ائين ٿيندو آهي مگر پوءِ آهستي آهستي سڀ نيڪ ٿي ويندو آهي.

هڪ ڏينهن هڪ نوجوان آميرڪا مان آيو. سريش ۽ سندس پتا سان سندن آفيس ۾ اچي گڏيو ۽ چيائين ته مان ڀارت ۾ گهمڻ آيو آهيان ۽ پنڪيءَ جو پاڙيسري آهيان. پنڪيءَ جي ماءُ مونکي چيو هو ته پنڪيءَ جي گهر ضرور وڃي ۽ ساڻس گڏجي اچ. اهو ٻڌي سريش ۽ سندس پتا ان نوجوان کي آدرپاءُ ڏيئي ڪجهه ڏينهن پاڻ وٽ رهڻ لاءِ چيو جو ڀارت ئي هڪ اهڙو ديش آهي

تو ڏاڍي دير ڪئي

سرگواسي بي. سي. موٽواڻي

سريش جڏهين ڪاليج ۾ پڙهندو هو تڏهين هو ڏاڍو هوشيار هوندو هو. شڪل شبيهه ۾ به هو سهڻو هو. ٺاٽڪن ۾ به سٺو ڪلاڪار هو. ڪاليج ۾ ڪابه اهڙي سرگرمي ڪانه هئي جنهن تي سريش جو اثر نه هجي. ان ڪري ڪاليج ۾ هو ڏاڍو پيارو مڃيو ويندو هو. هن جا دوست به اتيڪ هئا ۽ نوجوانڙيون ته مٿس بلهار پيون وينديون هيون.

فرسٽ ڪلاس ايم. اي. پاس ڪرڻ بعد هن پنهنجي پتا واري ڌنڌي ۾ ڇاهه ورتو ۽ ان ڌنڌي تي هن جلدئي پنهنجو قبضو ڪري ورتو. ان ڪري هاڻي سندس پتا ڪي ڌنڌي جي چلتا نه رهي جو سريش جي سنڀالڻ بعد ڌنڌي ۾ پاڻ اضافو ٿيو هو. جتي سندن ڏهه پسيون هلنديون هيون، اتي هاڻي ٻارهن پسيون هلڻ لڳيون هيون. سريش جي وهنوار سبب هنن جا سڀئي ملازم خوش هئا. ملازم سان هن جو پائرن وارو وهنوار هئڻ سبب هو مٿس قربان پيا ويندا هئا. ايتري قدر جو نوڪرن جي گهٽ هئڻ سبب بيا ملازم ڊبل ڊيوٽي ڪرڻ لڳا به تيار ٿي ويندا هئا، ان ڪري هن جو منافع وڌيو وڌندو. جيتوڻيڪ ملازم ڪي خوش رڪڻ ۽ هن به ڪابه ڪٽر ڪانه ڇڏي هئي. سندن پگهارون وڌائڻ ۽ وڌيڪ سهوليتون ڏيڻ هو پنهنجو فرض سمجهندو هو. ملازم جي ٻاهر ڊيوٽي تي رهڻ وقت جيڪڏهن ڪنهن به ڪرمچاري جي گهر ۾ ڪو بيمار ٿي پوندو هو ته ان وقت تي ان جي درمل ڪرائڻ به هو پنهنجو فرض سمجهندو هو. هن جي مائٽن ڪي هاڻي سريش جي شادي جي چنتا هئي مائٽيون آيون پئي مگر ڪي گهر يا چوڪريون سندن مائٽن ڪي پسند ڪين ٿي آيون. سريش جي ماءُ چوندي هئي ته منهنجي سريش ڪي حور پري وٺي ڏينديس سو جهڙي ڪنڀر جو ڪري ته هنن ڪي پسند ئي ڪانه ايندي هئي. سريش به يارن دوستن ۾ چوندو هو ته مان تنهنجي پيش جي چوڪري سان شادي ڪونه ڪندس مگر ولڻتي پري سان شادي ڪندس.

آخرڪار ڏينهن هڪ ولڻتي پري به پنهنجن مائٽن سان گڏ اچي سريش جن جي شهر ۾ پهتي ڪري. تنهن ڪنهن مٿي مائٽي واري سريش جو ڏس ڏنو هو. بس هنن به جڏهين سريش ڪي ڏٺو ته گهڻا مٿي وٺي ڳالهائون ٻوليون ٻوليون. پٺن جي پنڪي جي مائٽن ڪي ڪابه ڪمي ڪانه پيئي. ان سبب، جهان جرم ۽ اڪلي ۾ سندن فرم جون اتيڪ برانچون هيون. پنڪي جو به چنڊ راجپوت ۽ ڪي ڪمر، ترچي نظر هرڻي وانگر نڀ ۽ ڊيل جيان ڄاڻ هئي. ڀلا اهڙي چوڏهين نڀ ڪڍي نهاري ته اڃي ڪيترا گهوٽ گهاٽل ڪري وجهي. تنهن سريش جي

پروگرام ڪيو. پوءِ سڀني ٻارن ۾ مٿاڻي ورهائينس. آشرم جي ڪمپائونڊ ۾ راجيش ٻارن کي ڦٽاڪا ٻاري ڏيکاري. بس امڙ ڇا ته ٻارن جي چهرن تي خوشي ڦهليل هئي. اکڙين ۾ ڇا ته چمڪ هئي. چند گهڙين جو پيار پائي هو اناٺ ٻار ڪيترو نه خوش هئا. ان وقت منهنجو من به گد گد ٿيڻ لڳو. هڪ عجيب احساس ٿيڻ لڳو. جو پيار مونکي تو وٽان ۽ ڊنڊي وٽان ملندو رهيو هو اهو مون ماڻهو پئي حقائتو پيار سمجهي! مگر هنن بنا ماڻهن جي ٻارڙن ٻين وٽان ٿوري وقت لاءِ پيار پائي ڪيڏا نه خوش ٿي رهيا هئا. پيار ڏيئي، پئي کي خوشي ڏيئي، انسان تربت ٿي سگهي ٿو؛ اهڙو احساس ان گهڙي مونکي مليو!

اڄ رات جو پيار جو هڪ ٻيو رنگ به پُسيم. محسوس ڪيم ته جيئن ڪرم ڪرڻ اسانجي زندگي آڏي تيئن پيار ڪرڻ به اسانجي زندگي آهي.

اناٺ آشرم جي ٻارڙن کان موڪلائي جيئن ٻاهر نڪتاسين ته راجيش به پنهنجي ٽولي سان ٻاهر نڪتو.

هو منهنجي ڀر ۾ اچي بيٺو. پڇيائين: مس، الائي توهان هتي؟ مون مُرڪي چيو ته جيئن توهان هتي تئين مان هتي. چيائين ته مان ته هر مهيني جو ملاقاتي آهيان. مون مُرڪي چيو ته مان، پشپا ماسي سان گڏ آئي آهيان. هن پڇيو: ڪيئن لڳو اڄوڪو پروگرام؟ مون شانت ڀاءُ سان چيو ته مونکي ته اڄ هڪ انوکو احساس مليو آهي. هنن ٻارڙن کي خوش ڏسي، هڪ عجيب جو آند محسوس ڪري رهي آهيان. اڄ پشپا ماسي چيو ته پيار وٺڻ سان ئي سڄي خوشي ملي ٿي. اهو سچ ڏسي رهي آهيان ۽ محسوس ڪري رهي آهيان. اتساهه وڃان چيائين ته پوءِ هر مهيني اهڙي آند وٺڻ لاءِ مون جيان هر مهيني جا ملاقاتي بڻجي وڃو نه! مون ورائيو ته ويچار ته اهڙو ئي آهي. راجيش جذبات وڃان منهن جو هٿ ڊٻائي چيو، "سچ!"

امڙ، مون راجيش جي اکين ۾ اهاڻي چمڪ ڏئي جا ٻارڙن ۾ هئي. گویا کيس به ڪجهه من پسند ملي ويو هجي!

هن وقت ته امڙ، ائين چاهيان ٿي ته تو وٽ اڏامي اچي. توکي ۽ ٻين کي پاڪر پائي پيار ڪريان؟ ۽ امڙ، خاص تنهنجي اکين ۾ اها چمڪ ڏسان، خوشي ڏسان، تربتي ڏسان، پيار گهڻا گهڻا نٿا، مُڪيش، سُٺا ۽ سُٺا جي ڪٽنب لاءِ.

تنهنجي ڌيءُ

ريڪا

لفافو بند ڪري، ريڪا جيئن ئي وهاڻي تي ڪٽي رکيو، تيئن ئي نندرا ديويءَ جي گود ۾ سمهي پيئي. سندس چهر تي ان انوکي احساس جون ريڪائون صاف ظاهر هيون.

اچي ته اها ڏن سمهتي ٻين گهرجائن کي ڏهي ته ان مان سڪ ملندو ۽ اها ٿي سچي سمهتي. اها سمهتي آهي لڪشمي پوڄن جو پرساد. هي ڏڻ وار، سچ ته ڀانڀي ۽ پيار ۽ سڪ جو سندس ڪٿي ٿا اچن. ڀانڀي ۽ مورتا ڏن سان نه وڌندي آهي پر پيار ۽ سڪ وٺڻ سان، پيار جهڙو منڙو لفظ اچارڻ سان ئي من پرسن ٿي ٿو اٿي. پيار وٺڻ سان ته پئي جو من به پرسن ٿئي ٿو. پيار وٺڻ سان پيار جي پوک چوڌاري پکڙجي ويندي آهي. ائين جيئن پاڻ ڀانڀي، زمين تي هارجي، چوڌاري ڦهلجي وڃي. اڄوڪي ڏينهن، اسين به پاڻ سان هڪ واعدو ڪريون ته پيار وٺڻيون ۽ ڀانڀي وٺايون. ٻين کي خوشي ڏيون.

ماسي ۽ جي ننڍڙي پيار پرڻي ليڪچر کانپوءِ هڪ ڀيڻ جي پوڻي ۽ سٺو ڊانس ڪيو ۽ هڪ ڀيڻ جي ڏوهڻي ۽ هڪ منڙو ڀڄڻ ڳايو. پوءِ مٺائي ورهائي، سين کي ننڍا پنڪيٽ سوکڙي ۽ طور ڏيئي اسان اتان روانا ٿياسين. هينئر به انهن پيڻن جا چهرا منهنجي اکين اڳيان ڦرن پيا. جن جي چهرن تي مُرڪ هئي، مگر انهن جي اکين ۽ دڪ جي چاڀا موٽڪان لڪل نه رهي. امڙ منهنجي، جيئن پسون پڪي به پنهنجا گهر ٺاهي ان ۽ رهي سگهن ٿا تيئن هر انسان جي من جي به اهائي تمنا رهي ٿي ته کيس پنهنجو گهر هجي پنهنجو گهر ا بس اهائي دڪ پري تمنا انهن اکين ۽ لڪل هئي.

”گستان“ بال آشرم ۽ بهتاسين، ٻارن پنهنجي آشرم کي پنهنجي نموني سٺو سينگارڻو هو. آشرم جي سٽيپلنڊز ڀيڻ تنو جا ترويدي اسان سان اچي ملي. ٻار سٺن ڪپڙن ۽ ڌياري ملهائڻ لاءِ تيار بيٺا هئا. ٻارن جون نظرون ڪڏهن اسان جي چهري تي پئي پيون ته ڪڏهن اسانجي آندل پنڪيٽن تي. هنن ٻارن کي ڏسي، مونکي پنهنجو بالڻ ياد اچي ويو. جڏهن ڏڻ وار تي مامو ماسي، ناني ۽ ڏاڏي ٿول کڻي ايندا هئا يا ڪٿان ٻاهران ايندا هئا ته پاڻ سان سوکڙيون کڻي ايندا هئا. تڏهن سٺا ۽ منهنجون نظرون، ماڻهن کان وڌيڪ انهن جي آندل ٿول مال تي، پونديون هيون. نه صرف ايترو پر اسان جي ننڍڙين دلين ۽ اهو به انتظار هوندو هو ته آيل ماڻه اسان کي سڏي اسان سان ڳالهيون ڪري. ٻڌي ٺهري پاڪي پائي. اهڙي ئي مُٺ گت هنن ٻارن جي چهري تي هئي. هو پنهنجائي ۽ پيار پائڻ لاءِ آسانا ويٺا هئا، جو اچانڪ ٻارن ۽ هلچل مچي ويئي. آواز ڪيائون ۽ کي ڊوڙي اڳيان وڌي ويا. راجيش انڪل اچي ويو. راجيش انڪل اچي ويو. راجيش انڪل کي ڏسي ٻارن جون صورتون ئي ڦري ويون. گويا مرجهايل قول مهڪي اٿيا هئا. مون مڙي نهاريو ته اواڪ رنجي ويس.

هي ته راجيش شاهي آهي. منهنجو ڪليگ colleague هو. ڪن ٻارن کي ڳرائڙي پائي پيار ڪمريو هو ته ڪن جي پيشانيءَ کي چُمي وهيو هو ته ڪن جي مٿي تي پيار جو هٿڙو ٻڌو ڪمري جيئن ٻن بالڪين کي مٿي کڻي پنهنجي ڪلهن تي وهاريائين ته هنجي نظر مون تي ڇڏي ۽ منظر نظر ۾ سوال هو. ٻي ڳهڙي ۽ مُرڪي ڪيڪاريائين. ايتري ۾ ڀيڻ تنو جا ترويدي اچي ڀڄي. منهنجي ساٿين کي ڪيڪاريو ۽ ڀارڻا مال ۾ اچڻ لاءِ چيو. ٻارن پنهنجي وت آهر سٺو

ڪيم ۽ پاس به ٿيس. پر ڇا ته چٽاڀيٽي هئي! وري گريٽيڊ آفيسر ٿيڻ کانپوءِ جلدئي منهنجي بدلي دهليءَ ٿي. مان ڪجهه نراس ٿيس. وري ڊبل خرچ.

دهليءَ ۾ اچڻ سان مان جنهن جي گهر ۾ پينگ گيسٽ ٿي رهي آهيان، ان جي همت ۽ حوصلي کي ڏسي، کيس داد ڏيڻ کانسواءِ رهي نٿي سگهان. ننڍي عمر ۾ وڏو ٿي. ان وقت وٽس فقط پنهنجو گهر هو. نوڪري ڪيائين، پنهنجي ڌيءُ پٽ کي پاڙهي، لائقي لڳائين ۽ شادي ڪرايائين. پر پاڻ رهندي اڪيلي آهي. خودار، خودمختيار جو آهي، مگر پيار جو ساگر سمایل آهي سندس هڙدي ۾. شروع ۾ مان کيس آنتي ڪري سڏيندي هيس ته چوڻ لڳي، "ڌيءُ، آنتيءَ بدران ماسي سڏيندين" ته مونکي ڏاڍي خوشي ٿيندي. ڪيڏو نه ماسي چاچي ۽ امڙا ڪرن ۾ پيار سمایل آهي!"

اڄ ڏياريءَ جي ڏينهن صبح جو مونکي اداس ڏسي چيائين، ريڪا ڌيءُ مان سمجهان ٿي ته تون گهر کان دور، ڏياريءَ جي موڪل ۾، ماءُ جي ۽ ڪجهه گهر جي ڪمي محسوس ڪرين ٿي. پر هڪ ڳالهه ياد رک ته ڪنهن به خوشيءَ جي موقعي تي انسان فقط ماڻن سان خوشي ڇو وٺي؟ هو چاهي ته پيار ۽ خوشي ٻين کي به ڏيئي سگهي ٿو. مون چيو ته ماسي، ڏياريءَ جي خوشي ته مونکي ٿيندي ئي ڪانهي، ليڪن ماڻن کان پري، اڪيلائي محسوس ڪيان، تنهن ۾ هيءُ ڦٽاڪن جا ڌماڪا موند ئي خراب ڪيو ڇڏين. توهان ته پنهنجي سماج شيوا ۾ مشغول آهيو.

ورندي ڏنائين، ته پنهنجو وقت سماج شيوا ۾ سڃايو نه ڪريان ته زندگيءَ جو بوجو ڪٿڻ ئي ڏکيو ٿي پوي. مگر جڏهن اناٺ ٻارن سان منڙيون ڳالهيون ڪندي آهيان ۽ ڊڪي پيئرن جي آشرم ۾ پيئرن جا ڊڪه ٻڌي، انهن کي تسلي ڏيندي آهيان ۽ پيار وٺيندي آهيان ته ان وقت، پاڻ کي نرپت سمجهندي آهيان. اڄ ڏياري آهي. منجهند جو چئڻ بجي کان ستين بجي تائين جو پروگرام آهي. پهرين ناري آشرم ۾ ۽ پوءِ گلستان ٻارن جي آشرم ۾ وينداسين. تون به هڪ وار هلي ڏس ته سهين ته ٻارڙن ۽ پيئرن سان پيار وٺڻ سان، پاڻ کي ۽ انهن کي، ڪل خوشيءَ جي خوراڪ ملي ٿي وڃي!

ائين نه سمجهه ته اتي صرف مون جهڙيون چڙهيل عمر واريون پيئر ۽ ڀائر وڃن ٿا. اسان جي منڊليءَ ۾ جوان ڇوڪرا ۽ ڇوڪريون به آهن جن جو اٽساهه ڏسڻ جهڙو آهي. سو مان ماسيءَ ۽ ان جي منڊليءَ سان گڏ پهرين ناري آشرم ۾ ۽ پوءِ "گلستان" ٻارن جي آشرم ۾ وياسين، ناري آشرم ۾ پهتاسين ته پيئرون اسان جي انتظار ۾ بيٺيون هيون. اسان کي ڏسي سندن چهرائي بهڪي پيا. ڏياري مبارڪ، ڏياري مبارڪ چئي، سڀ اچي آشرم جي وڏي هال ۾ گڏ ٿياسين. هال ۾ هڪ ننڍي اسٽيج ٺاهي هئائون ۽ لڪشميءَ جي وڏي مورتي رکيل هئي. ماسيءَ لڪشميءَ جي پوڄا ڪئي. پوءِ ماسي پيئرن کي پرڀوڌ ڏنو. چيائين: عام طرح لڪشميءَ کي ڏن سمپتيءَ جي ديوي ڪري پوڄيو ويندو آهي، پر لڪشمي آهي سڪ سمپتيءَ جي ديوي. لڪشمي پوڄڻ ڏينهن، چاندي سون خريد ڪري ان جي پوڄا ڪئي ويندي آهي. لڪشمي پوڄڻ سان جيڪڏهن لڪشمي ڄم ڄم ڪري

اتوڪو احساس

گوپي موٽوائي

اڄ ريڪا بي حد خوش هئي، هڪ عجيب آئند، هڪ عجيب سڪ جو احساس مخصوص ڪري رهئي هئي، زندگي ۽ پهريون ئي دفعو هن کي اهڙو سنئون مليو هو، گويا زندگي جو مقصد ملي ويو هوس. هي خوشي، هي آئند، هن ڪنهن سان وڌڻ تي چاهيو. هن ليٽرپنڊ ۽ ٻين ڪشي خط لکڻ شروع ڪيو.

رات جا ۱۲ ٻڃا.

ڏياري جي رات،

دلهي.

منهنجي مڙي امڙ.

اڄ ڏياري آهي، ٻاهر زور شور سان سان ڦٽاڪا ٻري رهيا آهن، هوا ۽ ٻين جو شور ڪاٺي آهي، مگر اڄوڪي رات آهي مونکي خفي نٿا ڪن. عجيب لڳڻ نه ته جڏهن هر ڏياري تي مان انهن ڦٽاڪن جي آواز کان ورڇجي، ڪنن ۾ ڪجهه جون گوليون وجهي سمهندي هيس، ڏياري جي وقت تنهنجو گهر جو خرچ وڌي ويندو هو ته ظاهري طرح نه، پر اندر ۽ ضرور ناراض ٿيندي هيس، تون شڪ کي هر ڏياري جو ڏڻ موڪليندي آهين ته مان اندر ۾ جنسي خار ڪائيندي آهيان، ٻنڌي جي موت کانپوءِ مونکي صرف اهوئي احساس ستائيندو رهندو آيو آهي ته هيءُ سڀ حوابداريون مونکي سنڀالڻيون آهن، نٿا جو ڪاليج ۽ مڪيش جو اسڪول جو هاڻي هاير سئنڊرڊ تائين پهتو آهي، منهنجي دل ۽ امڙا ويچار ائين ٿين سو به سپاويڪ آهي. شڪ جي شادي کي سال مس ٿيو هو ۽ مونکي اڃا نوڪري مس لڳي هئي جو ٻنڌي گذاري ويو. ڪڏهن ڪڏهن ته غصي ۽ ورڇجي، توکي چوندي هيس ته شڪ ته وڃي ساهرڻ ۽ سڪي ٿي، سڄو ٻار مون تي پيو آهي، ته به تون ناراض نه ٿيندي هئين، پر هر وقت آسيس ڪري چوندي هئين ته ٻار توتي نه پر پريو ٿي آهي، ڏس نه ته ڪئين نه سائين توکي جلندي آفيسر ٿو ڪري ته اهو ٻار هلڪو ٿي ويندو، توکي روبرو ڪجهه چئي ڏي ڪرڻ تي من نه ٿيندو هو، پر من ۽ خار ڪاٺي چوندي هيس ته سرڪاري نوڪري ۽ آفيسر؟ ايترو جلدي ٿيڻ ناممڪن آهي پر امڙ، تنهنجي آسيس سان اهو ناممڪن ممڪن ٿي پيو. اهو اڄ محسوس ٿي ڪريان. گزيٽيڊ آفيسر ٿيڻ لاءِ جو امتحان ڏنم تنهن لاءِ ڪافي محنت

اچونس، اهو ٻڌي ڪجهه وقت ته لتا سُن ٿي ويئي، اول خيال آيس ته وڃي چوانس ته ڏس ايشو ڪيئن ٿو حساب وٺي. پر وري خيال آيس ته ڪريل ٿي چٿرون ڪرڻ پاپ آهي، هو اسپتال ۾ نه ويئي، ٻئي هفتي اخبارن ۾ آيو ته آئند جو پيءُ رشوت وٺندي پڪڙجي پيو ۽ کيس نوڪريءَ کان برطرف ڪيو ويو.

چار سال گذري ويا، آئند جا هم ڪلاسي پڙهائي ڪري ڪي ڪيڏانهن ويا ڪي ڪيڏانهن، تنهن ڏينهن پارڪ ۾ ٽهلندي اوچتو هڪ لنگڙي تي نگاهه پئجي ويو جو پريان هڪ بينچ تي اڪيلو ويٺو هو، شڪل ڪجهه سڃاڻل لڳم. اڳيان وڏي ويس، اڙي هيءُ ته آئند آهي! پر ڪيڏو نه منجهس فرق اچي ويو هو! 32-30 ورهين جي ڄمار ۾ 45-40 ورهين جو ٿي لڳو سندس چهرو، جو اڳي خوشي ۾ پيو پهڪندو هو اڄ ملول ۽ مرجهايل پئي لڳو. سندس ڀر ۾ ويهي چيومانس : آئند مون کي سڃاڻين ٿو؟ هي ڪهڙو پنهنجو حال ڪيو اٿئي؟

آئند گهور ڪري نهاريو ۽ پوءِ ٿڌو ساهه ڀري چيو : دوست منهنجي سڃاڻ يا نه سڃاڻل جي اڄ اهميت ئي ڇا آهي؟ سچ چيو اٿن ته مصيبت ۾ پنهنجا به سڃاڻل کان وٺڻ ويندا آهن، اڄ مان به پاڻ کي زندگي ۾ اڪيلو ئي ٿو سمجهان.

دلداري ڏيندي چيومانس : دوست ائين همت نه هار، ڏکڻ پٺيان سڪ به اوه ايندا، نراسائيءَ وڃان ورائيائين : منهنجا دوست، هيءُ سڀ منهنجن پاپن جو پريٿام آهي، مان ڄاڻان ٿو هيءُ سڀ لتا جي ڏنل پارائي جو اثر آهي، مون ساڻس دوکو ڪيو هو، آرزو هيم ته مرڻ کان اڳ ڪانئس معافي وٺان، پر هينئر اهو ممڪن ناهي، روز هتي اچي وهندو آهيان ۽ پنهنجي دُردي تي ڳوڙها ڳاريندو آهيان، ڪلاڪ کن ٿيو ته اوچتو لتا تي نظر چڙهي ويو، هن وجه سان شادي ڪئي آهي، پنهنجي گهوٽ سان پنهنجي ٻار کي هنج ۾ کڻي لنگهي، ڏاڍي خوش پئي لڳي، جا اڳي هڪ ڪلي هئي هينئر هڪ ٽڙيل گلاب جو گل ٿي پيئي هئي، اڳيرو وڃي هڪ بينچ تي ويٺا، مون کان رهيو نه ويو، منڇڪائيندو وٽن ويس، مون کي ڏسنديئي لتا باهه ٿي ويئي، گهوٽ کي چيائين : وجه اٿ ته ٻئي هنڌ هلون، هن منحوس جي مان شڪل به ڏسڻ نٿي چاهيان، وجه به نفرت سان مونڏانهن نهاري اٿي ڪڙو ٿيو ۽ پنهنجي ٻار کي کڻي ٻئي ٽڪڙا ٽڪڙا وڃي ٻاهر پنهنجي ڪار ۾ ويٺا،

موٽي اچي هن بينچ تي ويٺو آهيان، زندگيءَ جي اها آخري آرزو به هاڻي پوري نه ٿي سگهندي.

چوندي چوندي سندس اکين مان جهر جهر ڪري ڳوڙها وهڻ لڳا، هٿ سان وڃڻ جو اشارو ڪيائينم.

ٻئي ڏينهن اخبار ۾ پڙهيم ته آئند انهيءَ رات ايتريون نند جون گوريون کائي سمهيو جو وري نه جاڳيو.

ڪيرائين. تون به ڪٿي ائين ڪر. چوڻ ته سڀاڻي ئي ڪنهن ڊاڪٽريائي وٽ وڏي هلانئن."
لٽا وانڙي ٿي ويئي. چيائينس: "آئند تون هيءُ چوڻ ڇا ٿو؟"

آئند چوڻ لڳو: اهوئي ٿو چوان جاني من، جو چوڻ گهرجي. ضروري ٿوروئي آهي ته هر دوستي شاديءَ ۾ بدلجي وڃي؟ اڄڪلهه دوستي جي اهميت شاديءَ کان وڌيڪ آهي. شادي اجايو ٻڌڻ آهي. دوستي آزاد آهي. ان ڪري اجايو پاڻ کي پريشان نه ڪر. هڪ هوشيار ڊاڪٽريائي منهنجي واقف آهي سڀاڻي ان وٽ هلنداسين.

لٽا چپ ٿي ويئي. کيس گهر ڇڏي، ٻئي ڏينهن اچڻ جو واعدو ڪري آئند هليو ويو.
اها رات لٽا کي نند نه آئي. ٻئي لڇي ۽ ٿڌڪي ته ڇا منجهان ڇا ٿي ويو؟ پئس اڳيئي دل جو مريض، هن کي جي خبر پونديس ته بيحد صدمو رسندس. الڇي ڇا ٿئي. ان ڪري نيٺ فيصلو ڪيائين ته بدنامي کان بچڻ لاءِ ائين ئي ڪرڻو پوندو.

هاڻي آئند لاءِ دل ۾ ڌڪار هيس، پر هي الحال ان کي ظاهر نٿي ڪري سگهي. ٻئي ڏينهن آئند سان گڏجي ڊاڪٽريائي وٽ ويئي ۽ صفائي ڪرايائين. ڌرت ٿريو. آئند به دل ۾ خوش ٿيو ته شب ۾ رهجي آئي، جڏهن آئند کيس گهر وٽ ڇڏيو ته لٽا اندر هلڻ جي صلاح به نه کيس.

آئند چوڻ لڳو: جانيمن، هاڻي ته الهجن لهي وين، اڃان به ڪاوڙ اٿيڻي ڇا؟
هاڻي لٽا پاڻ روڪي نه سگهي. چيائينس: "آئند تنهنجي اصليت هاڻي سڃاڻم. تون دوکيياز آهين، تنهنجو ٻار به تو وانگر دوکيياز ئي ٿئي ها. ان ڪري چڱو ٿيو جو جڻل کان پهرين ان کي ختم ڪرائي ڇڏيم. مان توکي ڌڪاريان ٿي. ياد رک ڪري ايشور وٽ انصاف آهي ته هن گناهه جو حساب توکان ضرور چڪائي وٺندو. هاڻي وڃ وري شڪل به نه ڏيکارڻ."
اهي اکر ٻڌي آئند غصي ۾ ڳاڙهو ٿي ويو پر ڪجهه ڪچي نه سگهيو. ڦٽ ڦٽي ٿيرائي هلي

ويو.

ڏهه ڏينهن گڏري ويا. لٽا جو پيءُ پريشان هو. آئند وري چو ڪونه آيو هو. نيٺ هن ڌيءُ کان پڇيو، "لٽا پٽ آئند سان رڻي آهين ڇا جو اچيئي ڪونه ٿو؟"

"بابا هي اچي پنهنجو ڪهڙو ڪارو منهن ڪندو؟ هو هڪ ڪميٽو ۽ دوکيياز آهي. منهنجي ڪري ئي ٿي هتي آيو ۽ مون ئي کيس منع ڪري ڇڏي آهي ته هتي نه اچي ۽ پنهنجي منحوس شڪل مون کي نه ڏيکاري."

ڌيءُ جي اکين ۾ ڪروڙ ۽ ڌڪار ڏسي ماڻ ٿي ويو. لٽا وڃي گهر جي ڪم کي لڳي. هن ڪاليج ۾ وڃڻ ڇڏي ڏنو. ڀلا ڪهڙي منهن سان ڪاليج ۾ وڃي؟

پئس گهڻو ئي سمجهائينس ته پڙهائي سان وڙهڻ مان ڪهڙو فائدو؟ پر هيءُ پنهنجي هوڏ تي مشورتي.

هڪ ڏينهن ڪاليج جي هڪ ساهيڙي اچي پتڪيس ته آئند موٽر سانئڪل جي حادثي ۾ سخت زخمي پيو آهي. ۽ ڊاڪٽرن سندس اڌ تنگ ويڙي ڇڏي آهي. هل ته هلي اسپتال ۾ گڏجي

دوستي پيدا ڪري؟

اچانڪ هن ڏٺو ته هاڻي آئند بھ لئبرريءَ جا چڪر ڪاٽڻ شروع ڪيا ۽ ٿورو ئي وقت ۾ کيس لتا سان ڪنهن نه ڪنهن ڪتاب يا ان جي ليکڪ جي باري ۾ بحث ڪندو ڏٺو. ان نموني آئند ۽ لتا ۾ دوستي شروع ٿي ۽ جلد ئي ايتري وڌي ويئي جو ڪڏهن ڪڏهن ڪاليج مان موڪل ملڻ تي آئند کيس پنهنجي ڦٽ ڦٽي تي چاڙهي گهر ڇڏيندو ويندو هو.

کيس معلوم ٿيو ته لتا جي ماءُ ننڍڙين کي گذاري ويئي هئي. ۽ سندس پيءُ ئي کيس پالي وڌو ڪيو هو. هيٺس هُو رٽائرڊ هو. لتا ئي گهر سنڀاليندي هئي. آئند لتا جي پيءُ سان واقفيت وڌائي. ڏنائين هن کي شطرنج راند جو شوق هو. هن ساڻس شطرنج راند ڪرڻ شروع ڪئي، لتا جي پيءُ کي شطرنج جو ساٿي ملي ويو ته ڏاڍو خوش ٿيو ۽ ائين آئند کي ڪلاڪن جا ڪلاڪ لتا جي گهر وهڻ جو وجهه مليو. ڪڏهن ڪڏهن ته ماني به وٺڻ ڪائيندو هو. چرچائي ته هئو ئي. پنهنجي خوش مزاجيءَ سان هن لتا جي پيءُ کي موهي ڇڏيو. هُو سوچيندو هو ته جي اهڙو خوش مزاج چوڪرو سندس ٺاڻي ٿئي ته ڏاڍو سٺو ٿيندو. هن کي خاطري هئي ته لتا کي به سندس صحبت وڻي ٿي.

ڪڏهن ڪڏهن آئند لتا کي سنيما تي به وڻي ويندو هو ۽ رات جو هوٽل مان ماني کائي دبر سان موٽندا هئا. سندن هم ڪلاسين کان آئند جو نئون نينهن لڪل نه رهيو. منجهن طرح طرح جون ڳالهيون ٿينديون هيون.

اهي ٻڌي وجهڻ دل ۾ پيو پچرندو هو. پيو وجهه ڳولهيندو هو ته اڪيلائي ۾ لتا کي آئند جي اصليت کان آگاهه ڪري. نيٺ هڪ ڏينهن هن کي لئبرري ۾ لتا اڪيلي گڏجي ويئي. هن دل ٻڌي کيس خبردار ڪيو ته هوءَ آئند کان پاڻ سنڀالي. هُو هرچائي هو. وغيره.

لتا کي ڏاڍو برو لڳو جو هُو سندس ذاتي معاملي ۾ دخل ڏيئي رهيو هو ۽ ناراض ٿي هلي ويئي. وجهڻ جڪ ماريندو رهيو. ان بعد جلد ئي وجهڻ ڪاليج ڇڏي ويو. معلوم ٿيو ته سندس ماءُ ۽ پيءُ يورپ جي سفر تي ويا هئا. جتان موٽندي هوائي حادثي ۾ مارجي ويا ۽ وجهڻ کي هڪدم پنهنجي پڙهائي اڌ ۾ ڇڏي اباڻو ڪروڙن جو ڪاروبار سنڀالڻو پيو. وقت گذرندو رهيو. هڪ رات لتا ۽ آئند هوٽل مان کانو کانو موٽي رهيا هئا ته لتا آئند کي چيو: "آئند هاڻي اسان جي شادي ۾ دير بلڪل نه ٿيڻ گهرجي."

شاديءَ جو اکر ٻڌي آئند واڙو ٿي ويو. چيائين: "شاديءَ جي ڪهڙي تڪڙ آهي؟ امتحان ۾ باقي ٻه مهنا آهن. ان بعد پوليس ۾ منهنجي Selection ٿي وڃي ته پوءِ شاديءَ لاءِ سوچبو." لتا گهٻريل آواز ۾ چيو: "آئند مان مجبور آهيان. ايترو ترسي نٿي سگهان. مان ماءُ بچڻ واري آهيان."

اهو ٻڌي آئند اچي ڪل ۾ چٽڪيو. چٽڪي وڃائيندي چيائين، "اوه! اها به ڪا وڏي ڳالهه آهي؟ ۲۰ صديءَ ۾ ٿي اهڙي دقيانوسي ذهني رکين؟ اچڪله ڪيتريون ڪناريون پيئون ٻار

پاراتو

روپچند سپاهي ملائي

آئند ڪاليج جي ڪرڪيٽ ٽيم جو قابل ڪپتان هو. گذريل ٽن سالن ۾ ڪيتريون ئي مڃڻ ڪٿي پنهنجي ڪاليج جو نالو روشن ڪيو هئائين، ان ڪري سپاويڪ هو ڪاليج جي پرنسپال، پروفيسرن خواهه وديارٿين جو لڏل هو.

ڇهه فوٽ ڊگهو، سهڻو ڄاڻو جوان هر ڪنهن کي وڻندو هو. خوش مزاج به هڪڙو ئي هو. ڪاليج جون ڪيتريون ئي فشنبل چوڪريون هن جي چوڌاري ائين پيون ڦرنديون هيون جئن ڏيئي جي چوڌاري پوئيرپيون. حسن جي چمن ۾ هيءُ به پئوڙ وانگر سندن ساڄن هو ۽ هو فيون سندس سچيئون!

پوليس سپرنٽينڊنٽ جو مربي پٽ هو. پئسي جي ڪمي ڪانه هئي، پيو پنهنجيءَ ڦٽ ڦٽي تي گهمندو هو. ڦٽ ڦٽي اهڙي تيز هلڻيندو هو جن هوا سان ڳالهيو ڪندو ٿو وڃي. ڪڏهن ڪنهن سڃڻيءَ کي ڦٽ ڦٽي تي گهمائيندو هو ته ڪڏهن ڪنهن کي، جيڪا ساڻس گهمڻ ويندي هئي، اها پاڻ کي خوش قسمت پيئي سمجهندي هئي!

سندس هم ڪلاس هئي لتا - سهڻي، سانتيڪي ۽ سادگي پسند. هن ۾ ٻين چوڪرين وانگر هلڪڙائي نه هئي. هن لاءِ آئند ٻه ٻين هم ڪلاسين وانگر صرف هم ڪلاسي هو، آئند هن کي ڏٺو ضرور هو ۽ ڪڏهن ڪڏهن کيس عجب لڳندو هو ته جتي ٻيون چوڪريون هن جي صحبت لاءِ آيون هونديون هيون اتي کيس لتا جن نظرانداز ڪري ڇڏيو هو. هوءُ هن لاءِ گويا هڪ چلينيچ بڻجي پيئي. هن ٻه چار دفعا اڳتي وڌي لتا سان دوستي ڪرڻ جي ڪوشش به ڪئي پر هوءُ هميشه هميدا ٻه اکر ڳالهائي پنهنجي واٽ وٺي ويندي هئي، لتا جي ايڏي لهر واهي هن کي هيڪاري جوش ڏياريو. هن لتا کي پنهنجي وس ڪرڻ جو پڪو پهم ڪيو.

لتا جو هڪ ٻيو هم ڪلاسي هو وجڻ. دل ئي دل ۾ هوءُ لتا مٿان مفتون هو ليڪن کيس شجھيوئي نٿي ته لتا سان گهرائپ هو ڪيئن پيدا ڪري. اندر ۾ گهڻي اٽسٽا ڪندو هو پر هن جي اڳيان ويندي سندس زبان گويا تارون سان وڃي لڳندي هئي ۽ مطلب جي ڳالهه ڪرڻ بدران ٻي مطلب هڪ اه اکر ڳالهائي هليو ويندو هو. ڪاليج لئبروريءَ ۾ پئي اڪثر ڪڏها هئا پر صرف هيلو! هيلو! ڪري ٻئي چپ تي ويندا هئا ۽ پنهنجي پنهنجي ڪم ۾ لڳي ويندا هئا، لتا سندس دل جي حالت کي پروري چڪي هئي پر مسڪرائي ماڻ ٿي ويندي هئي. هن وجڻ ۾ ڪابه خاص دلچسپي نه ڏيکاري. وجڻ ڏاڍو پشيمان ٿيندو هو پر کيس سمجهه ۾ ئي نٿي آيو ته هو ڪيئن لتا سان

دوستي پيدا ڪري؟

اچانڪ هن ڏٺو ته هاڻي آئند بھ لئبرريءَ جا چڪر ڪاٽڻ شروع ڪيا ۽ ٿورو ئي وقت ۾ کيس لتا سان ڪنهن نہ ڪنهن ڪتاب يا اُن جي ليکڪ جي باري ۾ بحث ڪندو ڏٺو. ان نموني آئند ۽ لتا ۾ دوستي شروع ٿي ۽ جلد ئي ايتري وڌي ويئي جو ڪڏهن ڪڏهن ڪاليج مان موڪل ملڻ تي آئند کيس پنهنجي ڦٽ ڦٽي تي چاڙهي گهر ڇڏيندو ويندو هو.

کيس معلوم ٿيو ته لتا جي ماءُ ننڍڙيئي گذاري ويئي هئي. ۽ سندس پيءُ ئي کيس پالي وڌو ڪيو هو. هيئنر هو رٽائرڊ هو. لتا ئي گهر سنڀاليندي هئي. آئند لتا جي پيءُ سان واقفيت وڌائي. ڏٺائين هن کي شطرنج راند جو شوق هو. هن ساڻس شطرنج راند ڪرڻ شروع ڪئي، لتا جي پيءُ کي شطرنج جو ساٿي ملي ويو ته ڏاڍو خوش ٿيو ۽ ائين آئند کي ڪلاڪن جا ڪلاڪ لتا جي گهر وٺڻ جو وجهه مليو. ڪڏهن ڪڏهن ته ماني به وٺڻ کائيندو هو. چرچائي ته هئو ئي. پنهنجي خوش مزاجيءَ سان هن لتا جي پيءُ کي موهي ڇڏيو. هو سوچيندو هو ته جي اهڙو خوش مزاج چوڪرو سندس ناڻي ٿئي ته ڏاڍو سٺو ٿيندو. هن کي خاطري هئي ته لتا کي به سندس صحبت وٺي ٿي.

ڪڏهن ڪڏهن آئند لتا کي سنيما تي به وٺي ويندو هو ۽ رات جو هوٽل مان ماني کائي دير سان موٽندا هئا. سندن هم ڪلاسين کان آئند جو نئون نينهن لڪل نه رهيو. منجهن طرح طرح جون ڳالهيون ٿينديون هيون.

اهي ٻڌي وجڻ دل ۾ پيو پچرندو هو. پيو وجهه ڳولهيندو هو ته اڪيلائي ۾ لتا کي آئند جي اصليت کان آگاهه ڪري. نيٺ هڪ ڏينهن هن کي لئبرري ۾ لتا اڪيلي گڏجي ويئي. هن دل ٻڌي کيس خبردار ڪيو ته هو آئند کان پاڻ سنڀالي. هو هرجائي هو. وغيره.

لتا کي ڏاڍو برو لڳو جو هو سندس ذاتي معاملي ۾ دخل ڏيئي رهيو هو ۽ ناراض ٿي هلي ويئي. وجڻ جڪ ماريندو رهيو. اُن بعد جلد ئي وجڻ ڪاليج ڇڏي ويو. معلوم ٿيو ته سندس ماءُ ۽ پيءُ يورپ جي سفر تي ويا هئا. جتان موٽندي هوائي حادثي ۾ مارجي ويا ۽ وجڻ کي هڪدم پنهنجي پڙهائي اڌ ۾ ڇڏي اباڻو ڪروڙن جو ڪاروبار سنڀالڻو پيو. وقت گذرندو رهيو. هڪ رات لتا ۽ آئند هوٽل مان کانو ڪائي موٽي رهيا هئا ته لتا آئند کي چيو: "آئند هاڻي اسان جي شادي ۾ دير بلڪل نه ٿيڻ گهرجي."

شاديءَ جو اکر ٻڌي آئند وانڙو ٿي ويو. چيائين: "شاديءَ جي ڪهڙي تڪڙ آهي؟ امتحان ۾ باقي ٻه مهنا آهن. اُن بعد پوليس ۾ منهنجي Selection ٿي وڃي ته پوءِ شاديءَ لاءِ سوچبو." لتا گهٻريل آواز ۾ چيو: "آئند مان مجبور آهيان. ايترو ترسي نٿي سگهان. مان ماءُ بڻجڻ واري آهيان."

اهو ٻڌي آئند اچي ڪل ۾ چٽڪيو. چٽڪي وڃائيندي چيائين، "اوه! اها به ڪا وڏي ڳالهه آهي؟ ۲۰ صديءَ ۾ ٿي اهڙي دقيانوسي ذهني رڪين؟ اچڪله ڪيتريون ڪناريون پيئون ٻار

پياراتو

روپچند سپاهي ملائي

آنند ڪاليج جي ڪرڪيٽ ٽيم جو قابل ڪپتان هو. گذريل ٽن سالن ۾ ڪيتريون ئي منچون کڏي پنهنجي ڪاليج جو نالو روشن ڪيو هئائين، ان ڪري سپاويڪ هو ڪاليج جي پرنسپال، پروفيسرن خواهه وديارڱين جو لڏلو هو.

ڇهه فوٽ ڊگهو، سهڻو ڄاڻو جوان هر ڪنهن کي وڻندو هو. خوش مزاج به هڪڙو ئي هو. ڪاليج جون ڪيتريون ئي فشنبل چوڪريون هن جي چوڌاري ائين پيئون ڦرنديون هيون جئن ڏيئي جي چوڌاري پوئيرپريون. حسن جي چمن ۾ هي به پنوڙ وانگر سندن ساجن هو ۽ هو هيون سندس سچليڙن!

پوليس سپرنٽينڊنٽ جو مربي پٽ هو. پئسي جي ڪمي ڪانه هئي. پيو پنهنجي ڦٽ ڦٽي تي گهمندو هو. ڦٽ ڦٽي اهڙي تيز هلئيندو هو جڻ هو سان ڳالهيون ڪندو ٿو وڃي. ڪڏهن ڪنهن سڃڻي کي ڦٽ ڦٽي تي گهمائيندو هو ته ڪڏهن ڪنهن کي. جيڪا ساڻس گهمڻ ويندي هئي، اها پاڻ کي خوش قسمت پيئي سمجهندي هئي!

سندس هم ڪلاس ڦٽي لتا - سهڻي، سانتيڪي ۽ سادگي پسند. هن ۾ ٻين چوڪرين وانگر هلڪڙائي نه هئي. هن لاءِ آئندو به ٻين هم ڪلاسين وانگر صرف هم ڪلاسي هو. آئندو هن کي ڏو ضرور هو ۽ ڪڏهن ڪڏهن کيس عجب لڳندو هو ته جتي ٻيون چوڪريون هن جي صحبت لاءِ آيون هونديون هيون اتي کيس لتا جڻ نظر انداز ڪري ڇڏيو هو. هو هن لاءِ گويا هڪ چئلينج بڻجي پيئي. هن به چار دفعا اڳتي وڌي لتا سان دوستي ڪرڻ جي ڪوشش به ڪئي پر هو هميشه فهميدا به اکر ڳالهائي پنهنجي واٽ وٺي ويندي هئي، لتا جي ايڏي لڀرواهي هن کي هيڪاري جوش ڏياريو. هن لتا کي پنهنجي وس ڪرڻ جو پڪو پهم ڪيو.

لتا جو هڪ ٻيو هم ڪلاسي هو وڃڻ. دل ٿي دل ۾ هو لتا مٿان مفتون هو ليڪن کيس سجهي پوي نٿي ته لتا سان گهراڻي هو ڪيئن پيدا ڪري. اندر ۾ گهڻي انسنا ڪندو هو پر هن جي اڳيان ويندي سندس زبان گويا تارون سان وڃي لڳندي هئي ۽ مطلب جي ڳالهه ڪرڻ بدران بي مطلب هڪ آڌا ڪر ڳالهائي هليو ويندو هو. ڪاليج لئبرري ۾ پئي اڪثر گڏبا هئا پر صرف هيلو هيلو ڪري ٻئي ڇپ تي ويندا هئا ۽ پنهنجي پنهنجي ڪم ۾ لڳي ويندا هئا. لتا سندس دل جي حالت کي پروري چڪي هئي پر مسڪرائي ماڻ ٿي ويندي هئي. هن وڃڻ ۾ ڪابه خاص دلچسپي نه ڏيکاري. وڃڻ ڏاڍو پشيمان ٿيندو هو پر کيس سمجهه ۾ ئي نٿي آيو ته هو ڪيئن لتا سان

ٻڌي ڪائنات به روئي ڏيندي آهي پر اڄ ڪائنات به ڪچي ڪين ٿي. مان هاڻي پنهنجي سرير مان تنگ ٿي بيٺي آهيان. دنيا ۾ ڀلا رکيو ئي ڇا آهي. مسڪراهن جي ڇانو ۾ انسان ساهي پئي ٿو ۽ آرام مري وري آنسن جي لڙڪن جي اس ۽ تهت واري واٽ تي اڳتي هلي ڏاڍو ڪشت ٿو پوڳي. احساس جي پيڙا سدائين زندگي جي گذريل دڪن کي پيئي ورجائيندي آهي ۽ ائين ئي ماضيءَ جي سمنڊ ۾ غوطا ڪرائيندي آهي.

هيءُ منهنجي آخرين چئي اٿو. ڪو گتو اکر لکيو هجي ته معاف ڪندا. آسپس ڪجو ته منهنجي آتما سڪي رهي ۽ سائينءَ جي گود ۾ وسرام پائي. اڄ پاڻ کي هن دورنگي دنيا مان چوڪارو پائي مڪت ٿيندس.

توهان جي اڀاڳل لٽا

لٽا ڪاسليٽ جو دٻو ۽ ماچيس جو پڙو اڳيئي سنان جا ۽ رکي آئي هئي، سنان ڪرڻ جي بهاني اندر گهڙي ڪاسليٽ وجهي لٽا پاڻ کي جلائي ڇڏيو ۽ وڃي پريو ڪي پياري ٿي، ڪومل مڪڙي بي وقتائيتي پنهنجي ويٺي، ڪيڏي نه اتساه سان لٽا جي شادي ٿي ول وڌي، ٿڙي ۽ ول ۾ گل پيدا ٿيڻ وارو هنو پر ان کان اڳ ئي مڪومائجي ويئي.

وشنداس کي چئي پهچڻ کان اڳ ئي لٽا وڃي انهيءَ ولايت پهتي جتان اڄ تائين انسان ساڳئي روپ ۾ واپس ڪين آيو آهي. سڀيئي گهر جا پاتي، لٽا جي اوچتي موت جو احوال پڙهي اوچنگارون ڏيئي رهيا هئا. ساوترتي پنهنجي سڪيلڌي ڌيءَ تي روئي روئي بيهوش ٿي پيئي وڃي. هرڪس ماتا ڪئن نه پنهنجي ٻالڪ جي پرورش تي رت ست ٿي ڏئي، ڪئن نه سندس دل جي نس پينگهي ۾ ستل ٻالڪ سان ڳنڍيل ٿي رهي، جو روئي پڄائيندي، بهاري پائيندي، ڪپڙا ڏوڻيندي به سندس من سدائين ٻار ۾ پيو وسي، انيت پيار جو ڏاڳو ڪومل پاونائن آدي واسنائن جگري امنگن ۽ رنگين آسن جي سوڪيم سنهڻڌ کي ڪير به ٽوڙي نٿو سگهي.

ديوان وشنداس ۽ ساوترتيءَ ٻنهي تمنائن ۽ آرزون جون گهڻيئي ڪشتيون ٺاهيون هيون پر سڀ پائيءَ ۾ وهي ويون.

انساني سماج هڪ ڀول پليان جو ڄار آهي. انسان وقت تي ٽيڪ ڳالهه ڪرڻ سمجهي نٿو پر وجهه وڃڻ کان پوءِ هو غير واجبي واسنا سانڍي پاڻ کي ڊانوا ڊول ڪري لهجي ٿي ٿو مري.

تہ ذہن ٿا گسائين، ناسودن کي ڪي ڪين هئو جو اڳهاڙي ڏي، منهنجي در تي ڪٿي ڪٿي ڪيائون،
 ”اڻ گهڙيو ڪاٺ، جنهن جو ٽڪو سڳن، ٺڪو ساٺ.“

لٽا سس جو ٻڌي ٻڌي رهي نه سگهي. هڪدم ڪوٺي کان ٻاهر نڪري آئي ۽ سس کي وڏي راکي
 چيائين، ”امي ٻڌو منهنجي ماءُ پيءُ جو نالو مهرباني ڪري پنهنجي منهن مان نه ڪڍو. هنن اوهان
 جو ڇا بگهاريو آهي؟ پنهنجي زبان کي ٿورو روڪيو. مان گهڻوئي اوهان جو ٻڌي ٿڪجي پيئي
 آهيان. هاڻي وڌيڪ ٻڌڻ نٿي چاهيان. هيتري ڏني ورتي به هن گهر ۽ ڪجهه داخل ڪونهي سڄو
 ڪاٺي به ڇپڪو نٿا ڏيو. منهنجي مائٽن اوهان کي ڇا نه ڏنو آهي؟ مان اوهان جي نهن تي، هاڻي
 چوڻ کان رهي نٿي سگهان. اوهان منهنجو ته جيئن ئي جنجال ڪري ڇڏيو آهي. تنهن کان ته پاڻ
 کي پورو ڪري ڇڏيان ته هڪ آسرو ته ٿئي. توهين منهنجي مائٽن جا سڀ نه آهيو پر
 وڃن (WORTHLESS FELLOWS) آهيو.“

لٽا اڄ پهريون دفعو پنهنجي سس سان اهڙو ڪليو ۽ گهرو ڳالهايو. لٽا جي اندر مان ڄڻ ٻرندڙ جبل
 مان جوالا ڦاٽ ڪاٺي نڪتي هئي، هو رهي نه سگهي چوڻ کان. وري چيائين، ”مان شادي ڪري
 هڪ ٻرندڙ ڪوري ۽ ٿورو ڏنو آهي. هڪڙو ڏينهن به خالي ڪونهي جنهن ڏينهن مون اکيون ٻوڙي به
 گهڙيون لڏ ڪئي هجي. ڪيئن ڪروٽ بدليو پر آرام ڪين مليو. ننڍا ديويءَ جو نفيس آنڊل
 منهنجي اکين کي ڇڪي نه سگهيو آهي. هيءُ دنيا ڀلي ڪيتري به سندر هجي، سڪن جي سڃهه
 هجي پر منهنجي لاءِ هيءُ زندگي دڪن جي مجسم تصوير آهي. زندگيءَ مونکي اهڙو ته ٽوڙيو
 آهي، اهڙو ته ڀوڳايو آهي جو دڪ جو نالو ٻڌڻ سان ئي اندر مان ڪجهه ڏڏي ٿو وڃي. منهنجي
 اندر ۽ اهڙا ته اونهه گهوارا ٿي پيا آهن، اهڙا درد جا وڃ، جو منهنجي وات مان فقط دڪ جون
 دانهون پيون ٿيون لڪرن پوءِ ويهي پيءُ ۽ ماءُ کي خط لکيائين.
 پيارا پتا ۽ منهنجي منڙي امڙ

خوش هجو شال، اڄ منهنجو اندر تيل ڪوري وانگر ٻيو ٿو جلي. سس جا سهما سهي سهي مان
 ڏاڍي بيزار ٿي پيئي آهيان. سڄو ڏينهن پيئي ٿي ٿوريءَ ٿوريءَ ڳالهه تي ڏنپي، من کي شائتي
 ڏيڻ لاءِ مون سس جو بي درديءَ سان مقابلو به ڪيو. مان جيڪر کيس جهڪائي ڇڏيان ها،
 جيڪڏهن مونکي سوري ۽ پٽيءَ جو ساٺ ملي ها، مگر افسوس، هنن به ساٺ نه ڏنو. مڙس
 بيروزگار، گهر ۽ وهي ڪونه، سورو زال جو مڇو، وات مان پشڪو به نه ڪڍي ته پرائيءَ ڄاڻيءَ ۽
 سندس پيءُ ماءُ سان اهڙو وتل چو ٿي وهائي. مون توهانجي ياد کي سڀني ۽ رڪي ان کي پنهنجو
 ساٿي بڻائي پنهنجي ويرن پريم سنسار ۽ برابر قدم وڌايو، پر قدم قدم تي لوڪرون ڪاڏيون ۽
 لوڪرون کائيندي ڪٽڻ به سهندي رهيس. چاهئا صرف آشا ٿي رهي پر اڄ آشا ٿي ويئي آهي
 نراشا. مون نه سمجهو هئو ته منهنجي ڪومل دل ايتري سخت ٿي سگهي ٿي جو اڄ سس کي
 سامهون چوڻ جي همت ٿي. سهي سهي مان به ڪيترو سهان، جڏهن هن اوهان لاءِ گهٽ وڌ ڳالهايو
 تڏهن مان پاڻ کي روڪي نه سگهيس ۽ منهن تي ٺوڪي ڏنومانس. ڪڏهن ڪڏهن دل جي پڪار

موهن چيس، "اما جيڪي نه چوڻو هوندو آهي، سو به لتا جي سس چيو. چوڻ لڳي ٿوڪرا موٽائي ڪڍي وڃ نه ته ڪچري جي دٻي ۾ ڦٽا ڪنڊيس. مائيءَ کي ڳالهائڻ جي بلڪل تميز ڪانه هئي، جيڪر سائياڻي به اهڙا ڪندا اکر وات مان نه ڪڍي جهڙا هن ڪڍيا. لتا جو سهرو ته ٻاٻو ٻڌو، وات مان هڪ ڀڻڪو به ڪين ڪڍيائين،"

وشنداس پٽ جي ڪهاڻي ٻڌي گرم ٿي ويو. چوڻ لڳو، "ساوترِي، سچ چوندا آهن ته ابو گسي، ڌيءُ وسي." سوني ٻاروٽي به ڌيءُ گهوري،"

ساوترِيءَ ورائيس، "سائين جن کي ڇايون ڏنيون، تن سان ڪهڙو بانور. اوهين گرم نه ٿيو." وشنداس چيو، "هيڏي ڏني ورتي به مائيءَ ۾ باس ڪانهي. ههڙن شخصن کي ڪجهه سڀف سيڪارڻ ڪپي، مڪڻ سڌيءَ اُگر سان ڪڏهن ڪين نڪرندو آهي."

وشنداس کي ڏاڍي بي قرارِي ۽ بي آرامي وٺي ويئي. گهر کان ٻاهر وڃي وري واپس موٽي اچي ۽ پلنگ تي ليڏي پوي. اتي آرام نه اچيس ته وري اُٿي وڃي در وٽ بيهي. ٻاهر منهن ڪڍي پاڻ سان پيو ڳالهائي، "ڪهڙي نانگ تي پير پيم جو سڄڻ جي صلاح کي ريڙهي پنهنجي سڪيلڌيءَ کي واڳهن جي ور وڌم."

هوڏانهن لتا پنهنجي سس هيميءَ جي بڪواس ۽ بيهودي هلت ڏسي وڃي پنهنجي ڪوٺيءَ ۾ زار زار روئڻ لڳي. ويچاري پيو ڪري به ڇا ٿي سگهي! سسڻس جو لتا جي روئڻ جو آواز ٻڌو سو پريان ئي رڙ ڪري ڇيائينس: "اما ميڪ ميڪ ڇا جي لڳائي اٿيئي؟ پوءِ ڍاون جي ڌيءُ، مونکي روئي ڊيجارين ٿي ڇا؟"

هيمِي پنهنجا ٻئي هٿ ڪرمن تي هڻي، "سو سڪائون ڪري، ههڙو سون جهڙو سڪيلڌو پٽ پرنائي ڪنوار گهر ۾ آنديم ته سهي پر منهنجا چوريءَ پَر ڳٽائي پنائِي ڇڏيا آهن. ههڙيءَ نهن کان ته ڀينگ پلي هئي، مون ڀانيو هئو ته نهن گهر ۾ اُٿي مان ڪٿ تي ويهي ماني ڪائيندس، ڪو اوج مائيندس. عمر جي گيد مانڀون گڻيون اٿم سو ڪي ڏينهن شينهن ڪلهي چڙهي وهندس، ڪين ٻاروهي پيئي چله ڪمائيندس. ڏوٺي وٺي آهي هت ٺارڻ لاءِ ۽ نه هت ساڙڻ لاءِ، هيءُ راڻي سڄو ڏينهن پيئي منجا ڪچي، هتي ليٽي ٿي هتي ليٽي، سڄو ڏينهن ڪڪ پڇي به اٿ ته ٿي ڪري، جوانيءَ ۾ اچي جوڻ پيئون اٿس، باقي مان آهيان ڊيري جي نفرڀائي، جو سڄو ڏينهن ويهي ڊڳي وانگر پيئي ٿي وهان. مڙو سانجهي پيرن تي بيٺي آهيان. هن مهارائيءَ کان ته ڪو ڪم نٿو بچي. آرسِي هجيس هت ۾ پوءِ پيئي ڏنگيون سينڌيون ڪڍي، هڪ ساڙهي مٽائي، ٻي پائي، نوان ڪپڙا ۽ چڱو چوڪو چورمون ڪپيس. اُٿ جو ڊيگڙي جي لڳ ليون، مڇيءَ جي منڊي ڪاٺي، ٻه گرهه هيڏانهن ٻه گرهه هوڏانهن ڪاٺي، ڪجهه چٻڪو، ڪجهه گسڪو، ڊيگڙو اهڙو اگهي اٿندس جو ملڻ جو ضرور ئي نه ٿئي. ڏن جيڪو ڪيندو، ڇيڄڻ به اُڀرندو تنهن کي، مٿن پوءِ ڍاولن جي ڌيءُ، ڪي اباڻي گهر ۾ ڏٺو هجيس ته ائين جيڪر ڪين ڪري، پر هيءُ ڪرمن چنڊي، زبان اٿس ساڪڻي ڪلهي تي ڪئي اٿس، ڪٽيو ڪلر آهي، مونکي ڪا پئس همياڻي ٻڌائي آهي ڇا؟ هڪ ڏن ٿا ڏين

(زيتون) ڏرو، ڪا انب ڦار، ڪا گدري ليڪ ٿي تون ڪڍي ڏي ڪي موڪل ته مان به جوان ته مٺا من، نه پيلي منهنجي سين اڃا حيات آهي. ست ڌارين وٽان پيئي پڌان ته اڄ گهر ۽ هي ڪيائين اڄ هي رڌائين. اهو ٻڌي مونڪي ڏک ڪڏن نه ٿيندو! پاڻ پلي ڪاٺي، باقي اسان لا ڪين جو ڪنو چڙهيو پيو اٿس. ائين ڪڏن ڪيئن نه چڙهندي. پر مان سندس ڪلا ڪانه ٿي ڪريان، نڪر ڪين پٺيان ٿي، يا ڪجهه گهران ٿي، هرڪو پنهنجي نڪون سامهون ٿو ڪڍي. اهو منهنجي ڪٽي جو وڙ به نه آهي. سائين مونڪي سڀڪي ڏٺو آهي. پاڻي ولوڙيندي مڪڻ ڪونه نڪرندو.

ڏياري به آئي ويجهي پوندي.

لٽا جي چٽي ٻهچڻ کان پوءِ، ساوتري جي ننڍ ٿئي پيئي هئي. ساوتري سوچڻ لڳي ته هاڻي ڏن اهڙو ٺاهي موڪليان جو لٽا جي سس ڪي ويڪ ڪيڏن جو وجهه نه ملي. سو ويڏي طرح طرح جون مٺايون ٺاهڻ، ڪيتريون ته گهر ۽ ٺاهيائين ۽ ڪي حلوائين ڪي ٺاهڻ جو آرڊر ڏنائين، اٽڪل من ڪن جدا جدا نمونن جي مٺائي سڪو ۽ تازو ميوو، ٽماٽن جي ساس جا شيشا، شربت جا شيشا، ڪل ڇهه ٽوڪرا ٺاهي پنهنجي پٽ موهن مٿان لٽا جي سامهون ڏانهن موڪليائين.

موهن گڏي مان ٽوڪرا لڙائي، اندر ڪٺائي آيو. انهن ڪي وڪي ديوان سترامداس ۽ سندس پٽي ڪي پيري پيو، پوءِ پيڻ لٽا ڪي پاڪر پائي گڏيو. لٽا جي سس سهري سان ڏورو گهڻو ڳالهائي وڃي پيڻ جي ڀر ۽ هن سان وهڻ ڪرڻ لڳو. هيءُ ڪوليو مٺائي جو ٽوڪرو، جنهن ٺي ٽوڪري ۽ مٺائي ڏنائين تن هيءُ جو ٽيمپريچر وڃي ۱۰۸ (هڪ سو اٺن) ڊگريون ٿي پهتو. "موهن"، هيءُ چيو، "ماڻهين حلوه موڪليو آهي، نه منجهس پستو ۽ نه بادامي، موهن ٿال مهيلو اڳ ٺاهي رکيو هوئين ڇا، جهڙا پٿرن جا ٽڪر، دستي پڇڻ سان به ڪين پڇندا، ماڻي جي مٺائي ڪريل کير مان ٺاهي اٿس ڇا؟ ڏپ پيئي ٿي ساڙي، سڪل ميوو ٻارهن مهينا اڳ جو رکيل هوس ڇا جو اڪروٽ ۽ ڪاڇا سڙيل پيا ڏسجن، بابا واه جو اوهان جو ڏياري جو ڏن، ههڙي گندي مٺائي مان ٻاڙي ۽ پڙو پائي وڃي ٻوري ڪريان يا سيند جي چڱ ڪتري ٻاڙي سان منهن ڏيان، ڪن، پٽ، هيءُ سڀ ٽوڪرا وڃي ماڻ جي مٿي ۽ هن ڏٺوسين اوهان جو ڏياري جو ڏن، توهان ماڻهو ڇڪنو سهندا، پر ڏٺو ڪين سهندا."

موهن چيو، "ماسي، اوهين ناراض نه ٿيو، منهنجي ماڻ مٺائي پنهنجي هٿن سان اڃا ڪالهم ٺاهي آهي، حلوائين به هڪ به مٺائي اڄ تازي ٺاهي ڏني آهي."

هيءُ چيس، "هل چورا، آيو آهين ماڻ جي وڪالت ڪرڻ. ڪالهم مٺائي آندي اٿو يا اڄ - ڪن هتان سڀني ٽوڪرا نه ته اچيندي سان؟ منهن ۽."

موهن ڏٺو ته هيءُ ويڏي آهي سخت گرم ٿي. وڌيڪ ڳالهائڻ سان ٿيندو وڌيڪ گهوڙو، سو ٽوڪرا اٿيڻي ڇڏي، نه موڪليائين پيڻ سان نه لٽا جي سس سهري سان هليو ويو گهر.

ماڻس چيس، "موهن ڇو جلد اچو ويئون. لٽا خوش هئي نه؟ سسٽس، سهرس ۽ لٽا جي نٿان سڀ خوش هئا نه؟ مٺائي وٺي ڪين نه؟ لٽا جي سس ڪجهه چيو ته ڪونه؟"

ڪرڻ جي وهي هئي، مون پاڻ کي اڃان مس سڃاتو هئو ته هيءُ گهاٽو منهنجي ڳچيءَ ۾ وڌو. منهنجو سهرو ته آهي هڪ مهاڀرڻ، نه ڪنهنجي هٿن ۾ نه ڪنهن جي سنئين ۾، پر منهنجي سر سان ته ڀڳوان پڄي، منهنجو سهرو ته چوندو اٿس ته هن لڄميءَ کي پريشان نه ڪر، کيس ستاءُ نه پر هو پنهنجي پٽيءَ سامهون ڪانه پوي، ڪسرون ڪڍي مون مان. سڄو ڏينهن تات اٿس ڏٺن جي، انهيءَ ڪانسواءِ هن کي ٻيو ڪجهه ياد ئي ڪونهي. سارو وقت گهر ۾ ڪٽ پٽ لڳي پيئي آهي. اڃا پاڻ ڳالهائي بس ٿي ڪري ته منهنجي نران جو سُر ٿو شروع ٿئي. مطلب ته منهنجو سامه اٿي سڪائي ڇڏيو اٿن.

مان هتي ڪنهن سان پنهنجي اندر جو حال اوريان. اڃا ڏياري ويجهي اٿيئي. چڱيءَ طرح ڏن ٺاهي موڪليو نه ته سس منهنجو جيئڻ ئي زهر ڪري ڇڏيندي. سڄو ڏينهن سندس سهما پيئي ٿي سهان. تون به ڏياريءَ کان اڳ ڪجهه موڪليس ته مائيءَ کي ماڻ اچي. مان ته وڌيڪ ڇا لکان، ٿورو لکيو گهڻو ڪري سمجه، اڄ سس گهر ۾ ڪانهي. پاڙي جي ڪنهن گهر ۾ ويئي آهي. وجهه مليو اٿم توکي خط لکڻ جو. وڌيڪ سڪ. آسرو گروءُ جو.

تنهنجي ڌيءُ لٽا.

ساوتريءَ کي جنن چئي ملي تئن اکر اکر پڙهندي وڃي ۽ ڳوڙها ڳاريندي وڃي ۽ سڏا پيئي پري.

انسان جي زندگي به ڪيترين مختلف پايون تي چلڻ جي ملوث آهي. ڪي ڳالهيون من کي رٿارينديون آهن ۽ ڪي ڪلائينديون آهن. لٽا جي منگجڻ کان وٺي جيڪي به ڌيءُ گذريو هئو، انهيءَ جو خيال ڪندي ساوتريءَ جي خوشي پڙ ڪري اڏامي ويئي هئي. ويتر لٽا جي هن پهريون چئيءَ ساوتريءَ جي من کي اجڙيل آشياني جهڙو بنائي ڇڏيو هئو. سندس امنگن ۽ آڌمن جون لهرون ئي غائب ٿي ويون هيون. ساوتريءَ لٽا لاءِ ڇا ڇا نه سوچيو هئو ته لٽا لاءِ هيءُ به ڪندس، هو به ڪندس، پر سڀ سڀنا ٿي ويا. سندس آئند نگريءَ ۾ افسوس ۽ ارمان پنهنجو ديوڙو ڄمائي ويٺا ۽ دل جي راحت بدران هئو رڳو رڳو ۽ روڊن.

ميمي اٿندي وهندي لٽا کي پيئي ڏيئيندي هئي. طعنا تنڪا پيئي هڻندي هئي. ساڙيندي، پچرائيندي هئي، پر لٽا ڪڏهن وات مان پڙڪ به ٻاهر ڪين ڪڍندي هئي. اندر ۾ پيئي لڄندي ڦٽڪندي هئي، "ڪنوار ٻڌ"، ميميءَ چيو، "ماڻهين کي آهي ڪو مان مرجات جو خيال. اڃو دسهڙو گجريو (گڏريو) موڪليائين ڦٽاڪن جي لڙهه، ڪي چار چٽڪائي تيليون، ڪا ننڍي وڏي آتشبازي، اسان جي ڏيڻ لاءِ ماڻهين کي آهن سڄه جون سڌيون ۽ پينگ جون ڀڳيون." سڄا سيڻ، ڌوڙ مرڪن ڏيڙي، "ڪو سڪ سواد جو جو پرجو (ڌرو پرجو) موڪلي ها ته جيڪر چوان ها ته شاباس اٿس، سيڻ کي ياد ڪيو اٿس. "سڄا مٺا سڄه ڪي، نه دان ڪي، نه پڇه ڪي." جيجل ماءُ کي الائي ڪئن ٿو گرم ڳڻيو ٿئي. ڌيءُ سڪيلدي، در تي جنهنجو سامرو گهر، پائي ڪو جيتون

موجوده زندگيءَ جي دور مان گذرندي انسان کي زياده طور لوڻا جو ساڪيات روپ ڏسڻ ٿو پوي، ڇو ته هر هڪ انسان جي زندگيءَ هڪ گهٽتائين جو گهر آهي. زندگيءَ ڪيتري نه پيچندي آهي جو ته زندگيءَ جون منزلون هڪ سريڪيون ڪين آهن. دڪه ۽ سڪه سندس زندگيءَ جا وهنوار بڻجي ٿا پون.

وشنداس ۽ ساوتري سوچڻ لڳا ته هي ماڻهي ٿوري ڏينداسين ته ڏاڍي شرمندگي ٿي پوندي. لوڪ آهي ٻوڪ، هڪو ڪئن چوندو ۽ هڪو ڪئن بڪندو. ماڻهو ڪڏندا چوڪريءَ مان ڪاڻ، جنڊ ڪٿه ته جنڊ ڳورو ۽ جي پڙ ڪن ته پڙ ڳورو. ڪي ڏينهن ته پئي ڇڪو ڪاڏائون، آخر ٻيو هڪو چارو نه ڏسي، ڳروءَ جو ڪٿاهه پرشاد ڪرائي، ارداس ڪيائون، ”اسانجا سنگر سائين، تون نياڻيءَ جو پاڻ ڀلو ڪجهه، اسين ٻي وس آهيون، ڪجهه سمجهه ۽ نٿو اچي.“

لٽا جي شاديءَ جو مهوڙت مهراج ڪڍيو. شاديءَ جا سانباهه ٿيا ۽ لٽا جي شادي ڌام ڌوم سان ٿي. نئين ڪنوار سامري گهر جڏهن پهريون ڀيرو اندر وجهندي آهي ته سامرا انهيءَ کان اڳهه ڪيس پائيءَ ڇنڊو هڻندا آهن، انهيءَ لاءِ ته ڪنوار ٽري ٽڙي اندر گهڙي. هن کي مٿي تي ڇڪڻ ڏيندا آهن ته هوءُ گهر جو ڇڪڻ ٿي اچي، يعني گهر جو حال ٻاهر نه ڪڍي، وات ۽ ڏيندا اٿس مصريءَ تڙ، ته ملو پوي ۽ مصريءَ جهڙي اچي ٿئي. ان کانپوءِ ڪنوار مٺيندي آهي ڏتر، پنهنجي گهوٽ سان، سس سهري سان، ڏيرائين ۽ ويجهي سامري گهر جي ماڻهن سان.

لٽا جڏهن پنهنجي سس هيڻيءَ سان ڏتر مٺ لڳي، ته هيڻي چوڻ لڳس، ”ڪنوار، ڪن ڪولي ٻڌ، پنهنجي ماءُ کي سويليني سڏ ڏي ته ڏن وار ڏيڻ ۽ ڪاڏي به ڪوتاهي نه ڪري. منهنجي اوڙي پاڙي سان ڏاڍي رهائي رسائي آهي. سڀني سان منهن ڏيڻو آهي، ڪا گهوٽ وڌائي ڪيائين ته مون جهڙي ٻچڙي زال اڃا پنهنجي حياتيءَ ۽ ڪانه ڏئي هوندائين، پئي چوڻين ڏينهن ڪجهه نه ڪجهه موڪليندي رهي، نه ته مان اهڙي لڪه لاهيندي مانس، جهڙي هرڙو ڪندو آهي ٻارن سان، اصل پيڙهيون رلائي ڇڏيندي سانس.“

لٽا اڃا گهر به سڄو نه ڏٺو هئو ڏتر مٺ تي ئي سس جو اهڙو فرمان ٻڌي، هيءُ ويچار تي وانڙي ٿي ويئي، ڇا ڪڍي، ڇا چوي، سهرس پش ڪي چيو هئو ته اسان کي اوهانجي ڪڪيءَ هڪ ساڙهيءَ ۽ ڪپي ۽ هيءُ ڏاڏ چوي ٿي ته پئي چوڻين ڏينهن شان مان سان ڪجهه نه ڪجهه اچي. سوچڻ لڳي ته وجهه ملي ته ماءُ کي ڇڏي لکي سس جيڪي گهرون ڪري ٿي تنهن کان آگاهه ڪريان.

هفتي ڪن کان پوءِ لٽا ماءُ کي خط لکيو:

منهنجي منڙي امڙ،

اميد ته گهر ۽ ايشور جي ڪرپا سان خوش هوندا. مان سامري ۽ ته آيس. اوهان کي ٻل ٻل ياد پيئي ٿي ڪريان. امڙ مونکي ننڍيئي پرڻائي پتا ۽ اوهان گنگا ۽ ٿڙي ڏيئي آيا هوندا، پر جنهن گنگا ۽ مان ويٺي روز ٽيڙيون ڏيان تنهن گنگا ۽ شل ڪوبه ٿهي نه ڏئي. امڙ اڃا ته منهنجي راندين

ديوان وشنڊاس، انجنيري کاتي ۾ اسسٽنٽ انجنير هئو. گهر ۾ گل چار پاتي هئا. پاڻ، سندس پنتي ساوتر، وڏي ڪڪي پريملا ۽ ننڍو پٽ موهن.

نياڻي اڄ ننڍي، سڀاڻي وڏي. ڌيءُ جڏهن ساماڻي ٿي ۽ شاديءَ لائق ٿي ٿئي ته ماما پتا کي چنتا وٺي ويندي آهي ته سندس لاءِ ڪو سٺو چوڪرو ملي ته وڃي شينهن ڪلهي چڙهي. مائٽن لاءِ اهو وڏو مسئلو ٿي پوندو آهي. شاديءَ کانپوءِ به هوءَ سڪي ٿيندي آهي يا نه، اها ڪل به ڪانه پوندي آهي. هر ڪنهن ڌيءُ جي مائٽن لاءِ آهن اهي ڪشت ۽ تڪليفون.

وشنڊاس پنهنجي دل جو حال پنهنجي يارن، دوستن سان پيو اوريندو هئو ته اوهان کي ڪو ڏانو جهڙو چوڪرو خيال ۾ هجي ته لتا جي شادي ڪرائي مان ۽ ساوتر وڃي گنگا اشنان ڪري اچون. آخر هڪڙي ڏينهن ڪنهن سڄڻ ڏنس صلاح ته ديوان سترامداس جيڪو مختيارڪار جي آفيس ۾ هيڊ منشي آهي، اهو هڪ فهميدو ۽ هر دل عزيز انسان آهي، انهيءَ جو ڪو جيوٽ شاديءَ لائق آهي. چوڪرو مئٽرڪ پاس ڪيل آهي، اتي ڳالهه چوريندا ته شايد ڪم بڻجي پوي. وشنڊاس کي هڻي رڳو وڪو وڌائڻ جي دير، لنگهي ويو سترامداس وٽ. ساڻس ڳالهه ڪيائين. هن هڪدم "ها" ڪئي.

وشنڊاس کي چيائين: "پيارا، اسان تنهنجي نياڻيءَ جي ڏاڍي هاڪ پڌي آهي. اسان جا ته وڏا ڀاڳ چٽا جو اهڙي سلڇڻي سڀاڳي نياڻي، اچي اسانجو گهر روشن ڪندي، اوهين ڏيتي لپتيءَ جو ڪوئي به خيال نه ڪريو. چوڪري هڪ ساڙهيءَ ۾ ڏيندا ته به اسين نهايت خوش ٿينداسين." آخر لتا جي منگڻي ٿي سترامداس جي سپٽر جيوٽ سان. اڃا ڏهه پنڌرهن ڏينهن ئي ڪين گذريا ته وشنڊاس کي ڪن ٻين دوستن ورجايو، "وشنڊاس، پنهنجي ڪڪي منگڻي ۾ ايڏي اتاولي ڇو ڪيم؟ لتا لاءِ ٻن مانين جو اٽو به گهر ۾ ڪونه هو، ڇا، جو پوريءَ ڇاچ جوڇ ڪرڻ کان سواءِ مصري ڏيئي آئين. جيوٽ مئٽرڪ ته برابر پاس ڪئي آهي پر هو ته ٻي روزگار آهي. ساري شهر جون گهڻيون آوارن وانگر پيو ڪڇي. نه ڪم نه ڪار. ماڻس هيمي ٻائي ته نڪي اوڙي چڱي ۽ نه پاڙي چڱي. ٻيئي گهر گهر ۾ نوس نوس ڪندي آهي. هرڪنهن جي ٽٽي ٽوڙي تي به ضرور ويندي. اتي به پرچاڻي پنج منٽ، باقي هن هن جي ڪلا غيبت. پاڙي ۾ سس نهن کي ويڙهائيندي، ڏيرائين ۾ ڪلفت وجهندي، سيٺن سڄڻن ۾ ويرپو جاڳائيندي ۽ مائٽين ۾ پنگ وجهندي. سڄو ڏينهن پرائي پچار جيستائين نه ڪندي، تيستائين گهره ئي ڪين ڳيسندس. ماڻي آهي ڪارجي ۽ لاڙوئي. اصل پراڻي پريت به ڦٽائي ڇڏيندي، اهڙي چوٽيءَ چنڊي جنهن پاڙي ۾ ٻيئي تنهن ۾ جڻ ڪلهه پيئي.

وشنڊاس اهي ڳالهيون ٻڌي سُن ۾ پئجي ويو.

گهر اچي ساوتر ۽ سان سارو حال ڪيائين. ٻئي سوچ ۾ پئجي ويا ته هاڻي ڇا ڪجي. سومر ته گهڻوئي سنو پر پٺيان جو منگل تنهن سان ڪير منهن ڏئي. سترامداس سانتيڪو سرير پر هيميءَ ٻائيءَ جي هٿ پٽ ساوتر ۽ جون مٿيون منجهائي ڇڏيون. هاڻي ڇا ڪجي، ٻئي ويٺا ويچار ڪرڻ.

جو نالو عبث. ان وچ ۽ جشن سوچڻ لڳو... ڇا ٿيندو... ڪيئن ٿيندو... سولي... سولي... مان سندس پتا يعني پنهنجي پاڻ کي ڪهڙو منهن ڏيکاريندس جو سندس هٿ مونکي سونهي آميرڪا ۽ ويل آهي. اتي رهيل آهي. پاڻ پتتي وڃائي ۽... هاڻي... نه ٿي... ائين ٿي نٿو سگهي... ايشور وٽ ايتري بي انصافي ڪونهين... هڪ ڪڙڪ آواز سندس سوچ جا پاسا بدليا، جو ميونسپالٽي جو ماڻهو هو. سندس ڀر ۽ پوليسوارو هو. 'ڪيا هونا؟ ڪٿي هونا؟' جشن جون اکيون چشمي جي ڪاٺي پٺيان انهن سوالن جا اڪٽ جواب رکندي ٻه اواڪ ڪين ڏسندو رهيو.

11, Colombia,
St. Dominic Rd, Bandra
BOMBAY 400050

سيئن ڏسي، هٿن ٿيڻ.

چرنداس ٺاڪرداس ڏورسهاڻي

لسٽن جا وڏا چوندا هئا: "بابا، جڏهن نياڻي ۽ هي شادي ڪجي ته ان کان اڳ، هيٺين پنجن اکرن تي جيڪي "و" سان شروع ٿين ٿا، انهن تي سوچ ويچار ڪري، پوءِ نياڻي منگائجي."
(۱) وڻ: ڇوڪرو، جنهن سان ڇوڪري منگائجي، اهو هڪو پختو آهي يا نه، مطلب ته پڙهيل ڳڙهيل آهي، نوڪري اٿس، ڪين ٻي روزگار آهي.
(۲) وڙ:- ڇوڪري جي گهر جا پاتي ڪئن آهن، سندن هٿ چلت ۽ سڀا ڪيئن آهي، ڪٿي پٺيا ڪين آهن.

(۳) ويڙهو:- ڇوڪري جي آڪھ يعني برادري ۽ جا عزيز ڪئن آهن.
(۴) ويجهڙ:- ڇوڪري جا پاڙيسري يعني اوڙو پاڙو ڪئن آهي. انهن جو ڇوڪري وارن سان روت ڪئن آهي.

(۵) وڻ:- ڇوڪري جي ماڻهن کي پئسو پنجرڙ يعني مال ملڪيت ڪئن آهي، پنهنجو اجهي ٿو ٿو، نه، سرندي ۽ وارا آهن يعني مڇي ۽ ماني ۽ وارا آهن يا "اٿين ۽ ڇاڙهين ڏٺ ڏهاڙي سومرا، ڇوڪر آهي".

ڪل تو سالي لوڪ هفتا ليڪر گئي هئو اور آڄ آڌمڪي هئو!

پوري پاڇي بزار جو نقشو بدلجندو رهيو. هرڪو ٽوڪرا کڻي هيڏانهن هوڏانهن ڊوڙڻ لڳو. ڪي ڀر وارين سوڙهين گلين ۾ ڊوڙيا ته ڪي دوڪانن جي پٺ ۾ لڪڻ لڳا. فروٽ جا گاڏا ڀڪڻ لڳا. پاڇين وارن، وٽ ۽ ساهمي ۽ پئسن کي ٽوڪرين ۾ معفوض ڪرڻ چاهيو. چوگرد ڪريلا، پينڊيون، ڪچالو، بصر، آلو ڪوتمير ۽ پالڪ جون جهوڙيون، ٿماتا، واڱڻ، پينو ۽ ٻيون ڪيتريون پاڇيون پٺ تي قهلاجي ويون. خريدار بي حال ٿي ڪن ڀر وارن پاڪيٽن ۾ بيهجي هيءُ لوٽ مار ڏسندا رهيا. ميونسپالٽيءَ جون ٻه گاڏيون ميون ۽ پاڇين جي ٽوڪرن سان سٽجنديون رهيون. ائين ڇو تو ٿئي؟ ڪوئي ڀڄڻ وارو ڪونه هو. هرڪنهن کي ڏسي ان ڪريا مان گذرڻو هو. ڄڻ اهو سندن جيون جو حصو بڻجي ويل آهي.

هڪ ڪمچي واري نيزاري ڪئي: سائين مونکي ڇڏي ڏيو. معاف ڪيو. مان مسڪين آهيان، ٻه چار روپيا مس ڪمائيندو آهيان سائين.... هڪ پوليسواري کيس گار ڏيئي پنيءَ وارو لڪڻ وهائي ڪڍيو! 'سال زبان لڙاتا هئو...' ٻي هڪ ٻڏي مائي ٻئي ميونسپالٽيءَ جي ملازم جي پيرن ڪري منتون ڪرڻ لڳي. تنهائين سندس ٻئي پاڇين جا ٽوڪرا گاڏيءَ ۾ ڇاڙهي ڇڏيائون، سندن منهن تي پوائنٽي ۽ شيطاني مرڪ هئي، ڄڻ شينهن ماري رهيا هئا.

جشن جي هٿ مان سوني ڪڏهن ۽ ڪٿي ڇڏائجي ويئي، کيس سمڪ نه رهي، ڌڪم ڌوڪيءَ ۾ سندس نظر جو چشمو به لهي ڪٽي ڪري پيو. سوني... سوني! ڪري رڙڻ لڳو. ڪنهن ماڻهو جي مدد سان چشمو ڳولهي ورتائين پر کيس سوني ڪٿي به نظر نه آئي، سونيءَ جي تلاش ۾ باهولوئي مارڪيٽ جي هڪ ڇيڙي کان ٻئي ڇيڙي تائين ٻه دفعا ڊوڙي جاچيندو رهيو. ان پرڪريا ۾ سندس هٿ وارو پاڇين جو ٽيلو به ڇڏائجي ويو.

شام جا ٿيا ست سوا ست هئا پر لڳو ائين پئي ڄڻ رات جا نو ٿيا آهن. زيراکس سينٽر - دوڪان ٻاهران باقي بچيل ڪي ماڻهو ميڙ ڪيو بيٺا هئا. جشن ميڙ جي ڀر ۾ هو، ڪجهه سونيءَ سان واسطو رکندڙ، الفاظ ٻڌي ورتائين. جنهن لاءِ هو قطعي تيار نه هو. ميڙ وچ ۾ سوني فوٽ پاٽ تي سڌي منهن پيئي هئي، سندس کاڌي ۽ ڪاپار کان رت وهي رهيو هو. سندس اکيون بند هيون، پيرن مان ڇمپل گم هئا. هيٺ ڪرڻ سان سندس هڪ ٻانهن مٿي هئي ۽ هڪ سرير هيٺان ڊپيل هئي، جشن کيس سڃاڻي هڪدم کيس ٻانهن ۾ کڻي ورتو. سندس چهري جو رنگ اڏامي ويو، اکين تي چشمو هوندي به ڪن لمحن لاءِ سياهه ۾ ٻڌندو محسوس ڪيائين. وات سڪي ويس. ڪجهه ٻولڻ چاهيائين. مک مان واڻي گم ٿي ويس. ڪنهن پڇيس: آپ ڪي بيٺي هئو؟ جواب ۾ محض ڪنڌ لوڏيائين، پاڻي لاءِ ڪنهن کي اشارو ڪيائين. سامهون هوٽل مان پاڻيءَ گلاس اچي ويو. ڪجهه ڇنڊا سوني جي منهن تي هنيائين ۽ هڪ ڍڪ پاڻ پريائين. سندس واڻي واپس موٽي آئي. رڙ ڪيائين: بالڪي ڪو بچائو... ديڪ ڪيا رهي هو. ٽئڪسي بلائو!

ٽئڪسيون، بيسيون، موٽرون ۽ آتو رکشا سان ڪچاڪچ روڊ محض هڪ ڊوڙ ۾ سهڪي رهيو هو. بيهڻ

ڪن لمحن ۾

گوپال نڪر.

جشن وڌائڻ هو. گهر جا سڀ مسئلا ۽ ڪم ڪاريون گهڻو ڪري پاڻ ڪندو هو، جنهن ۾ کيس بي حد سکون ملندو هو. تنهن ڏينهن سندس پوٽي سوني^۱ کيس التجا ڪئي، دادا مان به اوهان سان گڏ پاڇي بزار گڏ هلنديس. مون کي جاگرافي^۲ جو ڪتاب وٺي ڏجو. سامهون واري دڪان تان خلص ٿي ويو آهي.

هو ٻئي هل روڊ تان بس ۾ چڙهي باندرا جي اسٽيشن روڊ واري پاڇي مارڪيٽ پهچي ويا، سهڪار بازار بلڊنگ کان اڳيان وڏي هنڌ رستو ڪراس ڪيو. ان رستي کي گرونانڪ مارگه نالو ڏنل آهي. سندن اڳيان هڪ مسلمان حو قلودي^۳ و ملڪ روز جو گاڏو آيو. جنهن ۾ ڪيتريون ئي رنگين بتيون ٻري رهيون هيون. قلودي، آئيسڪريم ۽ شربت جي مرڪب مهڪ اچي رهي هئي. جنهن کي نظر انداز ڪرڻ ممڪن ڪانه هو، ان سواد جا شوقين گاڏي جي چوگرد بيهي اينجا^۴ ڪري رهيا هئا. هي پاڇي مارڪيٽ هتان شروع ٿي ٻئي چيڙي ڊيريٻ ڪنگ ڪارنر ڀرڻ جي دڪان وٽ پهرو ٿينٿو. ان وچ ۾ فوٽ پاٽ تي پاڇين وارا ويٺل آهن ۽ رستي تي قطار ۾ ميون جا گاڏا ۽ ننڍا ننڍا ڪمپا لڳايو ويٺل آهن. جنهنجي لنبائي اشڪل ٿي سو^۵ ميٽر ٿيندي. پاڇي بزار جي سامهون واري فوٽ پاٽ لڳ باندرا ليڪ گول جي آڪار ۾ ڦهليل آهي. هي^۶ ليڪ لوهي شيخن سان ٻلوڙيل آهي. جنهن کي ڪيترن ئي رنگن سان سجايو اٿن. ڪنڊ تي ٻئي گهوڙيرا ويٺل آهن، هي ننڍين ننڍين ڊبروٽين جا پترا رکيو ويٺا آهن. هڪ روپڻي ۾ سورهان ڊبروٽيون وانهرو، خاص ڪري مسلم لوڪ ڊبروٽيون خريدي ليڪ ۽ ٽڪرا ٽڪرا ڪري اڇلائين ته الاهي سرمائي ڪاريون مڇيون سطح تي سون جي تعداد ۾ تريو اچن، ڪاڇ لاه ۽ ڪجهه لمحن کان پوءِ وڏين عمارتن تي ويٺل ڪارا پکي، جن جون چوٽيون ڳاڙهيون آهن. ٻائيو ڪري هڪ آڌ مڇي ڦاسائي گول جي آڪار ۾ ڇڄيو وڃن، اهو لقا^۷ ڏسڻ لاءِ ڪيترائي لوڪ ڪلاڪن جا ڪلاڪ پيٽا رهن.

حسن جي پوٽي پڻ ويچارو هو ته جاگرافي جو ڪتاب وٺي هو^۸ به ڊبروٽيون خريدي اهو لقا^۹ ڏسندي. ڪنهن چيو: سائين آڪمپڪ گيم جو عهدو نمونو آهي.

سياري جي موسم ۽ بمبئي^{۱۰} ۾ پڻ اوندهه ساڍي ڇهين کان شروع ٿيو وڃي، سمندري سونهري شعاع به گهٽ سمير تائين رهي. جشن اٺين سالي جي پوٽي سان پاڇيون وٺندو رهيو، اوميز ريسٽارنٽ وٽ ويٺل پاڇين واري^{۱۱} کان ڪچريون پينديون چونڊي رهيو هو. اوچتو رڌورڌ ٿي ويئي. گاڙي آ ڪڍي... گاڙي آ ڪڍي... آج ايڪ نهين دو گاڙي هٿ. هڪ پاڇي واري ٻئي کي مخاطب ٿي چيو:

ڏسي سگهان ها ته سندس چهري تي اوشواس جون ريڪائون پڻ چڱي طرح ڏسي سگهان ها. ٻئي ڏينهن ممي دادا ڪنهن رشتيدار جي گهر ويل هئا. سندن ٿيندڙ ناهي ويچارو تڪل هو. انگري آرام ڪري رهيو هو. ۽ ڇاڪاڻ ته هو اڪيلو ٿئي ها تنهنڪري مان ڪاليج نه وڃي سگهيس. شام جو پهر هو. اسان ٻئي ٻاهر ورائي ۾ ڪرسين تي ويهي ڳالهيون ڪري رهيا هئاسين. اوچتو رميش جذبات وهيٿو ٿي منهنجو هٿ پڪڙيو ته مون به ڪو اعتراض ڪونه ورتو. مونڪي ته اڳ ۾ ئي ان ڳالهه جو انديشو هو، انگري سندس اها حرڪت مونڪي اسياويڪ ڪين لڳي. ٿوري دير بعد اسين ڪمري ۾ اندر آياسين ۽ صوفائي ويٺاسين.

اٽي هن وري منهنجو هٿ پڪڙيو ۽ چڻ پلن بعد هو مونڪي پنهنجي پاڪر ۾ ڀري پڪوڙڻ لڳو... ۽... ۽... يڪدم مونڪي لڳو ته ڪا غلط ڳالهه ٿي رهي هئي. نه معلوم مون ۾ ڪٿان طاقت اچي ويئي جو مون کيس زور سان ڌڪو ڏيئي چيو، "هيءُ ڇا آهي؟"

هو ڀرپرو هڪ پاسي ٻهي سهڪي رهيو هو. روشنيءَ ۾ مان سندس من جا پاڻ چهري تي صاف ڏسي رهي هيس.

"مينو... مينو... تون منهنجي پٽي آهين." هن ڏڪندڙ آواز ۾ چيو.

۽ منهنجي من ۾ به جيڪي آيو سو چئي ڏنومانس، "مان توهانجي پٽي آهيان ڪونه، پر ٿيڻ واري پٽي آهيان. ڇا توهانڪي "هئ" ۽ "ٿيڻ" ۾ ڪو فرق نٿو لڳي؟ توهان اهو چو ٿا پلجي وڃو ته مان اڃان ڪنواري آهيان. ڀلا هاڻي ئي سڀ ڪجهه ڪرڻ بعد، پنهنجو سڀ ڪجهه ڏيڻ بعد، مان وهائڻ جي پوتر ويڏيءَ تي ڪيئن ٿي ويهي سگهان؟ برابر پٽيءَ جي مرضيءَ موجب هلڻ پٽيءَ جو فرض آهي، پر شاديءَ کان اڳ اهو سڀ ڪيئن ٿي سگهندو؟" مان تڪڙي تڪڙي ڪمري کان ٻاهر نڪري آيس.

۽ هينئر رميش ۽ رميش جي پيءُ جا خط منهنجي اڳيان آهن. ڪهڙي سبب رميش هيءُ رشتو ٽوريو. اڃان تائين مونڪي سمجهه ۾ ڪونه ٿو اچي. گهڻي سوچ ويچار کان پوءِ مان ان نتيجي تي پهتي آهيان ته رميش هر حالت ۾ مڱڻو ٿوڙي ها... چاهي مان ان ڏينهن ڪمري ۾ سندس مرضيءَ موجب ها ڪيان ها، يا پنهنجيءَ مرضي موجب انڪار ڪيم... رميش کي انڪار ڪيم ته سندس اندر جي پرش جي ايگو (Ego) کي ڌڪ لڳو ۽ جيڪڏهن ها ڪيان ها ته به سندس اندر جي پرش کي اهو احساس ٿئي ها ته هيءُ چوڪري آهي ئي اهڙي...

هي پانڪ، منهنجي هيءُ ڪهاڻي پڙهي توهان ڇا ٿا سوچيو؟

”ڪير ٿو ڏسي؟“ رميش چيو. پر ايتري ۾ ڪنهن جي قدمن جي آهٽ ٻڌي يڪدم مونکي ڇڏي

ڏنائين.

ٻئي ڏينهن ممي ۽ دادا کان موڪل وئي، رميش پڪڙو ڏسڻ جو پروگرام ٺاهيو. جيتوڻيڪ مون گهڻو ئي نه نه ڪئي، انهي ڇو مونکي ائين پئي لڳو ته جيڪو شخص گهر ۽ اهڙي حرڪت ڪري سگهي ٿو. ڇا اهو سٺو ڪم جي اونداهي هال ۽ ڪجهه وڌيڪ ڪين چاهيندو؟ پر منهنجن مانئن ته پنهنجي ٽينڊر ٺاهي ڪي هر نموني خوش ڪوڻ ٿي چاهيو، سندن زور ڀرڻ تي لاچار مونکي ويٺو ٿي پيو.

نيزو ريل چالو ٿي ته رميش منهنجو هٿ پڪڙيو ۽ جنهن هٿ چراند جو مونکي انديشو هو، سا ٿي. مان چپ رهيس. ڪي ڪن ترسي، هن جهڪي آواز ۾ چوڻ شروع ڪيو، ”ڏس مينو، مان چاهيان ٿو ته شادي بعد اسانجي زندگي خوشنما رهي، انڪري ضروري آهي ته ڪي خاص ڳالهون صاف ٿي وڃن ته بهتر.“

خاص ڳالهون... مونکي عجب لڳو ته خاص ڳالهون ڪهڙيون ٿينديون آهن. رميش ان خاص ڳالهه جي پرمڪا ٻڌڻ چالو ڪئي. ”جيستائين هڪ ٻئي جا خيال نٿا ملن، تيستائين شادي سڄي معنيٰ ۽ شادي نه آهي. ڪلهه ٿو ٻڌايو ته دادا جي ڳالهه رکڻ تنهنجو فرض هو، پر مان چاهيان ٿو ته تنهنجو وفوار مون ڏانهن فرض جي روپ ۾ نه هجي پر پريم ۽ پيار سان ڀريل هجي. ڪيئن ليک آهي نه، مينو؟“

”ها“ مون بي دلي سان جواب ڏنو.

”ته پوءِ ڀڳ ٻڌا؟ ته تنهنجو ڪنهن سان پيار ته ڪونهي؟“

جن ٻن ڦاٽو.

مون محسوس ڪيو ته هو منهنجو اڀمان ڪري رهيو آهي... اول ته مون چاهيو ته ان اڀمان جو

مان تڪو جواب ڏيان، پر مون پاڻ تي طايطو رکي هڪ ئي اکر ۽ جواب ڏنو، ”نه.“

”اها ته پاڻي مڇڻ جهڙي ڳالهه ڪونهي ته اڄوڪي زماني ۾ جڏهن ڪاليج ۽ چوڪرا چوڪريون گڏ پڙهندا هجن ۽ تنهنجا ڪنهن سان مٿر سنڀڌ نه هجن؟“

اهو سڌو حملو هو. سو مونکي به ٿورو جوش اچي ويو. ”توهان منهنجي ڳالهه مڃو يا نه پر سڄي ڳالهه اها آهي.“

اهو ٻڌي رميش يڪدم ڳالهه جو پاسو ورايو. ”برابر برابر، اها ڳالهه سڄي ئي سگهي ٿي.“ چڱو ڀڳ اهو ته ٻڌا؟ هيڏي وڏي شهر ۾ تو ڪڏهن ڪنهن چوڪري کي پسند ڪونه ڪيو؟“

عجيب ماڻهو آهي هي؟ رميش، مون سوچيو. آخر گهمائي ڦيرائي هو مون کان ڇا ٿو قبول ڪرائڻ چاهي. اهو مان بخوبي سمجهي پئي سگهان ۽ سندس سوال جو جواب ڏيڻ ضروري به ڪونه هئو. پر متان منهنجي خاموشي سندس من ۾ ڪو شڪ جاڳائي، تنهنڪري وري مون کيس ساڳئي هڪ ئي اکر ۽ جواب ڏنو ته ”نه“ ۽ جيڪڏهن انڌيري ۾ مان رميش جي چهري کي چڱي طرح

نئين زماني جي پراڻي ڪهاڻي

لچمڻ پيمائشي

اڄ جڏهن دنيا ايڪيهين صديءَ ڏانهن وڃي رهي آهي، تڏهن توهان منهنجي هيءَ اڻويهين صدي جي ڪهاڻي ٻڌي شايد ڪلندا ۽ سوچيندا ته هيءَ ڪهڙي چوڪري آهي، جيڪا رهي ته هن نئين يگهه ۾ ٿي، پر جنهن جا خيالات بابا آدم جي زماني جا آهن. توهان شايد پنهنجيءَ جڳهه تي صحي لڃو. انسان جي اندر ۾ اڪي سنسڪار ٿيندا آهن، جن جي وس ٿي، هو سٺا يا برا ڪرم ڪندو آهي. منهنجي هيءَ ڪهاڻي ٻڌي، ان ڳالهه جو فيصلو توهان پاڻ ئي ڪندا.

دادا ۽ ممي مونڪي ڏاڍو پائيندا آهن، شايد انڪري ئي، هنن مونڪي هڪ وڏ - گهرائي سٺي چوڪري سان مڱائي ڇڏيو. هڪ آڪاهڻو نانڍي پائي هو اهڙا ته خوش هئا جو هنن منهنجي مرضي به ڪونه پيڇي، ۽ سنسڪارن جي وس ٿي، مون به ماما پتا جي آڱيا اڳيان سر جهڪائي ڇڏيو.

۽ اڄ جڏهن گنيپر آواز ۾ دادا مميءَ کي ٻڌايو ته رميش جي پيءُ جو خط آيو آهي ۽ هنن بنا ڪنهن سبب جاڻائيندي، مينا جي مائٽي توڙي ڇڏي آهي ته ممي روئڻ لڳي، مون پنهنجو ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو، پر مان محسوس ڪري رهي هيس ته دادا جون غمگين اکيون مونڪي گهروي رهيون هيون. شايد مميءَ وانگر کيس به دڪ ٿيو هئو.

مان چپ چاپ پنهنجي ڪمري ۾ آيس ۽ ڪلهوڪي ٽپال ۾ آيل رميش جو خط وري پڙهيم.

"مينا،

گهڻو ڪجهه ڪين لکي رهيو آهيان، لکن جو حق به ڪين اٿم، ڪافي سوچ ويچار بعد آخر ان فيصلي تي پهتو آهيان ته تنهنجا منهنجا خيالات ميل ڪونه ٿا ڪاڻن، شاديءَ بعد به جو ڪجهه ڪندين سو صرف فرض سمجهي... ۽ مان سمجهان ٿو ته شاديءَ جو ٻڌڻ فقط فرض ئي ناهي. پريم پڻ آهي... اميد ته دل ۾ نه ڪندين."

رميش."

آهستي آهستي منهنجي اکين اڳيان چند لائينن جو اهو خط غائب ٿي ويو ۽ اتي نظر آيو رميش جو چهرو ۽ ان سان گڏ گذاريل وقت. ڪنهن ڪم سان رميش آڱري مان جٺپور آيو هئو. اسان جي ئي گهر اچي رهيو هئو، ٿيندڙ نانڍي جو هو. شام جو ممي هئي ڪانه، مان پنهنجي ڪمري ۾ ڪو ڪتاب پڙهي رهي هيس ته اوچتو ئي اوچتو رميش پٺيان اچي مونڪي پاڪر ۾ پريو...

۽ جيستائين مان ڪجهه چوان ئي چوان. ان کان اڳ هن منهنجي چپن تي چپ رکي ڇڏيا. مون هرڻيءَ وانگر ڏڪندي چيو، "ڇڏيو. هيءُ ڇا ٿا ڪريو؟ ڪير ڏسي نه وئي؟"

يڪو دڪ هو ۽ پوڙهي رهي آهي. ان لاءِ نه معلوم ڇو کيس امڙو وهم ويجهي ويو آهي ته هو
 ٿندي ڪانه. ڪجهه وقت کان هو پنهنجي دل تي ڪو بار محسوس ڪندي ٿي رهي ۽ اهو بار
 لنگو ڪرڻ لاءِ هن تنهنجي حاضري جي ضرورت محسوس ڪئي.

مان سُن ۽ اچي ويس. منهنجو هن گهر سان نه ڪو وهنوار نه ڏي وٺ ۽ نه ڪو رستو ناتو هو. تنهن
 بوندي به منهنجي حاضري کي ايترو عظيم ڇو سمجهيو ٿي ويو. مون جڏهن هن سان گڏجڻ جي
 ٽڪڙ ڪئي ته مونکي ٻڌايو ويو ته هو ان وقت آرام ۾ آهي.

سندس اک کلي ته کيس منهنجي اچڻ جي خبر ڏني ويئي. هن بستري تان اٿڻ جي ڪوشش
 ڪئي، پر کيس اٿاري وهارڻ جي بجاءِ، کيس ٿيڪ ڏيئي ليڳايو ويو. مان هن جي ويجهو آيس. هن
 منهنجو هٿ پنهنجي هٿ ۾ قابو ڪيو. هن پنهنجو احساس، ارمانن ۽ پاڻا کي اکين مان آنسن
 دٻارڻ ٽپڪڻ کان روڪيندي، تمام جهيڙي آواز ۾ چيو: "مونکي پنهنجي سنڌي ساهت جو وارث
 گهرجي." ۽ هو پوءِ سانت ٿي ويئي.

ڪجهه کن جي ساهي پٽڻ کان پوءِ سندس بستري جي چوٽاري سڀني بيٺل ڏانهن اشارو ڪندي
 چيائين: "هو سنڌي آهن، پر هو سنڌي ٻولي لکڻ ۽ پڙهڻ ڄاڻن ڪونه. هو منهنجا ساهتيڪ وارث
 ٿي نه ٿا سگهن." جڏهن هن وڌيڪ ڳالهائڻ ۾ تڪليف محسوس ڪئي ته هڪ ٻئي ٽڪري تي هن
 لکيو. "تون ۽ تنهنجي پٽي، ٻئي ساهتيڪار آهيو. تو ساهتيڪ چڀايو آهي. منهنجي ڇپيل، ان ڇپيل
 ساهت کي به تون پنهنجي موڙي ڪري سمجه. مونسان گڏ منهنجو ساهت مرڻ نه گهرجي. پنهنجي
 ساهت کي زندهه رکڻ جي چاهنا اٿم."

سندس ان آڙي ليزاري ۾ ڪيڏي نه پنهنجائپ هئي. هڪ ساهتيڪار جي تمنا ۽ آهڻن جو ڪيڏو نه
 وڏو اظهار هو. مرندي وقت تائين به ساهت کي زندهه رکڻ جي ڪيڏي نه کيس چاهنا هئي. ڪيڏي
 نه کيس چنتا هئي. پنهنجو ڪنڌ ڌوڙي ها ڪرڻ تي ڏڻم ته سندس اکين ۾ سڦلڻا جا آنسون هئا. هن
 منهنجو هٿ ڇڏيو ۽ بستري تي سڌي ٿي سمهي پيئي. سندس آرام ۾ رخنو نه پوي، ان ڪري سندس
 پتي کان سواءِ ٻيا سڀ مونسان گڏ سندس روم مان ٻاهر نڪتا.

هاڻ مان اداس هوس. مان پاڻ به ته اهڙن ئي پاڇن جي ٽٽڻ ۾ هوس. جي مونکان پوءِ منهنجي
 پٺيان ڊوڙندا رهن، ڇو ته خود اسان جي ڪٽنب ۾ به ته مونکان ۽ منهنجي پٽي کان سواءِ ٻيو
 ڪو سنڌي ڄاڻندو ئي ڪونه آهي.

"HARI SHEWA"

Plot- 382\4.Sector-29.

Gandhinagar-382029

ٿو، ڪيڏي نه جاکوڙ ڪرين ٿو، پر ڪيترا آهن جي پنهنجن احساسن ۽ امنگن کي ئي صرف اکرن ۾ اوتي وجهندا آهن ۽ ان کان پوءِ بس... جئن مان.

تون ڪي تلخ حقيقتون کڻي ڪهاڻيون لکين ٿو. زندگي ۾ ڪي حقيقتون ڪهاڻيون بڻجي ٿيون پون ته ڪڏهن ڪي ڪهاڻيون به حقيقت بڻجي پون، جڏهن ڪلپنا ۾ ڪن مسئلن جو سُجهاڻ يا نتيجو ڪنهن ڳالهه تي پرڪاش وجهندو هجي ۽ اها ڪهاڻي جيان لڳي ته اها حقيقت بڻجي پوندي آهي. هيءُ آهي اسانجو سنڌي ساهت؛ جيڪو وديشي پاشائن سان ٽڪر کائيندي به ٿيندڙ نقصان لاءِ ان کا تڪ طور نه ڪئي آهي. ساهت جو ڍانچو به سماج جي ڪارڻ ئي بدليو آهي. سماج جا ڪي جزا ديش ڇڏي پرديش ويا ۽ اگر موٽيا به سهين يا ڪنهن لپ ڀر عرصي لاءِ ئي موٽيا ته اچڻ سان هنن غلط نيم اپنايو، ڇو ته کين پنهنجي پاشا جي سهائي ۾ اونڌه جا داغ ڏسڻ ۾ آيا ۽ جا ڳالهه پاڻ ئي سمجه ۾ نه ايندي هجي ته اها ٻين کي سمجهائڻ به ته ڄڻ اُجائي ڪوشش جيان آهي. جنهن ساهت کي ساهتيڪار ئي بچائي نه ٿا سگهن صرف لکڻ کان سواءِ ان لاءِ ڪنڊ ۾ ويهي ڪلپنا ڪرڻ مان ته ڪجهه هٿ ۾ اچڻو ڪين آهي. ٿامي تي سون جو پڙدو چاڙهي، رواجي ماڻهو کي دوکو ڏئي سگهي ٿو، پر جنهن شخص جلي جلي سون جو رنگ سڃاتو آهي ان کي دوکو ڪيئن ڏئي سگهيو.

ڪيترن مهينن کان هن وٽان ڪو خط ڪونه آيو. چنتا ته رهندي هئي، پر تڏهن اهوئي انگريزي تڪيه ڪلام ياد ايندو هوم. No News is a good news (ڪنهن خبر جو نه هئڻ خيرافت جي عنايت آهي)

۽ مان صبر ڪري وڻندو هوس، اوچتو ئي اوچتو هڪ ڏينهن هن وٽان تار آئي، جنهن ۾ اها تقاضا ڪيل هئي "سندس اڃا اُنوسار ڪيس جلد اچي منهن ڏيکار" منهنجي من ۾ اڻ ٿڌ پيدا ٿي.

خط ۽ ڪتاب جو رستو ته منهنجو صرف هن سان ئي هو. روبرو سڃاڻپ جو سوال به صرف سندس تائين محدود هو. باقي پنهنجي ڪٽمب ۾ هو پتتي هئي، ماءُ هئي، ناني هئي، ڏاڏي هئي، ڀيڻ هئي، ماسي هئي، پٽي هئي، چاچي هئي، مامي هئي، سندس گهر ۾ ٻيا به ڀاتي هوندا ۽ اتي مان ڇا وڃي ڪندس؟ خبر ته اها به ڪانه هئي ته مونکي ڇو گهرايو ويو آهي؛ وري تار اچڻ کان پوءِ به نه وڃڻ تهذيب جي خلاف هو.

سندس گهر ۾ اندر گهرڻ کان اڳ مون پهرين ڪال بيل جو بئڻ دٻايو. در کوليندڙ هڪ پرش هو. مونکي ڏسندي ئي انومان ڪڍي مونکي منهنجي نالي سان پڪاريائين. مونکي سمجهڻ ۾ دير نه لڳي ته اٽڪل ۶۵ سالن جي عمر جو اهو پرش پڪ سندس پٽي هوندو. هن مون سان هٿ ملايو. مونکي گهر ۾ اندر گهڙڻ لاءِ آماده ڪيو ۽ بئنڪ روم ۾ هلي واراڻيائين.

مونکي هينئر اوچتي گهراڻن جو سبب پڇندي هن پهرين ڪنڀيرتا جي نوع ۾ چيو: "ان لاءِ ڳالهائون ٿا." پر ڪن پل جي خاموشي کان پوءِ هن وري شروع ڪيو: "ڪيتري وقت کان هو بيمار آهي ۽

آهي، پر سندس بہ ڪيتري وقت کان پتو ڪونه آهي.

هروڙ اڃان بہ هڪ تلاءُ ۾ رهندي آهي. پاڇن جي تلاءُ ۾. جڏهن آهي سندس پٺيان ڊڪندا آهن، جنهن جي کيس سمڪ ٿي ڪانه پوندي آهي تہ وري جڏهن هو پاڇن کي پڪڙڻ لاءِ اڳيان ڊوڙڻ جي ڪوشش ڪندي آهي تہ ٿاپو کائڻي ڪري بہ پوندي آهي، ان وقت سندس ويدنا کيس سڃاڻ ڪري ڪجهه چٽاڻڻ چاهيندي آهي تہ سندس پاوانائن جو ردعمل اهوئي هوندو آهي تہ هو زندگي ۾ ڪي ڀلڻ ڪندي آهي ۽ هڪ ڀل سبب جڏهن پي ڀل ڪئي ٿي وڃي تہ اها ڀل کيس راکاس وانگر کائڻ ٿي اچي ۽ 'ساهت لاءِ شوق' واري هڪ جاندار تهيجان چيز تي بہ ڀل جو ٺپو لڳائي ڇڏيو آهي، خطن دنارن هن پنهنجي من جي پيڙائڻ کي ظاهر ڪيو:

- مونکي ان ۾ ئي سنتوش آهي تہ مان ليکڪ لکان ٿي ۽ آهي ڇپجڻ ٿا، مونکي هڪ بہ ڪتاب ڇپائڻ ڪپندو هو، اهو مان مان محسوس ٿي ڪريان. ان مان ساهت ڪيتر ۾ وڌيڪ واقفيت ٿئي ٿي، پر ان لاءِ خرچ بہ گهرجي تہ تڪليف بہ، سنڌي ٻولي ۽ ساهت جو حال تہ ڏسون ويٺا. بس عادت وڃان ويچار دماغ سان ٽڪرائين ٿا ۽ ائين ڪانه ڪا رچنا لکجي ٿي وڃي، باقي سنڌي ۾ لکڻ آهي پنهنجو پاڻ کي خوش ۽ سنتوش ڪرڻ. ڪي انعام تہ ملڻا ڪونه آهن، لکڻ ٿا تہ جيئن قلم هلندو هلي، ڪن چٽاپڻن لاءِ ڪونه ٿا لکڻ.

- ساهتيڪار جي حالت ڪنهن کان گجهي ڪانه آهي. ڪيترن وٽان ليکڪن جي تقاضا ٿيندي آهي، پر مونکي ايترو وقت ٿي ڪٿي هوندو آهي جو سندن محدود سميت جي وٽي اندر ڪجهه موڪلي سگهان. گهر جو اندريون ٻاهريون ڪم بہ تہ مونکي ڪرڻو پوندو آهي، منهنجون ڪڪيون وڃن لوڪري ٿي، گهوٽ رٿابرد آهي ۽ گهڻي سرپرست تڪليف ڪري نہ سگهندو آهي، پنهنجي صحت سنڀالي اهوئي سٺو.

ان ڪارڻ بہ منهنجو لکڻ ۽ هٿ ڀلو رهيو آهي.

- تون بہ لکندو ره، مان بہ لکندي رهان، عادت ۽ سياڻو وڃان قلم تہ هلندو ئي باقي اها خبر اٿم تہ جن جي هٿ سرڪاري ڌوري آهي، پاڻ جهڙن کان سواءِ ٻين کي اسرڻ ئي ڪين ڏيندا، انهي ڪري اسان کي پنهنجن ويچارن ۽ اصولن جي دائري ۾ وهي ڪاري ڪرڻو آهي، ليکڪ جو اٽساهه قائم رهي صرف ايترو ئي ڏسڻو آهي.

- مڪر، صحت ۽ سنتوش ملي تہ گنج ٿيو. زندگي تنهنجي پوي، باقي ڪا ڌانڌل تہ مونکان پڇي ڪانه ۽ ڏسان ويٺي تہ اڄڪلهه ڄاڻون ساهتيڪار، جن گذريل 6-7 سالن کان لکڻ شروع ڪيو آهي، ڪيڏيون نہ چڪون ٿا ڪن، پر سنڌي ۾ لکڻ ٿا، اهوئي ڪافي آهي. سچ چوڻ جيترو سولو آهي، اوترو ئي مضام ڪرڻ ڏکيو، انهي ڪري ڪنهن جو ڪيڏانهن ڌيان ڇڪائڻ بہ ٿيڪ ناهي، مون بہ دنيا ڪانهي ڏني آهي، لياقت کان وڌيڪ پئسن جو زور هلي ٿو.

منهنجا ڪهاڻي سنگرف تہ آهن ڪونه، اڪثر ڪتاب ڇپايا ئي ڪونه اٿم. تون ڪتاب ڇپائيندو رهي

جذبڻ ۾ اهو ڪجهه ٿيندو آهي، جنهن لاءِ سالن کان ڪنهن سوچيو به نه هوندو آهي.

هڪ اديب ٻئي اديب جي ارمانن جو ڪن ۾ جائزو وٺي سگهندو آهي. هيءُ ٻئي اديب، ادب جي دؤران هڪ ٻئي سان لڳاءُ رکندا ئي آهن ۽ اهو لڳاءُ پوءِ سٺو ٿيو پوي ۽ پوءِ هڪ اهڙو رستو جڙي ٿو وڃي جو چاهيندي يا نه چاهيندي به اها اڃا ٿي رهي ته رستو جڙيل ئي هجي. ڪڏهن ڪڏهن سندس خطن ۾ اهڙيون ڪي ڳالهيون لکيل هونديون هيون، جن مان لڳندو هو ته هوءُ جو ڪجهه آهي، اها سندس دماغ جي استٿي نه پر سندس دل جي آتر وٺا آهي، جنهن کي هن ڪڏهن ڪڏهن خطن دٻارن ظاهر ڪيو آهي.

- اسين هيڏا ڪالم ڪارا ٿا ڪريون ته ڇا ٿو ملي؟ پئسو ڇڏ پر هڪ ٻئي تي چڙهت به ڏاڍي آهي. توکي جيڪي به من ۾ اچي مونکي خوشيءَ سان لک، مونکي ان مان آئندو ايندو. تنهنجي پيڻ منهنجي هم عمر هئي. سنڌ ۾ ساڳئي ئي ڳوٺ ۾ رهندا هئاسين، تنهنجو پيءُ تڏهن پوسٽ ماستر هوندو هو. پر ڪڇ به هجي تون مونسان ڪليو ڳالهائي سگهين ٿو، خطن رستي.

- توکي ساهت جي وندر آهي، ان ڪري تنهنجو وقت سولائيءَ سان ڪڍجي ويندو هوندو. ڪٿي به توکي ساهتيڪ مشغولي ملي ته انڪار نه ڪج. ڏکڻو ٿي هلڻ مان ڪم نه ٿيندو، ڪڏهن ڪي ڳالهيون نظر انداز به ڪيون آهن ۽ تو جهڙي ساهتيڪار کي ته ساهتيڪ صف تي جدوجهد ڪرڻ گهرجي.

- اڄڪلهه مان ۽ انعام به انهن کي ملندا آهن جن جا ٻار سنڌي ڄاڻندا آهن الاڻي نه، يا ساهت کي سمجهي يا ان جو ڪو قدر ڪري سگهن يا نه. مونکي شڪ آهي، پر اڄڪلهه دنيا ائين ٻئي هلي. سڄاڻي گهٽ ۽ ڪوڙو ڏيک گهڻو. سمنان ۽ ترافيون به هوجمالي جهڙو هڪ تماشو آهن.

- تون مونسان ساهتيڪ ڳالهيون ائين ڪري رهيو آهين، جنهن ۾ آمهون سامهون ويٺا ڳالهيون ڪيون، تو پاڻ کي ساهت سرچڻ ۾ ايترو ته سرچائي ڇڏيو آهي جو توکي پيءُ گهرج جي ضرورت ئي ڪانه ٿي رهي، البت ائين آهي ته اصول پسند انسان اڄڪلهه پٺيان ئي رهجي ٿو وڃي، کيس اڳيان وڌڻ ڏٺوئي ڪين ٿو وڃي. ايشور جي اها دين به عجيب آهي جا پئسن سان خريد ڪري ڪانه ڳايان وڌڻ ڏٺوئي ڪين ٿو وڃي. البت ايماني اديب ٻولي ڇا ٿا لکن! هجي جون چڪون، ٿي سگهجي. هر ڪيتر ۾ اهو حال آهي. البت ايماني اديب ٻولي ڇا ٿا لکن! هجي جون چڪون، صورتخطيءَ جون چڪون، ٽنگون پڳل گرامر جون، پر اهي ڳالهيون به ته ادجڳاد کان هلنديون رهيون آهن.

ڏکڻي دل واري هيءُ اديب عمر جا ڏاڪا چڙهندي، خاص ساهتيڪ ڪيتر ۾ ڪافي وقت کان هڪ پيچري تان هلندي رهي آهي ۽ هيءُ هڪ اهو پيچرو آهي، جنهن جي ختم ٿيندي ئي دروازي تي ڪلف لڳل ڏسي ياد ايندو اٿس ته چاٻي ته هوءُ ڪٿي ڪانه آئي آهي، ڇو ته هوءُ اڄ به محسوس ڪلف لڳل ڏسي ياد ايندو اٿس ته چاٻي ته هوءُ ڪٿي ڪانه آئي آهي، ڇو ته هوءُ اڄ به محسوس ڪري ٿي. "مون وٽ هندستان ۾ ڇپيل سڀ رچنائون آهن، باقي سنڌ ۾ ڇپيل رچنائون مون وٽ ڪينهن ۽ نه وري مون کان ڪتابن ڇپائڻ جي مٿاڪٽ ئي پڄندي. اهو ڪم مون ٻئي ڪنهن تي رکيو

مون اهو محسوس ڪيو ته هو اهڙي ڪانه آهي، جهڙو تصور منهنجي دل جي تنهن اندر ڇپيل هو. هن سان خطن لکڻ جو سلسلو ڪيئن ٿيو سو ياد ڪونه اٿم، پر خطن دٿاران هن نٿل رستن ناتن کي پهرين کان ئي جوڙڻ جي ڪوشش ڪئي جڏهن هڪ دفعي هن لکيو: "سنڌ کان اسان جي ڪٽنب جو توهان جي ڪٽنب سان رشتو ۽ سنڀڌ وهندو آيو آهي. ان ڪري تنهنجي جنم پٿري ڄاڻان ٿي، تنهنجي پاڇائي منهنجي سوٽ ٿئي. سندس ماءُ سان منهنجي پيءُ جي ايتري دل هوندي هئي جو جڏهن هو ۸۲ سالن جي عمر ۾ گذاري ويو ته هو پاڻ کي ڪرسيءَ تي ڪٺائي مارڪي تي آئي ۽ سڄو ڏينهن پئي سسڪيون ڀري رنائين، تنهنجي پيءُ جو به منهنجن مائٽن سان رستو هو. هڪ ئي شهر ۾ الڳ الڳ هنڌ وڏي پنڌ تي هوندي به پيا هڪ پئي وٺ ايندا هئا."

مون هڪ ڪتاب جو عنوان اهو سوچيو هو، جنهن دٿاران منهنجي پتا جو نالو پرگهٽ ٿي ٿي سگهيو. ان عنوان بابت هن پنهنجي رايه ظاهر ڪندي هڪ پئي خط ۽ لکيو: "تنهنجي ماما کي مون هڪ دفعو ڏٺو هو. نوڪريءَ سانگي اسين به ات هئاسين، جتي تنهنجي پيءُ جي هوسنگ ٿيل هئي. تنهنجي ماءُ جيتوڻيڪ ٽنگن جي تڪليف ڪري اهڙي چست نه پئي لڳي، پر دماغي طور چست هئي ۽ منڙيون ڳالهون پئي ڪيائين ۽ پنهنجي هلندي پئي هلي."

دنيا ۽ اڪثر ڪيترن قسمن جا واقفڪار ٿيندا آهن، پر اهي سڀ پنهنجا ٿي نه سگهندا آهن، اهي صرف ٿوري وقت لاءِ ڪم ايندا آهن، ڪن سان وري گهرين جي واقفيت ٿيندي آهي، جتي گپ شپ اڏائڻ کان پوءِ دل جي تنهن مان ڪي لعل چڱيون به نڪرنديون آهن، جي ائين ته محدود هونديون آهن، پر انهن ۽ به باهم جا پيٽ پيدا ڪرڻ جي شڪتي هوندي آهي، البته هو انهن شخصن مان هئي جنهن کي دل ۽ مون لاءِ هڪ شوق پيدا ٿي هئي ۽ ائين ئي اوکي سوکي ڪم ۽ مددگار ٿيڻ لاءِ. هن ۽ هڪ الڳ طرح جي قابليت هئي.

مون جڏهن هن وقت عمر جا ۶۰ سال پورا ڪري ۶۱ ورهين ۾ قدم رکيو آهي ته هڪ هنم ته هن جنهن ريت پنهنجي واقفيت ڏني هئي، هو مونکان عمر ۾ ڪي ۲ يا ۳ سال وڏي ئي هئي ۽ ان حالت ۾ مون هن ۽ سدائين پنهنجي پيڻ جو ئي عڪس پئي پسيو، پر اها ڄاڻ ڪين هنم ته سندس خيالن ۾ ڇا هو.

اها ته خبر هنم منهنجا خيال ته اڃان به چست هئا، خيال ملول ٿيڻ ئي ڇو ۽ جي ملول ٿيڻ به ڪڏي ته ان حالت کي پنهنجي پريڪشياءُ جي درستيءَ کان ئي ڏسڻ گهرجي.

ڪو انسان اکين جي روشني وڃائي ويٺو هجي ته سندس روشني دوائن ۽ آپريشن دٿاران واپس آئي سگهجي ٿي. ساڳي طرح جي ڊربل آهن، ڪمزور آهن، اهي ساڌنا ذريعي آتم وشواس پائي سگهن ٿا. ڀلا دنيا جي مايا موه کان مڪت ٿي سگهندو به ڪير؟ لنبي عرصي کان هڪ ڪند ۽ سڀڻ جي پيو رهڻ سان تنهنجي دڙ ۽ حيوان ته ڇا، پر انسان به ان ۾ ڊهجي ويندو آهي ۽ تنهنجو بنا ڪنهن ڇهاڙ جي جڏهن ڪا تمام پراڻي خوشي جهنگل ٿيندي آهي ته نه معلوم،

پاڇن جي تلاش

ڪم پياسي

مند ڪڏهن به ساڳي نه رهي آهي. بدليل مندون، بدليل وايومنڊل جو اهڃاڻ هونديون آهن. پٽ جهڙو به ٿيندي آهي. ساوا چهچ وٺڻ جا پتا پيلا به ٿي ويندا آهن ۽ هڪ هڪ ڪري هو وٺڻ جي شاخن تان ڪري پوندا آهن. وٺ گنجو ٿي ويندو آهي؛ پر اهو ڪو سدائين لاءِ ڪين هوندو آهي. پتا وري نڪرڻ شروع ڪندا آهن. وٺ وري گهاٽو چهچ بڻجي ويندو آهي. وٺ جي ٿڌي چانو وري آسائش جو آڏو تيار ڪري وٺندي آهي. ڪي ته ان جو سڪم به مائيندا آهن. هيءُ سڀ انهن وٺڻ جا جنهن هوندا آهن، جي پڙا نه هوندا آهن.

انسانن جيان وٺ به پڙا ٿي ويندا آهن. هو سُڪا ٺوٺ ٿي ويندا آهن. سندن شاخن تي هڪ به پن ڪين هوندو آهي. اهڙا وٺ آسائش جا مرڪز ٿي ڪين سگهندا آهن. هو سورج جي گرمي ۽ روشني پاڻ ۾ جذب ڪري چانو سڪڻ لاءِ سڪياري ڪين ليکبا آهن. عمر چڙهيل انسان انهيءَ سڪل وٺ جيان ئي لڳندو آهي، جو صرف جيئندو آهي ته پاڻ لاءِ. ان کان وڌيڪ سندس قوت کيس ٻيو ڪجهه به ڪرڻ لاءِ مجبور ڪندي آهي.

کيس به خبر هئي ته هوءُ هاڻ عمر جي سٺ سالن کان به مٿي چڙهي آئي آهي؛ تنهن هوندي به هڪ سڪل وٺ جي هيٺان لهي، سچ ڪي پنهنجيءَ ساڙهيءَ جو پلو ته ڏيکاري ڌرتيءَ تي چانو ڪم آڻڻ لاءِ ممڪن ڪوشش ڪندي ٿي رهي. شايد هوءُ ائين چاهيندي هجي ته کير به کيس ائين نه سمجهي ته هوءُ زندگيءَ مان خفي ٿي پيئي آهي ۽ پوءِ هوءُ پاڻ کي خالي پاسل لڳي. صحيح معنيٰ ۾ هن زندهه رهڻ چاهيو ٿي. هوءُ انهن استرئين مان هئي، جيڪي جيسٽائين ڪنهن شيءِ کي ڇهي، سمجهي ۽ ان لاءِ سوچي، پوءِ حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ لاءِ، وڌيڪ آدم ڪنديون آهن ۽ جيسين اها حاصل نه ڪنديون آهن، ان جي پوڄا نه ڪنديون آهن.

منهنجي هن سان واقفيت هڪ استري سميلن ۾ ٿي. ان کان اڳ مون نه کيس ڏٺو هو ۽ نه ڪڏهن دل ۾ گڏجڻ ۽ ڏسڻ جي تمنا ئي جاڳي هئم. هوءُ ادبپا هئي ۽ هن جي لکڻيءَ مان اهو طئه ڪري چڪو هوس ته هوءُ منهنجي پهچ کان ٻاهر هئي. ڪنهن ادب جي اڪري خاڪي مان سندس عمر، قد بت، سڀاءُ، سماجڪ جيون جو اندازو لڳائڻ پين لاءِ ممڪن هجي به ڪٿي، پر مون لاءِ ڪين هو. سندس لکڻين مان هوءُ مون لاءِ گنيپير، خشڪ ۽ هڪ پيچيدي ليکڪا کان وڌيڪ ڪجهه به ڪين هئي. هيءُ سندس هڪ شخصي نجی حاصلات هئي. سميلن جي ٻن ڏينهن جي گڏجاڻي ۽ آءُ پاءُ وقت

تئيري آهي، ڪيترا چڱا ڪم ڪيل آهن. ڪافي پئسو به آهي، پر مان اهو به ڄاڻان ٿو، ٻيا جيڪي اڻڀانگ خرچ ٿين ٿا، ان لاءِ ڇا مٿان منظورِي وٺندا آهيو؟ ٻيو، جنهن شخص جي حالت روز جي روزي تي مدار ٿي رکي، اهو ڇا هڪ مهيني تائين بنا روزي رکجي رهي سگهندو؟ چوندي مان اٿي ڪڙو ٿيس. ٻاهر نڪرندي مون وڌيڪ جملو جوڙيو..

”تيڻ ته ايئن گهرو هو، ڪيتري دان ڪندڙ هن شخص جو سنعان... ان ۾ عزت هن غريب جي نه، پر سنسٽا جي وڏي ها جي ها... هڪ سنڌي ڪنهن غير سنڌي سنسٽا طرف هٿ ڊگهيڙي اهو واجب نه لڳو هو. تڏهن توهان وٽ آيو هيس.“

هو شخص اڇي تيستائين مان هڪ لوڪل سنسٽا کي فون ڪري حقيقت کان واقف ڪري ڇڏيو ۽ ڏيڻ هزار جي رقم تيار وڪڻ لاءِ عرض ڪيو.

همراهه کي وٺي ان سنسٽا وٽ پهتس ته، ڏيڻ هزار جي رقم مان پاڻ وٽ سرف پنجم سو روپيه رکندي ۽ باقي هڪ هزار موٽائيندي، ان سنڌي جوان چيو: ”سائين، مونکي وڌيڪ مهربانيءَ جي ضرورت ڪونهي. ڪالهه رات جهوپڙي پائي هڪ سنسٽا وٽان ساڍا ست سو روپيه وٺي ڏنا هئا، ڇا ڪئي ته ڪاڏي مال سوڌو مونکي ڪل ٻارهن سو گهريل آهن.“

ڪن ترسي هن چيو: ”توهان کي هڪ ڄاڻ به ڪرڻي آهي. مون وٽ هڪ ئي ڦاٽل وڳو هو، رات جيڪي رقم ملي، ان مان اڄ ڪهاڙي بزار مان پنجاهه روپين ۽ هي وڳو ورتو آهي، ڏنڌي لاءِ ورتل رقم مان اهو خرچ ڪيو آهي، ڪو اعتراض ته ڪونهي نه؟“

مون ڏٺو، پراڻو لٿل، پر اڇو وڳو پاڻل هيس. بعد ۾ مون چيو: ”رقم تنهنجي آهي. ڪنهن کي اعتراض ڇو ٿيندو؟ اها به مونکي خبر آهي - ته رات توکي ساڍا ست سو مليا آهن. جهوپڙيءَ فون تي بکايو هو. اهي وڌيڪ رقم توکي ڇڏي ڪم ايندي سنسٽا کي واپس نه ڪر.“

هن چيو: ”نه سائين، ايترو بار مان وري ڪڏهن لاهي سگهندس؟ غريب آهيان ته ڇا ٿيو؟ محنت ڪري مان هيءَ رقم به واپس ڪرڻ جي ڪوشش ڪندس.“

۽ بعد ۾ ان سنسٽا جي ٻانڀڪار طرف ٺهاريندي کيس گجراتيءَ ۾ چيو: ”مان هي دان نٿو وٺان. روزي شروع ڪرڻ لاءِ مدد ٿو وٺان. آسيس ڪندا، روزگار وڌي ته توهان کي واپس ڪري سگهان؟“

مان کيس ٺهاريندو رهيس.

هڪ ٻل مان منجهي پيس، بعد چيو: "اهڙي ڪا ڳالهه ڪونهي، هر سنسٽا کي پنهنجو حساب به رکڻو پوندو آهي، بي سبب ڪنهن جي اوڳهڙ ڪوبه ڪونه ڪندو آهي، توکي اڃا به واهي، تنهنجي شهر ۾ ۽ تنهنجن عزيزن کي ڪابه خبر نه پوندي، دلچاهه ڪر، توکي مدد ملي ويندي. پنهنجي پوڄنا ٻڌا، هاڻ ڇا ڪرڻ تُو چاهين ۽ ان لاءِ ڪيتري رقم گهربل آهي؟"

"ساڳيوئي ڏنڌو ڪرڻ چاهيان ٿو. پر مون وٽ مال وٺڻ جيتري موڙي ڪونهي."

"ڪيترا پئسا؟" مون پڇيو.

"پنجه ڇهه سؤ کن!"

جڻ هڪ آسمان ڪري پيو، هيتري مٿاڪٽ، هيترو بحث، هيترو عزت جو احساس ۽ لڪ لڪاءُ - صرف پنجه سؤ کن هو!

اٽي جهوپريءَ چيو: "سائيڪل ته چوڻ ٿو، هلائي نٿو سگهين، پوءِ پڙي ڪيندين ڇا؟"

"سوچيان ٿو، چئن ڦيٽن واري هٿ لاري وٺان. ڪا اگر پاڙي تي ملي ته،" هن خلاصو ڏنو.

جهوپريءَ چيو: "ته پوءِ هيئن ڪجي، اٺ سؤ هزار ۾ لاري ملندي آهي، لاري پنهنجي وٺي، کيس ڏيڍ هزار جو بندوبست ڪري ڏجي، ته!"

مون چيو: "واجب ڳالهه آهي، مان فلائي سنسٽا کي چوان ٿو. سياڻي هي اچي رقم وٺي وڃي، بندوبست ٿي ويندو!"

جهوپريءَ چيو: "يار، هي عجيب ماڻهو ٿو لڳي. لکن جو ڪنهن کي جيون دان ڏيڻ بعد پنهنجي واپاري حالت ۾ به پرشارت، عجت ۽ غيرت لاءِ سجاڳهه. مان به ڪنهن لوڪل سنسٽا کان کيس مدد وٺي ٿو ڏيانس، اها وڌيڪ رقم کيس ڪم ايندي."

گهر موٽندي سمورو رستو سندس ويچارن ۽ غلطان رهيس، اڄ هڪ پيچيدي ڪردار سان مڪاميلو ٿيو هو. اڄ جي زماني ۾ جتي پئسي لاءِ قدر ۽ موقعي پرستيءَ کان سواءِ، لالچين ڪڏي ڳولهي نڪرڻ جي باوجود، ورلي ڪو به لالچ غيرتمند ليجي ٿو وڃي، اتي پنهنجو شير، گهر ۽ روزي وڃائيندڙ جي غيرت..... اوچتو هڪ سوال من ۾ اڀري آيو. هڪ ماڻهو ته پنهنجي انسانيت ڏيکاري هئي، پر لڳو، ايشور پنهنجو ايشورپڻو ڏيکاري نه سگهيو هو شايد. منهنجي من جي اڪروش جو اهو ڪو رد عمل هجي يا شايد ڪوري جذبات.

ٻئي ڏينهن تي مون واسطيدار سنسٽا جي بانيڪار سان سريستي ڳالهه ڪئي. هن چيو: "اهو شخص مون وٽ اچي، مان سڀ ڪاغذ ڏسڻ بعد مٿان، وڏن کان منظوري وٺندس ۽ ايندڙ مهيني ٻين ڪيترن غريبن کي دان ڏيڻو آهي، ان فنڪشن ۾ هن شخص کي به دان ڏيڻ جو سوچيو."

مون کي هن غيرتمند سنڌيءَ جا اکر باد اچي ويا. ڏيکاءُ سنڌين جي پهرين خاصيت رهي آهي، مدد ڪرڻ جو ڏيکاءُ به، شايد ڪنهن حاصلات جي پليٽفارم جي، ڪامنا آهي صرف - پاونا نه.

مون چيو: "رقم وٺڻ لاءِ ترهان سان ته کيس ضرور ملڻو پوندو. مان ڄاڻان ٿو هيءُ سنسٽا

مون چيو؛ "توڪي خبر آهي، اڄ ڪڏني؟ جو ملهه ڪيترو آهي؟ ڪڏني؟ لا، دولتمند لکها روپيا آفر ڪندا آهن."

"نه مونڪي خبر ناهي، مون ته اخبار ۽ پڙهيو، اندر مان آواز آيو ۽ مون پنهنجو نالو لکيو" سامهون ويٺل ڪنهن ڏٺڻ لڳندڙ شخص جي اندر ۽ مون کي ڪو انسان ويٺل نظر آيو، "نيڪ آهي، تو اهو انسانيت جو ساراهه جوڳو ڪم ڪيو آهي، پر هاڻي ڇا معاملو آهي؟ توڪي ڇا مدد گهرجي؟ ڪهڙي لحاظ کان؟"

اوچتو هن جو گلو ڀرجي آيو. ڳوري آواز ۽ چيائين: "مان ڪئمٽڙا پڇڙا مڱبرا وڪڻي روزي ڪمائيندو هيس."

"ته اهو ڪم هاڻ نٿو ڪرين ڇا؟" مون پڇيو. هن چيو؛ "ڪندو آهيان، پر پُورٽ نٿي پوي. سائيڪل تي شهر گهمي گهور ڪندو هيس. هاڻ تڪليف ٿي پيئي آهي، سڄو ڏينهن سائيڪل نٿو هلندي سگهان."

"اوه، پر اهي شيون ته ڪنهن هڪ هنڌ ويهي به وڪڻي سگهين ٿو." "اوٽرو ڪاپو نٿو ٿئي. نتيجي طور گهر جون شيون وڪامجنديون ويون. آخر گهر واري کي به سندس پيڪي موڪلڻو پيو، نياڻي سوڌو، هاڻ مان ڏاڍي مشڪل حالت ۽ اچي ڦاٿو آهيان." مون چيو؛ پنهنجي شهر ۽ تون سائن کان رهين ٿو، سياحتل، دوست، مائٽ ضرور هوندا، ڪو، توڪي مدد ڪري سگهي ٿو."

"سڀني ڇٽرون ڪن ٿا، چون ٿا - اسان کان پڇي ڪڏني ڏني هيئ ڇا جو هاڻي اسان وٽ آيو آهين؟"

"ته ڪنهن پنهنجي سنسٽا کان مدد وٺڻ لاءِ چوڪين ڇو ٿو؟" مون پنهنجو شروعاتي سوال لهرائيندي، هن کان چرڪڻ جو سبب ڄاڻڻ چاهيو.

"سائين، هڪ ته ڪو سياحتل ڪونهي جو انهن وٽ وڏي هلي، پيو، اگر مدد ڪندا به ته سو چئن کي ڄاڻ ڪندا."

مون کان ڪل نڪري ويئي. مون چيو؛ "مهرابه تو وٽ جيڪي سرٽيفڪيٽ آهن، اهي ئي اهڙا ثبوت آهن جو اٽل ڪوئي تڏو ڪرڻ چاهيندو. ٻي ڪا سنسٽا مدد ڪندي ته سو چئن کي ڄاڻ ڇو ڪندي؟"

"سائين، مان تمام گهٽ پڙهيل آهيان. ايئن سمجهو، ان پڙهيل آهيان، پر پنهنجون سنسٽائون پنهنجي ڏانوريتا جي وڌائي جا نغارا نه وڃائينديون آهن ڇا؟"

لڳو، هڪ ان پڙهيل غريب، سلع حي ستين آسمان تي وهندڙ تونگرن مٿان چڻ ڪا چوٽ ڪڍي هئي. اها چوٽ ڪنهن آڪروش جي پندائش هئي ڪين ان ۽ سچائي جا انش به سمایل هئا؟
!موسوال منهنجي من ۽ اٿيو هو.

غيرت بچائي، جيئڻ به مشڪل ٿي پوي.

هئن ڏڪاوٽ تي مان وري هُن سامهون ڪن ڀر نهاريندو رهيس. سنهو، غريب، مايوس چهرو. اُٿيا وار، بيحد سادو ميرو لباس. ڦاٽل ڇمپل. اهڙا ڪيترا شخص مون ڏٺا آهن، جي صرف غريب سڏائڻ سان گهربل مدد يا سهوليتون حاصل ڪري وٺندا آهن. ان چهرِي مُهرِي کان به وڌيڪ سٺيا شخص به غريبيءَ جو اظهار ڪري حاصلاتون حاصل ڪري وٺندا آهن.

مونکي ڪجهه عجيب لڳو، ته هي شخص غريب به آهي، مدد به حاصل ڪرڻ ٿو چاهي ۽ وري ان لاءِ آئينده جي ڪنهن ڏوراپي جو ڏر به اندر ۾ پلي وينو آهي. پر بحث شايد غلط طرف موڙ ڪاڌو هو. هن جي حقيقت ته اڃا يڪيل رهي آهي. مون پڇيو: "تو ڪڏني ڪنهن کي ڏني آهي؟ ڪڏهن؟"

"هڪ سال اڳ، بڙودا طرف جي ڪنهن ڳوٺ ۾ رهندڙ هڪ گجراتي ڪڙمي کي."

"سبب؟"

"اخبار ۾ پڙهيو ته اهو شخص موت جي بستري تي آهي. کيس ڪڏنيءَ جي ضرورت آهي. هو بيحد غريب آهي ان سبب ڪنهن کان حاصل نٿو ڪري سگهي."

"هُو تنهنجو ڪو سڃاتل يا عزيز هو؟"

"بلڪل نه! مان ٻانڌو ۾، هُو بڙودا طرف ڪنهن ڳوٺ جو، هڪ غير سنڌي."

"پوءِ ڪهڙي ضرورت کان تو ڪڏني دان ڪئي؟"

"ضرورت نه! انسانيت جي سڏ اونائي ڪري ڏني."

"پنهنجي شريڙ جو ڪو انگ ڪڍي ڏيڻ جي جوڪم تي ڪجهه سوچيو هوند؟"

"ڊاڪٽرن جو چوڻ هو ته هڪ ڪڏنيءَ سان به ماڻهو هلي سگهي ٿو."

"پئسا مليا هوند؟"

"مون پئسن لاءِ ڪڏني نه ڏني هئي، سامهون وارو شخص به غريب هو. مون ته انسانيت جي

لحاظ کان ڏني."

مونکي لڳو، تي سگهي ٿو، هن ڳالهه ۾ ڪجهه وڌاءُ هجي.

مون پڇيو: "تو وٽ ثبوت آهن؟"

پهريون دفعو هن مسڪرايو ۽ ثبوت ڏيکارڻ جي فخر ۾ هن منهنجي هٿ ۾ ڪي پنا ڏنا. مون

ڏٺو، احمدآباد جي بي، جي، ميڊيڪل ڪاليج، اسپيشلسٽ ڊاڪٽر ۽ ٻين جا سرٽيفڪيٽ هئا، جن

مان سندس نالو، هن مفت ۾ انسانيت جي خيال کان ڊونيت ڪيل ڪڏنيءَ جو ذڪر ۽ ڪنهن لاءِ

ڊونيت ڪئي ان جو حوالو وغيره سموريون تفصيلون درج ڪيل هيون. گهڙي ڪن ته منهنجي ڏندين

آگريون لڳي ويون. هڪ غريب جو پئي غريب طرف، پنهنجي جان جي جوڪم تي وڌايل هٿ هو. بنا

اجوري نسوارت.

آهيان. غريب آهيان، پر عزت جو ڀوڻ آهي.“
 مان اڃا به عجب ۽ پئحي ويس. روزاني اخبار جي عيوضي جهوپريءَ فون تي ته ڄاڻايو هو:
 ”هڪ جوان هٿ آيل آهي. هن ڪڍي دان ڪيل آهي. هاڻ ڪنهن مشڪلات ۽ هٿن سبب کيس مدد جي
 ضرورت آهي. تون اچي وڃ.“

هڪ ضرورت مند شخص جيڪو مدد لاءِ آيل آهي، سنڌي ۽ ڳالهائڻ تي پنهنجائپ جي احساس
 بچاءُ، اٿو الجھجي وڃي ۽ عزت جو واسطو وجهي، حقيقت ڄاڻائڻ کان چرڪي ڪري ڳالهه ڪي
 ٿارڻ جي ڪوشش ڪري، اهو ڪجهه عجيب عجيب لڳي رهيو هو.
 مون چيو: ”ڪو خيال نه ڪر، يار. پنهنجو مسئلو ٻڌائڻ کان سواءِ حل ڪيئن نڪرندو؟ ڳالهه
 ڇا آهي؟“

هو وري به ڪن پر خاموش رهيو. مون پڇيو: ”تو ڪڍي ڊونٽ ڪئي آهي نه؟“
 هن ڪنڌ ڏوڻ سان ها ڪئي.

”هو“ ان ۽، آخر جي بچاءُ چرڪڻ جي ڪهڙي ڳالهه آهي؟ مونکي ته جهوپري پائي ٻڌايو،
 توکي ڪنهن مدد جي ضرورت آهي.“ چوندي، مون جهوپري پائيءَ طرف ٺهاريو ۽ ڪائنس گجراتيءَ
 ۽ پڇيو، ”هي شخص ڪنهن مدد لاءِ آيل آهي، ايئن چيو هو ته تو؟“

جهوپريءَ چيو - ’ها‘ ۽ هڪ ٻيو مونکي ڏيندي چيو: ”هي شخص ايڊيٽر صاحب سان گڏيو
 هو. کيس مالي مدد جي درڪار آهي. هن منهنجي مٿان نوٽ موڪليو آهي ته ڪنهن سنسٽا مان
 کيس مدد وٺي ڏيان. مونکي لڳو، هي سنڌي آهي، تڏهن توکي فون ڪيو.“
 مون ان هرام سامهون ٺهريندي چيو: ”ڪٿي رهندو آهين؟“
 ”ٻانڌوا، هن چيو.

”ٻانڌوا ۽ ته ڇڏائي سنڌي آهن، ۽ هٿ به ڪنهن سڄڻ سان گڏيو آهين؟“
 ”ٻ، هن چيو.

”ته ڀو؟ ڪنهن به پنهنجي سان ملڻ بچاءُ سڌو ڪنهن غير سنڌي اخبار جي ايڊيٽر سان ڪيئن
 مٿي؟ ڦو ڇا ٿو ڪري سگهي؟“

”ان اخبار ۽ ڪيترائي دفعا ڀانڙيءَ لاءِ اپيلون اينديون آهن. لڳو، کين ڪي وسيل هوندا. ٻيو،
 پنهنجي عزت بچائڻ لاءِ ڪنهن پنهنجي سنسٽا وٽ وڃڻ نه چاهيم.“

”گيئن ڇو؟ ڪيتريون سنڌي سنسٽائون، خاص طور فلاڻي سنسٽا، ڇڏا عمدا ڪم ڪيا آهن،
 ڪيترن ضرورت مندن کي فيض پهچايو آهي. گهٽ ۽ گهٽ، غير سنڌين وٽ وڃڻ بچاءُ، ان سنسٽا سان
 ملڻ، ڇا واجب نه هو؟“ مون پڇيو.

هن چيو: ”سٺين، مونکي هڪ نياڻي به آهي. نياڻي جوان ٿي پرڻجي تيستائين، يا مان مران
 تيستائين ڪٿي ايئن نه ٿئي جو، مونکي مدد ملڻ جي ڳالهه ايترو ٽهلهجي وڃي، جو منهنجو،

اڪين جي اسپتال ۾ ٻن شاهدن جي سامهون لکي ڏنو هئائين ته سندس مرڻ کان پوءِ سندس اڪيون
ڪرشن کي ڏنيون وڃن. ان سان گڏ آپريشن جو پورو خرچ به جمع ڪرايو هئائين."
مون ارڇنگارون ڏيئي رنو.
هن کي پنهنجو پيءُ سمجهي وار ڏنم ۽ لنهبا ڏنم

مان اڄ سالم اڪين وارو آهيان. راتڌا سان منهنجي شادي ٿي چڪي آهي. بزار جو نالو
"بابو جي بزار" رکيو ويو آهي، اُمڙ به آهي. سڀ ڪجھ ساڳيو آهي پر بابو جي نه آهي، سڀاڻي
ڏياري آهي. بزار ۾ گهاڙيم لڳي پيئي آهي.
سامهون اُمڙ اچي رهي آهي، اُمڙ چيو - "هي روشنيءَ جا سوداگر سڀاڻي ڏياري آهي
مونکي ڏيئا ڪپن آهي ئي ڏيئا ڪپن جيڪي تنهنجي بابو جيءَ کي پسند هئا."
منهنجي اڪين مان لڙڪ وهي آيا چيو مانس، "اُمڙ ائين نه چو! "
"چو ڪشنا؟" اُمڙ سوال ڪيو
مون چيو، "اُمڙ تون سڀ ڪجهه ڄاڻين ٿي، مان روشنيءَ جو سوداگر نه آهيان. روشنيءَ جو
سوداگر ته اسانکي ڇڏي هليو ويو."
مون ڏٺو اُمڙ جون اڪيون آليون ٿي ويئون. هو ڪجهه ڪڇي نه سگهي.

757, Sindhi Colony

Raja Park, Jaipur 302004

گرات وڌيرو شخص

جينت ريلواڻي.

"توهان سنڌي آهيو، اهو خيال هجي ها ته جهوپري پياڻيءَ کي اڳ ئي مون فون ڪرڻ وقت نه
چئي هجي ها."
منهنجي سوال جي جواب ۾ هن پهلوءَ نما عجيب جواب ڏنو.
هڪ ڪن مان هن طرف ٺهاري ڏندو رهيس.
بعد ۾ چيم: "سنڌي هوندي توکي ته اٽو خوشي ٿيڻ ڪپندي هئي. ڪنهن پنهنجي سان نه
ملڻ جو ڪو سبب آهي ڇا؟"
هاڻ هن ڪن ڀر مونکي ڏسندو رهيو. بعد ۾ چيائين: "ائين ڪونهي سائين، مان به سنڌي

جڏهن راتا جي پيءُ پئسن جي مجبوريءَ ڪري راتا جي شادي ڪسبي جي واڻي سان ٿي ڪرائي ته هن پوليس ۽ عدالت ۾ درخواست ڏيئي شاديءَ جي ڪاروائي بند ڪرائي ته راتا بالغ آهي ۽ ان جي مرضيءَ جي خلاف سندس شادي هڪ پوڙهي سان ٿي ڪرائي وڃي. ڳوٺ جي واڻي مونکي ڳوٺن کان مار ڪڍائڻ جي سوچي، حملو به ٿيو جنهن ۾ بابو جي منهنجي مدد ڪري ڳوٺن کي پوليس کان پڪڙائي جيل جي سزا ڏياري. مان ۽ راتا بابو جيءَ جي مهربانين جي بار هيٺ دٻيل رهياسين. راتا امڙ کي وڃي ڪم ۾ مدد ڪرائيندي هئي پر مان اُٿو ڇا ٿي ڇا ٿي ڪري سگهيس.

عرصو گذري چڪو.

مان دڪان تي ويٺو هوس. ٽائيگر پٺون پٺون..... ڪندو ڊوڙندو آيو هر گهڙي منهنجي ڪپڙن کي ڇڪي ڇڻ اُٿي هلڻ لڳو پيو چوي. ائين محسوس ڪري رهيو هوس ته ٽائيگر روئي ڪيڪراٽ ڪري مونکي ڪڇ ڇڻي رهيو آهي. هڪ ٻي زبان ڄاڻو هڪ اُٺي کي ڪڇ ڇڻي رهيو هئو. مون ٽائيگر گهڻي دفعا مونکي سڏ ڪرڻ ايندو هو پر اڄ هن جي آواز ۾ درد هو. مون دڪان بند ڪرڻ شروع ڪيو. ايتري ۾ راتا رنڊي اچي پهتي. سهڪي وهي هئي. سندس منهن مان اکر نٿي اڪليا

"ڪشنا ڪشنا - ۱"

"ڇا ٿيو راتا؟"

"ڪشنا ڪشنا - - - هو وڌيڪ چئي نه سگهي.

"ٻڌا ڇا ٿيو؟"

"ڪشنا ظلم ٿي... راتا رنڊي چيو "بابو جي - - -"

"بابو جيءَ کي ڇا ٿيو؟" مون پڇيو

"بابو اسانکي ڇڏي هليو ويو."

منهنجي پيرن هيٺان زمين ٽڪري ويئي. پنهنجي بي حالئي جو بيان نٿو ڪري سگهان، دل جي درد کي اوهان تائين اٿڻ ۾ اکر محتاج آهن. راتا جو سهارو وٺي بابو جيءَ جي گهر تائين پهتاسين. جيئن جيئن گهر نزديڪ اچي رهيو هو تيئن تيئن راتا ۽ ٽائيگر جي رڻ جو آواز وڌي رهيو هو. ائين لڳو ٿي ته حشام ماڻهن جا بيٺا هئا. راتا مونکي بابو جيءَ جي پارٿو شير تائين وٺي ويٺي. ان ڪمري ۽ ٻين ماڻهن کي اندر اچڻ نه ڏنو ويو هو. ڊاڪٽر جي ٽولي شايد پنهنجو ڪم پورو ڪري چڪي هئي. فضا جي خاموشيءَ کي ٽوڙيندي هڪ ڊاڪٽر چيو، "ڪرشن تنهنجو نالو آهي؟"

مون ها ڪئي.

ڊاڪٽر وڌيڪ سمجهائيندي چيو، "بابو گلاب راءِ مون کان اڳ پنهنجا نيت - دان ڪيا هئا؟"

روشنيءَ کان مان وانجهيل آهيان، اها روشني وڪڻان ٿو.

اڃان تائين مونکي ڪل نه پيئي ته هو ڪا سندس زال آهي.

بابو جيءَ چيو، "ياڳوان! مونکي سڀ سامان هن کان ئي وٺڻو آهي. ٻن چئن رپين سان ڇا فرق پوندو. اسانکي هڪ انسان جي ڪلا جو قدر ڪرڻ کپي."

مون محسوس ڪيو ته ٻئي زال مرد ئي آهن. معافي وٺي ڀل بخشايم سڀ ڪڇ بنا پئسن جي ڪڍي سندن اڳيان رکيم.

چيائين، "هي روشنيءَ جا سوداگر! حساب ۾ ٻه ڀائر ٽيون ليکو مان پئسي بنا ڪڇ به نه کڻندس. پر روشنيءَ جو سوداگر ڪير آهي، خريدار ڪير آهي اهو ته خدا جي ڪاڳر ۾ لکيل آهي. بندي کي ڪهڙي توفيق جو غئب ۾ هٿ وجهي ڏسي.

گهڻي ئي نيزاريون ڪيون مان، پر پئسا پورا چڪائي پوءِ سامان کنيائون.

ان کانپوءِ اسانجو بابو جيءَ سندس زال سان گهرو رستو ٿي ويو. اها به خبر پيئي ته هن کي اولاد نه هئو. پنهنجي ڀائرين جي پڙهائي تي خوب خرچ ڪيو هئائين. سرڪار ۾ هو رواجي ڪلارڪ مان وڌي وڌي ڊپٽي سيڪريٽريءَ جي عهدي تائين پنهنجي محنت ۽ اورچائي سان پهتو هو. واڌا ۽ مان وٽن ايندا ويندا هئاسين. اسين سرڪاري زمين کي ولاري هٿ هلائيندا هئاسين. نگر وڪاس نڪم جا ڪارپرداز اسان کان رشوتون به وٺندا هئا، ڪڏهن ڪڏهن چالان به ڪندا هئا، مفت ۾ مال وٺي ويندا هئا. بي رخيءَ ۽ بد فضيلت سان ڳالهائيندا هئا. بابو صاحب عدالت ۽ سرڪار تائين اسانجي پيرويءَ جو انتظام ڪيو ۽ آخر اسانجي ائسوسيئيشن ٺهرائي اسانجي جائز حقن ۽ گهرن کي تسليم ڪرائي سرڪار کان زمين تقسيم ڪرائي، بئنڪ کان مالي مدد ڏياري دڪان ٺهرائي ڏنائين. دڪانن ٺهڻ بعد اسان ان بزار جو نالو بابو جيءَ جي نالي تي رکڻ ٿي چاهيو. پر پاڻ هڪ به نه ٻڌائين. اسانجي بزار جي عهديدارن دليل ڏيندي چيو، "توهين هاڻي نوڪريءَ مان رٽائر ٿيا آهيو ان ڪري سرڪار طرفان به اعتراض نه ٿيندو جيڪڏهن بزار جو نالو توهان جي نالي تي رکيو وڃي."

نهنجهن جواب ڏنائين، "مون پنهنجي نالي لاءِ اوهانکي مدد نه ڪئي آهي". بزار جي عهديدارن آڇ ڪيس ته ٻه ٽي دڪان اوهين پنهنجي نالي بي نامي درج ڪرايو يا پنهنجي ڀائرين کي ڏياريو. چيائين، "ان جي معنيٰ ته توهان پنهنجي بابو جيءَ کي اڃان نه سڃاتو آهي."

ٻين عهديدارن جي چوڻ تي مون ۽ واڌا بابو جيءَ تي زور آندو ته هو ڪي دڪان کڻي ڇاڪاڻ ته بزار ٺهڻ ڪري دڪان جي قيمت ۾ تمام گهڻو اضافو ٿي رهيو هو. ڏک ۾ چيائين، "ڪشنا اهي ماڻهو ته مونکي ڪونه سڃاڻن پر تو به مونکي نه سڃاتو. ٻين جي چوڻ جو مونکي ڪوبه ڏک نه آهي پر تنهنجي چوڻ جو مونکي ضرور ڏک!"

بابو جيءَ مهان هو!!

سو به پهرين ٺي ملاقات ۾. هن جي شخصيت ۾ مقناطيسي ڪشش هئي. ڳالهائين ٿي ته ڄڻ پيار جي برڪا ٿي ڪيائين. منهنجي جذباب جي سمنڊ ۾ طوفان اچي ويو هئو. مان هن جا پير پڪڙڻ وٺي هين جھڪيس، پر هن مونکي پڪڙي ڇڏيو.

ڇيائين "ان جي ڪا ضرورت ڪونهي. پر جيڪڏهن تنهنجي اکين جي روشني لهجي ها ته راتا جا ماڻهي توکي قبول ڪن ها؟"

مون ڪنڌ لوڏي ھاڪار ڪئي.

مونکي مٿي تي هٿ رکي ڇيائين، "جند پير تنهنجون آسون پڄائيندو."

مون کيس چيو، "سائين مون انڌي سان ڇو ٿا ٺٺوليون ڪيو. منهنجي حال تي مونکي جيئن ڏيو. سائين اوهانکي هزار نعمتون ڏئي باقي مان اکين کان اڳو، ديد جو محتاج. جيئن تيس ڪري ڏينهن ڪٽيندس، پر جي راتا جو وهان ڪنهن هٿي سان ٿي ويو ته مان جي نه سگهندس."

اسانجي ڳالهين جو سلسلو ٽٽي پيو، ڇو ان جي گهرواري ٻيو سامان وٺي اچي پهتي. سڀني شين جا اڳهه پڄائين. مونکي خبر نه هئي ته هو ڪا سندس زال آهي. ان ڪري کيس پنهنجا واجبي اڳهه گرامهڪي نموني ٻڌايم. بابوچي به نه ڪڇيو. "ڪڪا! ڪڇهه رعايت ڪر تنهنجي مر شي" ها اڳهه ٻين دڪاندارن جي اڳهن جي پيٽ ۾ وڌيڪ آهن."

ڇيو مانس، "اُمڙا! منهنجي مال جي خوبئي ئي نرالي آهي."

بابوچي ڇيو، "ڏيئا ڏيئن جهڙا، هٿيون هٿيون جهڙيون، خاص وري ڪهڙي خوشي آهي؟"

"سائين! منهنجا ڏيئا سڌي تري وارا آهن. انهن کي چڪ مان ڪڍڻ وقت صحيح طرح ٽاڳو لڳائي ڪٽيو ويو آهي. اهي هوا ۾ نه ڪرندا، نه لڏندا ۽ نه لڳين ۽ ڏنگا ڏنگا نظر ايندا. سڀ هڪ سرڪا آهن."

اُمڙ ڇيو، "ٻه ڏينهن ڏيئا ٻارڻا آهن. ڪير ٿو اهڙيون ٻاريڪ ڳالهون ڏسي؟"

پر بابوچي وري پاڻهه سان چيو، "ڪشنا! ٻيون ڪهڙيون خوبيون آهن؟"

لڳو ٿي ته بابوچي کي هر ڳالهه ڳور هائي ۽ ٻاريڪي سان ڏسڻ جي عادت هئي. مون چيو،

"وهان جو چوڻ صحيح آهي ته اڄ ڪالھ ڪنهن کي وقت آهي هن مردا مٽي جي ٿانون ۽ ڏيئن جي ڇوڀين ۽ ڪلا کي پرڪڻ جو. پر تنهن هوندي به منهنجو عرصو آهي ته منهنجا ڏيئا تمام سڌي چيڪي مٽي جا ٺهيل آهن ۽ ڇاڪاڻ ته سندن مٽي جي سڌي جنس آهي. ان ڪري ايترو تيل نه پيئن. سادا ڏيئا وٽ کي تيل پهچائڻ بدران ڪيترو تيل ته پنهنجي سوراخن ۾ پيئندا ويندا آهن. منهنجي ڏيئن جو منهن اهڙي طرح ٺهيل آهي جو وٽ منهن تي مضبوطي سان ٽڪيل هوندي آهي ۽ آخر تائين صحيح طرح برندي رهندي آهي. منهنجا مٿڪا سڌي ۽ ٺاهي رکيا ويا آهن ان ڪري منجهن اها خصوصيت آهي ته گرمي جي مقد ۽ پاڻي تمام ٿڌو رهين. منهنجي مورتن جا رنگ بهڪا آهن جي وقت پهچائڻ به ٿڪا نه ٿين. مان ڏيئا ٺٽو وڪڻان مان روشني وڪڻان ٿو. جنهن

روشنيءَ کان مان وانجهيل آهيان، اها روشني وڪڻان ٿو.

اڃان تائين مونکي ڪل نه پيئي ته هو ڪا سندس زال آهي.

بابو جيءَ چيو، "ڀاڳوان! مونکي سڀ سامان هن کان ئي وٺڻو آهي، ٻن چئن رپين سان ڇا فرق پوندو، اسانکي هڪ انسان جي ڪلا جو قدر ڪرڻ کپي."

مون محسوس ڪيو ته ٻئي زال مرد ئي آهن، معافي وٺي ڀل بخشايم سڀ ڪڇ بنا پئسن جي ڪڍي سندن اڳيان رکيم.

چيائين، "هي روشنيءَ جا سوداگر! حساب ۾ ٻه ڀائر تيون ليکو مان پئسي بنا ڪڇ به نه

ڪٽندس، پر روشنيءَ جو سوداگر ڪير آهي، خريدار ڪير آهي اهو ته خدا جي ڪاڳر ۾ لکيل آهي، بندي کي ڪهڙي توفيق جو غٺ ۾ هٿ وجهي ڏسي.

گهڻي ئي نيزاريون ڪيون مان، پر پئسا پورا ڇڪائي پوءِ سامان کنيائون.

ان کانپوءِ اسانجو بابو جيءَ سندس زال سان گهرو رستو ٿي ويو، اها به خبر پيئي ته هن

کي اولاد نه هئو، پنهنجي ڀائرين جي پڙهائي تي خوب خرچ ڪيو هئائين، سرڪار ۾ هو رواجي ڪلارڪ مان وڌي وڌي ڊپٽي سيڪريٽريءَ جي عهدي تائين پنهنجي محنت ۽ اورچائي سان پهتو هو.

راڌا ۽ مان وٽن ايندا ويندا هئاسين. اسين سرڪاري زمين کي ولاري هٿ هلائيندا هئاسين، نگر وڪاس ننگم جا ڪارپرداز اسان کان رشوتون به وٺندا هئا، ڪڏهن ڪڏهن چالان به ڪندا هئا، مفت ۾

مال وٺي ويندا هئا، ٻي رخيءَ ۽ بد فضيلت سان ڳالهائيندا هئا، بابو صاحب عدالت ۽ سرڪار تائين اسانجي پيرويءَ جو انتظام ڪيو ۽ آخر اسانجي ائسوسيئيشن نهرائي اسانجي جائز حقن ۽ گهرن

کي تسليم ڪرائي سرڪار کان زمين تقسيم ڪرائي، بئنڪ کان مالي مدد ڏياري دڪان نهرائي ڏنائين، دڪانن ٺهڻ بعد اسان ان بزار جو نالو بابو جيءَ جي نالي تي رکڻ تي چاهيو، پر پاڻ هڪ

به نه ٻڌائين، اسانجي بزار جي عهديدارن دليل ڏيندي چيو، "توهين هاڻي نوڪريءَ مان رٽائر ٿيا آهيو، ان ڪري سرڪار طرفان به اعتراض نه ٿيندو جيڪڏهن بزار جو نالو توهان جي نالي تي

رکيو وڃي."

نهم ڀهم جواب ڏنائين، "مون پنهنجي نالي لاءِ اوهانکي مدد نه ڪئي آهي"، بزار جي

عهديدارن آڇ ڪيس ته ٻه ٽي دڪان اوهين پنهنجي نالي بي نامي درج ڪرايو يا پنهنجي ڀائرين کي ڏياريو، چيائين، "ان جي معنيٰ ته توهان پنهنجي بابو جيءَ کي اڃان نه سڃاتو آهي."

ٻين عهديدارن جي چوڻ تي مون ۽ راڌا بابو جيءَ تي زور آندو ته هو ڪي دڪان کڻي ڇاڪاڻ

ته بزار ٺهڻ ڪري دڪان جي قيمت ۾ تمام گهڻو اضافو ٿي رهيو هو، ڏک ۾ چيائين، "ڪشما اهي ماڻهو ته مونکي ڪونه سڃاڻن پر تو به مونکي نه سڃاتو، ٻين جي چوڻ جو مونکي ڪوبه ڏک نه

آهي پر تنهنجي چوڻ جو مونکي ضرور ڏک!"

بابو جي مهان هو 11

سو به پهرين ٺي ملاقات ۽ هن جي شخصيت ۾ مقناطيسي ڪشش هئي. ڳالهائين ٿي ته ڄڻ پيار جي برڪا ٿي ڪيائين. منهنجي جذباب جي سمنڊ ۾ طوفان اچي ويو هئو. مان هن جا پير پڪڙڻ وٺي هٿ جهڪيس، پر هن مونکي پڪڙي ڇڏيو.

ڇيائين "ان جي ڪا ضرورت ڪونهي، پر جيڪڏهن تنهنجي اکين جي روشني هجي ها ته راتا جا ماڻه پڻ توکي قبول ڪن ها؟"

مون ڪنڌ لوڙي ٺاڪار ڪئي.

مونکي مٿي تي هٿ رکي ڇيائين، "جند پير تنهنجون آسون پڇائيندو."

مون کيس چيو، "سائين مون انڌي سان ڇو ٿا ٺٺوليون ڪيو. منهنجي حال تي مونکي جيئن ڏيو. سائين اوهانکي هزار نعمتون ڏئي باقي مان اکين کان اڳو، ديد جو محتاج. جيئن تئين ڪري ڏينهن ڪٽيندس، پر جي راتا جو وهان ڪنهن پئي سان ٿي ويو ته مان جي نه سگهندس."

اسانجي ڳالهين جو سلسلو ٽٽي پيو، ڇو ان جي گهرواري ٻيو سامان وٺي اچي پهتي. سڀني شين جا اڳه پڇائين. مونکي خبر نه هئي ته هو ڪا سندس زال آهي، ان ڪري کيس پنهنجا واجبي اڳه گرامڪي نموني ٻڌايم. بانوجي به نه ڪڇيو. "ڪڪا! ڪچم رعایت ڪر تنهنجي مر شي؟ جا اڳه بين دڪاندارن جي اڳهن هي پيٽ ۽ وڌيڪ آهن."

ڇبومانس، "آمر! منهنجي مال جي خوبئي ٿي نرالي آهي."

بابوحيءَ چيو، "ڏيئا ڏينن جهڙا، هٿريون هٿرين جهڙيون، خاص وري ڪهڙي خوشي آهي؟"

"سائين! منهنجا ڏيئا سڌي تري وارا آهن. انهن کي چڪ مان ڪڍڻ وقت صحيح طرح ڏاڳو لڳائي ڪٽيو ويو آهي، اهي هوا ۾ نه ڪرندا، نه لڏندا ۽ نه لٽين ۽ ڏنگا ڦڙا نظر ايندا، سڀ هڪ سريڪا آهن."

آمر چيو، "به ڏينهن ڏيئا پارٿا آهن، ڪير ٿو اهڙيون ٻاريڪ ڳالهون ڏسي؟"

پر بابوحيءَ وري بابووه سان چيو، "ڪشنا! ٻيون ڪهڙيون خوبيون آهن؟"

لڳو ٿي ته بانوجيءَ کي هر ڳالهه ڳوڙهائي ۽ ٻاريڪيءَ سان ڏسڻ جي عادت هئي. مون چيو، "اوهان جو چوڻ صحيح آهي ته اڄ ڪالھ ڪنهن کي وقت آهي هن مردا مٽيءَ جي ٿانون ۽ ڏينن جي خوبين ۽ ڪٽ کي پرڪن جو. پر تنهن هوندي به منهنجو عرض آهي ته منهنجا ڏيئا تمام سٺي چيڪي مٽيءَ جا ٺهيل آهن ۽ چاڪاڻ ته سندن مٽيءَ جي سٺي جنس آهي، ان ڪري ايترو تيل نه پيئن. سادا ڏيئا وٽ کي تيل پهچائڻ بدران ڪيترو تيل ته پنهنجي سوراخن ۾ پيئندا ويندا آهن. منهنجي ڏينن جو منهن آهڙي طرح ٺهيل آهي جو وٽ منهن تي مضبوطيءَ سان ٽڪيل هوندي آهي ۽ آخر تائين صحيح طرح برندي رهندي آهي. منهنجا مٿڪا سرديءَ ۽ ٺاهي رکيا ويا آهن ان ڪري منجهن اها خصوصيت آهي ته گرميءَ جي مند ۽ پاڻي تمام ٿڌو وهين. منهنجي مورتن جا رنگ پڪا آهن جي وقت پڄاڻا به ٿڪا نه ٿين. مان ڏيئا ٺٽو وڪڻان مان روشني وڪڻان ٿو. جنهن

محسوس ٿئي ته تون سورداس آهين!

ايتري ۾ راڌا ڊوڙندي آئي. هن ڏاڍي پيار سان منهنجي سڄي بدن تي هٿ گهمائي ڇڻ پڙتال ڪئي ته مان سالم بدن آهيان يا نه! پوءِ چيائين، "بزار ۾ ڦل هئو ته ڪشني ڪي بٺلن لٽاڙي ڇڏيو." مون کيس سربستي ڳالهه ٻڌائي. هن جي اکين ۾ آب آئي ۽ هو صاحب جي پيرن تي ڪري سندس شڪرانا مڃڻ لڳي، ٻئي رنائين ۽ شڪرانا مڃائين. صاحب جون اکيون ڀرجي آيون. اسان ٻنهي کي ڪٿي پاڪر ۾ ڀريائين. سندس ڪتو خوشيءَ مان ڀڄي لوڏائي "ڪون ڪون - ڪون" ڪرڻ لڳو.

پوءِ مون سندس پهرين سوال جو جواب ڏيندي چيو "مان سورداس آهيان، پر جنم کان سورداس نه آهيان. مان سڪول ۾ پڙهندو هوس. راڌا مونسان پڙهندي هئي. اسانجي مائٽن ننڍي هوندي ئي اسانجي شاديءَ جي پڪ ڪئي هئي، پر پوءِ مونکي مائتا نڪتي جنهن ۾ اکين جي روشني هلي ويئي.

راڌا وڃ ۾ اتاولائي سان سوال ڪيو "بابو جي! ڪئن جو علاج ٿي نه سگهندو؟"

مون پڙيائي ڪندي چيو، "مون هن سنهري سنسار جي سڄ ڇنڊ ڪي ڏٺو آهي، چانڊرڪي رات جي چلڪاڻ ڪي ڏٺو آهي، تارن جي محفل ڪي ڏٺو آهي، ڪٽين ڪي ڪر موڙيندي ڏٺو آهي. اڀرندڙ سج جي سونهري ڪرڻن ڪي سمنڊ جي شفاف پاڻيءَ جي سطح جي مٿان سونهري چادر وڇائيندي ڏٺو آهي، مٽيءَ مان ٺهندڙ رنگين رانديڪن ڪي ڏٺو آهي، پوپڻن جي گوناگون رنگن ڪي ڏٺو آهي، مندن جي سرگس ڪي هڪ ٻئي پٺيان رونق ڦهلائيندو ڏٺو آهي، راڌا جي انگ انگ ڪي ڏٺو آهي، سندس من جي ڪوملن، تن جي سونهن ڪي ڏٺو آهي، مون ڳوٺ جي سڪول ڪي ڏٺو، جاگرافيءَ جي اٽلس ڪي ڏٺو آهي. سڪول جي ڪتابن ڪي پڙهيو آهي...."

راڌا موقعي جي نزاکت جو جائزو وٺندي چيو، "بابو جي! ڪئن مون سان گڏ پڙهندو هئو ۽ هميشه پهريون نمبر ايندو هئو...."

مون راڌا جي وڃ ۾ ڳالهائيندي چيو "زندگيءَ جا گهڻي سڀنا ڏٺا هئم، سڀ اڏورا رهجي ويا. مان اُنڌو ٿي پيس، پيءُ ماءُ چالاڻو ڪري ويا ۽ راڌا جي پيءُ اسانجي شادي ڪرائڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو."

راڌا سڌا ڀريندي چيو، "مان ڦاهو کائيندس پر ٻئي ڪنهن سان شادي نه ڪندس"

"راڌا جو پيءُ واڻي جي قرض هيٺ ڊپل آهي، هو هاڻي راڌا جي شادي ان ٻڍي سان ڪرائڻ

ٿو چاهي."

هن مونکي ڳراڻري پائي چيو، "الڪو نه ڪر. تنهنجي شادي ته راڌا سان ئي ٿيندي. اِيامن کان راڌا جي شادي ڪرڻ سان ئي ٿيندي آهي."

مونکي لڳو ته اڄ اهو پهرين ئي شخص هو جنهن سان مون دل کولي ڳالهيون ڪيون هيون،

هون! مونڪي پڙي لڳائڻ ۽ سميٽڻ ۾ منهنجي ننڍپڻ جي ساٿڻ واڌا اچي واهر ڪندي هئي. هڪ مان اٽڌو ٻيو اُڪيلو جيسن پاڻ سنڀالي سامان سميٽڻ جي ڪيان ئي ڪيان ته پريان ڪنڀرن جي دڪين، هنڙين دانگين دٺن، ڏٻڻن جي ڀڄڻ جا ٻرلاو پوڻ لڳا. ڀڄڻ جي شوخ ويڙهه، ڪراڙي سڱن بازي ۽ ناسن مان نڪرندڙ تيز ساهن جا آواز ڪنن تي پوڻ لڳا، ان مالڪ جي اها نرالي رمز آهي ته جي هڪ حواس يا عضوو ضايع يا غير عملي آهي ته ان جي قوت بين حواسن يا عضرن کي پائيهي پهچي ٿو. منهنجيون اکيون اُڏيون آهن پر ڪن ۽ ٻيا حواس سرڪا آهن. مان اڃان پنهنجي پڙي سنڀاليان ئي سنڀاليان ته ڀڄڻ جي سببن جو آواز ۽ ناسون ٿوٺاري وڙهڻ جو غلغلو منهنجي پڙي تائين پهچي ويو ۽ هڪ ٻئي جو پير منهنجن ڏيڻن جي ڏير ۾ وڃي پيو. هڪ ئي دم اڪي سان ڪيترا ڏيئا ڀڄي ٺڪريون ٿي پيا. ان ويڙهه ۾ مان حيدر چٽجي وڃان! مونڪي پٿر ئي نٿي پيو ته ڪٿي وڃان، ڇا ڪيان؟

تڏهن اڃانڪ هڪ ماڻهو! مونڪي چڪي پاسيرو ڪيو ۽ جنهن ڀڳي منهنجي ڏيڻن ۽ پير وٺڻ هئو تنهنڪي پنهنجي ڏنڊي جي سڪن سان پاسيرو ڪيائين. پر ڪٿي ٿي مڃيو انهن تار ۽ ابل مست بڻلن.

هن پنهنجي ڪٿي کي هڪل ڪري چيو، ”ٽائيگر! ٽائيگر! چوو..... چوو..... چوو.“
هن شخص جيڪا اسانجي مدد ڪئي ان لاءِ سڄي بزار هن کي آفرين ڏيڻ لڳي. ڪنهن چيو، هي ڪو خدائي خدمتگار آهي جنهن سر جو سانگو لاهي اچي اسانجي مدد لاءِ پيرو ٿيو. بڻلن کي بزار مان ڀڄائي ڇڏيائين.

پوءِ هن مونڪي ڏي ڏيندي چيو بابا! فڪر نه ڪر، مالڪ جي فضل سان رهجي آئي پر توکي به پنهنجو ڌيان ڏيڻ کپندو هئو. ههڙي ويڙهه ڏسي سامان سميٽڻ کپندو هو.

”سائين! ارمانجو چوڻ نٿو آهي، پر مان ڇا ٿي ڪري سگهيس“ مون ورائيو.
ان وقت ارندھ ٿي چڪي هئي هو ڏسي نه سگهيو ته ڪو مان اٽڌو آهيان، ان ڪري ورجائي ڇيائين، ”ٻٽ! توکي پنهنجو ٻورو ڌيان رکڻ کپندو هئو.“

منهنجي چهر تي ٿڌل مسڪراڻ اچي ويئي جواب ڏيندي چيم، ”سائين! مان اٽڌو آهيان، مان ڇا ٿي ڪري سگهيس؟“

سندس منهن من رڌ ٽڪري ويئي ”تون سورڊاس آهين؟“ پوءِ هڪ منٽ لاءِ ماڻائي ڇانهجي ويئي شايد هن کي پنهنجي پل تي پڇڻا ٿيو ۽ مون تي ترس آيو. هن سماج جي نظام ۾ هڪ اٽڌو ترس کٽڻ جوڳو ته آهي! ڪو اٽڌن جي مدد نٿو ڪري!! هر سال ”اٽڌن جو ڏينهن“ ملهائي ڪري، انهن کي هڪ صف ۽ بيٺاري هنن جي قسمت تي ڪهل ڪئي وڃي ٿي، ارمان ڀريا اکر چئي هنن جي احساس ڪمري کي لنگهي وڃي ٿو.

پاڻ سڀني ڏيندي هن چيو، ”هنهنجي ڳالهائڻ ٻولھائڻ، تھارڻ ۽ اٿڻ وهڻ مان ائين اصل نٿو

"ها اُسان جي گهر." ريڪا ۽ دليپ چيو.

"بابلا هو توهان جو گهر آهي، هي منهنجو گهر آهي، زندگي جا باقي ڏينهن مان گلن ٻوٽن سان گهارڻ چاهيان ٿو. هتي مون کي مائسڪ سڪون ملي ٿو. هتي ئي مان پنهنجو آخرين سامه ڇڏيندس."

دليپ ۽ ريڪا ۽ ٻارن جي گهڻي زور ڀرڻ تي به چوئٿرام نه مڙيو.

چوئٿرام چيو، "جڏهن توهان کي منهنجي ياد اچيو، ته منهن پائي وڃجو." ان چوڻ بعد چوئٿرام زمين کوٽڻ کي لڳي ويو. ريڪا - دليپ ٻارن سان چڻ سندس ڪو رشتو نه هو. اهي کيس تپرس وچان تڪيندا رهجي ويا.

120\114,\Mufund Colony

BOMBAY-400082.

روشنئيءَ جو سوداگر

پدم راج ديودت شرما

ڏياريءَ کان هڪ ڏينهن اڳ اها ڦٽاڪيدار فضا ۽ روشن رات مونکي ياد آهي جڏهن مان پنهنجي ٽائون، ڏيئن، مٽڪن، هٿڙين ۽ مٽيءَ جي پتلن جي پڙي لڳائي وڪري لاءِ ويٺو هوس. اها ڪنڀرن جي بزار آهي. ديوي ديوتائن انسانن ۽ ساهوارن جا پٽل ڪاريگرن جي ڪلا جو ڪمال پيش ڪري رهيا هئا. هن مردا مٽيءَ کي، جنهن کي ٻي ڳٽڪي ۽ ٻي لحاظ اسين پيرن سان لتاڙيندا وڃون ٿا، اها ڪاريگرن جي هٿن جي هنر سان چمڪي ڪيڏي نه ڪرامت ٿي ڏيکاري. ان هوند مان هوند ڪري ڇڏي، ٻي جان ۾ جان وجهي ڇڏي. ٻاروٽن جي پينگهي کان وٺي، جنازي ٽائين سڄو مٽيءَ جو ته ڪيل آهي ۽ اسين ڪنڀر ان راند جا اهم رانديگر آهيون. ڪيل هلندو رهندو. ڪلاڙي بدلجندا رهندا. ان وقت بزار ۾ اڃانڪ ڏاڍو هل مچي ويو، واکو واکاڻ چانئجي ويئي، ٽاڪورو مچي ويو، چڻ ڪو خونخوار جانور اچي ويو هجي.

مان اٿندو آهيان!

صرف ڪنن سان ٻڌي سگهيس ٿي. ماڻهن جي پاڇ مان انداز لڳائي نه سگهيس ته ماجرا ڇا آهي؟ ڪنهن پڇندڙ واهڙو ۽ واکو ڪري مونکي آگاهه ڪيو. "اڙي اٿڻو آهيان ڇا؟ ڏسين ڪين ٿو ته بزار ۾ ٻه بل ٽاو ۾ وڙهي رهيا آهن، ڪڻ سامان پڇا!"

چونٿرام ٻاٻوھ وڃان ڇيو، ”بابا! مان ته پنهنجي ڇوٽ ۾ سڪي هئس توهان زوري گهياي مون کي هتي آندو آٿو. جيڪڏهن هينئر مون کي بوجهو ٿا سمجهو، ته مان اڄ ئي هليو ٿو رهان ڳوٺ ۾.“

دليپ لڄي ٿيندي ڇيو، ”منهنجو مطلب اهو ڪونه هو بابا! توهان کي باغ جو ايترو ئي شوق آهي ته مان به ايشور کي چئي ٿو ڇڏيان اهو روزانو توهان کي هئنگنگ ڪارڊن مان گهمائي ايندو.“

چونٿرام عاجز نوع ۾ ڇيو، ”بابا!، هاڻ مان توهان جي رحم ڌرم تي آهيان، سڳا پٽ ئي ڇڏڻ پنهنجا نه رهيا، تون ته پرائو پٽ آهين. نيٺ به ناهي آهين توکي ڪهڙو ڏوهه ڏيان؟“

دليپ ڇيو، ”آءُ - ايم ساري بابا! مون توهان جي دل کي ڏکيو.“

چونٿرام آنسو پيئندي ڇيو، ”بابا! مان اڄ ئي ٿو انهن ٻوٽن کي هتان هٽايان.“

ريڪا ان وقت ڪچن ۾ هئي. ناهي ۽ سهري جي گفتگو کان اٿواقف هئي،

ان شام جو چونٿرام گهر ڇڏيو. وري واپس نه موٽيو. دليپ کي گناهه جو احساس ٿيل لڳو. دليپ ڏوهاري حيان ريڪا اڳيان قبوليت ڏني. ”بابا، گهر ڇڏيو تنهن ڪري مان ذميوار آهيان. صرف گلن ٻوٽن پوکڻ تي اعتراض ورتو هو.“

ريڪا ڏک حلي ساگر ۾ ٽپيون ڏيڻ لڳي. پوليس اسٽيشن تي شڪايت لکائي ويئي. اخبارن ۾ چونٿرام جي لاپتا ٿيڻ بابت اشتهار ڏنا ويا ۽ فوٽو ڇپايا ويا. ٽيليويزن تي هن کي ”ڏٺو ڇا“ پروگرام ۾ چونٿرام جا فوٽا به ڏنا ويا.

ڳوٺ مان به ٻُڄا ڳاڇا ڪئي ويئي، پر چونٿرام هر هفتان لپتا ۽ گم شدا هو. جڻ ڌرتي کيس جيئري ڳرڪائي ڇڏيو هو. ريڪا دليپ کي اڪثر چوندي هئي، توهان بابا کي جيئري رولي رکيو. مان زندگي پر ان ڪري معاف ڪونه ڪنديس. دليپ جي گناهه جو احساس اڃا به وڌندو رهيو. وقت گذرندو رهيو. وقت آهستي آهستي زخمن کي پيرڻ شروع ڪيو. هڪ ڏينهن دليپ جي پاڙيسري برمانند ڇيو، ”مان لونواڻ ۾ ٻڌا آشم ۾ پنهنجي چاچي سان ملڻ ڪري ويو هئس آٿو توهان جي سهري حلي شڪل جهڙو ماڻهو ڏٺم.“

بس ان سڳ ملڻ سان دليپ ريڪا ۽ ٻارن کي وٺي لونواڻا جي ٻڌا آشم ۾ پهتو. آفيس مان ٻُڄ ڳاڇا ڪرڻ تي معلوم ٿيو ته چونٿرام باغيچي ۾ آهي.

باغيچي ۾ پهچي ريڪا ۽ دليپ ڏٺو. چونٿرام زمين ڪوٽي رهيو آهي. ٻنهي سڏيو، ”بابا چونٿرام ڪٿي مٿي ڪٿي ۽ آهني نگاهن سان کين گهوڙن لڳو.

”بابا توهان اسان کي بنا پٽائڻ جي هليا آيا. اسان کان ڪا غلطي ٿي هئي ته معاف ڪري هاڻ هلو پنهنجي گهر.“

”ڪهڙو گهر؟“ حداثام ڇيو، ”توهان کان ڪابه غلطي ڪونه ٿي آهي. گهر - گهر.“

ڏيئي ويندي آهي. دليپ کان لڪائي ريڪا وٽ جيڪا خانگي سيونگ هئي، اها هن ماءُ وٽ موڪلي، پر ان سان به سندس مائٽن جون پريشانين ۽ تڪليفون ڪونه گهٽيون.

ريڪا عاجزيءَ وچان سائين بابا ۽ گرو بابا کي پرارٿائون ڪيون. پر ٻنهي بابائن جي ڪنن تائين اهي پرارٿائون ڪونه پهتيون. جيڪڏهن پهتيون به هجن ته انهن سرڪاري آفيسرن جيان ريڪا جو عرض ڪونه اڳاهيو. نتيجي ۾ مائٽس هارٽ جي مريض بڻجي ويئي. مائٽن وٽان هر ايندڙ خط ريڪا جي دل ۾ طوفان کڙو ڪري ڇڏيندو هو، سندس سڄي وجود کي ڌونداڙي ڇڏيندو هو. آخر تار آئي. مائٽس چٽاڻن، پريشانين ۽ ڏڪن ۾ دم ٽوڙي ڇڏيو.

چوئٿرام جي حالت ڏسڻ وٽان هئي. هو پتتيءَ جي مرڪز سرير اڳيان مٿو زمين سان پٽڪي پٽڪي چئي رهيو هو، "مون کي به پاڻ سان گڏ وٺي هل ديا! منهنجو هاڻ هن دنيا ۾ ڪير آهي؟ ڪير آهي، جيڪو منهنجي سنڀال لهندو؟" پاڙيوارن ۽ پنهنجن چوئٿرام کي گهڻو ئي سمجهايو، پر چوئٿرام تيستائين ماڻ نه ڪئي، جيتسائين سندس مٿي مان رت وهي نه نڪتو. پوءِ هو گم سم ٿي، هڪ ڪنڊ جهلي ويهي رهيو. چئني ڀائرن کي ريڪا ماءُ جي موت بابت تارون ڪيون. آميريڪا مان شيام ۽ پئرس مان روينڊر پهتو.

مائٽس جو مسافرو ۾ انٽم سنسڪار ڪيو ويو. چٽا جلي رڪم به نه ٿي هئي جو مائٽس جي زيورن ۽ گهر وڪڻي ملڪيت جي بٽواري جي ڳالهه نڪتي. پنجن حصن موجب چئني ڀائرن جي حصي ۾ اٽڪل ۷۰ - ۷۰ هزار رپيا آيا ۽ ۷۰ هزار چوئٿرام جي حصي ۾ آيا. ريڪا کي چيو ويو ته بابا توکي شادي مهل سيڪجهه ڏنو آهي. ڪف پريڊ تي جيڪو فلٽ توکي هڪ لک رپئي ۾ وٺي ڏنائون. ان جو بڙاري ملهه هينئر ڏهه لک رپيا آهي، ريڪا ٻنهي ڀائرن اڳيان اهڙي ڪچي جهڙي ڀت. ٻنهي ڀائرن جي لاپرواهيءَ بعد پئس چوئٿرام کي پاڻ وٽ رهائڻ جي ذميواري کڻي پئي. چوئٿرام ضد تي اڙيو، ته مان هي ڳوٺ نه ڇڏيندس پر ريڪا ۽ دليپ جي زور بار اڳيان ڪيس جهڪڻو پيو.

ڪف پريڊ جي ستين ماڙي تي رهندي رهندي چوئٿرام کي گهٽ اوساٽ ٿيڻ لڳي. شروعات جا ڪجهه ڏينهن ته باغيچي ۽ پتتيءَ جو نالو وٺندي ڪلاڪن جا ڪلاڪ روئندو رهيو. ڏيئي جي دلڪسي تي آخر چوئٿرام کي هوش آيو. هتي جي ٿرئفڪ ۽ سگنلن کان چوئٿرام ڊڄندو هو. آخر هڪ ويچار چوئٿرام جي ذهن ۾ وڃي ويو ته ڏينهن بزار وڃي هن ڇهه ڪنڊيون آنديون جن ۾ سورج مڪي، گلاب، چميلي، موٽي جا ٻوٽا پوکيائين. نيم انوسار پاڻي ڏيڻ سان ٿوري وقت ۾ ڪنڊين ۾ گل اچي ويا. جيڪا ٻارن لاءِ وندر ٿي پيئي. وٽي ۽ چنڊو ناني سان هري مري ويا. پر جڻ ٻوٽا وڌيا ته مڇر به وڌيا. دليپ جي راتين جي ننڊ به خراب ٿيڻ لڳي.

هڪ صبح جو چوئٿرام ٻوٽن کي پاڻي ڏيئي رهيو هو. تڏهن دليپ لڳ ڀڳ ڇلائيندي چيو، "بابا هي شهر آهي، توهان جو ڳوٺ ڪونهي. جتي اوڀر سڀس هجي، اتي گل - ٻوٽا لڳائي سگهجن ٿا. هنن سان ٻارن جي ۽ آسان جي صحت تي اثر نٿو ٿئي."

وڪڻي چُڪو هو. پنجن ڇهن سالن تائين مارواڙي انتظار ڪيو. آخر ڪن لکن ۾ ورتل زمين ڏهن لکن
رهين ۾ وڪڻي ڇڏيائين.

هينئر ستيش ڪئنڊا ۽ ڊاڪٽر آهي، راجيش لنڊن ۽ ڪنراج هلائي رهيو آهي. شيام آميرڪا ۽
اليڪٽرانڪس تي ريسرچ ڪري رهيو آهي، ۽ روينڊر پئرس ۾ چترڪار آهي. ما پي جي ڪڏهن
ياد ايندي اٿن، ته ٿورا گهڻا پئسا موڪلي مٿن اپڪار ڪندا آهن.

اٺن جي باغ کي بچائڻ لاءِ ريڪا سڀني پائون ڪي آپيلون موڪليون هيون. سڀني پائون وڏن
نگرن جي وڏن خرچن جا روئڻا روئندي پنهنجو هٿ ڪڍائي ورتو.

ريڪا پنهنجي پتي دليپ سان اٺن جي باغ کي بچائڻ جي ڳالهه ڪئي. دليپ چيو، ”ريڪا
ڊارلنگ منهنجو پگهار گهڻو آهي. آفيس ۽ ايگزيڪيوٽو جي پوسٽ تي آهيان. جيڪو ڪنجي سڏي
ملي ٿو. ان مان گهر جي پورٽ مسين مسين ٿي ٿئي. هيترا لک مان ڪٿان ٿو آئي سگهان؟ جنهن
ڳالهه تي اسان جو اختيار ڪونهي ته پوءِ اسان بيوس آهيون. ته پوءِ اسان ڇا ٿا ڪري سگهون؟“
”پر توهان جا هيترا لڪاپتي دوست آهن، انهن کان مدد وٺي سگهو ٿا. آخر آپدا ويل دوست
ڪم نه ايندا ڇا؟“ ريڪا کيس ورجايو.

دليپ ريڪا کي سمجهائيندي چيو، ”ٽس ريڪا ڊارلنگ ڪجهه سمجهدار ٿي. ڪوبه دوست مطلب
کانسواءِ لکين رپيا ڇو ڏيندو. باقي پنجن ڏهن هزارن جي ڳالهه نرالي آهي. جيڪي دوستي طور
ڪڏهن به وٺي ۽ واپس ڪري سگهجن ٿا.“

ڏکي لحظي ۽ ريڪا چيو، ”ڇٽ فند وارا جيڪڏهن بابا جا ٻه لک رپيا هڙپ نه ڪن ها، ته باغ
کي بچائڻ سولائي سان ممڪن هو. بابا پنهنجي سڄي موڙي ڇٽ فند ۽ ان مُراد سان سڀرائي
فندي ته هڪ نه هڪ ڏينهن هو مارواڙي وٽ گروي وڪيل پنهنجي زمين کي ڇڏائي سگهندو. پر ڇٽ
فند وارا راتو رات پنهنجا بسترا گول ڪري سوين ماڻهن جي اکين ۽ ڌوڙ جهونڪي فرار ٿي ويا.“
دليپ ريڪا کي دلاسو ڏيندي چيو، ”هاڻ گذريل کي ياد ڪرڻ مان ڪهڙو سود؟ جيڪو اڄ
ناهي، ان کي ياد ڪري من کي ڏکي ڇو ٿي ڪرين؟“

ريڪا چئني پائون مٿان من ٿي من ۽ لعنت وڌي جو جن ماڻهن کين پڙهائي لڪائي وڌو ڪري
لُٽڻ بڻايو. آڇ اهي ماڻهن طرف پنهنجو فرض وساري انهن کان منهن موڙي ويٺا آهن. هو
جيڪڏهن چاهين ها ته چار ئي ملي باغ کي بچائي سگهن ها.

ريڪا ما کي دلداري جو خط لکيو. جنهن جو هڪ هڪ لفظ پي معنيٰ هو. ان خط سان نه
چوٽرام کي دلاسو ٿي مليو، نه ئي ماش دياونتي کي. چوٽرام ورندي خط ۽ لکيو. قرضن جا
ڪوٽ چڙهيل آهن. اسان ڇا ڪريون؟ ڪجهه به سمجهه نه ٿئي اچي. هُنن چئن ئي نالائقن اسان کي
وساري ڇڏيو آهي. ماڻهن جي طبيعت به هاڻي ٽيڪ ٿي رهي. مان ته ڪجهه به سوچي نٿو
سگهان. ڪڏهن ڪڏهن زهر کائڻ جو خيال ايندو آهي. پر ماڻهن جي حالت ڏسي همت حوال

ڏيئي ويندي آهي. دليپ کان لڪائي ريڪا وٽ جيڪا خانگي سيونگ هئي، اها هن ماءُ وٽ موڪلي، پر ان سان به سندس مائٽن جون پريشانليون ۽ تڪليفون ڪونه گهٽيون.

ريڪا عاجزيءَ وچان سائين بابا ۽ گرو بابا کي پرارٿائون ڪيون. پر ٻنهي بابائن جي ڪنن تائين اهي پرارٿائون ڪونه پهتيون. جيڪڏهن پهتيون به هجن ته انهن سرڪاري آفيسرن جيان ريڪا جو عرض ڪونه اڳهايو. نتيجي ۾ مائٽس هارٿ جي مريض بڻجي ويئي. مائٽن وٽان هر ايندڙ خط ريڪا جي دل ۾ طوفان کڙو ڪري ڇڏيندو هو، سندس سڄي وجود کي ڌونڌاڙي ڇڏيندو هو. آخر نار آئي، مائٽس چنتائن، پريشانين ۽ ڏکڻ ۾ دم ٽوڙي ڇڏيو.

چوئٿرام جي حالت ڏسڻ وٽان هئي، هو پٽيءَ جي مرڪز سرير اڳيان مٿو زمين سان پٽڪي پٽڪي چئي رهيو هو، "مون کي به پاڻ سان گڏ وٺي هل ديا! منهنجو هاڻ هن دنيا ۾ ڪير آهي؟ ڪير آهي، جيڪو منهنجي سنڀال لهندو؟" پاڙيوارن ۽ پنهنجن چوئٿرام کي گهڻو ئي سمجهايو، پر چوئٿرام ٽيسٽائين ماڻ نه ڪئي، جيتسائين سندس مٿي مان رت وهي نه نڪتو. پوءِ هو گم سم ٿي، هڪ ڪنڊ جهلي ويهي رهيو. چئني ڀائرن کي ريڪا ماءُ جي موت بابت تارون ڪيون. آميريڪا مان شيام ۽ پئرس مان رويندر پهتو.

مائٽس جو مساڻ ۾ انٽم سنسڪار ڪيو ويو. ڇٽا جلي رڪم به نه ٿي هئي جو مائٽس جي زيورن ۽ گهر وڪڻي ملڪيت جي بٽواري جي ڳالهه نڪتي. پنجن حصن موجب چئني ڀائرن جي حصي ۾ اٽڪل ۷۰ - ۷۰ هزار رپيا آيا ۽ ۷۰ هزار چوئٿرام جي حصي ۾ آيا. ريڪا کي چيو ويو ته بابا توکي شادي مهل سيڪڙهه ڏنو آهي. ڪف پريڊ تي جيڪو فلٽ توکي هڪ لک رپئي ۾ وٺي ڏنائون. ان جو بزازي ملهه هينئر ڏهه لک رپيا آهي، ريڪا ٻنهي ڀائرن اڳيان اهڙي ڪچي جهڙي پٽ. ٻنهي ڀائرن جي لاپرواهيءَ بعد پئس چوئٿرام کي پاڻ وٽ رهائڻ جي ذميواري ڪٽي پيئي. چوئٿرام ضد ٿي اُڙيو، ته مان هي ڳوٺ نه ڇڏيندس پر ريڪا ۽ دليپ جي زور بار اڳيان ڪيس جهڪو پيو.

ڪف پريڊ جي ستين ماڙي تي رهندي رهندي چوئٿرام کي گهٽ اوساٽ ٿيڻ لڳي، شروعات جا ڪجهه ڏينهن ته باغيچي ۽ پٽيءَ جو نالو وٺندي ڪلاڪن جا ڪلاڪ روئندو رهيو. ٽي جي دلاسي تي آخر چوئٿرام کي هوش آيو. هتي جي ٿرئفڪ ۽ سگلن کان چوئٿرام ڊڄندو هو. آخر هڪ ويچار چوئٿرام جي ذهن ۾ وڃ جيان چڪميو. آخر هڪ ڏينهن بزار وڃي هن ڇهه ڪنڊيون آنديون جن ۾ سورج مڪي، گلاب، چميلي، موٽي جا ٻوٽا پوکيائين. نيم انوسار پاڻي ڏيڻ سان ٿوري وقت ۾ ڪنڊين ۾ گل اُچي ويا. جيڪا ٻارن لاءِ وندر ٿي پيئي. وريتا ۽ چنڻو ناني سان هري مري ويا. پر جنن ٻوٽا وڌيا ته مڇر به وڌيا. دليپ جي راتين جي نند به خواب ٿيڻ لڳي.

هڪ صبح جو چوئٿرام ٻوٽن کي پاڻي ڏيئي رهيو هو. تڏهن دليپ لڳ ڀڳ چلائيندي چيو، "بابا هي شهر آهي، توهان جو ڳوٺ ڪونهي. جتي اوڀر سڀيس هجي، اتي گل - ٻوٽا لڳائي سگهجن ٿا. هنن سان ٻارن جي ۽ اسان جي صحت تي اثر ٿئي ٿو."

وڪڙي چڪو هو. پنجن ڇهن سالن تائين مارواڙي انتظار ڪيو. آخر ٽن لکن ۽ ورتل زمين ڏهن رپين ۽ وڪڙي ڇڏيائين.

هينئر ستيش ڪئنڊا ۽ ڊاڪٽر آهي، راجيش لنڊن ۽ گئراج هلائي رهيو آهي. شياڻ آمريڪا هينئر ستيش ڪئنڊا ۽ ڊاڪٽر آهي، ۽ روينڊر پئرس ۽ چترڪار آهي. ماءُ پيءُ جي ڪڙ

الېڪٽرانڪس تي ويسرچ ڪري رهيو آهي. ۽ روينڊر پئرس ۽ چترڪار آهي. ماءُ پيءُ جي ڪڙ پياڊ ايندي اٿن. ته ٿورا گهڻا پئسا موڪلي مٿن اڀڪار ڪندا آهن.

انبن جي باغ کي بچائڻ لاءِ ريڪا سيني پائرن کي آپيلون موڪليون هيون. سيني پائرن و

نگرن جي وڏن خرچن جا روٽا روٽي پنهنجو هٿ ڪڍائي ورتو.

ريڪا پنهنجي پتي دليپ سان انبن جي باغ کي بچائڻ جي ڳالهه ڪئي. دليپ چيو، ”ريڪا

ڊارلنگ منهنجو پگهار گهڻو آهي. آفيس ۽ ايگزيڪيوٽو جي پوسٽ تي آهيان. جيڪو ڪنجي سڏ

ملي ٿو. ان مان گهر جي هورت مسين مسين ٿي ٿئي. هيترا لک مان ڪٿار ٿو اٿي سگهان؟ ڇهن

ڳالهه تي اسان جو اختيار ڪونهي ته پوءِ اسان بيوس آهيون. ته پوءِ اسان ڇا ٿا ڪري سگهون؟

”پر تومان جا هيترا لکاهتي دوست آهن، انهن کان مدد وٺي سگهو ٿا آخر اڀدا ويل درست

ڪم نه ايندا ڇا؟“ ريڪا کيس ورجايو.

دليپ ريڪا کي سمجهائيندي چيو، ”ٽس ريڪا ڊارلنگ ڪجهه سمجهدار ٿي. ڪوبه دوست مٿ

ڪانسوا؟“ لکين رهيا ڇو ڏيندو. باقي پنجن ڏهن هزارن جي ڳالهه نرالي آهي جيڪي دوستي هون

ڪڏهن به وٺي ۽ واپس ڪري سگهجن ٿا.“

ڏکي لحطي ۽ ريڪا چيو، ”ڇٽ نند وارا جيڪڏهن بابا جا به لک رهيا هڙپ نه ڪن ها، ته ما

کي بچائڻ سولائيءَ سان ممڪن هو. بابا پنهنجي سڄي موڙي ڇٽ نند ۽ ان مراد سان سڀئي

ٺٽي ته هڪ نه هڪ ڏينهن هو مارواڙي وٽ گروي رکيل پنهنجي زمين کي ڇڏائي سگهندو. پر ڇٽ

نند وارا رات رات پنهجا بسترا ڪرڻ ڪري سوين ماڻهن جي اکين ۾ ڍوڙا جهوسڪي نرل ٿي ويا“

دليپ ريڪا کي دلجو ٿيندي چيو، ”هاڻ گذريل کي ياد ڪرڻ مان ڪهڙو سودا بڪري

ناهي، ان کي ياد ڪري من کي ٺٽي ڇو ٿي ڪرين؟“

ريڪا چئندي پائرن مٿان من ٿي من ۽ لعنت وڌي جو جن ماڻهن کين پڙهائي لکائي ورتو؟

لطف بڻايو. اڄ اهي ماڻهن طرف پنهجو قرض وساري انهن کان منهن موڙي ويا. ۽

جيڪڏهن ڇا مين ها ته چار ٽي مٺي ماڻ کي بچائي سگهن ها.

پنهنجا بڙيا اجنبي

وشنو پاڻيا

جنن جنن ريڪا مائس جي لکيل خط کي پڙهندي ٿي ويئي، تنن تنن سندس اکين مان آنسون جون ڌارائون وهنديون ٿي رهيون... مون کي وشواس هو ته توهان سڀ ٻار ملي ٻن ايڪڙن جي اُٺن جي باغ کي بچائيندا، پر توهان مان ڪنهن وٽ نه وقت آهي، نه پئسو، نه ئي باغ کي بچائڻ جي چاهيا. اڄ صبح جو جنن ئي اڪه ڪلهي ته ڏنم باغ ۾ وڏا شاهي بلڊوزر گهمي رهيا آهن. جن ذريعي اُٺن جي وٺن کي جڙ کان ڪوڙيو پئي ويو. مارواڙي کان جنهن شخص زمين ڏهن لکن رپين ۾ خريد ڪئي آهي. اهو آمريڪي بزنيس مئن آرٿر گلبٽ آهي جيڪو سرڪار جي سهڪار سان اتي ڪيميڪل فڪٽري لڳائيندو. پنهين ته جنسي پاڳل بڻجي ويو آهي. وڦلي ۽ پئڪي رهيو آهي. يا وري ڇپ ڇپ رهي ٿو. ڪانئس کاڌو پيتو وسري ويو آهي. وانڙن وانگر اُٺن جي ڪٽيل وٺن کي ڏسندو ٿو رهي. ڇا چوان ڏي؟ جڏهن پنهنجا ٻار ئي پنهنجا نه رهيا آهن - هاڻ ته منهنجو دنيا تي به وشواس نه رهيو آهي. هن دنيا ۾ ڪير به ڪنهن جو ڪونهي.

ريڪا چاڊيو ته اوچنگارون ڏيئي روئي. يا ڳوٺ ۾ هجي ته ماءُ کي ڀاڪر پائي روئي سندس ڏک سڪه کي ونڊي ورهائي. پر ماءُ ۽ ڌيءُ جي وچ ۾ مفاصلو هو ميلن ۾ ڦهليل. هيڏانئس سندس ٻار نيتا ۽ چنٿو جا به امتحان هئا. ان ڪري ريڪا چاهيندي به مائٽن وٽ نٿي وڃي سگهي.

ريڪا يادگيرين جي ڪُن ۾ گهيرجڻ لڳي. اُٺن جو وڏو شاهي باغ، ننڍپڻ ۾ اُٺن جي وٺن جي ٿارين تي پينگهو لڳائي هو، جهولي هُئي، جنهن ۾ شام جو ڀائرن ۽ ساميڙين سان گڏ رانديون روندون ڪيون هُئائين، منڊڪ منڊي راند، لڪ ڇپ راند، نوڙي ٽپڻ، ڪو ڪو. اٺيڙين جي ڪٿي، اُٺن جي مٿي سواد کي چڪيو هُئائين. اُٺ پچندا هئا ته مائس دياونتي اوڙي پاڙي ۾ اُٺ ورهائيندي هُئي. باقي بزار ۾ وڪيا ويندا هئا. انهن جي آمدني مان گهر جو گاڏو هلندو هو.

۲۰ سالن جون بهارون، سيارا، اونهارا، چوماسا هن اُٺن جي باغيچي ۾ ڪاٽيا هُئا. وٺن تي ڪانو، جهرڪيون، ڪبوٽر پنهنجا اکيڙا اڏيندا هُئا. اُٺن جي باغ ذريعي ريڪا قدرت جي وجود کي سڃاتو هو. ستيش، راجيش، شيام، رويندر اُٺن جي وٺن تي چڙهي باندرن جيان ٽينگ ٽپا ڏيندا هُئا. دوستن يارن سان گڏ اٿي ڏڪر، ڪو ڪو، ڪپڻي ڪپڻي ۽ ٻيون رانديون ڪندا هُئا. جنن جنن ڀائر وڏا ٿيندا ويا، تنهن تنهن ريڪا جي پيءُ چوئٿرام انهن جي پرورش ۽ پڙهائيءَ لاءِ زمين جو هڪ هڪ ٽڪر مارواڙي وٽ گروي رکندو ويو. ريڪا جي شادي مهل ته گهر کي ڇڏي ٻاٽي سڄو باغ

ٻڌيو جو سنڌ به ڇڏي پيئي.

پنجاه سالن تائين ڪنڊليءَ کي ستل ٿي رهڻ ڏٺو آهي.

تازو وري ڪوٽهل جاڳيو. پر هن دفعي ڏاڏيءَ جي فوٽي کي ڇهي ڪنڊلي جاڳائي. وري هڪ ٻيو ڪرشمو ٿي گذريو!

ڪال چڪر پوت ڪال بدران پوشيه ۽ هلڻ لڳو. ڏاڏي ٺوٺا ته نظر نه آئي. پر پنهنجي ۵ ورهين جي پوٽي نيهاجي مهاندي واري ۵۰ ورهين جي اڏير عورت نظر آئي.

رڻو پرو، جافريءَ جو چولو، گلندن جي زريءَ جي پاڇن واري سٿڻ وغيره وستر پهريندي هئي ڏاڏي ۽ فراق، دينم - ڊريس پائي ٿي نيهه! ۵۰ ورهيه پوءِ واري نيهه کي 'موهن جو دڙو' واري ناري جو ويس وڳو پيل آهي! هار سينگار به ان سعي جو.

۲۰۴۰ جو سال آهي. ڪنڊهر نما شهر ۽ پائڪي پسيان ٿو. ڪي جڳهيون بلڪل سالم بيٺيون آهن ۽ ڪي بلڪل پڳل ڀريل. مائر ڪي ڇنڀ ڏسي اندازو ٿو لڳايان ته هيءُ وڏي ڪنهن وڍا جو شڪار ٿيل مڻهي نڪري آهي.

نوسٽرڊم، فرينچ جوتشيءَ ٿي سو ورهيه اڳ اڳڪٿي ڪري ويو آهي ته اڪويهين صديءَ جي شروع ۾ ٽين مهاڀاري پڌا اهڙي لڳندي جنهن ۾ دنيا جي اڌ کان مٿي آدمشماري ختم ٿي ويندي گهڻيونئي قومون ۽ ملڪ خاص ڪري يورپ، آمريڪا ۽ وچ ايشيا - نست نابود ٿي ويندا. ٻچندا وڃي يهودي، هندو ۽ ٻيلي ڇمڙيءَ وارا، هوندي دنيا مٿان راڄ ڪندا. مان جيڪا بمبئي ڏسي رهيو آهيان، ان لڙائيءَ وچان نابود ٿيل نئين نرمان ٿيندڙ نڪري ته ناهي؟

پراچيتا ۽ آڊونڪتا جو نهايت عجيب سنگم آهي. موهن جو دڙو ۽ موريه - ڪاليس ويس پوشا ۽ سُسجت استري پرش ميلامائين ۽ اسٽيل جي ٺهيل تحفانن ۽ مصر جي پرشمڊس حنيا گهر ناهي رهي رهيا آهن. انٽمڪ بمن ۽ گئسن کان بچڻ لاءِ غفائن ۽ تحفانن جي شرن ورتي اٿائون ۽ گئس ماسڪن جي شرن ورتي اٿائون.

رستن تي صرف موٽرون، بيسون ۽ ٽرينيون هلي رهيون آهن. رستن تي به ڇا، روڊ کان ۴ - ۶ انچ مٿي هوا سان ڳالهون ڪندڙ رفتار ۾، ڪمپيوٽر سان ڪنٽرول ٿيل اهي ينٽر، وشواس نٿو اچي ته پنجاه سالن ۾ ايتري انقلابي ترقي ٿي آهي ۽ سابه ايڏي وڏي تباهيءَ کان هڪدم پوءِ گهٻرائجي ڪري ڪنڊليءَ کي سمهاري ٿو ڇڏيان. قسم ڪنڊو آهي ته وري ڪڏهن نه پوشيه ۽ سمي ڪان اڳ ڳهڙندس.

انقلابين جي سنگھ ۾ آيو ته اڌ منو صدي اڳ بينگال جي سياسي بلوي جڻيان سنڌ ۾ به خُرق فقيرن جي بلوي جي يوجنا بڻايائين. اها قلبي ڀوت نه ٿي، ڇاڪاڻ ته سنڌي وڏيرن، زميندارن ۽ جاگيردارن ساٿ نه ڏنس. لاڙڪاڻي جا به ڪهڙا ۽ ڀٽا وقت مهل خُرن مان پنهنجو ڪم ڪڍائي پوءِ هننڪي وساري ڇڏيندا هيا.

شاهنواز ڀٽو چئجي ڪٿي ته اڌ لاڙڪاڻي جو مالڪ آهي. ڪراچي بمبئي ڇا، دهلي لنڊن تائين به پهچ اٿس. پنهنجي من ماني ڪندو ٿو رهي. ڪوئي هنڪي چوڻ چاڻڻ وارو ناهي. پٽ ڏلفيءَ جي ڄمڻ تي ڏاڍا شادمانا ڪيائين، ڇڱا مندا لوڪ آيا، ۽ جيئن اهڙن موقعن تي ڪندو آهي، ڪڏا ڪرتوت به ٿيا ۽ منهنجي هڪ اصيل کي ڪافي لهس آئي. غريب آهي پر غُرت وڏي اٿس. شاهنواز سامهون سينو تائي بيٺو ۽ هن مٿان ڪيس داخل ڪيائين. پوري ملڪ ۾ سنسني ڦهلجي ويئي. ايڏي حماڪت! پر ڪهڙو سنڌي جج، مئجسٽريٽ تيار ٿيندو جيڪو شاهنواز جي سامهون اڪه به ڪٿي سگهي، سزا ڏيڻ جي ڳالهه ته پري رهي.

شاباس هجي انگريز سرڪار کي. ڪيتري به وڏي هستي جو نه هجي، سڌو ڪرڻ چاهيندا آهن ته سڌو ڪري ئي رهندا. پارسي، گوروالا کي لاڙڪاڻي ڪورٽ جو مئجسٽريٽ ڪري موڪليائون ۽ پوليس ڪوٽواليءَ جو گورو آفيسر به بمبئيءَ مان سڌو ٽرانسفر ٿي آيو. سرڪاري وڪيل به جبرا گهرايا ويا. ڪيس داخل ٿيو. مان پليڊر آهيان، انڪري منهنجو دائرو محدود هو، پوءِ به همت ٻڌي منهن ۾ آيس، منهنجي اصيل بئريسٽر ڪيو هو. اندرين ريت ڪهڙي جي مدد سان. جو ڪهڙن ۽ ڀٽن جي پاڻ ۾ نه پوي. شاهنواز کي زنجيرن ۾ ٻڌي لاڙڪاڻي جي گهٽين مان گهمائي ڪورٽ ۾ پيش ڪيو ويو ۽ - بس، ڪن ڪلاڪن جي هنڪي سزا ملي. پوءِ ته شرم وچان شاهنواز سنڌ ئي ڇڏي ڏني ۽ جهوناڳڙهه جي نواب وٽ ديوان جو عهدو وڃي سنڀاليائين.

وڃڻ کان اڳ باقي مونکي سبق سو سيڪاريندو ويو
اٺ تي چڙهي ڪورٽ ۾ ويندو هوس، انٽريءَ جي رتوءَ جو ڪپڙو منهنجي اٺ کي هنجڻا ماڻهو لڪچوري سنگهائي ويا ته هو مستيءَ ۾ ڀرجي ويو. جيئن ئي هن تي سوار ٿيس ته چٽائي پڳو ۽ مونکي وٺي پٽ تي سٽيائين. هڏ گڏ ڀڄي پيا...

هن تي اچي فلم رڪجي ٿي ۽ اڳتي نه وڌڻ جو ڪارڻ به نتڪال معلوم ٿو ٿئي.
ڏاڏي جي اٺ تان ڪرڻ جي ڳالهه ٻڌا کان پڇانٿو. تصديق ڪندي هو ٻڌائيتو ته مان چايم انهن ڏينهن ۾ ئي اهو حادثو ٿيو هو ۽ ڪافي مهنا ڏاڏو ڪٽ وٺي پيو رهيو. پڳل گوڏن جي ڀڪڻين کي نيڪ ڪرڻ لاءِ عقاب پڪيءَ جو شوررو بيٺل لاءِ هنڪي چيائون، پر هو پڪو وٺڻو، جان جي بازي لڳائي به انلاءِ تيار نه ٿيو.

ڪنڊلي منهنجي ڄمڻ تائين جاڳرت ٿي ٿئي ۽ پوءِ پاسو ورائي سمهي ٿي پوي. حادثي جي تاريخن مان ائين معلوم ٿو ٿئي، پٿرَن جي فوٽن کي ڇهڻ ڇڏي ڏنو ۽ ستن سالن بعد ته پاڪستان

ڏاڏي پيسومل جي آتما ۾ پرويش پايانٿو.

(منهنجي ڄمڻ کان سال پوءِ ۱۹۲۲ ۾ سرڳڻ سڌاريو هي مهان پرش - منهنجو ڏاڏو. منهنجي زندگيءَ جي سين منهنجي ڄمڻ تي اچي رکجي ٿو وڃي. سنه ۱۸۷۶ ۾ هنجو جنم ٿيو.)
تاراچند ٺاٺاري جو ٽيون نمبر پٽ گوڻو پوڄڙي ۽ نيوند حلواڻي جي جڳهين جي وچ واري مڪان ۾ ڄايس...

ڪرمنل پليدر آهيان. ديوان پوڄسنگهه يا موليتڙ پنجابي ۽ وغيره کانپوءِ ٻين نمبر صف ۾ منهنجو نالو آهي. لاڙڪاڻي جي مگسين جو قئملي وڪيل آهيان لاڙڪاڻي جا چانڊيا مگسي، ڪورون ٻانڊون جڻيان سدا پاڻ ۾ وڙهندا رهندا آهن. زر، زن، زمين تي اگهر بار شڪارپور ۾ ئي آهي. آموجا فوٽو گرائر جي سامهون هڪڙن واري ٺاٺاري گهٽيءَ ۾ پتا مونڪي ۽ وڏي پاءُ ليڪراج کي مڪان ٺهرائي ڏنو هو. پاءُ کي گذاري ويئي ورهيه ٿيا. ٻه ٽي پٽ هيس: لئيندارام ۽ چڱومل جيڪي به گهڻوڻو ڪراچي، سکر ۽ رهندا هئا. در اصل هنجو حصو مان طريد ڪيو هو، جڏهن پئسي جي سوڙهه پيئي هيس، پر پائڻين کي انهي لڪه پوڻ نه ڏني هئي. گهر جا در جڏهن ڏورانهن مٿن مائٽن لاءِ سدا لکيل رهندا هئا ته هي ته پنهنجا پائڻيا پائڻيون هيا. انهن سڀني جو وهان وڌائڻ به مان ۽ منهنجي پٽي نونان ڪرايو آهي.

پنهنجا پنج پٽ ۽ هڪ ڌيءُ اٿس. شاديءَ بعد ڌيءُ جلدي گذاري ٿي وڃي ته انجي غم ۾ ماڻهس به رهندي ٿي رهي. وڏي پٽ ڪنبي جي شادي صرف هن ڪرائي آهي. باقي ٻين پٽن جون شاديون وڏا پائڻي ٻاروتيءَ ڪرايون. پٽيءَ بعد گهر جي چارح هن ئي سنڀالي آهي. پنهنجو ٻار صرف هڪ ڌيءُ اٿس. پاڻ هيترا ڪشالا سهي وديا پرائي آهي ۽ چاڏيانٿو ته منهنجا ٻار به وڏيون ڊگريون وٺن، تعليم ته حاصل ڪن ٿا، پر ڊگريون صرف ٻه ٽي پٽ - ڪرمون ۽ مادو - وٺن ٿا، ٻيا پٽ ننڍي ئي وڃي ڪم تي لڳا آهن. ٻيون نمبر لوڪو ٻين کان ٺرالو آهي. نهايت ئي اشانت من ۽ ڌانڌلي طبيعت، شربير ۽ ضعيف هوندي به ڪاڻي نه ڪاڻي ڪٽ پٽ ڪندو ٿو رهي. ڊگري ڪئي نه ورتي اٿائين پر ڪتابي اپياس خوب ٿو ڪندو رهي. سوٽ لٽيندي جڳيان هنڪي به لکن پڙهڻ جو ڪافي شوق آهي. اخبارن، رسالن ۽ هي به ليکڪ ڪهاڻيون ڇپائي ٿو.

خون جو حرڪتون سنه ۲۵-۱۹۲۶ ۾ ڏاڏيون وڌي ويهيون آهن. پير پاڳاري جي هنن شردالو مريدن انگريز سرڪار سان اصل ٻائي ڪٺي آهي. ڏاڏي سرڪار کي هٽائي پنهنجي پير کي سنڌ جو حاڪم بڻائڻ ٿا چاهن. پير کي گرفتار ڪري سرڪار ڪجهه عرصي لاءِ هنڪي علي پور ڪلڪتي جي جيل ۾ رکيو. پير سرڪار کي ڏاڏي پيئي هئي. اٺ هو سپاش ۽ ٻين بينگالي

ڪمال جي ڳالهه جو اتي وڃي خوب ڪمايائين به... پر جيئن ئي يڌ شروع ٿي ته حالتون وڌيڪ بگڙجنديون ويون. روس ۾ ساميواڊي انقلاب آيو. جرمني ۽ ترڪي هارايو. روس وارن نوٽ ڪنسل ڪيا ته ٻين هزارن شڪارپورين جڻيان توڻن به عرش تان فرش تي اچي پيو. سڀ ڪجهه لڳائي واپس وريو. ۽ ڀائرن وٽ ڪوئڻيا ۾ وڃي رهيو. سڀني پٽن ڌيئرن جون شاديون به ڪرايون ۽ ٻن ٻن پٽن کي الڳ الڳ ڳجهه به ٺهرائي ڏني. چيلي جو تڙو وڏو هو. انگري هنڪي پوري هڪ ڳجهه ڏني. پاڻ ننڍي پٽن سان رهائڻ ٿو. ٽوپڻ ۽ بولي سان. در اصل رهون صرف بولو ۽ مان ئي ٿا. جو توڻن گهڻو وقت ڪوئڻيا ۾ ئي ٿو هجي. بولي جي زال پهرين وڏي ۾ ئي گذاري ويئي. مرڻ وقت مڙس کان انجام ورتائين ته ٻي شادي نه ڪج. جيئن هنجي ابهم کي مائيلي ماءُ جا ڏک نه ڏسڻا پون.

رنڪي جو رنگ اهڙو جو ماءُ پٺيان هفتي ڏيڍ ۾ ٻار به رهندو رهيو پوءِ به پيشم پتاهه جڻيان منهنجو پٽ پنهنجي قول تي قائم رهيو. سڀني ڏاڍو سمجهائين ته هاڻي تون ڀرتگيا مڪت ٿين. پر ڪنهنجي به نه ٻڌائين. وٺراڳ ايترو ورايس جو سڄي عمر سنتن مهاتمانن جي شيوا ۾ وتيت ڪرڻ لڳو. صبح ٿيندي ئي چوڪسرام جي بغيچي ۾ پرماتند پندار ۾ وڃي شيوا ٺهل ڪندو هو.

منهنجن ستن ئي پٽن کي الڳ الڳ مت متانتون وارا ڪرو هئا. پوءِ به پاڻ ۾ ڀريت پيار ڏاڍو هون. ڪنهن ڪنهن مهل مونسان يا پاڻ ۾ بحث مباحثو ڪندا هئا ۽ بس. پنجاب، مارواڙ جي ڌرم - پرچارڪن ۽ ٺيڪيدارن جو هنڌ ۾ شڪارپور ئي ته پهريون آڏو هو. سڀني ڪو پاڪندي نه هئا. من جي پرچار مان ڏاڍو فيض به رسيو هو ۽ شهر جو واپومنڊل پوتر ٿيو هو. وڏيا پرچار به ڏاڍو ٿيو. خاص ڪري پريتم ديو شرما جي ڌرم سڀا سان هٿوٿاڪي سڪيل سنڌي لکن پڙهڻ سکيا يا نه. هر شاستري يعني هندي ۽ سنسڪرت سکڻ لڳا. ۽ سناتني وغيره پاڻي سڏائيندي منهنجا پٽ سماڏن. ڪٽ واري درٻار، اڪال پونگي، شنڪر ڀارتي، وغيره استائن ۾ نٿه نيم سان وڃڻ لڳا. گردواري، مٺ مڙهي، ٽڪائي، شوالي ۾ واري ٿيڙي سان ته مان به ويندو هوس. گهر واري به پٽن ڌيئرن جون مٿيون مائيتيون گهڻو ٿو ٽڪائڻ ۾ ئي ڪيون هيون. ٻه سال اڳ شهر ۾ پليگ ٿهلي ته هو ۽ ويچارو به اٿجو بڪ ٿي ويئي.

باغ بغيچن سان هڪ پاسي سندر بٿايل هيٺ نڱري ٻي پاسي وري سَم پوسل ۽ مڪت مچرن سان نرڳي بٿايل آهي. ٻين پنجن سالين ڪاٺي نه ڪاٺي وڇڙندڙ بيماري ٿهليجي ئي ا هڪ ٻڏي سان چنڊڙيل مڪان جن ۾ هوا به صرف هڪ طرفي داخلا پائي سگهي. نه ڪوئي گند ڪچري جي نپسڻال جو سهي طريقو. ڪُٽڻ، ڪوٺڻ، نانگن وڃڻ جي ڀرمار. شهر کي ٿورو گهڻو جي صاف سترو رکي ويٺا آهن ته ٻاهران ڪماڻي آيل سينيون - صراف ۽ ڪپڙي جا واپاري وغيره. اسپتالون، اسمول، سندر مڪان ماڙيون اڏائي

.... هن سال وبا ٿهلي آهي. ٻن ڏينهن کان منهنجي شير ۾ به ڍلاڻي اچي ويئي آهي. لڏي ٿو ڪپري ۽ ڪٿا اچي پورا ٿيا آهن.

پنهنجي ڪُنڊلي جڳاڻل جي ٿيسٽ وٺڻ لاءِ گرو نانڪ جي تصوير کي هٿ لڳائي ڏنو. ڪجهه ٿيو. ساميءَ جي تصوير کي هٿ لائقو. ڪجهه نه ٿيو. تڏهن پرڏاڏي تاراچند جي تصوير کي هٿ وٺي.

ساڳي حرارت! سو، ڪُنڊلي جي شڪتي محدود ٿي ڏسجي.

پنهنجي پورو جن جي آتما ئي اچي ٿي واس ڪري صرف.

پرڏاڏو تاراچند ۱۸۵۰ ۾ ڄائو ۽ ۱۹۲۳ ۾ ۷۳ ورهين جي عمر ۾ ديهي ڇڏيائين، ننڍي عمر ۾

بي بن زالن مان ڪافي سنتان ٿيس. ست پٽ ۽ اوتريون ئي ڏيئر. ليڪراچ - چيلارام - پيسومل - جيئومل - ڊيڊارام - ٽوپنداس ۽ بولسنگهه.

ستين سالين جو آهي پرڏاڏو جڏهن هنجي آتما مون ۾ گهڙي ٿي.

~~~~~

بلوي جي ڏنڌلي ياد - پانڊي فوجيءَ کي توب سان اڏائڻ ۽ سوڙڻ ريلومل جو شهر ڇڏي

جڳي وڃڻ. ٻن اڍائي سالن بعد واپس اچڻ ۽ وري وڃي هن دفعي بمبئي وٺڻ. سمرقند، يارقند

اري پاسي ۾ اڳ وارو مزو نه رهيو آهي. پلين ۽ ريلن، جهازن ۽ بندرن ملڪ جو واپاري نقشو ئي

دلي ڇڏيو آهي. ڪراچي، ڪلڪتي، بمبئي، ڪوچين، وغيره بندرگاهن جي اسرڻ سان

شڪارپور جهڙن خشڪيءَ جي شهرن جي اهميت گهٽبي ويئي آهي.

وري ڪراچي - لاهور ريلواڻي لاءِ سکر - روهڙي وچ ۾ ٺهندڙ پُل اڳو پوءِ هن شهر کي يتيم

ڪري ڇڏيو آهي.

سنه ۱۹۸۵ ۾ جڏهن ۲۵ ورهين جو آهيان، تڏهن شڪارپور ستين آسمان تان ڪسڪي چوٿين

ننڍين تي پهچي چڪي آهي ۽ اڃان ڪسڪڻ چالو ئي اٿس.

گرمين ۾ ريلومل ڳوٺ ايندو آهي ۽ سنڌ واهه تي لاٽ پوڻ مهل، شاهي باغ ۾ سُر ڪندي يا

ڪيدر تي چهل قدمي ڪندي بمبئي پوني جون خوب چشڪيدار ڳالهيون ٻڌائيندي چوندو رهندو

هي: ديڄان، تنهنجا سڀ پٽ ته ٺاٺارڪي ڪرت ۾ آهن نه، پوءِ ڇو نه ٿو هڪ اڌ پٽ کي بمبئيءَ

وڪلي ڏين، هتي ڪمائيءَ جا وڏا وجهه آهن.

"ليڪو ته آهي درويش. ٻيون نمبر چيلو مونسان ڪنو اباڻي ڪرت ۾، باقي پيسوءَ کي پڙهڻ

جو شوق آهي."

"برابر هي تنهنجو هوڻهار پٽ آهي. پڙهائيس. ضرور پڙهائيس - ڊاڪٽر، وڪيل بڻائيس."

"ڊاڪٽر پلي پر وڪيل بڻجڻ نه ڏيندومانس."

"ڇو پلا؟"

"پيءُ جو لوهي مٽرڪي جي ٺاٺا مان جند ڇڏائي، جج ماجسٽريٽ جي ڪاٺ جي مٽرڪن





صاحب وڏي برت اوستا ۾ ديولوك پڌاريا - سواسٽ ورهيه هن پرتويءَ تي رهي - انگريز راڄ چالو ٿيڻ کان ۷ سال پوءِ ۱۸۵۰ ۾.

روز مڙه جي زندگيءَ ۾ انگريزن جي اچڻ سان ڪو خاص فرق نه پيو آهي. ڪنهن گوري کي ڏسي اڳ جيئن پيڙ نٿي ڪئي ٿي. ريلو نارد دُنيا جي سڌ خبر ڏسيندو ٿو رهي، راتجو حُقي مان بلغاري آواز ڪيندي هنجون چشڪيدار ڳالهيون ٻڌندو ٿو رهان.

مبئيءَ ۾ ريل گاڏي چالو ٿي چڪي آهي. پاٽ جي زوي تي، بنا گهوڙن واري آگگاڏي. ٻي لوهه جي پٽن تان هلندڙ، بنا ڪنهن چوڻ - پايي ڪنهن وهٽ وسيلي يا ماڻهو ڇيڙي جي گاڏي ڪيئن هلندي هوندي، اهو سمجهه ۾ نٿو اچي، پر وقت آيو ته پاڻهي سمجهي وٺو. ڪلڄ ۾ اڃا الائي ڇا ڇا ڏسڻو پوي.

هڪ ڏينهن ريلوءَ ٻڌايو ته ريل جي ڳالهه لوڪن کي نه وڻي آهي. هندو چاهي مومن انگري انگريزن تي ناراض آهي، سڄي ملڪ کي ڳنڍيندا وڃن پيا ملڪ ڳڙڪائيندا. ريل رستي ڳنڍي، هندستان کي وڃن پيا ٽڪر ٽڪر ڪندا...

گرمين جي مند ۾ ڪوئي تي سمهيو پيو هوس. رات جو وڳڙو هو. اڃانڪ ريلو اچي پرگهٽ ٿيو. ساڻ سردوار پاسي جو ڪوئي پئيو هوس. شهڙيءَ سخت گرميءَ ۾ به ڪمبل ۾ منهن ڍڪيل هون. "ڳالهه چاهي ريلو؟ ڪنهنڪي هن ڪمهي وقت وٺي آيو آهين؟" ويجهو اچي ڪن ۾ چيائين، "ڏيهي فوج جو فوجدار آهي - پانڊي!"

"پانڊي جو پانڊي واري سان ڪهڙو ڪم؟"

"چاهي ڪاڪا، جو ملڪ ۾ شروع ٿي ويو آهي ڍنگو. ڏيهي لشڪر دهلي، ميرٺ پاسي انگريزن کي ماري پڇايو آهي. شڪارپور جي ڏيهي فوج به پنهنجن فوجي ڀائرن جو ساٿ ڏيڻ تي چاهي."

"ڏي پيلي پر مان ان ۾ ڇا ٿو ڪري سگهان؟" تيش ۾ ڀرجي، وڏي آواز چيو.

"آهستي ڪاڪا!" ريلوءَ چيو، "اوهانڪي هنڪي مدد ڪرڻي پوندي."

"سو ڪيئن؟"

"شيئي منجهان ننڍا ننڍا بال ٺاهي ڏيڻا پوندو. پنهنجي هٿن سان وڌيڪ تنهنڪي ڪجهه نه

ڪرڻو پوندو."

پوءِ ويهي وستار سان سمجهيائين ته ڪيئن انهن بالن مٿان بارود چاڙهيندا ۽ انگريزن سان

يڌ ڪندا.

مهني جي آخر ۾ شڪارپور کان ۲۸ ميل اتر ۾ اڏايل نئين شهر جيڪب آباد ۾ ميجر ميربيويدر، جنهنجي نالي تي ڪراچيءَ ۾ گهٽاڳهر ٺاهيو ويو آهي، درٻار ڪندو. شڪارپور جو ڪپتان فيوٽ به گوري فوج سوڌو اتي ويندو. موقعي جو فائدو وٺي ڏيهي لشڪر وڃي قلمي مٿان قبضو ڪندو.

"واھ ڀائي، ايڏي مهيا آ تڏي هن ننڍڙي گامڙي جي جو ست سمنڊ جهاڳي هي! اچي چمڙي  
لي آهي پير گهمائڻ."

"شراڻڪيون پيڊيون ته دنيا ۾ ۽ ڦهليل آهن ڪاڪا ۽ توهانڪي ته خبر آهي ته هن ڍڪ بزار ۽  
هي روزانو هزارن جو وڻ ٿيندو آهي."

گوري صاحب شايد سيڙپن کي سڃاتو ٿي، انڪري هنجي چڱي خاطرداري ڏي رهي هئي.  
نارڊ مٺي ۽ مان ڳالهيون ڪندي گهر طرف وڌياسين.

نارڊ ٻڌايو ته هي فرنگي ڏاڍا چالڪ ۽ ڌوڙت ٿين. پهرين ڌنڌي واپار لاءِ اچن ۽ پوءِ ملڪ  
ٻائي ويهن، هي صاحب به ان نيت سان آيو ٿو ڏسجي، بمبئي ۽ ڀارت جا ٻيا ڪيترا ملڪ انريٽ  
ست ڪيا اٿائون، هن مهل تائين سنڌ ۾ اڪه نه ٻڌي هين، پر هاڻي بن ڪارڻن وچان سمورو ڌيان ان  
سٿان اٿس؛ هڪ ته افغانن ڏاڍو هلاڪ ڪيو اٿس ۽ انهنڪي سڌو ڪرڻ لاءِ هي ڀرانت ٿي ويجهي ۽  
بيجهو آهي، ٻيو پنجاب جو شڪتي شالي سمرات رنجيت سنگهه جون اکيون سنڌ تي ۽ سو به خاص  
ڪري اسانجي هن ڀاڳن پري شهر تي آهن. مير سکن کان تر تر ڪنن ٿا ۽ ان موقعي جو فائدو  
وٺڻ جو فرنگين کي هيله ٿي موقعو آهي. ميرن کي چوندا: رنجيت اسانجو دوست آهي، هنڪان  
توهانڪي ٻچائي رکنداسين، پر اٽلا قيمت ته چڪائڻي پوندو ئي - اسانجي ڪجهه لشڪر کي سنڌ  
۾ رکي،

"آهي اڳل ڪاڻ، بورچاڻي ٿي ويندي!" ڪلندي ڪلندي هي ٻڌل ست ٻڌائي.

"ڪاڪا، ڪجهه به چئو اسانجو هي ملڪ ويو سمجهو، ڪهڙا به عياشي ظالم، پر ڪلهوڙا، مير  
آهن ته پنهنجا سنڌي ڀائر، هي ست سمنڊ پار جا ميلج الڳ ڪهڙي ويدن ڪن هن ويدن جي پاڪ  
ملڪ سان."

"ڪڏهن گنگا جي پويتر پاڻي کي مورو ڪري چڪا آهن ته سنڌوءَ کي ڇڏيندا ٿورو ئي!  
انڪي به مورو ڪري ٿي رهندا."

ريلو پڙهيل ڳڙهيل آهي، دنيا جو وڏو ساڙ رکيٿو.

ايڏي اکر پڙهي، مان ته اباڻي ڪرڻ کي لڳو آهيان. مٽرڪو ۽ سني، پتل ٿامو ۽ لوها!  
انائي منهنجي دنيا،

انگريز جي دال به منهنجي ديگڙي ۾ ڳڙندي ته ٽالپر جي به! فراسي! هو سوڀ به ته اسانجو  
سورڻ به! مان ڇو ڪوئي ڦڙنو ڪيان!

اسر جو آڻي ڪوه تان پاڻي پري آڻي پهرين چوڻاڻي جي حود ۾ وجهائڻو، پوءِ عام جي  
پيڻ لاءِ مٺلي جي مٺ ۾ هڪ اڌ پاڻي وجهي پُڄ ڪمايانٿو. پنهنجي گهر لاءِ نوڪر کان پاڻي  
پرايان ٿو، صوح سانجهي ڪٽ واري درٻار، آئرن واري ٽڪائي يا شڪر ڀارتي! ۽ ڪٿا ڪيرتن ٻڌڻ  
وحان ٿو. ڪڏهن ته صرف گهر جي پاسي واري شوالي ۾ ئي صرف آرٽي مول وڃي سگهان. سامي

ٺهيل آهي.

هڪ ڏينهن وڃي چيومانس، "سامي صاحب، سيني ويدن پراڻن جو سارتن ته هنن شلوڪن ۾ سمايو اٿو، پر انهنڪي سنڀالي ته رکو!"

مشڪندي ورائيائين، "اڄ، سنڌو ٺاڻارا! ته تنهنجو اهو چوڻ آ ته مٽيءَ جي مٽڪن ۾ نه رکي هنن شلوڪن کي تنهنجي ڪٽ جي پائڻن ۾ سوڳهو ڪيان؟"

"ها، صاحب! ڪرتار تڏي ويندا، نه صرف پائڻا، پر انهنڪي جوڙيندر هي داس به."

"سو ته برابر، پر هن مٽيءَ جي شير کي ڪيئن سوڳهو رکندين؟ ٻڌاءِ، ڪهڙي ڏاتوءَ جي برتن ۾؟ ڪهڙيءَ ٻنيءَ ۾ سيڪي پچائي؟"

لاجواب ٿي ويس!

پوءِ به هڪ گهاگر ٺاهي، ٻاهران ۽ ۽ گڏپٽيءَ جا چتر اُڪري هنڪي صاحب کي پيٽ ڪري آيم.

هو، 'نه نه' ڪندو رهيو، "چو ٿو ٻيلي مونکي نالي جي موٽ روپي انڪار ۾ ڌڪيلين! اندر جا اڏما آهن جي ڪاڳر جي چٽڪين تي رهڙي رکائڻو. ڀلا ٻڌاءِ ته، رئين منين پنهنجا وڇن ڪهڙين گهاگرين ۾ سانڍي رکيا؟ ڪهڙن مٽڪن ۾ سوڳها ڪيائون ويد واکيه...!"

پر آخر مڃائي ئي رهيو مانس.

هو جيترو ئي ويدانتي هو، ايترو ئي صوفي به، هندو ڌرم جي ته مڪمل ڄاڻ هيس ئي، سڪ ۽ مسلم مذهبن جي مرم جي به خبر هيس...

شڪارپوري هونئن به ٻين سنڌين جي پيٽ ۾ ڌرم ڪرم ۾ وڌيڪ مڃندا آهيون، پر هن صاحب ته پنهنجن شلوڪن سان پوري شهر جي وايو - منڊل کي ئي پوتر ڪري ڇڏيو آهي.

ڪٽ واري درٻار ۾ به روز مٿو ٽيڪڻ ويندو آهيان.

هڪ ڏينهن ڪجهه چرڪ ٿي ويو. ساڻ ڪوئي نه ڪوئي ٻار هوندو ئي آهي - لٺ طور - اڄ ننڍو ڀاءُ ساڻ هو. ڇڪ بزار مان لنگهي رهيا هياسين جو سينٽ باسائنگهه بجاج جي شرافڪي پيڊي ٻاهران هڪ ننڍڙي پيڙ ڪٺي ٿيل ڏٺي.

بجاجن جي جهوني پيڊي آهي. ڇاپڙيا، جُماڻي، هندو جا، ٿلا، ٻنڀجا، ڇاولا وغيره شهر جون مکيه برادريون آهن ۽ سڀ جي سرمور - بجاج!

ماجرا ڇاهي! ڪوتاهل وس پيڊيءَ طرف وڌيس. ڪوئي دنگر فساد نه هو. هڪ فرنگي، سينٽ صاحب جي دڪان تي ويٺو هو، جنهنڪي اکيون ڦاڙي لوڪ ڏسي رهيا هئا. پيڙ ۾ منهنجو پائڻيو - ڪُل جو نارد مٺي - ريلو به بيٺو هو.

پچيومانس، "ڳالهه ڇاهي، نارد؟"

"چاچا، هي گورو رچرڊ برٽن صاحب انگلنڊ جي راڻيءَ وٽان آيو آهي اسانجو ڳوٺ ڏسڻ."

(۲)

گهر ۽ ڪنهن سان به ڳالهه نه ڪئي.  
 ڇاڻا پيئي اٿس سوچي گهر وارا جهاز وڃائڻ يا اٿڻي هي ڇا ڇا جُٺ ڪن ها ، ڪهڙي  
 ڪهڙي وٺل وهائڻ ها ؟  
 ائين به ته ٿي ٿو سگهي ته ڪاٺي ڪنڊلي ٺنڊلي نه جاڳي هجي ۽ هي صرف پرم هجي. رات  
 ڏينهن پوتن پريتن جي باري ۽ سوچيندي سوچيندي مرگهه مريچڪا پٺيان ڊوڙڻ لڳو هجانا چڱي  
 طرح چنڊ ڇان ڪرڻ ڪپي.  
 ڏمي - چلي تان لهي هيٺ اچڻ تي سنڌاس جي آتما به ٺڪري ويئي هئي ۽ اڳ جهليا ٿي  
 پيو هوس.  
 هن ڏينهن بعد وري چپ چاپ اتي ويس. فريم ڪريل ٿي پيو هو ۽ اٽڪي جيئن ئي ڪڍي مٿي  
 رکڻ لڳس ته سرير ۽ وري ولوڙا پوڻ لڳا ۽ اهائي حرارت پندا ٿي.  
 ۽... پاڻڪي سنڌاس پائڻ لڳس.  
 سو سال اڳ واري شڪارپور اکين اڳيان گهمڻ لڳي.

ميرن جو راج منهنجي (سنڌاس جي) جمن کان ۱۷ ورهيه اڳ، سنه ۱۸۲۳ کان سنه ۱۸۴۳ تائين  
 ٿي چڪو آهي. انهن کان اڳ ڪلهوڙا راج هو. اتر سنڌ جو مکيه شهر شڪارپور، ڏنڌي واپار ۽ پراڻت  
 جو پهرين نمبر شهر هو تڏهن. اٽڪري سنڌ ۽ هوندي به افغان پٺاڻن جي ماتحت رهيو سالن جا سال.  
 ڪابل جو حاڪم شاهه شجاع به دفعا اڳ شڪارپور تي ڪاهي آيو هو. ڪيترو وقت چانوٺي  
 لڳائي ويٺو رهيو ۽ اٺ لک روپيا وڌي شهر جي پچر ڇڏي هيٺائين.  
 پنهنجي ڪارخاني ۽ ٺهڻدڙ ڏيکيون. ٽوپ ۽ ٻائليون وغيره مان چانوٺي ۽ سڀا ڪندو  
 هوس.

قتلدار ۽ پتڙڪش جا واپاري به اچي پائڻا برتن وٺي ويندا هئا. قلعي قافلي وٽ اٺن تي مال  
 جي پرڻي ٿيندي هئي.

ستري مٿي ۽ حج پٺوئي جي پيڙي قلعي ويجهو، هاڻيدو وٽ آهي. ان پيڙي جو ڪم پاڻي  
 چتر ۽ سنه ۱۸۴۰ جو آهي. ڪلهوڙا ڪلي ۽ وس اٿس. پنهنجي گرو، سوامي  
 ۽ ڪي ڪي ٻيا به هئا.

۽ به، اها گهاگري جيڪا منهنجي ڪارخاني ۽

انهن ڀنڊارن سان ڪنو موھ مايا جا ڀنڊار به ته وڏا ڀريا آهن تو! اهي ترڪان تياڳيا نه ويندا، تنهنجي تپ روپي اگنيءَ کي موھ روپي جل وسائي ٿو ڇڏي.....

"ته ڇا منهنجي ڪنڊلي سٽل ٿي رهندي؟"

"هن ٻالڪ جيئان پاڻڪي ڀروڪار، ڀرليپ بڻاءُ ته پوءِ شايد جاڳائي سگهين،" نراش ٿي پتا اٿي آيو.

چاهيندي به، هنلاءُ موھ مايا جو تياڳ ممڪن نه هو. ساڌن سنياسين جي پٺيان پوڻ ڇڏي ڏنائين ۽ تياسافڪل سوسائٽيءَ جا ڪتاب ڪڍي جاڙي تي رکيائين.

سنڌ سڌوڙي ائين به صدين کان سٽل ٿي رهي آهي، اهڙي فضا ۾ جي منهنجي سجاڳ پتا جي ڪنڊلي سٽل رهي ته ڪهڙو فرق پوندو.

پر مونڪان تانترڪ جي ڳالهه نه وسري ۽ مونلاءُ ته آهي به آسان. هن عمر ۾ نه ڪاٺي مايا اهي مونوٽ، نه ڪنهن ۾ موھ اٿم.

اسڪول مان موٽي پتا جا شيلف تي سٽيل، ڇيٽمل پرسرام ۽ اربندو گهوش جا پٺر - جنم وغيره تي ڪتاب اٿلائڻ لڳندو هوس. پلٽ ته ڪجهه پوندو نه هو، سو هڪ ٻه صفحو ڦٽڪائي، ڇڏي ڏيندو هوس ۽ دوستن درن سان اڻي ڏڪر يا نانگيل ڦوسيل راند ڪندو هوس. ڪنهن ڪنهن مهل لڪ - چُپ به رهندا هياسين.

هڪ ڏينهن راند جي دؤران ڌمي - چلي تي پٽ کي ٽيڪ ڏيئي فرش تي رکيل فريم ڪيل ڪنهن وڏي چتر جي پوئتان وڃي لڪس. دوست ڳولهي نه سگهيا ۽ مان چڱي دير لکيو پيو هوس. اونداهه اچي ٿي،

هڪ ڪوئي مٿان ننڍي چلانگهه ماري ته چرڪ ڀري مان وڏي ماري!

چتر ڪري پيو. ساڻ مان به.

اٿيس ته شرير ۾ نهايت ئي عجيب تبديلي محسوس ڪئي. پاڻڪي پاڻ نه لڳس. پاڻڪي پيو ڪوئي شخص محسوس ڪرڻ لڳس. فريم جو شيشو ڀڄي پيو هو. پڳل شيشي ۾ پنهنجو چهرو به بدليل لڳو. پهرين ڀرم ڀانيو، اونداهه وڃان صاف نظر نه ايندو هوندو، ائين سوچي پاڻڪي تسلي ڏني.

اهو چتر ٿر ڏاڏي جو هو. چتر هيٺان لکيل هو:

سنتداس رهنداس 'نانارو' (۱۸۴۰ - ۱۹۰۰)

هي هنجو شتابدي سال آهي.

ٿرڏاڏو وڏو ننڍو ليڊر هجي ها ته گانڌي نهروءَ جيئان اسان به هنجي ورسِي ملهايون ها، پر

هت ته هنجي نالي جي به ڪيترن تر - پوئڻ پوئين کي خبر ڪونهي.

پر مونسان انوقت عجيب روڻداد ٿي گذري! اسانجي ان ٿرڏاڏي کي پنهنجي شرير اندر

## سوڄ سال ماڻھي جواني!

گم. ن. ڏوڏيجا

هنومان پڳت آهيان. ننڍپڻ کان هنومان چاليسي جو ٻاڻ ڪندو رهندو آهيان. هيٺ ڪهڻي به  
الڀڻ کان ئي شروع ٿي ٿئي.

ستين ورهين جو هوندس. ڳوٺ جي گهر ۽ اڳ ۽ ئي اونڌا ڪوڙ، ويتر ڏمو -  
(Mazman) ته سدا گوگهه اونڌاڏي جي پاڪر ۽ سالن کان ٻيا آڏا - ايتا ٽپڙ ويندا هئا اٺ ڪلا  
ٿيندا، جيڪي به گهٽ يا نه ڪم ايندڙ وڃن، ويندا هئاسين اٺ پڻ ڪيندا.

۵۰ سال اڳ، ۱۸۹۰ ڌاري، هرڏاڏي تاراچند هي گاري، مٽي ۽ سِرُن جو گهر اڏايو هو.

هيٺ ۱۹۴۰ جو سال آهي.

اڌ صديءَ کان ڪٺو ٿيندڙ اڏيت انوڪيون ڇيڙون، فوٽا، ڪتاب، پانڊا برتن، ٽڏا توڙيون، ٽڏا  
ڪيلڙيون، جيو - جنٽو وغيره ويا هئا گڏ ٿيندا، ڪٽنب جو هڪ خامو ميوزم - روم بڻجي پيو هو.  
صدي به رکي 'موهن جو دڙو' ڏسڻ ويندي اسانجا پُر ۽ ٽُر پوٽا پوٽيون هتان به چرن گهمائيندا  
ويندا، اها خاطري اٿم.

تڏهن ڏهين سالين جو هوس. ان عمر ۽ جيترو بيباڪ، هٿ وارو ۽ جڳياسو ٿيڻ ڪپي، انکان  
پڻو هوس، جو وڏو ٿيندي اوترو ئي ڊرپوڪ، ڊڄڻو ۽ ٻي همت ٿيندو ويس.

پتا ڪي پوٽن پريتن سان خاص چاهه هو. تانترڪ ساڌو سنڀاسي ڳولهيڻدو وڌندو هو، سُنسان  
ڪنڌهرن، مسائن مڙهين ۽ ويهي ساڌنا ڪندو هو. هنجي منع ڪرڻ تي به مان نه ڇڏيدو هيومانس  
۽ وجهه ملڻ تي سندس پٺيان ڪڍ لڳندو هيس.

ڪنڊلي جاڳائڻ جي پتا ڪي ڏاڍي ڏن سوار هئي. اها جاڳائي مري ويل پُوروحن سان  
سمبرڪ رکڻ ٿي چاهيائين. سرڳواسي ابن ڏاڏن سان 'هات - هلو' ڪرڻ ٿي چاهيائين  
سماڏا آشرم، ساڌو سندن جي سماڏين سان ڀريل، شمشان ويجهو هڪ پوائنتي هنڌ آهي. اٺ  
هڪ رات ڪنهن تانترڪ سان ملڻ هليو. مان به سندس چيچ پڪري ساڻ هيم.

تانترڪن سان منجهو وارتالپ ته سمجهه ۽ نه ايندو هو، پر سنسنيڪيز انداز ۽ تشاو ڀريل  
واتاورڻ مڱڻ ڪري، ڳالهين پڻ ۽ دلچسپي جاڳائيندو هو.

جيو: ساڌنا تو برابر وڏي ڪئي آهي ۽ پاڻوٽ گيان جا پنڊار پريا ٿي، ۽

هن هلك تهڪ ڏنو.

"مون اچ اهو هينئر ئي انجو فيصلو ڪري ڇڏيو آهي." هن ورائيو.

"مان جلد ئي وصيت نامو لکندس. منهنجي مٿي پڄاڻان اوهان کي ڄاڻ ڏني ويندي. اوهان

چي پنهنجي ڪم جا ڪتاب کڻي وڃو ۽ انجي واجب قيمت هنن عزيزن کي ڏيو. باقي سنڌي

ڪتاب سنڌي لئبررين کي ۽ ٻيا ڪتاب ٻين لئبررين کي مفت ڏيئي ڇڏجو." اهو منهنجو انجام!

ان وقت بيڪڙيل در کولي، هڪ جوان چوڪري داخل ٿي، شايد هينئر ئي ڪاليج يا نوڪريءَ

تان موٽي هئي. مون کي ويٺل ڏسي هوءُ ٿورو هٽڪي.

"گوريون آئي ڏيانو."

هن ڪنڌ لوڏي "ها" ڪئي. هوءُ وڃڻ لڳي.

"تڏي پاڻيءَ جا ٻه گلاس به آڻج، بيبي ا" ۽ بنا پٺيان نهارڻ جي هوءُ هلي ويئي.

"شايد اوهانجي بيبي آهي."

هن هڪو تهڪ ڏيئي ڪلي ڏنو.

"آءُ ايم اي بئچيلر، مڪند پائي."

هوءُ ٿري ۾ ٻه گلاس پاڻيءَ جا کڻي آئي، هن ڀرسان رٿڪ هيٺان هٿ وڌائي. اسٽيل جو دٻو

سرڪائي ڪڍيو ۽ کولي مون طرف وڌايو. مون بسڪيٽ کنيو. حقيقت ۾، هن گهر اندر پير رکڻ

وقت سنڌي ناپڙ ڪاڻن جي چاهنا من ۾ زور پڪڙيو هو.

هن چيو: "ٻه ڪوپ چانهه جا ته تيار ڪري وٺ، بيبي."

"کير ڪونهي." هن چيو. "کير هاڻي ڇهين کان پوءِ ايندو." ۽ هوءُ تڪڙو هلي ويئي.

مان سنڌي ٻوليءَ تي برابر سمجهي ڪونه سگهيس. پر چوڪريءَ جي ڳالهائڻ جو لهجو ۽ اشوڪ

جي لٿل چهره مان مطلب سمجهي ويس.

"چانهه جي هينئر ڪا ضرورت ڪانه آهي، اشوڪ پائي." مون چيو. مون پاڻي پيتو ۽ واچ ۾

ڏٺم ته ساڍا پنج ٽيا هئا. مان اٿي کڙو ٿيس. هن به هٿ جون تريون ڌرتيءَ تي کوڙي. اٿڻ جي

ڪوشش ڪئي. مون کيس سهارو ڏيئي، مدد ڪئي. اسان ٻئي چپ چاپ هيٺ آياسين. هينئر گهر ۾

ڪجهه ڇرپر نظر آئي ٿي.

ٻاهر در وٽ ئي هڪ رکشا اچي لنگهي، جنهن کي اشارو ڪري مون بيهاريو. هن منهنجا ٻئي

هٿ زور سان پڪڙيا ۽ آهستي دٻايا. بيوسي سندس اکين مان جهلڪائڻي ڏنا.

"تڏنڪ ڀؤ سو مڃا" هن چيو. "آڇو مڪند پائي"

منهنجي منهن مان اکر به نه نڪتو. مان وڃي آيو ۽ ويٺس. لڳم هو يڪساهي ڳالهائي ٿڪجي

پيو هئو.

۽ گاڏي بڙودا پلٽ فارم ۾ گهڙي رهي هئي.

"هراڀر، ليمئن دوائن ۽ کاڌي پيٽي لاءِ پرهيج گهرجي، جو مون وٽ هيٺئر ڪونهي. سالن جي لڙي ڇوڏي هن نئين گهر ۾ لڳائي ڇڏيم. اڄ منهنجي حالت هڪ هاراييل حواريءَ جهڙي آهي، مڪند پٽ!"

۽ هو چپ ٿي ويو.

"هڪ ڳالهه چوان، اگر دل ۾ نه ڪريو ته..."

"ها، ها، ضرور چئو."

"اوهان وٽ هيڏو لڪل خزانو پيو آهي. مسٽر اشوڪا ڪولمبس سمجھ جي وچ ۾ هڪ ننڍڙي پٽ ٿي اهلدي جو خوشيءَ جو انپوءِ ڪيو هوندو انجو احساس مونکي اڄ تڻو محسوس ٿئي. مونکي نه لڳي ٿو ته مون ريگستان ۾ هيرن جي کاڌ ڳولهي لڌي آهي. هتي ته گودريءَ ۾ لڪل لعل پيو آهي."

"مون اوهانجي ڳالهه سمجهي ڪانه"

مون حسرت وچان، مٿاڻن طرف ترچي نظر سان ڏٺو. "اوهان وٽ هيڏا اٽلپ قيمتي ڪتاب پيا آهن. اهو خزانو ٺاهي ته چاهي؟ اگر اوهان چاهيو ته مان اهي خريد ڪرڻ لاءِ تيار آهيان ۽..."

"واٽ ڊو يو مين؟" هو پڙڪي اٿيو. "اوهان ڇا سمجهيو آهي ته مون اوهانکي هي ڪتاب ٻاريد ڪرڻ لاءِ ڏئي هئي؟ اگر اوهان کي ائين لڳو آهي ته اوهان پل ڪئي آهي، مڪند پائي!"

"منهنجو مطلب هو ته اگر اوهان چاهيو ته..."

"نه، نه، بلڪل نه." هن جي آواز ۾ محڪمٽا هئي. "اوهان ڪتابن جا جائو آهيو. سمجھدار ۽ قدردان آهيو. جيئن هيري جي پارڪو کي اٽلپ هيرو ڏيکاري ان جي واٽان هيري جي واکاڻ ٻڌڻ لاءِ دل ڏياري آهي تيئن مان به انجو ڦاٽل هوس ته منهنجا هي ڪتاب ڏسي، اوهان ساراهيندا. منهنجو قدر مٽندا. مٿاڻن بابت، مٿاڻن جي وڻيه بابت اوهان سان ڳالهائيندي مونکي خوشي ٿيڻدي، ڇو ته اوهان اهو سڀ سمجهي سگهندا. باقي هتي ته منهنجي گهر جا جاهل ڀاتي گريا مونکي مورڪه پيا سمجهن. گوريا مون سندن سمپتي ڦهائي ڏياري آهي."

"آءُ ايم سو ساري، اشوڪ پائي، منهنجو اهو مطلب نه هو."

"منهنجي چورسري ته اهو صداقت ممڪن ڪونهي. مڪندياڻي. ان لاءِ مونکي معاف ڪندا." هن سچ سچا چيو. "اوهانکي شايد خبر ڪونهي ته حڏهن مونکي صرف چار آنه مهني ۽ ڪيسي خرچي ملندي هئي ته ان مان ٽي آنه خرچ ڪري، مان هڪ آنه بچائي وڪندو هوس حڏهن ڪجهه رقم ڪڍي ڏيندي هئي تڏهن من پسند ڪتاب يا مڙن خريد ڪندو هوس. هي سڀ منهنجي ان نجي خرچيءَ ۽ سڀني ملڻ مان ورتل آهن. مون وڻيه ڪڍي هي ڪتاب خريد ڪيا آهن. هنن عزيزن به ائين ئي چاهيو ۽ ڪي به ڪو ڪتبو جواب ڏنو."



جو سامان ۽ بس! ڪتابن جي رڪس وچ ۾ ليٽڻ لاءِ پٽ تي تنٿري وڇايل هئي. ها، هڪ نئون نڪورو تازو ورتل پلنگ هو، جنهن ويچاري کي ٻاهر بالڪني ئي نصيب ٿي هئي. تڏهن هن ان هڪ ئي ڪرسيءَ ڏانهن اشارو ڪندي چيو: "اچو ويهو. منهنجي غريب خاني ۾ پڌاريا، منهنجا ڀاڳ!"

"نه، مسٽر اشوڪ! اهو منهنجو سويڀاڳ آهي مان ڪالهه اوهان سان پارٽيءَ ۾ مليس. هتي نه اچي، مان شايد زندگيءَ جي وڏي پل ڪريان ها."

"اهڙو خاص مون وٽ چاهي؟ مون کي ته ڪجهه نه ٿو لڳي."

"هرڻ کي ڄاڻ ڪانه هوندي آهي ته سندس ڏن ۾ ڪستوريءَ جهڙي خوشبودار ۽ حقيقي شيءَ لڪل هوندي آهي. ويچاري گلاب کي ڪهڙي خبر ته پونئڻ سندس سونهن ۽ سڳند جو مستانو چو هوندو آهي؟ سڀ ڇا ڄاڻي موتيءَ جي قيمت؟

مڌر جهيٽي آواز ۾ هن ڪلي ڏنو. "اوهين ڪو به خواهه پڏائي رهيا آهيو، مڪند پائي."

مون جواب ڪونه ڏنو. اُتي ڪتاب ڏسڻ لڳس. پڪا جلد چڙهيا نمبر لڳل، جدا جدا وڻين جا ڪتاب الڳ ۽ وڻين ۾ وراهيل، سلسليوار ۽ صفائي سان رکيل هئا. ڪيترا اڻ لپ ڪتاب ڏسي، منهنجو من ئي ٽري پيو. ٿوري ايرڪا ۽ حسد به جاڳيو. من ۾ آيو ته اها هيرن جي ڪاڻ هوند حاصل ٿئي ته ڪيئن! تڏهن بالڪنيءَ ۾ پيل اچي پلنگ تي نظر پيم. مون مڙي هن طرف ڏنو.

هن چيو، "وڪر آف ويڪ فيلب" جو قصو ته ٻڌو هوندو، مڪند پائي. ڪيڏي شوق وڃان پنهنجي هيڏي ساري فئمليءَ جي گڏيل وڏي شاندار پينٽنگ ٺهرائي هئي. پينٽنگ ٺهندي سال کان به وڌيڪ عرصو لڳي ويو هئو. نيٺ پينٽنگ ٺهي آئي! سڀ ڀاتي ڏسي خوشيءَ کان ڦوليا نه ٿي سمايا، ليڪن افسوس! گهر اندر هڪ به پٽ ايڏي وڏي ڪانه هئي، جنهن تي پينٽنگ لٽڪائي سگهجي ۽ اها ٻاهر سڙندي رهي هئي. هن ويچاري پلنگ جي به بس اهائي قسمت آهي." ۽ هن لڪو ٽهڪ ڏيئي ڪلي ڏنو هئو. ليڪن ان پٺيان لڪل مايوسي مونڪان ڳجهي نه رهي هئي.

اوچتوئي هن ڪنگهڻ شروع ڪيو. ڪنگهه جي زور سبب هو ڇاتي دٻائي، ڪپو ٽٽي ويو هو. مان گهٻرائجي ويس. ڪنڊ ۾ رکيل گهگهيءَ مان پاڻيءَ جو گلاس آئي، سندس ڀرسان اچي ويٺس. ڌيري سندس پٺي مهڻ لڳس. کيس پاڻي پياريم. ڪنگهه ٿوري گهٽي ۽ هو اڪيون پوري ليٽي پيو، ٿوري دير بعد، هن اڪيون کولي، مون طرف ڏنو.

"ڪيئن ٿا سمجهو اشوڪ پائي؟"

"بهتر" هن پاڻيءَ جو ڍڪ ڀريندي چيو. "ٻن سالن کان هيءُ نگرِي بيماري ڪاڻي ويئي اٿم،

مڪند پائي."

"ڊاڪٽر ڇا ٿو چوي؟"

"ٽي - بي. پيءُ وٽان ورثي ۾ مليل ملڪيت!"

"ليڪن اڄ جي وڳيانڪ يگ ۾ اها ڪا علاج بيماري ڪونهي. انجو ته صحيح علاج ٿي سگهي

ٿو."

مون ساڻس انجام ته ڪونه ڪيو پر ايترو ڪيس ضرور چيم : ڪوشش ڪندس، اشوڪ پائي،  
- نه ايندا ته مونکي دڪ ۽ نراسائي ٿيندي، مڪند پائي،" ۽ هو هليو ويو.

اڄ صبح کان ئي مان پنهنجي ڌنڌي جي سلسلي ۾، منجهند تائين ته مشغول رهيس، جڏهن  
ع ٿيس ته ٻه ٽي چڪا هئا، ايڏائي بچي گاڏي هئي، رکشا کي بيهاري، چيم : اسٽيشن، تڏهن  
پتو اشوڪ ياد اچي ويو. هن وٽ ويڃڻ سان هنجي اکين ۾ خوشي ۽ جي جهلڪ، ۽ نه ويڃڻ تي،  
جي اکين ۾ نراسائي ۽ جو پاڇولو ۽ رکشا واري کي سندس پتو ڏيئي، وڃي سندس گهر  
نس.

- ڏاڍ سٺو ڪيو. مون چيو.

- مونکي ٻه ائين ئي محسوس ٿيو هئو. هن چيو. در وٽ بيل جو بٽڻ دٻائڻ لاءِ اڃا هٿ مس  
ايم ته در کلي ويو، اشوڪ در وٽ بيهي مشڪي رهيو هئو ۽ مان چائنٺ وٽ ٻت بڻجي بيلو رهيس.  
ڇا هن سڄو صبح منهنجي اچڻ جو انتظار ڪيو هو. ڇا هنکي پڪ هئي ته مان ضرور ايندس؟  
هڙي ڪارڻ هو مون سان ملڻ لاءِ ايڏو خواهان هو؟ شايد ڪنهن دري ۽ مان هن مونکي ايندو ڏٺو  
ولندو. يا شايد پرسن ئي ڪنهن روم مان رکشا جي بيهڻ جو آواز ٻڌو هوندو.

"خوش آمدديد، مڪند پائي" صاف گجراتي ۽ هن چيو هو. " آءُ ايم سو گلنڊ ٿو ميٺ يو  
ئين، ڀلي ٻڌاريا،" سندس لفظن ۾ جيتري گرمائش ۽ اتساف هئو، سندس آواز اوترو ئي جهيٺو  
ٿيو.

هن منهنجا ٻئي هٿ ڪڍي پڪڙيا ۽ چڪي اندر ڪيو. پٺيان ڏسي در بند ڪيو. هو ورائندي مان  
پٺيان هلندو هليو ۽ مان سندس پٺيان هوس. گهر اڃا شايد نئون ٺهي تيار ٿيو هئو، تازي ڪلر جي  
و ۽ پٺي آئي، ڪمر بند هئا، بلڪل شانت هئي، هال مان لنگهندي پاسي واري، ڪمري مان سام  
ٿڻ جو هلڪو آواز ٻڌڻ ۾ آيو، ڏاکڻ پٺئين حصي ۾ هئي. اسان ڏيمي قدمن سان ڏاکڻ چڙهي  
ٿي آياسين جتي هڪڙو ئي ڪمرو ٺهيل هئو. هنجو نجي ڪمرو! اندر پير پائڻ سان مان دنگ  
هجي ويس، مون هن طرف ڏٺو.

هن ڪنڌ لوڏ سان هونڪار ڪئي.

منهنجي هيڏي زندگي ۽ جي هڪ ادبوت ملاقات! هڪ ائوسرندڙ واقعو!

منهنجي بيان - اندازي پنهنجي انوکڙي ڇنگ جي آهي، اهو ڄاڻندي به، هن منهنجي من جي  
ٻي چورا ڪورا وڌائي ڇڏي، هنکي ٻڌڻ ۽ سمجهڻ لاءِ ڪافي صبر جي ضرورت آهي. وچ ۾ ڪوبه  
سوال مٿس سان مڙوئي نڪري ويندو آهي.

معمرو... ڪوئي ٻيچ روم نه هو، ڊرائنگ هال نه هو، فرنيچر سان سينگاريل ڪونه هو. چئني  
ڊيورين سان وڏا لوهي گهوڙا هئا ۽ هر هڪ گهوڙي ۾ هئا سوين سٿيل ڪتاب! هيڏي وڏي خانگي  
گهرو لئبرري... هيڏا ڪتاب! بس در ۽ درين کي ڇڏي، چو طرف صرف ڪتاب نظر آيا ٿي. در وٽ  
جي آرا ڪرسي ۽ پاسي ۾ ننڍي ٽپائي تي ٿيپ رکارب ۽ ٿيپس. ڪجهه لکن

- اوهانجي ڪتابن جو ته خاص شائق هئو. دڪان تي چڙهڻ سان پهريون سوال ڪندو هئو. مسٽر "ڪ" جو سنڌي ۾ ڪوئي نئون ڪتاب!

- سچ.

سنڌي ۾ چند مخزنن جو ريگيولر چنڊو پريندڙ هڪ ئي سنڌي گراهڪ هئو. مونکي ياد آهي ته منهنجي زور ڀرڻ تي هن گجراتي دوست پهرين منهنجا ۽ پوءِ ٻيا ڪيترائي سنڌي ڪتاب ۽ ڪجهه منزنون رکڻ شروع ڪيون هيون. چند سنڌي اسڪولن جي لئبررين کي پڻ سنڌي ڪتاب سپلا ڪندو هئو. هينئر منهنجو چاهه وڌيو. مون سري کيس پنهنجي پاسي ۾ جاءِ ڏني جنهن کيس چڱي طرح ٻڌي سگهان.

- ڇا صرف سنڌي ڪتاب ئي پڙهندو هو.

هن ڪنڌ ڏوٿيو.

- انگريزي ۽ هندي ڪتابن جو به شوقين هئو. انگريزي ۾ نڪرندڙ ريڊر ڊجيسٽ ۽ هندي ۾ ساريڪا ۽ نونيت جا چندا اسان وٽ ئي ڀريل هيس. پوءِ ڪيترن سالن تائين نظر ڪونه آيو. شايد پڙهائي پوري ڪري وڃي ڪٿي نوڪريءَ تي چڙهيو هوندو... اڄ اوچتو ئي هنسان ملاقات ٿي ويئي. پندرهن سالن بعد، شاديءَ جي پارٽيءَ ۾.

- اوهان کيس سڃاڻي سگهيا؟

- نه هن ئي مونکي سڃاتو. لڳم ان لڳي عرصي اندر، هڪ هوٽلهار جوان، گويا عمر کان اڳ ئي ٻڏو ٿي ويو هئو. هو عمر کان ڪافي وڏو ٿي لڳو. ۽ هن کان تڏو شوڪارو نڪتو. هو چپ ٿي ويو.

هينئر مان اتاولو هوس. منهنجي حالت ان پياسي جهڙي هئي جنهنکي ڪنهن چڪي ڪوبه تائين آڻي ڇڏيو هجي، پر اتي پاڻي ڪيڏن جو ڪو ساڌن نه هجي ۽ هن هلڻ شروع ڪيو هجي. - مڪند پائي. مون گويا کيس ڏونڌاڙيندي ڇڏايو.

- ڇا ٿيو هن دوست جو.

هن مونکي پنهنجي گهر جو ڏس ڏنو ۽ زور ڀريو ته مان ڪيئن به ڪلاڪ به ڪڍي، سندس گهر وڃان. مونسان ڪجهه گهڙيون ڳالهيون ڪري، کيس بيحد خوشي ٿيندي... ۽ پارٽيءَ جي جڳهه مڃائيندڙ روشنيءَ ۾، مونکي ان ايندڙ خوشيءَ جي جهلڪ جو اُٺيو سندس اکين جي چمڪ مان ٿيو هو.

- ڇا اوهان وٽس ويا؟ مون ڪتاب بند ڪري، پاسي ۾ رکي ڇڏيو. منهنجو وڌندڙ اتساف

ڏسي، هن مشڪي ڏنو.

-لڳي ته اوهانکي پنهنجي ڪهاڻيءَ جو ڪوئي ڪردار ملي ويو آهي.

- اڳتي چئو نه.

ڄاڻو ٿا ته....

- ها، ها، مونکي چڱي طرح ياد آهي. - اوهانجي دڪان تان ڪتاب وٺڻ ايندو هوس ڪيترائي ڀيرا ان طرح جي روح رهاڻ ٿيندي هئي.  
- ان متر جي پٺ جي شادي هئي. نيڍ پتر موڪلي ڏنو هئائين. جهوني مترتا هئي. اسان ليکڪ به هئو. ٺاهڻو ته پوي ٿو نه.  
- ضرور ضرور.

هاڻي ياداشت جي پردي تي هنجو پورو عڪس اڀري آيو هئو. بلڪل صاف ۽ چٽو احمدآباد جو ڪافي جهونو ۽ وڏو پبلشر هئو. مان اڪثر نون ڪتابن جي تلاش ۽ وٺڻ هوس. ڪتابن جي نيون وٺرائڻي به هن وٽان ئي ملندي هئي. ائٽپ ڪتابن جي ته گويا ڪا به يادگيري به ڪمال جي هوندي هيس. اڃا ڪتاب جو نالو منهن مان نڪتو مس، ته ليکڪ جو ڪتاب جو پورو نالو، پبلشر، بس انجي پوري ڇڏي ڪڍي ٻڌائيندو هئو ۽ آخر ۾ ڪالر ملڻ ڪلهن جو ڏوڏو اها..... تڏهن هيءُ چشمو ڪونه هوندو هوس.

- مڪند پائي، اوهانکي ايڏن ڪتابن جا نالا ياد ڪيئن ٿا پون؟  
- صاحب، اوهان ايڏا انجنيري ڪتاب ڪيئن ٿا پڙهو؟ ايڏو گيان ڪيئن حاصل ڪيو اٿو؟  
- پائي، ڪاليج ۾ پڙهائون ٿا. ان لاءِ - اهي نوان ڪتاب پڙهڻ لازمي ٿي پوي ٿو.  
- ڇا اهي ڪهاڻيون ٿا لکو، ناول ٿا لکون، اهو سڀ؟ ۽ مان ته ڪي ڏيندو هوس.  
- ادا، اهو سڀ پيشو ٿو ڪرائي، اگر ڪتابن جا نالا ياد نه ڪريون ته ڏندو ڪيئن هلا سگهيو. پوءِ به وقتي گراهڪ جي هلڻي وڃڻ کانپوءِ ياد ايندو آهي ته فلاڻو ڪتاب ته اسان وٽ آهي.

- ته هينئر ان پروفيسر متر وٽان موٽي رهيا آهيو  
- اڙي ها، ياد آيو. شادي نه ٿيڪ ٿي گذري ليڪن ان کان وڌيڪ هڪ نئين انوکي ڳالهه ٿي، منهنجي منهن تي مرڪ ڊوڙي آئي. هو آهي ڳالهين جو ڳوٺ. ڪو نئون واقعو، ڪا نئين ڳهٽا ليکڪ بابت، هائڪ بابت، گراهڪ بابت، هو هميشه ٻڌائيندو رهندو هئو. پنهنجي خاص وڻندڙ انداز ۾

- هارڻيءَ ۾ ٻئي هڪ شخص سان ملاقات ٿي ويئي.

- اها

- هو اوهانجي ئي ذات جو آهي. سنڌي

مون هن طرف ڏٺو.

- اهوڪو هائڪ.

.....

آباد ۾ ئي ڪاليج ۾ پڙهندو هئو. هن مرڪي مون طرف ڏٺو.

# گودڙيءَ ۾ لڪل لعل

آنند ٽهلارامائي

گاڏي ڪنهن ننڍي اسٽيشن تي اچي بيٺي هئي. مسافر لٿا. پر ان کان وڌيڪ چڙهيا. دروازي وٽ اهائي وڌيل پيڙ. گاڏي هلي. ڏوڏن تي ڪجهه هلڪا محسوس ٿيا. ويٺل ڪجهه موڪرا ٿيا. بيٺن ۾ ڪجهه وائڪ محسوس ڪئي. ڪتاب مان نظر ڪڍي، مون گاڏي اندر جائزو ورتو.

سامهون در وٽ بيٺل ڪنهن سکر ماڻهو سان اکيون مليون. هو مون طرف گهوري نھاري رهيو هئو. هن مشڪي ڪيڪاريو. موٽ ۾ مون به شايد مرڪيو. شايد ان ڪري جو پڪ ڪانه اٿم. پڪ ان ڪري ڪانهي جو مون کيس سڃاتو ڪونه، پوءِ به وهنوارڪ موٽ، گرمائش ڪانه، پنهنجائپ غائب صرف ان لاءِ جنن اڳلي ڪي برو نه لڳي، ائين ئي مرڪي ڏبو آهي، اٽلڪو، ان ڏٺو، پهرين تاريخ جي چنڊ جيان.

گاڏي هيئر تيز رفتار ۾ اچي ويٺي هئي. منهنجون نگاهون وري به ڪتاب ۾ ڪپي ويون. پٺو اٽلايم.

- اوهان شايد مونکي ڪونه سڃاتو.

ڪتاب مان، چشمي جي مٿان نگاهون ڪڍيون. اهوئي دروازي وارو سکر ماڻهو، هيئر فل پورٽريٽ ۾ سامهون بلڪل ئي نزديڪ بيٺو هو. سفيد مٿو، اکين تي گولڊن فريم وارو چشمو، مٿو منهنجو به ڪڍيو. ڏاڍي گرمي آهي. هنجون چشمي اندر اکيون جهپڪيون.

- ٻن سالن کان بارش جو ڪانه پيئي آهي، پاسي واري چيو.

- ڪهڙي خبر هن سال پوندي الائي نه، ٻئي وٺايس.

- پوءِ ته ماڻهو ئي مري ويندا، پهرئين چيو.

- ڀڳوان سڀ ڀلي ڪندو. هن چيو ۽ سري پنکي هيٺان اچڻ جي ڪوشش ڪئي، هن شرٽ جا مٿيان بٽڻ کوليا، شرٽ جي ڪالرن کي پٺتي ڌڪيو. ڪلهن کي ڪٽي ڪري هوا کي اندر موڪلڻ جو يٺن ڪيو.

منهنجي منهن مان نڪري ويو ڪيئن آهيو، مڪند پائي!

هيئر منهنجي منهن تي فل مون جي مشڪ هئي، ٻن هٿن جي ميلاپ ۾ ڪافي گرمائش ۽ سرجوشي هئي.

- ڪافي عرصي کان پوءِ ملي رهيا آهيو.

ويهم سال نه واهه جا ٿيندا، هيئر ڪٿي آهيو؟

- بمبئي.

گاڏي سورت تي ويجهي ٿي پيئي، ڪافي چرپر هئي. سامهون سيٽ تان هڪ فئملي لهي رهي هئي. جڳهه ملندي ئي مڪندپائي سامهون سيٽ تي ٿانئڪو ٿي ويٺو. هن هڪ دفعو وري ڪلهي کي مٿي ڪري، ڪالرن کي پٺيان وڃڻ ڏٺو ۽ پنکي طرف ڏٺو.

- ڪٿان پيا موٽو، مڪند پائي؟

- جهونو پروفيسر مٽر آهي. ڪنهن وقت اسانجي پبليڪشن لاءِ ڪتاب لکندو هئو. - اوهان ته

سال اڳ آزمائش طور ان کان جي مٿان هڪ هنڌ تي هن انجن جي بورنگ انڪري ڪرائي ويئي ته پتو لڳي ته کان ٻئي چور کان شروع ڪري سگهجي ٿي يا نه. کان ٻئي چور کان شروع ته نه سگهجي هئي، پر هن پيري انهن هن انجن جي بورنگ کي وڌائي اڻ انچ ڪري ان مان ضروري کان هيٺ لٿو ويو هو.

اهو سڀ ڏسي ته ڌرتي لوڪ جا ماڻهو هيٺ ڪريل، مصيبت ۽ قاتل ماڻهن جو بچاءُ ڪرڻ لاءِ گرم آهن، ڪالو پنهنجو پاڻ ۾ موٽي آيو، کيس لڳو، هروڀرو ماڻهو پاڻ ۾ ئي پورا نه آهن، ٻئي جي سار سنڀار لهن ٿا.

ايتري ۾ هوريءَ وڏي واڪي سڀني کي سوچنا ڏني ته کان جا اٽڪاري چوويهه انچ وياس جي ننگ ڪري ان ۾ هڪ اسٽيل ڪيس وجهندا، جنهن سان ان سُرنگ جي چئني طرف هڪ اسپاتي وار ٺهي ويندي. ان اسٽيل ڪيس ۾ هيٺ لاهڻ لاءِ اهي سترهن انچ گول ۽ هڪ آدم قد کان مٿي، ٻه ڇهه فوٽ ڊگهو، ڪنٽسول ٺاهيندا، ان ڪنٽسول مان اسين سڀ هڪ هڪ ٿي وينداسين...

سڀني جي چهرن تي مرڪ نمودار ٿي، هوريءَ کين واقعي خوشخبر ڏني هئي. ٽيليفون جي گهٽي وري وڳي ۽ هوري ٽيليفون ٻڌڻ ويو. جلد ئي واپس موٽي، اچي هن هر هڪ ور جي چهر ۾ گهوري نهاريو. ڪالو جي پرسن اچي چيائين، "تو اسان کي ڏاڍو پريشان ڪيو آهي... اهو پنجولجا هن ڇڻو تون آهين... هاڻي، جلد ڪر... ٽيليفون وڃي پنهنجي گهرواريءَ موٽي ن ڳالهه..."

"موٽي سان...؟ ڇا هو؟ موٽي آئي آهي؟" ڪالو رڙ ڪري پڇيو. "هاڻو، جلد ڪر. هو؟ سان ڳالهائڻ لاءِ ڏاڍي بيچئن آهي، توکي ٻڌائڻ لاءِ هو؟ ور ور ڪري چئي رهي هئي ته هو؟ تو صحيح سلامت موٽي آئي آهي؟"

پنجولجا هن ڇڻي ڪالو کان ۽ سلامت ٻين چوونجاهه ڇڻن سان گڏ ٻانگي به اوچتوئي سلامت سسوس ڪيو ۽ هاڻي هن ٻين جيان سلامت جو باقي اڌ سامه پڻ کنيو. منجهس پڻ آڪاش ڏسڻ ي چاهنا پئدا ٿي.

B-14, Dayanand Colony  
Lajpat Nagar, New Delhi - 110024

# گودڙي ۽ ۾ لڪل لعل

آنند ٽهرا ماڻي

گاڏي ڪنهن ننڍي اسٽيشن تي اچي بيٺي هئي. مسافر لٿا. پر ان کان وڌيڪ چڙهيا. دروازي وٽ اهائي وڌيل پيڙ. گاڏي هلي. ڏوڏن تي ڪجهه هلڪا محسوس ٿي. ويٺل ڪجهه موڪرا ٿيا. بيٺن به ڪجهه وائڪ محسوس ڪئي. ڪتاب مان نظر ڪڍي، مون گاڏي اندر جائزو ورتو.

سامهون در وٽ بيٺل ڪنهن سکر ماڻهو سان اڪيون مليون. هو مون طرف گهوري نھاري رهيو هئو. هن مشڪي ڪيڪاريو. موٽ ۾ مون به شايد مرڪيو. شايد ان ڪري جو پڪ ڪانه اٿم. پڪ ان ڪري ڪانهي جو مون کيس سڃاتو ڪونه. پوءِ به وهنوارڪ موٽ. گرمائش ڪانه، پنهنجائپ غائب صرف ان لاءِ جئن اڳلي ڪي برو نه لڳي، ائين ئي مرڪي ڏبو آهي. اٽلڪو، اڻ ڏٺو. پهرين تاريخ جي چنڊ جيان.

گاڏي هيئر تيز رفتار ۾ اچي ويٺي هئي. منهنجون نگاهون وري به ڪتاب ۾ ڪپي ويون. پٺو اٽلايم.

- اوهان شايد مونکي ڪونه سڃاتو.

ڪتاب مان، چشمي جي مٿان نگاهون ڪڍيون. اهوئي دروازي وارو سکر ماڻهو. هيئر فل پورٽريٽ ۾ سامهون بلڪل ئي نزديڪ بيٺو هو. سفيد مٿو، اکين تي گولڊن فريم وارو چشمو، مٿو منهلجو به ڪڍيو. ڏاڍي گرمي آهي، هنجون چشمي اندر اڪيون جهپڪيون.

- ٻن سالن کان بارش جو ڪانه پيئي آهي. پاسي واري چيو.

- ڪهڙي خبر هن سال پوندي الائي نه. ٻئي وٺايس.

- پوءِ ته ماڻهو ئي مري ويندا. پهرئين چيو.

- ڀڳوان سڀ ڀلي ڪندو. هن چيو ۽ سري پنکي هيٺان اچڻ جي ڪوشش ڪئي. هن شرٽ جا مٿيان بٽڻ کوليا. شرٽ جي ڪالرن کي پٺتي ڌڪيو. ڪلهن کي کڻي ڪري هوا کي اندر موڪلڻ جو ڀڃڻ ڪيو.

منهنجي منهن مان نڪري ويو ڪيئن آهيو، مڪند پائي!

هيئر منهنجي منهن تي فل مون جي مشڪ هئي. ٻن هٿن جي ميلاپ ۾ ڪافي گرمائش ۽ سرجوشي هئي.

- ڪافي عرصي کانپوءِ ملي رهيا آهيون.

ويه سال ته واه جا ٿيندا. هيئر ڪٿي آهيو؟

- بمبئي.

گاڏي سورت تي ويجهي ٿي پيئي. ڪافي ڇرپر هئي. سامهون سيٽ تان هڪ فئملي لهي رهي هئي. جڳهه ملندي ئي مڪندي پائي سامهون سيٽ تي ٿانئڪو ٿي ويٺو. هن هڪ دفعو وري ڪلهي کي مٿي ڪري، ڪالرن کي پٺيان وڃڻ ڏٺو ۽ پنکي طرف ڏٺو.

- ڪٿان پيا موٽو، مڪند پائي؟

- جهونو پروفيسر مٽر آهي. ڪنهن وقت اسانجي پبليڪشن لاءِ ڪتاب لکندو هئو. - اوهان ته

ٽي سال اڳ آزمائش طور ان کان جي مٿان هڪ هنڌ تي هن انجن جي بورنگ انڪري ڪرائي ويئي هئي ته پتو لڳي ته کان پئي چور کان شروع ڪري سگهجي ٿي يا نه. کان پئي چور کان شروع ته نه ٿي سگهي هئي، پر هن پيري انهن هن انجن جي بورنگ کي وڌائي اڻ انج ڪري ان مان ضروري سامان هيٺ لٿو ويو هو.

اهو سڀ ڏسي ته ڌرتي لوڪ جا ماڻهو هيٺ ڪريل، مصيبت ۽ قاتل ماڻهن جو بچاءُ ڪرڻ ۽ سرگرم آهن، مثالو پنهنجو پاڻ ۾ موٽي آيو. کيس لڳو، هروڀرو ماڻهو پاڻ ۾ ئي پورا نه آهن، هڪ پئي جي سار سنڀار نه ٿا.

ايتري ۾ هوري<sup>1</sup> وڏي واڪي سڀني کي سوچنا ڏني ته کان جا اڌڪاري چوويهه انج وياس جي بورنگ ڪري ان ۾ هڪ اسٽيل ڪيس وجهندا، جنهن سان ان سُرنگ جي چئني طرف هڪ اسپاتي ديوار ٺهي ويندي، ان اسٽيل ڪيس ۾ هيٺ ٺهڻ لاءِ اهي سترهن انج گول ۽ هڪ آدم قد کان مٿي، ساڍا ڇهه فوٽ ڊگهو، ڪنپسول ٺاهيندا، ان ڪنپسول مان اسين سڀ هڪ هڪ ٿي وينداسين.... سڀني جي چهرن تي مرڪز نمودار ٿي، هوري<sup>1</sup> کين واقعي خوشخبر ڏني هئي.

ٽيليفون جي گهٽي وري وڳي ۽ هوري<sup>1</sup> ٽيليفون ٻڌڻ ويو. جلدئي واپس موٽي، اچي هن هڪ مزور جي چهر ۽ گهوري ٺهاريو. ڪالو جي ڀرسان اچي چيائين، ”تو اسانکي ڏاڍو پريشان ڪيو آهي... اهو پنهنجو ٺاهڻو ڇڏو تون آهين... هاڻي، جلد ڪر... ٽيليفون وڃي پنهنجي گهرواري<sup>2</sup> موٽا سان ڳالهائ...“

”موٽا سان؟... ڇا هو<sup>3</sup> موٽي آئي آهي؟“ ڪالو<sup>4</sup> رڙ ڪري پڇيو، ”هاڻو، جلد ڪر. هو<sup>5</sup> توسان ڳالهائڻ لاءِ ڏاڍي بيچئن آهي. توکي ٻڌائڻ لاءِ هو<sup>6</sup> ورور ڪري چئي رهي هئي ته هو<sup>7</sup> تو<sup>8</sup> لاءِ صحيح سلامت موٽي آئي آهي“

پنهنجن ٺاهين ڇڏي ڪالو<sup>9</sup> کان ۾ سلامت ٻين چوونجاهه ڇڻڻ سان گڏ ٻانگي به اوچتوئي سلامت محسوس ڪيو ۽ هاڻي هن ٻين جيان سامت جو باقي اڌ ساهه ڀڻ ڪيو. منجهس ڀڻ آڪاش ڏسڻ جي چاهڻا پيدا ٿي.

B-14, Dayanand Colony

Lajpat Nagar, New Delhi - 110024



آنند ٺهرا ماڻهي

گودڙيءَ ۾ لڪل لعل

گاڏي ڪنهن ننڍي اسٽيشن تي اچي بيٺي هئي. مسافر لٿا. پر ان کان وڌيڪ چڙهيا. دروازي بند ٿي وئي. ڏوڏن تي ڪجهه هلڪا محسوس ٿي. ويٺل ڪجهه موڪرا ٿيا. ڏوڏن ۾ ڪجهه وائڪ محسوس ڪئي. ڪتاب مان نظر ڪڍي، مون گاڏي اندر جائزو ورتو.

سامهون در وٽ بيٺل ڪنهن سکر ماڻهو سان اکيون مليون. هو مون طرف گهوري نھاري رهيو هو. هن مشڪي ڪيڪاريو. موٽ ۾ مون به شايد مرڪيو. شايد ان ڪري جو پڪ ڪانه اٿم. پڪ ان ڪري ڪانهي جو مون کيس سڃاتو ڪونه. پوءِ به وهنوارڪ موٽ. گرمائش ڪانه، پنهنجائپ غائب. سرف ان لاءِ جئن اڳلي ڪي برو نه لڳي، ائين ئي مرڪي ڏبو آهي. اٽلڪو، اڻ ڏٺو. پهرين تاريخ جي چنڊ جيان.

گاڏي هيئر تيز رفتار ۾ اچي ويئي هئي. منهنجون نگاهون وري به ڪتاب ۾ ڪپي ويون. ٻنو ٽلايم.

- اوهان شايد مونکي ڪونه سڃاتو.

ڪتاب مان، چشمي جي مٿان نگاهون ڪڍيون. اهوئي دروازي وارو سکر ماڻهو. هيئر فل پورٽريٽ ۾ سامهون بلڪل ئي نزديڪ بيٺو هو. سفيد مٿو، اکين تي گولڊن فریم وارو چشمو، مٿو منهنجو به ڪڍيو. ڏاڍي گرمي آهي. منهنجون چشمي اندر اکيون جهپڪيون.

- ٻن سالن کان بارش جو ڪانه پيئي آهي. پاسي واري چيو.

- ڪهڙي خبر هن سال پوندي الائي نه. ٻئي وٺايس.

- پوءِ ته ماڻهو ئي مري ويندا. پهرئين چيو.

- ڀڳوان سڀ ڀلي ڪندو. هن چيو ۽ سري پنکي هيٺان اچڻ جي ڪوشش ڪئي. هن شرٽ جا مٿيان بٽڻ کوليا. شرٽ جي ڪالرن کي پٺتي ڌڪيو. ڪلهن کي کڻي ڪري هوا کي اندر موڪلڻ جو ڀڻ ڪيو.

منهنجي منهن مان نڪري ويو ڪيئن آهيو، مڪند پائي! هيئر منهنجي منهن تي فل مون جي مشڪ هئي. ٻن هٿن جي مڀلاپ ۾ ڪافي گرمائش ۽ سر جوشي هئي.

- ڪافي عرصي کان پوءِ ملي رهيا آهيون.

ويه سال ته واه جا ٿيندا. هيئر ڪٿي آهيو؟

- بمبئي.

گاڏي سورت تي ويجهي ٿي پيئي. ڪافي چرپر هئي. سامهون سيٽ تان هڪ فئملي لهي رهي هئي. جڳهه ملندي ئي مڪنديائي سامهون سيٽ تي ٽائنيڪو ٿي ويٺو. هن هڪ دفعو وري ڪلهي کي مٿي ڪري، ڪالرن کي پٺيان وڃڻ ڏٺو ۽ پنکي طرف ڏٺو.

- ڪٿان پيا موٽو، مڪند پائي؟

- جهونو پروفيسر مٽر آهي. ڪنهن وقت اسانجي پبليڪشن لاءِ ڪتاب لکندو هئو. - اوهان ته

ٽي سال اڳ آزمائش طور ان ڪاڻ جي مٿان هڪ هنڌ تي پڻ انجن جي بورنگ انڪري ڪرائي ويئي هئي ته پتو لڳي ته ڪاڻ پٽي چور ڪاڻ شروع ڪري سگهجي ٿي يا نه. ڪاڻ پٽي چور ڪاڻ شروع ته نه ٿي سگهي هئي، پر هن پيري انهن پڻ انجن جي بورنگ ڪري وڌائي اٺ انچ ڪري ان مان ضروري سامان هيٺ لٿو ويو هو.

اهو سڀ ڏسي ته ڌرتي لوڪ جا ماڻهو هيٺ ڪريل، مصيبت ۽ قاتل ماڻهن جو بچاءُ ڪرڻ لاءِ سرگرم آهن، ڪالو پنهنجو پاڻ ۽ موٽي آيو، کيس لڳو، هروڀرو ماڻهو پاڻ ۽ ٺي پورا نه آهن، هڪ پٽي جي سار سنڀار لهن ٿا.

ايتري ۾ هوريءَ وڏي واڪي سڀني کي سوچنا ڏني ته ڪاڻ جا اڌڪاري چوويهه انچ وياس جي بورنگ ڪري ان ۾ هڪ اسٽيل ڪيس وجهندا، جنهن سان ان سُرنگ جي چئني طرف هڪ اسپاتي ديوار ٺهي ويندي. ان اسٽيل ڪيس ۽ هيٺ لهن لاءِ اهي سترهن انچ گول ۽ هڪ آدم قد کان مٿي، ساڍا ڇهه فوٽ ڊگهو، ڪنٽسول ٺاهيندا. ان ڪنٽسول مان اسين سڀ هڪ هڪ ٿي مٿي وينداسين.... سڀني جي چهرن تي مرڪ نمودار ٿي. هوريءَ کين واقعي خوشخبر ڏني هئي.

ٽيليفون جي گهٽتي وري وڳي ۽ هوري ٽيليفون ٻڌڻ ويو. جلدئي واپس موٽي، اچي هن هر هڪ مزور جي چهر ۽ گهوري ٺهاريو، ڪالو جي پراسان اچي چيائين، ”تو اسانکي ڏاڍو پريشان ڪيو آهي... اهو پنهنجا مون ڇڻو تون آهين... هاڻي، جلد ڪر... ٽيليفون وڃي پنهنجي گهرواريءَ موهنيا سان ڳالهائ...“

”موهنيا سان... ڇا هوءَ موٽي آئي آهي؟“ ڪالو رڙ ڪري پڇيو. ”هاڻو، جلد ڪر. هوءَ توسان ڳالهائڻ لاءِ ڏاڍي بيچئن آهي. توکي ٻڌائڻ لاءِ هوءَ ور ور ڪري چئي رهي هئي ته هوءَ تو لاءِ صحيح سلامت موٽي آئي آهي“

پنهنجا هين چئي ڪالو ڪاڻ ۽ سلامت ٻين چوونجاهه جڻن سان گڏ پاڻکي به اوچتوئي سلامت محسوس ڪيو ۽ هاڻي هن ٻين جيان سامت جو باقي اڌ ساهه پڻ کنيو، منجهس پڻ آڪاش ڏسڻ جي چاهنا پئدا ٿي.

B-14, Dayanand Colony

Lajpat Nagar, New Delhi - 110024

نالو... جواب ۾ 'ها' ؛ نالو... جواب ۾ 'ها'.

ليڪن ڪرمونءَ جو جواب ۾ آواز نه آيو. هن لاءِ ٻيهر پڪار ڪئي ويئي. جواب ندارد. ڇا ڳريو جوان ڪرمون به سنسار کي الوداع ڪري ويو هو؟ ڪاڻ ۾ شوڪ پيريل سيسڪارو وري اُڀريو. پر ڪالوءَ جي سيني ۾ ساڳيوئي مونجھارو هو. سندس اکين اڳيان ڪرمونءَ جو چتر اُڀري آيو. ڪرمونءَ اجهو ڪڇ وقت اڳ ڪاڻ ۾ ڪائنس پڇيو هو، "ڇو دادا، توکي نٿو لڳي ته ڀاڙي موھنا دوکو ڪائي تو وٽ اوس موٽي ايندي؟ تنهنجي دل ۾ هيري جي چمڪ آهي: ڪوئلي ڪمپنيءَ جي بابوءَ وٽ هو؟ ڪڏهن نه رهي سگهندي." هن کيس ورائيو هو، "جيڪڏهن هو؟ دوکو نه ڪائي، پاڻ بچائي موٽي آئي، ته ڪرمون، مون لاءِ سڀ ڪڇ روشن ٿي ويندو.... هو؟ صحيح سلامت واپس اچي."

نالو... جواب ۾ 'ها' ؛ نالو... جواب ۾ 'ها'.

پر انڪانپوءِ ڪالو گونگ پوڙ ۾ مبتلا ٿي ويو. اڌ ساهه ۾ منجهيل - پوسائيل ڪالو پنهنجي اڌ ساهه جي گم ٿي وڃڻ تي الاجي ڇا ڇا سوچيندو رهيو. کيس خبر نه پيئي ته هوري اڳتي به نال ڪٽندو رهيو ۽ حاضري لڳندي رهي. جن نالن کانپوءِ 'ها' - 'ها' نه ٿي ۽ سيسڪارا اُڀريا، تن ۾ سندس نالو پڻ هو.

ٽيليفون جي گھنٽي پريشان پريشان وڃندي رهي. هوري ٽيليفون تي ڳالهائيندو رهيو. پوءِ ته مٿي بستيءَ وارن کي خبر پوڻ سان ڪاڻ جا ٻيا مزور پڻ پنهنجن ڪٽنبن - پريوارن سان لهه وچڙ ۾ ايندا رهيا. ڪالوءَ جو ڪير هو، جنهن سان هو ڳالهه ٻولهه ڪري پنهنجي سلامتيءَ جو احوال ڏئي؟ هو بُت بڻيو هڪ ڪنڊ پاسي بيٺو رهيو.

هوريءَ لاءِ وڏو گھوٽالو هو. ماڻهو پنجونجاهه هئا ۽ حاضري چوونجاهه جي هئي. مٿي، دفتر وارا ڪائنس ور ور ڪري پڇي رهيا هئا - "تو پاڻ کي ڳڻيو آهي؟ ... جيڪڏهن تو پاڻ کي به ڳڻيو آهي ته اهو پنجونجاهون ڇڻو ڪير آهي؟.... ڪل ماڻهو ڪاڻ ۾ ايڪهٺ هئا... ته باقي ڇهه ڇڻا ڇا....؟

رات جو ڪاڻ ۾ تڌ وڌي ويئي. اونداهه هونئن ئي تڌي تڌي هوندي آهي. ويتر موت جو ماحول ا موت به تڌو، نڪمٽائي به تڌي. اونداهه، موت ۽ نڪمٽائيءَ جي ڪاڻ ۾ تڌ ڪري ڪيترا مزور بيمار ٿي پيا.

واقعي، هاڻي ئي لوڪ بڻجي پيا هئا - پاتال لوڪ، جنهن ۾ اهي سڀ مزور هئا؛ ڌرتي لوڪ جتان کين مدد ملڻ واري هئي؛ ۽ آڪاش لوڪ، جنهن ڏانهن مصيبت سهي واهر لاءِ نهاربو آهي. پاتال لوڪ جي ماڻهن پنهنجي لوڪ جو نقشو ڌيان ۾ رکي ڌرتي لوڪ جي ماڻهن کي سمجهايو ته اهي سڀ ان وقت ڪٿي هئا.

ڪڇ ڪلاڪن اندر، پٺين ڏينهن جي صبح تائين ڪاڻ جي ڇت ۾ مٿان اڻ اچڻ گول سُرنگ ڪڍي ويئي ۽ ان مان ڪاڻ ۾ ڦاٿل مزورن لاءِ کاڌو، صاف پاڻي ۽ دوائون موڪليون ويئون. دراصل،



موهنا ۽ هو ٻين ساٿي مزورن سان گڏ راڻي کيت جي ان کاڌ ۾ ڪم ڪندا آيا آهن. هو کاڌ ۾ ڪوئلو ڪوٽيندو رهيو آهي ۽ انکي مٿي پهچائڻ ۾ مدد ڏيندو رهيو آهي ۽ هو ۽ مٿي پهتل ڪوئلي کي ٻين مزوريائين سان گڏ رهي ريل گاڏن ۾ پريندي رهي آهي ان ڪوئلي سان پاڻ تي هلندڙ ريل گاڏيون هلنديون رهيون آهن، گهرن ۾ کاڌي لاءِ باهه ٻرندي رهي آهي ۽ ڪپڙا استري ٿيندا رهيا آهن... ۽ کاڌ جا ۽ ٻيا بابو اهي استري ڪيل ڪپڙا پائي، ڦٽي ڦوڪارو ڪري مزوريائين کي پنهنجن چارن ۾ ڦاسائيندا رهيا آهن....

اهو سوچي ڪري ڪوئلي جي کاڌ ۾ سندس اکيون ٻه ٽانڊا ٿي ويئون. جلدئي، انهن ٽانڊن تي سندس بيڪسي ۽ بيڪسيءَ جي رک ظاهر ٿي پيئي ڀلا، هو ڪري ٻه ڇا ٿي سگهيو؟ جيڪڏهن استري ڪيل ڪپڙا پائي ۽ ڦٽي ڦوڪارو ڪري اهو بابو موهنا کي پنهنجي پاسي ڪري غلط ڪم ڪري رهيو هو، ته موهنا پڻ ڪهڙو صحيح ڪم ڪري هئي؟ ڪالهه رات جڏهن هو ٻين مزورن سان گڏ پنهنجي مزور بستيءَ جي گهر ڏانهن موٽي رهيو هو، ته ڏٺو هئائين ته گهٽين ۾ ڪوئلو ڪمپنيءَ جا جهيڙي روشني جا ۽ گهرن ۾ اڃا به وڌيڪ جهيڙي روشنيءَ جا بلب ٻري رهيا هئا، تيز روشنيءَ جا بلب صرف کاڌ ۾، ۽ کاڌ اڌڪارين جي ڪوٺين ۽ باٻن جي ڪمرن ۾، پري پري، سندن اپ نگر ۾ ٻرندا آهن. مزور بستيءَ جي گهرن ۾ ته محض پريم جو اڃالو رهي ٿو... ليڪن جيڪڏهن اهو به نه رهي ته....؟

ڪالهه رات گهر ڏانهن موٽندي هن تيز وڪ ڪٽڻ چاهي هئي، پر کيس ٻين مزورن سان گڏ ڏيري ڏيري هلاڻو پيو هو. سڀ ٿڪا ماندا هئا، پر کيس ٿڪاوٽ نه، گهٻراهٽ هئي، ۽ گهٻراهٽ ڪري ٿڪڻ هئي، هن موهنا کي آخرين چيٽاونيءَ ۾ چئي ڇڏيو هو ته هو ۽ کاڌ جي ڪوئلي کي ريل گاڏين ۾ ڀرڻ وارو ڪم ڇڏي ڏئي ۽ ان بابوءَ کان دور رهي، کيس ٻئي ڪٿي ڪم ملي ويندو، راڻي کيت ۾ گهٽئي ڪاٺيون آهن.

پر هو ۽ هلي ويئي هئي ۽ هن لاءِ چئني طرف اوندھ انڌڪار چانئجي ويو هو. هاڻي ڪوئلي جي کاڌ ۾ بيمنو ڪم ڪندي ڪالوءَ کي لڳو، سمورو ڏينهن اتي رهي هو پاڻ به ڪوئلو ٿي ويو آهي. سندس من ۾ هيري جي چمڪ آهي. پر جيستائين صابڻ سان سنان ڪري هو ڪوئلي جي ڪاراڻ ڌوئي ڇڏي، تيستائين سندس من ۾ لياڪو پائي هيري جي چمڪ ڏسڻ جو انتظار ڪير ڪري؟ موهنا کان اهو انتظار ڪرڻ نه ٿي سگهيو. کيس ڪهڙي خبر ته ڪوئلو ۽ هيرو سڳا ڀائر آهن، ٻئي هڪ ئي کاڌ ۾ پندا ٿين ٿا؟...

هن لاءِ هاڻي هن دنيا ۾ ڪير هو؟ هو ڪنهن لاءِ زندهه رهي ڪالوءَ جي من ۾ مرڻ جي خواهش ڪر موڙي اٿي. ڇا هتي چاسنالا کاڌ درگهٽنا جهڙي ڪا درگهٽنا نٿي ٿئي؟ ڪڇ وقت اڳ چاسنالا کاڌ ۾ اوچتوئي پائي ڀرجي وڃڻ سان چار سو کن مزور ٻڏي مئا هئا، هتي به ڪا اهڙي درگهٽنا نٿي، ته هو ان جيون مان مڪتي پائي، جنهن جيون ۾ ڪو ماڻهو، ڪنهنجو ناهي. پر اهڙو حادثو ڪيئن ٿيندو؟ هر هڪ کاڌ جيان هن کاڌ ۾ به مالڪن مزورن جي سلامتيءَ لاءِ سڀ بندوبست

سڏ ڪري ڏسو.

سرڪا جيڪي ڪي 'تلو' جي نالي سان سڏ ڪيو ته هن ڪنڌ مٿي ڪري سرڪا ڏانهن ٺهاريو. وري ڪنڌ هيٺ ڪري ڇڏيو، ڇوڪري ڇڏيو ته جيڪڏهن توهانجو ڪٿو آهي ته بيشڪ توهان هن ڪي پاڻ وٽ رکو. هو ائين چئي ڪٿي ڪي اتي ڇڏي پنهنجي ڪٿي ڪي وٺي پنهنجي گهر ڏانهن وڃڻ لڳي. سرڪا گيت بند ڪري جيڪي ڪي پنهنجي گهر اندر رکيو. جيڪي ڪٿي ڪي ويندو ڏسي زور - زور سان پونڪڻ لڳو. نيٺ پوڻا ڪندي - پونءُ - ڪندي هو ٽڪجي پيو پر اڃانڪه خبر نه آهي هن ۾ ڪٿان طاقت آئي جو وڏي ڇلانگ ڏيئي ڪمپائونڊ وال گهي تيز ڊوڙ پائي پريان ويندڙ ڪٿي ڪي پٺيان ڀڄي ويو ۽ ان بعد وري واپس ڪونه آيو.

3-TA-24,

Jawahar Nagar Jaipur 302 004

## آڪاش ڏسڻ جي چاهنا

ڊاڪٽر موتيلال جوتواڻي

ڪالو گڏريل سموري رات بستري تي پاسا ورائيندي گذاري هئي، اڄ صبح جو ڪم لاءِ گهر مان نڪرڻ وقت سندس گهر واري نه هئي، ها کيس منجهند جي مانيءَ طور ٿي - چار روپين ۽ هڪ ڳنڍ بصر جي، هڪ پني ۽ ويڙهي ڏني. اڄوڪو صبح هن لاءِ هن مهل تائين سڀني صبحن کان وڌيڪ تاريخ هو. موهنا سان سندس شادي ٿئي ڪي ڏينهن مس ٿيا هئا. شاديءَ کان اڳ ته هن لاءِ سورج ۽ انجي روشني ڪوئلي جي ڪاڻ ۽ تيز روشن بلب ۽ انجي روشنيءَ کان ٿار نه هئي. ڪوئلي جي ڪاڻ اندر چاهي ٻاهر هن لاءِ حشر ڪو فرق هو. اڄ صبح جو کيس لڳو، ٻاهر واري دنيا پڻ ڪوئلي جي وڏي ڪاڻ جيان هئي، جنهن ۽ ماڻهو اڃا آهرا ڪپڙا پائي ڪارو ڪلوٽو ڪم ڪندا رهن ٿا...

سندس زندگيءَ ۾ ٿورا ڪي ڏينهن سورج جي روشني رهي هئي. تڏهن هو ڀرپور زندگيءَ جي آئند جو احساس ڪئي پنهنجي بستري تان اٿندو هو ۽ موهنا کيس چانهه جو ڪوپ آڻي ڏيندي هئي. هو ڪڙڪيءَ کان ٻاهر سورج جي هلڪي هلڪي مسڪراڻ پسنندو هو. روشني ۽ مسڪراڻ - ٻنهي ۾ ڪيڏي نه سمائتا آهي! نه نه، کيس لڳو. هو اهي ٿورا ڪي ڏينهن ڇڏي باقي سدائين ڪوئلي يا ڪاجر جي ڪوٺڙيءَ ۾ رهندو آيو آهي - ڪوئلي يا ڪاجر جي ڪوٺڙيءَ، جنهن ۽ ڪا ڪڙڪي نامي ۽ جنهنجو دروازو بند آهي.

وقت اسان سان گڏ رهندي. سو تون سڀاڻي صبح جو ننڊ مان اٿي جڻڪي ۽ ڪي واپس گهر وٺي اچ.

موتيرام ڄڻ پٽ کي التجا ڪندي چيو.

ان رات ئي سرلا جو بمبئي ۾ مان فون آيو. هن سڀ کان اول جڻڪي ۽ جو حال پڇيو. موتيرام کان به رهيو ڪونه ٿيو. سو پيريل گلي سان زال کي شڪايتي نوع ۾ ٻڌايائين ته منوج جڻڪي ۽ ڪي موٽر - مڪئنڪ کي ڏيئي ڇڏيو آهي.

بس سرلا جو اهو ٻڌڻ ۽ روئڻ ۾ اچي چٽڪي. روئندي چيائين "مونکي خبر هئي ته منهنجي ويڙ بعد منوج جي جڻڪي ۽ سان ڪونه پوندي، پاڻ ته شادي ڪري پرئڪٽس جي بهاني زال کي وٺي بمبئي ۾ هليو ويندو ۽ پوءِ مان چرين وانگر اڪيلي ڀتين سان پيئي ڳالهائيندس. مان اجهو سڀاڻي ئي جهاز ۾ چڙهي ٿي اچان." ائين چئي سرلا فون بند ڪري ڇڏيو.

صبح ٿيندي ئي منوج جڻڪي ۽ کي واپس گهر وٺي آيو ۽ سرلا صبح جو ۱۱ بجي واري فلائيٽ ۾ سڄم - پڄم به جنڀور اچي پهتي. گهر ۾ ايندي شرط پهرئين جڻڪي ۽ کي هنج ۾ ڪڍي پيار ڪيائين ۽ ٻاٻوڙ وڃان هن جي مٿي ۽ پٺي تي هٿ ڦيرائين.

جڻڪي ۽ به پڇ لوڏائيندي ۽ ڪئون.....ڪئون.....ڪندي سرلا کي ڪيڪاريو. هن جي پيرن کي چٽيندي پنهنجي پريم ۽ وفاداري ۽ جو احساس ڏياريو.

ڪجهه ڏينهن بعد اچانڪ رات جو جڻڪي گهر مان غائب ٿي ويو. سرلا ۽ موتيرام روئي هڪ ٻئي کي آت ڏيڻ لڳا. ۽ گهڻي - گهڻي ۾ هن جي ڳولها ڪئي. ويڇاري منوج تي ڪٿي کي گم ڪرڻ جو ڏوھ وڌو ويو. هن پڻ ڪٿي کي ڳولڻ جي سخت ڪوشش ڪئي پر منوج کي جڻڪي ڪٿي به نظر ڪونه آيو. آخر سڀيئي هار کائي ويئي رهيا، پر تڏهن به هر ڀل سرلا جون نگاهون جڻڪي ۽ کي ڳولهينديون رهنديون هيون ۽ ڪالوني ۾ مان لنگهنڌڙ ڪنهن به ڪٿي جي پونڪڻ جو آواز ٻڌندي هئي ته ان مان جڻڪي ۽ جو آواز سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪندي هئي ۽ در کولي ڏسندي هئي، پر نراس ٿي اُندر واپس هلي ايندي هئي.

چند ڏينهن اڳ سرلا ڏٺو ته سامهون واري چوٽيهين سيڪٽر ۾ هڪ چوڪري ٻن ڪٽن کي ڪڍي گهمائي پيئي. هن اکين تي زور ڏيندي پريان سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪئي. کيس شڪ ٿيو ته انهن مان هڪ ڪٽو سندن جڻڪي آهي. هن يڪدم منوج کي پڇايو. منوج ان چوڪري ۽ کي ٻنهي ڪٽن سميت گهر وٺي آيو. سرلا سڃاتو ته اهو برابر جڻڪي ۽ هو. هن جڻڪي - جڻڪي ڪري پڇاريو پر جڻڪي ۽ ڪوبه ڌيان ڪونه ڏنو. چوڪري ۽ کين ٻڌايو ته برابر مهينو کن اڳ هو پنهنجي ۽ هن مٽي ۽ کي ڊنر کائي ٻاهر گهمائڻ لڳو نڪتي ته خبر نه آهي ڪٿان هي ۽ ڪٽو هن جي پٺيان پئجي ويو ۽ ڪٿي ۽ سان گڏ اسانجي گهر هليو آيو. اسان گهڻو ئي هن کي گهر مان ڪڍڻ جي ڪوشش ڪئي پر اصل گهر مان نڪري ئي نه نيٺ اسان هن کي به گهر ۾ رکي ڇڏيو. هاڻي هي اسانجي مٽي ۽ سان ڏاڍو هري مري ويو آهي. پئي هڪ ٻئي کان سوا رهي ڪونه سگهندا آهن. اسانکي هن جي نالي جي ته خبر ئي ڪونه هئي سو هن جو نالو رکيوسين "تلو" توهان هن کي "تلو" جي نالي سان

ڊگهن اچن وارن کي ڏٺي ڏٺي جو ڪم ڪندي هئي. جنڪي به موٽ ۽ پڇ لوڏي مليل پيار جو احسان جتانيندو هئو. ڪوبه ڌاريو اڃا ڪمپائونڊ وال جي در اندر گهڙندو مس هئو ته جنڪي اندران ئي زور- زور سان پوئڪڻ لڳندو هئو ۽ گهر جي چوڪيداريءَ جي ذميواري وفاداريءَ سان نڀائيندو هئو. جنڪيءَ کي گهر ۾ آئي پنج مهينا مس ٿيا ته مٿوءَ جي شادي ٿي ويئي. شاديءَ بعد مڌو ساهرن ۽ گهوٽ ۾ مست ٿي ويئي ۽ جنڪيءَ جي سموري پرگهور لهڻ جي ذميواري موتيرام ۽ سرڪا تي اچي پيئي. جيڪا هو پئي خوشيءَ سان نڀائيندا هئا.

هڪ ڏينهن اوچتو سرڪا جي ماءُ جي بيماريءَ جو بمبئيءَ مان ٽرنڪ ڪال آيو ۽ سرڪا کي مهيني کن لاءِ بمبئيءَ وڃڻو پيو. هاڻي پٺيان صرف موتيرام ۽ منوح بچيا. پهرئين ئي ڏينهن منوح ڏٺو ته سندس پيءُ ڪٿي جي سار سنڀار نٿو لهي سگهي ۽ خفي ٿي پيو آهي سو هن ڪٿي کي ڪار مڪئنڪ جي حوالي ڪرڻ جي رٿ رکي. منوح پيءُ کي پڙايو ته ڪار - مڪئنڪ به ئي دفعا هيءُ ڪٿو ڪانئس گهري چڪو آهي ۽ هو جنڪيءَ جي سڏي سار سنڀار لهندو. موتيرام به ڪٿي جي شيوا - ٽهل مان بيحد خفي ويٺو هئو سو يڪدم بنا ڪنهن بحث جي جنڪيءَ کي مڪئنڪ وٽ ڇڏي اچڻ جي منظوري ڏنائين. منوح ته اهڙي موقعي لاءِ آتو ويٺو هئو سو هڪدم جنڪيءَ کي ڪار ۾ وهاري مڪئنڪ وٽ ڇڏي آيو.

پر جيئن ئي رات ٿي ته موتيرام کي گهر خالي - خالي نظر آيو. سو هن منوح کي هڪدم ڪٿي کي واپس گهر وٺي اچڻ لاءِ چيو. "پر ڊنڊي توهان هن جي شيوا - ٽهل مان ڪڍ ٿي پيا ۽ وري توهان جي ئي اجازت سان ئي ته هن کي ڏيئي آيو آهيا. هيئن وري واپس ڪيئن وٺي ايندس." منوح چيو.

"ان وقت مان ڪڍ ويٺو هئس سو بنا سوچڻ - سمجهڻ جي توکي ها ڪري ويس. پر مون اها اجازت دل سان ڪونه ڏني هئي. ڏس پٽ تون ماءُ جو به سوچين ها، اسانجي گهر مان وڃڻ بعد سڄو ڏينهن گهر ۾ اڪيلي ٿي پوندي آهي، اهو جنڪي ئي آهي جيڪو هن جو ساٿي آهي. هر ڪلاڪ - اڌ بعد هن جي پوئڪ سرڪا کي احساس ڏياريندي آهي ته هوءُ گهر ۾ اڪيلي ڪونه آهي. هوءُ سڄو ڏينهن ڪٿي سان ڳالهيون پئي ڪندي آهي. اهڙيون - اهڙيون ڳالهيون جيڪي ڪڏهن هن پٽ سان يا مونسان به ڪونه ڪيون هونديون. ان ڏينهن مان گهر ۾ ويٺو هئس ته هن جنڪيءَ کي پئي چيو ته "منوح پيو چوي ته مان بمبئيءَ وڃي پرنڪٽس ڪندس. اتي ڊاڪٽرن جي سڏي ڪمائي آهي. سو پڪ - ئي - پڪ شاديءَ بعد ڪنوار به وٺس وڃي رهندي. هوءَ به اڄ ڪالهه جون چوڪريون ڪٽي ٿيون سس - سهري سان رهڻ پسند ڪن. سو اهڙيءَ طرح سان اسانجو هڪڙوئي پٽ منوح به اسان کان جدا ٿي ويندو. پر جنڪي تون بيحد وفادار آهين. تون اسان سان حياتي پر گڏ رهندين. مان هيءُ جاءِ ول ۽ تنهنجي نالي لکي وينديس." ائين چوندي موتيرام جو گلو پرڄي آيو ۽ پٽ کي چيائين - "پٽ آهي ته اهو سچ. تون ڪيترو به اسانجو هجين پر تنهنجي زال ته آخر پراڻي پيٽ ڄاڻي ٿيندي. هن کي پنهنجي الڳ گهر ۽ آزاد زندگيءَ جا سڀا هوندا. هوءُ ڪيترو



هاڻ کيس پڪ ٿي ويئي ته انهن آفيسرن کي پئي کي استعمال ڪرڻ کانسواءِ ٻيو ڪجهه سڃهندو ئي ناهي.

پريٽي جي جڳهه تي، هن پنهنجي برانچ ۾ پنهنجي مرضي مطابق هيڊ آفيس کان ترٽي هجي ۽ وڌيڪ آزمائش جو وڃار لاهي، ڳري من سان آرڊر جي ڪاپي تي صحي ڪري اهو سويڪاري ورتو.

D/64/1018.

P.O. Krishnanagar, AHMEDABAD. 382346.

## وفادار ڪٿو

سندر اڱاڻي

ڪافي ڏينهن کان مڌر پي سان انگل ڪيو ويئي آهي ته کيس گهر ۾ ڪٿو پالڻ جي اجازت ڏني وڃي، پر پئس سندس هي انگل، مڃڻ کان انڪار ڪيو ويٺو هئو.

۱۵ سيپٽمبر تي مڌر جو ۲۲ سالگره هئو. ان موقعي تي مڌر پي جي ڳچي ۽ ۾ ٻانهون وجهندي لڏ وڃان چيو :- "ڊنڊي توهان مون لاءِ گهوٽ ڳولهي رهيا آهيو ۽ اڄ نه سياڻي توهانڪي ڪو سنو چوڪرو ملي ئي ويندو ۽ پوءِ منهنجي شادي ڪرائي ڇڏيندا. شاديءَ کان پوءِ پيڪا ٿوروئي ڏي جو جنم ڏينهن ملهائيندا آهن، سو ڊنڊي هيءُ منهنجو آخرين جنم ڏينهن آهي ۽ هن جنم ڏينهن تي منهنجي آخرين خواهش آهي ته مونکي پاميرين ڪٿو ٻرت ڏي ڳفٽ ڪري وٺي ڏيو."

هن دفعي، موٽيرام ڏي جو هيءُ انگل نه چاهيندي به ٿاري ڪونه سگهيو ۽ ڏيءَ کي پاميرين ڪٿو وٺي ڏنائين.

مڌر جنم ڏينهن تي ڪٿو حاصل ڪري بيحد گهڻو خوش ٿي ۽ هن جي تمام سٺي سار سنڀار لهن لڳي ۽ سندس نالو رکيو - "جئڪي". جئڪي ٻن - ٽن مهينن ۾ گهرجي چئن ڀاتين مان ٽن سان ته ڏاڍو هري مري ويو پر مڌر جو ڀاءُ منوچ ته کيس ويجهو به اچڻ ڪونه ڏيندو هئو. هن جو ترڪ هئو ته - "جانور نيٺ به جانور آهي. جانورن کي انسانن سان گڏ رهائڻ سان انسانن کي بيماريون ٿي پونديون آهن." وغيره وغيره. پر گهر جي ٻين ڀاتين منوچ جي انهن ترڪن کي ٻڌو - اڻ ٻڌو ڪري ڇڏيو ۽ ڪٿي يعني جئڪيءَ کي پالڻ ۾ تمام گهڻو خوش هئا. موٽيرام کيس روز صبح جو 'مارنگنگ واڪ' تي وٺي ويندو هئو ته مڌر جي ماءُ سرلا کيس سٺو سان سنڀالڻ سان ڪرائي سندس

شهر پنهنجو پاڻ ايڏو ته مشغول ۽ مشين جيان هلندڙ هوندو آهي. جو ماڻهو خود به خود متحرڪ ٿي ويندو آهي. عجيب قسم جي ڳڙهي ۽ چستي هن اندر پرڄي ويندي آهي. هت سم ملزم، کيس هڪ ملازم نه، صرف هڪ ڪندڙ بيوس ڪُل پرڙو سمجهي رهيا آهن. هو کيس نظرن سان ٽوڪي رهيا آهن، نقطچيني ڪري رهيا آهن. ڪوئي به سندس ويجهو نٿو اچي، جن هو ڪا بيماري آهي. هو اڃا ته ڪنهن سان سڃاڻپ به قائم ڪانه ڪري سگهي آهي. هت ڏيڻ وٺڻ آهي پر اهو زياده اڄمير آهي.. معاذ! مٿان آهن، مڪڙو هيٺان ڊپيل آهي، ٻاهران سهڻا ڪپڙا آهن پر اندران ٻوٽا آهن، کيس لڳو اهو سڀ ته وڏي شهر ۾ به آهي. اٺ شايد مشغولي ايڏي تيز ۽ وڏي آهي جو ماڻهو کي پنهنجو پاڻ کي ڏسڻ، ڳولڻ، پائڻ جي به فرصت ناهي! هت ته سڀ بيٺل آهي، سندس اڳ واري برانچ ۾ هڪ ڏينهن ۽ ايترو ڪجهه ٿي گذرندو هو جو شام تائين ڪابه سمڪ ٿي نه رهندي هئي!

\*\*\*

پريتي پنهنجو مساوڙي گهر ۾، ان صبح جو، پنهنجي گهر واري اڳيئن نيم موجب سويل اٿي، هنن هت هو روز ڄاڳندي سويل هئي پر بسترو اٿين ڪن ڇڏيندي هئي، کيس سمڪ نه رهي ته هو ڪهڙي هنڌ آهي، هن ڄانهه ٺاهي پيئي، ۽ پوءِ سنجي جو ناشتو ٺاهي ورتائين، ناشتو پائڻ لاءِ سنجي جي اسڪول جو لنچ باڪس ڳولڻ لڳي، تڏهن کيس ياد آيو...اڙي، هو پنهنجي گهر ۾ ڪٿي آهي؟ سمڪ شايد رات به نه رهي هئي، کيس لڳو هو، هن نشي ۽ ڌٽ ڪشڻ جون گارين سان پيريل ڳالهيون ٻڌڻ چاهيون، گاريون ٻڌندي رهي، پوءِ هو چپ ٿي ويو هو، بعد ۾ وسري ويل ياد جي روپ ۾ ڪشڻ، هڪ فهميندي ٻار جيان وٽس آيو هو.

اوچتو سندس ڪافي پيڻ جي زوردار اڇا ٿي، ڪافي تيار ڪندي هن سوچيو، ڪشڻ وري به سون ڪرڻ جهڙو ڪونه آهي. پر اٺ هڪ ڪشمڪش ته آهي، تنهن جي تپش ته آهي هت جيان جيان سڀ بيٺل ۽ ڳڙهي گهٽ ته نه آهي، هڪ اجنبِي نرڳ ڪان وري به سڃاڻڻ لڳو پنهنجو آهي، جت گهٽ ۽ گهٽ ڏينهن گذاري ته سگهجن ٿا. منهنجي پنهنجي دنيا ۽ شايد اهاڻي، ايتري پنهنجائپ آهي، شايد پنهنجائپ اهاڻي ٿيندي آهي!

\*\*\*

هيڏا اڏيس، ڪان ٽن ڏينهن اندر ئي کيس جواب مليو: توهانجي پهرين واري جڳهه تي واپس اچڻ جي درخواست کي منظور ڪندي، توهانکي واپس هن ئي شهر ۾ آندو وڃي ٿو. پرڄت توهين اڳ هئا، ان برانچ ۾ جڳهه نه هئڻ جي حالت ۾ توهانکي هن شهر جي برانچ ۾ رکيو وڃي ٿو، توهين ان برانچ ۾ سڀ کان ئي اچي سگهو ٿا..

پريتي پنهنجي پهرين واري برانچ جي سينئر برانچ مئنيجر کي عرض ڪندي چواڻي، مون اهو نه ته کيس واپس گهرائڻ ۾ مدد ڪئي وڃي. ساڳئي هنڌ، پريتي کي پڪ ٿي وئي ته هو جاهي ها ته کيس ايتري ننڍي مدد ڪري سگهي ها.

هان کيس پڪ ٿي ويئي ته انهن آفيسرن کي پئي ڪي استعمال ڪرڻ کانسواءِ ٻيو ڪجهه  
لجهندو ئي ناهي.  
پريٽي جي جڳهه تي، هن پنهنجي برانچ ۾ پنهنجي مرضي مطابق هيڊ آفيس کان ترٿ  
ي ٻه چٽا ورتا هئڻ.  
پريٽي وڌيڪ آزمائش جو ويچار لاهي، ڳري من سان آرڊر جي ڪاپي تي صحي ڪري  
اهو سويڪاري ورتو

D/64/1018.

P.O. Krishnanagar, AHMEDABAD. 382346.

-----

## وفادار ڪٿو

سندر اڱاڻي

ڪافي ڏينهن کان مڌو پيءُ سان انگل ڪيو ويئي آهي ته کيس گهر ۾ ڪٿو پالڻ جي اجازت ڏني  
جي، پر پئس سندس هي انگل، مڃڻ کان انڪار ڪيو ويٺو هئو.  
۱۵ سيپٽمبر تي مڌو جو ۲۲ سالگرهه هئو. ان موقعي تي مڌو پيءُ جي ڳچي ۾ هانهون وجهندي  
لاڏ وڃان چيو: - "ڊنڊي توهان مون لاءِ گهوٽ ڳولهي رهيا آهيو ۽ اڄ نه سياڻي توهانڪي ڪو سئو  
چوڪرو ملي ئي ويندو ۽ پوءِ منهنجي شادي ڪرائي ڇڏيندا. شاديءَ کان پوءِ پيڪا ٿوروئي ڏيءُ  
جو جنم ڏينهن ملهائيندا آهن. سو ڊنڊي هيءُ منهنجو آخرين جنم ڏينهن آهي ۽ هن جنم ڏينهن تي  
منهنجي آخرين خواهش آهي ته مونکي پاميرين ڪٿو بڻڻ جي گفٽ ڪري وئي ڏيو."  
هن دفعي، موتيرام ڏيءُ جو هيءُ انگل نه چاهيندي به ٿاري ڪونه سگهيو ۽ ڏيءُ کي پاميرين ڪٿو  
وئي ڏنائين

مڌو جنم ڏينهن تي ڪٿو حاصل ڪري بيحد گهڻو خوش ٿي ۽ هن جي تمام سٺي سار سنڀار لهن  
لڳي ۽ سندس نالو رکيو - "جئڪي". جئڪي ٻن - ٽن مهينن ۾ گهرجي چئن ڀاتين مان ٽن سان ته  
ڏاڍو هري مري ويو پر مڌو جو ڀاءُ منوج ته کيس ويجهو به اچڻ ڪونه ڏيندو هئو. هن جو ترڪ هئو  
ته - "جانور نيٺ به جانور آهي، جانورن کي انسانن سان گڏ رهائڻ سان انسانن کي بيماريون ٿي  
پونديون آهن." وغيره وغيره. پر گهر جي ٻين ڀاتين منوج جي انهن ترڪن کي ٻڌو - اڻ ٻڌو  
ڪري ڇڏيو ۽ ڪٿي يعني جئڪيءَ کي پالڻ ۾ تمام گهڻو خوش هئا. موتيرام کيس روز صبح جو  
'مارنگ واک' تي وٺي ويندو هئو ته مڌو جي ماءُ سرلا کيس شئيپوءِ سان سنان ڪرائي سندس

شهر پنهنجو پاڻ ايڏو ته مشغول ۽ مشين جيان هلندڙ هوندو آهي. جو ماڻهو خود به خود متحرڪ ٿي ويندو آهي. عجيب قسم جي ٿڌي ۽ چستي هن اندر پرچي ويندي آهي. هت سڀ ملازم، کيس هڪ ملازم نه، سرف هڪ ڪندڙ بيوس ڪُل ٻڙو سمجهي رهيا آهن. هو کيس نظرن سان ٽوڪي رهيا آهن، نقطهيني ڪري رهيا آهن. ڪوئي به سندس ويجهو نٿو اچي. ڄڻ هو ڪا بيماري آهي. هو اڃا ته ڪنهن سان سڃاڻپ به قائم ڪانه ڪري سگهي آهي. هت ڏيڻ وٺڻ آهي پر (هو زياده اڏمبار آهي.. مهاندا مٿان آهن. مڪڙو هيٺان ڊپيل آهي. ٻاهران سهڻا ڪپڙا آهن پر اندران پوتا آهن. کيس لڳو اهو سڀ ته وڏي شهر ۽ به آهي. ات شايد مشغولي ايڏي تيز ۽ وڏي آهي جو ماڻهو ڪي پنهنجو پاڻ کي ڏسڻ، ڳولڻ، پائڻ جي به فرصت ناهي! هت ته سڀ بيٺل آهي. سندس اڳ واري برانچ ۽ هڪ ڏينهن ۽ ايترو ڪجهه ٿي گذرندو هو جو شام تائين ڪابه سمڪ ٿي نه رهندي هئي!

—

پريتي پنهنجو مسواڙي گهر ۽، ان صبح جو، پنهنجي گهر واري اڳئين نيم موجب سويل آهي. هن هت هو روز جاڳندي سويل هئي پر بسترو ائين ڪن ڇڏيندي هئي، کيس سمڪ نه رهي ته هو ڪهڙي هنڌ آهي. هن چانهه ٺاهي پيئي، ۽ پوءِ سنجي جو ناشتو ٺاهي ورتائين، ناشتو پائڻ ۽ سنجي جي اسڪول جو لٽچ باڪس ڳولڻ لڳي، تڏهن کيس ياد آيو... آڙي، هو پنهنجي گهر ۽ ڪٿي آهي؟ سمڪ شايد رات به نه رهي هئي، کيس لڳو هو، هن نشي ۽ ڌٽ ڪشڻ جون ڳارين سان ڀريل ڳالهيون ٻڌڻ ڇاهيون. ڳاريون ٻڌندي رهي، پوءِ هو چپ ٿي ويو هو. بعد ۽ وسري ويل ياد جي روپ ۽ ڪشڻ، هڪ فهميندي ٻار جيان وٽس آيو هو.

اوچتو سندس ڪافي پيئڻ جي زوردار اڇا ٿي، ڪافي تيار ڪندي هن سوچيو، ڪشڻ وري به سٺ ڪرڻ جهڙو ڪونه آهي. پر ات هڪ ڪشمڪش ته آهي. تنهن جي تپش ته آهي هت جيان جيان سڀ بيٺل ۽ ٿڌي گهٽ ته نه آهي. هڪ اجليبي ٽوڙ ڪان وري به سڃاڻل ٽوڙ پنهنجو آهي، جت گهٽ ۽ گهٽ ڏينهن گذاري ته سگهجن ٿا، منهنجي پنهنجي دنيا ۽ شايد اهائي، ايتري پنهنجائپ آهي شايد پنهنجائپ اهائي ٿيندي آهي!

—

هيڏا آفيس کان ٽن ڏينهن اندر ٿي کيس جواب مليو: توهانجي پهرين واري جڳهه تي واپس اچڻ جي درخواست کي منظور ڪندي، توهانکي واپس هن ئي شهر ۽ آندو وڃي ٿو. پرحت توهين اڳ هئا، ان برانچ ۽ جڳهه نه هئڻ جي حالت ۽ توهانکي هن شهر جي برانچ ۽ رکيو وڃي ٿو. توهين ان برانچ ۽ سڀان کان ئي اچي سگهو ٿا..

پريتي پنهنجي پهرين واري برانچ جي سينئر برانچ مئنيجر کي عزم ڪندي چواڻي موڪليو هو ته کيس واپس گهرائڻ ۽ مدد ڪئي وڃي. ساڳئي هنڌ، پريتي کي پڪ ٿي ويئي ته هو چاهي ها ته کيس ايتري ننڍي مدد ڪري سگهي ها.

خرچيندي، شخصي توڙي ڪشڻ جي تقاضائن طرف ايڏو سچيت نه رهندي... سماجڪ توڙي عزيزن جي رشتن طرف لاپرواهه رهندي... ايتري قدر جو پنهنجي اڪيلي ڄاڻي لاءِ خريداري ۽ ڌاري نظرداري خواهه پرورش مهيا ڪندي... مان سموري آفيس جي انگن واري دنيا ۾ وڃايل رهجي ويس! اڄ مون لاءِ ڪوبه ڪجهه نه ڪري سگهيو. جن لاءِ مان اڪثر آفيس ڇڏڻ بعد به ڪيترا ڪلاڪ ڪم ڪندي رهيس. اڄ مان خود لاءِ به ڪجهه ڪونه ڪري سگهيس. مون اهو پنهنجو فرض سمجهيو هو، انڪري ملڻ به ڇا ڪپي؟ ڪشڻ چوندو آهي هرڪو ڪجهه ڏيڻ کان اڳ وٺڻ جو هنر خوب ڄاڻي ڪير به ڪجهه ڇڏي نٿو. گهڻو ڏيادھ ئي وٺي وڃي ٿو. وٺندو رهي ٿو. اهڙا به آهن جن ڏٺو نه، صرف ڏيکاريو ڪيو ۽ گهڻو ڪجهه وٺي ويا ۽ هٿ ئي وڌا آفيسر ٿي ويا! بيوقوف عورت، توکي وٺڻ نه آيو. نه آفيسر کان، نه مونکان اڄ ڪوئي ڪنهنڪي حق به نٿو ڏي. جائز به نه، وٺڻو خود کي ئي پوندو آهي، ڪيئن به ڪهڙي به طريقي سان. ڇڻڻ جي حد تائين ... .. ها، مونکي ڪجهه نه آيو، مان ئي شايد بيوقوف هيس جو سڀئي وٺندا رهيا...

سموري رات اڪين ۾ لٽڪائي هن صبح جو فيصلو ورتو ته کيس وٺڻ جي سلسلي ۾ پروموشن سويڪاري ٻاهر وڃڻ قبول ڪپي. پر سندس وٺڻ جو ڏاڻو اڃا به علحدو هوندو. وٺڻ جي وسڻو اُور هوندي. ٻي ڪا، هو اڃا به ڏيندي رهندي. سڀني کي، ساڳئي ئي جڙبي ۽ مراد سان، هو پنهنجي من جو سڪون وٺڻ جو سلسلو نه ڇڏيندي. کيس اهوئي ڪپندو هو شايد، جيڪو اڳ ايڏو ڇٽو نه هو، جنهنجي پوري طرح ڄاڻ به نه هئي. شايد اهو هن ان رات ئي ڄاتو هو!

\*\*\*

پريتيءَ کي نهايت ئي عجيب لڳو هو ته ڪشڻ سندس وڃڻ واري ڏينهن نوڪريءَ تي نه ويو هو، گهر ئي رهيو هو. رزرويشن صرف پريتيءَ جي ٿيل هئي. پر هو به ساڻس بس ۾ چڙهي پيو. سنجيپ کي هفتو کن نانائڻي رهائڻي آئي هئي. ٻئي ڏينهن پريتيءَ نئين برانچ ۾ حاضري ڏني. شام جو ڪشڻ جڏهن کيس ڇڏي وڃڻ لڳو، پريتيءَ کي لڳو، هو ڪنهن ٻئي ئي مرد سان ڪلهه کان گڏ هئي، هيءُ مرد ڪشڻ ڪيئن ٿو ٿي سگهي!

\*\*\*

هفتي اندر ئي پريتيءَ، هيڊ آفيس ۾، اڳ واري جڳهه تي واپس موٽڻ يعني پروموشن نه سويڪاري، واپس، ساڳي ئي برانچ ۾ ڪم ڪرڻ جي درخواست موڪلي ڏني!

کيس احساس ٿي ويو ته ٻئي شهر ۾ ڪجهه ڏينهن رهڻ جي ڳالهه ٻي آهي، هي ننڍو شهر ته ٽن سائڊن تان بزارين کانپوءِ ڪجهه ڪونهي. ڪجهه هوندو پر... ڪل ملائي هي شهر ايترو آهي جو هڪ ڪلاڪ اندر سڄو ماڻي سگهجي. هت ايڏي ته فرصت آهي جو ماڻهو صرف کائڻ ٿا، سمهن ٿا، ٿورو گهڻو سوچين به ٿا! پر ڪوبه هت ان کان سواءِ ٻيو ڪجهه ڪرڻ لاءِ ڄاڻو ئي ناهي. اهڙي سست ۽ بيٺل شهر سان پريتيءَ جي دؤر جي سڃاڻپ به ممڪن ڪانه آهي. هڪ پرڄنبش ماحول هوندو آهي.

ٻڌ، توکي وڃڻ کان مون نه ڪونه ڪئي آهي. منهنجي هٿ پنهنجي دنيا آهي پل گهٽيا ئي سهي. تنهنجي سنسار ۾ داخل ڏيڻ جي منهنجي ڪڏهن اڃا نه رهي آهي. گهڻي آهي آهي تنهنجي آفيس ۽ توکي پوڄڻ وارا...

ڪشڻ اڃا به بڙ بڙائيندو رهيو هو. دير رات تائين پريتي جڏهن چاهيندي آهي، ڪشڻ کي ٻڌڻ بند ڪري ڇڏيندي آهي. ڪافي دير بعد سندس ڪنن ۾ هڪ سٺ زوري ترڪي آئي. ڪابه رن پنهنجو يار نه ٻئي شهر ۾ به وڃي سگهي ٿي...

هو اڪيلي رهڻ جي نسبت ۾ وري سوچڻ چاهي رهي هئي. امرت سان ڳالهه مهل هن کان هي گهر وسري ويو هو. ٻئي شهر جي اڪيلي هن گهر ۾ گڏ رهندي به اڪيلي ۽ ذات کان وڌيڪ ٺهري ۽ رهندي نه هوندي. ۽ پوءِ اتي وڃڻ بعد ڪنهن سڌي اسڪول ۾ بندوبست ڪري هو پنهنجي ۱۱ سالن جي پٽ سنجي کي جلد گهرائي وٺندي.

\*\*\*

ان رات پريتي کي پوءِ نه نٿو ڪانه آئي هئي. کيس ياد آيو: هو اڄ جئن ئي آفيس پهتي هئي، کيس پروموشن ۽ بدلي جي ياداشت ٿيل ٽي پيل ملي. هو پنهنجو نالو ڏسي ئي ڏسي ساڻي ملازم کيس واڌاريون ڏيڻ آيا. ۽ اڏا ابتدا سوال ڪري هلندا ويا. جن ۾ ڪيتريون صلاحون شامل هيون ته کيس ٻاهر وڃڻ ڪپي... ته کيس ٻاهر وڃڻ نه ڪپي... ته هن هيترا سال پنهنجو بهترين سهڪار ڏنو آهي، کيس چڻهه ڇو ڪرائي هٿ ٺي رهڻ جي سفارش ڪرائڻ گهرجي. ته... ته... ان ۾ ئي سڄو ڏينهن نڪري ويو ۽ شام جو هو وڏي آفيسر سان ملي آئي هئي. موٽي ته سندس برانچ وارا سيني ۽ وڃي چڪا هئا. سينئر برانچ مئنيجر پڻ چئن جئن سان پنهنجي ڪنهن ۾ ويٺو هو. هن کيس ڪانچ مان ڏسندي ڏٺو هو. کيس اڄ ته پريتي سان ڳالهائڻ ڪهندو هو. هن هر نلڙي وڏي ڪم لاءِ پريتي کي ئي ياد ڪيو ويندو هو. وشواس رکيو ويندو هو. آفيس جو ڪهڙو به ڪم هجي، وڏو هجي خواهه ڏکيو. ائين برانچ مئنيجر فهميدو انسان آهي. مڙ ڏيندڙ. سيني آفيسرن کان شايد وڌيڪ تيز فهم. هر دفعي هن پريتي کي ڪم ڪري، ڪم ڪرڻ جي ريت کي بغير غلطي نهايت تيزي سان جهڙين خصوصيتن کي سيني سامهون وٺي وري ڪري ساراهيو هو ۽ هن هر دفعي هن ئي برانچ ۾ آفيسر بڻائڻ جو چيو هو. هو ائين پوري ڌاڪ ڇڏندي رکندي آفيسر هو. پريتي کي من ۾ آيو هو ئي ساڻس گڏجي اچي پر پوءِ سندس من نٿاڻي ويو ۽ هو گهر ملي آئي هئي. کيس لڳو هو. هي آفيسر به ڪم ڪڍائي فريبي انسان آهي!

\*\*\*

رات ڪافي دير تائين پريتي جي سوچ جو چوڪيدار سجاڳ ۽ خبردار هو. هو پنهنجي بڪريل ڏينهن، من ۽ پلن کي سمیٽڻ جي ڪوشش ڪندي رهي هئي. مون گذريل ۱۲ سالن کان هن برانچ جي هر واڌاري ۽ ترقي لاءِ - سڀ خواهه آهن - هر طرح جي، ۽ سيني کان وڌيڪ ئي حفاڪشي ڪئي آهي. ڪڏهن به ڪوبه احوال گهرڻ ڪانسوا، گهرو زندگي تي نهايت گهريل وقت نه

سوال صرف ٻئي شهر ۾ اڪيلي رهڻ جو آهي. ٿوري ئي دير بعد کيس لڳو ته، ٻي شهر ۾ اڪيل رهڻ جو سوال، صرف سوال ناهي، ان سان ڪيترائي ٻيا سوال جڙيل آهن.

امرت جو چوڻ هو، ٻئي شهر ۾ اڪيلي رهڻ جو سوال هر حالت ۾ گهٽ تڪليف ديهي آهي. خاص ڪري زنانيءَ لاءِ، مرد لاءِ به جيترو ننڍو شهر، ان ۾ اڪيلي رهڻ جو سوال به اوترو نه پریشانين پريل آهي. پر ٻڌ ٻريتي، منهنجو خيال آهي، جنهن جڳهه ۽ آسپاس سان، جڏهن پنهنجائپ جو احساس آهي، يعني اهي ڌاريا نٿا لڳن، تڏهن، ننڍي يا وڏي شهر جون تڪليفون لکاءِ نه ڏينديون آهن. ٻي حالت ۾ اهي شديد نموني آڏو اڀري اينديون آهن. انسان ان وقت ئي صحيح جائزو وٺي سگهندو آهي، پوءِ اهو مرد هجي يا عورت.

\*\*\*

ٻريتيءَ جي سوچ اندر هڪ چمڪو ٿيو هو.

هونءَ مرد جي بدلي وقت رواجي طور زال کي پنهنجي بدلي ڪرائڻي پوندي آهي، پر جي ڪنهن پرائيٽ سرڪار جي هن شهر جي آفيس مان پنهنجي بدلي ڪرائي ساڻس هلي ته؟ هوءَ ان وقت ڪنهن ڏي ڏسي رهي هئي، وٽس ڪنهن جو جواب هو، پر وري به هڪ دفعو آزمائش جي ويچار سان ٻريتيءَ ڪنهن کي چيو، منهنجو ويچار آهي ته توهين پڻ پنهنجي بدلي ڪرايو. پوءِ اتي سڀيئي گڏ رهنداسين. ۽ پوءِ...

۽ پوءِ ڇا؟ ڪنهن هميشه جيان پوري نشي ۾ رات جو ڏهين کن آرام ڪري ٿي ليٽيئي يونين جي کيس جا ڪي ڪاغذات به ڏسي رهيو هو، سگريٽ مان ٽڪڙا ڏونهان به ڪڍي رهيو هو، ته پاليل ڪتي کي هوٽل مان وٺي آيل رڌل گوشت به ڪارائي رهيو هو. مون پڇيو - ۽ پوءِ ڇا؟ تون مون کان هيءُ شهر ڇڏائڻ تي چاهين؟ مان توسان هلي، اٺ يونين جو ڪم بند ڪري ڇڏيندس؟ چالاڪ ٿي ٿين! سال! توهين سڀ هليا وڃو، تون به، تنهنجو پٽ به، يونين جا ڪيترا کيس مان لڙي رهيو آهيان، سال، مان ڪانٽر ناهيان. ڪيترن ئي قسمن جي ماڻهن سان روز ملڻو ٿو پوي، حرامزادو ڪوئي به شريف ناهي، مون جيان سڀ ڪمينا آهن. ٻاهران لڳندڙ شريف اندر خطرناڪ ڪميو ويٺل هوندو آهي. آفيس، مئنيجمينٽ کان ڪورٽ جي ماڻهن تائين... تنهنجو هي ڀروسي ناهي. وفادار ڪتي اڳيان گوشت جو وڏو ٽڪر ڦٽو ڪري، سندس وفاداريءَ سان زنا ڪرڻ آهي... اڄ جا ڪرمچاري ڪهڙا آهن؟ هان؟ جڏهن پڙوا پٺيان واري لت کائيندا ڪين يونين ياد ايندي. مان تنهنجي جڳهه تي هجان ها ته عورتن جي يونين ناهي مئنيجمينٽ کي ماءُ جا يار ڳڻي ٻڌايان ها، توهانجي يونين جا اڳوان رنڊي خانن جا دلال آهن دلال... ڪنهن يونين جو فائيل ٽپاهي تي ڦٽو ڪيو. مونکي ٿي سمجهائين ته مان به ٻين جيان جوءُ جو شريف مرد ٿيان. آفيس جو به غلام رهان ۽ گهر جو به. هڪ جينٽلمن غلام!

ٻريتي چپ چاپ ڪري وڃڻ لڳي، ڪنهن ٻانهن کان پڪڙي کيس ڇڻ زوريءَ ڇڪي هيٺ ويهڻ لاءِ ٽڪو ڏنو. هوءَ ڪرڻ بعد کيس ڏسندي رهي، انهيءَ رويي کان هوءَ بريءَ طرح واقف هئي.

ڪي عورت ملازم آهن، جن چار - پنج پروموشن ورتا آهن ۽ ساڳئي شهر ۾ آفيسر بڻيون ويٺيون آهن. ٻئي شهر بدلي نه چاڻي ڪري. ڪيترن مرد ملازمن ۲۰ - ۲۵ سالن کان ڪو پروموشن ئي ڪونه ورتو آهي. ڪيترا ڪارڪون ٿي ايندا آهن ۽ ڪارڪونيءَ ۾ ئي نوڪريءَ تان فارغ ٿيندا آهن. يونين جي ئي ڪن نون مهديدارن ڪيترن مرد ملازمن ميمبرن جو آواز اڳيان موڪلي ڏنو هو. انٽرويو ۾ وهندڙ عورت ملازمن کي خبر هئي. مرد ملازمن جي هڪ دليل زور پڪڙيو آهي ته: هر ڳالهه ۾ عورتون برابريءَ وارا حق طلبين ٿيون. تڏهن هن ڳالهه ۾ آهي عورت هجڻ جو سبب يا دليل ڏئي، خاص رعايت ڇو ٿيون چاهين؟ ڪن جي 'عورت آخر عورت آهي' ۽ سندن ڪجهه محدودگيون پڻ آهن، واري ڳالهه ڪيترن نه پئي قبولي.

يونين هڪ سبب اهو به ڏئي رهي هئي ته ڪيترن عورت ملازمن کي پروموشن ڏئي هت ئي رکيو ٿو وڃي، اوتارن مرد ملازمن جو - جن کي ٻاهرين شهرن مان پنهنجي شهر اچڻ جو وجهه آهي - حق ماريو ٿو وڃي، ۽ ائين انهن کي چڻ ڪنهن نه ڪيل گناهه جي سزا ٻيا ڪجهه سال پوڳڻي ٿي پوي!

خبر نه ڪئين پريتيءَ سميت ٻين عورت ملازمن کي، انٽرويو کان اڳ ڪا هئا ڇڏي وئي، ته ڪجهه به ٿي پوي، پر کين پنهنجي شهر جي ئي ڪن برانچين ۾ رکيو ويندو! پر اهو ائين ٿيو ڪونه!

\*\*\*

پروموشن مليل عورت ملازمن گڏجي، يونين جي رويي بعد، انهن جي مدد کانسواءِ ئي، ان ئي ڏينهن شام جو هيڊ آفيس جي سڀ کان وڏي آفيسر سان ملاقات ورتي. کين سهڻي خاطرداريءَ دوران ڇهپاڇپ پڌو. موٽ ۾ مجبوريءَ جي مسڪراحت ڏئي چيو ويو، ته هو ڪنهن اهڙي ويجهي شهر جي برانچ جي پسندگي ڪري درخواست ڪن، جت سندن آپ ڊائون ممڪن هجي. ات جڳهه هوندي ته کين ضرور سمايو ويندو. ٻاهر ايندي سڀني کي لڳو هو، ته عورت ملازمن جي خاص يونين جدا هجڻ ڪري، جيڪا نه صرف سندن مجبوريون سمجهي پر صحيح نموني کين پيش پڻ ڪري سگهي، پريتيءَ کي خبر هئي، اها ڳالهه صرف هن وقت ئي سوچي سگهجي ٿي. پر بعد ۾ هنن مان ڪابه ان لاءِ اڳيان ڪانه ايندي!

پريتيءَ کانسواءِ، ٻي ڪنهن به عورت ملازم ٻاهر وڃڻ ڪونه سوچياريو هو.

\*\*\*

آفيس ۾ پريتي اُمرت دوست سان ئي ڪافي پئندي آهي ۽ مڙو وٺي سگهندي آهي. امرت کيس واڌاريون ڏيڻ آيو هو. پوءِ هو ڳالهين ۾ ويهي رهيا. انهن ڪڏن ۾ پريتيءَ کي هڪ وشواس اندران تيار ڪيو ته انسان آخر هرهندي انسان آهي. تنهن سان جي چافجي ته سڃاڻپ جوڙي، روز مره جي زندگيءَ کي ڪاٽي سگهجي ٿو. جيستائين ٻئي شهر ۾ پنجن سالن تائين رهڻ جو سوال آهي، اهو جهڙو هت رهڻ، تهڙو هت رهڻ، تڪليفون هرهندي ڪم و پيش هڪ جهڙيون ئي آهن!



ٻئي، ان طرح مٿو ڪڏهن به چڪرايو نه هو. رڏا کيس سنڀالڻ لاءِ ڀر ۾ ويهي رهي. چيائين، ”بابا اڏورام اسان کي ڪجهه ٻيو ئي ٻڌايو. هتي اچي اسانجو ساهه سامت ۾ آيو آهي. هنن کي شايد ڪر اچي ويو آهي.“

جڏهن پيءُ پيرائتي ڳالهه ٻڌي ته دنگ رهجي ويو. ”اڙي ساڌورام مار پوندءِ. تڏه منهنجي ت کي هينئن پيڙايو آهي. ڊگها اٺ توکي پيءُ ۽ ڏاڏي وچ ۾ ڪو فرق نظر نه آيو؟ ڪٿي پيءُ ڪٿي ڏاڏو؟ ڪارمنهان قهر ڪري ڇڏيئي. ڪا پاڙ پئجئي“ هن جي دل مان جيئرا به پٽ ڀارتا نڪرڻا نٿا، نڪتا. ڄڻ ان طرح هو پنهنجي غم ۽ غصي کي تڏو ڪري رهيو هو. پر ساڳئي وقت پنهنجي من جي ڦٽ لعنت کان به هو آجو ڪين هو. سندس ئي ويڻ تير بڻجي واپس سندس اندر ۾ گهسي ٿي ويا. سڄو اندر رت رت ٿي ويو. رت ئي رت، کيس پنهنجي ڪٺي تي، پهروپڻي تي پچتا ٿي رهيو هو ته ڏورانهين مٿ مائٽ کي لکيائين ٿي پر پنهنجي پٽ، سڳي پٽ کي، پنهنجي پيءُ جي موت جي خبر کان وانجهيل رکيائين. ڪنهن طرح قدرت کيس اهو ڏنڊ ڏنو هو.

کيس ڏک رکڻ ان ڳالهه جو هو ته سندس ڪٺي جو ڏنڊ بيقصور پٽ پوڳيو هو، پٽ کي به خط لکي ها، پٽ ڪيڏو پوڳيو آهي! انهيءَ سوچ وڙ وڙ سندس دل ۾ ويڙ ٿي وڌا. هو ڪا دير موڙي تي ائين سانت ويٺو رهيو ڄڻ سچ سچ سندس ساهه به سانت ٿي ويو هو.

14, Tiloknagar, Ajmer

## واپسي

### پریم پرکاش

هن پيري ڳالهه ٻي ٿي ويئي!  
پريتيءَ کي هن ڪارپوريشن ۾، ٻارهن سالن جي نوڪريءَ اندر هي ٻيون دفعو پروموشن مليو هو. هوءُ پهرين هن ئي شهر جي برانچ ۾ ڪارڪون ٿي آئي هئي، ۽ هت ئي کيس سيڪشن هيڊ بڻايو ويو هو. هاڻ کيس هائر گريڊ اسسٽنٽ بڻائي، ٻئي شهر جي برانچ ۾ موڪلڻ جو آرڊر هو. ڇئن پنجن سالن بعد هوءُ ڪلاس - وڻ آفيسر ٿي سگهي ٿي.  
پروموشن ڏيڻ بعد ئي ڪارپوريشن ملازمن کي ٻين شهرن ۾ بدلي ڪندي آهي، ۽ وري انهن کي جنن ئي ٻيو پروموشن ملندو آهي، پنهنجي شهر جي ڪنهن برانچ ۾ گهرائيندي آهي. گذريل سالن کان يونين ۽ هتان جي هيڊ آفيس واري مئنيجمينٽ وچ ۾ اهو زباني طيءَ ٿيو هو ته، عورت ملازم کي پروموشن ڏئي، ان ئي شهر جي ڪنهن برانچ ۾ رکيو وڃي، انڪري هت اهڙيون به

جنبرڙيل هو. سڀني جي ڌارن مان اوچنگارون ٿئي نڪتيون. گویا ڪالهه کان پيوڳيل درد اُمالڪ اٿلي پيو هو. "اڙي پٽ تون هيئن روئين ڇو پيو؟" ڀي انتها وائڙو هو. کيس سمجهه نه پئي آيو ته سندس پٽ ان طرح هيٺون ڇو هاريو هو. خسيس ڳالهه تان پاڻ کي ان طرح جهوڙڻ، هُو سندس حد بيوقوفي سمجهي رهيو هو. بيوقوف ڀار کي ته سمجهائڻو ئي هو نه، ڇيائين، "پٽ هيئن دل نه هاري آهي. سڀني جو پٽ اڏانهن آهي. وڏو مٿو وڃي سگهي ٿيو"

"ڇا بابا!... ڪير وڃي سگهي ٿيو؟" انند حيرانيءَ مان پي ڏانهن نهاري ڇڏيو. سندس دڪم گویا اُهي اکر ڳيهي ويو هئو.

پٽ جي حيرانيءَ تي پيءَ کي ويتر عجب لڳو. "ڇو پٽ توکي ڪاٺي سڏ ڪانهي؟"

"ڇا جي بابا؟ اوهان منهنجي سامهون آهيو بس اها مونکي سڏ آهي."

"مان تنهنجي سامهون آهيان، ڇوڀن ڇا پيو؟"

"بابا ڪجهه نه پڇو. مون ڪيڏي پيڙا پوڳي آهي، اها مونکي خبر. مون ته اهو پئي سوچيو ته رات وچ ۾، گاڏيءَ ۾ منهنجو به سامه نڪري ويندو."

"ڇو پٽ؟" پيءَ جي هيئن تي ڄڻ ڪنهن هٿوڙو هنيو.

"سادو رام ٻڌايو ته...." چوندي انند روڪجي ويو

"ڇا ٻڌايائين؟ هن کي ته برابر مون ئي خط لکيو هو. توکي سمجهو ڪري نه لکيم پٽ ته ڪڏي تون پڙهي مڪدم نه گاڏيءَ ۾ چڙهي پئين. ۽ ساڳي بيوقوفي ڪين، ايترو ته سوچين ها، ڏورانهين ماٿ کي لکان ٿو توکي نٿو لکان، حد ڪري ڇڏين پٽ، حد ڪري ڇڏين."

انند ويتر وائڙو ته هي ڇا ٻڌي رهيو هو؟ اها سڀ نند ۾ ته نه ٻڌي رهيو هو "مان ڪجهه به نٿو سمجهي سگهان بابا، ڪجهه به نٿو سمجهي سگهان." هن ڄڻ جهنگهلائي ڇڏيو ۽ پوءِ اُٿي پڇي ويٺو، "پر بابا ڪير وڃي سگهي ٿيو. سويل توهان ڇا پئي ڇڏيو؟ مونکي ته ڪجهه به سمجهه نه ٿو اچي."

"پٽ بيوقوفيءَ جي قدم کڻڻ کانپوءِ ڪجهه به سمجهه نه ايندو آهي. اڃا به توتي عجب پيو کان ته سادو رام جي چوڻ تي تون مڪدم گاڏيءَ ۾ چڙهي پيو آهين!"

انند جي اهڙي حالت هئي ڄڻ هُو ڌرتيءَ تي نه، گهمندڙ چڪ تي بيٺو هو. اهڙي خبر ٻڌي هُو گاڏيءَ ۾ چڙهيو. اهو پيءُ ڄڻي رهيو هو.

"بابا گذاري ويو. هاڻي ٻڌا ته تنهنجو اچڻ ضروري هو؟"

"وڏو بابا گذاري ويو!" انند کان چرڪ پوڄي ويو ۽ وات ڦاٽي ويس.

"ها ڪيڏي عرصي کان ڪٿ وٺيو ويٺو هو، وڃي سگهي ٿيو. جڏهن ڌار پار آهيون ۽ مان هٿ ويلو آهيان، ايترو ته سوچين ها...."

انند اُٿي دڪيءَ تي پنهني هٿن سان مٿو جهلي ويهي رهيو. کيس قبري اچي ويئي. مٿو گهمي ويو. سڄو گهر گهمي ويو ۽ اٿڻي ڇا ڇا. کيس لڳو اها ڦيري دائما سندس دماغ ۾ جڙ ڪري

اهو سامه اچ به انند جي سامه ۾ اٽڪيل هو. سامه ٽٽڻ جي ڪيڏي نه پيڙا! ها، سامه ٽٽي الڳ ٿي ويو هو. انند جهڪي پٽ ۾ سمهيل مٿو ڪي گود ۾ کڻي چميو ۽ پوءِ وري سمهاري ڇڏيو. "مونکي لائي ڇا تڻي راڌا" نربلتا هن مٿان پوريءَ طرح نازل ٿي چڪي هئي.

"ڇا تڻي ٿيو؟" راڌا گهٻرائجي پڇيو ۽ پوءِ ڀر وارن مسافرن کي منت ميڙ ڪري ٿوري جاءِ حاصل ڪري کيس پنهنجي گود تي لٽائي ڇڏيائين. مٿي تي سنيھ ڀرين آڱرين جو هلڪو ڇھاڻ ڪجهه دير بعد آت ڀريو محسوس ٿيو هو. گويا راڌا کيس چوندي هجي، "توهان پاڻ کي هيئن اڪيلا ڇو ٿا ڀانيو مان به توهان سان گڏ آهيان. توهان کانسواءِ ٻيا منهنجو ڪهڙو وجود، مان جيڪي آهيان، توهان جو ئي ته حصو آهيان." انند اڪيون ٻوڙي ڇڏيون پر پوءِ به ڪڏهن ڪڏهن بي آرامي، ڏانور جي چنبن جيان سندس اندر ۾ ڦهلجي ٿي ويئي.

ڪجهه دير بعد هو وري اٿي ويٺو. بي آرامي سندس نس نس ۾ ڄڻ گھلي چڪي هئي. گاڏيءَ جي گڙگڙاهٽ کان به هو ڪافي پريشان ٿي چڪو هو. گاڏي جڏهن ڪنهن نديءَ، نالي جي پُل مٿان ٿي لنگهي ته ان آواز هيڪاري کيس ڊيڄاري ٿي ڇڏيو. هو هڪ منت لاءِ به پيءُ جي صورت کان پاڻ کي پري ڪري نه سگهيو هو. ڪيڏي نه وڊمبنا هئي جو پنهنجي پيءُ جي موت جي خبر هو ٻئي جي وائڻ ٻڌي رهيو هو! کيس تار ڪئي ويئي هوندي، شايد اوچتي بگڙيل طبيعت جي به. ڪاش! کيس بروقت سڌ پئجي سگهي ها، اهو ڏک ڪيڏو نه اسهه ٿو ٿئي ته جيڪو سڀ کان وڌيڪ قريب آهي، تنهن لاءِ رڳو اهو ٻڌجي ته هو گذاري ويو.

سورج اڀري چڪو هو جو گاڏي بياور پهتي. مٿو ڪي جلدي گهر پهچڻ جي خوشي هئي، سڀ کان اول بابا کي ڏسڻ جي. هو ڊوڙندي نه هئي پر اڏامندي بابا جي ڪچ ۾ وڃي پوندي هئي. بابا کي به تڏهن ڄڻ تنهي لوڪن جو سڪ پراپت ٿي ويندو هو. انيڪ قسمن جا ٿول، ۽ رانديڪا هن لاءِ ميسر ڪري رکندي هو. ابهم کي ٻيا ڪهڙي سڌ ته ڪل تي هلندڙ رانديڪا هڪ ڏينهن بيهي ويندا آهن، انهن کي هلائڻ وارا هٿ نه هوندا آهن.

بياور جي شهر ۾ به جت ڪٿ ڌنڌ ڇانيو پيو هو. ٿانگو گهڻيءَ جي موڙ وٽ اچي رکيو ته مٿو ٽپ ڏيئي هيٺ لٿي ۽ بابا، بابا ڪندي وٺي ڊوڙ پائائين. کيس ڪهڙي سڌ ته بابا گهر ۾ ڪونه هوندو. ڪي خوش ٿي گهر ۾ گهڙندا آهن ته ڪي روئي روئي، اهوئي ته انتر هوندو آهي مٿو نينگهه، ٽپا ڏيندي بابا جي گود ۾ وڃي سمائي هئي. بابا واڙڙن وانگر ڏانهنس نهاري رهيو هو، "اڙي مٿو تون ڪٿان"

ايتري ۾ انند ۽ راڌا به اچي ويا هئا. پيءُ کي سامهون ڏسي انند جي اهڙي حالت هئي ڄڻ سندس اکين سامهون ست آسمان گهمي ويا هجن. حيرت مان پيءُ جي مرڪندڙ چهري ڏانهن نهاري رهيو هو ڄڻ ڌنڌ پڪڙڻ لڳو. ڌنڌ نه غم. ڌنڌ مثل غم ۾ گهيريل هو انند ڪالهه کان وٺي. ڄڻ ايشور کيس سندس پيءُ موٽائي ڏنو هو. اهوئي مرڪندڙ ساڳيو چهرو. انند کان رڙ نڪري ويئي ڄڻ غم ڇڏيو هجي، "بابا" هو ابلڪ ٻارن وانگر بابا کي وڃي چنبڙيو. هو پيءُ جي زندهه سرير سان

ڏيندي ٻاهر اڱڻ ڏانهن هلي ويئي.

انند جو من الائي ڇا سوچي وري پرڇي آيو هو. گهر جي هرڪا چيز سوندي سوندي ۽ نرجيو ٿي لڳي. نرجيو چيزن جي ڪهڙي ڳالهه، جيو ئي نرجيو بڻجي ويا هئا. گاڏي اڃڪر جو روپ ڌاري پٽن تي ڊوڙي رهي هئي. ڏسندي ڏسندي روشنيءَ مٿان اوندھ ڄاڻجي ويئي. اوندھ ۽ روشنيءَ ۾ ڪو فرق به نٿي ڏٺو. روشني ته ڪڏهن جو اوندھ ۾ غروب ٿي چڪي هئي. انند سڄو وقت ڪڙڪيءَ کان ٻاهر نهاريندو رهيو. ڪجهه به نٿي ڏٺو. گهگهه اونداهي هئي. وقتي ڪو روشنيءَ جو تروڙو اوندھ کي چيري ٿي ويو ته انوقت لڳو ٿي ته اونداهي به ٿر ٿر ڪنبي پئي. هي ڪنهن ٿي رنو؟ سڏڪن جو هي آواز ڪٿان ٿي آيو؟ ڪنهن جا هئا اهي سڏڪا؟ هن اڳيان ماءُ جو چهرو گهمي ويو. هو ڪيس چٽڙي پيئي هئي. ورلپ هئا، دل ڌاريندڙ ورلپ.

انند پر ۽ ويٺل راڌا جو هٿ جهليو. اڪيلي هٿل جي احساس کيس هٿون وڌيڪ ڊيڄاري ٿي ڇڏيو. پر هي ڪهڙو ساڻ هو؟ ساڻ هوندي به ڄڻ ساڻ نه هو. جيڪا پيڙا ڪوئي پوڳي ٿو، اها صرف چوڻ جي ڳالهه آهي يا محض دل جو وهم ته اها پيڙا پنهنجي مٿان ٻڍو به ڪوئي ڏوئي سگهي ٿو. ڀلي اهڙو احساس ڪڻ مائر دل کي ڏي ڏيندو هجي. پر پيڙا ته پيڙائي آهي جيڪا اڪيلي سر هرڪو پاڻ ڇوئي ٿو. پر ۽ ويٺل راڌا لاءِ به ڪيس ائين محسوس ٿيو ته هو ڪانئس ڪوسون دور آهي. پوءِ به اهو ڀرم ٿي ته هو ته هو سندس پر ۽ ويٺي هئي. راڌا جو جنهن نموني هن هٿ جهليو هو، راڌا ڏکي ويئي. ”ڇا ٿو ٿيو؟“

”الائي ا“

راڌا کي ڊپ ويڙهي ويو. هنکي اڳيئي دل جي تڪليف هئي. هن گهور وجهي سندس اکين ۽ نهاريو. چهرو زرد پيلو. رت ڇڏي چڪو هو. اکيون به اڇيون اڇيون. هو ڊڄي ويئي. هن کيس پاڪر ۽ ڀرڻ ڇاهيو. پنهنجي سامهه ۽ سمان ڇاهيو. لڄاري ناري لڇي ويئي. انبوهه ۽ ائين ڪري به ته نٿي سگهي. ڪنهن ساعت، موت کان به وڌيڪ لڄائيندڙ ٿي ٿئي، اهڙي پيڙا. هن سندس پٺيءَ تي هٿ ڦيريو. ٻانهن ورائي اڏو گاٻرو پاڪر پاتو. ”ڏسو نه، توهان جي ائين هلندا ته منهنجو ڪهڙو حال ٿيندو؟ پنهنجي دل کي ڏکو.“

دل کي ڪٿل جي ئي ته ڪوشش ٿي رهي هئي. پر دل ڪٿي ٿي ڪڇي؟ الائي ڇا ڇا ٻڌي رهي هئي دل. پيءُ چيو هو، ”انند منهنجي صرف هڪ آس آهي.“

”ڪهڙي بابا؟“ آندو چيو هو.

”ڪڏهن اهو ڏينهن ايندو جو تون هٿ بدلي ٿي ايندين. تنهنجي ٻارن سان، خاص ڪري مڙ سان ڏاڍو موه ٿي ويو اٿم. ٻڌايي جو موه ڳاريندڙ ٿو ٿئي پٽ.“

”بدلي به ٿي ويندي بابا، جلد ٿي ويندي.“

”ها جلد ٿي ويندي.“ پيءُ اڀو سامهه ڪيو هو.

ٽاڙي پُرساڻ جاري ۾ رکي ڇڏيو هئائين. تڏهن کيس انند جو خيال آيو هو ته هو بروقت بياور لاءِ روانو ٿي ويو هوندو. اهڙي سمي ڀلا ڪنهن کي ٻڌائڻ جي ڪهڙي ٿي سمڪ رهي ا ليڪن اوچتو انند کي ڏسندي کيس ڏٺي تي به ڄڻ ويسه نه پئي ٿيو. ۽ پوءِ جو هڪ اهڙو پٺوڙ جو ڳالهه کيس ستت ٻڌائڻي هئي، ڪيتريون پومڪائون ٻڌي به ٻڌائڻي نه سگهيو هو. نيٺ دل ڏاڍي ڪري چيائين، "انند تنهنجو پيءُ گذاري ويو."

"اهو توهان ڇا ٿا چئو ڪاڪا." انند کان رڙ ڇا نڪتي ڄڻ ساڻه جي ڪڙي ٽٽي پيئي هجي. ساڻه هڻو ڪٽي، ڪچيو ئي ڪٽي ٿي. سڌا هئا جن جو ڪو انت چوڙ نه هو، "توهان اهو ڇا ٻڌايو ڪاڪا."

ساڌورام سندس پٺيءَ تي هٿ ڦيري ڏيرج ٻڌائڻ لڳو. پاڻيءَ ڍڪ پياري کيس ڪنهن طرح سامت ۾ آندائين.

رکي رکي سڌا بسڪيا پئي. انهن ۾ ساڻه جو لڪل هو. انند سڌا کي چوڻ لڳو، "ڪجهه ڏينهن اڳ بابي جو خط آيو هو ته تو وٽ گهمڻ ٿو اچان، مونوٽ ته آيو ئي ڪونه ڪاڪا." ياد جو دونهن اٿڻ لڳو. ها، چو طرف دونهن ئي ته هئو. انند ساڻو ساڻو گهر پهتو. زال کي چيائين، "بابو گذاري ويو."

ائين چوندي اچي سڌا ۾ پيو. راڌا جا سڌا ته هن جي اندر ۾ ئي دٻجي ويا هئا. هوءُ سڙس کي سنڀالڻ ۾ لڳي ويئي. پنهنجن جو اهو ئي ته ڏي هوندو آهي جو هو ڪنهن طرح ڊڪ جو حصو پاڻ مٿان ڪٿي وٺندا آهن.

بياور لاءِ شام جو ڇهين بجي واري گاڏي هئي. پٺيءَ ۾ ٻه وڳا وڏا نه وڏي جهڙا. اهڙي سمي سنيت کي ڪهڙي اهميت هئي؟ ننڍڙي مڌو اسڪول مان موٽي، روئي ڪاٺي سمهي ته ننڊ بجي ويئي هئس. راڌا کيس ڳرائڙي پاڻي مٿي تي ٽٽڙا ڪڍي ڀريل من سان جاڳائڻ لڳي. "ات ڏو، ات من بياور ٿا هلون."

بياور جو نالو ٻڌي مڌو جي ننڊ اڏامي ويئي. هونئن به سٿرو ڪونه ڄاڳندي هئي، يسين ممي مٿس مڙين جي برسات نه وسائي. هنجو مڪ ٿڙي پيو، "سچ ممي، اسان بابا وٽ ٿا هلون؟"

سڌا گلي ۾ اٽڪي پيا هئا، "ها پٽ ات جلدي سنڀر." "او منهنجي سٺي ممي." ائين چئي هوءُ ماءُ جي گلي ۾ ٻانهون وجهي لڙڪي پيئي. ڪڏهن ڪڏهن پيار به بار بڻجي ويندو آهي. "جلدي ڪر من." ماءُ چيو. "اون هون ا مان ائين نه لهنديس. مونکي پهرين پڇي ڏي."

راڌا خفي ٿي انند ڏانهن نهاريو "ڏسو ٿا، توهان اچي سنڀاليوس." انند وڏي کيس هنج ۾ يو. مٺي ڏيئي ڀريل من سان چيائين، "هاڻي ته بس. شاباس، جلدي سنڀري وٺ." مڌو هنج مان لهي، ائين چوندي، "بابا ڏانهن ٿا هلون، بابا ڏانهن ٿا هلون" ڦينگ ٻڌا

## اڃا تڻ ڏک

مري همٿائي

انند کي ڏسي هن کان چرڪ ڀرجي ويو هو. شايد کيس سٺ ڪانهي نه ته هن وقت هو هت نه هجي ها. کيس وڏي واڪي سڏ ڪيائين. انند لڙي سندس دڪان ويجهو آيو ته چيائينس، "اڄ ويهه، هونئن هتان لنگهندو آهين ته ضرور پيرو پڇندو آهين، پر ٻڌ ته..."

انين چوندي هو، رڪجي ويو هو. گويا چوڻ لڳو، وٽس ڪي لفظ نه هئا، اگر هئا ته اهو ڪڍو نه ڪوڙو سچ هو!

هو ڪيڪ گليپر ٻڄي ويو هو. پيشاني تي آڀري آيل لڪيرن مان ڪنهن اڃا تڻ خوف ڄڻ ليٽا ٿي پاتا.

"توهان ڪجهه چيو پئي نه؟" انند پڇيو.

"ها... پر تون هن وقت ڪٿان پيو اچين؟"

"مهسالا ويو هوس اٺان پيو موٽان،"

"مهسالا ويو هئين اڪڙهن ويو هئين اوڏانهن؟"

"اڄ صبح جو."

"اڄ صبح جو؟" هن ايڏي ته عجب مان چيو جو اکر ئي ڄڻ ڇچرجي ويا هئا، ساڌو رام جو چهرو ويتر گليپر ٿي ويو. ظاهر هو ته انند کي ڪا جاءِ نه هئي، انهيءَ سوچ وچان سندس چهري جا گهٽج وڌيڪ گهرا ٿي ويا هئا. ساڌورام جو اهڙو گهوٽائيل چهرو هن ڪڏهن ڪونه ڏٺو هو، اڪيون پٿرايل پٿرايل، لڳو ته ان وقت سانت جو به ڄڻ دم گهٽجي رهيو هو.

"ڇا ڳالهه آهي ڪاڪا؟" انند پڇيو.

"ڪجهه نه پٽ، ڪجهه نه." هن چرڪ ڀريو ۽ پوءِ اٿيئي چيائين، "ڪالهه ته تون هت ئي هئين نه؟"

"ها مان هت هوس."

"هنن ٻن ڇٽن ڏينهن ۽ تون ڪيڏانهن ويو ته نه هئين؟"

"نه مان ڪيڏانهن به ڪونه ويو آهيان، پر ڳالهه ڇا آهي ڪاڪا؟" هاڻ ته انند کي به فڪر ٿي پيو. ان طرح جا سوال جواب ڪنهن ايندڙ آڀدا جو اهڃاڻ هئا.

ساڌورام ڪن ٻل لڳو، وري به ٺهي ۽ ٻڄي ويو. ٿوري دير اڳ سندس پٽ روئي جو ٿفن ڪشي آيو هو ۽ ٽپال ۽ آيل پوسٽ ڪارڊ پڻ. ڪارڊ پڙهي هن ٿڌو سامه ڀريو هو ۽ ڪارڊ جي ڪنڊ

آهي. هو پٺين ڪڙڪي کولي ٿو ۽ بتي بند ڪري ٿڌي تي ليٽي ٿو. پيرن طرف ڪٺا اُچن ٿا. ۽ ڀڄي ٿا وڃن. هڪ ٿڌو آهي جنهنجو آواز دُشاهيڻ آهي ۽ بصر کي احساس ٿو ڏئي ته ڇڻ هو جيل ۾ بند آهي. ته کيس محسوس ئي نه ٿيو آهي ته هو آزاد ٿيو آهي. آزاد ڪير آهي؟

بصر سوچي ٿو، اهو جنهن جي من ۾ هِنسا ۽ ڪروٽ ڪونهي.

دنيا خود به ته هڪ جيل آهي جتي ڪجهه به پنهنجي مرضي سان نٿو ٿئي من بيوسيءَ جو

مسافر خانو آهي. هڪ بيوسي ويئي ته مٿان پئي جي محفوظيت قائم آهي

تي سگهيتو ته مرچو دادا مونکي ڏسي ۽ اتي ئي ڪري پئي. گُوميءَ کي خودداري کان

ڪم وٺڻ ڪپندو هو. کيس مرچوءَ سان شادي نه ڪرڻ ڪپندي هئي.

پٽيون،

پٽيون،

اوندهم!

جنم جو نم جي وٺ، ٽارين ۽ پتن مان روشنيءَ جو هڪ ٽڪر ڪپڻ جي مٿاڻين تي بي

ترتيب روپ وٺي ڪنهن حرڪت ۾ آهي ۽ جيئن ڏاڙهي وڌندي آهي ۽ خبر نه پوندي آهي، اُن انداز

سان هيٺ لهي رهيو آهي بصر ٿڌي هيٺان رامپوري ڪپ ڪٽي اُنکي ڏسي ٿو نظر چڪجي روشني

جي اُن ٽڪري تي پويٽي فقط اڌ ڇمچو اُس جو.

سياري جي هوا جو جهونڪو سندس وارن مان اُندر گهڙي کيس تازگي ٿو بخشي. هو اُن

روشني جي ٽڪري کي ڏسندو رهيو. ڄڻ اسڪرين تي ممتاز شائنتي - نه مينا شوري جي اڏا

ڪيٽري خوبصورت آهي هيءُ دنيا رڳو مون جهڙا اڏا اُنکي ڏسي نٿا سگهن منهنجو سڄو اُندر

مندرجيان نشاپ ٿي ويو آهي، اگرپتين جي خوشبوءَ آهي فضا ۾! چڱو، توکي معاف ٿو ڪريان

مرچو. منهنجي جيئڻ ۽ خوشي لاءِ منهنجي گهر جو، منهنجو پنهنجو روشنيءَ جو هڪ ٽڪرو

ڪافي آهي.

بصر ٿڌي تان اُتي دريءَ وٽ بهيٽو ۽ ڪپ ٻاهر ڦٽو ٿو ڪري ڇڏي.

402, Deepak Palace, Hill Lines Road,

ULHASNAGAR - 421004

سمجهو اٺڏو ٿيندس. چوڏهن سال چڪيون پيسيم ۽ پٿر ڪٽيم.

جبل جا عيش اهڙا جو انگ انگ ۽ نس نس ۽ ٿڪ ۽ سور پنهنجا اڏا ڪوليا آهن. وار وار ۽

ڪليون ٽنگيون ٻيون آهن. روشني ۽ ڪاري ڪاري اوندھ. من تراش. بي آس. نامراد.

جبل چوٽاري ديوارون. بئڪن ۽ پٿيون الهاسنگر ۽ جبل ڪونهي انڪري مان پهرين ٿاڻي.

ٻوڙ ڀرڻا جبل ٻوڙا. مون جبل ۽ رنگ برش گهرائي هڪ اهڙي شاهي غفا جو چتر ڪڍيو جيڪا

مونکي اهڙي ته حقيقي نظر آئي جو مون جبل مان ڀڄڻ لڳو ان تان ٿيو ڏٺو ۽ منهنجا هڏ ڪڏ ڀڄي

پيا اڪيڙي مجبوري ته مان ڪجهه ڪري نٿو سگهان. سڄي دنيا ننڍي ٿي هڪ جنازي ۾ تبديل ٿئي

۽ منهنجو سامهه گهٽڻ لڳي. ڏينهن وسري ويا. تاريخون وسري ويون سڀ ڪجهه وسري ويو ياد رهيو

مرچو دادا.

هن لنگهي منهنجي ڀيڻ سان شادي ڪئي ۽ هاڻ ٻلڙو بڻيو آهي. مون سان ڪير به ملڻ نه

آيو ڪنهنجو خط نه آيو مونکي. مون انتظار ڪيو ڪو ته ايندو. ڪو ته ڪنهنجو ٿيندو آهي ته

غلط آهي. هر ماڻهو ٻئي لڳو نقطو ايترو گهربل آهي، جيترو ڪمانٽو آهي.

شڪر آهي جو منهنجي بلاڪ تي ڪنهن قبضو نه ڪيو آهي. کين ڀڄ ٿيو هوندو ته خوني

جي بلاڪ تي قبضو ڪرڻ سان وري ڪنهنجو نه ڪنهنجو خون ٿيندو. ڪنهنڪي ڪهڙي خبر ته مان

بيڙهي آهيان.

مان ٿورو ٻڌو ٿيو آهيان - ته ڇا ٿيو ارادا منظر آهيان.

مان مرچو دادا کي نيست نابود ڪندس.

گهر ۽ هڪ ٽار هڪ ڪٽ. ڪي برتن ڪي پٽيون وغيره آهن چورن جاڙا لڳل آهن

گادريج جو ڪپٽ سرڪاري فائيل جيان مٽي سان لڀيل هئي.

بصر اٿي ميري کول سان ڪپٽ اڳهڙو ته لعلين جي روشني ۾ نظر ڀٽ ۽ ٽنگيل آهي

تي پوي.

هو لعلين کڻي آهي ۽ پنهنجي شڪل ڏسيو. ڪارل مارڪس جيان بدزبيني شڪل. پٿر

نه پوي ته ڏاڙهي مڇن ۽ وارن ۽ ڪارا وار گهڻا يا اڇا. ڄاڙا ڏنڌ ۽ اکيون اکين ۽ ڪجهه ڪجهه

اڇاڻ به ته ڪجهه خطرناڪ ڪرڻ وارو آهي. اکين هيٺان به ڪارا چڪر. ڄڻ هڪ وقت به ڏيا ٿي

هريا ڳلن ۽ مٿان کان هيٺ ڏاڙهي جي تهن وچ هيٺ مٿانئن. شينون به کيس ڏسي ته سندس جهڙي

جي روشني سبب گهٽجي وڃي ۽ فيصلو ڪري نه سگهي ته مان کيس ڪاٽيندس يا هي مونکي

ڪاٽيندو.

۽ بصر کڻڻ ٿو لڳي... ها ها ها...

سمجهي ٿو ته کليل مان سندس مٽي جو تان گهٽيو آهي ۽ سندس چاٽي ۽ گلن جي

خوشبو سان ڀريل مڏن به نه ڄاڻي هير لڳي رهي آهي.

لاڻيت جو بل نه ڀرڻ سبب ڀڄي ته ڇانو ڪري نه سگهيو آهي مگر مٿن به هلائي نه سگهيو



هي لڳل پينٽنگس جون ڇپيل ڪاپيون درين جيان ياسي رهيون آهن. آسمان ۾ ڪجهه ڪڪر مڙي يا آهن، ڄڻ انسانن جا مردهم جسم تري رهيا آهن. ڪي تارا ٻين کان وڌيڪ چمڪي رهيا آهن. اڄ ۾ گهاٽا وڻ پوتن پريتڻ جيان بيٺا آهن.

سڀ ڪجهه عجيب آهي هن دنيا ۾. ڪجهه به ڄاڻڻ، ڪجهه به سڃاڻڻ هڪ ڀرم آهي. سڀ اڻڄڻو آهي، سڀ ڏٺڻو آهي. ٻه ڏنڌل ڇهرا منهنجي اکين اڳيان آهن. ڪهڙو راڌا جو آهي ڪهڙو ڪلپنا جو، مان پروڙي نه ٿو سگهان ته انهن مان ڪير راڌا آهي ڪير ڪلپنا.

5/3, New Palasia

INDORE - 45200

\*\*\*\*\*

## اڌ چمچو اس

موهن ڪلپنا

تڏي تي لپڻ وقت بصر سوچيو ته صبح جو مرچو ڪي ڳولهي ڪڍندس ۽ ڪيس رستي تي ڌڪو ڏيئي هيٺ ڪيرائيندو مانس. ڪيس اهڙو گهڻو ڏيندس جو چپ ٻاهر نڪري ايندس ۽ اکين مان رت وهڻ لڳندس ڊپ وڇان ماڻهو پڇندا ۽ مان ڪپ ڪڍي سندس سسي ڌر کان ڌار ڪندس. ڇوڏهن سال جوانيءَ جا جيل ۾ گذاريا اٿم. هاڻ قاسمي ايندي ته فڪر ڪهڙو.

ڪتي هڪ خون ڪيو. فقط انڪري ته ڪيس نال نه مليو. چيائين : تون ڇڻ ته خون ڪيو آهي. مان تنهنجي پيڻ جي شادي ڌام ڌوم سان ڪندس. ٻيو تنهنجو دنيا ۾ آهي ڪير، پوءِ جج ڪي پئسا ڪارائي توکي آزاد ڪرائيندس، مان گناهه جي دنيا ڇڏيندس. مونکي لکين رپيا آهن. هاڻ مان شرافت جي رستي تي هلڻ ٿو چاهيان. مان پوليس ۾ هفتا ڪارائيندو آهيان. توکي پوليس پهرين لاک اپ ۾ بند ڪندي ۽ پوءِ جيل ۾ وجهندي. توکي هٿ به نه لڳائيندي. مان اتي تنهنجي لاءِ ريڊيو، ٽي. وي، وسڪي ۽ چوڪرين جو بندوبست ڪندس. هندستان جا جيل "هاليدي ريسٽارٽ" آهن. تون مڃ منهنجي ڳالهه.

مون سندس اکين ۾ ڳوڙها ڏسي چيو : ٺيڪ آهي، تون گومي جو خيال رک.

ان بعد ڇا ٿيو؟

مونکي ٽرڪ ٿائر ۾ وهاري مار ڏنائون. اهي لٽيون هنياڻون جو اکين مان تيزاب وهڻ لڳو.

هئاسون.

اهي ڳوٺاڻيون رانديون اهڙيون هيون جن ۽ بدن سان گڏ دل به وندريل رهندي هئي. ننڍي هئڻ ڪري مان پنهي جي پيار جو مرڪز هوس، البت واڌا جو مون ۽ وڌيڪ موه هيو. راندين ۽ ڳالهين ۽ واڌا اسان پنهي کان اڳري هوندي هئي. هو پڙهيل گهٽ هئي پر زندگي جو آزمودو وٽس وڌيڪ گهرو هو. سندس چمڙي جو رنگ به ڪلپنا کان وڌيڪ گورو هو. جڏهن ڪلپنا جا پراڻا ڪپڙا پهريندي هئي ته ڪلپنا کان وڌيڪ ڪشش واري لڳندي هئي. منهنجي ڪپڙي دل پارائي ٻڌي ۽ ڄاڻي ورتو هو ته هو مونکي ڏاڍو ٿي پائنئي. جڏهن اسين اڪيل هوندا هئاسين ته هو منهنجي هٿ کي پنهنجي پنهي هٿن ۽ جهلي وڪندي هئي. پکين ۽ جانورن جون ڪهاڻيون ٻڌائيندي هئي. انهن ڏينهن ۽ سندس ڇاتي اسري وهي هئي. به ننڍڙا، سخت گولڙا اڀري رهيا هئا. مونکي اهي ڏاڍا عجيب ۽ پيارا لڳندا هئا. دل ٿيندي هئي ته انهن کي ڇهي ڏسان، پر الڳي ڇو ڪڏهن همت نه ٿيم. ياد اٿم هڪ دفعي ڪلپنا مونکي ڇڙيو هو ۽ مان منهن پلڙو ڪري اڪيون اٻتي هٿ مهئيندي واڌا جي ويجهو پهتو هوس ته هن ڳوٺڙي پاڻي مونکي سرڇاڻڻ جي ڪوشش ڪئي هئي، تڏهن منهنجا ڳل سندس ڇاتين جي زور هيٺ دٻيا هئا ته مونکي ڏاڍو سٺو لڳو هو.

ان ننڍي عمر ۽ جڏهن مونکي ڄاڻ به ڪانه هئي ته شادي ڇا ٿيندي آهي، رات جو ننڊ کان اڳ مونکي واڌا ياد ايندي هئي ۽ سوچڻ لڳندو هوس ته جڏهن وڏو ٿيندس ته واڌا سان شادي ڪندس. لڳندو هوم ائين منهنجي زندگي ۽ پيار ٿي پيار پرڄي ويندو.

پر ستت پوءِ منهنجو پيءُ وڏي پاءُ سان جهڳڙو ڪري اسانکي شهر وٺي آيو. پهرين نوڪري ڪيائين، پوءِ پنهنجو ڌنڌو شروع ڪيائين. ڌنڌو وڌندو ويو. منهنجي پيءُ ايترو ڪمياو جو ڪلپنا جي هڪ شاهوڪار گهر ۽ شادي ٿي ۽ مان ڊاڪٽري پڙهڻ ۽ آمريڪا ويس.

سويل صوبو ڪلپنا مونکي ننڍ مان اڇي اٿاريو، چيائين: سويل هٿن گهرجي حئين تهبت نه ٿئي. هٿ مائٽ هڪ وڌيڪ ڏينهن رهڻ ۽ گهڻو زور پري رهيا هئا. پر مون اڳئين ڏينهن ئي محسوس ڪيو هو ته جيئن ئي ڪلپنا جو ڪم لڳو هو، هو اتي هل به وڌيڪ رهڻ نه پيڻي چاهي. مان ۽ هو تيار ٿي ويسين. ڊرائيور ڪار ڌوئي ورتي هئي. مون پنهنجي بئگ مان هڪ ساڙهي ڪڍي ڪلپنا کي ڏيندي چيو: ڪلپنا، تون هي واڌا کي ڏي منهنجو ڏيڻ شايد ٿيڪ نه لڳي. ڪلپنا محب ۽ مونڱانهن تهرائيندي چيو: هٽري اوچي ساڙهي؟

اوچي نه آهي، رواجي آهي. مون چيو.

پر تڏهن به هو نوڪريائي آهي هٽري ساڙهي هو ڪيئن پائيندي! مان ڪجهه لٿل ساڙهيون ڪڍي آئي آهيان. مان انهن مان هڪ ڏيٽس ٿي. مان ڪڇي نه سگهيو هوس.

ايئرڪنڊيشن جو هٿڪو آواز اچي رهيو آهي. رانيل جا گل منڍ روئڻي ۽ پر ڪٽيل پکي جيان بـسـجي رهيا آهن. ڪڏهن ڪڏهن اهي منهن تي سڪل لڙڪن واري عورت جيان به بکن ٿا. پٺن

آهي، سدا انگريزي ۾ ئي ڳالهائڻ پسند ڪندي آهي پنهنجي بدني سونهن بابت ايتري سجاڳ آهي جو هر هفتي هبلٽ ڪلڪ ۽ بيوٽي پارلر ۾ ويندي آهي، ڇا تنهنجي اندر ۾ اڃا به راڌا خلاف اها شڪايت آهي ته ننڍي هوندي هو ڪانئس وڌيڪ سندر ۽ چتر لڳندي هئي.

ڪلپنا ان ئي ٽوڪ پريل آواز ۾ آڪيو: ماءُ جي مرڻ بعد هاڻ هو هن گهر ۾ نوڪرياڻي جو ڪم ڪندي آهي. ڇاچي ٻڌائي رهي هئي. کيس چار ٻار آهن، ۽ ٻه ٽي ٻار ڪريا اٿس. سندس مڙس شرابي آهي، ڪمائيندو ڪونه آهي زال جي ڪمائيءَ مان شراب پي زال کي گاريون ڏيندو آهي ۽ ماريندو آهي. هو روز گهر ۾ بچيل جوڻو ڪاڌو ٻارن لاءِ کڻي ويندي آهي.

مان اواڪ بڻجي سڀ ٻڌندو رهيس، ڄڻ ٻڌندي به ڪجهه ٻڌي نه رهيو هوس، پر ڪلپنا لاءِ هي ڄڻ ٿي، وي، تي ڏيکاريل چتر هو، جنهنجو ساڻس لاءِ ڪو ساوڪار نه هو.

رات جو منهنجي سمهڻ جو بندوبست گهر جي بهترين ڪمري ۾ ڪيو ويو هو. مان جڏهين ڪمري منجهه گهڙيس ته هڪ عورت منهنجو هنڌ ٺاهي رهي هئي، شايد منهنجي قدمن جي آهت مان راڌا منهنجي آمد سڃاڻي ويئي، هن پنهنجي ساڙهي جو پلٺ ٺاهيو ۽ ڪنڌ ڪجهه هيٺ ڇڪي ويس.

مان هڪ ڪنڊ ۾ بيهي ڪن پر ڏانهس نهاريندو رهيس، سُڪل آواز ۾ پڇيم: راڌا، تون ڪيئن آهين؟

ٽيڪ آهيان، راڌا جو تمام جهيڙو آواز آيو. هو سڌي ٿي بيٺي، ساڙهي جو پلٺ سيري ڪن پل مونکي ڏسندي رهي، ڄڻ منهنجو اڀياس ڪري رهي هجي، چيائين توهان ٽيڪ آهيو نه؟ منهنجو اندر وارو فيصلو ڪري نه سگهيو ته مان ڪلان يا رئان. ۽ مان الائي ڪڏهين هن جي اندر ۾ تون مان توهان بڻجي ويوس هوس. شايد ڇوڻ لاءِ به ڪجهه ڪونه بچيو هو، جو منهنجي وات مان نڪتو: مون پهرين توکي ڪونه سڃاتو.

هن ڪوبه جواب ڪانه ڏنو. جواب مونکي ئي ڏيڻو پيو: تمام گهڻا سال گذري ويا نه؟ سڀ ڪجهه بدلجي ويو آهي.

هن وري به ڪو جواب نه ڏنو. بسترو ٽيڪ ڪري، منهنجي ڀر مان لنگهندي دروازو پار ڪري هلي ويئي.

مان بتي ٺاري هنڌ تي ليٽي پيس. منهنجون کليل اکيون ڇت ۾ هيون ۽ ننڊ بدران ننڊي هوندي جي يادگيرين ۾ ڪوهجي ويس.

هيءُ ئي ته جاءِ هئي، ننڍن ننڍن ڇٽن ڪمرن واري. تڏهين هي جاءِ ڏاڍي وڏي لڳندي هئي. راڌا جي ماءُ منهنجي گهر ۾ نوڪرياڻي جو ڪم ڪندي هئي انکان اڳ سندس سهرو منهنجي ڏاڏي جو نوڪر هو. راڌا جي ماءُ صبح جو ايندي هئي ۽ سج لٿي گهر ويندي هئي. اڪثر هو راڌا کي به گڏ وٺي ايندي هئي جو پٺيان گهر ۾ ڪير به سنڀال وارو ڪونه هو. ڪلپنا ۽ راڌا عمر ۾ لڳ ڀڳ هڪ جيڏيون هيون مان ٻه سال کن ننڍو هوس. راند ۾ ۽ ڳالهيون ڪرڻ ۾ اسين ٽيئي گڏ هوندا

سگهن، منهنجو سوٽ مونسان گڏ هو. هو مونکي دقيانوسي ۽ تمام ننڍو ماڻهو لڳو، هنجڻا خيال اسڻ ڏاڏن جي خيالن کان اڳتي نه وڌيا هئا ۽ سندس سڀنا، سندس آسون آميدون تمام سيمت هيون. وراندي ۽ هڪ ٻانهن پڳل ڪرسي تي ويٺي مان محسوس ڪري رهيو هوس ته ننڍي هوندي هنن نظارن کي ڏسندي جو اندر ۽ گلن جو ڀوڻو ڳرندو هو، هاڻ اهو ڪنڊن جو ڀوڻو بڻجي پيو. ڪلهنا شهر مان ٻانهي جي جڳهه ڪجهه ڪاٿي جون شيون ڪشي آئي هئي. هن مونکي به ڳوٺ جو نه ٻانهي ٻيڻ ڏنو، نه ڪاڏو ڪاڏن، پر ڳوٺ جي ماڻهن سان ايتري وعانيت ڪيائين جو هنن جي ٺاهيل چانهه ٻيڻ قبول ڪيائين. ڪلهنا منهنجي پير ۽ موڙي تي ڪيڏي مهل اچي ويٺي هئي، مونکي اها لک نه ٿي ڪانهه ٻيڻ هئي، پنهنجي لقمياري تي هو ۽ بيحد پرسن ٿي لڳي سندس فخر سان روشن چهرو مونکي ٻيڻ رهيو هو ۽ ڏس، تون ڪيترو ٻالو ڀولو آهين ۽ مان ڪيتري سٻاڻي.

ان ڀول هڪ اڏير عمر جي آڏ ڳهوڻگهٽ ڇڪيل عورت چانهه جا ۽ پيال ۽ ٽڪري ۽ ڪجهه بستڪٽ هڪ سٺ جي ٺاهي ۽ ڪشي آئي. جڏهن هو ۽ واپس هلي ويئي ته ڪلهنا ڪلهندي پڇيو، هڪڙي سڃاڻش؟

مون ڪلهنا ڏانهن ٺهاري پڇيو، ڪهنڪي؟

هو ۽ واتا هئي.

ڪهڙي واتا؟

جهڙا، ننڍي هوندي اسان سان گڏ واتا ڪندي هئي. سڌا تنهنجو بدر ڪلهندي هئي. تنهنجي ۽ باغ مان ٻير ڇوڙي ايندي هئي.

اڻوڻو واتا لفظ مون ۽ سڄي بڻهي پيو. هڪ ڌوڙ جنهن جي هن طرف هڪ ٻوري دنيا هئي. وادگروڻ، تصور، منهنجي دماغ مان منهنجي دل ۽ پهچڻ لڳا.

مون ڏوڏري تي منهن موڙيو. هو ۽ وٽسني طرف هلي ويئي هئي، پر هي ۽ ته ڪا ٻي عورت هئي، مون چيو.

ڪلهنا ڪٿي لڳي جا قصن عمر سڙو ٿي. جولن يا ٻڌو لڳندو آهي. حالتون ٿي انسان جي چهر تي هن عمر لکيتيون آهن.

پر...

ڪو مڪس، ڪونه سڃاڻو؟

مون ان عورت جو چهرو ڪونه ڪٽو.

ڪلهنا جي چهر تي هڪ حيث جو پگو هو. ننڍي هوندي جي راندين ۽ سڌا واتا ڪلهنا کان نيري هوندي هئي. ڪلهنا جو چهره جيئن چٽي رهيو هو، ڏٺل آهر جيئن ڪلهن جي ٿي؟ ننڍي هوندي مان ڪلهنا ڪن وٽس ڪي ويجهو هوس. هاڻ انهن سورن جو بدلو وٺڻ جو به کيس مزو مليو. هن هڪ ٽوڪ ۽ چيو ته ٻي هوندي تون هڪڙي مونڪاڻ به وٽس گهرندو هئين.

ڪلهنا ڪنهن تهڪيو. هي ۽ چوڪري جا ٻال کي ماريون ۽ آزاد خيال سمجهن.

مونڪي عورتن جي ننڍڙيءَ دل تي ڪڏهين غصو ايندو آهي، ڪڏهين ترس، پر تڏهين به عورتن جون ڳالهيون قبول ڪرڻيون پونديون آهن. ان بنا مڙد جو چوٽڪارو ڪونهي. نه ته مڙد جو جٺڻ وهه ڪري ڇڏينديون.

مون چيو هو: ڄڻو، ڀلي هل، پر ڳالهائڻو توکي پوندو. مان ٻڙڪ به نه ٻوليندس. تون چٽو آهين. ڪلپنا ورائيو هو. تون صرف پين سان ڪاغذن تي پنهنجو نالو لکج. هر انسان کي خواب به هوندا آهن ته يادگيريون پڻ، ٻئي الوڪي ۽ سندر پاسندا آهن. پنهنجي انسان پنهنجي غير رومانوي حال کان چوٽڪارو پائي سگهندو آهي. آمريڪا وڃڻ کان اڳ ڳوٺ مون لاءِ به سڪم ۽ يادگيريون جو ٻيٽ هو. هن دنيا کان دور پرين ۽ شهزادن جي دنيا، پر هاڻي اهو ساڳيو ڳوٺ ڏسي عجب لڳم. هيءُ انساني اکيون سچ نه ڏسنديون آهن، اهي اهو ڏسنديون آهن جو من ڏسڻ چاهيندو آهي، سڀ ساڳيو هو جيڪو پنڌرهن سال اڳ هو، پر منهنجي اکين سندرنا بدران گندگي ڏئي، جاين جي ڀتين تي گهار پئجي ويا هئا، گهڻيون سوڙهيون ٿي ويون هيون، مچر وڌي ويا هئا، ۽ ماڻهو ٻڌا ٿي ويا هئا. اندر ۾ بيقرار ٿي. سوچيم زندگيءَ جي سفر ۾ ڪڏهين ڪڏهين ٻالپڻ جون مڌر يادگيريون تسڪين ڏيڻ لاءِ ڪم اينديون آهن، هاڻ انهن کان به وانجهجي ويس.

پر عورتون شايد سڀن جي دنيا ۾ نه رهنديون آهن. هو تمام عملي آهن، دهليءَ ۾ ئي ڪلپنا پنهنجي ڪم جي شروعات ڪري ڇڏي هئي. آمريڪا مان آندل منهنجي سوکڙين مان هن تمام ساديون شيون چونڊيون. مون چيو هو: ڪلپنا، ڪجهه بهتر شيون کڻ. هو اسانجا پنهنجا آهن ۽ مان آمريڪا وڃڻ بعد پهريون دفعو ڳوٺ وڃي رهيو آهيان. ڪلپنا منهنجي ڪٺا فهميءَ تي عجب کائيندي چيو هو: ڳوٺ ۾ هو هٿڙين اڇين شين کي ڇا ڪندا. هيءُ شيون به هنن لاءِ آڪاس مان لٿل امله ڇيڙون آهن. مان سانت ٿي ويو هوس.

ڪلپنا شايد سچ پچ مونکان وڌ سڀاڻي آهي. اهي ساديون شيون هن اسانجي ماڻن کي ڏيئي هنن کي اهڙو وس ۾ ڪري ڇڏيو جو انهن سان سوديازي ڪرڻ سندس لاءِ سوکو ٿي پيو. هڪ ڏينهن جي ڳالهه ٻولهه ۾ ئي سڀ ڪم نبري ويو. منهنجي هن چاچي ۽ سوٽن جي آرٽڪ اسٽي خاص سٺي نه هئي، انڪري اهو طم ٿيو ته هر سال لٻاري بعد هو اسانجو حصو ڪلپنا کي دهليءَ پهچائيندا، مونڪي به ٿي چار صحيون ڪرڻيون پييون. مون نه سمجهيو هو ته ڪم ايترو سولو ۽ بنا رنجش جي ٿي ويندو، انڪري منهنجو من ڪجهه هلڪو ٿيو هو.

سانجهي جو مان کليل ورائڊي ۾ ويٺو دور بنين ڏانهن نھاري رهيو هوس. سج لهڻ ۾ اڃا دير هئي. پر ۾ ٺهيل گائين جي واڙي مان ڪڏهين ڪڏهين هڪ گاڏي ڄڻ ڪنهن کي سڏ پئي ڏنا ۽ سندس ماءُ اُنجو ننڍو جواب ٿي ڏنو. ٻئي طرف چيئن جو ڊيگ پيل هو. منجهند ڌاري مان ڳوٺ مان چڪر هڻي آيو هوس. اهو ڳوٺ جو ٻالپڻ ۾ منهنجي پوري دنيا هوندو هو، هاڻ تمام ننڍو نظر آيو. اڌ ڪلاڪ ۾ سڄو ڳوٺ گهمي آياسين. ڳوٺ جي گندگي ڏسي عجب لڳم ته هت انسان ڪيئن ٿا رهي



وشنداس سجاتل چهرو ڏسي خوش ٿيو. پر مُنجي ڀر ۾ ويٺل گروڊناري ۾ ڳائيندڙ نوجوان کي ڏسي هُو مُنجهي پيو.

"اڙي ديوان! هنڪي گهوري ڇا تو ڏسين؟ هي گردني جو پٽ صاحب ڏنو آهي. مان پڻ ٽن ڏينهن اندر رٽائر ڪرڻ وارو آهيان. چيم ته ڇو ڇا؟ ڪري هن ساڳي بئنڪ ۾ پٽ کي نوڪري تي ڇاڙهي ڇڏيان. بي ڪام اڃا هاڻ پاس ڪئي آتس ۽ سندس سبجيڪٽ ب ڪائونٽس ئي هئي." وڻنداس جون ته واڙون ئي ٽڙي پيئون.

خوش خیر یافت کري گهر جو سڄو حال پڇي ۽ ڏيئي جهوني دوستي وري نئين ڪري گهر موندو.

گهر ۾ گهڙي چيائين، "سياڳي واڌايون آڻيئي، ڏيڻين کڻيو، اسان هاريو. اڙي هو گرتني ليلائيءَ جو پُٽ آهي. خالصو آهي پر سنڌي خالصو آهي. اڙي، اهو ئي جو پنهنجي پاڙي ۾ ٽماڙ تي رهندو هو؟"

51, Sangita, Behind Telephone Bhavan,  
Colaba, BOMBAY - 400005



ذندل چھرا

## ڪرشن ڪٺواڻي

پيڻ جي بنگلي جي هن ايئر ڪنڊيشن ڪمري ۾ مونکي ننڊ ڪانه ٿي اچي. وڏو ڪمرو آهي. پلنگ ڪان ٿورو پري سنگمرمر جي ٽپائي تي بون چائنا جي وڏي گلدستي ۾ رابيل جا گل سجيل رکيا آهن. صبح جو مالهي اهي گل رکي ويو هو. مون دريءَ جو پردو سيري ڇڏيو آهي. تمام دور، تمام مٿي هڪ ڪارو آڪاس آهي تهرن سان جرڪندڙ ۽ هيٺ باغ ۾ ڀت جي ڪناري يوڪليٽس

سنگيتا پهرين ڏني، پوءِ هڪو مُشڪيائين ۽ ان کان پوءِ تَرَڦڻ لڳي!

ٻئي ڏينهن پڻ سنگيتا ان گوردناري ۾ هلڻ لاءِ چيو ته منهنجو من انديشي وڃان ڏڪڻ لڳو.

"سنگيتا! پيار جو پڇرو ائين ئي به اٿانگو ئي آهي باقي به تون مڱجي ويئي آئين. قدم

اڳتي نه وڌا" مون کيس آگاهه ڪندي چيو.

پر هو اڄ گلابي ڪُڙتي مٿان ستارن سان ڀريل رڻو پائي. ٻانهن ۽ گلابي ۽ ڳاڙهيون ڏم ڏم

ڇوڙيون وجهي آئي هئي. ان روپ ۽ اجنبِي دلبر جو ديدار ڪيئن نه ڪري ۽ ڪراني؟

هُو گوردناري ۾ گهڙي ته ڳائيندڙ جوان جي اکين ۾ خمار پرڃي ويو!

هڪ پاسي لهرائيندڙ سونهن هُئي ۽ ٻئي پاسي اڇلون ڏيندڙ عشتا! دلين ۾ مٺو مٺو درد هو.

هڪ جي چپن تي گيت ٻئي جي اکين ۾ سو سو نياپا!

هيءُ سٽيم سُوم سندرڻ جو سنگم ايشوري روپ ڏي ته آهي.

پڻ مان ان روپ جي جهلڪ کي پسڻ پسائڻ کان ڪيئن ٿي روڪ وجهي سگهان؟

سنگيتا ۽ مان اتي روز اچڻ لڳوسين. مان پهرين گهرندي هُيس ته هُو جوان منهنجي پُٺيان

سنگيتا کي ائين ڏسڻ چاهيندو هو جيئن بادل ڀرسان ڪير بڻجي ڏي ڏسي! پر جي مان پُٺيان

هُجان ته هُو بچائي ڏي ڏسي اُنکي اکين ۾ ويهاري اکيون بند ڪري ڇڏيندو هو!

پر هاڻ ڳالهه ٺهي ڪيئن؟

ساهيڙي جي بيتابي تاڏي مون ڄاڻڻ جي ڪوشش ڪئي ته هُو اجنبِي ڪير آهي؟ تيستائين

سنگيتا ماڻ جا ڪن ڪڻڻ لڳي ته جتي مڱڻو ڪبو ويو آهي اهو کيس پسند ڪينهي. ماڻ پيءُ مون

کان پُڇڻ لڳا ته اوچتو سنگيتا کي ڇا ٿي ويو؟

مون هبڪي هبڪي ڳائيندڙ خُصِي جوان جي ڳڻهه ڪئي.

"خالصو؟"

ٻنهي کي ڊڪر وڌي ويا!

هڪ پاسي مٿي مٿن جهڙو اڻ وڌندڙ خاندانو ۽ ٻئي پاسي خُصِي سان پيو جهڙي

ڏهڪائيندڙ ڳالهه!

مُون چيو، "پر گروءُ جو پيارو آهي. هروڀرو سڀ خُصا اُڏروڏي ته نه هُونا نه؟"

سنگيتا جي ماڻ مونکي پوڻيو ڏنو. "هِن وٽ. ڳوڻ ڳڻا ٿيڻي؟ چوريون ڪم ڪريو اُٿا پوءِ

وري چي هُئين يا هُونن ٿوروڻي هُوندو." خُڙ...چوڻا آهن ٿي! راجا جي به ٿوپي ٿهرتي هُين

سڙي سڙي ٿي. سو وڻنداس ويڇارو ته رواجي مڻهو هو. هُو تڪو ٿي سڀني جي پيءُ وٽ ويو ۽

سَو بهانو ڏيئي ماڻي موڙي آيو.

پوءِ لڳو خُصِي جون پُڇيئون ڪرڻ. کيس خبر پيڙي ته چوڪرو ڪي ڪهه پئس آهي؟

ڏس پيءُ ٿو مڱيو بڻهه ۽ اُڪٽو سٽ آهي.

ڪنات هليس تي هُو جيئن ئي گنهڪ بڻڪ جي سَمهون وڃي موڪليو بڻڪ ۽ ٽُڙيو ته



## سُرمئي مُشڪ

پوپٽي ر. هيراننداڻي

منهنجي ساهيڙي سنگيتا مڱي هئي. پئس کيس پڙائڻ لاءِ آيو هو پر گهوڻن جا مائٽ اڄ گهرن ٿا فائو اسٽار ۾ شادي، ٿري اسٽار ۾ مصري، ڪلب جي هال ۾ مينڊي پارٽي وڏي هال ۾ سنگيت پارٽي ۽ پڇاڙي ۾ وري بـ فائو اسٽار ۾ ستاوڙو! ڀلا پگهاردار ماڻهو ايترا لڪ ڪٿان آڻي جو هي سڀ وڏي خرچ وارا جشن ڪري؟

وشنداس منجهيو پيو هو تـ پاڙي ۾ رهندڙ پنجابيءَ مسٽر موديءَ چيس تـ جيڪڏهن سنڌي چوڪرو مهانگو آهي تـ پيءُ ذات ۾ ڇو نه ٿو ڪرين؟ تنهنجي ڌيءُ سهڻي سٺي پڙهيل ڳڙهيل نه آهي!"

"نه پائي! منهنجي زال نه مڃيندي."

"تـ پوءِ هروڀرو پڙهيل چوڪرو يا وڏي گهر جو چوڪرو ڇو ٿو ڳولهين؟ ڪمائيندڙ چوڪرو هُجي ۽ ڪائيندڙ پيئندڙ گهر هُجي تـ ڪافي آهي نه؟"

وشنداس کي اها ڳالهه دل سان لڳي. هاڻي هُو اهڙا بـ چوڪرا ڳولهڻ لڳو جنکي هروڀرو ڊگريون جو پُڇ لڳل نه هُجي، هيل تائين هُو صرف پڙهيل چوڪرن جي ئي تلاش ڪندو هو ڇاڪاڻ تـ سندس ڌيءُ گرنجُوئيٽ هئي.

اهڙو چوڪرو کيس جلدئي ملي ويو. سنيل صرف مئٽرڪ پاس ڪيل هو پر ڪمائي سٺي هُيس. سنگيتا کي چوڪرو اهڙو وڻيو ئي ڪين. هُنجي من ۾ هڪ ڊگهو ويڪرن ڪلهن وارو چوڪرو ئي ويٺل هو. هوءَ بندري ۽ سانوري سنيل کي پنهنجي من واري جڳهه ڏيئي نه سگهي، پر ڪري ڇا گهڻو ڪاڻي "ها" ڪيائين.

مڱجڻ بعد ڪپڙو گندي تـ وٺو ئي هو. سو اُسين روز ڪرول باغ ۾ وينديون هُيوسين ۽ نموني نموني جا ڪپڙا ڏسي گهڻي ڪوشش بعد واجبي اگهه تي ڪجهه خريد ڪنديون هُيوسين.

هڪ اهڙي ڏينهن اُسين منجهند جي ماني ڪاڻي نڪتيون هُيوسين تـ اچي شام ٿي. اُسانڪي لڳي اڄ سو هڪ هنڌ گوردئاري ۾ گرواڻيءَ مان ڀڄڻ ڳاڻڻ جو آواز ٻڌي اُسين اُتي لنگهي ويوسين. گروءُ اڳيان مٿو ٽيڪي جيئن ئي واپس ورياسين تئين ئي سنگيتا جوڻ اڪيون ڳائيندڙ جوان جي اکين سان ٽڪرائجي ويئون!

ڀلا پيار جو ديوتا ڦولن جي ڪمان ڪڍي پيو ڦري! ڪمان مان پيار جي درد جو تير ڪشي ڪٽي، ڪنهن کي ۽ ڇو ٿو هڻي ڪنهن کي خبر؟ بس - مستي چڙهيس ۽ دل کي نشان بڻايو تير هڻي ڇڏي! پوءِ ڀل پيئون دليون ڦٽڪن.



# سلسلو

# ڪتاب



سلسلو



پوپٽي هيراننداڻي - ۱ / ڪرشن ڪٽواڻي - ۲ / موهن ڪلپنا - ۹ /  
 هري همٿاڻي - ۱۲ / پريم پرڪاش - ۱۷ / سندر آگناڻي - ۲۳ /  
 ڊاڪٽر موتيلعل جوتواڻي - ۲۶ / آنند ٿهلاماڻي - ۳۱ / ڪ. ل. ڏوڏيجا - ۳۸ /  
 وشنو ڀاڻيا - ۵۱ / پدم راج شرما - ۵۵ / جيئٽ ريلواڻي - ۶۱ / ڪمل پياسي - ۶۷ /  
 لچمن ڀمياڻي - ۷۳ / گوپال ٺڪر - ۷۶ / چرنداس ٺاڪرداس گورسهاڻي - ۷۸ /  
 روپچند سپاهيملاڻي - ۸۶ / گوپي موٽواڻي - ۹۰ /  
 سرڳواسي بي. سي. موٽواڻي - ۹۴ / راڌا ڪشن چانڊواڻي - ۹۹ /  
 ڪملا گوڪلاڻي - ۱۰۵ / نند لعل پرسراماڻي - ۱۰۸ / منوهر نهالاڻي - ۱۱۲ /  
 لچمن يو ڪڪريجا - ۱۱۷ / جنڪرشن گورسهاڻي - ۱۲۱ /  
 گرداس. اين. آهوجا 'اُجڻ' - ۱۲۵ / نانڪ مدناڻي - ۱۳۳ / ڪشن بجاج - ۱۳۴ /

## غزل

### روچو خوابي

(۱) اشراف پاهران ٿي هلن ٿا ڪي آدمي،  
ڪي پنهنجي شرم کان، ته ڪي دنيا جي خوف کان

(۲) سستو ۽ سول ڪهڙو ٻيو اڃ ڪلهه جو گيان آ؟  
ڪاٺو پيئو ۽ جيئو، مٺايو ته موح کان!

(۳) وڪڻيو ڇڏين سُر ۽ ايمان ڌرم ٿي!  
مجبور عورتون ڪي مگر، مرد شوق کان!  
(۸) ماڻهن جو لٿو ڏاڪو، ٿيو خون آ خراب  
هڪ چار سياست جي، ٻيو مذهبي جي حور کان

(۴) ساڌو ۽ سنت لئه به پلڻ پان آ ڏکيو،  
آشا ۽ ترشنا کان ذرا شوق ذوق کان  
(۹) تن جو الڏي ڪهڙو حشر حال انت ٿئي؟  
سمجهن ٿا پان ڪي جي الهه ديش قوم کان

(۵) ماڻهو زمانو وقت هو ڏاڍو سٺو اڳيون!  
اڄ جي خراب الڏي زماني جي دور کان  
(۱۰) نقشو پڪ بدلجي يا گم ٿي سگهيو ڪڏهن؟  
بندوق جي نشاني يا خنجر جي نوڪ کان

(۶) مائٽ ته ڪيترا، ٿي پريشان ٿا چون،  
اولاد ها هجي نه نڌا رد ۽ نوڌ کان!  
(۱۱) پيڙهي جي پيڙهي، ديش جو بنياد ما هجي!  
آڪاش جي اڏام ۽ نالي جي اوج کان

(۷) سودي ۽، مائٽي ۽، سياست ۽، پيار ۽،  
اڄ ڪلهه گناهه نامو ٿرڻ پنهنجي قول کان!  
(۱۲) خوابي خدا کان ڏاڍا خدا کان مٿا ڊڄي!  
پر شڪر آ خدا جو ڊڄن ٿا ته موت کان

## عزل

کيمن. يو. مواشي.

ڌرتيءَ تان انسان اٿي ويو،  
اه به چٽڪ شيطان ڪٿي ويو،

احساسن جا پر گهايل ٿيا،  
خيالن کان پرواز رُسي ويو

## وقت جي رفتار

شرد ديوانا "شرد"

جوت ٻري ٿي پاڇا اوندهه،

ڄڻ ڪو سچ ڪي ڏسي سُسي ويو.

وقت جي رفتار ساڳي، ڪين ڪي هلندي ڪڏهن،

بدلبي رهندي دنيا، هڪ سار نه رهندي ڪڏهن!

ڪي نوان چهره پسميه، ۽ ڏنم انداز نئون،

هوبهو ساڳي شڪل ملڻي نه آهي، ملندي ڪڏهن.

اڳيرو آيا ڪئي، ۽ ڪي وريا ٿي واٽ ڏي،

هيءُ اچڻ وڃڻ جي پرڻا، ڪينڪي هٽندي ڪڏهن.

يگن کان ٿيندو رهيو جو تنهن ڪي ٿاري ڪير ٿو؟

ٿيڻ واري ٿيندي رهندي ڪين ڪي ٿرندي ڪڏهن!

من اچائن جو آ گهر، هٿ هر اڇا وڌندي رهي

واڌ جي ۽ گهاٽ جي اڇا نه هٿ مٽندي ڪڏهن

سفر آهي زندگيءَ جو، ڪٿڻو آ سنسار ۾

ڪشتي جيون جي ٿي، هڪ هنڌ ڪينڪي رڪندي ڪڏهن.

سرشتي آ رڇيل، برهمانڊ جي وچڪار ۾

جا گهڙي ويئي شرد، واپس نه ورندي ڪڏهن!

گهڙي گهڙي ٿي ڏنڊا جهنڊا،

ڪو سياسي طوفان لڳي ويو.

ڪيڏي آهي پڇا انهيءَ جي

جي اشتهارن منجهه اچي ويو.

لفظ لڌس نه جواب ڏيڻ لاءِ

تڏهن ٻڌو هو تهڪ ڏئي ويو

جو به اٿي ويو هن معفل مان

خوشبوءَ جو سو ڏير ڀلي ويو

ڏسي لفافو جيڪو هرڪيو

پڙهي چئي آخر روئي ويو.

تو ڇو هر سو ديب ڇلايا؟

توڪان پاڇوئي وڇڙي ويو.

139-B, Raja Park Sindhi Colony Jaipur-302004

A-N<sup>o</sup> 14, 14/1/14,

Bairagarh, Bhopal-462030

## غزل

نانڪ چوڻاڻي بيرس

ڀڳوانداس دولتاڻي "هوش"

اکين حي شوارت لڄائي ڇڏيو،  
اَسان حوصلو وڃائي ڇڏيو،

مدت کان ذهن ۾ حسن جي خيال  
خيالن ۾ طوفان مچائي ڇڏيو،

گلن جو ٻه احساس ڪنن هاڻ ٿئي!  
اسان پيچ ڪندن سان پائي ڇڏيو!

ڏنو داد تنهنجي حسن کي جنهن  
وفا ٿي چي کي تو ڀلائي ڇڏيو،

سهڙي ڪنڀاسين سوين رنج سر ٿي  
مگر رنج تنهنجي، ٽڪائي ڇڏيو،

اڻي آس دل مان قتل دل ۾ ٿي،  
لهو پنهنجي حي جر ڇڏيو،

اڙي سوچ کي هنن پڪوڙي پڪوڙي،  
مٿان سوچ جو رنگ ڦٽائي ڇڏيو،

پڪ تن کي دونهون ڪنن راس ايندو؟  
حني آگ سان نيھن لڳائي ڇڏيو

اکين ۾ ٽنس مرڪ ۽ لب تي لڄ،  
جهڪيل نگارن ٿي گهاٽي ڇڏيو

ڏٺو هوش خود کي، جڏهن آري ۾  
ته خود کان ٿي خود کي لڪائي ڇڏيو

لڄي ويئي ڇو منهنجي دل جي ته هر خوشي  
مون وٽ بچي سا باقي خوابن جي روشني

حيرانين جا پاڇا ڪيسين ڏکائي سگهندا  
سڀ کان مان آهيان واقف ڪوئي نه اُڇنبي

زخمن مان ٿي نهاري سورن سان ٿي پڪاري  
پٽڪي آ پنهنجي گهر کان رستن تي زندگي

سڏ ٿي ويو پڙاڏو گم ٿي ويو سو آخر  
آواز سو ٿو ڳوليان منهنجي سا بي وسي

حنلن جي چوٽين سان ويران وادين سان  
آهي وڌي ڇو دل ۾ صحرا سان دوستي آ

سي داغ اپ حي دل جا جلندا رهن ٿا مردم  
تن سان سدائين وونف بيرس ته رات جي آ

Plaza Cinema Road, Ajmer 305001

557/A, Jawahar Colony

Sardar Nagar,

AHMEDABAD-382475

## غزل

پڳوان نردوش

عاقل، جامل، ڪهڙا آهن؟  
ڪهڙا گڏم هڪجهڙا آهن؟

تمصب جو آ پلڙو پاري،  
تڏهن ته ٿيندا جڳهڙا آهن؟  
تير طنڙ جا سڀ وئرت ويا،  
تلهي ۽ چمڙي ۽ وارا آهن؟

اشتهار جا نوان طريقا،  
"ديش مهان" جا نعرا آهن؟

انسانيت آڌ مڙدي وانگر  
وار مٿس ٿيا گهرا آهن؟

چوٽ گهمڻ ٿا ٺڳ ۽ ڪوڙا،  
مگر سچن تي پهرا آهن؟

ڪير ڪري ٿو سفيد ڌنڌو؟  
من جا مڙئي ڪارا آهن؟

ڪيئن پرڪيون نردوش ماڻهو؟  
ٻاهر هڪ، اندر ٻيا آهن؟

B-3, Maheshwari Apartments,

Madi ka kuwa,

Mental Corner Nr. Civil Hospital,

AHMEDABAD-380016

## گيت

اُرجن چاولا

رند پروڙيو راز،

پلڪ ۾ رند پروڙيو راز  
ٻوڙي پاڻ ٻڌو ڪن لاءِ انهن جو آواز  
پلڪ ۾ رند پروڙيو راز

پور پچايم جي هرپل ۾  
نور نوان اڀريا آنچل ۾  
الفطبي اسرار ڪلڻ جي عجب تي آغاز  
پلڪ ۾ رند پروڙيو راز

چولين منجهه ڇُلا ڏنو مون  
لهرن منجهه لقاءِ پسيو مون  
من مهراڻ ۾ موجن مُرڪي ڪٺڙا ناز انداز  
پلڪ ۾ رند پروڙيو راز

جنهن ۾ چٽنگ لڳي وئي چولي  
دونهن دڪيو دل ۾ در کولي  
جي ۽ اندر ڄڻ وڃڻ لڳو ڪو جهڻو جهڻو ساز  
پلڪ ۾ رند پروڙيو راز

پڙدو پلڪن تان ويو هٽجي  
قيد قفس آخر ويو ڪٽجي  
پُر کولي بي انت گڱن ۾ پڪي ۽ ڪيو پرواز  
پلڪ ۾ رند پروڙيو راز

126, Sindhi Colony,

GWALIOR

هوٽو "سنڌو پياسي"

## غزل

سنڌو ماما ڪيو پيدا سدا سنتان ويرن ڪي  
نم ڪڏهن جنگم خورن ڪي نم ظالم يا اسيرن ڪي

- هتي ٿيو ڪين ڪو پيدا ، ڪڏهن نادر ۽ قاسم آ  
جنم سنڌڙي ڏنو آهي ، رڳو دودن دليرن ڪي
- سنڌو ڳجي خاڪ آ سرهي ، ڪيو جنهن لال ڪي پيدا  
اسان جا ويدالهامي ، ڇا سمجهو ٿو لڪيرن ڪي
- سنڌو ڳجي پيٽ مان پيدا ٿيو سروبيج ڏاهر پڻ  
سنڌو دائي ڪيو پيدا ، ڏسو پاما اميرن ڪي
- سنڌو پيدا ڪيا هرگز نه ڪي جڻجند حيان ويرن  
ڏنو سنڌڙي ڳنم آهي ، رڳو قامل فقيرن ڪي
- سنڌو پيدا ڪيا بيوس سچل ۽ شاهه پڻ سامي  
امر آياز نارائڻ شيام ، جهڙن پاڪ پيرن ڪي
- سنڌي سندر سڀيتا سدا وارث سڏايون ٿا  
اسين وڻجارا الفت جا ، ٻڌو تن دي سميرن ڪي
- معيبت ۾ نه مرجهايو آ منهن هرگز به سنڌي ڳو  
اسانڪي آزمائي پل ڏسي سنڌو ڳجي هيرن ڪي



## تصويرون

گورتن شرما "گهايل"

- (۱) مگر جو مچلي کاچ ، (۶) آم آجائي جاچ  
 مرهند ساڳي ڳالهه آ ، سر تان سرُ صدقي ڪري ،  
 راڄ ته چئبو راڄ ڪونهي راءِ ڏياچ .
- (۲) لوڪ اهيئي لوڪ ، (۷) سُهڻا سُهڻا سانگه ،  
 ڪل ڪل ۾ هڻندا وڃن ، روپ مڻي ظاهر ٿيا ،  
 گهري گهري ٿوڪ ، واڳهو ، شينهن ۽ نانگه .
- (۳) هاڻ اُچا ٿيا وار ، (۸) ڪو ريهجائي روح ،  
 دل پي شل اچلي رهي ، راند رمڻ لئ پئي مليم ،  
 ٿيڻو پوي نه خوار ، ور ور سهڻو ٿوڦم .
- (۴) چڱي مدي جو خٽر ، (۹) سنڌڙي ۽ جي سنتان ،  
 دُعا هئي درويش جي ، جيگل سانڍي جي ۽ ۾ ،  
 ڪنهن شاعر جو شعر ، گهمي ٿي جڳ جهان .
- (۵) باهه لڳڻ جا گهند ، (۱۰) ڪنهن ماستر جي مار ،  
 ور ور وڃندا ئي رهيا ، چڪ ٿي ڪنير جڻن ڪري ،  
 سنڌين گهري ننڊ ، مٽڪي جو سينگار ۱

( ۱۱ )

ڪڏهن ساڳي ٻئي اکيون پيالو ٻي پيارن ٿيون،  
 وڃائي هوش ساروئي پنهنجي مدهوش ٻڌائين ٿيون،  
 ڪڏهن هير ڪڏهن مجنن ڪڏهن فرهاد جنن ٺاهين،  
 ڪڏهن خوني خنجر ٻڌجي ڪيئن ڪونڌو ڪهائين ٿيون.

( ۱۲ )

نرال ڀاءو اکين جا نرال آ اکين جي ٻولي،  
 ڪڏهن مجنن سڏي حسرت ڪڏهن معت ٻولي ٿولي،  
 سڄي دنيا ڊڪيل آهي اکين جي ئي پٺڻين ۾،  
 ڪڏهن آ وهڪ ماڻهي ڪڏهن سمندر سڏي ڇولي.

( ۱۳ )

ڪڏهن جلندڙ شمع ٻڌجي ڇوڻي ٿي پتنگ ڪيڏي،  
 غضب جي تان ڪي ٻڌندي ڪڏهن لاسن ڪرنگ ڪيڏي،  
 مٿر آواز مرلي ٿي ٻڌن ٿا سانڀ گهر ٿيڳي،  
 ڪري ٿي قيد پونئرن ڪي ڪنول جي ڦول جنن ٺيڻي.

( ۱۴ )

ٽٽائي برف جي هن ۾، ٻئي ۾ ڪي آڱر پڻ هن ۾،  
 ڪڏهن ٻيڙي ٻاڻي ڄيان سمن جي ڇاڳر پڻ هن ۾،  
 ڪڏهن محکم پهاڙن ڇن، ڪڏهن چنڇل پار ڇيان،  
 مليل پيرو آشا سان مارو حوراڳر پڻ هن ۾

(۶)

ڪڏهن گرمي ڪڏهن سردي ڪڏهن لو جلائي ٿي،  
 ڪڏهن ڪاري گهٽا بڻجي اجهل ورشا وسائي ٿي،  
 دنيا جي رنگ ڇو ڇو جا نت نوان پڙدا پيا اڀرن،  
 ڪڏهن ماتم جي مايوسي ڪڏهن معفل مچائي ٿي.

(۷)

عجب اڪيون عجائب رنگ ڪڏهن ڀريل ڪڏهن خالي،  
 ڪڏهن وش جون ڀريل وٽيون ڪڏهن اُمرت سندي پيالي،  
 اڪين جي اشارن تي ڪٿي در در پيا پئڪن،  
 ڪنهن گهر ٻار کي تياڳي پسي پريتم سندي لالي.

(۸)

انهن اڪين ملائڻ سان ٿئي ٿو پيار پيدا،  
 اهاڻي ديا پاڻ آ ڪري ٿي خار پڻ پيدا،  
 لڪل ڪوئي اڪين اندر مسميريزم جو منتر آ  
 ڪڏهن رسڻ ڪڏهن پرچڻ ڪڏهن انڪار پڻ پيدا.

(۹)

اهي ڏنگا لڙايون پڻ ٿين اڪين جي اشارن تي،  
 گهڙي ۾ سر ٿين قطرا اڪين جي آبشارن تي  
 وڃي ٿو هوش ساروئي ٿئي ٿو جوش جي پيدا،  
 بري جوهر سندي جوالا پدمڻي ۾ جي ئي تارن تي.

(۱۰)

اڪين جي پتلين ۾ ڀريل ممتا سندي ماتا،  
 اڪين جي ئي اشارن سان بڻيا جڳ ۾ هئا ناتا،  
 ڪڏهن قهري نظر بڻجي سڄي جڳ کي ڏڪائي ٿي،  
 نظر ڪن کي ملائي ٿي، مليل ڪيئي بڻيا آتا.

(ليلا رام تولائي "پريم")

(۱)

اڪين جي ڌرمشاڻ ۽ ڪئين آيا ڪئين ايندا ،  
خيالن جي خزانتي مان اچي پيٽا اوس ڳيندا ،  
ڪئي درسيه اڪين آڏو اچن ٿا بي ڌڙڪ بڻجي ،  
بنا آگيا اڪين وسڻي ڪئين نياپا ڏئي ويندا ،

(۲)

اڪين جي جهروڪي ۽ اهي درسيه ائين پسجن ،  
ڪئميرا ۽ چڪيل مورت جيان ظاهر ٿيا پسجن ،  
سمي جي لت سان لڳجي ڪئين ڌنڌيل ڪئين تازا ،  
اندر ۽ آه ٿي اڀري ڀلڻ سان پي نٿا ڀلجن .

(۳)

ڪئين درسيه اندر پهچي ڏين ساجن سندو نياپو ،  
ڪنهن جي ياد اينديئي اٿي ٿي ٿيس ۽ سياپو  
پنهجي ڪي اندر پهچڻ جي بنا رنڊڪ جي موڪل آ  
بيٺو ماتم ڪوئي قاصد بڻيو نياپو ڪوئي جياپو

(۴)

جوالامڪي جي شعلن جيان اندر ۽ آگه ٿي ڌڙڪي ،  
سمندر تل ۽ جيڪس داوانل آگه ٿي پڙڪي ،  
اندر جي آگه ٻاهر ٿي اچي پائي ۽ مٿان ازخود ،  
انهي جي تاپ کان يارو اڪين جو جل ٿيو ٽهڪي .

(۵)

نارارا ۽ ٻين بڻجي وڃي ٿيا بحر ۽ فوتي ،  
جي جومان غضب ڀرڪاش جي جوتي ،  
نگهائي ڪناري جي مٿان رهجي ،  
انتي جي اموليه سي بڻيا موتي .

# هڪ عدالتي فيصلو

ڪرشنلعل بجاج "پرديپ"

هڪ ڏينهن عدالتخاني ۾

ڪجهه شڪايتي عريضيون پيش ٿيون.

عرضدار - فريادي هئا

نانگ، پونٿرو ۽ ڪوٺو.

نانگ جو چوڻ هو:

"اسانجو سمورو زهر

انسان اوڳاري رهيا آهن،"

پونٿري جي شڪايت هئي:

"اسان مان گهڻي ڀاڱي پونٿرا

جهنگل ۽ باغ ڇڏي

سڀ ( ۹ ) بستين ۾

وڃي وسيا آهن.

انهن کي روڪيو وڃي."

ڪوٺي چيو:

"رات جو اسان ساڻ

انسان به اچن ٿا

پر سزا اسانکي ملي ٿي

انڪري انهن تي منع نامو جاري ڪيو وڃي."

عدالتي ڪاروائي سماپت ٿيڻ تي

فيصلو ٻڌايو ويو ته-

"انسان پنهنجي ڪوهيل

حقن کي حاصل ڪري رهيو آهي.

ان ڪري هو بي گناهه آهي!"

# نئين ڪوٽا

گهنشيام ساگر

سيپتا جي رڪ جا ڍير

ڏسجن ٿا

هتي هتي

جن جي هيٺان

مانوٽا ٻوسائجي رهي آهي

۽ ان ٻوسا ۾ هڪ غيبي گونج به

جاري آهي

لڳي ٿو

ڪي پشاجي ٽهڪ پڙاڏو ڪري

پيا ٿا خوب هنڀوڇيون هڻن

سندن چمچاڳيري ۾

زهريلن ڏندن جو نماءُ به

بلندي تي آهي

هتي هتي

پيڙ ٿي پيڙ

پشاجي ڏندن جي پيڙ

تماش بينن جي پيڙ

جنهن ۾ ماڻهو نظر ٿي

نه ٿو اچي

آه ضرور

پر سڃاڻپ کان ٻاهر آهي

شايد

هو پنهنجي لٽن هيٺان

ڪچلجي وڪرت ٿي چڪو آهي

پنهنجي تخمي اصليت به

وڃائي چڪو آهي،

اڄ جي سيپتا ۾.

هيئنتر نظر ورائي ڏسان ٿو ته

نظر اچي ٿو ته

مون کي زندگي<sup>1</sup> جي هر اسٽيج تي

پوڙهي جو ئي رول مليو آهي

جنهن منهنجي ٻاروتڻ ۽ جواني<sup>2</sup> کي

نٿل تلوار حيان

مياڻ مان ڪڍي ٻاهر اڇلائي ڇڏيو هئو

ان رول<sup>3</sup> مون گهريل

ميڪ اپ به ڪيو آهي

اڄ مان ان پوڙهي جي ميڪ اپ کي

لاهي ڦٽو ڪرڻ ٿو چاهيان

پر ڪري نٿو سگهان

جو زندگي<sup>4</sup> جي اسٽيج تي

هاڻي اهائي منهنجي سڃاڻپ آهي.

مون کي ان پوڙهي جي رول کان نفرت آهي

جو اهو مون مٿان زوري<sup>5</sup> مڙهيو ويو آهي

پر ان رول سان پيار به ٿي ويو آهي

ڇو ته

هاڻي مان سڄ پڇ پوڙهو ٿي چڪو آهيان.

۽ اڄ

وقت جي هٿن

هن کي شطرنج جي مهر وانگر

هڪ خاني کان ٻئي خاني ۾

ڪسڪائي ڇڏيو

ته هن جي حوڻ ئي بدلجي ويئي.

هن نئين<sup>6</sup> حوڻ ۽ مون ڏٺو

ته منهنجي وجود جي ٿرماميٽر<sup>7</sup> ۽

زندگي<sup>8</sup> جي ذميدارين

۽ تلخين جي احساس جو ٻارو

گهلجي مٿي ڇڙهي رهيو آهي

شايد

مون مٿان ٻاروتڻ<sup>9</sup> ۽ ئي

برهمچريه بدران

سنياس آشرم مڙهيو ويو آهي

ته پهريون اهو گذاري وٺ

مون ان آشرم کي

پوڙهي جي رول<sup>10</sup> ۾

ڪاميابي<sup>11</sup> سان گذاريو آهي

## نئين جون

لچمڻ ڪومل

مون.  
جهنگل جو رخ نه ڪيو آهي  
پوءِ به.  
منهنجي زندگيءَ جو رخ بدلجي ويو آهي  
بقول شيڪسپيئر  
"دنيا هڪ اسٽيج آهي"  
ته ان ۾ ٻڌايو هڪ اهڙو رول آهي  
جيڪو ماڻهو جي مرضيءَ خلاف  
ڪيس سونپيو ويو آهي  
هي رول  
ان وقت ڪوڙو سچ بڻجي ڏنگي ٿو  
جڏهن ٻڌايي جي بيڙي  
وقت جي ڪُن ۾  
غوطا کائڻ تي لڳي  
۽ احساس ڏياري ٿي  
ته ڪالهه تائين  
هو پنهنجي وقت جو هيرو هئو

ٻارو تن کان ٻڌايي تائين  
سفر ڪندي  
منهنجي زندگيءَ جي گاڏيءَ کي  
جوانيءَ جي الائي ڪهڙيءَ اسٽيشن تي  
اوچتو شٽ ڪري  
ڪنهن سست رفتار گاڏيءَ سان جوڙيو ويو.

ڏسندي ڏسندي  
منهنجي زندگيءَ کي  
سنياس آشرم سان  
وابسته ڪيو ويو  
جنهن ۾ مونکي  
لذت، راحت ۽ عيش آرام جي  
نرم گدن کي تياڳي  
سخت ڌرتيءَ تي سمهڻو آهي.  
روح تي ڄميل سالن جي ڌڌڙ ڇنڊي  
تپ ۽ تياڳ جي زندگي گذاري آهي.

# نڪمڻن جي ڪرت

□ ايشور آنجل

۽ پئي طرف، ماڻ ۽ عزت پائڻ لا\*  
 اديبن جي پاڻ ۾ ويڙهه ۽ ڇن پٽ،  
 وس پڇين ته پنهنجن يار ليڪن  
 جو ماس ڪوري ڪائن ا  
 هٿن ۽ پيرن جي ترين پر جانورن وانگر  
 جهڪي ڪجهه پائڻ جي تمنا رکڻ وارا  
 ليڪه شاعر ۽ فنڪار ا

شبدن جي قائل لباس ۾ پنهنجي  
 ٻي ننگ هستي\* ڪي لڪائڻ جي  
 ڪوشش ۽ سرگردان هي اديب،  
 شاعر ۽ فنڪار ا  
 شاهوڪار حاتي\* جي شاهوڪار  
 ٻولي\* جا علمبردار غريب سنڌي اديب،  
 شاعر ۽ فنڪار ا  
 پنهنجي\* ڌرتي\* تان اڪوڙيل  
 جلاوطن اديب شاعر ۽ فنڪار ا

لکن نڪمڻن جي ڪرت آهي،  
 ۽ لکن منهنجي فطرت جي تقاضا آهي!  
 مون زندگي\* جي ضرورتن کان  
 منهن موڙي، پنهنجن فرضن  
 نباهڻ کان گوشتناتي پي ڪئي آهي  
 دنيا دار ماڻهن اڳيان پالڪي سج ۽  
 گنهگار محسوس ڪيو اٿم ا

پوءِ ٻه هرڪ نئون صبح هڪ نئون  
 سنگهرش آئي ٿو ۽ هرڪ رات  
 بيخواب گذري ٿي ا  
 وڻن رڙڻ، پوڄڻ سون جهڙو  
 اڳ هو تهڙو اڃا به آهي،  
 پر فطرت بدلي ناهي،  
 لکن جاري آهي، ها نڪمڻي جي ڪرت،  
 حقيقتن کان فراريت ا

شل نه ڪو مون جهڙو پتي، دوست، يا نگرواسي ٿئي.  
 پاڻ لا\*، بين لا\* نلي پريشانتي،  
 مفت جي مصيبت ا  
 ڏندورين جي جاتي\* ۽،  
 هڪ اديب، هڪ شاعر جي  
 قدر ۽ قيمت جو سوچڻ اجايو آهي!  
 شبدن جو انبار سڪن جي وزن اڳيان  
 سدائين هلڪو رهندو ا



## شنڪائون

ارجن حاسد

هي سڀ ننڍڙيون، من جون ڳالهيون،  
گيان وگيان به تن ۾ شامل،  
ڪيو تجربا ڏکيا به ڪونهن،  
ڪي ته نتيجا ٿيندا حاصل!

دل ۾ اٿڻ تڻ وانگر ڪجهه ڪجهه،  
بعفي اٿڻ سوچيندو آهيان،  
هي سڀ ڇو آ، مان ڇو آهيان،  
وڻ ٿڻ گل ڦل، ڪئن ٿا اڀرن،  
آڙ ڪلن ڪي ڇو تو چاهيان!

ڪوڇ ڪري وگيان وڌي سان،  
پائيندين جيڪي به نتيجا،  
شنڪائون تن مان ڪي اڻنڌيون،  
شنڪائن مان سڄ اڀجن ٿا!

اٺب منو ڇو ايڏو آهي،  
ان ۾ پر ڪڪڙي آڇاڪون،  
سوال اٿن ٿا هر هر ڪيڏا،  
تم ٿم ٿمڪن، ڪئن ٿا تارا!

جاچي ڏس ۽ چيد ڪرڻ سڪ،  
سوچڻ سان ڪجهه سمجهي سگهندين!  
نئون نئون ڪجهه پائي سگهندين  
وهمن کان آجو ٿي سگهندين!

463-B, Sardar Nagar, P.O.

Sindhi Colony AHMEDABAD-382475.

## سڪن جو سيلاب

اندر جسوجا "ڪومل"

ڪلي ڪڍون  
ڊويون گڏجي  
جيون ۾ ايندڙ  
ڏکڻ ڏاکڻ جي ڏاج ڪي  
ماڻيون موج  
سڪن جي سيلاب جي.  
وقت ويو ناهي  
مستقبل ڪي  
ڊاهڻ ٺاهڻ  
وس آهي  
تنهنجي منهنجي،  
اڇ ته ماضيءَ ڪي پلايون!  
مستقبل ٺاهيون!!

وهم آهي - نظرن جو.  
تون مون وٽ هوندي به  
مون وٽ نه هوندي آهيان!  
مان تو وٽ هوندي به  
تو وٽ نه هوندو آهيان!!  
تڏهن به  
سماج جي نظرن ۾  
اسان هڪ آهيون!!!  
اٿين آخر ڪيستائين!  
اڇ ته من مان  
غيرو ڪيون  
ڪنڌ مان

زندگي ڪيڏي نه  
اڏوري  
اڻپوري آهي.  
تنهنجن منهنجن  
ويچارن ۾  
ڪيتري نه دوري آهي!  
زمين ۽ آسمان  
ملندا نظر ايندا آهن  
افق وٽ،  
در - حقيقت  
اهو محض  
هڪ دوکو آهي

## شعر

پريو و

سارو شهر سراپيل آهي  
هرڪو پنڊ پهڻ ٿيل آهي  
چهرو لڪريل لڪريل آهي  
اندر الهجيل الهجيل آهي  
ليلو پياو لال گل بهي  
پنڇي هي پڙ ڪتريل آهي  
ها بهي جان ته شهر لڳي ٿو  
پر ڇا بت تراشيل آهي  
کاڌي سگهو طعام نه هو جو  
ستريون ۽ پرچيل آهي،  
هريا ڀريا ميدان ڪڍي هت  
انچ، انچ والريل آهي  
صاف ۽ سينگاريل گهر آهي  
گند گهڻن ۽ اڇليل آهي  
سندس سرير ته سندر آهي  
سندس ضمير ته ضربيل آهي

ماڻهو ووبٽ مثل هلي ٿو  
احساسن کان وانجهيل آهي  
نس نس مان نفرت ٽپڪي ته به  
مرڪ ڇهن تي چنڊڙيل آهي  
کانءُ هلي ٿو ڇاتي ٺوڪي  
هنس ته هيسيل هيسيل آهي  
هي ته شڪار آ ڪنهن سازش جو  
ڪوڙو ڪيس مٿس ڪيل آهي  
هن عريب ڪي چيڙ نه ايڏو  
اڳ ٿي بيٺو مچريل آهي  
شهر ۽ آراڪاس گهمي ويو  
هرڪو جن ته هراسيل آهي  
چڪر ويوهه ۽ قري وٺا ٿو  
منزل کان هي پٽڪيل آهي.

## آشا درگا پوري

اُسان حاشي\* جان رهياسين عمر ڀر  
عبارت ٿيڻ جي ملي ڪٿا اجازت!  
اُسان حال کي حال سمجهيو نه ڄاتو  
اُسان کي الڳ ٿيڻ جو ماضي\* سان محبت!  
ڇڱا ڪين آهيون، مڃيوسين تڏهن پي  
ڇڱائي\* ۾ آهي اُسان جي عقيدت  
عمر جي اچي حد وٺي، پر اُڃان پي  
وٺي دل کي پيئي اميدن جي صحبت

سماجن اُندر پي ٿين قاعدا، پر  
انهن لاءِ، جن کي نه ٿن جي ضرورت،  
اُسان وٽ ڏيکارڻ لاءِ ڪڇ نه آهي  
اوهين پيل ڏيکاريو ته پنهنجي شرافت  
چون ٿا ته آشا گهڻو آه ڇُپ، پر  
نه خوش ٿي زمانو جي چئجي حقيقت!

## بہ نظم

ڪلڻ کان اڳ ٿي مرجهايو  
لڳو هي ڪهڙو واڌ!  
ماڻي نه سگهيو جيون جو گل!  
پل ڀر جو پي\* ساڌ!  
شبم جو هن پيار نه پاتو  
خوشبو\* ڪين مهڪايو  
پوپٽ مڙيا نه روپ رنگ تي  
ڀونئر چمڻ نه آيو  
پتو ناهي، هُن ڪٿان هو پاتو  
ههڙو گهرو گهاٽ!  
چانڊوڪي\* هن کي نه سڃاتو  
تارڻ ڪين بهلايو  
سانت جو سرگم رات نه ڇيڙيو  
گيت نه وٺڻ گونجايو  
مير نه جهولايو جهولي ۾  
ڪيو نه آدر ڀاءُ  
ماڻي نه سگهيو جيون جو گل!  
پل ڀر جو پي\* ساڌ!

لهرون لهرون ڇنڊ جو پاڻي  
لنبا گهرا شام جا ساڀا  
ڇنڊ جي سيني تي لهرايا  
ٽڪرا ٽڪرا آڏا ترچا  
ڪڇ هلڪا ڪڪرن جا پاڇا  
رات جُهڪي، ڪوٺي ڪوماڻي  
ڪڇ پڪين جو شور اُٿيو هو  
ڪنارن تي سو پڪڙيو هو  
اولهه اپ ۾ هڪڙو تارو  
ڪيڏو ڇُپ، ڪيڏو ويچارو  
سانت جي چادر سنڌيا ٿاڻي  
گهرو سانورو رنگ اُٿر جو  
لهندو ڌرتي گهيري ويٺو  
مُن جي اُن ماپيل گهرائي\*  
تي پيڙا جي ڪارنهن ڇائي  
جُهڊ کان وڇڙيل ڪونج اڏائي!

(۶)  
 ايڏو سادو ٿي جنڻ اوکو ٿئين  
 هرهنڪان رنج پراڻي ايندين  
 هڪڙو چهرو ٿو رکين يارن سان  
 اڄ سڀاڻي پاڻ ٿڌائي ايندين.

Block C- 540,

Ulhasnagar - 421004

(۵)  
 آب ٿي نقش ٽڪندو ڪيسين  
 خواب جاڳ سان چڻدو ڪيسين  
 من جي مستي ڪيترو هلندي  
 ڪٽانج پٿر کان ٻڌندو ڪيسين

## نئين ڪويتا

### تصوير

گرداس آهوجا "اُجيءَ"

صرف  
 تنهنجي ۽  
 منهنجي بس  
 تنهنجي، منهنجي  
 دنيا کان دور اسان  
 هڪ ٻئي جي آغوش  
 ۽ ڪڪڙيل هوندا سون  
 ۽  
 پيار ڪندا هوندا سون  
 ۽  
 هن دنيا جا دڪم، هوندا  
 اسان کان دور، دور، دور.

ڪجهه ليکڪون  
 اڏيون ڳالهيون  
 اونڌيون سڌيون  
 آهن ليڪن  
 هڪ سفيد ڪاڳڙ  
 ٿي  
 پر مان ڄاڻان ٿو  
 ته  
 اهي جڏهن هڪ تصوير  
 جي روپ ۾  
 اينديون ته  
 اها تصوير هوندي

(۱)

هر دفعي هو ٻيو ٻيو ٿو لڳي  
هن سان نت ڪجهه ٿيو ٿيو ٿو لڳي  
رات جي چُپ ۾ هو جڏهن ساڻ آ  
تارو تارو لٿو لٿو ٿو لڳي  
ويندي ويندي مڙي نهاري ٿو  
جيءُ هٿن مان ويو ويو ٿو لڳي  
دل اڄ آهي ڏٺيءَ حوالي ڪمل  
سڀني ۾ ڪجهه ٿيو ٿيو ٿو لڳي.

(۲)

هر ماڻ جي آئيني ۾ عڪس شڪايت جو  
ٿو نقش چٽو ڏسجي اڄ ڪلهه جي حقيقت جو.  
هر راهه تي رت ريزي هر ٽولي نئون نعرو  
ڪجهه ڌرم جو رنگ آهي ڪجهه ڪيل سياست جو.  
اوندهم جي پلي ٿيڻ تي، هي نسل نئين يگه جي  
ميٺاڇ نه ماڻيو هن آ نور جي لذت جو.  
ڪر ساٿ سنڀالي، ڪڻ باهين کان بچائي پير  
هر شخص لڳي اڄ ٿو هٿ شعولو شرارت جو.

## قطعون

(۱)

عجيب رنگ ڍنگ سان سندس نگاهه ڪم ڪيو  
بنا ڪُچي، ڪچي جهڪي، گذارشون چُهي وئي  
دلاسو ڪوڙ يا سچو، اهو ته ڄاڻي هو، مگر  
الاڻي خواب ڪيترا اڀوجهه دل چُهي وئي

(۲)

اڄ اڃانڪ سڃاڻي هن، سڏ ڪيو  
گت مٿو مون سان حادثو ٿي ويو  
ڪسجي ويڻي اکين کان ننڊ وري  
جاري سڀن جو سلسلو ٿي ويو

(۳)

ننڊ جي اس ۾ اجهه ڪيو ڏاڍو  
رات جو ڏينهن لڳي ويو جيءُ ڪي  
ڏاڍو اونهو ۽ اڃايل هو ڪمل  
ڪو به خوابن جو ته پي ويو جيءُ ڪي

(۴)

عمر جي شام تڪي اس جي ياد  
سج چڙهي جينءُ ٿو چمڪي افق  
جينءُ معجون شباب آور ۾  
ڏئي جهلڪا پيو چانديءَ جو ورق.

(۴)

جڏهن ته پنهنجون نشانين، آئو ٿيندس بيقرار  
 ڪوڪ ڪوئل جي سٽائيندي سندن سر ٻار ٻار،  
 مور جي چاليءَ ۾ تنهنجي چال جو انداز آه  
 تنهنجي نيشن کان سڪيو هرئيءَ به ڪجهه ڪجهه ناز آه  
 ۽ ٽڙيل گل گل ۾ پستندس تنهنجي جوين جو خمار،  
 جڏهن ته پنهنجون نشانين آئو ٿيندس بيقرار.

من ميان زندهه تون ناهين، اڄ به چن موڪين پئي،  
 سم خوشبو ۾ لپيٽيل، اڄ به تون مهڪين پئي،  
 پنجا ڪارا وار اڏري هير ۾ ٿا راند ڪن،  
 ڳلن ڳاڙهن کي تنهنجي مست ٿر سڀ ٿا چمن،  
 ن شفق جي رنگ ۾ تون اڄ به چن بهڪين پئي،  
 من ميان زندهه تون ناهين، اڄ به چن موڪين پئي.

(۶)

هڪ گهڙي تنهنجي جدائيءَ جي هڏي مشڪل، مٺي  
 ڏنڊ حياتيءَ جو سهي سگهندي نه منهنجي دل، مٺي  
 ڪئن پيال ڀرت جا پل پل پياريندي هئين  
 سونهن جون سرڪيون ڏئي مونکي جياريندي هئين  
 هن وچوڙي لاءِ منکي سمجهيو تو ڪئن قابل، مٺي  
 هڪ گهڙي تنهنجي جدائيءَ جي هڏي مشڪل، مٺي.

من هي ٻوٽو گلن جو، جنهن سان تنهنجو پيار هو،  
 و ڏنو پنهنجن هٿن سان جنهنکي جل سوء ٻار هو،  
 تنهنجي گلڙن ٿئي ڪئي توکي ڪشش اوريان پريان،  
 ش تنهنجي تي انهيءَ جا گل پل مان ڪئن ڌريان،  
 صل کان توکي مٺي اهڙو ئي ڇا ويچار هو  
 نه هي ٻوٽو گلن جو جنهن سان تنهنجو پيار هو.

(۸)

ڪهڙو شاعر هو، چيو جنهن "سونهن آ مستي امر"  
 ڪئن ٿئي مستي امر، جو خود نام مستي امر  
 سونهن جي چاچي پچاڙي؟ خاڪو جو بس ڀير آ  
 پيار پي آخر ۾ چن کانن ڪڪن جو ميڙ آ  
 اڄ اچڙ آ، جا ٿي سمجهيو پيار جي بستي امر  
 ڪهڙو شاعر هو، جنهن چيو سونهن آ مستي امر."

ڪئن ڪندين؟ نارڪ بدن تون آگه جي سختي سهن،  
 ياد آ، خود گل به توکي سيع تي پيا تنگ ڪن،  
 اهڙي ڪومل جسم کي ڪئن آگه لائي مان سگهان،  
 پنهنجي ئي هٿ سان ڪئن توکي ڄاڻي مان سگهان،  
 ڪل آڻ ڇا ڇا ڪري ٿا باهه جا پنيٽ سگهن،  
 آگهه جي سختي سهن تون ڪئن ڪندين؟ نارڪ بدن.

\* A thing of beauty is joy for ever

## محبوبا جي لاش تي

هري دلگير

(نوٽ. پنجڻيه سال اڳي ڪوي ڪاليداس جو "رگهونش" پڙهي رهيو هوس. ان ۾ هڪ نظارو ٿو اچي ته گهوٽ ۽ ڪنوار جي ٻئي قوم جوڀن ۾ هئا، ڦلواڙي ۾ ستر ڪري رهيا هئا، اوچتو هڪ اهڙي گهٽنا ٿي جو سندر ڪنوار مردو بڻجي ڪري پئي. اهو نظارو منهنجي دل ۾ پيهي ويو ۽ سال کن بعد هيءُ ڪويتا لکيم، جا ترجمو ناهي. پر ان جو مول خيال، جنن مٿي ڄاڻايو ويو آهي، "رگهونش" تان ڪنيل آهي. هيءُ ڪويتا ڀارت ۾ ڇپجي ڪانه سگهي، جو هيٺ مٿي ٿي ويئي هئي. هيٺڻر ٽيهن سالن جي ڳولا بعد لڏي اٿم ۽ مختصر ڦيرڦار ڪري شايع ٿو ڪريان. هن ڪويتا جو فارم به بلڪل نئون آهي ۽ مونکي پيارو لڳي ٿو- هري دلگير.)

(۱)

مونکي ڪل ڪهڙي ٻڌائڻ کان سواءِ ويندينءَ هلي،  
اوچتو هٿن موڪلائڻ کان سواءِ ويندينءَ هلي،  
آهه ڏاڳي کان به ڪچڙو پيار، مون ڄاتو نه ٿي،  
تون نه پاڙيندينءَ ڪيل اقرار، مون ڄاتو نه ٿي،  
هٿن چوڻ، ڄاڻڻ، ڇٽائڻ کان سواءِ ويندينءَ هلي  
مونکي ڪل ڪهڙي ٻڌائڻ کان سواءِ ويندينءَ هلي.

(۲)

مند تي گل ڦل ٿڙن ۽ مند تي ڪومائجن،  
مند تي بادل به برسن، مند تي وٽڙي وڃن،  
مند تي ڪُل موسمون، بي مند پر آهي اجل،  
وقت هي آهي يا نه آهي، ڪو نه ساڃاهي اجل،  
ڪئن وٺينءَ بي وقت تون، ٿا پيار جا سڌا ٻچن،  
مند تي گل ڦل ٿڙن ۽ مند تي ڪومائجن.

## ٽيڙو

هوندراج 'دڪايل'

(۲)

وقت آئي نسا ٿئي ويندا  
 وهم دل جا چٽي ويندا  
 ڪير ڄاڻي سڀاڻي ڇا ٿيندو  
 جيڪي آهن اهي اٿي ويندا !  
 ڪين ويندن ڪي ڪو جهلي سگهندو  
 ناتا رشتا مڙيوئي ٻلي ويندا !  
 ڪاش ! ڪو اهڙي حقيقت سمجهي  
 ڏيل وارا ڏيئا ڇڏي ويندا !  
 ڪيسين ٻانور ڪي حياتي جو ڪندا  
 ڪاٺ سان ڪال ڪي ڪسجي ويندا !  
 ڄا ! هت نام دڪايل ! ڪنهنجي  
 ڇن نه سمجهيو ، اهي رڳي ويندا !

(۱)

درد ملندو نصيب وارن ڪي  
 ڏيندو آهي هو ، پنهنجي پيارن ڪي !  
 تو اڏي آه اشارن جي ڏهان ؟  
 ورتو ڪو سمجهي ٿو اشارن ڪي !  
 درد جا روپ پي انيڪ آهن .  
 ڏي سمائي ڪا دل نظارن ڪي !  
 سور پٿريا پيا هئا جاتي  
 مون نهاريو وڃي تن چارن ڪي !  
 سيخون محبت جون هڻن آيا جي .  
 تو اڏو هو ڇا تن لهارن ڪي !  
 مان دڪايل ! ته سور جو شائق  
 خاڪ ڏسندس ! انهن ڪنارن ڪي !



# تفہم



سلسلہ



- ۱- هوندراج دكابل / ۲- هري دلگير / ۳- ايم ممل - ۵ /  
 ۴- گوداس آهوجا "اچيه" - ۶ / آشا درگا پوري - ۷ / پريو ونا - ۸ /  
 ۹- ارجن حاسد - ۹ / اندر جسوجا "مومل" - ۹ / ايشور آنجل - ۱۰ /  
 ۱۱- ليچمن مومل - ۱۱ / موشنمل بجاج "پوديپ" - ۱۲ / گهنشيام ساگر - ۱۳ /  
 ۱۲- ليچرام تولاڙي "پريم" - ۱۲ / هوتو "سندو پياسي" - ۱۸ / ارجن چاولا - ۱۹ /  
 ۱۹- بيگوان نردوش - ۱۹ / نانم چوئراڙي بيرس - ۲۰ /  
 ۲۱- بيگوانداس دولتاڙي هوش - ۲۰ / كيمن. يو. مولاڙي - ۲۱ /  
 ۲۲- شرد ديوانا "شرد" - ۲۱ / روچو خوابي - ۲۲ /



جنگري شرماء، ڪوئٽا  
۱۹۵۵



سجدهش گوبلائي، ڪوئٽا  
۱۹۵۵



انوارام جهورڙائي، جهوڙو  
۱۹۵۵



سڪريٽري



انوارام منگلائي، جهوڙو  
۱۹۵۵



نوهن سهر سنداڻي، جهوڙو







ڊاڪٽر سولي، چنڊوڙ  
۰۰۰۰۰ ڪاروائي



ڊو. ماسٽر لال ڪاٺي، ڪوٽڙ  
۰۰۰۰۰ ڪاروائي



ڪماري سديري ڪوٽڙا مائي اڄو،  
۰۰۰۰۰



ڪملا ڳوڪلاڻي، اڄو  
۰۰۰۰۰ ڪاروائي



سرچندو، وڏاڪ ۽ ماسٽر  
۰۰۰۰۰ ڪاروائي

بلاڪ وٽس سر نه ڇڏڻ  
ڪري ٿو ٿي نه سگهيا  
آءِ ڏن.

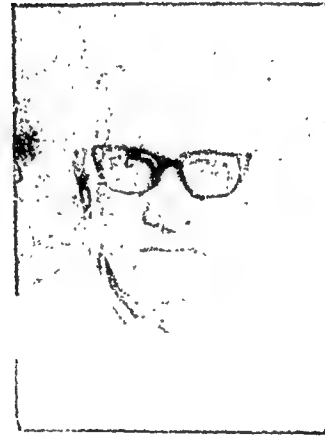
# سندھي اکادميءَ جا نوان عهديدار ۽ ميمبر

هن دسيجا، جڳهور



نر-نزار

ڊاڪٽر لاکرام اسراڻي



ڇٽرمڻ

دھارام مينڻائي، ٻيلواڙا



وائيس چيئرمڻ

ريواچند انڊرو ڪھٽ،  
چوڻڊ پور



ورڏن ٻاراي، اجهڙ





[۷] ۲۵ مارچ ۱۹۹۱ع تي رويندر منڇ تي سمنان - سماروهر ڪيو ويو، جنهن ۾ ڪزي ساهتيه اڪادميءَ جو لاءِ حاصل ڪرڻ واري آئين شري گورڊن مڊيو ايٽي رٽيءَ کي پڪر پهرائي. شري ٿل، مصري ۽ پشپ هار سان سمنان ڪيو ويو. ڄمڻ جي اڻڪ شري ايشور ڇنڊر، لاول لوس شري هري همڻائي ۽ شاعر رچومل سوليءَ کي سندن لاءِ اعامي بستڪن تي آڏائي - آڏائي هزار روپين جو لڏ لاءِ اعامي، سمنان ڪيو ويو. ان موقعي تي تعليمي وزير شري هري ڪمار اوڏچي، اڪادميءَ جي ڪاربان جي ساراهه ڪندي، اڪادميءَ جي اڄي ۾ روپين پنجاھ، هزار وڌائڻ جو اعلان ڪيو.

هن جلسي ۾ جڳ، پرست اڻل، ڪلاڪار آليا سندر جو مشهور پٽي ”سندڙ“ پٽ پيش ڪيو ويو، جنهن جو ليڪڪ شري گورڊن پارتلي آهي.

ايندڙ سال لاءِ ڪهڙائي نوان پروگرام هٿ ۾ ڪيا ويا آهن، جنهن ۾ مڪي، آهي سرڪار کان زمين هٿ ڪري ”سندڙ يون“ پهرائڻ، جنهن ۾ هڪ عالشان رنگ منڇ، مرڪزي لٽري، آرٽ گئلري ۽ گهٽ هائوس هوندو. تنهن کان سواءِ ٽن سالن ۾ هڪ ٻيو پاران هزار روپين جو سماجي پوسڪار پٽ ٿاڻ جو فيصلو ڪيو ويو آهي.

هن رهاڻ جي مواد جي چولڻ مڪي، سمپادڪ شري سندر، اڳڻائيءَ ۽ سمپادڪ منڊل جي مڃڻن سر شري آشا درڪاپوري ۽ لڇمڻ همڻائيءَ ڪئي. جن جو مان ٿورا نوا آهن. پرنس جي ڏکڻائين سبب رهاڻ جي هن آڱ جي اشاعت ۾ دير پئجي وئي. جنهن لاءِ اسان کي ڏک آهي. اسان ڪوشش ڪنداسين ته رهاڻ جو ايندڙ آڱ وقت سر نوهان جي هٿن ۾ پهچي.

هن رهاڻ بابت نوهان جي ران جو اسان کي انتظار رهندو.

- ڊاڪٽر نانڪرام ايسراڻي

ڄڻ،

راجستان سنڌي اڪادمي.

[illegible]

[۴] ۲ نومبر ۱۹۹۰ع تي ڄمڻ واري نوجوان - اهو ڪو وڏو ڄڻي ۾ راجستان اسيمبليءَ جي اڳوڻي ڊپٽي اسپيڪر ۽ مشهور سماجڪ ڪارڪن ڪرنل شري ڪشن موٽواڻيءَ جي عزت آڻائي ڪنڊيءَ کان اڪادميءَ تائين - ”سنڌو - ران“ جو خطاب عطا ڪيو وڃي. راجستان هاءِ ڪورٽ جي جج شري اندر - من اسرواڻيءَ شري موٽواڻيءَ کي پڪو ڀروائي، گولڊ ميڊل ۽ يادگار نرائي ڏني.

ان موقعي تي سنڌ جي عظيم شاعر جمشيد شوق آبادي جو سمنان ڪيو ويو. اڪادمي جي وائيس چيئرمين شري سندر اڳواڻي ۾ ڪنن شال پوري. اڪادمي جي يادگار نراني ڏني. شوق آبادي جي صدي ۾ هڪ شاعر جو دور. جهڙن ۾ هراڪاس، لڀڻ ڪرمل، هونر سندر اڳواڻي، آت درڪاڻوري، سدر جو سمنان، دواڻ راهي، ڪملا ڪوڪڻي، يادو چاڻ ۽ موهن اڳواڻي ۽ شريڪ ڪئي.

[۵] جنهور ۾ دسمبر-جنوري ۾ لعل ذڪن ڏانهن واري ”اندرهن نروهي“ جي هڪ راجسٿاني سنڌي اڪادميءَ طرفان سنڌي ڪتابن جو هڪ اسٽال لڳايو ويو. جنهن جي هيءُ ڏهاڙا چڪاپر. ان ئي موقعي تي ته -ل- سڙو پاشا کوي سمهان ۾ اڪادميءَ طرفان شاعر هوت سنگھ بھاسي ۽ شرد ديوانا حصو ورڻو.

[7] ۱۸۹۴ء ۱۰ مارچ ۱۸۹۴ء تي اديبور ۾ سنڌي اڪاڊمي ڇٽاڻي ٿي، جنهن جو پهريون لکچر انٽرني لکڻ جي چيئرمين ڀاڻو ڪمار شاستريءَ ڪيو. انهيءَ وقت ۽ ڪٿڻ تي ڪي ٻيوڪ (نام ڏنا ويا).

ان موقعي تي اُڏنيءَ جي آهاس ۾ وريون دٻو جهتا هتيءَ لاءِ آيل ڪلاڪن  
جي عڪس سڏائي ناڪر، ڪيرام اسرائيليءَ ۽ غري گورونن لاريءَ سان رکي ويئي،  
عتيءَ ناڪر پٿر ۾ گر ڪندڙ خُفشارن کان سندن ڪنهن به اهم جهاز حاصل ڪري

— — — — —



# رہبان

راجستان سنڌي اڪادمي جي جنرل ڪائونسل جو ٽن سالن جو مدو پورو ٿيڻ تي  
راجستان سرڪار ٽين ڪائونسل لاءِ ۽ اڄمير جي ٻرڪ وڪيل سنڌي سماج سبوءَ ۽ اديب  
ڊاڪٽر ٺاڪراڻي ۽ ڪي ڇيئرمن ڪري مقرر ڪيو. پهلواڙي جي مشهور پتريڪار شري  
ڊيارام مينائي ۽ ڪي اڪادمي ۽ جو وائيس چيئرمن چونڊيو ويا.

سال ۱۹۸۹-۱۹۹۰ ۽ سال ۱۹۹۱ع جي اڪادمي جي سرگرمين جي مختصر راپور

[۲] ۱۳-۱۴ اپريل ۱۹۹۰ع تي چونڊ پور ۾ بهرون ۽ واپار راجسٿان سطح تي سنڌي ڪلاڪي چٽاڀيٽي رکي ويئي. جنهن ۾ چٽپور، چونڊ پور، آڏپور، آجهڙو، ٻارڙو، ٺٽو، ڪلاڪارن سنڌي ٺاڻڪ پيش ڪيا. بهرنين، ٻنهن ۽ ٽئين ٺاڻڪ ڪي نقد ٺاهڻ ڏنا ويا. ان موقعي تي سنڌي فلم ”هل نه ٻاچي هليون“ جي هدايتڪار شري ن. جمڻي جو سڏمان ڪيو ويو.

ڊاڪٽر انگرام اسرائيلي (چيئرمين)

ڪتاب خانو  
=

سرو شري تروونتن ٻارئي، ٻگوان نساواڻي  
موشيه مهرچنداڻي ۽ شرامتي ڪملا گوڪلاڻي

ڪتاب خانو  
=

ڪڍڻي ۽ ڪا عيديدار :

چيئرمين  
وائيس چيئرمين  
خزانچي  
سيڪريٽري

ڊاڪٽر انگرام اسرائيلي  
ڊاڪٽر ٻارئي  
تروونتن ٻارئي  
ٻگوان نساواڻي

=

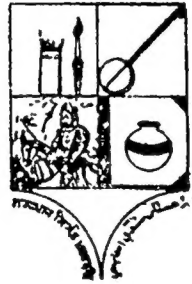
ڪڍڻي ۽ ڪا عيديدار :

موشيه مهرچنداڻي  
ڊاڪٽر انگرام اسرائيلي  
ٻگوان نساواڻي  
ڊاڪٽر جي. ٽي. شرما  
ڊاڪٽر لال ڪاڻي  
ميش ڊاڪٽر  
ڊاڪٽر ٻارئي  
ڊاڪٽر ڪاڻي  
ڊاڪٽر ڪاڻي  
ڊاڪٽر ڪاڻي

ٻگوان نساواڻي  
ڊاڪٽر ٻارئي  
تروونتن ٻارئي  
ٻگوان نساواڻي  
ڊاڪٽر ڪاڻي  
ڊاڪٽر ڪاڻي  
ڊاڪٽر ڪاڻي  
ڊاڪٽر ڪاڻي  
ڊاڪٽر ڪاڻي  
ڊاڪٽر ڪاڻي

# رهاڻ

سال ۹۰-۱۹۹۱



راجستان سنڌي اڪاڊمي

ڪيمڊرو، ڪارڻالو،  
J-7 سپايش مارگ،  
'سي' اسڪيم،  
جڳپور - ۳۰۲۰۰۱  
فون : ۵۲۱۳۹۹

اڌيڪشيم ڪارڻاليم -  
رست باڪس نمبر ۸۹،  
ميس ڪنور رابر ازار،  
ڪوئلا سڇورا،  
۳۰۵۰۰۱ - جڳپور  
ن : ۲۱۷۶۶

